

GOVERNMENT OF INDIA

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

CENTRAL
ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 8715

CALL No. BPa 5/MIL/Vad

D.G.A. 79.

Bombay University Publications

(Devanāgarī Pāli Texts Series, No. 7)

General Editor—Prof. N. K. Bhagwat, M.A.

मिलिन्दपञ्चो

Pali Text, edited in Devanāgarī Characters for
the first time with various readings
and two Indexes.

BY

R. D. VADEKAR, M. A.,

University Teacher in Pāli,

Bhandarkar Oriental Research Institute,

Poona (4)

6P25 3715
Mili/Vad
FIRST EDITION

(All rights reserved by the University)

891-3-17
PUBLISHED BY 252-43

UNIVERSITY OF BOMBAY

BOMBAY

1940

Price Rs. 3-0-0

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 8715

Date. 15-4-57

Call No. Bla 5
Mel / Vaz

Printed by M. N. Kulkarni, at the Karnatak Printing Press,
Karnatak House, Chira Bazar, Bombay 2
and

Published for the University by Prof. N. K. Bhagwat, M. A.
University of Bombay, Fort, Bombay 1.

TABLE OF CONTENTS

Preface	v-vii
Introduction	viii-xvi
I बाहिरकथा [१-४६]	१- २६
1 लक्ष्मणपञ्चो [१-५६]	२७- ६७
III विमलित्कनपञ्चो [१-४७]	६८- ९२
IV मेण्डकपञ्चो	९३-३२९
पठमो वग्गो [१-६९]	९३-१४४
दुतियो वग्गो [१-२५]	१४५-१६३
ततियो वग्गो [१-५०]	१६३-१८७
चतुर्थो वग्गो [१-३९]	१८८-२०९
पञ्चमो वग्गो [१-३८]	२०९-२३०
छट्ठो वग्गो [१-४९]	२३०-२५७
सप्तमो वग्गो [१-२९]	२५७-२६८
अष्टमो वग्गो [१-९४]	२६९-३२९
V अनुमानपञ्चो [१-२४]	३२२-३४०
VI धुतङ्गकथा [१-२०]	३४१-३५४
VII ओपम्मकथा [१-७०]	३५५-४९२
Index of Verses	४९३-४२०
General Index	४२१-४४०

LITERATURE FOR FURTHER CONSULTATION

1. "The Questions of King Milinda" by T. W. Rhys Davids, *Sacred Books of the East*, Vol. XXXV and XXXVI. Oxford 1890—1894. (English Translation and Introduction).
 2. Finot, Louis : *Les Questions de Milinda*, Paris, 1923 (French Translation of Books I-III).
 3. Nyāyatiloka (Anton Gueth) : *Die Fragen des Milinda*. 2 volumes : Leipzig and München-Neubiberg 1919-1924. [Complete German Translation].
 4. Scharder, F. Otto : *Die Fragen des Königs Menandros*. (German Translation of the portions held to be original by the translator), Berlin, 1907.
 5. Mrs. Rhys Davids : *The Milinda Questions*, London 1930.
 6. Garbe, *Beiträge zur indischen Kulturgeschichte*, Berlin, 1903.
 7. Specht & Lévi, *Deux Traductions Chinoises de Milindapañho*. Oriental Congress IX, London, 1892. Vol. I, p. 518 ff.
 8. Rhys Davids : *Encyclopædia of Religion and Ethics*, Vol. VIII, pp. 631 ff., article on "Milindapañho."
 9. Taisho Edition of the Chinese Tipitaka edited by Takakusu and Watanabe, Vol. 32, No. 1670(a), 1670(b).
 10. Winternitz, *History of Indian Literature*, Vol. II, pp. 174-183.
 11. Siegfried Behring, *Beiträge zu einer Milinda-bibliographie*, *Bulletin of the School of Oriental Studies*, Vol. VII, 3 pp. 517 ff.
-

PREFACE

This, the first Devanāgarī edition of Milindapañha, a work which bears unwithered the laurels of at least fifteen centuries of renown in the Buddhist Church,—is based on the following editions :—

1. V. Trenckner: Milindapañho, Williams & Norgate, London 1880, in Roman type, referred to as T.
2. Piyaṛatana Thera, Guṇaratan Thera and Ratnasāra Thera: Milindapañho, Colombo, 1927 in Ceylonese characters referred to as C.
3. Milindapañhapālī, P. G. Mundyne Pitaka Press, Rangoon, in Burmese Type, referred to as B.
4. Milindapañho, in Siamese characters, referred to as S.

The last has been only sparingly used, as the editors seem to have taken liberties with the text. Besides it has been the most inflated text, being scarcely reliable on doubtful points. About the Ceylonese edition I must say that it agrees closely with Trenckner's text, perhaps the editors have corrected their text with the help of Trenckner's edition. Besides the minor phonetic peculiarities, which are the characteristic of Burmese editions, I do not think that the Burmese text represents an altogether different text tradition. At places text-corruption is universal (Cp. p. 259 note 2). A careful comparison of my text and that of Trenckner will show that I have been able to give a better text in many cases (e. g. Cp. p. 376 first verse).

A few remarks about the arrangement of the text are necessary. I have retained the older division of the work into

seven books and sub-divided these into paragraphs. I have tried to make the paragraphs as natural units as possible but here I grant that a subjective choice is likely to be different. In every paragraph key-words, phrases or proper names, sometimes even pithy proverbs have been printed in black type; as this edition is essentially meant for the use of students, a revision of the text is rendered considerably easy by this, and I have carried out Prof. N. K. Bhagwat's suggestion to do this. In a work like this where the entire contents are questions and answers, the use of quotation marks was bound to be obligatory; but I have been able to successfully avoid them by the use of the single and double *daṇḍa* and the ancient artifice of *ति*. My readers will agree with me that this means not only an economy of space but also a good appearance of the printed text. Further I have printed verses (except in the cases of a few inadvertent lapses, of course) with an indent. Students of Pāli will also welcome my insertion of the page-numbers of Trenckner's edition, as they can easily find references from the PTS Dictionary of Pāli, which cites *Milindapañha* by the page-number of Trenckner's edition. The Index of Gāthās at the end contains *all* the verses in the body of the text and I have indicated the sources of quotations, being mainly guided by Mrs. Rhys Davids' sources. I hope the detailed Index at the end will be helpful to the students.

I owe a deep debt of gratitude to my *alma mater* the University of Bombay and to Prof. N. K. Bhagwat, M. A., the General Editor of the series, at whose instance the work was taken up for publication, for having made it possible for me to edit this book for Indian students. The *Milindapañha* is one of these two books (the other being *विमुद्दिमग्ग*) in Pāli, for the study of which learning of Pāli would be advisable. It is a book, whose study is desirable at every University examination, and I am confident that sister-universities will also prescribe a

study of the Milinda for their various examinations. Finally I crave the indulgence of my readers for a few misprints or inconsistencies here and there in the body of the text. Working like a pacceka-buddha and without the help of a pacchā-samapa, I have been able to devote to this work only the scanty leisure-hours of a very busy life. To the management of the Karnatak Printing Press, my best thanks are due not only for the excellent printing of the book but also for their uniform patience and courtesy.

10 June 1940

Bhandarkar Oriental Research }
Institute, Poona (4). }

R. D. VADEKAR.

P.S.—I thank my friends and colleagues, Dr. V. V. Gokhale and Dr. P. V. Bapat of the Fergusson College, Poona, for making some valuable suggestions in the Introduction.

THE EDITOR.

INTRODUCTION

§ 1. *General Nature of the Work.*

The *Milindapañho*¹ or the Questions of (King) Milinda is a unique book in the whole range of non-canonical Pāli literature. It enjoys a very great popularity among the Hinayāna Buddhists of Ceylon and those countries which derived Buddhism from Ceylon. It has been not only edited in Ceylon, Burma and Siam in the respective scripts of these countries but also translated into their native languages. Attention of the orientalisists of Europe was attracted early by this book and the great Danish Orientalist V. Trenckner published a Roman-type edition in Europe as early as 1880. Since then, it has also been translated into English, French, German and Italian. Even Kanarese, Hindi and Bengali translations are available.

The contents of the book are the questions and answers of the Greek king Milinda (योनकानं राजा मिलिन्दो) and the Buddhist monk नागसेन. The Pāli word मिलिन्द is a corruption or an adaptation of the Greek word Menandros. The book opens with a description of the capital of the king, viz. Sāgala, the Sangala of the Greek historian Arrian, the Sagala, or Euthumadeia of Ptolemy. This city is believed to have been somewhere in the Southern Punjab. The Greek king, a patron of the Pandits, and himself a master of learning, seems to have wielded the weapon of philosophical ratiocination with considerable skill and like many Indian kings delighted in philosophical discussions. Being dissatisfied with the poor calibre of many philosophical teachers, he craved for a wordy duel with the followers of any religion and philosophy. At long

1. The title of the work is given variously as मिलिन्दपञ्चो, मिलिन्द-पञ्च or मिलिन्दपञ्चा. The Ceylonese monks, however, prefer the title मिलिन्दपञ्चो, which has been chosen in this edition.

last he comes across a worthy teacher Nāgasena, the young teacher of Hīnayāna Buddhism and the king's questions on various philosophical topics and Nāgasena's apparently convincing answers form the main kernel of the book. The contents fully justify the title.

§ 2. *Origin of the Book and its so-called different Recensions.*

Milindapañho is a work which is cited by Buddhagosa and other writers as an authoritative work. Its authority is second only to that of the canonical Pāli books. However, this is a book which, unlike the non-canonical Pāli literature that chiefly arose in Ceylon when Buddhism was transplanted there, must have originated in India especially in the North West of India where the Greek King was remembered with affection for his leaning towards the Buddhist church. His inclinations seem to have been so profound, that the author or the authors of the Milindapañho have thought it worth their while to make him the hero of the work. There is a great divergence of opinion about the date of this Greek King. He is identified with Menander or Menandros, the seventh and last but one of the Kings who succeeded Demetrios, the Græco-Bactrian Ruler in Kashmir.² Gutschmid, who has written a history of Iran and its neighbouring countries, assigns 125-95 B.C. as the approximate date of the king. Smith (Early History of India, pp. 277, 239, 258) holds, that Menander invaded India about 155 B.C. H. Rayachaudhari (Political History of Ancient India 1923, 204 ff) and L. D. Barnett (Calcutta Review, 1924, p. 250) place Menander in the first century B.C., while R. C. Majumdar holds, that no date prior to 90 B.C. can be assigned to Menander. In all probability the period of the king was the first century B.C. At any rate the Greek King seems to have met the Buddhist

2. The Coins of King Menandros (Milinda) have been found in 22 places in Northern India and bear the inscription "Basileus Soterus Menandros."

monk and held some discussion on philosophical points and the memory of this occasion has been the starting point of the book, which came to be composed and named after the king. In Indian history prior to and after the composition of *Milindapañho* occasions can be pointed out where kings hold discussions with religious teachers. So there is nothing improbable in assuming the historical validity of the meeting and conversation of the Greek King with the Buddhist monk. In the book itself, it is reported that the king finally embraced Buddhism; we have no historical evidence to prove this; but there is one circumstance, referred to by Plutarch, that after the death of Menander, several Indian cities quarrelled over the possession of his ashes. He says, that they were finally divided among them and every city later erected a memorial over its own share.³ It seems therefore probable that he was a sympathiser, perhaps a patron of Buddhism, and made large donations to the Saṅgha. His inclination to the Buddhist faith is further corroborated by the wheel (चक्र) on his coins. The conversations gave a theme to the author of the *Milindapañho*, whose name we do not know,⁴ but it is pretty certain that he must have lived at a time when the memory of their meeting was fresh. Greek rule in India came to an end soon after the reign of Menander; hence it is scarcely probable that his memory remained uneffaced after a century at the most. So we shall not be wrong in assuming that the work originated in Punjab sometime in the 1st century A.D.

But it has been held and not without reason that the Pāli book, as we have it before us, is not a unitary book, not by one author. The composite and disparate nature of the several

3. Students of Pāli will remember, that there was such a quarrel over the ashes of the Buddha. See *Mahāparinibhāṇa Sutta*.

4. Mrs. Rhys Davids calls him "Mānava." For a reconstruction of his personality and the attempt to prove the *Milindapañho* as the work of one author, the reader is referred to her work: *Milinda Questions*, London, 1930.

chapters, difference in style and subject-matter and last, but not least, the laconic character of the last chapter of the book clearly point to the circumstance that the original work was perhaps considerably smaller and that succeeding generations of monks have added on to the original controversies on questions of similar nature or those which from the point of view of the posterity, were of importance in Buddhist dogmatism. It is not possible to enter into the details of this knotty question at this place ; but the trend of views among the scholars may still be briefly indicated.

The *Milindapañho*, as it is before us, contains seven books : viz. I बाहिरकथा, II लक्खणपञ्चो III विमत्तिच्छेदनपञ्चो IV नेण्डकपञ्चो V अनुमानपञ्चो VI धुतंगकथा and VII ओपम्मकथापञ्चो. These contents are at variance with the table of contents as we find it in the Introduction book (see p. 2, बाहिरकथा). The general structure and subject-matter lead us to believe, that some contents of the first Book and Books 2 and 3, form the original nucleus of the work, while Books 4, 5, 6, 7 are added later on. They need not have been added at one and the same time. The book professing to remove doubtful points about Buddhist dogmas, not logically related, gave admirable opportunity for interpolations and additions at all times. Ed. Specht and S. Lévi⁵ have drawn the attention of the scholars to two Chinese translations of the *Milindapañho*, one of which was made between 317-420 A.D. In that translation Books IV-VII are wanting. This may be regarded as an evidence against the authenticity of these books. Further it should be noted that the colophon as well the subject matter of the last paragraphs of the 3rd book form a fitting conclusion to the work, the 4th Book opening with a fresh introduction. Prof. RHYS Davids, who is an upholder of the Pāli work, believes that the

5. Transactions of the Orientalist Congress IX, London, 1892, I, 518 ff.

Pāli work is authentic in its entirety and the Chinese translations omitted the concluding books; but this seems to be improbable. It should be remembered, that the last book (ओपम्मकथापड्ड) gives at its beginning a list of 105 topics while the available text discusses only 67 of them. It clearly shows, that the text was open to additions of similar nature and in a very imperfect condition of preservation. There is a similar possibility of additions, smaller and bigger, in the book called मेण्डकपड्ड, as its very nature shows.

Once the possibility of the compositeness of the work and the multiple authorship is granted, there is room for assuming several versions of the book. For instance, F. Schrader (in his introduction to the German Translation of this work) assumes as many as seven recensions or versions of the book. Prof. Garbe and Schrader consider the entire third Book to be a later addition. Senart and Bath, the French scholars, think that the Milindapañho originally ended with the 3rd Book, as the colophon even in the present Pāli version shows and that the books IV-VII are additions made later. It is undoubtedly clear that the work has grown just like so many other texts in India like the Mahābhārata, where, occasion and purpose being identical, original nuclei have grown beyond magnitude inconceivable.

§ 3. *A Peep into the contents of the Book :*

The book opens with a few introductory stanzas, wherein the reader is requested to listen to the wonderful history of Nāgasena (विज्ञा नागसेनकथा) which is based on the Vinaya, Sutta and Abhidhamma. Then follows a description of Sāgala, the capital of the Greek king, Milinda. Immediately after this there is a side track and the earlier history of the two individuals, who later became Milinda and Nāgasena, is given. To this is prefixed a table of contents (p. 2) which only roughly agrees with the existing divisions of the book. In describing educational equipment of Milinda the text enumerates 19 different

branches of learning (p. 5). The king after a review of his army desires to hold a discussion with some learned man on philosophical topics. The Greeks answer that there were the six teachers पूरण कस्तप, मकल्लि गोसाल, etc. (p. 5) who could be approached; this episode is most absurd, as they were the contemporaries of the Buddha and the text itself reports, that Milinda and Nagasena would be born five hundred years after the Nirvāṇa of the Buddha. The king tries only two teachers, but is utterly dissatisfied with their answers to his queries. Then comes the long history of महासेन, who is ultimately born as नागसेन, and रोहण his teacher, who being charged by the Sangha with the education of the young boy Nāgasena, teaches him, first of all, the Abhidhamma-piṭaka. Being fully educated in the तेषिटक बुद्धवचन, and having reached the *summum bonum* of the Buddhist creed, Nāgasena arrives at Sāgala. His description (p. 22) shows how the author's literary style in Pāli was advanced and is a precursor of the literary style of the later Sanskrit Prose writers like Daṇḍin and Bāṇa. (Cf. also the state of the king when he hears the name of नागसेन pp. 24-25). And the king eager for discussions is advised to approach him. He does so and at the very first encounter, he realises that here ■ no ordinary teacher or adversary. The central conception of Buddhist philosophy, viz. that there is no permanent ego, soul or individual, is introduced and the king admits the truth of the teacher's assertion. Being delighted to have at last found a teacher who could answer his queries, the king fixes up, that the discussion should take place at the Royal palace on the next day. The King's officers देवमन्तिथ, अनन्तकाय, मकुर and सच्चदिग⁶ go to fetch the monk and the long expected discussions (कथासंवाप) take place. The main condition agreed upon

6. These names are probably to be identified as follows.—Devamantiya = Demetrios; Anantakāya = Antiochos, Mankura = Menekles; Sabbadinna = Sarapodotus. See Mrs. RHYS DAVIDS, *The Milinda Questions*, p. 26.

was that the discussion should be held in the scholastic way (पण्डितवाद) and not in the Royal way (राजवाद). The difference is obvious (see p. 31). The topics chosen for discussion are various: a few technical terms are defined and questions about the purpose of renunciation etc. are taken up; but the question about the non-existence of an ego and rebirth without its assumption, appears again and again (Cf. pp. 27, 33, 34, 42, 43, 48, 57 etc.). It is curious to note that the central theme of the Anumānapañho (inference about the existence of the Buddha) is referred to a number of times in the earlier portion of the Milindapañho (cf. 73, § 9; 76, § 18; 77 § 20 etc.). The fourth Book contains so many topics and the range covered by them is so vast and various that its characterisation in a few words is impossible. The existence of such a Book and the formulation of questions as regards the reconciliation of contradictory statements in the Buddhist Tipiṭaka presuppose the vast extent of the Tipiṭaka itself and recognition of the necessity of a reconciliation. This book may be compared to the chapters of the Brahmasūtras, called समन्वय and विरोधपरिहार (co-ordination, and removal of contradiction). Herein, while some of the answers are conclusive, others are mere word-quibbles; sometimes the questions themselves refer to trivial matters. The सेण्डकपण्डु is not only the longest of the entire work (pp. 92-321) but is also the most interesting. It embodies the questions in dogmatism which the Hinayāna Church has raised and tried to solve and hence are extremely valuable for a history of the church doctrines. The next Book अनुमानपण्डु, which stands by itself, is the church's apologetics of the faith in the existence of the Buddha. The description of the City of Righteousness (धम्मनगर) is an exquisite metaphor in the Pāli literature and can stand comparison with any in Sanskrit literature. The next book (धुतंगकथा) is a specimen of the same apologetics with reference to the scrupulous Purity-Practices, thirteen in number. These practices were, it seems, never too popular, nor wide-

spread ; hence the reasoned defence here. The last Book **ओपम्म-कथापट्ट** which is altogether different in nature, plan and execution, is in a laconic form. The table of contents given at the beginning does not tally with the actual contents of the book. The composite nature and unsatisfactory condition of the text-preservation have already been referred to above.

§ 4. *Literary Merits of the Work.*

The original work, it is now generally recognised, was composed not in Pāli but in some Prākṛit or perhaps in Sanskrit. The translator, while translating it into Pāli, has used words which are not generally met with in Pāli literature. A list of such words has already been given by Dr. Rhys Davids in his Introduction to the English Translation of *Milindapañho* (Sacred Books of the East, Vol. 35, xlv ff.). This list as well as the construction of sentences and paragraphs display, that the author, was a master of words and literary grace. "It is no doubt," observes Dr. Rhys Davids, "the charm of its style which has been one of the principal reasons for the great popularity of the book. To a (Buddhist) reader both the easy grace of the opening Dialogue, as if a ship sailing in calm waters, and the real eloquence of occasional passages, more especially of the perorations by which the solutions are sometimes closed, must have been a continual feast." Dr. Rhys Davids considers and not without justice that the *Milindapañha* is undoubtedly a masterpiece of Indian prose. "The author or authors have an unusual command of language, both in the number of words and in the fitness of the words chosen in each case. The style occasionally rises throughout the book to real eloquence and there is considerable grasp of the difficult and important questions involved. On the other hand there is a great weakness in logic. The favourite method is to invent an analogy to explain some position and then to take for granted that the analogy proves the position taken to true ; and quite often when the right answer to a dilemma would be a simple matter

of historical criticism, the answer given savours of casuistry, or is a mere play on the ambiguity of words."⁷ Whatever may be the case, the Milindapañho is one of the most interesting books and most worthy of being read by the public at large. It is not a canonical book and not being guarded by the general feeling of sanctity against the profane and unscrupulous interpolations of later people and careless copyists the text has suffered unfortunate alterations. Its very popularity has been injurious. To introduce into its convenient framework so many illusive new questions was a very great temptation; and plagiarists have not been wanting; so that "the dialogue, begun with the consummate art of a Plato or a Xenophon, degenerates into a dull and heavy controversy."⁸ But when this parasitical growth has been eliminated, there remains an exquisite Indian plant which flourished at a time when the Hellenic sun illumined the fertile land of the Gandhāra by its last rays.

7. *Encyclopædia of Religion and Ethics*, Vol. VIII, 631.

8. Sylvain Lévi : Deux Traductions Chinoises de Milindapañho, p. 6.

मिलिन्दपञ्चो ।

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुदस्स ।

I बाहिरकथा ।

- [१] मिलिन्दो नाम सो राजा सागलायं पुरुत्तमे ।
उपगच्छि नागसेनं गङ्गा' व यथे सागरं ॥ १ ॥
आसज्ज राजा चित्रकथि उक्ताधारं तमोनुदं ।
अपुच्छि निपुणे पञ्हे ठाना'ठनगत्ते पुथू ॥ २ ॥
पुच्छा विस्सज्जना चे'व गम्भीरत्थू'पनिस्सिता ।
हृदयङ्गमा कण्णसुखा अभुत्ता जेमहंसना ॥ ३ ॥
अभिधम्मविनयोगाब्बा सुत्तजालसमत्थिता ।
नागसेनकथा चित्रा ओपम्मेहि' नयेहि च ॥ ४ ॥
सत्थ ज्ञाणं पणिधाय हासयित्वा न मानसं ।
सुणाय निपुणे पञ्हे कौट्ठाठानविदालने'त्ति ॥ ५ ॥

१. यथा B. २. आपुच्छि CS. ३. अभिधम्मनयोगाब्बा अरवजालस-
मुद्धिता S. ४. ओपम्मेहि पतिद्धिता S. ५. तं सुखाय भविस्सति .

[२] तं यथानुसूयते । अथ यं अत्रि योनिकानं नानापुटमेदनं सागलं नाम नगरं नदीपञ्चतसोभितं रमणीयभूमिपदेसभागं आरामु^१य्यानो^२पवनतड-
गपोक्खरणीसम्पन्नं नदीपञ्चतवनरामणो^३य्यकं सुतवन्तनिम्मितं निर्हृतपञ्च-
त्थिकपञ्चामितं अनुपपीळितं विविधविचित्रदल्हमद्दालकोट्टकं वैरगोपुरस्तोरणं
गम्भीरपरिखापण्डरमाकारपरिक्खित्त^४न्तेपुरं सुविभक्तवीथिचक्षरचतुक्कसिद्धा-
ट्ठकं सुण्णसारिता^५नेकविधवरभण्ड [२] परिपूरितन्तरा^६पणं विविधदानग-
सततमु^७पसोभितं हिमगिरिसिखरसङ्कासर्वरमवनसतसहस्सपटिमण्डितं गजह-
यरथपत्तिसमाकुलं अभिरूपनरनारीगणा^८नुचरितं आकिण्णजनमनुस्सं पुथु-
स्सत्तियत्राह्मणवेस्ससुहं विविधसमणत्राह्मणसभाजनसङ्घटितं बहुविधविजा-
नै^९त्तनरवीरनितोवितं कासिक्ककोटुम्बरकादिनानाविधवत्थापणसम्भवं सुण्णसारि-
तश्चिरबहुविधपुण्णगन्धापणगन्धगन्धितं आसिंसनियबद्धुरतनपरिपूरितं दिसा-
मुखसुण्णसारिता^{१०}पणसिङ्गारवाणिजगणा^{११}नुचरितं कदापणरजतसुवण्णकंस-
पत्थरपरिपूरं पज्जोतमाननिधिनिक्केतं पट्टतधनघञ्जवित्तू^{१२}पकरणं परिपुण्ण-
कोसकोट्टागारं बहुअचपानं बहुविधखज्जभोज्जलेय्यपेय्यसायनीय उत्तरकुरु-
सङ्कासं सम्पन्नसत्सं आलकमन्दा विय देवपुरं ॥

[३] एथ ठवा तेसं पुञ्चकम्मं कयेतब्बं । कयेन्तेन च छद्वा विभजित्वा
कयेतब्बं । सेय्ययी^१दं,—पुञ्चयोगो, मिलिन्दपञ्चं, लक्खणपञ्चं,
मेण्डकपञ्चं, अनुमानपञ्चं, ओपम्मकथापञ्चं—ति । तथ मिलिन्द-
पञ्चो लक्खणपञ्चो विमतिच्छेदनपञ्चो^२ति दुविधो । मेण्डकपञ्चो
पि महाव्रगो योगिकथापञ्चो^३ति दुविधो ॥

[४] पुञ्चयोगो^४ति तेसं पुञ्चकम्मं । अतीते किर कस्सपस्स भगवतो
सासने वत्तमाने गल्लाय समीपे एकरिस्स आवासे महाभिक्षुसहो पटिक्कसति ॥

१. निष्पत्तिस्थिकं पञ्चामितानुपपीळितं B. २. वरपवरगोपुरं T. पवरपचुरगो-
पुर C. ८. 'संकासं वर' B. ९. 'संघटितं' B. 'संघाटितं' C. १०. 'विज्जाघर' B.

तत्त्व-वित्तसीलसम्पन्ना भिक्षुः पशतो'व उद्वाय यद्विसमञ्जनियो' आदाय बुद्ध-
गुणे आकञ्चन्ता अङ्गणं सम्मज्जित्वा कचवरव्यूहं करोन्ति ॥

[५] अथे'को भिक्षु एकां सामणेरं, 'एहि सामणेरं, इमं कचवरं छेदी'-
ति आह । सो असुणन्तो विय गच्छति । सो दुतियम्पि ततियम्पि आम-
न्तियमानो असुणन्तो विय गच्छते'व । ततो सो भिक्षु दुब्बचो-वता'यं
सामणेरं'ति बुद्धो सम्म-[३]-ज्जनिदण्डेन पहारं अदासि । ततो सो रोदन्तो
भयेन कचवरं छेदन्तो इमिना'हं कचवरदण्डेन पुज्जकस्मेन यावा'हं निब्बानं
पापुणामि एत्थ'न्तरे निब्बतनिब्बत्तद्वाने मज्झन्तिकेसुरियो विय महेसकखो
महात्तेजो भवेय्य'ति पठमपत्थनं पट्टपेसि ॥

[६] कचवरं छेत्वा नहान'त्याय गङ्गातिथं गतो गङ्गाय जमिकेण
गम्मायमानं दित्वा,—'यावा'हं निब्बानं पापुणामि एत्थ'न्तरे निब्बतनिब्बत्तद्वाने
अयं जमिकेणो विय अनुप्पत्तिकपटिमानो भवेय्यं अक्खयपटिमानो'ति
दुतियम्पि पत्थनं पट्टपेसी ॥

[७] सो पि भिक्षु सम्मज्जनिसालाय सम्मज्जनं ठपेत्वा नहान'त्याय
गङ्गातिथं गच्छन्तो सामणेरस्स पत्थनं सुत्वा—एस मया पथोजितो पि ताव
एव पत्थेसि । मग्गं किं न समिज्जिस्सती'ति चिन्तेत्वा—यावा'हं निब्बानं
पापुणामि एत्थन्तरे निब्बतनिब्बत्तद्वाने अयं गङ्गाजमिकेणो विय अक्खय-
पटिमानो भवेय्यं, इमिना पुच्छितपुच्छितं सम्मं पण्हपटिमानं विजटेतुं
निज्जेठेतुं समत्थो भवेय्य'ति पत्थनं पट्टपेसि ॥

[८] ते उभो पि देवेषु च मनुस्सेसु च संसरन्ता एकां बुद्धन्तरं खेपेसुं ।
अथ अग्धाकं भगवतीं पि यथा भोग्गलिपुत्ततिस्सत्थेरो दिस्सति, एवमे'ते पि
दिस्सन्ति, मम परिनिब्बानतो पञ्चवस्ससते अतिक्कन्ते एते उप्पजिस्सन्ति ।

यं मया सुखं कत्वा देसितं धम्मविनयं, तं एते पण्डपुच्छं ओपम्म-
युच्चिवसेन निज्जटं निग्गुम्भं कत्वा विभजिस्सन्ती'ति निदिद्वा ॥

[९] तेषु सामणेरु जम्बुदीपे सागलनगरे मिलिन्दो नाम राजा
अहोसि, पण्डितो व्यक्तो मेधावी पटिवलो अतीता'नागतपञ्चुप्पन्नानं
समन्तयोगविधानक्रियसं करणकाले निसम्मकारी होति । बहूनि च'स्स
सत्थानि उग्गहितानि होन्ति; सेय्ययी'दं, सुति सम्भुति संख्या योगो' नीति
विसेसिका गणिको' गन्धब्बा तिक्किञ्छ धनुज्जेदो' पुराणा इतिहासा जेतिसा
माया हेतु भन्तना युद्धा छन्दसा मुहा [४] वचनेन' एकनवीसति ।
वितण्डवादी' दुरासदो दुप्पसहो पुथुतियक्करानं अगगम'क्खायति । सकल-
जम्बुदीपे मिलिन्देन राजा समो कोचि ना'होसि, यदि'दं थामेन जवेन
सुरेन पञ्चय अड्डो महद्धतो महाभोगो अनन्तबलधाहो ॥

[१०] अथे'कदिवसं मिलिन्दो राजा अनन्तबलधाहनं चतुरङ्गिणि बल-
मासेनाव्यूहं । दस्सनकम्यताय नगरा निक्खमित्वा बहिनगरे सेनागणै'नं कारेत्थो'
सो राजा भस्सपवादको लोकायत वितण्डजनसङ्ग्रहपप्पवत्तको'त्तूहलो सुरियं
ओलोकेत्वा अमत्ते आमन्तेसि, बहू ताव दिक्का'वसेसो; किं करिस्साम
इदने'य नगरं पविसित्वा ? अथि को पि पण्डितो समणो वा ब्राह्मणो वा
सङ्घी गणी गणाचरियो, अपि अरहन्तं सम्मासम्बुद्धं पटिजानमानो, यो मया
सद्धिं सल्लपितुं सक्कोति कङ्कं पटिविनोदेतु'ति ॥

१४. मन्तयोगं B. १५. संख्यायोगा C. १६. गणिता C. १७. चतुज्जेदा
T.C. १८. सामुहा वचनेन बुद्धवचनेन B. १९. वितण्डवादी B. २०. सेनागणं
B. २१. कत्वा सारेत्वा. २२. 'सङ्ग्रहपञ्चवत्तकोत्तूहलो विसारदो विजम्मम्वो सुरिय'
B. २३. B. adds भणे after this. २४. B. read after this तं उपहमित्वा
पण्डं पुच्छिस्साम कङ्कं पटिविनोदयिस्सामा'ति ।

[११] एवं वुत्ते पञ्चसता योनका राजानं मिलिन्दं एतदवोचुं—अत्थि महाराज छ सत्थारो—**पूरणो कस्सपो, मक्खलि गोसालो, निगन्थो नातपुत्तो, सज्जयो बेलद्वपुत्तो, अजितो केसकम्बली, पकुथो कच्चा-यनो** । ते सङ्गिनो गणिनो गणाचरियका आता यसस्सिनो तित्थकरा, साधुसम्मता बहुजनस्स, गच्छ त्वं महाराज ते पण्हं पुच्छस्सु, कद्धं पटि-विनोदयिस्सु'ति ॥

[१२] अथ खो मिलिन्दो राजा पञ्चहि योनकस्सतेहि परिवुत्तो भद्रवाहनं स्थक्कमारुह येन **पूरणो कस्सपो** तेनुपसङ्गमि । उपसङ्गमिवा पूरणेन कस्सपेन सद्धिं सम्भोदि । सम्भोदनीयं कयं सारणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिज्जो खो मिलिन्दो राजा पूरणं कस्सपं एतदवोच—को भन्ते कस्सप लोके **पालेती**—ति । **पथवी** महाराज लोके पालेती'ति यदि भन्ते कस्सप पथवी लोके पालेति, अथ कस्सप अवीचिनिरयं गच्छन्ता सत्ता पथविं [५] अतिकमिवा गच्छन्ती'ति एवं वुत्ते पूरणो कस्सपो नेव सक्खि ओगिलितुं नेव सक्खि उग्गिलितुं^{२५} पत्तकखन्धो तुण्हीभूतो पञ्चायन्तो निसीदि ।

[१३] अथ खो मिलिन्दो राजा **मक्खलि गोसालं** एतदवोच—अत्थि भन्ते गोसाल कुसलकुसलानि कम्मनि^{२६} अत्थि सुकतदुक्कटानं फलं विपाको'ति । नत्थि महाराज **कुसलकुसलानि कम्मनि** । नत्थि सुकतदुक्कटानं कम्मनं फलं विपाको । ये ते महाराज इधलोके खत्तिया ते परलोके गन्त्वापि पुन खत्तिया व भविस्सन्ति । ये ते ब्राह्मणा वेत्सा सुद्धा चण्डाला पुक्कुसा ते परलोके गन्त्वापि पुन ब्राह्मणा वेत्सा सुद्धा चण्डाला पुक्कुसा व भविस्सन्ति, किं कुसलकुसलेहि कम्मोही'ति ॥ यदि भन्ते गोसाल इधलोके खत्तिया ब्राह्मणा वेत्सा सुद्धा चण्डाला पुक्कुसा ते परलोके

गन्त्वा^{१५}पि पुन खत्तिया ब्राह्मणा वेस्सा सुदा चण्डाला पुक्कुसा भविस्सन्ति । नत्थि कुसलाकुसलेहि कम्मेहि करणीयं । तेन हि भन्ते गोसाला ये ते इधलोके हत्थच्छिन्ना ते परलोके गन्त्वा^{१६}पि पुन हत्थच्छिन्ना व भविस्सन्ति । ये पादच्छिन्ना ते पादच्छिन्ना व भविस्सन्ति^{१७} । ये कण्णनासच्छिन्ना ते कण्णनासच्छिन्ना व भविस्सन्ती^{१८}ति । एवं वुत्ते गोसालो तुण्ही अहोसि ॥

[१४] अथ खो मिलिन्दस्स रज्जो एतदहोसि—तुच्छो बत्त भो जम्बुदीपो । पलापो बत्त भो जम्बुदीपो । नत्थि कोचि समणो वा ब्रह्मणो वा यो मया सिद्धिं सल्लपितुं सक्कोति कद्धं पटिविन्देत्तु^{१९}ति ॥ अथ खो मिलिन्दो राजा अमच्चे आमन्तेसि—रमणीया बत्त भो दोसिना रत्ति । कं नु ख्वं^{२०}जं समणं वा ब्राह्मणं वा उपसङ्गमेव्याम पण्हं पुच्छित्तु । को^{२१} मया सिद्धिं सल्लपितुं सक्कोति कद्धं पटिविन्देत्तु^{२२}ति । एवं वुत्ते अमच्चा तुण्हीभूता रज्जो मुखं ओलोकयमाना अइंसु ॥

[१५] तेन खो पन समयेन सागलनगरं द्वादस वस्सानि सुज्जं अहोसि समणब्राह्मणगहपतिपण्डितेहि । यत्थ समणब्राह्मणगहपतिपण्डिता पटिवसन्ती^{२३}ति सुणाति, तत्थ गत्वा राजा ते पण्हं पुच्छति । [६] ते सन्त्वेपि पण्हानिस्सक्कनेन राजानं आराधेतुं असक्कोन्ता येन वा तेन वा पक्कमन्ति । ये अज्जं दित्तं न पक्कमन्ति, ते सन्त्वे तुण्हीभूता अच्छन्ति । भिक्खू पन येभुत्थेन हिमवन्तामेव गच्छन्ति ॥

[१६] तेन खो पन समयेन कोटिसता अरहन्तो हिमवन्ते पण्यत्ते रविस्ततले पटिवसन्ति । अथ खो आयत्ता अस्समुत्तो दिम्बाय

१७. B. adds ये हत्थपादच्छिन्ना ते हत्थपादच्छिन्ना व भविस्सन्ति । ये कण्ण-
च्छिन्ना ते कण्णच्छिन्ना व भविस्सन्ति । ये नासच्छिन्ना ते नासच्छिन्ना व भवि-
सन्ति ॥ २८ यो ॥

सौतघातुया मिलिन्दस्स रज्जा वचनं सुत्वा युगन्धरमाथेवं भिक्खुसङ्घं
सन्निपातेत्वा भिक्खू पुच्छि—अत्था'उसो कोचि भिक्खु पटिवलो मिलिन्देन
रज्जा सद्धि सल्लपेतुं कङ्क पटिविनोदेतुं'ति । एवं वुत्ते कोटिस्ता अरहन्तो
तुण्ही अहोसुं । दुतियम्पि, ततियम्पि खो पुद्ग तुण्ही अहोसुं ॥ अथ खो
आयस्मा अस्सगुत्तो भिक्खुसङ्घं एतदवोच—अत्था'वुसो तावतिसभवने
वेजयन्तस्स पाचीनतो केतुमती नाम विमानं । तथ महासेनो नाम देवपुत्तो
पटिवसति, सो पटिवलो तेन मिलिन्देन सल्लपेतुं, कङ्क पटिविनोदेतुं'ति ॥
अथ खो कोटिस्ता अरहन्तो युगन्धरपण्वते अन्तरहिता तावतिसभवने
पातुरहोसुं ॥

[१७] अइसा खो सक्को देवानमिन्दो ते भिक्खू दूरतो व अगच्छन्ते,
दिस्वान येन आयस्मा अस्सगुत्तो तेनुपसङ्गमि । उपसङ्गमित्वा आयस्मन्तं
अस्सगुत्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अद्वासि । एकमन्तं ठितो खो सक्को देवा-
नमिन्दो आयस्मन्तं अस्सगुत्तं एतदवोच—महा खो भन्ते भिक्खुसङ्घो अनु-
पपत्तो । अहं सङ्घस्स आरामिको केन'त्यो, किं मया करणीयं'ति । अथ खो
आयस्मा अस्सगुत्तो सक्कं देवानमिन्दं एतदवोच—अयं खो महाराज जम्बु-
दीपे सागल्लनगरे मिलिन्दो नाम राजा वादी 'दुरासदो दुण्णसहो पुथुतित्य-
करानं अगममखायति । सो भिक्खुसङ्घं उपसङ्गमित्वा दिड्ढिवादेन पण्हं
पुच्छित्वा भिक्खुसङ्घे विहेठेती'ति । अथ खो सक्को देवानमिन्दो आयस्मन्तं
अस्सगुत्तं एतदवोच—अयं खो भन्ते मिलिन्दो राजा इतो चुतो मनुस्सेसु
उपलो । एसो खो भन्ते केतुमतीविमाने महासेनो नाम देवपुत्तो पटिव-
सति । सो [७] तेन मिलिन्देन रज्जा सद्धि पटिवलो सल्लपितुं कङ्क
पटिविनोदेतुं, तं देवपुत्तं याचिस्साम मनुस्सलोकूपपत्तिया'ति ॥

[१८] अथ खो सक्को देवानमिन्दो भिक्खुसङ्घं पुरक्खत्वा केतुमती-
विमानं पविसित्वा महासेनं देवपुत्तं आलिङ्गित्वा एतदवोच—याचति तं मारिस
भिक्खुसङ्घो मनुस्सलोकूपपत्तिया'ति । न मे भन्ते मनुस्सलोकेन'त्यो
कम्मबहुलेन । तिब्बो मनुस्सलोको । इधेवा'हं भन्ते देवलोके उप-
रूपरूपपत्तिको हुत्वा परिनिब्बायिस्सामी'ति । द्रुतियम्पि, ततियम्पि खो
सक्के देवानमिन्दे याचन्ते' महासेनो देवपुत्तो एवमाह—न मे भन्ते मनु-
स्सलोकेन'त्यो कम्मबहुलेन । तिब्बो मनुस्सलोको । इधेवा'हं भन्ते देवलोके
उपरूपरूपपत्तिको हुत्वा परिनिब्बायिस्सामी'ति । अथ खो आयस्मा अस्स-
गुत्तो महासेनं देवपुत्तं एतदवोच—इध मयं मारिस सदेवकं लोकं अनु-
विलोकयमाना अज्जत्र तथा मिलिन्दस्स रज्जो वादं भिन्दित्वा सासनं पग्ग-
हेतुं समय्यं अज्जं कच्चि' न पस्साम । याचति तं मारिस भिक्खुसङ्घो ।
साधु सप्पुरिस मनुस्सलोके निब्बत्तित्वा दसबलस्स सासनं पग्गण्हित्वा
देही'ति । एवं वुत्ते महासेनो देवपुत्तो—अहं किर मिलिन्दस्स रज्जो वादं
भिन्दित्वा बुद्धसासनं पग्गहेतुं समयो भवित्तामी'ति ब्रह्मपह्णो उदग्गुदमो
हुत्वा—साधु भन्ते मनुस्सलोके उप्पज्जित्तामी'ति पटिज्जं अदासि ॥

[१९] अथ खो ते भिक्खू देवलोके तं करणीयं तीरित्वा देवेसु तावति-
सेसु अन्तरहिता हिमवन्ते पब्बते रक्खिततले पातुरहोसु । अथ खो
आयस्मा अस्सगुत्तो भिक्खुसङ्घं एतदवोच—अत्थ'वुसो इमस्मिं भिक्खुसङ्घे
कोचि भिक्खु सज्जिपातं अनागतो'ति । एवं वुत्ते अज्जत्तरो भिक्खु
आयस्मन्तं अस्सगुत्तं एतदवोच—अत्थि भन्ते आयस्मा रोहणो इतो सत्तमे
दिवसे [४] हिमवन्तं पब्बतं पविसित्वा निरोधं समापनो । तस्स सन्निके
दूतं पाहेया'ति । आयस्मा'पि रोहणो तं खणज्जेव निरोधा बुद्धाय सङ्घो मं
पटिमानेती'ति हिमवन्ते पब्बते अन्तरहितो रक्खिततले कोटिसतानं

अरहन्तानं पुरतो पातुरहोसि । अथ खो आयस्मा अस्सगुत्तो आयस्सन्तं रोहणं एतदवोच—किंतु खो आवुसो रोहण बुद्धसासने पलुब्धन्ते^{३३} न पस्ससि सङ्गस्स करणीयानी'ति ॥ अमनसिकारो मे भन्ते अहोसी'ति ॥ तेनावुसो रोहण दण्डकम्मं करोमा'ति ॥ किं भन्ते करोमी'ति । अत्या'वुसो रोहण हिम्वन्तपब्बतपस्से कजंगलं नाम ब्राह्मणगामो । तस्य सोणुत्तरो नाम ब्रह्मणो पटिवसति । तस्स पुत्तो उपजिस्सति नागसेनो नाम दारको । तेन हि त्वं आवुसो रोहण दसमासा'धिकानि सत्तवस्सानि तं कुलं पिण्डाय पविसित्वा नागसेनं दारकं नीहरित्वा पब्बजेहि । पब्बजिते व तस्मिं दण्डकम्मतो मुचिस्ससी'ति । आयस्मा'पि खो रोहणो साधू'ति सम्पटिच्छि ॥

[२०] म्हासेनो पि खो देवपुत्तो देवलोका चवित्वा सोणुत्तरब्राह्मणस्स भरियाय कुच्छिस्मं पटिसन्धि अगग्हेसी । सङ्ग पटिसन्धिगग्गहणा तयो अच्छ-
रिया अन्भुता धम्मा पातुरहोसुं : आवुधमण्डानि पजालिसु, अगगस्सं अभि-
निष्फज्जं, महामेघो अभिप्पवस्सि ॥ आयस्मा'पि खो रोहणो तस्स पटिसन्धि-
गग्गहणतो पट्टाय दसमासा'धिकानि सत्तवस्सानि तं कुलं पिण्डाय पविसन्तो
एकदिवसग्गि कटच्छुमत्तं भत्तं वा उल्लुङ्गमत्तं वारां वा अभिवादनं वा अङ्गलिकम्मं
वा सामीचिकम्मं वा ना'लत्थ । अथ खो अक्कोसं येव परिभासं येव पटिलभति ।
अतिच्छय भन्ते'ति वचनभत्तग्गि क्त्वा नाम ना'होसि । दसमासा'धिकानं पन
सत्तज्जं वस्सानं अज्जयेन एकदिवसं—अतिच्छय भन्ते'ति वचनभत्तं अलत्थ ॥
तं दिवसमेव ब्राह्मणो पि [९] बहिकम्मन्ता आगच्छन्तो पटिपथे धेरं
दिस्वा—किं भो पब्बजित अम्हाकं गोहं अगमित्था'ति आह । आम
ब्राह्मण अगमित्था'ति । अपि किञ्चि लमित्था'ति ॥ आम ब्राह्मण
लमिम्हा'ति । सो अन्नतमनो गोहं गत्वा पुच्छि—तस्स पब्बजितस्स किञ्चि
अदत्था'ति । न किञ्चि अदम्हा'ति ॥

[२१] ब्राह्मणो दुतियदिवसे धरद्वारे येव निसीदि—अज्ज पण्वज्जितं मुसावदेन निग्गहेस्सामी'ति । धेरो दुतियदिवसे ब्राह्मणस्स धरद्वारे सम्पत्तो । ब्राह्मणो धेरं दिस्सा'व एवमाह—तुम्हे हियो अम्हाकं गेहे किञ्चि अलभित्वा'व लभिमिह'ति अवोचुंथ । वट्ठति नु खो तुम्हाकं मुसावादो'ति । धेरो आह—मयं ब्राह्मण तुम्हाकं गेहे^{३५} पविसन्ता दसमासा'धिकानि सत्तवस्सानि अतिच्छया'ति वचनमत्तमि अलभित्वा हिय्यो अतिच्छया'ति वचनमत्तं लभिमिह । अथे'तं वचीपटिसन्धारं उपादाय एवमवोचुम्हा'ति । ब्राह्मणो चिन्तेसि—इमे वाचापटिसन्धारमत्तं पि लभित्वा जनमज्जे लभिमिह'ति पत्तंसन्ति । अज्ज किञ्चि खादनीयं वा भोजनीयं वा लभित्वा कस्म नप्पसंसत्ती'ति पसीदित्वा अत्तनो अत्थाय पटियादितभत्ततो कटच्छुभिकखं तदूपियं च ध्वेख्खनं दापेत्वा इमं भिकखं सन्नकालं तुम्हे लभित्सया'ति आह । सो पुन दिवसत्तो पभुति उपसङ्कमन्तस्स पेरस्स उपसमं दित्वा भिय्योसोमत्ताय पसीदित्वा धेरं निव्वकालं अत्तनो धरे भत्तविसग्गवरणत्थाय याचि । धेरो सुण्हीभावेन अधिवासेत्वा दिवसे दिवसे भत्तकिञ्च कत्वा गच्छन्तो थोकं थोकं बुद्धवचनं कयेत्वा गच्छति ॥

[२२] सा'पि खो ब्राह्मणी दसमास'व्वयेन पुत्तं विजायि । नागसेनो'ति'स्स नामं अहोसि । सो अनुक्रमेण कट्ठन्तो सत्तवस्सिको जातो । अथ खो नागसेनस्स दारकस्स पिता नागसेनं दारकं एतदवोच—इमस्मि [१०] खो तात नागसेन ब्राह्मणकुले सिक्खानि सिक्खेय्यासी'ति । कत्तमानि तातं इमस्मि ब्राह्मणकुले सिक्खानि नामा'ति । तयो खो तात नागसेन वेदा सिक्खानि नाम, अवसेसानि सिणानि सिणं नामा'ति । तेन हि तात सिक्खित्सामी'ति । अथ खो सोणुत्तरो ब्राह्मणो आचरियब्राह्मणस्स आच-

३५. ■. adds पविसन्ता after this. ३६. वाचापटिसन्धार B. वचनपटिसन्धारमत्तं C. ३७. नाममकंखु B.

रियंभीगं सहस्रं दत्वा अन्तो पासदे एकस्मिं गव्ये एकतो मञ्चकं पञ्चपेक्षा
आचरियब्राह्मणं एतदवोच—सञ्ज्ञापेहि खो त्वं ब्राह्मण इमं दारकं मन्तानीं
ति । तेन हि दारकं उगच्छहि मन्तानींति आचरियब्राह्मणो सञ्ज्ञायति ।
नागसेनस्स दारकस्स एकेनेव उद्वेसेन तयो वेदा हृदयङ्गता वाचुमग्ता सस-
धारिता सुवत्थापिता सुमनसिक्ता अहेसुं । सकिमेव चक्खुं उदपादि
तीसु वेदेषु सनिघण्टुकैदुभेसु साक्खरूपभेदेषु इतिहासपञ्चमेसु पंदको
वेय्याकरणो लोकायतमहापुरिसल्लखणेषु अनवयो अहोसि ॥

[२३] अथ खो नागसेनो दारको पितरं एतदवोच—अयि नु खो तत्त
इमस्मिं ब्राह्मणकुले इतो उत्तरिग्मि सिक्खितब्बानि, उदाहु एत्तकनेवाति ।
नयि तात् नागसेन इमस्मिं ब्राह्मणकुले इतो उत्तरिं सिक्खितब्बानि । एत्तक-
नेव सिक्खितब्बानीति । अथ खो नागसेनो दारको आचरियस्स अनुयोगं
दत्वा पासदा ओरुय्ह पुब्बवासत्ताचोदितहृदयो रहोगतो पटिसह्दीनो
अत्तनो सिप्पस्स आदिमज्झपरियोसानं ओलोकैत्तो आदिमिह वा मज्झे
परियोसाने वा अप्यमत्तकग्मि सारं अदिस्वा—तुच्छा वत भो इमे वेदा,
यल्लपा वत भो इमे वेदा, असारा निस्साराति विप्पटिसारी अनत्तम्मो
अहोसि ॥

[२४] तेन खो पन सम्मयेन आयस्मा रोहणो वत्तनिये सेनासने निसिज्जो
नागसेनस्स दारकस्स चेतसा चेतोपरिवितक्कमब्बाय निवासेत्वा पत्तची-
वरमादाय वत्तनिये सेनासने अन्तरहितो कज्जलब्राह्मणगामस्स पुरतो
प्रातुरहोसि । अइसा खो नागसेनो दारको अत्तनो द्वारकोइके ठितो
आयस्सत्तं रोहणं दूरतोव आगच्छन्तं, दिस्वान अत्तम्मो उदग्गो पमुदितो
पीतिसोमनस्सजातो—अप्पेव नामांयं पब्बजितो कदाचि सारं जानेय्याति,
येनायस्मा रोहणो तेनुपसङ्गमि, उपसङ्गमिवा [११] आयस्सत्तं रोहणं

एतदबोच—खो नु खो त्वं मारिस एदिसो भण्डु कासाक्वसमो'ति ।
 पञ्चजितो नामा'हं दारका'ति । तेन त्वं मारिस पञ्चजितो नामा'सि ।
 पापकानं मलानं पञ्चाजेतुं पञ्चजितो,^{३९} तस्मा'हं दारक पञ्चजितो
 नामा'ति । किङ्कारणा मारिस ते केस न यथा अञ्जेसं^{४०}ति ।
 सोळसि'मे दारक पलिबोधे दिस्वा केसमस्सु ओहारेत्वा पञ्चजितो ।
 क्तमे सोळस—अलङ्कारपलिबोधो, मण्डनपलिबोधो, तेलमक्खन-
 पलिबोधो, धोवनपलिबोधो, मालापलिबोधो, गन्धपलिबोधो, वासन-
 पलिबोधो, हरीटकपलिबोधो, आमलकपलिबोधो, रङ्गपलिबोधो, बन्धन-
 पलिबोधो, कोच्छपलिबोधो, कण्ठकपलिबोधो विजटनपलिबोधो, उक्का-
 पलिबोधो, केसेसु विछनेसु सोचन्ति किलमन्ति परिदेवन्ति, उरत्ताळि-
 कन्दन्ति, सम्भोहं आपज्जन्ति, इमेसु खो दारक सोळसपलिबोधेसु पलिगु-
 ण्ठिता मनुस्सा सब्बा'नि अतिमुत्तुमानि सिप्पानि नासेन्ती'ति । किङ्कारणा
 मारिस कथानि पि ते न यथा अञ्जेसं'ति । कामनिस्सितानि खो दारक
 कथानि । कमनीयानि गिहिब्यज्जनानि, यानि कानिचि खो भयानि कथसो
 उपज्जन्ति, तानि कासाक्वसनस्स न होन्ति तस्मा कथानिपि मे न अञ्जे-
 सं'ति । जानासि खो त्वं मारिस सिप्पानि नामा'ति । आम्ह दारक
 जानाम'हं सिप्पानि । यं लोके उत्तमं मन्तं तं पि जानामी'ति । मय्हं पि तं
 मारिस दातुं सक्का'ति । आम्ह दारक सक्का'ति । तेन हि मे देही'ति ।
 अक्खलो खो दारक अन्तरघरं पिण्डाय पविट्ठ'म्हा'ति ॥

[२५] अथ खो नागसेनो दारको आयस्सतो रोहणस्स हत्थतो पत्तं
 गहेत्वा घरं पवेसेत्वा पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहत्था सन्तप्पेत्त
 सम्मारेत्वा आयस्सन्तं रोहणं भुत्तावि ओनीतपत्तपाणि एतदबोच—देहि मे

३९. पापकानि मलानि पञ्चाजेति B. ४०. अञ्जाकं'ति B. ४१. सब्बलं B.
 ४२. गिहिब्यज्जनमण्डानि B.

दानि मारिस मन्तंति । यदा खो त्वं दारकं निष्पल्लिबोओ हुत्वा मातापितरो अनुजानापेत्था मया गहितं पब्बजितवेसं गण्हिस्ससि तदा दस्सामीति आह ॥

[२६] अथ खो [12] नागसेनो दारको मातापितरो उपसङ्गमिन्वा आह—अम्म तात अयं पब्बजितो यं लोके उत्तमं मन्तं तं जानामीति वदति । न च अत्तनो सन्तिके अपब्बजितस्स देति । अहमेतस्स सन्तिके पब्बजित्वा तं मन्तं उग्गण्हिस्सामीति । अयंस्स मातापितरो—पब्बजित्वापि नो पुत्तो मन्तं गण्हातु । गहेत्वा पुन आगच्छिस्सतीति मञ्जमाना—गण्ह पुत्ताति अनुजानिस्सु । अथ खो आयस्मा रोहणो नागसेनं दारकं आह्राय येन वत्तनियं सेनासनं येन विजम्मवत्थु तेनुपसङ्गमि । उपसङ्गमित्थं विजम्मवत्थुस्मिं सेनासने एकरत्तं वसित्वा येन रक्खिततळं तेनुपसङ्गमि । उपसङ्गमिन्वा कोटिसतानं अरहन्तानं मज्जे नागसेनं दारकं पब्बजेसि ॥

[२७] पब्बजितो च पमायस्मा नागसेनो आयस्मन्तं रोहणं एतदवोच-गहितो मे मन्ते सव वेसो । देय मे दानि मन्तंति । अथ खो आयस्मा रोहणो—किम्हि नु खो' हं नागसेनं विनेय्यं पठमं विनये वीं सुत्तन्ते वा अभिधम्मे वाति चिन्तेत्वा—पण्डितो खो अयं नागसेनो सक्कोति सुखेनेव अभिधम्मं परियापुणितुंति पठमं अभिधम्मे विनेसि । आयस्मा च नागसेनो—कुसला धम्मा, अकुसला धम्मा, अव्याकता धम्माति तिकहुकपटिमण्डितं धम्मसङ्गणिं, खन्धविभङ्गादि अट्टारसविभङ्गपटिमण्डितं विभङ्गप्पकरणं, सङ्गहो असङ्गहोति आदिना चुदसविधेन विभत्तं धातुकथापकरणं, खन्धपञ्जत्तिआयतनपञ्जतीतिआदिना छब्बिधेन विभत्तं पुगलपञ्जत्तिप्पकरणं, ^{४३} स्कन्नादे पञ्चसतसुत्तसतानि परावादे पञ्चसुत्तसतानीति सुत्तसहस्सं समोधानेत्वा विभत्तं कथावत्थुप्पकरणं, मूल-

यमकं खन्धयमकं'ति आदिना दसविधेन विभक्तं यमकपर्वणं, हेतुप-
क्षयो आरम्भणपक्षयो'ति आदिना चतुर्वीसतिविधेन विभक्तं पट्टानप्यकरणं'ति
सम्बन्तं अभिधम्मपिटकं एकेनेव सज्जायेन पगुणं कथ्या—[13] तिद्वय
भन्ते न पुन ओसारेय एत्तकेनेवा'हं सज्जायिस्सामी'ति अहिं ॥

[२८] अय खो आयस्मा नागसेनो येन कोटिस्सता अरहन्तो तेनुपसङ्गमि ।
उपसङ्गमिवा कोटिस्सते अरहन्ते एतदवोच—अहं खो भन्ते कुसला धम्मा
अकुसला धम्मा अव्याकता धम्मा' ति इमेसु तीसु पदेसु पक्खिपित्वा सम्बन्तं
अभिधम्मपिटकं वित्थरेन ओतारेस्सामी'ति । साधु नागसेन ओसारेही'ति ।
अय खो आयस्मा नागसेनो सत्तमासानि सत्तप्पकरणानि' ति व्या-
रन ओसारेति । पथवी उवादि । देवता साधुकारमदसु । ब्रह्मानो अप्पोटेसु ।
दिब्बाणि चन्दनचुण्णानि दिब्बानि च मन्दारवपुष्पानि अभिप्पवस्सिसु ।
अय खो कोटिस्सता अरहन्तो आयस्मन्तं नागसेनं परिपुण्णवीसतिवस्सं
रक्खिततले उपसम्पादेसुं ॥

[२९] उपसम्पन्नो च पना'यस्मा नागसेनो तस्सा रत्तिंया अश्वयेन
पुज्जण्हसमयं निवासेवा पत्तचीवरमादाय उपज्जायेन सद्धिं गामं पिण्डाय
पविसन्तो एवरूपं वितक्कं उप्पादेसि—तुच्छो बत मे उपज्जायो, बालो बत
मे उपज्जायो । ठपेत्वा अवसेसं बुद्धवचनं पठमं मं अभिधम्मं विनेसी'ति ।
अय खो आयस्मा रोहणो आयस्मतो नागसेनस्स चेतसा चेतोपरिवितक्क-
मव्वाय आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच—अननुच्छविकं' खो नागसेन परिवि-
तक्कं वितक्केसि । न खो पने'तं नागसेन तवा'नुच्छविकं—ति । अय खो
आयस्मतो नागसेनस्स एददहोसि—अच्छरियं बत भो, अब्भुतं बत भो ।
यन्नहि' नाम मे उपज्जायो चेतसा चेतोपरिवितक्कं जानिस्सति । पब्बिटो

४५. यमकं TC. ४६. omitted by B. ४७. कोटिस्सतानं अरहन्तानं TC.
४८. सत्तप्पकरणे TC. ४९. अननुच्छवियं TC. ५०. पि B.

वत् मे उपज्जायो । यं नूना'हं उपज्जायं खमापेय्यं'ति । अथ खो आयस्मा नागसेनो आयस्मन्तं रोहणमेतदवोच—खमथ मे भन्ते । न पुन एवरूपं वित्तक्रेस्सामी'ति । अथ खो आयस्मा रोहणो आयस्मन्तं नागसेनं [14] एतादग्रे'च—न खो त्या'हं नागसेन एतावता खमामि । अथि खो नागसेन सागलं नाम नगरं । तथ मिलिन्दो नाम राजा रज्जं करोति । सो दिड्ढिवादेन पज्झं पुच्छित्वा मिक्खुसङ्गं विहेयेति । सचे त्वं तथ गत्वा तं राजानं दमेत्ता बुद्धसासने पसादेस्ससि, एव'हं तं खमिस्सामी'ति । तिष्ठतु भन्ते एको मिलिन्दो राजा । सचे भन्ते सकलजम्बुदीपे सय्वे राजानो आगन्त्वा मं पज्झं पुच्छेय्युं सज्जं तं विस्सज्जेत्वा सम्पदालेस्सामी'ति । खमथ मे भन्ते'ति वत्ता—न खमामी'ति वुत्ते—तेन हि भन्ते इमं तेमासं कस्स सन्तिके वसिस्सामी'ति आह ॥

[३०] अयं खो नागसेन आपस्मा अस्सगुत्तो वत्तनिये सेनासने विहरति । गच्छ त्वं नागसेन येना'यस्मा अस्सगुत्तो तेनुपसङ्कम । उपसङ्कमिन्वा मम वचनेन आयस्मतो अस्सगुत्तस्स पादे सिरसा वन्द । एवं च नं वदेहि—उपज्जायो मे भन्ते तुम्हाकं पादे सिरसा वन्दति अप्पा'बाधं अप्पा'तङ्कं लहुद्धानं कलं फासुविहारं पुच्छति । उपज्जायो इमं तेमासं तुम्हाकं सन्तिके वसितुं मं पहिणी'ति । कोनामो ते उपज्जायो'ति च वुत्ते—रोहणत्थेरो नाम भन्ते'ति वदेय्यासि । अहं को नामो'ति वुत्ते एवं वदेय्यासि—मम उपज्जायो भन्ते तुम्हाकं नामं ज्ञानाती'ति । एवं भन्ते'ति खो आयस्मा नागसेनो आयस्मन्तं रोहणं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पत्तचीवरमादाय अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो येन वत्तनियं सेनासनं येना'यस्मा अस्सगुत्तो तेनुपसङ्कमि । उपसङ्कमिन्वा आयस्मन्तं अस्सगुत्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अहासि । एकमन्तं ठित्वा खो आयस्मा नागसेनो आयस्मन्तं अस्सगुत्तमेतदवोच—उपज्जायो मे भन्ते तुम्हाकं पादे सिरसा वन्दति । एवं च वदति—अप्पा'बाधं अप्पा'तङ्कं

लङ्कुघ्नं बलं फालुविहारं पुच्छति । उपज्ज्ञायो मं इमं तेभासं तुम्हाकं सन्तिके
 वसितुं पद्दिणी'ति । अथ खो आयस्मा अस्सगुत्तो आयस्मन्तं नागसेनं
 एतदवोच—[15] त्वं किंनामो'सी'ति ॥ अहं भन्ते नागसेनेनामा'ति ॥ कोनामो
 ते उपज्ज्ञायो'ति ॥ उपज्ज्ञायो मे भन्ते रोहणो नामो'ति ॥ अहं कोनामो'ति ॥
 उपज्ज्ञायो मे भन्ते तुम्हाकं नामं जानाती'ति । साधु नागसेन, पत्तचीवरं
 पटिसामेही'ति । साधु भन्ते'ति पत्तचीवरं पटिसामेत्वा पुनरिदमेव परिवेषं
 सम्भज्जित्वा मुखोदकं दन्तपोषणं उपइपेसि । थेरो सम्भइद्वानं पटिसम्भजि । तं
 उदकं उल्लेत्वा अञ्जं उदकं आहरि । तच्च दन्तपोषणं अपनेत्वा अञ्जं दन्तपोषणं
 गण्हि । न आलापसहस्रपं अकसि । एवं सत्त दिवसानि कत्वा सत्तमे दिवसे
 पुन पुच्छित्वा पुन तेन तथेव वुत्ते वस्सा'वासं अनुजानि ॥

[३१] तेन खो पन समयेन एका महाउपासिका आयस्मन्तं अस्सगुत्तं
 तिसमत्तानि वस्सानि उपइवासि । अथ खो सा महाउपासिका तेभास'व्वयेन
 येना'यस्मा अस्सगुत्तो तेनुपसङ्गमि । उपसङ्गमित्वा आयस्मन्तं अस्सगुत्तं
 एतदवोच—अत्थि नु खो तात तुम्हाकं सन्तिके अञ्जो मिकखू'ति । अत्थि
 महाउपासिके, अम्हाकं सन्तिके नागसेनो नाम मिकखू'ति ॥ तेन हि तात
 अस्सगुत्त अधिवासेहि नागसेनेन सद्धिं स्वातन्त्राय भत्तं'ति । अधिवासेसि खो
 आयस्मा अस्सगुत्तो तुम्हीभावेन ॥ अथ खो आयस्मा अस्सगुत्तो तस्सा
 रत्तिया अच्चयेन पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय आयस्मत्ता नाग-
 सेनेन सद्धिं पच्छसमणेन येन महाउपासिकाय निवेसनं तेनुपसङ्गमि । उप-
 सङ्गमित्वा पज्जत्ते आसने निसीदि । अथ खो सा महाउपासिका आय-
 स्मन्तं अस्सगुत्तं आयस्मन्तं च नागसेनं पणीतेन खादनियेन मोजनीयेन
 सहत्वा सन्तपेसि सम्पवारेसि । अथ खो आयस्मा अस्सगुत्तो मुत्ताविं
 ओनीतपत्तपाणिं आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच—त्वं नागसेन महाउपासिकाय
 अनुमोदनं करोही'ति इदं क्वा उट्ठया'सना पक्कमि ॥ [16]

[३२] अथ खो सा महाउपासिका आयस्मन्तं नागसेनं एतद्वोच-
 ह्मिक्का'हं खो तात नागसेन गम्भीराय धम्मकथाय मय्हं अनुमोदनं करोही'ति ।
 अथ खो आयस्मा नागसेनो तस्सा महाउपासिकाय गम्भीराय अभिधम्म-
 कथायै लोकुत्तराय सुञ्जत्तापटिसंयुत्ताय अनुमोदनं अकासि । अथ खो
 तस्सा महाउपासिकाय तस्मिं येवासने विरजं बीतमलं धम्मचक्खुं उद-
 पादि-यं किञ्चि समुदयधम्मं सच्चं तं निरोधधम्मं'ति । आयस्मा'पि खो
 नागसेनो तस्सा महाउपासिकाय अनुमोदनं कत्वा अत्तना देसितं धम्मं
 पच्चवेक्खन्तो विपस्सन् पट्टपेत्वा तस्मिं येवा'सने निसिन्नो सोत्तापसिफले
 पतिहासि ॥

[३३] अथ खो आयस्मा अस्सगुत्तो मण्डलम्पळे निसिन्नो द्विजं पि
 धम्मचक्खुप्पटिलाभं कत्वा साधुकारं पवत्तेसि-साधु, साधु, नागसे नएकेन च
 कण्डप्पाहारेन द्वे महाकाया पदालिता'ति । अनेकानि च देवतासहस्सानि साधुकारं
 पवत्तेसु ॥ अथ खो आयस्मा नागसेनो उट्ठाया'सना येना'यस्मा अस्सगुत्तो तेनुप-
 सङ्गमि । उपसङ्गमित्वा आयस्मन्तं अस्सगुत्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि ।
 एकमन्तं निसिन्नं खो आयस्मन्तं नागसेनं आयस्मा अस्सगुत्तो एतद्वोच-
 गच्छ त्वं नागसेन पाटलिपुत्तं । पाटलिपुत्तनगरे असोकारामे आयस्मा
 धम्मविखतो पटिवसति । तस्स सन्तिके बुद्धवचनं परियापुणाही'ति । कीव
 दूरे भन्ते इतो पाटलिपुत्तनगरं'ति । योजनसत्तानि खो नागसेना'ति ।
 दूरो खो भन्ते मग्गो । अन्तरामग्गे भिक्खा दुल्लभा । कथा'हं गमिस्सामी'
 ति । गच्छ त्वं नागसेन अन्तरामग्गे पिण्डपातं लभिस्ससि सालीनं ओदणं
 विगलकौल्लकं अनेकसूपं अनेकव्यङ्गनं'ति । एवं भन्ते'ति खो आयस्मा
 नागसेनो आयस्मन्तं अस्सगुत्तं अभिवादेत्वा पदविखणं कत्वा पत्तचीवरम्मा-
 दाय येन पाटलिपुत्तं तेन चारिकं पक्कमि ॥ [१७]

[३४] तेन खो पनं समयेन पाटलिपुत्तको सेट्ठि पञ्चहि सक्कसत्तेहि पाटलिपुत्तगाममग्गं पटिपब्बो होति । अइस्सा खो पाटलिपुत्तको सेट्ठि आयस्मन्तं नागसेनं दूरतो^१ व आगच्छन्तं । दिस्वान पञ्च^२ सक्कसत्तानि पटिपणा-
मेत्थो^३ येना^४यस्मा नागसेनो तेनुपसङ्गमि । उपसङ्गमित्वा आयस्मन्तं नागसेनं अभिवादेत्वा—कुहिं गच्छसि ताता^५ति आह । पाटलिपुत्तं गहपती^६ति । साधु तात मय्यि पाटलिपुत्तं गच्छाम । अम्हेहि सट्ठि सुखं गच्छथा^७ति । अयं खो पाटलिपुत्तको सेट्ठि आयस्मन्तो नागसेनस्स इरियापथे पसीदित्वा आयस्मन्तं नागसेनं पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहत्वा सन्तापेत्वा सम्प-
वारेत्वा आयस्मन्तं नागसेनं भुत्ताविं ओनीतपत्तपाणिं अज्जतरं नीचं आसनं गहेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिजो खो पाटलिपुत्तको सेट्ठि आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच—किं नामो^८सि त्वं ताता^९ति । अहं गह-
पति नागसेनो नामा^{१०}ति । जानासि खो त्वं तात बुद्धवचनं नामा^{११}ति । जानामि खो^{१२}हं गहपति अभिधम्मपदानी^{१३}ति । छाभा भो तात, सुलद्धं नो तात, अहं पि खो तात आभिधम्मिको । त्वं पि आभिधम्मिको । भण तात अभिधम्मपदानी^{१४}ति । अयं खो आयस्मा नागसेनो पाटलिपुत्तकस्स सेट्ठिस्स अभिधम्मं देसेसि । देसेन्ते देसेन्ते येव पाटलिपुत्तस्स सेट्ठिस्स विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि—यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं^{१५}ति ॥

[३५] अयं खो पाटलिपुत्तको सेट्ठि पञ्चमत्तानि सक्कसत्तानि पुरतो लुण्ठयेज्जेत्वा सयं पच्छतो गच्छन्तो पाटलिपुत्तस्स अविदूरे द्वेधापथे ठत्वा आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच—अयं खो तात नागसेन असोकारामस्स मग्गो । इदं खो तात अम्हाकं कम्बलरतनं सोळ्ळसहत्थं आयामेन, अहहत्थं वित्तियारेन, पटिगण्हाहि खो तात इमं कम्बलर-[१८]-तनं अनुकम्पं उपा-

दाया'ति । पटिगहेसि आयस्मा नागसेनो तं वम्बलरतनं अनुक्रम्य उपा-
दाय । अथ खो पाटलिपुत्रको सेहि अत्तमनो उदग्गो पमुदितो पीतिसोम-
नस्सजातो आयस्मन्तं नागसेनं अभिवादेत्वा पदक्खिणं क्त्वा पञ्चमि ॥

[३६] अथ खो आयस्मा नागसेनो येना'सोकारामो येना'यस्मा धम्मर-
क्खितो तेनुपसङ्गमि । उपसङ्गमित्वा आयस्मन्तं धम्मरक्खितं अभिवादेत्वा
अत्तनो आगतकारणं कथेत्वा आयस्मतो धम्मरक्खितस्स सन्तिके **तेपिटकं**
बुद्धवचनं एकेनेव सञ्ज्ञायेन तीहि मासेहि व्यञ्जनतो परियापुणित्वा पुन
तीहि मासेहि अत्थतो मनसा'कासि ॥ अथ खो आयस्मा धम्मरक्खितो
आयस्मन्तं नागसेनं एतद्वोच-सेव्यथा'पि नागसेन गोपालको गावो रक्खति,
अज्जे गोस्सं परिभुञ्चन्ति एवमेव खो नागसेन पुथुज्जनो तेपिटकं बुद्धवचनं
धारेत्तो' पि न भागी सामञ्जस्सा'ति । होतु मन्ते अलं एत्तकेना'ति ।
तेनेव दिवसभागेन तेन रत्तिभागेन सह **पटिसम्भिदाहि** अरहत्तं पापुणि ।
सह **सच्चपटिवेधेन** आयस्मतो नागसेनस्स सच्च वेदा साधुकारमदंसु । पथवी
उत्तादि । ब्रह्मानो अप्पोटेसुं । दिब्बानि चन्दनचुण्णानि दिब्बानि च
मन्दारवपुष्पानि अभिषेवस्सिसु ॥

[३७] तेन खो पन सम्येन कोटिसत्ता अरहन्तो हिमवन्ते पच्चते
रक्खिततले सन्निपत्तिवा आयस्मतो नागसेनस्स सन्तिके दूतं पाहेसुं आग-
च्छु नागसेनो, दस्सनकामा मयं नागसेन'ति । अथ खो आयस्मा नाग-
सेनो दूतस्स वचनं सुत्वा असोका'रामे अन्तरहितो हिमवन्ते पच्चते रक्खि-
ततले कोटिसत्तानं अरहन्तानं पुरतो पाशुरहोसि । अथ खो कोटिसत्ता
अरहन्ता आयस्मन्तं नागसेनं एतद्वोचुं—एसो खो नागसेन मिलिन्दो
राजा भिक्खुसङ्घं विहेठेति वादपटिवादेन पञ्चपुच्छय । साधु नागसेन गच्छ
त्वं मिलिन्दं [१९] राजानं दमेही'ति । तिहत्तु मन्ते एको मिलिन्दो

राजा । सधे भन्ते सकलजम्बुद्वीपे राजानो आगन्वा मं पञ्हं पुच्छेय्युं सब्बं
तं विस्सजेत्वा सम्पदालेस्सामि । गच्छथ वो भन्ते अञ्जम्भितो सागलनगरं
ति । अथ खो थेरा भिक्खू सागलनगरं कासावपज्जोतं हसिवातपटिवाते
अक्खं ॥

[३८] तेन खो पन समय्येन आयस्मा आयुपालो सङ्खेय्यपरिवेणे
पटिवसति । अथ खो मिलिन्दो राजा अमघे एतदवोच— रमणीया वत भो
दोसिना रति । कं तु ख्वंज समणं वा ब्राह्मणं वा उपसङ्कमेय्याम साक-
च्छाय पञ्हपुच्छनाय को मया सद्धिं सहपितुं उस्सहति कङ्कं पटिविनोदेतुं—
ति । एवं बुत्ते पञ्चमत्तका योनका राजानं मिलिन्दं एतदवोचुं— अत्थि
महाराज आयुपालो नाम थेरो तेपिट्ठको बहुस्सुतो आगताग्गमो । सो एतरहि
सङ्खेय्यपरिवेणे पटिवसति । गच्छ खं महाराज आयस्मन्तं आयुपालं पञ्हं
पुच्छस्सूति । तेन हि भणे भदन्तस्स आरोचेथाति ॥ अथ खो नेमि-
त्तिको आयस्मतो आयुपालस्स सन्तिके दूतं पाहेसि— राजा भन्ते मिलिन्दो
आयस्मन्तं आयुपालं दस्सनकामोति । आयस्मापि खो आयुपालो एव-
माह— तेन हि आगच्छतूति । अथ खो मिलिन्दो राजा पञ्चमत्तेहि योन-
कस्सतेहि परिवुत्तो रथक्कमाल्ह्य येन सङ्खेय्यपरिवेणं येनायस्मा आयुपालो
तेनुपसङ्कमि । उपसङ्कमित्वा आयस्मता आयुपालेन सद्धिं सम्भोदि । सम्भोदनी-
यं कयं साराणीयं वीत्तिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिनो खो
मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं आयुपालं एतदवोच—

[३९] किमत्थिया भन्ते आयुपाल तुम्हाकं पब्बज्जा, को च तुम्हाकं
परमत्थोति थेरो आह— धम्मचरियसमचरियत्वा खो महाराज पब्बज्जाति,
अत्थि पन भन्ते कोचि गिही पि धम्मचारी, समचारीति । आम महाराज
अत्थि गिहीपि धम्मचारी समचारी । भगवति खो महाराज वाराण— [20]—

सियं इसिपतने भिग्दाये धम्मचर्कं पवत्तेन्ते अट्टारस्सं ब्रह्मकोटीनं धम्मा-
मिस्समयो अहोसि । देवतानं पन महाभिस्समयो गणनपथं वीतिवत्तो । सत्त्वे
ते गिहिभूता, न पञ्चजिता । पुन च परं महाराज भगवतो खो महासमय-
सुत्तन्ते देसियमाने, महामङ्गलसुत्तन्ते^{५६} देसियमाने, समचित्तपरियायसु-
त्तन्ते देसियमाने, राहुलोवादसुत्तन्ते देसियमाने, पराभवसुत्तन्ते देसिय-
माने गणनपथं वीतिवत्तानं देवतानं महाभिस्समयो अहोसि । सत्त्वे ते गिहि-
भूता, न पञ्चजिता^{५७}ति ॥ तेन हि भन्ते, आयुपाल, निरत्थिका तुम्हाकं
पञ्चज्जा । पुत्त्वे कत्तस्स पापकम्मस्स निस्सन्देन समणा सक्कपुत्तिया
पञ्चजन्ति, धुतङ्गानि च परिहरन्ति । ये खो ते भन्ते आयुपाल एकास-
निका नून ते पुत्त्वे परेसं भोगहारका चोरा, ते परेसं भोगं अच्छिन्दित्वा
तस्स कम्मस्स निस्सन्देन एतरहि एकासनिका भवन्ति, न लभन्ति कालेन
काळं परिमुञ्जितुं । तत्थि तेसं सीळं । नत्थि तपो । नत्थि ब्रह्मचरियं । ये
खो पन ते भन्ते आयुपाल भिक्खू अब्भोकासिका नून ते पुत्त्वे गमघा-
तका चोरा, ते परेसं गेहानि विनासेत्वा तस्स कम्मस्स निस्सन्देन एतरहि
अब्भोकासिका भवन्ति, न लभन्ति सेनासुत्तानि परिमुञ्जितुं । नत्थि तेसं
सीळं । नत्थि तपो । नत्थि ब्रह्मचरियं । ये खो पन ते भन्ते आयुपाल
भिक्खू नेसजिका नून ते पुत्त्वे पण्यदूसका चोरा । ते परेसं पयिके जने
गहेत्वा बन्धित्वा निसीदापेत्वा तस्स कम्मस्स निस्सन्देन एतरहि नेसजिका
भवन्ति । न लभन्ति सेय्यं कप्पेतुं । नत्थि तेसं सीळं । नत्थि तपो । नत्थि
ब्रह्मचरियं^{५८}ति आह ॥

[४०] एवं बुत्ते आयस्स आयुपालो तुण्ही अहोसि । न किञ्चि पटि-
भासि ॥ अथ खो पञ्चसत्ता योनका राजानं मिलिन्दं एतदवोचुं—पण्डितो
महाराज येरो । अपि च अविसारदो न किञ्चि पटिभासती^{५९}ति । अथ खो

मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं आयुपालं तुण्डीभूतं दिस्वा अप्पोटेत्वा [२१]
 उक्कुट्टं कत्वा योनके एतदवोच । तुच्छो क्त भो जम्बुदीपो । पलापो क्त
 भो जम्बुदीपो । नत्थि कोचि समणो वा ब्राह्मणो वा यो मया सद्धिं सल्ल-
 पितुं सक्कोति^{५७} कद्धं पटिविनोदेतुं^{५८}ति ॥

[४१] अथ खो मिलिन्दस्स रज्जो सव्वं तं परिसं अनुविलोकेन्तस्स
 अभीते अमङ्कभूते योनके दिस्वा एतदहोसिं—निस्संसयं अत्थि मज्जे कोचि
 पण्डितो भिक्खु यो मया सद्धिं सल्लपितुं उत्सहति, येनि^{५९}मे योनका न मङ्क-
 भूता^{६०}ति । अथ खो मिलिन्दो राजा योनके एतदवोच—अत्थि भणे अज्जो
 कोचि पण्डितो भिक्खु यो मया सद्धिं सल्लपितुं उत्सहति कद्धं पटिविनो-
 देतुं^{६१}ति ॥

[४२] तेन खो पन समयेन आयस्मा नागसेनो समणगणपरिवृतो सद्धी
 गणी गणा^{६२}वरियो आतो यसस्सी साधुसम्मतो बहुजनस्स पण्डितो व्यत्तो
 मेघावी निपुणो विज्ज विभावी विनीतो विसारदो बहुस्सुत्तो तेपिट्को वेदगू
 पभिन्नबुद्धिमा आगत्ता^{६३}गमो पभिन्नपटिसम्भिदो नवङ्गसल्लुसासनपरियत्तिधरो
 पारमिप्पत्तो जिनवचने धम्मव्हेदसनापटिवेधकुसलो अक्खयविचित्रपटि-
 भानो चित्रकयी कल्याणवाक्करणो दुरासदो दुप्पसहो दुरुत्तरो दुराकरणो
 दुन्निवारयो, सागरो विय अक्खोभो, गिरिराजा विय निच्चलो, रणञ्जहो
 त्तमोनुदो पम्भूरो, महाकयी परगणिगणमैधनो परतिथियमदनो भिक्खूनं
 भिक्खुनीनं उपासकानं उपासिकानं राज्ञं राजमहामत्तानं सक्कतो गरुत्तो
 मानितो पूजितो अपचितो, लाभो चीवरपिण्डपादसेनासनगिलानप्पच्चयमे-
 सज्जपरिकखारानं लाभमायसगपत्तो, बुद्धानं विज्जनं सोता^{६४}वधानेन समन्नाग-
 त्तानं सन्दस्सेन्तो नवङ्गजिनसासनरतनं, उपदिसन्तो धम्ममगं, धारेन्तो
 धम्मपज्जोतं, उस्सापेन्तो धम्मयूपं, यजन्तो धम्मयागं, पगण्हन्तो धम्मद्वजं,

उत्सापेन्तो धम्मवेत्तुं, धमेन्तो^{५९} धम्मस्तद्धं, आहनन्तो धम्ममेरं, नदन्तो
[२२] सीहनार्दं, गज्जन्तो इन्दगजितं, मधुरगिरगजितेन आणवर-
विज्जूजालपरिवेठितेन कण्णजालभरितेन सहता धम्मामतमेघेन सकल्लोकम-
मितपयन्तो, गामनिगमराजाधानीसु चारिकं चरमानो अनुपुब्बेन सागलनगरं
अनुप्पत्तो होति ॥

[४३] तत्र सुदं आयस्मा नागसेनो असीतिया भिक्षुसहस्सेहि सद्धिं
सङ्खेयपरिवेणे पटिवसति । तेनैद्दु—

बहुसुतो चित्रकयी निपुणो च विसारदो ।
सामायिको च कुसलो पटिभाने च कोविदो ॥
ते च तेपिटका भिक्षु पञ्चनेकायिका पि च ।^{६१}
चतुनेकायिका चैव नागसेनं पुरक्खरं ॥
गम्भीरपञ्जो मेधावी मग्गमग्गस कोविदो ।
उत्तमत्यमनुपत्तो नागसेनो विसारदो ॥
तेहि भिक्षूहि परिवुतो निपुणेहि सच्चवादिहि ।
चरन्तो गामनिगमं सागलं उपसङ्गमि ॥
सङ्खेयपरिवेणस्मि नागसेनो तदा वसि ॥
कथेति सो मनुस्सेहि पब्बते केसरी यया^{६२}ति ॥

[४४] अथ खो देवमन्तियो राजानं मिलिन्दं एतदवोच—आगमेहि त्वं
महाराज । आगमेहि त्वं महाराज अथि महाराज नागसेनो नाम थेरो पण्डितो
मेधावी विनीतो विसारदो बहुसुतो चित्रकयी कल्याणपटिभानो अत्यधम्म-

५९ उत्पलापेन्तो TC. ६०. B adds पोराणा. ६१. This whole line is
missing in B. ६२. Omitted by B.

निरुत्तिपटिभानपटिसम्भिदासु पारमिपत्तो । सो एतरहि सङ्खेयपरिवेणे पटिवसति । गच्छेत्वं महाराज आयस्मन्तं नागसेनं पञ्चं पुच्छस्सु । उस्सहति सो तथा सद्धिं सल्लपितुं वल्लं पटिविनेदितुंति । अथ खो मिलिन्दस्स रज्जो सहसा नागसेनो'ति सद्धं सुत्वा अहुदेव भयं, अहुदेव उम्मितत्तं, अहुदेव लोमहंसो ॥ अथ खो मिलिन्दो राजा देवमन्तियं एतदवोच—उस्सहति सो नागसेनो भिक्खु मया सल्लपितुंति ॥ उस्सहति महाराज । अपि इन्द्र—यम—वरुण—कुबेर—पजापति—[२३]—सुयाम—सन्तुसित—लोकपाले हिपि पितुपितामहेन महाब्रम्हनापि सद्धिं सल्लपितुं, किमङ्ग पन मनुस्सभूतेना'ति ॥ अथ खो मिलिन्दो राजा देवमन्तियमेतदवोच—तेन हि त्वं देवमन्तिय भदन्तस्स सन्तिके दूतं पेसेही'ति । एवं देवा'ति खो देवमन्तियो आयस्मतो नागसेनस्स सन्तिके दूतं पाहेसि—राजा भन्ते मिलिन्दो आयस्मन्तं दस्सनकामो'ति । आयस्मा'पि खो नागसेनो एवमाह—तेन हि आगच्छतू'ति । अथ खो मिलिन्दो राजा पञ्चमत्तेहि योनकस्तेहि परिवुतो रथवरमारुह्य महता बलकायेन सद्धिं येन सङ्खेयपरिवेणं येना'यस्मा नागसेनो तेनुपसङ्गमि ॥

[४५] तेन खो पन समयेन आयस्मा नागसेनो असीतिया भिक्खुसहस्सेहि सद्धिं मण्डलमाले निसिन्नो होति । अइसा खो मिलिन्दो राजा आयस्मतो नागसेनस्स परिसं दूरतो' व । दिस्वान देवमन्तियं एतदवोच—कस्से'सा देवमन्तिय महती परिसा'ति । आयस्मतो खो महाराज नागसेनस्स परिसा'ति । अथ खो मिलिन्दस्स रज्जो आयस्मतो नागसेनस्स परिसं दूरतो' व दिस्वा अहुदेव भयं, अहुदेव उम्मितत्तं, अहुदेव लोमहंसो । अथ खो मिलिन्दो राजा खगपरिवारितो विय गजो, गल्लपरिवारितो विय नागो, अजगरपरिवारितो विय कोल्लुको, महिसपरिवारितो विय अच्छो, नागा-

नुबन्धो विय मण्डको, सङ्खलानुबद्धो विय मिगो, अहिगुण्डिकसमागतो^{६५}
 विय पन्नगो, मज्जारसमागतो विय उन्दुरो, भूतवेजसमागतो विय पिसाचो,
 राहुसुखगतो विय चन्दो, पन्नगो विय पेळन्तरगतो, सवुमो विय पञ्चरन्तर-
 गतो, मञ्जो विय जालन्तरगतो, बाळवनमनुष्यविद्धो विय पुरिसो, वेस्सव-
 णा'पराधिको विय यक्खो, परिकखीणा'युको विय देवपुत्तो, भीतो उब्बिगो
 उन्नस्तो संविग्गो लोमहङ्गजातो विमनो दुस्मनो भन्तचित्तो विपरिणतमा-
 नसो—भा मं अयं जनो परिमवी'ति धित्ति^{६६} उपदुपेत्वा देवमन्तियमे-
 तदवोच—भा खो त्वं [२४] देवमन्तिय आयस्मन्तं नागसेनं मय्हं आचि-
 क्खेय्या'सि । अनक्खातज्जेवा'हं नागसेनं जानिस्सामी'ति । साधु महाराज
 त्वज्जेव जानाही'ति ॥

[४६] तेन खो पन समयेन आयस्मा नागसेनो तस्सा भिक्षुपरिसाय
 पुरतो चत्तालीसाय भिक्षुसङ्घस्सानं नवकतरो होती ; पच्छतो चत्तालीसाय
 भिक्षुसङ्घस्सानं बुद्धतरो । अथ खो मिलिन्दो राजा सब्बं तं भिक्षुसङ्घं
 पुरतो च पच्छतो च मज्झतो च अनुविलोकेन्तो अइसा खो आयस्मन्तं
 नागसेनं दूरतो व भिक्षुसङ्घस्स मज्झे निसिन्नं केत्तस्सीहं विय विगतभयमेव
 विगतलोमहंसं विगतभयसारज्जं, दिट्ठान आकारेने'व अज्झासि—एसो खो
 एत्थ नागसेनो'ति ॥ अथ खो मिलिन्दो राजा देवमन्तियं एतदवोच—एसो
 खो देवमन्तिय आयस्मा नागसेनो'ति ॥ आभ महाराज एसो खो नाग-
 सेनो । सुहु खो त्वं महाराज सो नागसेनं अज्झासि'ति । ततो राजा तुद्धो
 अहोसि—अनक्खातो' व मया नागसेनो अज्जातो'ति । अथ खो मिलिन्दस्स
 रज्जो आयस्मन्तं नागसेनं दिट्ठा अहुदेव भयं, अहुदेव छम्मित्तं, अहु
 लोमहंसो । तेनाहु—

चरणे चैव सम्पन्नं सुदन्तं उत्तमे दमे ।
 दिस्वा राजा नागसेनं इमं वचनव्रवि—॥
 कथिका मया बहू दिष्टा साकच्छ ओसटा बहू ।
 न तादिसं भयं आसि अज्ज तासो यथा मम ॥
 निस्संस्सयं पराजयो मम अज्ज भविस्सति ।
 जयो च नागसेनस्स यथा चित्तं न सण्ठितंति ॥

बाहिरकथा निष्ठिता ॥

[II लक्ष्मणपञ्चो ।]

[25-] [१] अथ खो मिलिन्दो राजा येनायस्मा नागसेनो तेनुपसङ्गमि । उपसङ्गमित्वा आयस्मता नागसेनेन सद्धि सम्मोदि, सम्मोदनीयं कथं साराणीयं वीतिसारेत्वा एकस्मन्तं निसीदि । आयस्मापि खो नागसेनो पत्तिसम्भोदि येनेव मिलिन्दस्स रज्जो चित्तं आरावेसि ॥ अथ खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच—कथं भदन्तो आयति, किं नामो'सि भन्ते'ति । नागसेनो'ति खो अहं महाराज ज्ञयामि । नागसेनो'ति खो मं महाराज स्रवहचारी समुदाचरन्ति । अपि च मातापित्तरो नामं करोन्ति नागसेनो'ति वा सूरसेनो'ति वा वीरसेनो'ति वा सीहसेनो'ति वा, अपि च खो महाराज सहा समज्जा पञ्चति वोहारो नाममत्तं यदिदं नागसेनो'ति न हे'त्थ पुगलो उपलब्धती' ति ॥

[२] अथ खो मिलिन्दो राजा एवमाह—सुणन्तु मे भोन्तो पञ्चसत्ता येनका असीतिसत्तसहस्सां च भिक्खू । अयं नागसेनो एवमाह—न हे'त्थ पुगलो उपलब्धती'ति । कल्लं तु खो तदभिनन्दितुं'ति ॥ अथ खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच—सचे भन्ते नागसेनं पुगलो नूपलब्धति, को चरहि तुम्हाकं चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपञ्चयमेसजपरिक्खारं देति । को तं परिमुञ्जति । को सीलं रक्खति । को भावनमनुयुञ्जति । को मग्गस्सलनिब्बानानि सच्छिक्खरोति को पाणं हनति । को अदिन्नं आदियति । को कामेसु मिच्छाचारं चरति । को मुस्रं भणति । को मज्जं पिबति । को

पञ्चा'न्तरियकम्पं करोति । तस्मा नत्थि कुसलं । नत्थि अकुसलं । नत्थि कुसला'कुसलानं कम्मानं कत्ता वा करोता वा नत्थि सुकतदुक्कटानं कम्मानं फलं विपाको । [26] सचे भन्ते नागसेन यो तुम्हे मारोति नत्थि तस्सा'पि पाणा'तिपातो । तुम्हाकं पि भन्ते नागसेन नत्थि आचरियो, नत्थि उपज्झायो, नत्थि उपसम्पदा । नागसेनो'ति मं महाराज सप्रहचारी समुदाचरन्ती'ति यं वदेसि, कत्तमो एव नागसेनो ॥ किं नु खो भन्ते केसा नागसेनो'ति ॥ नहि महाराजा'ति ॥ लोमा नागसेनो'ति ॥ नहि महाराजा'ति ॥ नखा-पे-दन्ता, तचो, मंसं, नहास, अट्ठि, अट्ठिमिज्जा, वक्कं, हृदयं, यकनं, किलोमकं, पिहकं, पप्फासं, अन्तं, अन्तगुणं, उदरियं, वरीसं, पित्तं, सेम्हं, पुब्बो, लोहितं, सेदो, मेदो, अस्सु, वसा, खेळो, सिङ्गाणिका, लसिका, मुत्तं, मत्थके मत्थलुल्लं नागसेनो'ति ॥ नहि महाराजा'ति । किं नु खो भन्ते रूपं नागसेनो'ति ॥ नहि महाराजा'ति ॥ वेदना नागसेनो'ति ॥ नहि महाराजा'ति ॥ सज्जा नागसेनो'ति ॥ नहि महाराजा'ति ॥ सङ्कारा नागसेनो'ति ॥ नहि महाराजा'ति ॥ विज्जाणं नागसेनो'ति ॥ नहि महाराजा'ति ॥ किं पन भन्ते रूपवेदनासज्जासङ्कारविज्जाणं नागसेनो'ति ॥ नहि महाराजा'ति । किं पन भन्ते अज्जत्र रूपवेदनासज्जासङ्कारविज्जाणं नागसेनो'ति ॥ नहि महाराजा'ति ॥ तमहं भन्ते पुच्छन्तो पुच्छन्तो न पस्सामि नागसेनं । सद्ये येव नु खो भन्ते नागसेनो'ति । को पने'त्य नागसेनो । अलिकं त्वं भन्ते भाससि मुसावादं नत्थि नागसेनो'ति ॥

[३] अयं खो आयस्मा नागसेनो मिलिन्दं राजानं एतदवोच-त्वं खो'सि महाराज खत्तियसुखुमालो अचन्तसुखुमालो । तस्स ते महाराज भज्जन्तिक-समये तत्ताय भूमिया उण्हाय वालिकाय खैरा सक्खरकठलवालिको महित्वा

पादेन गच्छन्तस्स पादा रुजन्ति, कायो किलमति, चित्तं उपहृज्जति,
दुक्खसहगतं कायविज्जाणं उप्पज्जति, किं नु खो त्वं पादेना'गतो'सि उदह
वाहनेना'ति ॥ ना'हं भन्ते पादेना'गच्छमि । रथेना'हं [27] आग-
तो'स्मी'ति ॥ सधे त्वं महाराज रथेना'गतो'सि रथं मे आरोचेहि । किं नु
खो महाराज ईसा रथो'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ अखो रथो'ति ॥ नहि
भन्ते'ति ॥ चक्कानि रथो'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ रथपञ्जरं रथो'ति ॥
नहि भन्ते'ति ॥ रथदण्डको रथो'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ युगं रथो'ति ॥
नहि भन्ते'ति ॥ रस्मियो रथो'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ पतोदल्लो रथो'ति ।
नहि भन्ते'ति ॥ किं नु खो महाराज ईसाअक्खचक्करयपञ्जररथदण्ड-
युगरस्मिपतोदं रथो'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ किं पन महाराज अज्ज
ईसाअक्खचक्करयपञ्जररथदण्डयुगरस्मिपतोदो रथो'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥
तमहं महाराज पुच्छन्तो पुच्छन्तो न पस्सामि रथं । सधे येव नु खो महा-
राज रथो । को पने'त्य रथो । अलिकं त्वं महाराज भाससि मुसावादं
नत्थि रथो । त्वं हि महाराज सक्कलजम्बुदीपे अगाराजा । कस्स पन त्वं
भायित्वा मुसावादं भाससि । सुणन्तु मे भोन्तो पञ्चसत्ता योनका असीति-
सहस्सा च भिक्खू । अयं मिलिन्दो राजा एवमाह—रथेना'हमागतो'स्मी'ति ।
सचे त्वं महाराज रथेना'गतो'सि रथं मे आरोचेही'ति वुत्तो समानो रथं
न सम्पादेति । कहं नु खो तदभिनन्दितुं'ति ॥

[४] एवं वुत्ते पञ्चसत्ता योनका आयस्मन्तो नागसेनस्स साधुकारं दत्त्वा
मिलिन्दं राजानं एतदवोचुं—इदानीं खो त्वं महाराज सक्कोन्तो भाससू'ति ।
अथ खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच—ना'हं भन्ते
नागसेन मुसा भणामि । ईसं च पटिच्च, अक्खं च पटिच्च, चक्कानि च
पटिच्च, रथपञ्जरं च रथदण्डकं च पटिच्च, रथो'ति सङ्गा समञ्जा पज्जत्ति

बोहारो नाममत्तं पवत्तीति ॥ साधु खो त्वं महाराज रथं जानासि । एवमेव खो महाराज मण्डपि केसे च पटिच्च, छोमे च पटिच्च—पे—[२४] मत्पल्लवं च पटिच्च, रूपं च पटिच्च, वेदनं च पटिच्च, सज्जं च पटिच्च, सङ्गारे च पटिच्च, विज्जणं च पटिच्च, नागसेनोति सङ्गा समञ्जा पञ्जति बोहारो नाममत्तं पवत्ति । परमत्थतो पनेत्थ पुगलो नूपलब्धति । भासितं पेत्तं महाराज वजिराय भिक्खुनिया भगवतो सम्मुखा—

यथा हि अङ्गसम्भारा होति सद्दो रथो इति ।

एवं खण्डेषु सन्तेसु होति सत्तोति सम्मुति ॥

अच्छरियं भन्ते नागसेन, अब्भुतं भन्ते नागसेन, अति चित्रानि पण्डपटिमानानि विस्सज्जितानि । यदि बुद्धो तिद्देय साधुकारं ददेय्य, साधु साधु नागसेन, अतिचित्रानि पण्डपटिमानानि विस्सज्जितानीति ॥

[५] कतिवत्सोसि त्वं भन्ते नागसेनाति ॥ सत्तवत्सोहं महाराजाति ॥ के ते भन्ते सत्त, त्वं वा सत्त, गणना वा सत्ताति ॥ तेन खो पन समयेन मिलिन्दस्स रज्जो सञ्जाभरणपटिमण्डितस्स अलङ्कृतपटियत्तस्स पठवियं छाया दिस्सति, उदक्कणिके च छाया दिस्सति । अथ खो आयस्सा नागसेनो मिलिन्दं राजानं एतद्वोच—अयं ते महाराज छाया पठवियं उदक्कणिके च दिस्सति । किं पन महाराज त्वं वा छाया, छाया वा राजाति ॥ अहं भन्ते नागसेन राजा । नायं छाया राजा । मं पन निस्साय छाया पवत्तीति ॥ एवमेव खो महाराज वत्सानं गणना सत्ताति । न पनाहं सत्त । मं पन निस्साय सत्त पवत्ति छायूपमं महाराजाति ॥ अच्छरियं भन्ते नागसेन, अब्भुतं भन्ते नागसेन, अतिचित्रानि पण्डपटिमानानि विस्सज्जितानीति ॥

[६] राजा आह—भन्ते नागसेन, सह्यपिस्ससि मया सद्धिंति ॥ सचे त्वं महाराज पण्डितवादं सह्यपिस्ससि, सह्यपिस्सामि । सचे पन राजवादं सह्यपिस्ससि, न सह्यपिस्सामीति ॥ कयं भन्ते नागसेन पण्डिता सह्यपन्तीति ॥ पण्डितानं खो महाराज सह्यपे आवेठनमि कयिरति, निब्बेठनमि कयिरति, निग्गहोपि कयिरति, [29] पटिकम्ममि कयिरति, विस्सासोपि कयिरति, पटिविस्सासोपि कयिरति । न च तेन पण्डिता कुपन्ति । एव खो महाराज पण्डिता सह्यपन्तीति ॥ कयं पन भन्ते राजानो सह्यपन्तीति ॥ राजानो खो महाराज सह्यपे एकं कथुं पटिजानन्ति, यो तं कथुं विलोमेति तस्स दण्डं आणापेन्ति—इमस्स दण्डं पणेथाति । एवं खो महाराज राजानो सह्यपन्तीति ॥ पण्डितवादाहं सह्यपिस्सामि, नो राजवादं । विस्सत्यो भदन्तो सह्यपतु यथा भिक्खुना वा सामणौरेन वा उपासिकेन वा आरामिकेन वा सद्धिं सह्यपति, एवं विस्सत्यो भदन्तो सह्यपतु मा भायतूति । सुद्धु महाराजाति धेरो अब्भनुमोदि ॥

[७] राजा आह—भन्ते नागसेन, पुच्छिस्सामीति ॥ पुच्छ महाराजाति ॥ पुच्छितोसि भन्तेति ॥ विस्सजितं महाराजाति ॥ किं पन भन्ते तथा विस्सजितंति ॥ किं पन महाराज तथा पुच्छितंति ॥

[८] अथ खो मिलिन्दस्स रज्जो एतदहोसि पण्डितो खो अयं भिक्खु पटिबल्लो मया सद्धिं सह्यपितु, बहुकानि च मे ठानानि पुच्छितव्वानि भविस्सन्ति । यौव अपुच्छितानि येव तानि ठानानि भविस्सन्ति, अथ ह्वायं सुरियो अयं गमिस्सति, यं नूनाहं स्वे अन्तेपुरे सह्यपेय्यंति । अथ खो राजा देवमन्तियमेतदबोच—तेन हि त्वं देवमन्तिय भदन्तस्स आरोचेय्यासि—स्वे अन्तपुरे रज्जा सद्धिं सह्यपो भविस्सतीति ॥ इदं क्वा मिलिन्दो राजा उट्ठायासना धेरं नागसेनं आपुच्छित्वा रथं अभिरोद्धित्वा—

नागसेनो नागसेनो'ति सञ्चार्य क्तोन्तो पक्कमि । अय खो देवमन्तियो आयस्मन्तं नागसेन एतदवोच—राजा भन्ते मिलिन्दो एवमाह—स्वे अन्तपुरे स्रष्ट्रपो भवस्सती'ति ॥ सुट्ठू'ति येरो अब्भनुभोदि ॥

[९] अय खो तस्स रत्तिया अच्चेन देवमन्तियो अनन्तकायो च मङ्कुरो च सब्बदिन्नो च येन मिलिन्दो राजा तेनुपसङ्गमिस्सु, उपसङ्गमिन्वा राजानं मिलिन्दं एतदवोचुं—आगच्छतु महाराज भदन्तो नागसेनो [30]'ति । आम आगच्छतू'ति ॥ कित्थेहि भिक्खूहि सद्धिं आगच्छतू'ति । यत्थे भिक्खू इच्छति तत्थेहि भिक्खूहि सद्धिं आगच्छतू'ति ॥ सब्बदिन्नो आह—आगच्छतु महाराज दसहि भिक्खूहि सद्धिं'ति । दुतियं पि खो राजा आह—यत्थेहि भिक्खूहि इच्छते, तत्थेहि भिक्खूहि सद्धिं आगच्छतू'ति ॥ दुतियं पि खो सब्बदिन्नो आह—आगच्छतु महाराज दसहि भिक्खूहि सद्धिं'ति । ततियं पि खो राजा आह—यत्थेहि भिक्खूहि इच्छति तत्थेहि भिक्खूहि सद्धिं आगच्छतू'ति । ततियं पि खो सब्बदिन्नो आह—आगच्छतु महाराज दसहि भिक्खूहि सद्धिं'ति । सब्बो पना'यं सक्कारो पटियादितो । अहं भणामि यत्थे भिक्खू इच्छति तत्थेहि भिक्खूहि सद्धिं आगच्छतू'ति । अयं भणे सब्बदिन्नो अज्जथा भणति । किन्नु मयं न पटिबला भिक्खून् भोजनं दातुं'ति । एवं वुत्ते सब्बदिन्नो मङ्कुरो अहोसि ॥

[१०] अय खो देवमन्तियो च अनन्तकायो च मङ्कुरो च येना'यस्मा नागसेनो तेनुपसङ्गमिस्सु । उपसङ्गमिन्वा आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोचुं—राजा भन्ते मिलिन्दो एवमाह यत्थे भिक्खू इच्छति तत्थेहि भिक्खूहि सद्धिं आगच्छतू'ति ॥ अय खो आयस्मा नागसेनो पुण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय असीतिया भिक्खुसहस्सेहि सद्धिं सागळं पाविसि । अय खो अनन्तकायो आयस्मन्तं नागसेनं निस्साय गच्छन्तो आयस्मन्तं नागसेनं

एतद्वोच—भन्ते नागसेन यं पने'तं ब्रूसि^{१३} नागसेनो'ति, कतमो एष
नागसेनो'ति । धेरो आह—यो पने'त्य नागसेनो'ति मञ्जसी'ति । यो
सो भन्ते अब्भन्तरे वातो जीवो पविसति च निक्खमति च सो नागसेनो'
ति मञ्जसी'ति ॥ यदि पने'सो वातो निक्खमित्वा न पविसेध्य, पविस्सित्वा
न निक्खमेय्य, जीवेय्य नु खो सो पुरिसो'ति ॥ न हि [31] भन्ते'ति ।
ये पनि'मे सङ्गधमका सङ्गं धमेन्ति तेसं वातो पुन पविसती'ति ॥ ■ हि
भन्ते'ति । ये पनि'मे वंसधमका वंसं धमेन्ति तेसं वातो पुन पविसती'ति ।
न हि भन्ते'ति । ये पनि'मे सिङ्गधमका सिङ्गं धमेन्ति तेसं वातो पुन पविसती'
ति । न हि भन्ते'ति । अय किस्स पन ते न मरन्ती'ति ॥ ना'हं पटि-
वलो सया वादिना सद्धिं सहपितुं । साधु भन्ते अत्थ जप्पेही'ति ॥ ने'सो
जीवो । अस्सासपस्सासा नामे'ते कायसङ्कारा'ति । धेरो अभि-
धम्मकयं कथेसि^{१४} । अथ अनन्तकायो उपासकत्तं पटिवेदी'ति ॥

[११] अथ खो आयस्मा नागसेनो येन मिलिन्दस्स रज्जो निवेसनं तेनु'-
पसङ्गमि । उपसङ्गमित्वा पञ्चत्ते आसने निसीदि । अथ खो मिलिन्दो राजा
आयस्मन्तं नागसेनं सपरिसं पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहत्वा सन्तप्पेत्वा
सम्पवारेत्वा एकमेकं भिक्खुं एकमेकेन दुस्सयुगेन अच्छदेत्वा आयस्मन्तं
नागसेनं तिचीवरेन अच्छदेत्वा आयस्मन्तं नागसेनं एतद'वोच—भन्ते
नागसेन दसहि भिक्खुहि सद्धिं इध निसीदथ । अवसेसा गच्छन्तू'ति ॥
अथ खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनं भुत्तावि ओनीतपत्तपाणि
विदित्वा अज्जतरं नीचं आसनं गहेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं
निसिन्नो खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनमे'तद'वोच—भन्ते नागसेन
किमिह होति कयासह्यपो'ति ॥ अत्येन मयं भद्दराज अत्यिका । अत्ये
होतु कयासह्यपो'ति ॥

[१२] राजा आह—किमत्यिकीं भन्ते नागसेन तुम्हाकं पब्बज्जा को च तुम्हाकं परमत्थो'ति । येरो आह—किन्ति महाराज इदं दुक्खं निरुज्जेय्य, अज्जं च दुक्खं न उप्पजेय्या'ति । एतदत्था महाराज अम्हाकं पब्बज्जा । अनुपादा परिनिब्बानं खो पन अम्हाकं परमात्थो'ति ॥ किं पन भन्ते नागसेन सब्बे [३२] एतदत्थाय पब्बजन्ती'ति । ■ हि महाराज केचि एतदत्थाय पब्बजन्ति, केचि राजा'भिनीता पब्बजन्ति, केचि चोरा'भिनीता पब्बजन्ति, केचि इण्ड्रा पब्बजन्ति, केचि आजीवकत्थाय पब्बजन्ति । ये पन सम्मा पब्बजन्ति ते एतदत्थाय पब्बजन्ती'ति ॥ त्वं पन भन्ते नागसेन एतदत्थाय पब्बजितो' सी'ति ॥ अहं खो महाराज दहरको सन्तो पब्बजितो । न जानामि, इमस्स नाम अत्थाय पब्बजितो' ति । अपि च खो मे एवमहोसि—पण्डिता इमे समणा सक्खपुत्तिथा ते मं सिक्खापेस्सन्ती'ति । स्वा'हं तेहि सिक्खापितो जानामि च पस्सामि च इमस्स नाम'त्थाय पब्बज्जा'ति ॥ कहो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[१३] राजा आह—भन्ते नागसेन, अत्थि कोचि मतो न पटिसन्दहती' ति ॥ येरो आह—कोचि पटिसन्दहति, कोचि न पटिसन्दहती'ति ॥ को पटिसन्दहति, को न पटिसन्दहती'ति ॥ सक्खिल्लेसो^{१५} महाराज पटिसन्दहति, निक्खिल्लेसो नपटिसन्दहती'ति ॥ त्वं पन भन्ते नागसेन पटिसन्दहत्तिस्सी'ति ॥ सचे महाराज सउपादानो भविस्सामि पटिसन्दहत्तिस्सामि । सचे अनुपादानो भविस्सामि न पटिसन्दहत्तिस्सामी'ति ॥ कहो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[१४] राजा आह—भन्ते नागसेन, यो न पटिसन्दहति ननु सो योनिस्सो-मनसिकारेन नपटिसन्दहती'ति । योनिस्सो च महाराज मनसिकारेण पज्जा-

यं च अज्जेहि च कुसलेहि धम्मेही'ति ॥ ननु भन्ते योनिसो मनसिकारो
येव पज्जा—ति ॥ न हि महाराज अज्जो मनसिकारो, अज्जा पज्जा ।
इमेसं खो महाराज अज्जेलक्खणेणमहिंसब्बोद्गदभानं पि मनसिकारो अत्थि ।
पज्जा पन तेसं नत्थी'ति ॥ कह्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[१५] राजा आह—किंलक्खणो भन्ते नागसेन मनसिकारो, किंलक्खणा
पज्जा'ति ॥ ऊहनलक्खणो खो महाराज मनसिकारो, छेदनलक्खणा
पज्जा'ति ॥ कथं ऊहनलक्खणो मनसिकारो, कथं छेदनलक्खणा पज्जा,
ओपम्मं करोही'ति ॥ जानासि त्वं महाराज यवलावके [३३]'ति ॥
अयम भन्ते जानामी'ति ॥ कथं महाराज यवलावके यवं लुनन्ती'ति ॥
वामेन भन्ते हत्येन यवकलापं गहेत्वा दक्खिणेन दात्तं गहेत्वा दात्तेन
छिन्दन्ती'ति ॥ यथा महाराज यवलावका वामेन हत्येन यवकलापं गहेत्वा
दक्खिणेन हत्येन दात्तं गहेत्वा यवं छिन्दन्ति । एवमेव खो महाराज
योगावचरो मनसिकारेण मनसं गहेत्वा पज्जाय किल्लेसे छिन्दति । एवं खो
महाराज ऊहनलक्खणो मनसिकारो । एवं छेदनलक्खणा पज्जा'ति ।
कह्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[१६] राजा आह—भन्ते नागसेन, यं पने'तं ब्रूसि अज्जेहि च कुसलेहि
धम्मेही'ति । कतमे कुसला धम्मा'ति ॥ सीलं महाराज सद्वा विरियं
सति समाधि, इमे ते कुसला धम्मा'ति ॥ किंलक्खणं भन्ते सीलं'ति ॥
पतिट्ठानलक्खणं महाराज सीलं सब्बेसं कुसलानं धम्मनं, इन्द्रिय-
बलबोज्झङ्गमगाङ्गसतिपट्ठानसम्मयधानइद्धिपादधानकिमोक्खसमाधिसमापत्तीनं
सीलं पतिट्ठो, सीले पतिट्ठितस्स सब्बे कुसला धम्मा न परिहायन्ती'ति ॥
ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज ये केचि बीजगामभूतगामा बुद्धिं

१७. After this B. adds सीले पतिट्ठितो खो महाराज योगावचरो सीलं
नित्साय सीले पतिट्ठाय पञ्चिन्द्रियानि भावेति etc. Cp. a few lines below.

विरुद्धं वेपुलं आपज्जन्ति सखे ते पठविं निस्साय पठवियं पतिट्ठाय
 बुद्धिं विरुद्धं वेपुलं आपज्जन्ति, एवमेव खो महाराज योगावचरो सीलं
 निस्साय सीले पतिट्ठाय पञ्चिन्द्रियानि भावेति सद्धिन्द्रियं, विरियिन्द्रियं,
 सतिन्द्रियं, समाधिन्द्रियं, पज्जिन्द्रियं'ति ॥ भिद्यो ओपम्मं करोही'ति ॥
 यथा महाराज ये केचि बलकरणीया कम्मन्ता करीयन्ति सखे ते पठविं
 निस्साय पठवियं पतिट्ठाय करीयन्ति, एवमेव खो महाराज योगावचरो सीलं
 निस्साय सीले पतिट्ठाय पञ्चिन्द्रियानि भावेति सद्धिन्द्रियं, विरियिन्द्रियं,
 सतिन्द्रियं, समाधिन्द्रियं, [34] पज्जिन्द्रियं'ति ॥ भिद्यो ओपम्मं
 करोही'ति ॥ यथा महाराज नगरकुड्की नगरं मापेतुक्कामो पठमं नगरद्वानं
 सोधापेत्वा खणुकण्ठकं अपकडुपेत्वा भूमिं समं कारापेत्वा ततो अपरभागे
 वीथिचतुक्सिद्धाट्ठादिपरिच्छेदेन विभजित्वा नगरं मापेति, एवमेव खो
 महाराज योगावचरो सीलं निस्साय सीले पतिट्ठाय पञ्चिन्द्रियानि भावेति—
 सद्धिन्द्रियं, विरियिन्द्रियं, सतिन्द्रियं, समाधिन्द्रियं, पज्जिन्द्रियं'ति ॥
 भिद्यो ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज लङ्काको सिप्यं दस्सेतुक्कामो
 पठविं खणापेत्वा सक्खरकथलं अपकडुपेत्वा भूमिं समं कारापेत्वा मुदुक्काय
 भूमिया सिप्यं दस्सेति, एवमेव खो महाराज योगावचरो सीलं निस्साय
 सीले पतिट्ठाय पञ्चिन्द्रियानि भावेति—सद्धिन्द्रियं, विरियिन्द्रियं, सतिन्द्रियं,
 समाधिन्द्रियं, पज्जिन्द्रियं'ति ॥ भासितं पेतं महाराज भगवता—

सीले पतिट्ठाय नरो सपज्जो चित्तं पज्जं च भावयं ।

आत्तापी निपको भिक्खु सो इमं विजट्ठे जट'ति ॥

अयं पतिट्ठ धरणी'व पाणिनं इदं च मूलं कुसलाभिवुड्डिया ।

मुखं चि'दं सञ्चजिनातुसासने यो सीलखम्भो वरपातिभोविखयो'ति ॥

कह्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[१७] राजा आह—भन्ते नागसेन किलकखणा सद्वाति ॥ सम्पसा-
दनलकखणा च महाराज सद्वा सम्पकखन्दनलकखणा चाति ॥ कथं
भन्ते सम्पसादनलकखणा सद्वाति ॥ सद्वा खो महाराज उपपज्जमाना
नीवरणे विक्खम्भेति । विनीवरणं चित्तं होति [३५] अच्छं विपसन्नं
अनाविलं । एवं खो महाराज सम्पसादनलकखणा सद्वाति ॥ ओपम्मं
करोहीति ॥ यथा महाराज राजा चक्कवत्ती चतुरङ्गिन्या सेनाय सद्धिं
अद्धानमग्गपटिपन्नो परित्तं उदकं तरेय्य, तं उदकं हत्थीहि च अस्सेहि च
रथेहि च पत्तीहि च खुभितं भवेय्य आविलं लुल्लितं कल्लीभूतं, उत्तिण्णो
च राजा चक्कवत्ती मनुस्से आणापेय्य—पानीयं भणो आहरय, पिवि-
स्सामीति । रज्जो च उदकप्पसादको मणि भवेय्य । एवं देवाति
खो ते मनुस्सा रज्जो चक्कवत्तिस्स पटिस्सुत्वा तं उदकप्पसादकं मणिं
उदके पक्खिपेय्युं । तस्मि उदके पक्खित्तमत्ते सङ्खसेवालपणकं विगच्छेय्य
कहमो च सन्निसीदिय्य, अच्छं भवेय्य उदकं विपसन्नं अनाविलं, ततो
रज्जो चक्कवत्तिस्स पानियं उपनामेय्युं—पिक्खु देव पानियंति । यथा
महाराज उदकं, एवं चित्तं दड्ढच्च । यथा ते मनुस्सा एवं योगवचरो
दड्ढच्चो । यथा सङ्खसेवालपणकं कहमो च एवं किलेसा दड्ढच्चा । यथा
उदकप्पसादको मणि एवं सद्वा दड्ढच्चा । यथा उदकप्पसादके मणिन्धि उदके
पक्खित्तमत्ते सङ्खसेवालपणकं विगच्छेय्य, कहमो च सन्निसीदिय्य, अच्छं भवेय्य
उदकं विपसन्नं अनाविलं । एवमेव खो महाराज सद्वा उपपज्जमाना
नीवरणे विक्खम्भेति, विनीवरणं चित्तं होति अच्छं विपसन्नं अनाविलं ।
एवमेव खो महाराज सम्पसादनलकखणा सद्वाति ॥

[१८] कथं भन्ते सम्पकखन्दनलकखणा सद्वाति । यथा महाराज
योगवचरो अज्जेसं चित्तं विमुत्तं पस्सित्वा सोत्तापत्तिफले वा सक्का-
गामिफले वा अनागामिफले वा अहरत्ते वा सम्पकखन्दति, योगं करोति,

अप्यत्तस्स पत्तिया अनधिगतस्स अधिगमाय असच्छिक्कतस्स सच्छिकिरियाय,
 एवं खो महाराज सम्पक्खन्दनळक्खणा सद्दा'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥
 यथा महाराज उपरिपञ्चते [36] महामेघो अभिष्वस्सेय्य, तं उदकं
 यथानिव्रं पवत्तमानं पञ्चतकन्दरपदरसाख्ख परिपूरेत्वा नदिं परिपूरेय्य, सा
 उभतो कूलानि संविस्सन्दन्ती गच्छेय्य, अथ महाजनकायो आगन्वा तस्सा
 नदिया उत्तानतं वा गम्भीरतं वा अजानन्तो भीतो वित्थतो तीरे तिष्ठेय्य,
 अय'ञ्जतरो पुरिसो आगन्वा अत्तनो यामं च बलं च सम्पस्सन्तो गाळ्हं
 कच्छं बन्धित्वा पक्खन्दित्वा तरेय्य, तं तिण्णं पस्सित्वा महाजनकायो'पि
 तरेय्य एवमेव खो महाराज योगावचरो अज्जेसं चित्तं विमुत्तं पस्सित्वा
 सोतापत्तिकले वा सकदागामिकले वा अनागामिकले वा अरहत्ते वा
 सम्पक्खन्दति, योगं करोति, अप्यत्तस्स पत्तिया अनधिगतस्स अधिगमाय
 असच्छिक्कतस्स सच्छिकिरियाय । एवं महाराज सम्पक्खनन्दनळक्खणा सद्दा'ति ।
 भासितं पेतं महाराज भगवता संयुत्तनिकायवरे—

सद्दाय तरती ओघं अप्पमादेन अण्णवं ।

विरियेन दुक्खं अच्छेति पञ्जाय परिसुज्झती'ति ॥

कहो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[१९] राजा आह—भन्ते नागसेन किंलक्खणं विरियं'ति ॥ उपत्यम्भ-
 नलक्खणं महाराज विरियं । विरियुपत्यम्भिता सञ्जे कुसला धम्मा न परि-
 हायन्ती'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति । यथा महाराज पुरिसो गेहे एतन्ते
 अज्जेन दाहना उपत्यम्भेय्य, उपत्यम्भितं सन्तं एवं तं गेहं न पतेय्य, एवमेव
 खो महाराज उपत्यम्भनलक्खणं विरियं, विरियुपत्यम्भिता सञ्जे कुसला धम्मा
 न परिहायन्ती'ति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज परित्तकं
 सेनं यहती सेना भञ्जेय्य, ततो राजा अज्जमज्जं अनुसारेय्य, अनुपेसेय्य,

कैत्तनो परित्तकाय सेनाय बलं अनुपदं ददेय्यं, ताय सद्धिं परित्तका सेना महतीं सेनं भञ्जेय्य, एवमेव खो महाराज उपत्यम्भनलक्ष्णं वीरियं । विरियुपत्यम्भिता सब्बे कुसला धम्मा न परिहायन्ति । [३७] भासितं पेतं महाराज भगवता—विरियवा खो भिक्खवे अरियसावको अकुसलं पज-इति कुसलं भावेति । सावज्जं पजइति, अनवज्जं भावेति । सुद्धभत्तानं परि-इहती'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[२०] राजा आह—भन्ते नागसेन किंलक्षणा सती'ति ॥ अपिला-पनलक्षणा महाराज सति, उपगण्हनलक्षणा चा'ति ॥ कथं भन्ते अपिलापनलक्षणा सती'ति ॥ सति महाराज उपपज्जमाना कुसलाकुसल-सावज्जानवज्ज-हीनपणीत-कण्हसुक्क-सम्पटिभागअप्पटिभागधम्मे अपिला-पेति—इमे चत्तारो सतिपट्ठाना, इमे चत्तारो सम्मपधाना, इमे चत्तारो इद्धि-पादा, इमानि पञ्चिन्द्रियानि, इमानि पञ्च बलानि, इमे सत्त्वोज्झङ्गा, अयं अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो, अयं समयो, अयं विपस्सना, अयं विज्ञा, अयं विमुत्ती'ति, ततो योगावचरो सेवितब्बे धम्मे सेवति, असेवितब्बे धम्मे न सेवति, भजितब्बे धम्मे भजति, अभजितब्बे धम्मे न भजति, एवं खो महाराज अपिलापनलक्षणा सती'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज रज्जो चक्खवत्तिस्स भण्डागारिको राजानं चक्खवत्तिं सायं पार्तं यसं सरापेति—एत्तका देव ते हत्थी, एत्तका अस्सा, एत्तका रथा, एत्तका पत्ती, एत्तकं हिरज्जं, एत्तकं सुवण्णां, एत्तकं सापतेय्यं, तं देवो सरतू'ति । रज्जो सापतेय्यं अपिलापेति, एवमेव खो महाराज सति उपपज्जमाना कुसलाकुसल-सावज्जानवज्जहीनपणीतकण्हसुक्कसम्पटिभागअप्पटिभागधम्मो अपिलापेति—इमे चत्तारो सतिपट्ठाना, इमे चत्तारो सम्मपधाना, इमे चत्तारो इद्धिपादा, इमानि पञ्चिन्द्रियानि, इमानि पञ्च बलानि, इमे सत्त्वोज्झङ्गा, अयं

अरियो अट्ठङ्गिको भणो, अयं समयो, अयं विपस्सना, अयं विज्जा,
अयं विमुत्ती'ति, ततो योगावचरो सेवितब्बे धम्मे सेवति, असेवितब्बे
धम्मे न सेवति, भजितब्बे धम्मे भजति, अभजितब्बे धम्मे न भजति ।
एवं खो महाराज अपिळापनलक्खणा सती'ति ॥

[२१] कथं भन्ते उपगगण्हनलक्खणा सती'ति ॥ सति महाराज उपपज्ज-
माना हिताहितानं धम्मानं गतियो समन्नेसति^{३१}—इमे धम्मा हिता इमे [३८]
धम्मा अहिता, इमे धम्मा उपकारा, इमे धम्मा अनुपकारा'ति, ततो
योगावचरो अहिते धम्मे अपनुदेति, उपकारे धम्मे उपगगण्हाति, अनुपकारे
धम्मे अपनुदेति, उपकारे धम्मे उपगगण्हाति । एवं खो महाराज उपगगण्हन-
लक्खणा सती'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज रज्जो चक्क-
वत्तिस्स परिणायकरतनं रज्जो हिताहिते जानाति । इमे रज्जो हिता, इमे
अहिता, इमे उपकारा, इमे अनुपकारा'ति, ततो अहिते अपनुदेति हिते
उपगगण्हाति, अनुपकारे अपनुदेति, उपकारे उपगगण्हाति । एवमेव खो
महाराज सति उपपज्जमाना हिताहितानं धम्मानं गतियो समन्नेस्स'ति—इमे
धम्मा हिता, इमे धम्मा अहिता, इमे धम्मा उपकारा, इमे धम्मा अनुप-
कारा'ति । ततो योगावचरो अहिते धम्मे अपनुदेति, हिते धम्मे
उपगगण्हाति, अनुपकारे धम्मे अपनुदेति, उपकारे धम्मे उपगगण्हाति ।
एवं खो महाराज उपगगण्हनलक्खणा सति । भासितं पेत्तं महाराज भगवता—
सति च स्वा'हं भिक्खवे सम्भत्तिकं वदामी'ति ॥ कहो' सि भन्ते
नागसेना'ति ॥

[२२] राजा आह—भन्ते नागसेन किंलक्खणो समाधी'ति ॥ पसुख-
लक्खणो महाराज समाधि । ये केचि कुसला धम्मा सत्त्वे ते समाधिप्प-
मुखा ह्वेन्ति समाधिनिन्ना समाधिपोणा समाधिपन्नारा'ति ॥ ओपम्मं

करोही'ति ॥ यथा महाराज कूटगारस्त या काचि गोपानसियो सब्बा ता कूटङ्गमा होन्ति कूटनिन्ना कूटसमोसरणा, कूटं तासं अगमक्खायति । एवमेव खो महाराज ये केचि कुसला धम्मा सब्बे ते समाधिप्पमुखा होन्ति समाधिनिन्ना समाधिपोणा समाधिपब्भारा'ति ॥ भिच्चो ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज कोचि राजा चतुरङ्गिया सेनाय सद्धिं सङ्गमं ओतरेय्य, सब्बा व सेना ह्यी च अस्सा च रयां च पत्ती च तप्पमुखा भवेय्युं तन्निन्ना तप्पोणा तप्पब्भारा, तं येव अनुपरियायेय्युं । एवमेव खो महाराज ये केचि कुसला धम्मा सब्बे ते समाधिप्पमुखा समाधिनिन्ना, सम्म-[39]-धिपोणा समाधिपब्भारा । एवं खो महाराज पमुखलक्खणो समाधि । भासितं पेतं महाराज भगवता-समाधिं भिक्खवे भावेथ । समाहितो यथाभूतं पजानाती'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[२३] राजा आह-भन्ते नागसेन किल्लक्खणा पज्जा'ति ॥ पुब्बेव खो महाराज मया वुत्तं छेदनलक्खणा पज्जा'ति । अपि च ओभासनलक्खणा पज्जा'ति ॥ कथं भन्ते ओभासनलक्खणा पज्जा'ति ॥ पज्जा महाराज उप्पज्जमाना अविज्जन्धकारं विधमेति, विज्जाभासं जनेति, आणालोकं विदंसेति, अरियसच्चानि पाकट्टानि करोति । ततो योगावचरो अनिच्चं'ति वा दुक्खं'ति वा अनत्ता'ति वा सम्मपज्जाय पस्सती'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज पुरिसो अन्धकारे गेहे पदीपं पवेसेय्य । पविट्ठो पदीपो अन्धकारं विधमति, ओभासं जनेति, आलोकं विदंसेति, रूपानि पाकट्टीकरोति । एवमेव खो महाराज पज्जा उप्पज्जमाना अविज्जन्धकारं विधमति, विज्जोभासं जनेति, आणालोकं विदंसेति । अरियसच्चानि पाकट्टानि करोति । ततो योगावचरो अनिच्चं'ति वा दुक्खं'ति वा अनत्ता'ति वा सम्मपज्जाय पस्सति । एवं खो महाराज ओभासनलक्खणा पज्जा'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[२४] राजा आह भन्ते नागसेन—इमे धम्मा नाना सन्ता एकं अत्थं अभिनिष्पादेन्ती'ति ॥ आस महाराज, इमे धम्म नाना सन्ता एकं अत्थं अभिनिष्पादेन्ति, किलेसे हनन्ती'ति ॥ कथं भन्ते इमे धम्मा नाना सन्ता एकं अत्थं अभिनिष्पादेन्ति किलेसे हनन्ति^{२३} । ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज सेना नाना सन्ता हत्थी च अस्सा च रथा च पत्ती च, एकं अत्थं अभिनिष्पादेन्ति—सङ्गामे परसेनं अभिविजिनन्ति एवमेव खो महाराज इमे धम्मा नाना सन्ता इमं अत्थं अभिनिष्पादेन्ति किलेसे हनेन्ती'ति ॥ बहो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

पठमवगो^{२४} ।

[२५] [40] राजा आह—भन्ते नागसेन यो उप्पज्जति सो एव सो उदाहु अज्जो'ति ॥ थेरो आह—नच सो नच अज्जो'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ तं किं मज्जसि महाराज—यदा त्वं दहरो तरुणो मन्दो उत्तानसेय्यको अहोसि सो येव त्व एतरहि महाराजा'ति ॥ न हि भन्ते अज्जो सो दहरो तरुणो मन्दो उत्तानसेय्यको अहोसि, अज्जो अहं एतरहि महन्तो'ति ॥ एवं सन्ते खो महाराज माता' ति पि न भविस्सति, पिता' ति पि न भविस्सति आचरियो' ति पि न भविस्सति, सिप्पवा' ति पि न भविस्सति, सीलवा' ति पि न भविस्सति, पञ्जवा' ति पि न भविस्सति । किं नु खो महाराज अज्ज येव कल्लस्स माता, अज्जा अब्बुदस्स माता, अज्जा पेसिया माता, अज्जा वनस्स माता, अज्जा खुइवस्स माता, अज्जा महन्तस्स माता, अज्जो सिप्पं सिक्खति, अज्जो सिक्खितो भवति । अज्जो पापकम्मं करोति, अज्जस्स हत्थपादा छिज्जन्ती'ति ॥ न हि भन्ते ! त्वं पन भन्ते एवं वुत्ते किं वदेध्यासी'ति ॥ थेरो आह—अहज्जेव खो महाराज दहरो अहोसि,

सङ्गो, मन्दो, उत्तानसेय्यको, अहञ्जेव एतरहि महन्तो, इमञ्जेव कायं
 निस्साय सब्बे ते एकसङ्गहिता^{२४}ति ॥ ओपम्मं करोही^{२५}ति ॥ यथा
 महाराज कोचिदेव पुरिसो पदीपं पदीपेय्य, किं सो सब्बरत्तिं दीपेय्या^{२६}ति ।
 आम भन्ते सब्बरत्तिं दीपेय्या^{२७}ति ॥ किं नु खो महाराज या पुरिमे यामे
 अच्चि सा मज्झिमे यामे अच्ची^{२८}ति ॥ न हि भन्ते^{२९}ति ॥ या मज्झिमे यामे
 अच्चि सा पच्छिमे यामे अच्ची^{३०}ति ॥ न हि भन्ते^{३१}ति ॥ किं नु खो
 महाराज अञ्जो सो अहोसि पुरिमे यामे पदीपो, अञ्जो मज्झिमे यामे
 पदीपो, अञ्जो पच्छिमे यामे पदीपो^{३२}ति ॥ न हि भन्ते^{३३}ति ॥ तज्जेव निस्साय
 सब्बरत्तिं पदीपितो^{३४}ति ॥ एवमेव खो महाराज धम्मसन्तति सन्दहति, अञ्जो
 उपज्जति, अञ्जो निरुज्जति, अपुब्बं अचरिमं विय सन्दहति, तेन नच सो,
 नच अञ्जो पुरिसविज्जाणे^{३५} पच्छिमविज्जाणं सङ्गहं^{३६} गच्छती^{३७}ति ॥
 भिय्यो ओपम्मं करोही^{३८}ति ॥ यथा महाराज [४१] खीरं दुग्धमानं काल-
 न्तेन दधि परिकतेय्य, दधितो नवनीतं, नवनीततो घृतं परिणमेय्य, यो नु
 खो महाराज एवं वदेय्य—यं येव खीरं तं येव दधि, यं येव दधि, तं येव
 नवनीतं, यं येव नवनीतं तं येव घृतं^{३९}ति । सम्मा नु खो सो महाराज वद-
 मानो वदेय्या^{४०}ति ॥ न हि भन्ते तं येव निस्साय सम्भूतं^{४१}ति ॥ एवमेव खो
 महाराज धम्मसन्तति सन्दहति, अञ्जो उपज्जति, अञ्जो निरुज्जति । अपुब्बं
 अचरिमं विय सन्दहति । तेन पन सो, नच अञ्जो पुरिसविज्जाणे^{४२}
 पच्छिमविज्जाणं सङ्गहं गच्छती^{४३}ति । कल्लो^{४४} सि भन्ते नागसेना^{४५}ति ॥

[२६] राजा आह—भन्ते नागसेन यो न पटिसन्दहती जानाति सो—न प-
 टिसन्दहिस्सामी^{४६}ति ॥ आम महाराज यो न पटिसन्दहति जानाति सो—न
 पटिसन्दहिस्सामी^{४७}ति ॥ कयं भन्ते जानाती^{४८}ति ॥ यो हेतु यो पच्चयो

पटिसन्दहनाय तस्स हेतुस्स तस्स पच्चयस्स उपरमा जानाति सो—न पटि-
सन्दहिस्सामीति ॥ ओपम्मं करोहीति ॥ यथा महाराज कस्सको गह-
पतिको कसिन्वा च वपित्वा च धञ्जागारं परिपूरेय्य, सो अपरेण समयेन
नेव कसेय्य न वपेय्य । यथासम्भतं च धञ्जं परिमुञ्जेय्य वा विस्सज्जेय्य वा
यथापच्चयं वा करेय्य, जानेय्य सो महाराज कस्सको गहपतिको—न मे
धञ्जागारं परिपूरेस्सतीति ॥ आम भन्ते जानेय्याति ॥ कथं जानेय्याति ॥
यो हेतु यो पच्चयो धञ्जागारस्स परिपूरणाय तस्स हेतुस्स तस्स पच्चयस्स
उपरमा जानाति—न मे धञ्जागारं परिपूरेस्सतीति ॥ एवमेव खो महाराज
यो हेतु यो पच्चयो पटिसन्दहनाय तस्स हेतुस्स तस्स पच्चयस्स उपरमा
जानाति सो न पटिसन्दहिस्सामीति ॥ कहोसि भन्ते नागसेनाति ॥

[२७] राजा आह—भन्ते नागसेन, यस्स जाणं उप्पन्नं तस्स पज्जा
उप्पन्नाति ॥ आम महाराज यस्स जाणं उप्पन्नं तस्स पज्जा
उप्पन्नाति ॥ किं भन्ते [४२] यज्जेव जाणं सा येव पज्जाति ॥
आम महाराज यज्जेव जाणं सा येव पज्जाति ॥ यस्स पन भन्ते तं येव
जाणं सा येव पज्जा उप्पन्ना किं सम्मुद्देय्य सो, उदाहु न सम्मुद्देय्याति ॥
कथंचि महाराज सम्मुद्देय्य, कथंचि न सम्मुद्देय्याति ॥ कुहिं भन्ते
सम्मुद्देय्याति ॥ अज्जातपुब्बेसु वा महाराज सिप्पद्वानेसु अगतपुब्बाय
वा दिसाय अस्सुतपुब्बाय वा नामपज्जत्तिया सम्मुद्देय्याति ॥ कुहिं न
सम्मुद्देय्याति ॥ यं खो पन महाराज ताय पज्जाय कतं अनिच्चंति वा
दुक्खंति वा अनत्ताति वा तहिं न सम्मुद्देय्याति ॥ मोहो पन'स्स भन्ते
कुहिं गच्छतीति ॥ मोहो खो महाराज जाणे उप्पन्नमत्ते तत्थेव निरुज्जतीति
॥ ओपम्मं करोहीति ॥ यथा महाराज कोचिदेव पुरिसो अन्धकार-
गेहे पदीपं आरोपेय्य, ततो अन्धकारो निरुज्जेय्य, आलोको पातुभवेय्य,
एवमेव खो महाराज जाणे उप्पन्नमत्ते मोहो तत्थेव निरुज्जतीति ॥ पज्जा

पन भन्ते कुहिं गच्छतीति ॥ पञ्चा पि खो महाराज सक्किच्चयं कत्वा तत्थेव निरुज्झति । यं पन ताय पञ्चाय कत्तं अनिच्चंति वा दुक्खंति वा अनत्ताति वा तं न निरुज्झतीति ॥

[२८] भन्ते नागसेन, यं पनेतं ब्रूति—पञ्चाय सक्किच्चयं कत्वा तत्थेव निरुज्झति, यं पन ताय पञ्चाय कत्तं अनिच्चंति वा, दुक्खंति वा अनत्ताति वा तं न निरुज्झतीति । तस्स ओपम्मं करोहीति ॥ यथा महाराज यो कोचि पुरिसो रत्ति लेखं पेसेलुकामो लेखकं पञ्चोसापेत्वा पदीपं आरोपेत्वा लेखं लिखापेय्य, लिखिते पन लेखे पदीपं विज्झापेय्य । विज्झापिते पि पदीपे लेखं न विनस्सेय्य । एवमेव खो महाराज पञ्चा सक्किच्चयं कत्वा तत्थेव निरुज्झति, यं पन ताय पञ्चाय कत्तं अनिच्चंति वा दुक्खंति वा अनत्ताति वा तं न निरुज्झतीति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोहीति ॥ यथा महाराज पुरत्थिमेसु ज[४३]—नपदेसु मनुस्सा अनुघरं पञ्चपञ्चउदकघटकानि ठपेन्ति आलिम्पयन् विज्झापेतुं । घरे पदिते तानि पञ्च उदकघटकानि घरस्सूपरि खिपन्ति, ततो अग्नि विज्झायति, किन्तु खो महाराज तेसं मनुस्सानं एवं होति—पुन तेहि घटेहि घटकिच्चं करिस्सामाति । न हि भन्ते अलं तेहि घटेहि । किं तेहि घटेहीति ॥ यथा महाराज पञ्च उदकघटकानि एवं पञ्चिन्द्रियानि ददुब्बानि—सद्धिन्द्रियं, विरियिन्द्रियं, सतिन्द्रियं, समाधिन्द्रियं, पञ्चिन्द्रियं । यथा ते मनुस्सा एवं योगावचरो ददुब्बो । यथा अग्नि एवं किलेसा ददुब्बा । यथा पञ्चहि उदकघटकेहि अग्नि विज्झापियति, एवं पञ्चिन्द्रियेहि किलेसा विज्झापियन्ति । विज्झापितापि किलेसा न पुन सम्भवन्ति । एवमेव खो महाराज पञ्चा सक्किच्चयं कत्वा तत्थेव निरुज्झति, यं पन ताय पञ्चाय कत्तं—अनिच्चंति वा दुक्खंति वा अनत्ताति वा तं न निरुज्झतीति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोहीति ॥ यथा महाराज वेज्जो पञ्च मूलभेसज्जानि गहेत्वा गिलानकं उप-

सङ्क्रमित्वा तानि पञ्चमूलभेसज्जानि पिसित्वा गित्थानकं पायेय्य, तेहि च दोसा निद्वमेय्युं, किं नु खो महाराज तस्स वेज्जस्स एवं होति—पुन तेहि पञ्चमूलभेसज्जे हि भेसज्जकिञ्चं करिस्सामी'ति ॥ न हि भन्ते । अळं तेहि पञ्चमूलभेसज्जेहि । किं तेहि पञ्चमूलभेसज्जेही'ति ॥ यथा महाराज पञ्च मूलभेसज्जानि एवं पञ्चिन्द्रियाणि दट्ठब्बानि—सद्धिन्द्रियं, विरियिन्द्रियं, सतिन्द्रियं, समाधिन्द्रियं, पञ्चिन्द्रियं । यथा वेज्जो एवं योगावचरो दट्ठब्बो । यथा व्याधि एवं किलेसा दट्ठब्बा । यथा व्याधितो पुरिसो एवं पुथुज्जनो दट्ठब्बो । यथा पञ्चमूलभेसज्जेहि दोसा निद्वन्ता, दोसे निद्वन्ते गिलानो अरोगो होति, एवं पञ्चिन्द्रियेहि किलेसा निद्वमियन्ति । निद्वमिता च किलेसा न पुन सम्भवन्ति । एवमेव खो महाराज पञ्जा सक्किच्चयं कत्वा तत्थेव निरुज्झति । यं पन ताय पञ्जाय कत्तं अनिच्चं'ति [44] वा दुक्खं'ति वा अनत्ता'ति वा तं न निरुज्झती'ति ॥ भिय्यो ओपम्मं कत्तोही'ति ॥ यथा महाराज सङ्गामावचरो योधो पञ्च कण्डानि गहेत्वा सङ्गामं ओत्तेरय्य परसेनं विजेतुं सो सङ्गामातो तानि पञ्च कण्डानि खिपेय्य । तेहि च परसेना भिजेय्य । किन्तु खो महाराज तस्स सङ्गामावचरस्स योधस्स एवं होति—पुन तेहि कण्डेहि कण्ड किञ्चं करिस्सामी'ति ॥ न हि भन्ते । अळं तेहि कण्डेहि । किं तेहि कण्डेही'ति ॥ यथा महाराज पञ्चकण्डानि एवं पञ्चिन्द्रियाणि दट्ठब्बानि सद्धिन्द्रियं, विरियिन्द्रियं, सतिन्द्रियं, समाधिन्द्रियं, पञ्चिन्द्रियं । यथा महाराज सङ्गामावचरो योधो एवं योगावचरो दट्ठब्बो । यथा परसेना एवं किलेसा दट्ठब्बा । यथा पञ्चहि कण्डेहि परसेना भिज्जति एवं पञ्चिन्द्रियेहि किलेसा भिज्जन्ति । भग्गा च किलेसा न पुन सम्भवन्ति । एवमेव खो महाराज पञ्जा सक्किच्चयं कत्वा तत्थेव निरुज्झति । यं पन पञ्जाय कत्तं अनिच्चं'ति वा दुक्खं'ति वा अनत्ता'ति तं न निरुज्झती'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नल्लसेना'ति ॥

[२९] राजा आह—भन्ते नागसेन यो नप्पटिसन्दहति वेदेति सो किञ्चि दुक्खं वेदनं'ति । येरो आह—किञ्चि वेदेति, किञ्चि न वेदेती'ति ॥ किं वेदेति, किं न वेदेती'ति ॥ कायिकं महाराज वेदनं वेदेति, चेतसिकं वेदनं न वेदेती'ति ॥ कथं भन्ते कायिकं वेदनं वेदेति, कथं चेतसिकं वेदनं न वेदेती'ति ॥ यो हेतु यो पच्चयो कायिकस्स दुक्खवेदनस्स उप्पत्तिया तस्स हेतुस्स तस्स पच्चयस्स अनुपरमा कायिकं दुक्खवेदनं वेदेति । यो हेतु यो पच्चयो चेतसिकाय दुक्खवेदनाय उप्पत्तिया तस्स हेतुस्स तस्स पच्चयस्स उपरमा चेतसिकं दुक्खवेदनं न वेदेति । भासितं पेतं महाराज भगवता—सो एकं वेदनं वेदेति कायिकं न चेतसिकं'ति ॥ भन्ते नागसेन यो सो दुक्खवेदनं वेदेति, कस्मा सो न परिनिव्यायती'ति ॥ नत्थि महाराज अरहतो अनुत्तयो वा पटिषो वा । न च अरहन्तो अपक्कं पातेन्ति । परिपाकं आगमेन्ति पण्डिता । भा-[४५]-सितं पेतं महाराज येरेन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—

नाभिनन्दामि मरणं नाभिनन्दामि जीवितं ।

कालं च पटिक्खामि निब्बिसं भतको यथा ॥

नाभिनन्दामि मरणं नाभिनन्दामि जीवितं ।

कालं च पटिक्खामि सम्पजानो पटिस्सतो'ति ॥

कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[३०] राजा आह—भन्ते नागसेना सुखा वेदना कुसला वा अकुसला वा अव्याकता वा'ति ॥ सिया महाराज कुसला, सिया अकुसला, सिया अव्याकता वा'ति ॥ यदि भन्ते कुसला न दुक्खा, दुक्खा न कुसला, कुसलं दुक्खं'ति नुप्पज्जती'ति ॥ तं किं मज्जसि महाराज इध पुरिसस्स हत्थे तत्तं अयोगुलं निक्खिपेय्य, दुत्थि हत्थे सीतं हिमपिण्डं निक्खिपेय्य,

किं नु खो महाराज उभो पिते दहेयुंति ॥ आम् महाराज, उभो पि ते दहेयुंति ॥ किं नु खो ते उभो पि उण्हाति ॥ नहि भन्तेति ॥ किं पन ते महाराज उभो पि सीतलाति ॥ न हि भन्तेति ॥ आजानाहि निगहं । यदि तत्तं दहति नच ते उभो पि उण्हा । तेन नुप्पज्जति । यदि सीतलं दहति, नच ते उभो पि सीतला, तेन नुप्पज्जति । किस्स पने ते महाराज उभो पि दहन्ति न च ते उभो पि उण्हा, न च पन ते उभो पि सीतला । एकं उण्हं एकं सीतलं उभोपि ते दहन्ति । तेन नुप्पज्जनीति ॥ नाहं पटिबलो तथा वादिना साद्धिं सल्लपितुं । साधु अत्थं जप्पेहि ॥ ततो येरो अभिधम्मसंयुत्ताय कथाय राजानं मिलिन्दं सञ्जापेसि—छयिमानि महाराज गेहनिस्सितानि सोमनस्सानि, छ नेक्खम्मनिस्सितानि सोमनस्सानि । छ गेहनिस्सितानि दोमनस्सानि, छ नेक्खम्मनिस्सितानि दोमनस्सानि । छ गेहनिस्सिता उपेक्खा छनेक्खम्मनिस्सिता उपेक्खाति इमानि [४६] छ छक्कानि । अतीतापि छत्तिसविधा वेदना, अनागतापि छत्तिसविधा वेदना, पञ्चुप्पन्नापि छत्तिसविधा वेदना, तदेकञ्च अभिंसयूहित्वा अभिसम्पिण्ढेत्वा अट्टसत्तं वेदना होन्तीति ॥ कह्योसि भन्ते नागसेनाति ॥

[३१] राजा आह—भन्ते नागसेन को पटिसन्दहतीति ॥ येरो आह—नामरूपं खो महाराज पटिसन्दहतीति ॥ किं इमं येव नामरूपं पटिसन्दहतीति ॥ न खो महाराज इमं येव नामरूपं पटिसन्दहति । इमिना पन महाराज नामरूपेन कम्मं करोति सोमनं वा पापकं वा, तेन कम्मेन अञ्जं नामरूपं पटिसन्दहतीति ॥ यदि भन्ते न इमं येव नामरूपं पटिसन्दहति, ननु सो मुत्तो भविस्सति पापकेहि कम्मेहीति ॥ थेरो आह—यदि नप्पटिसन्दहेय्य मुत्तो भवेय्य पापकेहि कम्मेहि । यस्मा च खो महाराज पटिसन्दहति, तस्मा न मुत्तो पापकेहि कम्मेहीति ॥ ओपम्मं करोहीति ॥ यथा महाराज कोचिदेव पुरिसो अञ्जतरस्स पुरिसस्स अम्बं अवहरेय्य

तमे'न अम्बसामिको गहेत्वा रज्जो दस्सेय्य—इमिना देव पुरिसेन मय्हं अम्बा अवहट्ठ'ति । सो एवं वदेय्य—ना'हं देव इमस्स अम्बे अक्खरामि । अज्जे ते अम्बा ये इमिना रोपिता । अज्जे ते अम्बा ये मया अवहट्ठ । ना'हं दण्डप्पत्तो' ति । किं नु खो सो महाराज पुरिसो दण्डप्पत्तो भवेय्या'ति ॥ आम भन्ते दण्डप्पत्तो भवेय्या'ति ॥ केन कारणेना'ति ॥ किञ्चा'पि सो एवं वदेय्य, पुरिमं भन्ते अम्बं अप्पच्चक्खाय पच्छिमेन अम्बेन सो पुरिसो दण्डप्पत्तो भवेय्या' ति ॥ एवमे'व खो महाराज इमिना नामरूपेन कम्मं करोति सोमनं वा पापकं वा तेन कम्मेन अज्जं नामरूपं पटिसन्दहति । तस्मा न सुत्तो पापकेहि कम्मेही'ति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज कोचिदे'व पुरिसो अज्जतरस्स पुरिसस्स सालिं अवहरेय्य । पे । उच्छुं अवहरेय्य [47] ॥ पे ॥ यथा महाराज कोचि पुरिसो हेमन्तकाले अग्निं जालेत्वा विसीवेत्तौ^१ अविज्झापेत्वा पक्कमेय्य । अथ खो सो अग्निं अज्जतरस्स पुरिसस्स खेतं उहेय्य, तमे'न खेतसामिको गहेत्वा रज्जो दस्सेय्य—इमिना देव पुरिसेन मय्हं खेतं दड्ढु'ति, सो एवं वदेय्य—ना'हं देव इमस्स खेतं ज्ञापेमि, अज्जो सो अग्निं यो मया अविज्झापितो, अज्जो सो अग्निं, येनि'मस्स खेतं दड्ढुं, ना'हं दण्डप्पत्तो'ति । किंतु खो सो महाराज पुरिसो दण्डप्पत्तो भवेय्या'ति ॥ आम भन्ते दण्डप्पत्तो भवेय्या'ति ॥ केन कारणेना'ति ॥ किञ्चा'पि सो एवं वदेय्य, पुरिमं भन्ते अग्निं अप्पच्चक्खाय पच्छिमेन अग्निना सो पुरिसो दण्डप्पत्तो भवेय्या'ति ॥ एवमे'व खो महाराज इमिना नामरूपेन कम्मं करोति सोमनं वा पापकं वा, तेन कम्मेन अज्जं नामरूपं पटिसन्दह-
ति, तस्मा न सुत्तो पापकेहि कम्मेही'ति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज कोचिदेव पुरिसो पदीपं आदाय माळीं^२ अभिरुहत्वा

मुञ्जेय्य, पदीयो शायमानो तिणं शपेय्य' तिणं शायमानं धरं शपेय्य, धरं शायमानं गामं शपेय्य, गामजनो तं पुरिसं गहेत्वा एवं वदेय्य—किस्स त्वं भो पुरिस गामं शपेसी'ति । सो एवं वदेय्य—ना'हं भो गामं शपेमि, अज्जो सो पदीपगि यस्सा'हं आलोकेन मुञ्चि, अज्जो सो अग्नि येन गामो शपितो'ति । ते विवदमाना तव सन्तिके आगच्छेय्युं । कस्स त्वं महाराज अत्थं धरेय्यासी'ति ॥ गामजनस्स भन्ते'ति ॥ किंकरणा'ति ॥ किञ्चा'पि सो एवं वदेय्य, अपि च ततो एव सो अग्नि निव्वत्तो'ति । एवमे'व खो महाराज किञ्चा'पि अज्जं मारणन्तिकं नामरूपं, अज्जं पटिसन्धिस्मि नामरूपं, अपि च ततो येव तं निव्वत्तं, तस्मा न मुत्तो पापकेहि कम्महे'ति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज कोचिदे'व पुरिसो दहरिं दारिकं वारेत्वा सुद्धं दत्वा पक्कमेय्य सा [48] अपरेण समयेण महती अस्स वयप्पत्ता, ततो अज्जो पुरिसो सुद्धं दत्वा विवाहं करेय्य, इतरो आगन्त्वा एवं वदेय्य—किस्स पन त्वं अम्मो पुरिस भरियं नेसी'ति । सो एवं वदेय्य—ना'हं तव भरियं नेमि । अज्ज सा दारिका दहरी तरुणी, या तया वारिता च दिनसुद्धा च । अज्ज'यं दारिका महती वयप्पत्ता मया वारिता च दिनसुद्धा चा'ति । ते विवदमाना तव सन्तिके आगच्छेय्युं । कस्स त्वं महाराज अत्थं धरेय्यासी'ति ॥ पुरिमस्स भन्ते'ति ॥ किंकरणा'ति ॥ किञ्चा'पि सो एवं वदेय्य, अपि च ततो येव सा महती वयप्पत्ता'ति । एवमे'व खो महाराज किञ्चा'पि अज्जं मारणन्तिकं नामरूपं, अज्जं पटिसन्धिस्मि नामरूपं । अपि च ततो येव तं निव्वत्तं । तस्मा न परिमुत्तो पापकेहि कम्महे'ति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज कोचिदे'व पुरिसो गोपालकस्स हत्थतो खीरघटं किणित्वा तस्सेव हत्थे निक्खिपित्वा पक्कमेय्य—त्वे गहेत्वा गमिस्सामी'ति । तं अपरज्जु दधि सम्पजेय्य । सो

आगन्वा एवं वदेय्य—देहि मे खीरघटं'ति ॥ सो दधि दस्सेय्य । इतो
एवं वदेय्य—ना'हं तव हृत्यतो दधिं किणामि । देहि मे खीरघटं'ति । सो एवं
वदेय्य—अजानतो ते खीरं दधि भूतं'ति । ते विवदमाना तव सन्तिके आग-
च्छेय्युः । कस्स त्वं महाराज अत्थं धारेय्यासी'ति ॥ गोपालकस्स भन्ते'ति ॥
किंकारणा'ति ॥ किंचा'पि सो एवं वदेय्य—अपि च ततो येव तं निव्वत्तं'ति ॥
एवमे'व खो महाराज किंचा'पि अज्जं मारणान्तिकं नामरूपं, अज्जं पटि-
सन्धिस्मिं नामरूपं अपि च ततो येव तं निव्वत्तं'ति । तस्मा न परिमुत्तो
पापकेहि कम्मोही'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[३२] राजा आह—भन्ते नागसेन, त्वं पन पटिसन्दहिस्ससी'ति ॥
अलं महाराज किं ते तेन पुच्छितेन ॥ ननु मया पटिगञ्चेव अक्खातं सचे
महाराज सउपादानो [४९] भविस्सामि, पटिसन्दहिस्सामि । सचे अनु-
पादानो भविस्सामि, नप्पटिसन्दहिस्सामी'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा
महाराज कोचिदेव पुरिसो रज्जो अधिकारं कारेय्य, राजा तुडो अधिकारं
ददेय्य । सो तेन अधिकारेण पञ्चहि कामगुणेहि समप्पितो समप्पिभूतो
परिचरेय्य, सो चे जनस्स आरोधेय्य—न मे राजा किञ्चि पटिकरोती'ति ।
किं नु खो सो महाराज पुरिसो युत्तकारी भवेय्या'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥
एवमे'व खो महाराज किं ते एतेन पुच्छितेन । ननु मया पटिगञ्चेव
अक्खातं—सचे सउपादानो भविस्सामि, पटिसन्दहिस्सामि । सचे अनुपादानो
भविस्सामि नप्पटिसन्दहिस्सामि'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[३३] राजा आह—भन्ते नागसेन, यं पने'तं त्रूसि—नामरूपं'ति ।
तत्थ क्तमं नामं क्तमं रूपं'ति । यं तत्थ महाराज ओळारिकं एतं रूपं
ये तत्थ सुखुमा चित्तचेतसिका धम्मा एतं नामं'ति ॥ भन्ते नागसेन
केन कारणेन नामं येव नप्पटिसन्दहति, रूपं येव वा'ति ॥ अज्जमज्जू-
पनिस्सिता महाराज इमे धम्मा एवतो'व उप्पज्जन्ती'ति ॥ ओपम्मं करो-

ही'ति ॥ यथा महाराज कुक्कुटिया कललं न भवेय्य अण्डं पि न भवेय्य
यं च तत्थ कललं यं च अण्डं उभो'पे'ते अज्जमज्जूपनिस्सिता । एकतो'व
नेसं उत्पत्ति होति, एवमेव खो महाराज यदि तत्थ नामं न भवेय्य रूपं पि
न भवेय्य । यद्धेव तत्थ नामं, यद्धेव रूपं उभो'पे'ते अज्जमज्जूपनिस्सिता ।
एकतो' व तेसं उत्पत्ति होति । एवमे'तं दीघमद्धानं सन्धावितं'ति' ॥
कहो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[३४] राजा आह—भन्ते नागसेन, यं पने'तं ब्रूसि—दीघमद्धानं'ति ।
किमे'तं अद्धानं नामा'ति ॥ अतीतो महाराज अद्धान्ना । अनागतो अद्धान्ना ।
'पच्चुप्पन्नो अद्धान्ना'ति ॥ किं पन भन्ते सच्चे अद्धान्ना अत्थी'ति ॥ कोचि महाराज
अद्धान्ना अत्थी, कोचि नत्थी'ति ॥ कतमो पन भन्ते अत्थि [५०] कतमो
नत्थी'ति ॥ ये ते महाराज सद्धारं अतीता विगता निरुद्धा विपरिणता सो
अद्धान्ना नत्थि । ये धम्मा विपाका ये च विपाकधम्मधम्मा ये च अज्जत्र
पटिसन्धि देन्ति, सो अद्धान्ना अत्थि । ये सत्ता कालङ्कता अज्जत्र उप्पन्ना सो
च अद्धान्ना अत्थि । ये सत्ता कलङ्कता अज्जत्र अनुप्पन्ना, सो अद्धान्ना नत्थि ।
ये च सत्ता परिनिब्बुता, सो च अद्धान्ना नत्थि परिनिब्बुतत्ता'ति ॥ कहो'सि
भन्ते नागसेना'ति ॥

दुत्तियो वगो ॥

[३५] राजा आह—भन्ते नागसेन, अतीतस्स अद्धानस्स किं मूलं,
अनागतस्स अद्धानस्स किं मूलं, पच्चुप्पन्नस्स अद्धानस्स किं मूलं'ति ॥
अतीतस्स च महाराज अद्धानस्स, अनागतस्स च अद्धानस्स, पच्चुप्पन्नस्स
च अद्धानस्स अविज्जा मूलं । अविज्जापच्चया सद्धारं, सद्धारपच्चया
विज्जाणं, विज्जाणपच्चया नामरूपं, नामरूपपच्चया सव्वयतनं, सव्वयतन-

पञ्चया फस्सो, फस्सपञ्चया वेदना, वेदनापञ्चया तण्हा, तण्हापञ्चया उपादानं, उपादानपञ्चया भवो, भवपञ्चया जाति, जातिपञ्चया जरामरण-सोकपरिदेवदुक्खदोमन'स्सुपायासा संभवन्ति । एवमे'तस्स केवलस्स अद्धानस्स पुरिमा कोटि न पञ्जायती' ति ॥ क्वहो' सि भन्ते नागसेना' ति ॥

[३६] राजा आह—भन्ते नागसेन, यं पने'तं ब्रूसि—पुरिमा कोटि न पञ्जायती' ति । तस्स ओपम्मं करोही' ति ॥ यथा महाराज पुरिसो परिचं बीजं पठवियं निक्खिपेय्य, ततो अङ्कुरो उड्ढित्वा अनुपुब्बेन बुद्धिं विरुब्धिं वेपुल्लं आपजित्वा फलं ददेय्य, ततो'पि [51] बीजं गृहेत्वा पुन रोपेय्य, ततो'पि अङ्कुरो उड्ढित्वा अनुपुब्बेन बुद्धिं विरुब्धिं वेपुल्लं आपजित्वा फलं ददेय्य, एवमेतिस्सा सन्ततिया अत्थि अन्तो' ति ॥ नत्थि भन्ते' ति ॥ एवमेव खो महाराज अद्धानस्सा' पि पुरिमा कोटि न पञ्जायती' ति ॥ भिष्यो ओपम्मं करोही' ति ॥ यथा महाराज कुक्कुटिया अण्डं भवेय्य, अण्डतो कुक्कुटी, कुक्कुटिया, अण्डं'ति, एवमेतिस्सा सन्ततिया अत्थि अन्तो'ति ॥ नत्थि भन्ते' ति ॥ एवमेव खो महाराज अद्धानस्सा'पि पुरिमा कोटि न पञ्जायती' ति ॥ भिष्यो ओपम्मं करोही' ति ॥ थेरो पठविया चक्कं लिखित्वा मिलिन्दं राजानं एतद'वोच—अत्थि महाराज इमस्स चक्कस्स अन्तो' ति ॥ नत्थि भन्ते' ति ॥ एवमेव खो महाराज इमानि चक्कानि वुत्तानि भगवता—चक्खुं च पटिच्च रूपं च पटिच्च उप्पज्जति चक्खुविज्जाणं, तिण्णं सङ्गति फस्सो, फस्सपञ्चया वेदना, वेदनापञ्चया तण्हा, तण्हापञ्चया उपादानं, उपादानपञ्चया कम्म । कम्मतो पुन चक्खुं जायती' ति । एवमेतिस्सा सन्ततिया अत्थि अन्तो' ति ॥ नत्थि भन्ते' ति ॥ सोतं च पटिच्च सदे च । पे । ममं च पटिच्च धम्मे च उप्पज्जति मनोविज्जाणं, तिण्णं सङ्गति फस्सो, फस्सपञ्चया वेदना, वेदनापञ्चया तण्हा, तण्हापञ्चया [उपादानं, उपादानपञ्चया] ३० कम्मं,

कम्पतो पुन मनो जायती' ति । एवमेतेस्सा सन्ततिथा अत्थि जन्तो' ति ॥ नत्थि भन्ते' ति ॥ एवमेव खो महाराज अद्धानस्सा'पि पुरिमा कोटि न पञ्जायती' ति ॥ कह्लो'सि भन्ते नागसेना' ति ॥

[३७] राजा आह—भन्ते नागसेन, यं पनेतं ब्रूसि—पुरिमा कोटि न पञ्जायती' ति । कतमा च सा पुरिमा कोटी' ति ॥ यो खो महाराज अतीतो अद्दा एसा पुरिमा कोटी' ति ॥ भन्ते नागसेन, यं पनेतं ब्रूसि—पुरिमा कोटि न पञ्जायती' ति । किं पन भन्ते सब्बा'पि पुरिमा कोटि न पञ्जायती' ति ॥ काचि महाराज पञ्जायति, काचि न पञ्जायती' ति ॥ कतमा भन्ते पञ्जायति, कतमा पञ्जायती' ति ॥ इतो पुब्बे महाराज सब्बेन सब्बं सब्बथा सब्बं अविज्जा नाहोसी' ति । एसा पुरिमा कोटि न पञ्जायति, यं अद्दुत्वा सम्भोति, दुत्वा पटिविगच्छति एसा पुरिमा कोटि [52] पञ्जायती' ति । भन्ते नागसेन यं अद्दुत्वा सम्भोति दुत्वा पटिविगच्छति, ननु तं उभतो छिन्नं अत्थं गच्छती' ति ॥ यदि महाराज उभतो छिन्नं अत्थं गच्छति उभतो छिन्ना सक्का वड्ढेतु' ति ॥ आम, सा'पि सक्का वड्ढेतु' ति । नाहं भन्ते एतं पुच्छमि, कोटितो सक्का वड्ढेतु' ति ॥ आम सक्का वड्ढेतु' ति ॥ ओपम्मं करोही' ति ॥ येरो तस्स खक्खूपमं अकासि—खन्धा च केवलस्स दुक्ख-क्खन्धस्स बीजानी' ति ॥ कह्लो'सि भन्ते नागसेना' ति ॥

[३८] राजा आह—भन्ते नागसेन, अत्थि केचि सङ्कारा ये जायन्ती' ति ॥ आम महाराज अत्थि सङ्कारा ये जायन्ती' ति ॥ कतमे ते भन्ते' ति ॥ चक्खुस्मिं च खो महाराज सति रूपेसु च चक्खुविज्जाणं होति, चक्खु-विज्जाणे सति चक्खुसम्पस्सो होति, चक्खुसम्पस्से सति वेदना होति, वेदनाय सति तण्हा होति, तण्हाय सति उपादानं होति, उपादाने सति भवो होति, भवे सति जाति होति, जात्तिथा सति जराभरणसोकपरिदेयदुक्खदोमनस्सु'-

पायासा संभवन्ति । एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस्स समुदयो होति । चक्खुर्म्मिं च खो महाराज असति रूपेसु च असति चक्खुविज्जाणं न होति, चक्खुविज्जाणे असति चक्खुसम्पस्सो न होति, चक्खुसम्पस्से असति वेदना न होति, वेदनाय असति तण्हा न होति, तण्हाय असति उपादानं ■ होति, उपादाने असति भवो ■ होति, भवे असति जाति न होति, जातिया असति जरा मरणसोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सु^१ पायासा न होन्ति । एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस्स निरोधो होती^२ति ॥ कद्दो^३सि भन्ते नागसेना^४ति ॥

[३९] राजा आह—भन्ते नागसेन, अत्थि केचि सङ्घारा ये अभवन्ता जायन्ती^५ति ॥ नत्थि महाराज केचि सङ्घारा ये अभवन्ता जायन्ति । भवन्ता येव खो महाराज सङ्घारा जायन्ती^६ति ॥ ओपम्मं करोही^७ति ॥ तं किं मञ्जसि महाराज इदं गेहं अभवन्तं जातं, यत्थ [53] त्वं निसिजो^८सी^९ति ॥ नत्थि किञ्चि भन्ते इध अभवन्तं जातं । भवन्तं येव जातं^{१०}ति । इम्विं खो भन्ते दारुणि वने अहेसुं, अयं च मत्तिका पथवियं अहोसि, इत्थीनञ्च पुरिसानं च तज्जेन वायामेन एवमिदं गेहं निव्वत्तं^{११}ति ॥ एवमेव खो महाराज नत्थि केचि सङ्घारा ये अभवन्ता जायन्ति । भवन्ता येव सङ्घारा जायन्ती^{१२}ति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोही^{१३}ति ॥ यय महाराज ये केचिबीजगामभूतगामा पथवियं निक्खित्ता अनुपुब्बेन बुद्धिं विस्सिद्धिं वेपुल्लं आपज्जमाना पुप्फानि च फलानि च ददेय्युं^{१४}, न ते रुक्खा अभवन्ता जात्ता, भवन्ता येव ते रुक्खा जात्ता । एवमेव खो महाराज नत्थि केचि सङ्घारा ये अभवन्ता जायन्ति, भवन्ता येव ते^{१५} सङ्घारा जायन्ती^{१६}ति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोही^{१७}ति ॥ यय महाराज कुम्भकारो पथविया मत्तिकं उद्धरित्वा नानाभाजनानि करोति । न तानि भाजनानि अभवन्तानि जातानि, भवन्तानि येव जातानि; एवमेव खो महाराज नत्थि केचि सङ्घारा ये अभवन्ता जायन्ति, भवन्ता येव सङ्घारा जायन्ती^{१८}ति ॥

भिय्यो ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज वीणाय पत्तं न सिया, चम्मं न सिया, दोणि न सिया, दण्डो न सिया, उपवीणो न सिया, तन्तियो न सिथुं, कोणो न सिया, पुरिसस्स च तज्जो वायामो न सिया, जायेय्य सद्दो'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ यतो च खो महाराज वीणाय पत्तं सिया, चम्मं सिया, दोणि सिया, दण्डो सिया, उपवीणो सिया, तन्तियो सिथुं, कोणो सिया, पुरिसस्स तज्जो वायामो सिया, जायेय्य सद्दो'ति ॥ आम भन्ते जायेय्या'ति ॥ एवमेव खो महाराज नत्थि केचि सङ्गारा ये अभवन्ता जायन्ति । भवन्ता येव खो ते सङ्गारा जायन्ती'ति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज अरणी न सिया, अरणीपोत्तको न सिया, अरणीपोत्तकं न सिया, उत्तरारणि न सिया, चोळ्ळं न सिया, पुरिसस्स च तज्जो वायामो न सिया, जायेय्य अग्गी'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ यतो च खो महाराज अरणी सिया, अरणीपोत्तको सिया, अरणीपोत्तकं सिया, उत्तरारणी सिया, चोळ्ळं सिया, पुरिसस्स च तज्जो वायामो सिया जायेय्य सो अग्गी'ति ॥ आम [54] भन्ते जायेय्या'ति । एवमेव खो महाराज नत्थि केचि सङ्गारा ये अभवन्ता जायन्ति, भवन्ता येव खो सङ्गारा जायन्ती'ति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज मणि न सिया, आत्तपो न सिया, गोमयं न सिया, जायेय्य सो अग्गी'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ यतो च खो महाराज मणि सिया, आत्तपो सिया, गोमयं सिया, जायेय्य सो अग्गी'ति ॥ आम भन्ते जायेय्या'ति ॥ एवमेव खो महाराज नत्थि केचि सङ्गारा ये अभवन्ता जायन्ति, भवन्ता येव खो सङ्गारा जायन्ती'ति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज आदासो न सिया, आभा न सिया, मुखं न सिया, जायेय्य अत्ता'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ यतो च खो महाराज आदासो सिया, आभा सिया, मुखं सिया, जायेय्य अत्ता'ति ॥ आम भन्ते जायेय्या'ति ॥ एवमेव खो महाराज नत्थि केचि सङ्गारा ये अभवन्ता, जायन्ति भवन्ता येव सङ्गारा जायन्ती'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[४०] राजा आह भन्ते नागसेन, वेदगू उपलब्धतीति ॥ को
 पने'स महाराज वेदगू नामा'ति । यो भन्ते अब्धन्तरे जीवो चक्षुना रूपं
 पस्सति, सोतेन सदो सुणाति, घानेन गन्धं वायति, जिह्वाय रसं सायति, कायेन
 फोड्ढ्वं फुसति, मनसा धम्मं विजानाति, यथा मयं इध पासादे निसिन्ना येन
 येन वातपानेन इच्छेय्याम पस्सितुं, तेन तेन वातपानेन पस्सेय्याम, पुरोत्थिमेन
 वातपानेन पस्सेय्याम, पच्छिमेन पि वातपानेन पस्सेय्याम, उत्तरेन पि वातपानेन
 पस्सेय्याम । दक्खिणेन पि वातपानेन पस्सेय्याम । एवमेव खो भन्ते अयं अब्ध-
 न्तरं जीवो येन येन द्वारेन इच्छति पस्सितुं तेन तेन द्वारेन पस्सतीति ॥ थेरो
 आह—एवंचद्वारं महाराज भणिस्सामि, तं सुणोहि, साधुकं मनसिकरोहि ।
 यदि अब्धन्तरे जीवो चक्षुना रूपं पस्सति, यथा मयं इध पासादे निसिन्ना
 येन येन वातपानेन इच्छेय्याम पस्सितुं तेन तेन वातपानेन रूपं येव पस्से-
 य्याम, पुरोत्थिमेन पि वातपानेन रूपं येव पस्सेय्याम, [५५] पच्छिमेन
 पि वातपानेन रूपं येव पस्सेय्याम । उत्तरेन पि वातपानेन रूपं येव पस्से-
 य्याम, दक्खिणेन पि वातपानेन रूपं येव पस्सेय्याम, एवमेतेन अब्धन्तरे
 जीवेन [चक्षुना पि रूपं येव पस्सितब्बं] ^{३३} सोतेन पि रूपं येव पस्सि-
 तब्बं, घानेन पि रूपं येव पस्सितब्बं, जिह्वाय पि रूपं येव पस्सितब्बं,
 कायेन पि रूपं येव पस्सितब्बं, मनसा'पि रूपं येव पस्सितब्बं, चक्षुना'पि
 सदो येव सोतब्बो, घानेन पि सदो येव सोतब्बो, जिह्वाय पि सदो येव
 सोतब्बो, कायेन पि सदो येव सोतब्बो, मनसा' पि सदो येव सोतब्बो,
 चक्षुना'पि गन्धो येव वायितब्बो, । सोतेन पि गन्धो येव वायितब्बो,
 जिह्वाय पि गन्धो येव वायितब्बो, कायेन पि गन्धो येव वायितब्बो,
 मनसा'पि गन्धो येव वायितब्बो, चक्षुना'पि रसो येव सायितब्बो, सोते-
 न पि रसो येव सायितब्बो, घानेन पि रसो येव सायितब्बो, कायेन पि

रसो येव सायितब्बो, मनसा पि रसो येव सायितब्बो, चक्खुना'पि फोडुब्बं
 येव फुसितब्बं, सोतेन पि फोडुब्बं येव फुसितब्बं, धानेन पि फोडुब्बं
 येव फुसितब्बं, जिब्हाय पि फोडुब्बं येव फुसितब्बं, मनसापि फोडुब्बं येव
 फुसितब्बं । चक्खुना'पि धम्मं येव विजानितब्बं, सोतेन पि धम्मं येव
 विजानितब्बं, धानेन पि धम्मं येव विजानितब्बं, जिब्हाय पि धम्मं येव
 विजानितब्बं । कायेन पि धम्मं येव विजानितब्बं'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ न
 खो ते महाराज युज्जति पुरिमेन वा पच्छिमं, पच्छिमेन वा पुरिमं । यथा वा
 पन महाराज मयं इध पासादे निसिन्ना इमेसु जालघातपानेसु उग्घाटितेसु
 महन्तेन आकासेन बहिमुखा सुदुतरं रूपं परस्साम, एवमेतेन अब्भन्तरे
 जीवेना'पि चक्खुद्वारेसु उग्घाटितेसु महन्तेन आकासेन सुदुतरं रूपं
 पस्सितब्बं, सोतेसु उग्घाटितेसु, धाने उग्घाटिते, जिब्हाय उग्घाटिनाय,
 काये उग्घाटिते, महन्तेन आकासेन सुदुतरं सद्दो सोतब्बो, गन्धो धायि-
 तब्बो, रसो सायितब्बो, फोडुब्बो फुसितब्बो'ति ॥ नहि [56] भन्ते'ति ॥ न
 खो ते महाराज युज्जति पुरिमेन वा पच्छिमं, पच्छिमेन वा पुरिमं । यथा वा
 पन महाराज अयं दिन्नो निक्खमित्वा बहिद्वारकोट्टके तिष्ठेय, जानासि त्वं
 महाराज—अयं दिन्नो निक्खमित्वा बहिद्वार कोट्टके ठितो'ति ॥ आम भन्ते
 जानामी'ति ॥ यथा वा पन महाराज अयं दिन्नो अन्तो पविसित्वा तव
 पुरतो तिष्ठेय्य, जानासि त्वं महाराज अयं दिन्नो अन्तो पविसित्वा मम
 पुरतो ठितो'ति ॥ आम भन्ते जानामी'ति ॥ एवमेव खो महाराज अब्भ-
 तरे सो जीवो जिब्हाय रसे निक्खित्ते जानेय्य अम्बिलत्तं वा लवणत्तं वा
 तित्तक्तं वा कटुकत्तं वा कसायत्तं वा मधुरत्तं वा'ति ॥ आम भन्ते जानेय्या'ति ॥
 ते रसे अन्तो पविट्ठे जानेय्य अम्बिलत्तं वा लवणत्तं वा तित्तक्तं वा कटुकत्तं
 वा कसायत्तं वा मधुरत्तं वा'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ न खो ते महाराज
 युज्जति पुरिमेन वा पच्छिमं, पच्छिमेन वा पुरिमं । यथा महाराज कोचिदेव

पुरिसो मधुघटस्तं आहरापेत्वा मधुदोणिं पूरपेत्वा पुरिसस्स मुखं पिदहत्वा
मधुदोणिंया पक्खिपेव्य जानेव्य महाराज सो पुरिसो मधुसम्पन्नं वा असम्पन्नं
वा'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ केन कारणेना'ति ॥ नहि तस्स भन्ते मुखे मधु पविट्ठं
ति ॥ न खो ते महाराज युज्जति पुरिमेन वा पच्छिमं, पच्छिमेन वा पुरिमं'ति ॥
ना'हं भन्ते पटिक्खो तथा वादिना सद्धिं सहस्रपितुं । साधु भन्ते, अत्थं
जण्णेही'ति ॥ धेरो अभिधम्मसंयुत्ताय कथाय राजानं मिलिन्दं सज्जापेसि—इध
महाराज चक्खुं च पटिच्च रूपे च उप्पज्जति चक्खुविज्जाणं । तंसहजाता फस्सो
वेदना सज्जा चेतना एकगता जीवितिन्द्रियं मनसिकारो'ति, एवमेते धम्मा
पच्चयतो जायन्ति, ■ हे'त्य वेदगू उपलब्धति । सोतं च पटिच्च सदे च । पे ।
मनश्च पटिच्च धम्मे च उप्पज्जति मनोविज्जाणं तंसहजाता फस्सो वेदना सज्जा
चेतना [५७] एकगता जीवितिन्द्रियं, मनसिकारो'ति । एवमेते धम्मा पच्चयतो
जायन्ति । न हे'त्य वेदगू उपलब्धती'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[४१] राजा आह—भन्ते नागसेन, यत्थ चक्खुविज्जाणं उप्पज्जति,
तत्थ मनोविज्जाणं उप्पज्जती'ति ॥ आम महाराज, यत्थ चक्खुविज्जाणं
उप्पज्जति, तत्थ मनोविज्जाणं, उप्पज्जती'ति ॥ किं नु खो भन्ते
नागसेन पठमं चक्खुविज्जाणं उप्पज्जति, पच्छमं मनोविज्जाणं, उदाहु मनो-
विज्जाणं पठमं उप्पज्जति पच्छमं चक्खुविज्जाणं ॥ पठमं महाराज चक्खुवि-
ज्जाणं उप्पज्जति पच्छमं मनोविज्जाणं'ति ॥ किं नु खो भन्ते नागसेन
चक्खुविज्जाणं मनोविज्जाणं आणापेति—यत्था'हं उप्पज्जामि त्वं पि तत्थ
उप्पज्जाही'ति । उदाहु मनोविज्जाणं चक्खुविज्जाणं आणापेति—यत्थ त्वं
उप्पज्जसि अहं पि तत्थ उप्पज्जिस्सामी'ति ॥ न हि महाराज, अनाजपो तेसं
अज्जमज्जेही'ति ॥ कयं भन्ते नागसेन यत्थ चक्खुविज्जाणं उप्पज्जति
तत्थ मनोविज्जाणं पि उप्पज्जती'ति ॥ निज्जत्ता च महाराज द्वरत्ता च
विण्णत्ता च समुदाचरितत्ता चा'ति ॥ कयं भन्ते नागसेन निज्जत्ता यत्थ

चक्रवर्तिविज्जाणं उपपज्जति तत्थ मनोविज्जाणं पि उपपज्जति । ओपम्मं करो-
ही'ति ॥ तं किं मज्जसि महाराज देवे वस्सन्ते कत्तमेन उदकं गच्छे-
य्या'ति ॥ येन भन्ते निन्नं, तेन गच्छेय्या'ति ॥ अथा'परेन समयेन देवो
वस्सेय्य, कत्तमेन तं उदकं गच्छेय्या'ति ॥ येन भन्ते पुरिमं उदकं गतं
तं पि तेन गच्छेय्या'ति ॥ किन्तु खो महाराज पुरिमं उदकं पच्छिमं उदकं
आणापेति—येना'हं गच्छामि त्वं पि तेन गच्छाहि, पच्छिमं वा उदकं पुरिमं
उदकं आणापेति—येन त्वं गच्छिस्ससि अहं पि तेन गच्छिस्सामी'ति ॥
नहि भन्ते, अनालापो तेसं अज्जमज्जेहि । निन्नत्ता गच्छन्ती'ति ॥ एव-
मेव खो महाराज निन्नत्ता यत्थ चक्रवर्तिविज्जाणं उपपज्जति तत्थ मनोविज्जा-
णं पि उपपज्जति । न चक्रु—[५८]—विज्जाणं मनोविज्जाणं आणापेति—
यथा'हं उपपज्जामि त्वं पि तत्थ उपपज्जाही' । ■ । ना'पि मनोविज्जाणं चक्रु-
विज्जाणं आणापेति—यत्थ त्वं उपपज्जसि अहं पि तत्थ उपपज्जिस्सामी'ति ।
अनालापो तेसं अज्जमज्जेहि । निन्नत्ता उपपज्जन्ती'ति ॥

[४२] कथं भन्ते नागसेन द्वारत्ता यत्थ चक्रवर्तिविज्जाणं उपपज्जति
तत्थ मनोविज्जाणं पि उपपज्जति । ओपम्मं करोही'ति ॥ तं किं मज्जसि
महाराज रज्जो पञ्चन्तिमं नगरं अस्स दब्बपाक्करतोरणं एकद्वारं, ततो
पुरिसो निक्खमित्तुकामो भवेय्य, कत्तमेन निक्खमेय्या'ति ॥ द्वारेन भन्ते
निक्खमेय्या'ति ॥ अथा'परो पुरिसो निक्खमित्तुकामो भवेय्य, कत्तमेन सो
निक्खमेय्या'ति ॥ येन भन्ते पुरिमो पुरिसो निक्खन्तो सो'पि तेन
निक्खमेय्या'ति ॥ किन्तु खो महाराज पुरिमो पुरिसो पच्छिमं पुरिसो
आणापेति—येना'हं गच्छामि त्वं पि तेन गच्छाही'ति । पच्छिमो वा पुरिसो
पुरिमं पुरिसं आणापेति—येन त्वं गच्छिस्ससि अहं पि तेन गच्छिस्सामी'ति ।
नहि भन्ते, अनालापो तेसं अज्जमज्जेहि । द्वारत्ता गच्छन्ती'ति ॥ एवमेव
खो महाराज द्वारत्ता यत्थ चक्रवर्तिविज्जाणं उपपज्जति, तत्थ मनोविज्जाणं

पि उपपज्जति । न चक्खुविज्जाणं मनोविज्जाणं आणापेति—यथा'हं उपपज्जामि त्वं पि तत्थ उपपज्जाही'ति । ना'पि मनोविज्जाणं चक्खुविज्जाणं आणापेति—यत्थ त्वं उपपज्जिस्ससि अहं पि तत्थ उपपज्जिस्सामी'ति । अनालापो तेसं अज्जमज्जेहि । द्वारत्ता उपपज्जन्ती'ति ॥

[४३] कथं भन्ते नागसेन चिण्णत्ता यत्थ चक्खुविज्जाणं उपपज्जति तत्थ मनोविज्जाणं पि उपपज्जति, ओपम्मं करोही' ति ॥ तं किं मज्जसि महाराज पठमं एकं सक्कटं गच्छेय्य, अथ दुतियं सक्कटं कत्तमेन गच्छेय्या' ति ॥ येन भन्ते पुरिमं सक्कटं गतं तं पि तेन गच्छेय्या' ति ॥ किं नु खो महाराज पुरिमं सक्कटं पच्छिमं सक्कटं आणापेति—येना'हं गच्छामि त्वं पि तेन गच्छाही' ति । पच्छिमं [५९] वा सक्कटं पुरिमं सक्कटं आणापेति—येन त्वं गच्छिस्ससि अहं पि तेन गच्छिस्सामी' ति ॥ नत्थि भन्ते । अनालापो तेसं अज्जमज्जेहि । चिण्णत्ता गच्छन्ती' ति ॥ एवमेव खो महाराज यत्थ चक्खुविज्जाणं उपपज्जति तत्थ मनोविज्जाणं पि उपपज्जति । न चक्खुविज्जाणं मनोविज्जाणं आणापेति—यथा'हं उपपज्जामि त्वं पि तत्थ उपपज्जाही'ति । ना'पि मनोविज्जाणं चक्खुविज्जाणं आणापेति—यत्थ त्वं उपपज्जिस्ससि अहं पि तत्थ उपपज्जिस्सामी' ति । अनालापो तेसं अज्जमज्जेहि । चिण्णत्ता उपपज्जन्ती' ति ॥

[४४] कथं भन्ते नागसेन समुदाचरितत्ता यत्थ चक्खुविज्जाणं उपपज्जति तत्थ मनोविज्जाणं पि उपपज्जति । ओपम्मं करोही' ति ॥ यथा महाराज मुद्दागणनासङ्काखेत्तासिप्पद्धानेसु आदिकम्मिकस्स दन्धायना भवति, अथापरेन समयेन निसम्मकिरियाय समुदाचरितत्ता अदन्धायना भवति, एवमेव खो महाराज समुदाचरितत्ता यत्थ चक्खुविज्जाणं उपपज्जति तत्थ मनोविज्जाणं पि उपपज्जति न चक्खुविज्जाणं मनोविज्जाणं आणापेति—यथा'हं उपपज्जामि त्वं पि तत्थ उपपज्जाही' ति । ना'पि मनोविज्जाणं चक्खु-

विज्ञाणं आणापेति—यत्थ त्वं उप्पजिस्ससि अहं पि तत्थउप्पजिस्सामी’
ति । अनालापो तेसं अज्जमज्जेहि । समुदाचरितत्ता उप्पज्जन्ती’ति ॥

[४५] भन्ते नागसेन, यत्थ सोतविज्ञाणं उप्पज्जति तत्थ मनोविज्ञाणं
पि उप्पज्जति’ति । पे । यत्थ घानविज्ञाणं उप्पज्जति । यत्थ जिह्वाविज्ञाणं
उप्पज्जति । यत्थ कायविज्ञाणं उप्पज्जति, तत्थ मनोविज्ञाणं पि उप्पज्जती’ति ॥
आम महाराज यत्थ कायविज्ञाणं उप्पज्जति तत्थ मनोविज्ञाणं पि
उप्पज्जती’ति ॥

[४६] किंतु खो भन्ते नागसेन, पठमं कायविज्ञाणं उप्पज्जति
पच्छमं मनोविज्ञाणं, उदाहुं मनोविज्ञाणं पठमं उप्पज्जति, पच्छमं कायवि-
ज्ञाणं’ति ॥ कायविज्ञाणं महाराज पठमं उप्पज्जति, पच्छमं मनोवि-
ज्ञाणं’ति ॥ किंतु खो भन्ते नागसेन । पे । [६०] अनालापो तेसं अज्ज-
मज्जेहि । समुदाचरितत्ता उप्पज्जन्ती’ति ॥ कह्लो’सि भन्ते नागसेना’ति ॥

[४७] राजा आह—भन्ते नागसेन यत्थ मनोविज्ञाणं उप्पज्जति
फस्सोपि वेदना पि तत्थ उप्पज्जती’ति ॥ आम महाराज, यत्थ मनोविज्ञाणं
उप्पज्जति, फस्सोपि तत्थ उप्पज्जति, वेदना पि तत्थ उप्पज्जति, चेतना पि तत्थ
उप्पज्जति, वितक्को’पि तत्थ उप्पज्जति, विचरो’पि तत्थ उप्पज्जति । सब्बे’पि
फस्सपमुखा धम्मा तत्थ उप्पज्जन्ती’ति ॥

[४८] भन्ते नागसेन, किंलक्खणो फस्सो’ति ॥ फुससनलक्खणो
महाराज फस्सो’ति ॥ ओपम्मं करोही’ति ॥ यथा महाराज द्वे मेण्डा
युज्जेथ्युं । तेसु यथा एको मेण्डो एवं चक्खु दट्ठब्बं, यथा दुतियो मेण्डो एवं
रूपं दट्ठब्बं, यथा तेसं सन्निपातो एवं फस्सो दट्ठब्बो’ति ॥ भिव्यो ओपम्मं
करोही’ति ॥ यथा महाराज द्वे पाणी वज्जेथ्युं, तेसु यथा एको पाणि
एवं चक्खु दट्ठब्बं, यथा दुतियो पाणि एवं रूपं दट्ठब्बं, यथा तेसं सन्निपातो

एवं फत्सो ददृब्बो'ति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज द्वे सम्मा वजेयुं, तेषु यथा एको सम्मो एवं चकसु ददृब्बं, यथा दुतियो सम्मो एवं रूपं ददृब्बं, यथा तेषं सन्निपातो एवं फत्सो ददृब्बो'ति ॥ वल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[४९] भन्ते नागसेन, किलक्खणा वेदना'ति ॥ वेदयितलक्खणा महाराज वेदना, अनुभवनलक्खणा वा'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज कोचिदेव पुरिसो रज्जो अधिकारं कारेय्य, तस्स राजा तुडो अधिकारं ददेय्य, सो तेन अधिकारेण पञ्चहि काम्मुणेहि समप्पितो समङ्गिभूतो परिचरेय्य, तस्स एवमस्स — मया खो पुब्बे रज्जो अधिकारी क्तो, तस्स मे राजा तुडो अधिकारं अदासि । स्वा'हं ततोनिदानं इमं एवरूपं वेदनं वेदयामी'ति । यथा वा पन महाराज [61] कोचिदेव पुरिसो कुसलं कम्मं कत्वा कायस्स मेदा परम्मरणा सुगतिं सगं लोकं उपपज्जेय्य, सो चै तत्थ दिब्बेहि पञ्चहि काम्मुणेहि समप्पितो समङ्गिभूतो परिचरेय्य, तस्स एवमस्स—स्वा'हं खो पुब्बे कुसलं कम्मं अकासि, सो'हं ततोनिदानं इमं एवरूपं वेदनं वेदयामी'ति । एवमेव खो महाराज वेदयितलक्खणा वेदना । अनुभवनलक्खणा वा'ति ॥ वल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[५०] भन्ते नागसेन, किलक्खणा सज्जा'ति ॥ सज्जाननलक्खणा महाराज सज्जा'ति ॥ किं सज्जानना'ति ॥ नीलं पि सज्जानाति, पीतं पि सज्जानाति, लोहितं पि सज्जानाति, ओदातं पि सज्जानाति, मज्जेदं पि सज्जानाति, एवं खो महाराज सज्जाननलक्खणा सज्जा'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज रज्जो भण्डागारिको भण्डागारं पविसित्वा नीलपीतलोहितओदातमज्जेद्वानि राजभोगानि रूपानि पस्सित्वा सज्जा-

नाति, एवमेव खो महाराज सञ्ज्ञानलक्षणा सञ्ज्ञा'ति ॥ कह्यो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[५१] भन्ते नागसेन, किंलक्षणा चेतना'ति । चेतयितलक्षणा महाराज चेतना, अभिसङ्करणलक्षणा वा'ति ॥ ओपमं करोही'ति ॥ यथा महाराज कोचिदेव पुरिसो विसं अभिसङ्करित्वा अत्तना च पिवेय्य, परे च पायेय्य, सो अत्तना'पि दुक्खितो भवेय्य, परे'पि दुक्खिता भवेय्युं, एवमेव खो महाराज इधेक्खो पुग्गलो अकुसलं कम्मं चेतनाय चेतयित्वा कायस्स भेदा परम्परणा अपायं दुग्गतिं विनिपातं निरयं उपपज्जेय्य, ये'पि तस्स अनुसिक्खन्ति, ते'पि कायस्स भेदा परम्परणा अपायं दुग्गतिं विनिपातं निरयं उपपज्जन्ति । यथा वा एन महाराज कोचिदेव पुरिसो सप्पि-नवनीत-तेल-मधु-फणिणं एकज्जं अभिसङ्करित्वा अत्तना च पिवेय्य परे च पायेय्य, सो अत्तना सुखितो भवेय्य, परे'पि सुखिता भवेय्युं । [62] एवमेव खो महाराज इधेक्खो पुग्गलो कुसलं कम्मं चेतनाय चेतयित्वा कायस्स भेदा परम्परणा सुगतिं समं लोकं उपपज्जति । ये'पि तस्स अनुसिक्खन्ति तेपि कायस्स भेदा परम्परणा सुगतिं सगं लोकं उपपज्जन्ति । एवमेव खो महाराज चेतयितलक्षणा चेतना अभिसङ्करणलक्षणा वा'ति ॥ कह्यो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[५२] भन्ते नागसेन, किंलक्षणां विज्झाणं । विज्ञानलक्षणां महाराज विज्झाण'ति ॥ ओपमं करोही'ति ॥ यथा महाराज नगरात्तिको मज्जे नगरेसिङ्घाटके निसिन्नो पस्सेय्य पुरत्थिमदिस्सतो पुरिसं आगच्छन्तं, पस्सेय्य दक्खिणदिस्सतो पुरिसं आगच्छन्तं, पस्सेय्य पच्छिमदिस्सतो पुरिसं आगच्छन्तं, पस्सेय्य उत्तरदिस्सतो पुरिसं आगच्छन्तं, एवमेव खो महाराज यं च पुरिसो चक्खुना रूपं पस्सति तं विज्झाणेन विजानाति, यं च

सोतेन सदं सुणाति तं विज्जाणेन विजानाति, यं च धानेन गन्धं घ्राय-
ति तं विज्जाणेन विजानाति, यं च जिह्वाय रसं सायति तं विज्जाणेन विजा-
नाति, यं च कायेन फोड्ढ्वं फुसति तं विज्जाणेन विजानाति, यं च मनसा
धम्मं विजानाति तं विज्जाणेन विजानाति । एवं खो महाराज विजा-
ननलक्खणं विज्जाणंति ॥ कट्ठो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[५३] भन्ते नागसेन, किलक्खणो वितक्को'ति ॥ अप्पनालक्खणो
महाराज वितक्को'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज कट्टकी
सुपरिकम्मकतं दारं सन्धिस्मि अप्पेति, एवमे'व खो महाराज अप्पनाल-
क्खणो वितक्को'ति ॥ कट्ठो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[५४] भन्ते नागसेन, किलक्खणो विचारो'ति । अनुमज्जनल-
क्खणो महाराज विचारो'ति । ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज कंस-
थालं आकोटितं पञ्छ [63] अनुरवति अनुसद्दपति । यथा महाराज
आकोटना एवं वितक्को दट्ठब्बो, यथा अनुरवना एवं विचारो दट्ठब्बो'ति ॥
कट्ठो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

ततियो वग्गो ।

[५५] राजा आह—भन्ते नागसेन, सक्का इमेसं धम्मनं एकतो,
भाक्कतानं विनिब्भुजित्वा विनिब्भुजित्वा नानाकरणं पज्जापेतुं—अयं फस्सो-
अयं वेदना, अयं सज्जा, अयं चेतना, इदं विज्जाणं, अयं वितक्को,
अयं विचारो'ति ॥ न सक्का महाराज इमेसं धम्मनं एकतो भाक्कतानं
विनिब्भुजित्वा विनिब्भुजित्वा नानाकरणं पज्जापेतुं—अयं फस्सो,
अयं वेदना, अयं सज्जा, अयं चेतना, इदं विज्जाणं, अयं वितक्को
अयं विचारो'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज सूदो रज्जो यूसं^{३५} वा

रसं वा क्तेय्य, सो तत्थ दधिं पि पक्खिपेय्य, लोणं पि पक्खिपेय्य, सिङ्घिबेणं पि पक्खिपेय्य, जीरकं पि पक्खिपेय्य, मरिचं पि पक्खिपेय्य, अज्जानि पि पक्कारानि पक्खिपेय्य, तमे'नं राजा एयं क्देय्य—दधिस्स मे रसं आहर, लोणस्स मे रसं आहर, सिङ्घिवेरस्स मे रसं आहर, जीरकस्स मे रसं आहर, मरिचस्स मे रसं आहर, सब्बेसं मे पक्खित्तानं रसं आहरा'ति । सक्का नु खो महाराज तेसं रसानं एकतो भावगतानं विनिब्भुजित्वा विनिब्भुजित्वा रसं आहरितुं—अम्बिलत्तं वा लवणत्तं वा तित्तत्तं वा कटुकत्तं वा कसायत्तं वा मधुरत्तं वा'ति ॥ न हि भन्ते सक्का तेसं रसानं एकतोभा- [६४] वगतानं विनिब्भुजित्वा विनिब्भुजित्वा रसं आहरितुं अम्बिलत्तं वा लवणत्तं वा तित्तत्तं वा कटुकत्तं वा कसायत्तं वा मधुरत्तं वा । अपि च खो पन सकेन सकेन लक्खणेन उपद्दहन्ती'ति । एवमे'य खो महाराज न सक्का इमेसं धम्मानं एकतो भावगतानं विनिब्भुजित्वा विनिब्भुजित्वा नानाकरणं एज्जापेतुं—अयं फत्सो, अयं वेदना, अयं सज्जा, अयं चेतना, इदं विज्जयाणं, अयं वितक्को, अयं विचारो'ति । अपि च खो पन सकेन सकेन लक्खणेन उपद्दहन्ती'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[५६] धेरो आह—लोणं महाराज चक्खुविज्जेय्यं'ति ॥ आम भन्ते, चक्खुविज्जेय्यं'ति ॥ सु खो महाराज जानाही'ति ॥ किं पन भन्ते जिह्वाविज्जेय्यं'ति ॥ आम महाराज जिह्वाविज्जेय्यं'ति ॥ किं पन भन्ते सब्बं लोणं जिह्वाय विजानाती'ति ॥ आम महाराज सब्बं लोणं जिह्वाय विजानाति ॥ यदि भन्ते सब्बं लोणं जिह्वाय विजानाति, किस्स पन तं सकटेहि बलिवद्वा आहरन्ति । ननु लोणमे'व आहरितव्वं'ति ॥ न सक्का महाराज लोणमे'व आहरितुं । एकतो भावगता एते धम्मा गोचरनानत्तं

गता लोणं गरुभावो चा'ति ॥ सक्कं पन लोणं तुलाय तुलयितुं'ति ॥
आम भन्ते सक्का'ति ॥ न सक्का महाराज लोणं तुलाय तुलयितुं, गरुभावो
तुलाय तुलयिती'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

नागसेनमिलिन्दराजपञ्चा निद्विती^६ ॥

३६ B reads नागसेनमिलिन्दराजमहापञ्चा । TC read as in the text above.

[III विमतिच्छेदनपञ्चो ॥]

[65] [१] राजा आह—भन्ते नागसेन, यानि^१मानि पञ्चायतनानि किं नु तानि नानाकम्मेहि निब्बत्तानि, उदाहु एकेन कम्मेना^२ति ॥ नाना-
कम्मेहि महाराज निब्बत्तानि, न एकेन कम्मेना^३ति ॥ ओपम्मं करोही^४ति ॥
तं किं मज्झसि महाराज एकस्मिं खेत्ते पञ्चबीजानि वपेय्युं । तेसं नाना-
बीजानं नानाफलानि निब्बत्तेय्युं^५ति ॥ आम भन्ते निब्बत्तेय्युं^६ति ॥ एवमेव^७ खो
महाराज यानि तानि पञ्चायतनानि तानि तानि नानाकम्मेहि निब्बत्तानि न
एकेन कम्मेना^८ति ॥ कल्लो^९सि भन्ते नागसेना^{१०}ति ॥

[२] राजा आह—भन्ते नागसेन, केन कारणेन मनुस्सा न सब्बे
समक्का, अज्जे अप्पायुक्का, अज्जे दीघायुक्का, अज्जे ब्रह्मावाधा, अज्जे
अप्पावाधा, अज्जे दुब्बज्जा, अज्जे वण्णवन्तो, अज्जे अप्पेसक्का,
अज्जे महेस्सक्का, अज्जे अप्पभोगा, अज्जे महाभोगा, अज्जे नीचकुलीना,
अज्जे महाकुलीना, अज्जे अप्पज्जा, अज्जे एज्जवन्तो^१ति ॥ येरो आह—
किस्स पन महाराज स्सक्क न सब्बे समक्का, अज्जे अम्बिला, अज्जे
ल्लवणा, अज्जे तित्थक्का, अज्जे कट्ठक्का, अज्जे कस्सावा, अज्जे मधुरा^२ति ॥
मज्झसि भन्ते बीजानं नानाकरणेना^३ति ॥ एवमेव^४ खो महाराज कम्मानं
नानाकरणेन मनुस्सा न सब्बे समक्का, अज्जे अप्पायुक्का, अज्जे दीघायुक्का,
अज्जे ब्रह्मावाधा, अज्जे अप्पावाधा, अज्जे दुब्बज्जा, अज्जे वण्णवन्तो,
अज्जे अप्पेसक्का, अज्जे महेस्सक्का, अज्जे अप्पभोगा, अज्जे महाभोगा,
अज्जे नीचकुलीना, अज्जे महाकुलीना, अज्जे अप्पज्जा, अज्जे

पञ्चवन्तो । भासितं पे'तं महाराज भगवता—कम्मस्सका भाणव सत्ता,
कम्मदायादा, कम्मयोनी, कम्मबन्धू, कम्मपटिसरणा, कम्मं सत्ते विभजति,
यदि'दं हीनपणीतताया'ति ॥ कहुओ'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[३] राजा आह—भन्ते नागसेन, तुम्हे भणथ—किं'ति इमं दुक्खं
निरुज्जेय्य, अज्जं च दुक्खं नुप्प-[66]-ज्जेय्या'ति ॥ एतदत्या महाराज
अग्धाकं पब्बजा'ति ॥ किं पटिगम्बेव वायमितेन । ननु सम्पत्ते काले
वायमितत्त्वं'ति ॥ थेरो आह—सम्पत्ते काले महाराज वायामो अकिच्च-
करो भवति, पटिगम्बेव वायामो किच्चकरो भवती'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥
तं किं मज्जसि महाराज यदा त्वं पिपासितो भवेय्या'सि तदा त्वं उदपानं
खणापेय्यासि, तत्थगं खणापेय्यासि, पानीयं पिबिस्सामी'ति ॥ न हि
भन्ते'ति ॥ एवमे'व खो महाराज सम्पत्ते काले वायामो अकिच्चकरो भवति,
पटिगम्बेव वायामो किच्चकरो भवती'ति ॥ भिच्चो ओपम्मं करोही'ति ॥ तं
किं मज्जसि महाराज यदा त्वं बुभुक्खितो भवेय्यासि, तदा त्वं खेतं कत्ता-
पेय्यासि, सालिं रोपापेय्यासि, धज्जं अतिहरापेय्यासि, भत्तं मुज्जिस्सामी'ति ॥
न हि भन्ते'ति ॥ एवमे'व खो महाराज सम्पत्ते काले वायामो अकिच्चकरो
भवति, पटिगम्बेव वायामो किच्चकरो भवति ॥ भिच्चो ओपम्मं करोही'ति ॥
तं किं मज्जसि महाराज यदा ते सङ्गामो पच्चुपट्टितो भवेय्य, तदा त्वं
परिखं खणापेय्यासि, पाक्करं कारापेय्यासि, गोपुरं कारापेय्यासि, अञ्जलकं
कारापेय्यासि, धज्जं अतिहरापेय्यासि, तदा त्वं हत्थिस्मिं सिक्खेय्यासि,
अस्सस्मिं सिक्खेय्यासि, रथस्मिं सिक्खेय्यासि, धनुस्मिं सिक्खेय्यासी'ति ॥
न हि भन्ते'ति ॥ एवमे'व खो महाराज सम्पत्ते काले वायामो अकिच्चकरो
भवति, पटिगम्बेव वायामो किच्चकरो भवति । भासितं पे'तं महाराज भगवता—

पटिगच्छेव तं कयिरा यं जञ्जा हितभक्तनो ।

न साकटिक-चिन्ताय मन्ता'धीरो' परक्कमे ॥

यया साकटिको नाम समं हित्वा महापथं ।

विसमं मगमस्सह अक्खच्छिन्नो व शायति ॥

[67] एवं धम्मा अपक्कम्म अधम्मम'नुवत्तिव ।

मन्दो मच्चुमुखं पत्तो अक्खच्छिन्नो व सोचती'ति ॥

कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[४] राजा आह—भन्ते नागसेन तुम्हे भगव—पाकतिकअग्मितो
नेरयिको अग्नि महा'भितापतरो होति । खुदको'पि पासाणो पाकतिके
अग्निमिहि पक्खित्तो दिवसं पि पच्चमानो न विलयं गच्छति, कूटगारमत्तो'पि
पासाणो नेरयमिहि पक्खित्तो खणेन विलयं गच्छती'ति, एतं वचनं न
सद्वहामि । एवं च पन वदेय—ये च तत्थ उपपन्ना सत्ता ते अनेकानिपि वस्स-
(सत)सहस्सानि निरये पच्चमाना न विलयं गच्छन्ती'ति, तं पि वचनं न सद-
वहामी'ति ॥ येरो आह—तं किं मज्झसि महाराज या ता सन्ति भकरिनियो'पि
सुंसुमारिनियो'पि कच्छपिनियो'पि मोरिनियो'पि कपोतिनियो'पि, किं तु ता
क्खल्लानि पासाणानि सक्खरायो च खादन्ती'ति ॥ आम भन्ते खादन्ती'ति ॥
किं पन तानि तासं कुच्छियं कोट्ठम्भन्तरगतानि विलयं गच्छन्ती'ति ॥ आम
भन्ते विलयं गच्छन्ती'ति ॥ यो पन तासं कुच्छियं गम्भो सो'पि विलयं
गच्छती'ति ॥ न हि भन्ते'ति ॥ केन कारणेना'ति ॥ मज्जापि भन्ते
कम्माधिकतेन न विलयं गच्छती'ति ॥ एवमेव खो महाराज कम्माधि-
कतेन नेरयिका सत्ता अनेकादि पि वस्ससतसहस्सानि निरये पच्चमाना न
विलयं गच्छन्ति' । भासितं पेत्तं महाराज भगवत्ता—सो न ताव कालं

३९ मन्दा धीरो B. ४० After this T adds in a bracket तत्थेव

आयस्ति, तत्थेव वदुन्ति, तत्थेव मरन्ति ।

करोति । याव तं न पापकर्मं व्यन्तिहोती'ति ॥ भिद्यो ओपम्मं करो-
ही'ति ॥ तं किं मज्जसि महाराज या ता सन्ति सीहििनियो'पि व्यन्धिनि-
यो'पि दीपिनियो'पि कुत्तुरिनियो'पि, किं नु ता कत्तखल्लानि अट्ठिकानि मंसानि
खादन्ती'ति ॥ आम भन्ते खादन्ती'ति ॥ किं पन तानि तासं कु- [68]
च्छियं कोट्ठभन्तरगतानि विलयं गच्छन्ती'ति ॥ आम भन्ते विलयं गच्छ-
न्ती'ति ॥ यो पन तासं कुच्छियं गम्भो सो'पि विलयं गच्छती'ति ॥ न हि
भन्ते'ति ॥ केन कारणेना'ति ॥ मज्जामि भन्ते कम्माधिकतेन न
विलयं गच्छती'ति ॥ एवमेव खो महाराज कम्माधिकतेन नेरयिका सत्ता
अनेकानि पि वस्ससतसहस्सानि निरये पच्चमाना न विलयं गच्छन्ती'ति ॥
भिद्यो ओपम्मं करोही'ति ॥ तं किं मज्जसि महाराज या ता सन्ति
योनकसुखुमालिनियो'पि खत्तियसुखुमालिनियो'पि ब्राह्मणसुखुमालिनियो'पि
गहपतिसुखुमालिनियो'पि, किं नु ता कत्तखल्लानि खज्जकानि मंसानि खाद-
न्ती'ति ॥ आम भन्ते खादन्ती'ति ॥ किं पन तानि तासं कुच्छियं कोट्ठ-
भन्तरगतानि विलयं गच्छन्ती'ति ॥ आम भन्ते विलयं गच्छन्ती'ति ॥
यो पन तासं कुच्छियं गम्भो सो'पि विलयं गच्छती'ति ॥ न हि भन्ते'ति ॥
केन कारणेना'ति ॥ मज्जामि भन्ते कम्माधिकतेन न विलयं गच्छ-
ती'ति ॥ एवमेव खो महाराज कम्माधिकतेन नेरयिका सत्ता अनेकानि'पि
वस्ससतसहस्सानि निरये पच्चमाना न विलयं गच्छन्ति । भासितं पे'तं
महाराज भगवता—सो न ताव कालङ्ककरोति । याव न तं पापकर्मं
व्यन्तिहोती'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[५] राजा आह—भन्ते नागसेन तुम्हे भणथ—अयं महापथवी उदके पति-
द्विता, उदकं वाते पतिद्वितं, नातो आकासे पतिद्वितो'ति ॥ एतं पि वचनं न
सद्वहामी'ति ॥ येरो धम्मकरकेन' उदकं गहेत्वा राजानं मिलिन्दं सज्जा-

पेसि—यथा महाराज ह्यं उदकं वातेन आधारितं । एवं तमपि उदकं वातेन आधारितंति ॥ कह्यो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[६] राजा आह—भन्ते नागसेन निरोधो निब्बानं'ति ॥ आस महाराज निरोधो निब्बानं'ति ॥ कथं [69] भन्ते नागसेन निरोधो निब्बानं'ति । सब्बे बालपुथुज्जना खो महाराज अज्झत्तिकवाहिरे आयतने अभिनन्दन्ति, अभिवदन्ति, अज्झोसाय तिष्ठन्ति, ते तेन सोतेन बुद्ध्यन्ति, न परिसुञ्चन्ति जा-
तिया जरामरणेन(सोकेन) परिदेवेन दुक्खेहि दोमनस्सेहि उपायासेहि । न परिसु-
ञ्चन्ति दुक्खस्मा'ति वदामि । सुतथा च खो महाराज अरियसावको अज्झत्तिक-
वाहिरे आयतने नाभिनन्दति नाभिवदति नाज्झोसाय तिष्ठति । तस्स तं अनभि-
मन्दतो अनभिवदतो अनज्झोसाय तिष्ठतो तण्हा निरुज्झति, तण्हानिरोधा
उपादाननिरोधो, उपादाननिरोधा भवनिरोधो, भवनिरोधा जातिनिरोधो, जाति-
निरोधा जरामरणसोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सु'पायासा निरुज्झन्ति । एवमे'तस्स
केवलस्स दुक्खक्खव्वस्स निरोधो होति । एवं खो महाराज निरोधो
निब्बानं'ति ॥ कह्यो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[७] राजा आह—भन्ते नागसेन सब्बे'व लभन्ति निब्बानं'ति ॥ न खो
महाराज सब्बे'व लभन्ति निब्बानं'ति ॥ अपि च खो महाराज यो सम्मा
पटिपन्नो अभिज्जेय्ये धम्मो अभिजानाति, परिज्जेय्ये धम्मो परिजानाति,
पहातब्बे धम्मो पजहति, भावेतब्बे धम्मो भावेति, सच्छिक्कतब्बे धम्मो
सच्छिक्करोति, सो लभति निब्बानं'ति ॥ कह्यो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[८] राजा आह—भन्ते नागसेन यो न लभति निब्बानं जानाति सो—
सुखं निब्बानं'ति ॥ आस महाराज यो न लभति निब्बानं, जानाति सो सुखं
निब्बानं'ति ॥ कथं भन्ते नागसेन, अलभन्ते जानाति सुखं निब्बानं'ति ॥
तं किं मज्जसि महाराज येसं न छिन्ना हत्यपादा, जानेय्युं ते महाराज

दुःखं हृत्पदादुद्देनंति ॥ आम भन्ते जानेय्युंति ॥ अञ्जेत्सं भन्ते
छिन्नहृत्पदादानं परिदेवितसदं सुत्वा जानाति—दुःखं [70] हृत्पदा-
दुद्देनंति ॥ एवमेव खो महाराज येसं दिदं निब्वानं तेसं सुत्वा जानाति सुखं
निब्वानंति ॥ कहुओसि भन्ते नागसेनाति ॥

चतुर्थो वग्गो ॥

[९] राजा आह—भन्ते नागसेन बुद्धो तया दिदोति ॥ न हि महा-
राजाति ॥ अथ ते आचरियेहि बुद्धो दिदोति ॥ न हि महाराजाति ॥
तेन हि भन्ते नागसेन नत्थि बुद्धोति ॥ किं पन महाराज हिमवति
ऊहानदी तया दिदोति ॥ नहि भन्तेति ॥ अथ ते पितरादीहि ऊहानदी
दिदोति ॥ नहि भन्तेति ॥ तेन हि महाराज नत्थि ऊहानदीति ॥ अत्थि
भन्ते किंचापि मे ऊहानदी न दिदो पितरा पि मे ऊहानदी न दिदो । अपि
च अत्थि ऊहानदीति ॥ एवमेव खो महाराज किंचापि भगवा न दिदो ।
आचरियेहि पि मे भगवा न दिदो । अपि च अत्थि भगवाति ॥ कहुओसि
भन्ते नागसेनाति ॥

[१०] राजा आह—भन्ते नागसेन, बुद्धो अनुत्तरोति ॥ आम महा-
राज भगवा अनुत्तरोति ॥ कथं भन्ते नागसेन अदिदुपुब्बं जानाति
बुद्धो अनुत्तरोति ॥ तं किं मज्झसि महाराज येहि अदिदुपुब्बो महासमुदो
जानेय्युं ते महाराज महत्तो खो महासमुदो गम्भीरो अप्पमेय्यो अप्परियो-
गाहो, यत्थिमा पञ्च महानदियो सततं समितं अप्पेन्ति, सेय्यथीदं—गङ्गा,
यमुना, अचिरवती, सरयू, मही । नेव तस्स ऊनत्तं वा पूरत्तं वा पञ्जाय-
तीति ॥ आम भन्ते जानेय्युंति ॥ एवमेव खो महाराज सावके महन्ते
[71] परिनिब्वुत्ते पस्सित्वा जानामि भगवा अनुत्तरोति ॥ कहुओसि भन्ते
नागसेनाति ॥

[११] राजा आह—भन्ते नागसेन सक्का जानितुं बुद्धो अनुत्तरो'ति ॥
 आम महाराज सक्का जानितुं भगवा अनुत्तरो'ति ॥ कथं भन्ते नागसेन
 सक्का जानितुं बुद्धो अनुत्तरो'ति ॥ भूतपुब्बं महाराज तस्सिधरो नाम लेखा-
 चरियो अहोसि । बहूनि दिवसानि अब्भतीतानि कालकतस्स, कथं सो
 जयती'ति ॥ लेखेन भन्ते'ति ॥ एवमेव खो महाराज यो धम्मं पस्सति
 सो भगवन्तं पस्सति । धम्मो महाराज भगवता देसितो'ति ॥ कह्लो'सि
 भन्ते नागसेना'ति ॥

[१२] राजा आह—भन्ते नागसेन धम्मो तथा दिट्ठो'ति ॥ बुद्धनेत्तिथा
 खो महाराज बुद्धपञ्चत्तिथा यावजीवं सावकेहि वत्तितब्बं'ति ॥ कह्लो'सि
 भन्ते नागसेना'ति ॥

[१३] राजा आह—भन्ते नागसेन न च सङ्कमति पटिसन्दहति
 चा'ति ॥ आम महाराज न च सङ्कमति पटिसन्दहति चा'ति ॥ कथं
 भन्ते नागसेन न च सङ्कमति पटिसन्दहति च । ओपम्मं करोही'ति ॥
 यथा महाराज कोचिदेव पुरिसो पदीपतो पदीपं पदीपेय्य, किं नु खो सो
 महाराज पदीपो पदीपम्हा सङ्कन्तो'ति ॥ न हि भन्ते'ति ॥ एवमेव खो
 महाराज च सङ्कमति पटिसन्दहती'ति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोही'ति ॥
 अभिजानासि नु त्वं महाराज दहरको सन्तो सिलोकाचरियस्स सन्तिके
 किञ्चि सिलोकं गहितं'ति ॥ आम भन्ते'ति ॥ किं नु खो महाराज सो
 सिलोको आचरियम्हा सङ्कन्तो'ति ॥ न हि भन्ते'ति ॥ एवमेव खो महाराज
 न च सङ्कमति पटिसन्दहती'ति ॥ कह्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[१४] राजा आह—भन्ते नागसेन, वेदगू उपलब्धती'ति ॥ थेरो आह—
 परमथेन खो महाराज वेदगू नू'पलब्धती'ति ॥ कह्लो'सि भन्ते नाग-
 सेना'ति ॥

[१५] [72] राजा आह—भन्ते नागसेन अत्थि कोचि सत्तो इमग्हा कय्या अज्जं कायं सङ्कमन्ती'ति ॥ न हि महाराजा'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन इमग्हा कय्या अज्जं कायं सङ्कमन्तो न'त्थि, ननु मुत्तो भविस्सति पापकेहि कम्मोही'ति ॥ आम महाराज यदि नप्पटिसन्दहेय्य मुत्तो भविस्सति पापकेहि कम्मोही'ति । यस्मा च खो पटिसन्दहति तस्मा न परिमुत्तो पापकेहि कम्मोही'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज कोचिदे'व पुरिसो अज्जतरस्स पुरिसस्स अम्भं अवहरेय्य, किं सो दण्डपत्तो, भवेय्या'ति ॥ आम भन्ते दण्डपत्तो भवेय्या'ति ॥ न खो सो महाराज तानि अम्भानि अवहारे, यानि तेन रोपितानि । कस्मा दण्डपत्तो भवेय्या'ति ॥ तानि भन्ते अम्भानि निस्साय जातानि । तस्मा दण्डपत्तो भवेय्या'ति ॥ एवमे'व खो महाराज इमिना नामरूपेण कम्मं करोति सोभनं वा असोभनं वा, तेन कम्मेण अज्जं नामरूपं पटिसन्दहति, तस्मा न परिमुत्तो पापकेहि कम्मोही'ति ॥ क्हद्दो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[१६] राजा आह—भन्ते नागसेन इमिना नामरूपेण कम्मं कर्तं कुसलं वा अकुसलं वा, कुहिं तानि कम्मनि तिट्ठन्ती'ति ॥ अनुबन्धेय्युं खो महाराज तानि कम्मनि छाया'व अनपायिनी'ति ॥ सक्का पन भन्ते तानि कम्मनि दस्सेतुं इध वा इध वा तानि कम्मनि तिट्ठन्ती'ति ॥ न सक्का महाराज तानि कम्मनि दस्सेतुं इध वा इध वा तानि कम्मनि तिट्ठन्ती'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ तं किं मज्झसि महाराज यानि'मानि सुखानि अनिब्वत्तफळानि सक्का तेसं फळानि दस्सेतुं इध वा इध वा तानि फळानि तिट्ठन्ती'ति ॥ न हि भन्ते'ति ॥ एवमेव खो महाराज अब्भोच्छिन्नाय सन्ततिया न सक्का तानि कम्मनि दस्सेतुं इध वा इध वा तानि कम्मनि तिट्ठन्ती'ति ॥ क्हद्दो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[१७] [73] राजा आह—भन्ते नागसेन, यो उप्पज्जति जानाति सो—उप्पज्जिस्सामी'ति ॥ अम महाराज यो उप्पज्जति जानाति सो—उप्पज्जिस्सामी'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज कस्सको गहपतिको बीजानि पथवियं निक्खिपित्वा सम्मा देवे कस्सन्ते जानाति मब्धं निब्बत्तिस्सती'ति ॥ आम भन्ते जानेय्या'ति ॥ एवमे'व खो महाराज यो उप्पज्जति जानाति सो उप्पज्जिस्सामी'ति ॥ क्हो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[१८] राजा आह—भन्ते नागसेन बुद्धो अत्थी'ति ॥ अम महाराज भगवा अत्थी'ति ॥ सक्का पन भन्ते नागसेन बुद्धो निदस्सेतुं इध वा इध वा'ति ॥ परिनिब्बुतो महाराज भगवा अनुपादिसेसाय निब्बानघातुया । न सक्का भगवा निदस्सेतुं इध वा इध वा'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ तं किं मज्जासि महाराज अग्निक्खन्धस्स जलमानस्स या अग्नि अत्यङ्गता सक्का सा अग्नि दस्सेतुं इध वा इध वा'ति ॥ न हि भन्ते निरुद्धा सा अग्नि अप्पञ्जति गता'ति ॥ एवमे'व खो महाराज भगवा अनुपादिसेसाय निब्बानघातुया परिनिब्बुतो अत्यङ्गतो भगवा न सक्का निदस्सेतुं इध वा इध वा'ति ॥ धम्मकायेन पन खो महाराज सक्का भगवा निदस्सेतुं धम्मो हि महाराज भगवता देसितो'ति ॥ क्हो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

पञ्चमो वग्गो ॥

[१९] राजा आह—भन्ते नागसेन, पिपो पब्बजितानं कायो'ति ॥ न खो महाराज पिपो पब्बजितानं कायो'ति । अथ किस्स नु खो मन्ते केलयथ ममायथा'ति ॥ किं पन ते महाराज कदाचि करहचि सङ्गामगतस्स कण्डप्पहारो होती'ति ॥ अम भन्ते होती'ति ॥ किं नु [74] खो महाराज सो वणो आलेपेन आलिम्पीयति तेल्लेन च मक्खीयति सुखुप्पेन च चोलपट्टेन पलिवेठीयती'ति ॥ आम भन्ते आलेपेन च आलिम्पीयति तेल्ले-

न च मक्खीयति सुखुमेन चोळपट्टेन पलिवेठीयतीति ॥ किं नु खो महाराज पियो ते वणो, येन आलेपेन च आलिम्पीयति तेलेन च मक्खीयति सुखुमेन च चोळपट्टेन पलिवेठीयतीति ॥ न मे भन्ते पियो वणो अपि च भंसस्स रुहन्त्याय आलेपेन च आलिम्पीयति, तेलेन च मक्खीयति, सुखुमेन चोळपट्टेन पलिवेठीयतीति ॥ एवमेव खो महाराज अपियो पब्बजितानं कायो । अथ च पब्बजिता अनज्झोसिता कायं परिहरन्ति ब्रह्मचरिया'नुमाहाय । अपि च खो महाराज वणू'पमो कायो वुत्तो भग्यता । तेन पब्बजिता वणमिव कायं परिहरन्ति अनज्झोसिता । भासितम्येतं महाराज भगवता—

अल्लुचम्मपटिच्छओ नवद्धारो महावणो ।

सम्मततो पक्करति असुचीं पूतिगन्धियो'ति ॥

कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[२०] राजा आह—भन्ते नागसेन, बुद्धो सब्बञ्जू सब्बदस्सावी'ति ॥ आम महाराज, बुद्धो सब्बञ्जू सब्बदस्सावी'ति ॥ अय किस्स नु खो भन्ते नागसेन सावकानं अनुपुब्बेन सिक्खापदं पज्जापेसी'ति ॥ अत्थि पन ते महाराज कोचि केज्जो यो इमिस्सं पथवियं सब्बभेसज्जानि जानाती'ति ॥ आम भन्ते, अत्थी'ति ॥ किन्तु खो महाराज सो केज्जो गिलानकं सम्पत्ते काले भेसज्जं पायेति, उदाहु असम्पत्ते काले'ति ॥ सम्पत्ते काले भन्ते गिलानकं भेसज्जं पायेति, नो असम्पत्ते काले'ति ॥ एवमेव खो महाराज भगवा सब्बञ्जू सब्बदस्सावी न असम्पत्ते काले सावकानं सावकानं सिक्खापदं पज्जापेति, सम्पत्ते काले सावकानं सिक्खापदं पज्जापेति याक्खीवं अनतिक्कमनीय'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[२१] [७५] राजा आह—भन्ते नागसेन, बुद्धो द्वरिसम्महापुरिसल-

कखणेहि समन्नागतो असीतिया च अनुव्यञ्जनेहि परिरक्षितो, सुव-
 ण्णवण्णो, कञ्चनसन्निभत्तचो व्यामप्पभो'ति ॥ आम महाराज भगवा
 द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणेहि समन्नागतो, असीतिया च अनुव्यञ्ज-
 नेहि परिरक्षितो, सुवण्णवण्णो, कञ्चनसन्निभत्तचो, व्यामप्पभो'ति ॥
 किं पन'स्स भन्ते मातापितरो'पि द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणेहि समन्नागता,
 असीतिया च अनुव्यञ्जनेहि परिरक्षिता, सुवण्णवण्णा, कञ्चनसन्निभत्तचा,
 व्यामप्पभा'ति ॥ नो च'स्स मातापितरो द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणेहि सम-
 न्नागता, असीतिया च अनुव्यञ्जनेहि परिरक्षिता, सुवण्णवण्णा, कञ्चनसन्नि-
 भत्तचा, व्यामप्पभा'ति ॥ एवं सन्ते खो भन्ते नागसेन न उप्पज्जति बुद्धो
 द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणेहि समन्नागतो, असीतिया च अनुव्यञ्जनेहि परि-
 रक्षितो, सुवण्णवण्णो, कञ्चनसन्निभत्तचो, व्यामप्पभो'ति ॥ अपि च
 मातुसदिसो वा पुत्तो होति मातुपक्खो वा, पितुसदिसो वा पुत्तो होति
 पितुपक्खो वा'ति ॥ धेरो आह—अत्थि पन महाराज किञ्चि पदुमं
 सतपत्तं'ति ॥ आम भन्ते अत्थी'ति ॥ तस्स पन कुहिं सम्भो'ति ॥
 कद्धमे जायति, उदके आसीयती'ति ॥ किन्तु खो महाराज पदुमं कद्धमेन
 सदिसं वण्णेन वा गन्धेन वा रसेन वा'ति ॥ न हि भन्ते'ति ॥ अथ उदकेन
 सदिसं वण्णेन वा गन्धेन वा रसेन वा'ति ॥ न हि भन्ते'ति ॥ एवमेव खो
 महाराज भगवा द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणेहि समन्नागतो असीतिया च अनु-
 व्यञ्जनेहि परिरक्षितो, सुवण्णवण्णो, कञ्चनसन्निभत्तचो, व्यामप्पभो'ति । नो
 च'स्स मातापितरो द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणेहि समन्नागता असीतिया च
 अनुव्यञ्जनेहि परिरक्षिता सुवण्णवण्णा कञ्चनसन्निभत्तचा व्यामप्पभा'ति ॥
 कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[२२] राजा आह—भन्ते नागसेन बुद्धो ब्रह्मचारी'ति ॥ आम
 महाराज भगवा ब्रह्मचारी'ति ॥ तेन हि भन्ते नागसेन बुद्धो ब्रह्मनो-

सिस्सो'ति ॥ अत्थि पन ते महाराज हत्थिपाभोक्खो'ति ॥ आम भन्ते [७६] अत्थी'ति ॥ किं नु खो महाराज सो हत्थी कदाचि करहचि कोख-
नादं नदती'ति ॥ आम भन्ते नदती'ति ॥ तेन हि महाराज सो हत्थी
कोखसकुणस्सँ सिस्सो'ति ॥ न हि भन्ते'ति ॥ किं पन महाराज ब्रह्मा
सबुद्धिको अबुद्धिको'ति ॥ सबुद्धिको भन्ते'ति ॥ तेन हि महाराज ब्रह्म
भगवतो सिस्सो'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[२३] राजा आह—भन्ते नागसेन, उपसम्पदा सुन्दरा'ति ॥ आम
महाराज उपसम्पदा सुन्दरा'ति ॥ अत्थि पन भन्ते बुद्धस्स उपसम्पदा,
उदाहु नत्थी'ति ॥ उपसम्पन्नो खो महाराज भगवा बोधिस्सवमूले सहसम्ब-
ज्जुतजाणेन, न'त्थि भगवतो उपसम्पदा अज्जेहि दिन्ना यथा सावकानं
महाराज भगवा सिक्खापदं पज्जापेति याक्खीवं अनत्तिकम्मनीय'ति ॥
कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[२४] राजा आह—भन्ते नागसेन यो च मत्तरि मत्ताय रोदति,
यो च धम्मपेमेन रोदति, उमिबं तेसं रोदन्तानं कस्स अस्सु भेसज्जं, कस्स
न भेसज्जं'ति ॥ एकस्स खो महाराज अस्सु रागदोसमोहेहि समलं उण्हं,
एकस्स पीतिसोमनस्सेन विमलं सीतलं ; यं खो महाराज सीतलं तं भेसज्जं,
यं उण्हं तं न भेसज्जं'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[२५] राजा आह—भन्ते नागसेन किं नानाकरणं सरागस्स
वीतरागस्स चा'ति । एको खो महाराज अज्जोसितो, एको अनज्जो-
सितो'ति ॥ किं एतं भन्ते अज्जोसितो अनज्जोसितो नामा'ति ॥ एको
खो महाराज अत्थिको, एको नत्थिको'ति ॥ पस्साम'हं भन्ते एकरूपं यो च सरागो
यो च वीतरागो सब्बो'पि सो सोमनं येव इच्छति खादनियं वा भोजनियं वा,

न कोचि पक्कं इच्छति ॥ अवीतरागो खो महाराज रसपटिसंवेदी च रसरागपटिसंवेदी च भोजनं भुञ्जति, वीतरागो पन रस-[७७]-पटिसंवेदी भोजनं भुञ्जति, नो च खो महाराज रसरागपटिसंवेदी'ति ॥ कह्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[२६] राजा आह—भन्ते नागसेन पञ्जा कुहिं पटिवसती'ति ॥ न कथचि महाराजा'ति ॥ तेन हि भन्ते नागसेन न'त्थि पञ्जा'ति ॥ जातो महाराज कुहिं पटिवसती'ति ॥ न कथचि भन्ते'ति ॥ तेन हि महाराज नत्थि जातो'ति ॥ कह्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[२७] राजा आह—भन्ते नागसेन, यं पने'तं ब्रूसि—संसारो'ति, कत्तमो सो संसारो'ति ॥ इध महाराज जातो इधे'व मरति, इध मतो अज्जत्र उप्पज्जति, तहिं जातो तहिं येव मरति, तहिं मतो अज्जत्र उप्पज्जति । एवं खो महाराज संसारो होती'ति ॥ ओपम्मं क्लोही'ति ॥ यथा महाराज कोचिदे'व पुरिसो पक्कं अम्बं खादित्वा अट्ठि रोपेय्य, ततो भन्तो अम्बल्लखो निब्बत्तित्वा फलानि दस्सेय्य, अथ सो पुरिसो ततोपि पक्कं अम्बं खादित्वा अट्ठि रोपेय्य, ततो'पि भन्तो अम्बल्लखो निब्बत्तित्वा फलानि दस्सेय्य, एवमे'तेसं खल्लानं कोटी न पञ्जायति । एवमे'व खो महाराज इध जातो इधे'व मरति, इध मतो अज्जत्र उप्पज्जति, तहिं जातो तहिं येव मरति, तहिं मतो अज्जत्र उप्पज्जति, एवमे'व खो महाराज संसारो होती'ति ॥ कह्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[२८] राजा आह—भन्ते नागसेन केन अतीतं चिरकत्तं सरती'ति ॥ सत्तिया महाराजा'ति ॥ ननु भन्ते नागसेन चित्तेन सरति । नो सत्तिया'ति ॥ अभिजानासि नु त्वं महाराज किञ्चिदेव करणीयं कत्वा एमुद्ध'ति ॥ आम भन्ते'ति ॥ किं नु खो त्वं महाराज तस्मिं सम्ये अबित्तको अहोसी'ति ॥

न हि भन्ते ॥ सति तस्मिं समये ना'होसी'ति ॥ अथ कस्मा त्वं महाराज
एवमा'ह-चित्तेन सरति, नो सतिया'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[२९] राजा आह-भन्ते नागसेन, सत्त्वा सति अभिजानन्ता
[७८] उप्पज्जति उदाहु कट्टुमिका' व सती'ति । अभिजानन्ता पि महाराज
सति उप्पज्जति कट्टुमिका पि सती'ति ॥ एवं हि खो भन्ते नागसेन सत्त्वं सति
अभिजानन्ति, न'त्थि कट्टुमिका सती'ति ॥ यदि न'त्थि महाराज कट्टुमिका
सति, न'त्थि किञ्चि सिप्पिकानं कम्मायतनेहि वा सिप्पायतनेहि वा विज्झा-
नेहि वा करणीयं, निरत्थिका आचरिया । यस्मा च खो महाराज अत्थि कट्टुमिका
सति, तस्मा अत्थि कम्मायतनेहि वा सिप्पायतनेहि वा विज्झानेहि वा
करणीयं, अत्थो च आचरियेही'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

छट्टो वग्गो ।

[३०] राजा आह-भन्ते नागसेन, कतिहा'कारेहि सति उप्प-
ज्जती'ति ॥ सत्तरसँहा'कारेहि महाराज सति उप्पज्जती'ति ॥ कतमेहि
सत्तरसँहा'कारेही'ति ॥ अभिजानतो'पि महाराज सति उप्पज्जति, कट्टुमिका-
य पि सति उप्पज्जति, ओव्वरिक्कविज्जाणतो'पि सति उप्पज्जति, हितविज्जा-
णतो'पि सति उप्पज्जति, अहितविज्जाणतो'पि सति उप्पज्जति, सभागनि-
मित्ततो'पि सति उप्पज्जति, विसभागनिमित्ततो'पि सति उप्पज्जति,
कथाभिज्जाणतो'पि सति उप्पज्जति, लक्खणतो'पि सति उप्पज्जति, सर-
णतो'पि सति उप्पज्जति, सुद्धतो'पि सति उप्पज्जति, गणनातो'पि सति
उप्पज्जति, धारणतो'पि सति उप्पज्जति, भावनातो'पि सति उप्पज्जति, पोत्थ-
कनिबन्धनतो'पि सति उप्पज्जति, उपनिक्खेपतो'पि सति उप्पज्जति, अनुभूत-
तो' पि सति उप्पज्जती'ति ॥ कथं अभिजानतो सति उप्पज्जति ? यथा महा-

राज आयस्मा च आनन्दो खुञ्जुत्तरा च उपासिका । येवा पन- [79] ज्जे
 पि केचि जातिस्सरा जातिं सरन्ति, एवं अभिजानतो सति उप्पज्जति ॥
 कथं कट्टुमिकाय सति उप्पज्जति ? यो पकतिया मुट्ठस्सतिको परे च तं
 सरापणत्थं निबन्धन्ति, एवं कट्टुमिकाय सति उप्पज्जति ॥ कथं ओल्लारिकवि-
 ज्जाणतो सति उप्पज्जति ? यदा रज्जे वा अभिसित्तो होति, सोतापत्ति-
 फलं वा पत्तो होति, एवं ओल्लारिकविज्जाणतो सति उप्पज्जति ॥ कथं
 हितविज्जाणतो सति उप्पज्जति ? यम्हि सुखापितो अमुकस्मि एवं सुखापितो
 'ति सरति, एवं हितविज्जाणतो सति उप्पज्जति ॥ कथं अहितविज्जाणतो
 सति उप्पज्जति ? यम्हि दुक्खापितो अमुकस्मि एवं दुक्खापितो'ति सरति, एवं
 अहितविज्जाणतो सति उप्पज्जति ॥ कथं सभागनिमित्ततो सति उप्पज्जति ?
 सदिसं पुगलं दिस्वा भातरं वा पितरं वा भातरं वा भगिनिं वा सरति, ओढं वा
 गोणं वा गद्धमं वा दिस्वा अञ्जं तादिसं ओढं वा गोणं वा गद्धमं वा सरति, एवं
 सभागनिमित्ततो सति उप्पज्जति ॥ कथं विसभागनिमित्ततो सति उप्पज्जति ?
 असुकस्स नार्मे वण्णो एदिसो, सद्धो एदिसो, गन्धो एदिसो, रसो एदिसो,
 फोड्डच्चो एदिसो'ति, एवं विसभागनिमित्ततो'पि सति उप्पज्जति ॥ कथं कथा-
 भिज्जाणतो सति उप्पज्जति ? यो पकतिया मुट्ठस्सतिको होति तं परे सरापेन्ति,
 तेन सो सरति, एवं कथाभिज्जाणतो सति उप्पज्जति ॥ कथं लक्खणतो
 सति उप्पज्जति ? यो पकतिया बलिवद्धानं अङ्केन जानाति, लक्खणेन
 जानाति एवं लक्खणतो सति उप्पज्जति ॥ कथं सरणतो सति उप्प-
 ज्जति ? यो पकतिया मुट्ठस्सतिको होति, यो तं—सराहि भो, सराहि
 भो'ति पुनप्पुनं सरापेति, एवं सरणतो सति उप्पज्जति ॥ कथं मुद्दातो
 सति उप्पज्जति ? लिपिया सिक्खितत्ता जानाति इमस्स अक्खरस्स
 अनन्तरं इमं अक्खरं कातच्च'ति, एवं मुद्दातो सति उप्पज्जति ॥ कथं

गणनातो सति उपपज्जति ? गणनाय सिक्खितत्ता गणका बह्वं पि गणेन्ति, एवं गणनातो सति उपपज्जति ॥ कथं धारणातो सति उपपज्जति ? धारणाय सिक्खितत्ता धारणका बह्वं पि [८०] धारेन्ति । एवं धारणातो सति उपपज्जति ॥ कथं भावनातो सति उपपज्जति ? इध भिक्षु अनेकविहितं पुब्बेनिवासं अनुस्सरति, सेव्यधीदं—एकं पि जातिं, द्वे पि जातियो ॥ पे । इति साकारं सउद्देसं पुब्बेनिवासं अनुस्सरति, एवं भावनातो सति उपपज्जति ॥ कथं पोत्थकनिबन्धनतो सति उपपज्जति । राजानो अनुसास-
नियं अनुस्सरन्ता, एकं पोत्थकं आहरथा'ति, तेन पोत्थकेन अनुस्सरन्ति, एवं पोत्थकनिबन्धनतो सति उपपज्जति ॥ कथं उपनिक्खेपतो सति उपपज्जति ? उपनिक्खितं भण्डं दिस्वा सरति, एवं उपनिक्खेपतो सति उपपज्जति ॥ कथं अनुभूततो सति उपपज्जति ? दिट्ठत्ता रूपं सरति, सुतत्तं सद् सरति, घायितत्ता गन्धं सरति, सायितत्ता रसं सरति, पुहत्ता फोह्वं सरति, विज्जातत्ता धम्मं सरति, एवं अनुभूततो सति उपपज्जति ॥ इमेहि खो महाराज सत्तरसह'कारेहि सति उपपज्जति ॥ कल्लो'सि भन्ते नाग-
सेना'ति ॥

[३१] राजा आह—भन्ते नागसेन, तुम्हे एवं भणय—थो वस्ससत्तं अकुसलं करेय्य, मरणकाले च एकं बुद्धगुणं सति पटिलभेय्य, सो देवेसु उपपजेय्या'ति, एतं न सहहामि । एवं च पन वदेय—एकेन पाणाति-
पातेन निरये उपपजेय्या'ति, एतं पि न सहहामि ॥ तं किं मज्जसि महाराज खुइको'पि पासाणो विना नावाय उदके उप्पिलवेय्या'ति । न हि भन्ते'ति । किं नु खो महाराज वाइसत्तं पि पासाणहं नावाय आरोपितं उदके उप्पिलवेय्या'ति ॥ आम भन्ते'ति ॥ यथा महाराज नावा एवं कुसलानि कम्मानी दह्व्वानी'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[३२] राजा आह—भन्ते नागसेन, किं तुम्हे अतीसत्स दुक्खत्स पहा-

नाय वायमथा'ति ॥ न हि महाराजा'ति ॥ किं पन भन्ते अनागतस्स दुक्खस्स पद्धानाय वायमथा'ति ॥ न हि महाराजा'ति ॥ किं पन पञ्चुप्पन्नस्स [४१] दुक्खस्स पद्धानाय वायमथा'ति । न हि महाराजा'ति । यदि तुम्हे न अतीतस्स दुक्खस्स पद्धानाय वायमथ, न अनागतस्स दुक्खस्स पद्धानाय वायमथ, न पञ्चुप्पन्नस्स दुक्खस्स पद्धानाय वायमथ, अथ किम'त्थाय वायमथा'ति ॥ थेरो आह—किन्ति महाराज इदं च दुक्खं निरुज्जेय्य, अज्जं च दुक्खं नु'प्पज्जेया'ति, एतद'त्थाय वायमामा'ति ॥ अत्थि पन ते भन्ते नागसेन अनागतं दुक्खं'ति ॥ न'त्थि^{४५} महाराजा'ति ॥ तुम्हे खो भन्ते नागसेन अतिपण्डिता ये तुम्हे असन्तानं दुक्खानं पद्धानाय वायमथा'ति । अत्थि पन ते महाराज केचि पटिराजानो पञ्चत्थिका पञ्चामित्ता पञ्चुपट्ठिता होन्ती'ति ॥ आम भन्ते अत्थी'ति ॥ किं नु खो महाराज तदा तुम्हे परिखं खणापेय्याथ, पाकारं चिन्नापेय्याथ, गोपुरं कारापेय्याथ, अट्टालकं कारापेय्याथ, धज्जं अतिहरापेय्याथा'ति ॥ न हि भन्ते पटिगच्चे'व तं पटियत्तं होती'ति ॥ किं तुम्हे महाराज तदा हत्थिस्मिं सिकखेय्याथ, अस्सस्मिं सिकखेय्याथ, रथस्मिं सिकखेय्याथ, धनुस्मिं^{४६} सिकखेय्याथा'ति ॥ न हि भन्ते पटिगच्चे'व तं सिक्खितं होती'ति ॥ किस्स'त्थाया'ति ॥ अनागतानं भन्ते भयानं पटिबाहनत्थाया'ति ॥ किं नु खो महाराज अत्थि अनागतं भयं ॥ न'त्थि^{४७} भन्ते'ति ॥ तुम्हे च खो महाराज अतिपण्डिता ये तुम्हे अनागतानं भयानं पटिबाहनत्थाय पटियादेया'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ तं किं मज्जसि महाराज यदा त्वं पिपासितो भवेय्यासि तदा त्वं उदपानं खणापेय्यासि, पोक्खरणिं खणापेय्यासि, तत्तळकं खणापेय्यासि, पानीयं विविस्सामी'ति ॥ न हि भन्ते पटिगच्चे'व तं पटियत्तं होती'ति ॥ किस्स'त्थाया'ति ॥ अनागतानं भन्ते पिपासानं पटिबाहनत्थाय पटियत्तं होती'ति ॥ अत्थि पन महाराज अना-

गता पिपासा'ति ॥ न'त्थि भन्ते'ति ॥ तुम्हे खो महाराज अति-[८२]
पण्डिता ये तुम्हे अनागतानं पिपासानं पटिवाहनत्थाय तं पटियादेया'ति ॥
भिय्यो ओपम्मं करोही'ति ॥ तं किं मज्जसि महाराज यदा त्वं बुभुक्खितो
भवेय्यासि तदा त्वं खेत्तं कसापेय्यासि, सालिं वपापेय्यासि, भत्तं भुक्षिस्सा-
मी'ति ॥ न हि भन्ते पटिग्घे'व तं पटियत्तं होती'ति ॥ किस्स'त्थाया'ति ॥
अनागतानं भन्ते बुभुक्खितानं पटिवाहनत्थाया'ति ॥ अत्थि पन महाराज
अनागता बुभुक्खा'ति ॥ न'त्थि भन्ते'ति ॥ तुम्हे खो महाराज अतिपण्डिता
ये तुम्हे असत्तानं अनागतानं बुभुक्खानं पटिवाहनत्थाय पटियादेया'ति ।
कहो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[३३] राजा आह—भन्ते नागसेन, कीव दूरो इतो ब्रह्मलोको'ति ॥
दूरो खो महाराज इतो ब्रह्मलोको कूटगारमत्ता सिल्ल तम्हा पतिता अहो-
स्तेन अट्टचतालीसयोजनसतसहस्सानि भस्समाना चतुहि मासेहि पथविद्यं
पतिट्ठेय्या'ति ॥ भन्ते नागसेन तुम्हे एवं भणय—सेय्यथा'पि बलवा पुरिसो
सम्मिद्धितं वा बाहं पसारय्य, पसारितं वा बाहं सम्मिद्धेय्य, एवमे'व इद्धिमा भिक्खु
चेतोवसिप्पत्तो जम्बुदीपे अन्तरहितो ब्रह्मलोके पातुभवेय्या'ति । एतं वचनं
न सद्वहामि । एवं अति सीधं ताव बहूनि योजनसतानि गच्छिस्सती'ति ॥
थेरो आह—कुहिं पन महाराज तव जातभूमी'ति ॥ अत्थि भन्ते अलसन्दो
नाम दीपो । तत्था'हं जातो'ति ॥ कीव दूरो महाराज इतो अलसन्दो
होती'ति । द्विमत्तानि भन्ते योजनसतानी'ति ॥ अभिजानासि नु त्वं महाराज
तत्थ किञ्चिदेव करणीयं करित्वा सरिता'ति ॥ आम भन्ते, सरामी'ति ॥
लहु खो त्वं महाराज गतो'सि द्विसतानि योजनसतानी'ति ॥ कहो'सि
भन्ते नागसेना'ति ॥

[३४] राजा आह—भन्ते नागसेन यो इध कालङ्कतो ब्रह्मलोके उप्प-

जेय्य यो च इध कालङ्कृतो कस्मीरे उप्पजेय, को चिरतरं को सीघतरं'ति ॥
 समकं महाराजा'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ कुहिं पन महाराज [८३] तव
 जातनगरं'ति ॥ अथि भन्ते कलसिगामो नाम तथा'हं जातो'ति ॥ कीव दूरो
 महाराज इतो कलसिगामो होती'ति ॥ द्विमत्तानि भन्ते योजनसतानी'ति ।
 कीव दूरं महाराज इतो कस्मीरं होती'ति ॥ द्वादस भन्तेयोजनानी'ति ॥
 इङ्ग त्वं महाराज कलसिगमं चिन्तेही'ति ॥ चिन्तितो भन्ते'ति ॥
 इङ्ग त्वं महाराज कस्मीरं चिन्तेही'ति ॥ चिन्तितं भन्ते'ति ॥ कतमं नु खो
 महाराज चिरेन चिन्तितं, कतमं सीघतरं'ति ॥ समकं भन्ते'ति ॥ एवमेव
 खो महाराज यो इध कालङ्कृतो ब्रह्मलोके उप्पजेय्य, यो च इध कालङ्कृतो
 कस्मीरे उप्पजेय्य, समकं येव उप्पजती'ति ॥ मिथ्यो ओपम्मं करोही'
 ति ॥ तं किं मज्जसि महाराज द्वे सकुणा आकाशेन गच्छेय्युं ।
 तेषु एको उच्चे रुक्खे निसीदेय्य, एको नीचे रुक्खे निसीदेय्य, तेषं समकं
 पतिट्ठितानं कतमस्स छाया पठमतरं पथवियं पतिट्ठेय्य, कतमस्स छाया
 चिरेन पथवियं पतिट्ठेय्या'ति ॥ समकं भन्ते'ति ॥ एवमेव खो महाराज
 यो इध कालङ्कृतो ब्रह्मलोके उप्पजेय्य, यो च इध कालङ्कृतो कस्मीरे
 उप्पजेय्य, समकं येव उप्पजन्ती'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[३५] राजा आह—कति नु खो भन्ते नागसेन बोज्झङ्गा'ति ॥
 सत्त खो महाराज बोज्झङ्गा'ति ॥ कतिहि पन भन्ते बोज्झङ्गेहि
 बुज्झती'ति ॥ एकेन खो महाराज बोज्झङ्गेन बुज्झति, धम्मविचय-सम्बो-
 ज्झङ्गेना'ति ॥ अथ किस्स नु भन्ते बुच्चन्ति सत्त बोज्झङ्गा'ति ॥ तं
 किं मज्जसि महाराज—असि कोसिया पक्खित्तो अगगहितो हत्येन उस्सहति
 छेज्जं छिज्जितुं'ति ॥ न हि भन्ते'ति ॥ एवमेव खो महाराज धम्मविचयबो-
 ज्झङ्गेन विना छहि बोज्झङ्गेहि न बुज्झती'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नाग-
 सेना'ति ॥

[३६] राजा आह—भन्ते नागसेन कतमं नु खो बहुतरं पुञ्जं वा अपुञ्जं वा'ति । पुञ्जं खो [८४] महाराज बहुतरं, अपुञ्जं थोकं'ति ॥ केन कारणेना'ति ॥ अपुञ्जं खो महाराज करन्तो विपटिसारी होति, पापकर्मं मया कतं'ति, तेन पापं न वडुति । पुञ्जं खो महाराज करन्तो अविपटिसारी होति, अविपटिसारिस्स पामोज्जं जायति, पमुदितस्स पीति उप्पज्जति, पीतिमनस्स कायो पस्सम्भति, पस्सद्दकायो सुखं कैदेति, सुखिनो चित्तं समाधियति, समाहितो यथाभूतं पजानाति, तेन कारणेन पुञ्जं वडुति । पुरिसो खो महाराज छिन्नहृत्थपादो भगवतो एकं उप्पलहत्थं दत्त्वा एक्कवुत्तिकम्पानि विनिपातं न गच्छिस्सति । इमिना'पि महाराज कारणेन भणामि—पुञ्जं बहुतरं, अपुञ्जं थोकं'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[३७] राजा आह—भन्ते नागसेन, यो जानन्तो पापकर्मं करोति, यो अजानन्तो पापकर्मं करोति, कस्स बहुतरं अपुञ्जं'ति ॥ धेरो आह—यो खो महाराज अजानन्तो पापकर्मं करोति तस्स बहुतरं अपुञ्जं'ति ॥ तेन हि भन्ते नागसेन यो अम्हाकं राजपुत्तो वा राजमहामत्तो वा अजानन्तो पापकर्मं करोति, तं मयं दिगुणं दण्डेमा'ति ॥ तं किं मज्जसि महाराज—तत्तं अयोगुळं आदित्तं सम्पज्जलितं सजोतिभूतं एको अजानन्तो गण्हेय्य, एको जानन्तो गण्हेय्य । कतमो बलवतरं दग्धेय्या'ति ॥ यो खो भन्ते अजानन्तो गण्हेय्य सो बलवतरं दग्धेय्या'ति ॥ एवमे'व खो महाराज यो अजानन्तो पापकर्मं करोति तस्स बहुतरं अपुञ्जं'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[३८] राजा आह—भन्ते नागसेन, अत्थि कोचि इमिना सरिरेन उत्तरकुहं वा गच्छेय्य, ब्रह्मलोकं वा, अज्जं वा पन दीपं'ति ॥ अत्थि महाराज थो इमिना चातुम्महाभूतिकेन कायेन उत्तरकुहं वा गच्छेय्य, ब्रह्मलोकं

वा, अञ्जं वा दीपंति ॥ कथं भन्ते नागसेन इमिना चातुर्माहाभूतिकेन
 कायेन उत्तरकुरुं वा गच्छेय्य, ब्रह्मलोकं वा, अञ्जं वा [४५] पन दीपंति ।
 अभिजानासि नु त्वं महाराज इमिस्सा पथविद्या विदुत्थि वा रतनिं वा लङ्घित्वा'ति ।
 आम भन्ते अभिजानामि, अहं भन्ते नागसेन अट्ट पि रतनियो लङ्घिस्सा-
 मी'ति ॥ कथं त्वं महाराज अट्ट पि रतनियो लङ्घसी'ति ॥ अहं हि भन्ते
 चित्तं उप्पादेमि, एत्थ निपतिस्सामी'ति । सह चित्तुप्पादेन कायो मे लङ्घको
 होती'ति ॥ एवमेव खो महाराज इद्विमा भिक्खु चेतोवसिप्पत्तो कायं चित्ते
 समारोपेत्वा चित्तवसेन वेहासं गच्छती'ति ॥ कह्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[३९] राजा आह—भन्ते नागसेन, तुम्हे एवं भणथ—अट्टिकानि
 दीवानि योजनसतिकानि पी'ति । स्वखोपि ताव नत्थि योजनसतिको ।
 कुतो पन अट्टिकानि दीवानि योजनसतिकानि भविस्सन्ती'ति ॥ तं किं
 मञ्जसि महाराज सुतं ते महासमुदे पञ्चयोजनसतिका पि मच्छा अत्थी'ति ॥
 आम भन्ते सुतंति ॥ ननु महाराज पञ्चयोजनसतिकस्स मच्छस्स अट्टिकानि
 दीवानि भविस्सन्ति योजनसतिकानि पी'ति ॥ कह्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[४०] राजा आह—भन्ते नागसेन, तुम्हे एवं भणथ—सक्का
 अस्सासपस्सासे निरोधेतुं'ति ॥ आम महाराज सक्का अस्सासपस्सासे
 निरोधेतुं'ति ॥ कथं भन्ते नागसेन सक्का अस्सासपस्सासे निरोधेतुं'ति ॥
 तं किं मञ्जसि महाराज सुतपुब्बो ते कोचि काकच्छमानो'ति ॥ आम
 भन्ते सुतपुब्बो'ति ॥ किं नु खो महाराज सो सद्दो काये नमिते विरमेय्या'ति ॥
 आम भन्ते विरमेय्या'ति ॥ सो हि नाम महाराज सद्दो अभावितकायस्स
 अभावितसीलस्स अभावितचित्तस्स अभावितपञ्जस्स काये नमिते
 विरमिस्सति, किं पन भावितकायस्स भावितसीलस्स भावितचित्तस्स
 भावितपञ्जस्स चतुत्थज्झानं समापन्नस्स अस्सासपस्सासा न निहज्जिस्सन्ती'
 ॥ कह्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[४१] राजा आह—भन्ते नागसेन, समुदो समुदो'ति वुच्चति, केन कारणेन उदकं समुदो'ति वुच्चती'ति ॥ [४६] थेरो आह—यत्तकं महाराज उदकं तत्तकं छोणं, यत्तकं छोणं तत्तकं उदकं, तस्मा समुदो'ति वुच्चती'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[४२] राजा आह—भन्ते नागसेन, केन कारणेन महासमुदो एकरसो लोणरसो'ति ॥ चिरसण्ठित्ता खो महाराज उदकस्स समुदो एकरसो लोणरसो'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[४३] राजा आह—भन्ते नागसेन, सक्का सब्बं सुखुमं छिन्दितुं'ति ॥ आम महाराज, सक्का सब्बं सुखुमं छिन्दितुं'ति ॥ किं पन भन्ते सब्बं सुखुमं'ति ॥ धम्मो खो महाराज सब्बसुखुमो । न खो महाराज धम्मा सब्बे सुखुमा, सुखुमं'ति वा थूळं'ति वा धम्मानमे'तम'धिवचनं, यं किञ्चि छिन्दितव्वं सब्बं तं पञ्ञाय छिन्दति, न'त्थि दुतियं पञ्ञाय छेदनं'ति ॥ कल्लो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[४४] राजा आह—भन्ते नागसेन, विज्जाणं'ति वा पञ्ञा'ति वा भूतस्मि जीवो'ति वा, इमे धम्मा नानत्था चे'व नानाव्यञ्जना च, उदाहु एकत्था, व्यञ्जनमेव नानं'ति ॥ विजाननलक्खणं महाराज विज्जाणं, पजाननलक्खणा पञ्ञा, भूतस्मि जीवो नू'पलब्धती'ति ॥ यदि जीवो नू'पलब्धति अथ को चरहि चक्खुना रूपं पस्सति, सोतेन सइ सुणाति, घानेन गन्धं घासति, जिह्वाय रसं सासति, कायेन फोढव्वं पुत्तति, मनसा धम्मं विजानाती'ति ॥ थेरो आह—यदि जीवो चक्खुना रूपं पस्सति । पे । मनसा धम्मं विजानाति सो जीवो चक्खुद्वारेसु उप्पाटितेसु महत्तेन आकासेन बहिमुखो सुहुतरं रूपं पस्सेम्य, सोतेसु उप्पाटितेसु घाने उप्पाटिते जिह्वाय उप्पाटिताय काये उप्पाटिते महत्तेन आकासेन सुहुतरं सइ

सुणेंय्य गन्धं घ्रायेय्य रसं सायेय्य फोड्ढ्वं फुसेय्या'ति ॥ न [४७] हि भन्ते'ति ॥ तेन हि महाराज भूतस्मि जीवो नू'पलब्धती'ति ॥ व्हो'सि भन्ते नागसेना'ति ॥

[४५] राजा आह—भन्ते नागसेन, दुक्करं नु खो भगवता कतं'ति ॥ थेरो आह—दुक्करं महाराज भगवता कतं'ति ॥ किं पन भन्ते नागसेन, दुक्करं भगवता कतं'ति ॥ दुक्करं महाराज भगवता कतं—इमेसं अरूपीनं चित्तचेतसिकानं धम्मानं एकारम्मणे वत्तमानानं वक्कथानं अक्खत्तं—अयं फस्सो, अयं वेदना, अयं सज्जा, अयं चेतना, इदं चित्तं'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज कोचिदे'व पुरिसो नावाय महासमुदं अज्झोगाहेत्वा हत्थपुटेन उदकं गहेत्वा जिह्वाय सायित्वा, जानेय्य नु खो महाराज सो पुरिसो इदं गज्जाय उदकं, इदं यमुनाय उदकं, इदं अचिखतिया उदकं, इदं सरसुया उदकं, इदं महिया उदकं'ति ॥ दुक्करं भन्ते जानितुं'ति ॥ इतो दुक्कस्तरं खो महाराज भगवता कतं इमेसं अरूपीनं चित्तचेतसिकानं धम्मानं एकारम्मणे वत्तमानानं वक्कथानं अक्खत्तं—अयं फस्सो, अयं वेदना, अयं सज्जा, अयं चेतना, इदं चित्तं'ति ॥ सुहु भन्ते'ति राजा अब्भनुमोदी'ति ॥

सत्तमो वग्गो ।

[४६] थेरो आह—जानासि खो महाराज सम्पत्ति का वेला'ति ॥ आम भन्ते जानामि पठमो यामो अतिक्कतो, मज्झिमो यामो पक्कत्ति, उक्का पदीपियन्ति, चत्तारि पटक्कानि आणत्तानि, गमिस्सन्ति भण्डतो राजदेय्या'ति ॥ योनका एक्का'हंसु—व्हो'सि महाराज, पण्डितो भिक्खू'ति ॥ आम भणे, पण्डितो थेरो । एदिसो आचरियो भवेय्य, मादिसो [४८] च अन्तेवासी न चिरस्से'व पण्डितो धम्मं आजानेय्या'ति ॥

तस्स पञ्हावेय्याकरणेन तुडो राजा थेरं नागसेनं सतसहस्सग्धकेन कम्बलेन
अच्छदेत्वा—भन्ते नागसेन अज्जतग्गे ते अडुस्सतां भत्तं पज्जापेमि, यं
किञ्चि अन्तेपुरे कप्पियं तेन च पवारेमी'ति आह ॥ अलं महाराज,
जीवामी'ति ॥ जानामि भन्ते नागसेन जी वसि, अपि च अत्तानं च रक्ख,
ममं च रक्खाही'ति । कथं अत्तानं रक्खसि—नागसेनो मिलिन्दं राजानं
पसादेसि, न च किञ्चि अलभी'ति परप्पवादो आगच्छेय्या'ति । एवं अत्तानं
रक्ख । कथं ममं रक्खसि, मिलिन्दो राजा पसन्नो पसन्नाकारं न करोती'ति
परप्पवादो आगच्छेय्या'ति । एवं ममं रक्खाही'ति ॥ तथा होतु महाराजा'ति ॥
सेय्यथा'पि भन्ते सीहो मिगराजा सुवण्णपङ्खरे पक्खित्तो पि बहिमुखो येव
होति, एवमे'व खो अहं भन्ते किञ्चा'पि अगारं अज्जावसामि, बहिमुखो
अच्छमि । सचे अहं भन्ते अगारस्मा अनगारियं पब्बजेय्यं, न चिरं
जीवेय्यं, वट्टु मे पच्चत्थिका'ति ॥

[४७] अथ खो आयस्मा नागसेनो मिलिन्दस्स रज्जो पञ्हं
विस्सज्जेत्वा उट्ठया'सना सङ्घारामं अगमासि । अचिरपक्कन्ते च आयस्मन्ते
नागसेने मिलिन्दस्स रज्जो एतद'होसि—किं मया पुच्छित्तं, किं भदन्तेन
नागसेनेन विस्सज्जित्तं'ति ॥ अथ खो मिलिन्दस्स रज्जो एतद'होसि—सब्बं
मया पुच्छित्तं'ति, सब्बं भदन्तेन नागसेनेन विस्सज्जित्तं'ति । आयस्मतो'पि
नागसेनस्स एतद'होसि—सब्बं मिलिन्देन रज्जो पुच्छित्तं, सब्बं मया
विस्सज्जित्तं'ति । अथ खो आयस्मा नागसेनो तस्सा रत्तिया अच्चयेन
पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमा'दाय येन मिलिन्दस्स रज्जो निवेसनं
तेजु'पसङ्कमि । उपसङ्कमित्वा पञ्जस्ते आसने निसीदि । अथ खो मिलिन्दो
राजा आयस्मन्तं नागसेनं अभिवादेत्वा [४९] एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं
निसिन्नो खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनं एतद'वोच—मा खो भदन्तस्सं
एतद'होसि—नागसेनस्स मया पञ्हो पुच्छित्तो'ति । तेनेव सोमनस्सेन तं

स्तावसेसं सुपीति,^{४८} न हे'वं ददृश्वं । तस्स मय्हं भन्ते तं रत्तावसेसं
 एतदहोसि—किं मया पुच्छितं, किं भदन्तेन विस्सजितं'ति । सव्वं मया
 सुपुच्छितव्वं, सव्वं भदन्तेन सुविस्सजितं'ति ॥ धेरो पि एयमा'ह—मा खो
 महाराजस्स एवं अहोसि—मिलिन्दस्स रज्जो मया पञ्चो विस्सजितो'ति ।
 तेने'व सोमनस्सेन तं रत्तावसेसं वीतिनामेसी'ति । न हे'वं ददृश्वं । तस्स
 मय्हं महाराज तं रत्तावसेसं एतदहोसि—किं मिलिन्देन रज्ज्वा पुच्छितं, किं
 मया विस्सजितं'ति । सव्वं मिलिन्देन रज्ज्वा सुपुच्छितं, सव्वं मया
 सुविस्सजितं'ति ॥ इति ह ते^{४९} महानागा अज्जमज्जस्स सुभासितं समनु-
 मोदिस्सु'ति ॥

मिलिन्दस्स पञ्चानं पुच्छाविस्सज्जना निदिता^{५०}

४८ वीतिनामेसी'ति B. ४९ तेन B. ५० मिलिन्दपञ्चानं पुच्छाविस्सज्जना
 समसा TC.

[IV मेण्डकपञ्चो ॥]

[पठमो वग्गो]

[१] [१०] भस्सप्पवेदी^१ वेतण्डी अतिबुद्धिं विचक्खणो ।
 मिलिन्दो आणभेदाय नागसेनमु^२पाणमि ॥
 वसन्तो तस्स छायाय परिपुच्छि^३ पुनप्पुनं ।
 पम्बिन्नबुद्धिं हत्तान सो पि आसि तिपेट्ठो ॥
 नवङ्गम^४नुमज्जन्तो रत्तिभागे रहोगतो ।
 अइक्खि मेण्डके पण्हे द्दुन्निवेठे सनिग्गहे ॥
 परिपायभासितं अत्थि, अत्थि सन्धायभासितं ।
 सभावभासितं अत्थि, वम्मराजस्स सासने ॥
 तेसम^५त्थम^६विज्जाय मेण्डके जिनभासिते ।
 अनागतमिह अद्धाने विग्गहो तत्थ हेस्सति ॥
 हन्द कथिं पसादेत्वा छेज्जापेस्सामि मेण्डके ।
 तस्स निदिदमग्गेन निदिसिस्सन्त्य^७नागते^८ति ॥

[२] अथ खो मिलिन्दो राजा पभाताय रत्तिपा उम्भते अरुणे सीसं
 नहात्वा सिरसि अञ्जलिं पगहेत्वा असीतानागतापञ्चुप्पन्ने सम्मासम्बुद्धे
 अनुस्सरित्वा अट्ठवत्तपदानि समादियि—इतो मे अनागतानि सत्त दिक्खानि
 अट्ठ गुणे^९ समादियित्वा तपो चरितब्बो भविस्सति । सो^{१०}हं विण्णतपो
 सम्मानो आचरियं आराधेत्वा मेण्डके पण्हे पुच्छिस्सामी^{११}ति ॥

अथ खो मिलिन्दो राजा पक्वतिदुस्सयुगं अपनेत्वा, आभरणानि च ओमुञ्चित्वा, कासायं निवासेत्वा, मुण्डकपटिर्सीस्कं सीसे पटिमुञ्चित्वा, मुनि-भावमुपगन्त्वा अद्भुगुणे समादियि—इमं सत्ता'हं मया न राजत्यो अनुसासितब्बो, न रागू'पसंहितं चित्तं उप्पादेतब्बं, न दोसू'पसंहितं चित्तं उप्पादेतब्बं, न मोहू'पसंहितं चित्तं उप्पादेतब्बं दासकम्मकत्तपोरिसज्जे पि निवातवुत्तिना भवितब्बं ॥ [९१] कायिकं वाचसिकं अतुरक्खितब्बं, छ पि आयतनानि निरवसेसतो अतुरक्खितब्बानि, मेत्ताभावनाय मानसं पक्खिपितब्बं'ति । इमे अद्भुगुणे समादियित्वा तेस्वे'व अद्भुसु गुणेषु मानसं पतिव्वेत्वा ब्रहि अनिक्खमित्वा सत्ता'हं वीतिनामेत्वा अद्भमे दिवसे पभाताय रत्तिया पगेव पातरासं कत्वा ओक्खित्तचक्खु मितभाणी सुसण्ठितेन इरियापथेन अविक्खित्तेन चित्तेन ह्दहेन उदग्गेन विप्पसजेन थेरं नागसेनं उपसङ्गमित्वा थेरस्स पादे सिरसा वन्दित्वा एकमन्तं ठितो इदम'वोच ॥

[३] अत्थि मे भन्ते नागसेन कोचि पज्जो तुम्हेहि सद्धि मन्तयितब्बो, न तत्थ अज्जो कोचि तत्तियो इच्छितब्बो, सुज्जे ओकासे पविनित्ते अरज्जे अद्भुगुणू'पगते समणसास्स्ये तत्थ सो पज्जो पुच्छितब्बो भविस्सति, तत्थ मे गुय्हं न कातब्बं न रहस्सकं, अरह्माम'हं रहस्सकं सुणितुं सुमन्ताणे उपगते । उपमाय पि सो अत्थो उपपरिक्खितब्बो, यथा किं विय—यया नाम भन्ते नागसेन महापथवी निक्खेपं अरहति, निक्खेपे उपगते, एव'मेव खो भन्ते नागसेन अरह्माम'हं रहस्सकं सुणितुं सुमन्ताणे उपगते'ति ॥

[४] गरूना पि सद्ध पविवित्तं पवनं पविसित्वा इदम'वोच—भन्ते नागसेन, इध पुरिसेन मन्तयितुकामेन अद्भुद्धानानि परिवज्जयितब्बानि भवन्ति, न तेसु ठानेसु विज्जू पुरिसो अत्थं मन्तेति, मन्तितो पि अत्थो परिपत्तति, न सम्भवति । कत्तमानि अद्भु ठानानि ? विसमद्धानं परिवज्जनियं, सभयं परि-वज्जनियं, अतिवातद्धानं परिवज्जनियं, पटिच्छन्नद्धानं परिवज्जनियं, देवद्धानं

परिवज्जनिथं, पन्थो परिवज्जनियो, सङ्कमो परिवज्जनियो, उदकतित्थं परिवज्जनीयं—इमानि अट्टधानानि परिवज्जनियानी'ति ॥ थेरो आह—को दोसो विसमद्वाने, समये, अतिघाते, पटिच्छने, देवद्वाने, पन्थे, सङ्कमे, उदकतित्थे'ति ॥ विसमे [१२] भन्ते नागसेन, मन्तितो अत्थो विकिरति विधमति पघरति न सम्भवति, समये मनो सन्तसति, सन्तसितो न सम्मा अत्थं समनुपस्सति । अतिघाते सद्धो अविभूतो होति । पटिच्छने उपस्सुति तिष्ठन्ति । देवद्वाने मन्तितो अत्थो गत्तं परिणमति । पन्थे मन्तितो अत्थो तुच्छो भवति । सङ्कमे चलाचलो भवति । उदकतित्थे पाकटो भवति । भवती'ह—

विसमं समयमति'वातो पटिच्छन्नं देवनिसितं ।

पन्थो च सङ्कमो तित्थं अट्ठे'ते परिवज्जया'ति ॥

[५] भन्ते नागसेन, अट्ठि'मे पुग्गला मन्तियमाना मन्तितं अत्थं व्यापादेन्ति । कतमे अट्ठ ? रागचरितो, दोसचरितो, मोहचरितो, मानचरितो, लुद्धो, अलसो, एकचिन्ती, बालो'ति । इमे अट्ठ पुग्गला मन्तितं अत्थं व्यापादेन्ती'ति ॥ थेरो आह—तेसं को दोसो'ति ॥ रागचरितो भन्ते नागसेन रागवसेन मन्तितं अत्थं व्यापादेति, दोसचरितो दोसवसेन मन्तितं अत्थं व्यापादेति, मोहचरितो मोहवसेन मन्तितं अत्थं व्यापादेति, मानचरितो मानवसेन मन्तितं अत्थं व्यापादेति, लुद्धो लोभवसेन मन्तितं अत्थं व्यापादेति, अलसो अलसताय मन्तितं अत्थं व्यापादेति, एकचिन्ती एकचिन्तिताय मन्तितं अत्थं व्यापादेति, बालो बालताय मन्तितं अत्थं व्यापादेति ॥ भवती'ह—

रत्तो दुट्ठो च मूळ्हो च मानी लुद्धो तथा'लसो ।

एकचिन्ती च बालो च, एते अत्यविनासका'ति ॥

[६] भन्ते नागसेन, नवि^३मे पुग्गला मन्तितं गुय्हं विवरन्ति न धारेन्ति । कतमे नव ? रागचरितो, दोसचरितो, मोहचरितो, भीरुको, आमिसगल्लको, इत्थी, सोण्डो, पण्डको दारको^३ति ॥ येरे आह—तेसं को दोसो^३ति ॥ रागचरितो भन्ते नागसेन रागवसेन मन्तितं गुय्हं विवरति न धारेति । दुट्ठो दोसवसेन मन्तितं गुय्हं विवरति न धारेति । मूळ्हो मोहवसेन मन्तितं गुय्हं विवरति [९३] न धारेति । भीरुको भयवसेन गुय्हं विवरति न धारेति । आमिसगल्लको आमिसहेतु मन्तितं गुय्हं विवरति न धारेति । इत्थी पञ्चम^३ इत्तरताय मन्तितं गुय्हं विवरति न धारेति । सोण्डिको सुरालोलताय मन्तितं गुय्हं विवरति न धारेति । पण्डको अनेकसिफताय मन्तितं गुय्हं विवरति न धारेति । दारको चपलताय मन्तितं गुय्हं विवरति न धारेति ॥ भवती^३इ—

रत्तो दुट्ठो च मूळ्हो च भीरु आमिसचक्खुको ।

इत्थी सोण्डो च पण्डको नवमो भवति दारको ॥

नवे^३ते पुग्गला लोके इत्तरा चळिता चळा ।

एतेहि मन्तितं गुय्हं खिप्पं भवति पाक्क^३ति ॥

[७] भन्ते नागसेन, अट्ठहि कारणेहि बुद्धि परिणमति, परिपाकं गच्छति । कतमेहि अट्ठहि ? वयपरिणामेन बुद्धि परिणमति परिपाकं गच्छति । यसपरिणामेन बुद्धि परिणमति परिपाकं गच्छति । परिपुच्छाय बुद्धि परिणमति परिपाकं गच्छति । तित्थसंवासेन बुद्धि परिणमति परिपाकं गच्छति । योनिसोमनसिकारेन बुद्धि परिणमति परिपाकं गच्छति । साक्कच्छाय बुद्धि परिणमति परिपाकं गच्छति । स्नेह^३पसेवनेन बुद्धि परिणमति परिपाकं गच्छति । पतिरूपदेसवासेन बुद्धि परिणमति परिपाकं गच्छति ॥ भवती^३इ—

वयेन यस्य पुच्छाहि तित्पवासेन योनिसो ।

साकच्छा स्नेहसंसेवा पतिरूपवसेन च ॥

एतानि अहं धनानि बुद्धिविसदकारणा ।

येसं एतानि सम्भोन्ति तेसं बुद्धिं पमिज्जती'ति ॥

[८] भन्ते नागसेन, अयं भूमिभागो अट्टमन्तदोसविवज्जितो, अहं च लोके परमो भन्तिसहायो, गुह्यम'नुरक्खी चा'हं, यावा'हं जीविस्सामि ताव गुह्यम'नुरक्खिस्सामि । अहं हि च मे कारणेहि बुद्धिं परिणामं गता, दुह्मो एतरहि मादिसो अन्तेवासी ॥

[९] [94] सम्भापटिपन्ने अन्तेवासिके ये आचरियानं पञ्चवीसति आचरियगुणा तेहि गुणेहि आचरियेन सम्भा पटिपज्जितब्बं ॥ कतमे पञ्चवीसति गुणा ? इध भन्ते नागसेन आचरियेन अन्तेवासिं हि सततं समितं आरक्ख्वा उपइपेतब्बा, असेवनसेवना जानितब्बा, पमत्ता'प्पमत्तता जानितब्बा, सेय्या'वक्खसो जानितब्बो, गेलब्बं जानितब्बं, भोजनं लब्धालब्धं जानितब्बं, विसेसो जानितब्बो, पत्तगतं संविभजितब्बं, अस्सासेतब्बो—मम भायि, अथो ते अभिक्खस्सी'ति, इमिना पुग्गलेन पटिच्चरती'ति पटिचारो जानितब्बो, गामे पटिचारो जानितब्बो, विहारे पटिचारो जानितब्बो, न तेनै ह्मासो धादो कातैब्बो, तेन सह आलापो कातब्बो,* छिहं दिस्वा अधिवासेतब्बं, (सक्कच्चकारिणा भवितब्बं, अखण्डकारिणा भवितब्बं, निरक्खसेसकारिणा भवितब्बं, जनेमि'मं सिपेसू'ति जनकचित्तं उपइपेतब्बं, कथं अयं न परिहायेय्या'ति, षड्विचित्तं उपइपेतब्बं, बलवं इमं करोमि सिक्खावलेना'ति चित्तं उपइपेतब्बं, मेत्तं चित्तं उपइपेतब्बं, आपदासु न विजहितब्बं, क्खणीये न पमज्जितब्बं, खलिते धम्मेन पगाहेतब्बो'ति ॥ इमे खो भन्ते

५ परिपाकं B. ५ Omitted by TC.

* न तेन सह सलापो कातब्बो B.

पञ्चवीसति आचरियस्स आचरियगुणा, तेहि गुणेहि मयि सम्मा पटिप-
जस्सु । संसयो मे भन्ते उप्पन्नो, अत्थि मेण्डकपञ्हा जिनभासिता,
अनागते अद्धाने तत्थ विग्गहो उप्पजिस्सति, अनागते च अद्धाने दुल्लभा
भविस्सति तुम्हादिसा बुद्धिमन्तो, तेषु मे पञ्हेसु चक्खुं देहि परवादानं
निग्गहाया'ति ॥

[१०] धेरो साधू'ति सम्पटिच्छिन्वा दस उपासकस्स उपासकगुणे
परिदीपेसि—दस इमे महाराज उपासकस्स उपासकगुणा, कतमे दस ? इध
महाराज उपासको सङ्गेन समानसुखदुःखो होति, धम्माधिपतेय्यो होति,
यथाकलं संविभागरतो होति, जिनसासनपरिहानिं दिस्वा अभिवड्ढिया
वायमति, सम्मादिट्ठिको होति, अपगतकोतूहलमङ्गलिको जीवितहेतु पि न
अज्जं सत्थारं उदिसति, कायिकं वाचसिकं च'स्स रक्खितं होति, सम्-
मग'रामो होति समगगतो, अनुसुय्यको होति न च [९५] कुह्ननक्सेन सासने
चरति । बुद्धं सरणं गतो होति, धम्मं सरणं गतो होति, सङ्गं सरणं गतो
होति । इमे खो महाराज दस उपासकस्स उपासकगुणा । ते सन्वे गुणा
तयि संविज्जन्ति, तं ते युत्तं पत्तं अनुच्छविकं पतिरूपं यं त्वं जिनसास-
नपरिहानिं दिस्वा अभिवड्ढिं इच्छसि । करोमि ते ओकासं, पुच्छ मं त्वं
यथासुखं'ति ॥

[११] अय खो मिलिन्दो राजा कता'वकासो निपच्च गम्हो पादे
सिरिसि अज्जलिं कत्वा एतद'वोच—भन्ते नागसेन, इमे तिस्थिया एवं भणन्ति—
यदि बुद्धो पूजं सादयति न परिनिब्बुतो बुद्धो, संयुत्तो लोकेन अन्तो-
भविको लोकस्सि लोकसाधारणो, तस्मा तस्स कतो अधिकारो बद्ध्यो
भवति अपलो । यदि परिनिब्बुतो, विसंयुत्तो लोकेन निस्सटो सञ्चमवेहि,
तस्स पूजा नु'पज्जति, परिनिब्बुतो न किञ्चि सादयति, असादियन्तस्स

क्तो अधिकारो वञ्छो भवति अफलो'ति उभतोकोटिको एसो पञ्चो,
ने'सो विसयो अप्पत्तमानसानं, महन्तानं येवे'सो विसयो, भिन्दे'तं दिट्ठिजातं,
एक्कसे ठपय, तवे'सो पञ्चो अनुपत्तो, अनागतानं जिनपुत्तानं चक्खुं
देहि परप्पवादनिग्गहाया'ति । थेरो अह--परिनिब्बुतो महाराज भगवा,
न च भगवा पूजं सादियति, बोधिमुखे येव तथागतस्स सादियन्ता
पहीना, किं पन अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बुतस्स । भासितं
पे'तं महाराज येन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—

पूजियन्ता असमस्समा सदेवमानुसेहि ते ।

न सादियन्ति सक्कारं बुद्धानं एस धम्मता'ति ।।

[१२] राजा आह--भन्ते नागसेन, पुत्तो वा पितुनो कण्णं भासति,
पिता वा पुत्तस्स कण्णं भासति । न चे'तं कारणं परप्पवादानं निग्गहाय,
पसादप्पकासनं नामे'तं, इङ्ग मे त्वं तत्थ कारणं सम्मा ब्रूहि स-[९६]-
क्त्वादस्स पतिट्ठापनाय दिट्ठिजालविनिवेठनाया'ति ॥ थेरो आह--परिनिब्बुतो
महाराज भगवा । न च भगवा पूजं सादियति असादियन्तस्सेव तथागतस्स
देवमनुस्सा धातुरतनं वत्थुं करित्वा तथागतस्स आणरत्तनारम्भणेन
सम्भापटिपत्तिं सेवन्ता तिस्रो सम्पत्तियो पटिलभन्ति । यथा महाराज मद्द-
तिमद्वाअग्गिक्खन्धो पज्जलित्वा निब्बायेय्य, अपि नु खो सो महाराज,
अग्गिक्खन्धो सादियति तिण्णकडुपादानं'ति ॥ जलमानो'पि सो भन्ते मद्द-
अग्गिक्खन्धो तिण्णकडुपादानं न सादियति । किं पन निब्बुतो उपसन्तो
अचेतनो सादियती'ति ॥ तस्मिं पन महाराज अग्गिक्खन्धे उपरते उपसन्ते
लोके अग्गि सुञ्जो होती'ति ॥ न हि भन्ते, कइं अग्गिस्स वत्थु होति
उपादानं, ये केचि मनुस्सा अग्गिक्खमा ते अत्तनो धामबलविरियेन पञ्च-
त्तपुरिसक्कारेन कइं म्मयित्वा अग्गि निब्बत्तेत्वा तेन अग्गिना अग्गिक्ख-
णीयानि कम्मनि करोन्ती'ति ॥ तेन हि महाराज तित्थियानं वचनं मिच्छ

भवति-असादियन्तस्स क्तो अधिकारो वञ्छो भवति अपलो'ति । यथा महाराज महतिमहाअग्निक्खन्धो पज्जलि, एवमे'व भगवा दससहस्सिग्धि लोकधातुया बुद्धसिरिया पज्जलि । यथा महाराज महतिमहाअग्निक्खन्धो पज्जलित्वा निब्बुतो । एवमे'व भगवा दससहस्सिग्धि लोकधातुया बुद्धसिरिया पज्जलित्वा अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बुतो । यथा महाराज निब्बुतो अग्निक्खन्धो तिणक्कुपादानं न सादियति, एवमे'व खो लोकहितस्स सादियता पहीना उपसन्ता । यथा महाराज मनुस्सा निब्बुते अग्निक्खन्धे अनुपादाने अत्तनो धामवज्जविरियेन पञ्चत्तपुरिसकारेन क्हं मन्ययित्वा अग्नि निब्बत्तेत्वा तेन अग्निना अग्निकरणीयानि कम्मानी करोन्ति, एवमे'व खो देवमनुस्सा तथागतस्स परिनिब्बुतस्स असादियन्तस्से'व धातुरतनं बल्लुं करित्वा तथागतस्स जाणत्-[९७]-तनारम्मणेन सम्पापटिपत्ति सेवन्ता तित्तो सम्पत्तियो पटिलभन्ति । इमिना पि महाराज कारणेन तथागतस्स परिनिब्बुतस्स असादियन्तस्से'व क्तो अधिकारो अवञ्छो भवति सफलो ।

[१३] अपरं पि महाराज कारणं सुणोहि येन कारणेन तथागतस्स परिनिब्बुतस्स असादियन्तस्से'व क्तो अधिकारो अवञ्छो भवति सफलो—यथा महाराज महतिमहावातो वायित्वा उपरमेय्य, अपि नु खो सो महाराज उपरतो वातो सादियति पुन निब्बत्तापन'ति ॥ न हि भन्ते उपरतस्स वातस्स आभोगो वा मनसिकारो वा पुन निब्बत्तापनाय, किङ्कारणं-अचेतना सा वायोधातू'ति ॥ अपि नु तस्स महाराज उपरतस्स वातस्स वातो'ति समञ्ज अपगच्छती'ति ॥ न हि भन्ते तालवण्ठविधूपनानि वातस्स उत्पत्तिया पञ्चा, ये केचि मनुस्सा उण्हाभितत्ता परिव्वहपरिपीळिता ते तालवण्ठेन वा विधूपनेन वा अत्तनो धामवज्जविरियेन

पञ्चतपुरिसकारेण वा तं निब्वत्तेत्वा तेन वातेन उण्हं निब्वप्तेन्ति परिळाहं वूपसमेन्तीति ॥ तेन हि महाराज तित्थियानं वचनं मिच्छा भवति—असादियन्तस्स कत्तो अधिकारो वञ्छो भवति अफलो'ति । यथा महाराज महतिमहावातो वायि, एवमे'व भगवा दससहस्सिभिह लोकधातुया सीतलमधुरसन्तसुखुममेत्तावातेन उपवायि । यथा महाराज महतिमहावातो वायित्वा उपरतो, एवमे'व भगवा सीतलमधुरसन्तसुखुममेत्तावातेन उपवायित्वा अनुपादिसेसाय निब्वानधातुया परिनिब्बुतो । यथा महाराज उपरतो वातो पुन निब्वत्तापनं न सादियति, एवमे'व लोकहितस्स सादियना पहीना उपसन्ता । यथा महाराज ते मनुस्सा उण्हमित्ता परिळाहपरिनिब्बुता, एवमे'व देवमनुस्सा तिविधगिसन्तापपरिळाहपरिणीळिता । यथा तालवण्ठविधूपनानि वातस्स निब्वत्तिथा पच्चया होन्ति, एवमे'व तथागतस्स धातुं च नाणरतनं च पच्चयो होति तिस्सनं स-[९८]-म्पत्तीनं पटिळाभाय । यथा मनुस्सा उण्हमित्ता परिळाहपरिणीळिता तालवण्ठेन वा विधूपनेन वा वातं निब्वत्तेत्वा उण्हं निब्वप्तेन्ति परिळाहं वूपसमेन्ति एवमे'व देवमनुस्सा तथागतस्स परिनिब्बुतस्स असादियन्तस्से'व धातुं च नाणरतनं च पूजेत्वा कुसलं निब्वत्तेत्वा तेन कुसलेन तिविधगिसन्तापपरिळाहं निब्वप्तेन्ति वूपसमेन्ति । इमिना पि महाराज कारणेन तथागतस्स परिनिब्बुतस्स असादियन्तस्से'व कत्तो अधिकारो अवञ्छो भवति सफलो'ति ॥

[१४] अपरं पि महाराज उत्तरि कारणं सुणोहि परवादानं निग्गहाय । यथा महाराज पुरिसो मेरि आकोटेत्वा सद्धं निब्वत्तेय्य, यो सो मेरिसद्धो पुरिसेन निब्वत्तितो सो सद्धो अन्तरधायेय्य, अपि नु खो सो महाराज सद्धो सादियति पुन निब्वत्तापनं'ति ॥ न हि भन्ते, अन्तरहितो सो सद्धो, न हि तस्स पुन उप्पादाय आभोगो वा मनसिकारो वा, सक्किं निब्वत्ते मेरिसद्धे अन्तरहिते सो मेरिसद्धो समुच्छिन्नो होति, मेरी पन भन्ते पच्चयो होति

सहस्स निब्बत्तिता, अयं पुरिसो^८ पच्चये सति अत्तजेन वायामेन भेरिं
 आकोटेत्वा सद्दं निब्बत्तेती^९ति ॥ एवमे^{१०}व खो महाराज भगवा सील-
 सम्पाधिपञ्जविमुत्तिज्जणदस्सनपरिभावितं धातुरतनं च धम्मं च विनयं च
 अनुसिद्धिं* च सत्थारं ठपयित्वा सयं अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परि-
 निब्बुतो, न च परिनिब्बुते भगवति सम्पत्तिलभो उपच्छिनो होति, भव-
 दुक्खपटिपीळिता सत्था धातुरतनं च धम्मविनयं च अनुसिद्धिं च पच्चयं
 करित्वा सम्पत्तिकामा सम्पत्तियो पटिलभन्ति । इमिना पि महाराज कारणेन
 तथागतस्स परिनिब्बुतस्स असादियन्तस्से^{११}व क्तो अधिकारो अवज्झो
 भवति सफलो^{१२}ति । दिट्ठं चे^{१३}तं महाराज भगवता अनागतम^{१४}द्धानं कथितं च
 भणितं च आचिक्खितं च—सिया खो पना^{१५}नन्द तुम्हाकं एवमस्स—अतीत-
 [९९]—सत्थुकं पावचनं, न^{१६}त्थि नो सत्था^{१७}ति । न खो पने^{१८}तं आनन्द
 एवं दट्ठब्बं, यो वो आनन्द मया धम्मो च विनयो च देसितो
 पञ्जत्तो, सो वो मम^{१९}च्चयेन सत्था^{२०}ति ॥ परिनिब्बुतस्स तथागतस्स
 असादियन्तस्स क्तो अधिकारो वज्झो भवति अफलो^{२१}ति । तं तेसं तित्थि-
 यानं वचनं मिच्छ अमूतं वितथं विफलं अलीकं विरुद्धं विपरीतं दुक्खदायकं
 दुक्खविपाकं अपायगमनीयं^{२२}ति ॥

[१५] अपरं पि महाराज उत्तरिं कारणं सुणोहि येन कारणेन
 तथागतस्स परिनिब्बुतस्स असादियन्तस्से^{२३}व क्तो अधिकारो अवज्झो
 भवति सफलो । सादियति नु खो महाराज अयं महापठवी सब्बबीजानि
 मयि संविरुहन्तू^{२४}ति ॥ न हि भन्ते^{२५}ति ॥ किस्स पन तानि महाराज बीजानि
 असादियन्तिथा महापठविया संविरुहित्वा दब्बहमूलजटपतिट्ठिता खन्धसा-
 रसावापरिविधिण्णा पुप्फफलधरा होन्ती^{२६}ति ॥ असादियन्ती पि भन्ते
 महापठवी तेसं बीजानं कथु होति पच्चयं देति विरुहनाय, तानि बीजानि

तं कथं निस्साय तेन पचयेन संविहृत्वा दग्धमूलजटापतिहिता खन्धसा-
रसाखापरिवित्थिणा पुष्पफलधरा होन्तीति ॥ तेन हि महाराज तित्थिया
सके वादे नद्धा होन्ति हता विरुद्धा, सचे ते भणन्ति—असादियन्तस्स कतो
अधिकारो कञ्जो भवति अफलोति । यथा महापठवी एवं तथागतो अरुहं
सम्भासम्बुद्धो, यथा महाराज महापठवी न किञ्चि सादियति, एवं तथागतो
न किञ्चि सादियति । यथा महाराज तानि बीजानि पठवे निस्साय
विहृत्वा दग्धमूलजटापतिहिता खन्धसारसाखापरिवित्थिणा पुष्पफलधरा
होन्ति, एवं देवमनुस्सा तथागतस्स परिनिब्बुतस्स असादियन्तस्से'व धातुं च
आणरतनं च निस्साय दग्धकुसलमूलपतिहिता समाधिकखन्धधम्मसा-
रसीलसाखापरिवित्थिणा विमुत्तिपुष्पसामञ्जफलधरा होन्ति । इमिना पि
म-[100]-हाराज कारणेन तथागतस्स परिनिब्बुतस्स असादियन्तस्से'व
कतो अधिकारो अवञ्जो भवति सफलोति ॥

[१६] अपरं पि महाराज उत्तरं कारणं सुणोहि येन कारणेन
तथागतस्स परिनिब्बुतस्स असादियन्तस्से'व कतो अधिकारो अवञ्जो
भवति सफलो । सादियन्ति नु खो महाराज इमे ओद्ध, गोणा, गद्रभा,
अजा, पसू, मनुस्सा अन्तोकुच्छिस्म किमिकुलानं सम्भवंति ॥ न हि भन्ते'ति ॥
किस्स पन ते महाराज किमयो तेसं असादियन्तानं अन्तो कुच्छिस्म
सम्भवित्वा बहुपुत्तनत्ता वेपुहृत्तं पापुणन्तीति ॥ पापस्स भन्ते कम्मस्स बल-
वताय असादियन्तानं येव तेसं सत्तानं अन्तोकुच्छिस्म किमयो सम्भवित्वा
बहुपुत्तनत्ता वेपुहृत्तं पापुणन्तीति ॥ एवमे'व खो महाराज तथागतस्स परि-
निब्बुतस्स असादियन्तस्से'व धातुस्स च आणारम्मणस्स च बलवताय
तथागते कतो अधिकारो अवञ्जो भवति सफलोति ॥

[१७] अपरं पि महाराज उत्तरिं कारणं सुणोहि येन कारणेन न तथागतस्स परिनिव्वुतस्स असादियन्तस्सेव कतो अधिकारो अवञ्छो भवति सफलो । सादियन्ति नु खो महाराज इमे मनुस्सा—इमे अट्ठनवुत्तिरोगा काये निव्वत्तन्तीति ॥ न हि भन्तेति ॥ किस्स पन ते महाराज रोगा असादियन्तानं काये निपत्तन्तीति ॥ पुब्बे कतेन भन्ते दुच्चरितेनाति ॥ यदि महाराज पुब्बे कतं अकुसलं इध वेदनीयं होति, तेन हि महाराज पुब्बे कतं पि इध कतं पि कुसलाकुसलं कम्मं अवञ्छं भवति सफलंति ॥ इमिना पि महाराज कारणेन तथागतस्स परिनिव्वुतस्स असादियन्तस्सेव कतो अधिकारो अवञ्छो भवति सफलोति ॥

[१८] सुतपुब्बं तथा महाराज नन्दको नाम यक्खो धेरं सारिपुत्तं वासादयित्वा पठविं पविट्ठोति ॥ आम भन्ते सूयति लोके पाकटो एसोति ॥ अपि नु खो महाराज धेरो सारिपुत्तो सादियि नन्दकस्स यक्खस्स [१०१] म्हापठवीगिलनंति ॥ उव्वत्तियन्ते पि भन्ते सदेवके लोके, पतमाने पि छमायं चन्दियासुरिये, विकिरन्ते पि सिनेरुपब्बतराजे धेरो सारिपुत्तो न परस्स दुक्खं सादियेय्य, तं किस्स हेतु ? येन हेतुना धेरो सारिपुत्तो कुञ्जेय्य वा दुस्सेय्य वा सो हेतु धेस्स सारिपुत्तस्स समूहतो समुच्छिन्नो, हेतुनो समुग्घातित्ता भन्ते धेरो सारिपुत्तो जीवितहारके पि कोपं न करेय्याति ॥ यदि महाराज धेरो सारिपुत्तो नन्दकस्स यक्खस्स पठवीगिलनं न सादियति, किस्स पन नन्दको यक्खो पठविं पविट्ठोति ? । अकुसलस्स भन्ते कम्मस्स बलवतायाति ॥ यदि महाराज अकुसलस्स कम्मस बलवताय नन्दको यक्खो पठविं पविट्ठो असादियन्तस्सापि अपराधो अवञ्छो भवति सफलोति । तेन हि महाराज अकुसलस्सापि कम्मस्स बलवतायि असादियन्तस्स कतो अधिकारो अवञ्छो भवति सफलोति । इमिना पि महाराज कारणेन तथा-

गतस्त परिनिव्युतस्त असादियन्तस्ते'व कतो अधिकारो अवञ्ज्ञो भवति सफलो'ति ॥

[१९] कति नु खो ते महाराज मनुंसा ये एतरहि महापठवि पविट्ठा, अत्थि ते तत्थ सवण'ति ॥ आस भन्ते, सूयती'ति^{११} ॥ इह त्वं महाराज सावेही'ति ॥ चिञ्चमाणविका भन्ते, सुप्पबुद्धो च सक्को, देवदत्तो ■ धेरो, नन्दको च यक्खो, नन्दो च माणवको'ति ॥ सुतं मेतं भन्ते इमे पञ्चज्जना महापठवि पविट्ठा'ति ॥ किस्मि ते महाराज अपरद्धा'ति ? ॥ भगवति च भन्ते सावकेसु चा'ति ॥ अपि नु खो महाराज भग्वा सावका वा सादियिंसु इमेसं महापठवि पविसनं'ति ॥ न हि भन्ते'ति ॥ तेन हि महाराज तथागतस्त परिनिव्युतस्त असादियन्तस्ते'व कतो अधिकारो अवञ्ज्ञो भवति सफलो'ति ॥ सुविञ्जपितो भन्ते नागसेन पङ्क्तो गम्भीरो उत्तानीकतो, गुच्छं [102] विदंसितं, गण्ठी मिन्ना, गहनं अगहनं कतं, नद्ध परप्पवादा, भग्गा कुदिडी, निप्पभा जाता कुत्तिनिय्या, त्वं गणिवरपरमा'सज्जा'ति ॥

[२०] भन्ते नागसेन, बुद्धो सब्बञ्जू'ति ॥ आस महाराज, भगवा सब्बञ्जू, न च भगवतो सत्ततं समितं आणदस्सनं पञ्चपडितं, आवज्जनपटिबद्धं भगवतो सब्बञ्जुतत्ताणं, आवज्जित्वा यदिच्छित्तं जानाती'ति ॥ तेन हि भन्ते नागसेन बुद्धो असब्बञ्जू, यदि तस्स परियेसनाय सब्बञ्जुतत्ताणं होती'ति ॥ बाहसतं खो महाराज बीहीनं अड्ढचूळं च वाक्खा बीहि सत्तम्मणानि द्वे च तुम्हे^{१२} एकच्छराक्खणे पवत्तचित्तस्स एत्तक्का बीहीलक्खं ठपियमाने^{१३} परेक्खयं परियादानं गच्छेय्युं ॥ तत्रिंभे सत्तविद्या चित्ता पवत्तन्ति । ये ते महाराज सरागा सदोसा समोहा सक्खिलेसा अभवि-

तत्राया अभावितसील अभावितचित्ता अभावितपञ्चा तेसं तं चित्तं गल्कं
उप्पज्जति दन्धं पवत्तति, किङ्कारणं ? अभावितत्ता चित्तस्स । यथा महाराज
वंसनाळस्स विततस्स विसालस्स वित्थिण्णस्स संसिञ्चित्तविसिञ्चित्तस्स
साखाजटाजटितस्स आक्खियन्तस्स गल्कं होति आगमनं दन्धं, किङ्कारणं ?
संसिञ्चित्तविसिञ्चित्तत्ता साखानं, एवमे'व खो महाराज ये ते सरागा सदोसा
समोहा सक्खिलेसा अभावितकया अभावितसील अभावितचित्ता अभावि-
तपञ्चा तेसं तं चित्तं गल्कं उप्पज्जति दन्धं पवत्तति, किङ्कारणं ? संसिञ्चि-
तविसिञ्चित्तत्ता किलेसेहि । इदं पठमं चित्तं ॥

[२१] तत्रि'दं दुतियं चित्तं विभत्तिमा'पज्जति । ये ते महाराज सोता-
पन्ना पिहितापाया दिट्ठिप्पत्ता विज्जातसत्थुसासना तेसं तं चित्तं तीसु ठानेसु
लङ्हुकं [103] उप्पज्जति लङ्हुकं पवत्तति, उपरिभूमिसु गल्कं उप्पज्जति
दन्धं पवत्तति, किङ्कारणं ? तीसु ठानेसु चित्तस्स परिसुद्धत्ता, उपरि किले-
सानं अप्पहीनत्ता । यथा महाराज वंसनाळस्स तिपब्बगण्ठिपरिसुद्धस्स उपरि
साखाजटाजटितस्स आक्खियन्तस्स याव तिपब्बं ताव लङ्हुकं एति, ततो
उपरि थद्धं, किङ्कारणं ? हेद्ध परिसुद्धत्ता, उपरि साखाजटाजटितत्ता, एवमे'व
खो महाराज ये ते सोतापन्ना पिहितापाया दिट्ठिप्पत्ता विज्जातसत्थुसासना
तेसं तं चित्तं तीसु ठानेसु लङ्हुकं उप्पज्जति लङ्हुकं पवत्तति, उपरिभूमिसु
गल्कं उप्पज्जति दन्धं पवत्तति । किङ्कारणं ? तीसु ठानेसु परिसुद्धत्ता, उपरि
किलेसानं अप्पहीनत्ता । इदं दुतियं चित्तं ॥

[२२] तत्रि'दं ततियं चित्तं विभत्तिमा'पज्जति । ये ते महाराज सकदा-
गामिनो, येसं रागदोसमोहा तनुभूता, तेसं तं चित्तं पञ्चसु ठानेसु लङ्हुकं
उप्पज्जति लङ्हुकं पवत्तति, उपरिभूमिसु गल्कं उप्पज्जति दन्धं पवत्तति,
किङ्कारणं ? पञ्चसु ठानेसु परिसुद्धत्ता उपरि किलेसानं अप्पहीनत्ता । यथा

महाराज वंसनाळस्स पञ्चपब्बगण्ठपरिसुद्धस्स उपरिसाखाजटाजटितस्स आकड्ढियन्तस्स याव पञ्चपब्बं ताव लहुकं एति, ततो उपरि थद्धं, किङ्कारणं ? हेद्वा परिसुद्धता उपरिसाखाजटाजटितत्ता, एवमे'व खो महाराज ये ते सकदागामिनो, येसं रागदोसमोद्वा तनुभूता तेसं तं चित्तं पञ्चसु ठानेसु लहुकं उप्पज्जति लहुकं पवत्तति, उपरिभूमिसु गरुक्कं उप्पज्जति दन्धं पवत्तति, किङ्कारणं ? पञ्चसु ठानेसु चित्तस्स परिसुद्धत्ता, उपरि किलेसानं अप्पहीनत्ता । इदं ततियं चित्तं ॥

[२३] तत्रि'दं चतुर्थं चित्तं विमत्तिमा'पज्जति । ये ते महाराज अनागामिनो येसं पञ्चोरम्भागियानि संयोजनानि पहीनानि, तेसं तं चित्तं दससु ठानेसु ल-[104]-हुकं उप्पज्जति लहुकं पवत्तति, उपरिभूमिसु गरुक्कं उप्पज्जति दन्धं पवत्तति, किङ्कारणं ? दससु ठानेसु चित्तस्स परिसुद्धत्ता, उपरि किलेसानं अप्पहीनत्ता । यथा महाराज वंसनाळस्स दसपब्बगण्ठपरिसुद्धस्स उपरिसाखाजटाजटितस्स आकड्ढियन्तस्स याव दसपब्बं ताव लहुकं एति, ततो उपरि थद्धं, किङ्कारणं ? हेद्वापरिसुद्धत्ता उपरिसाखाजटाजटितत्ता, एवमे'व खो महाराज ये ते अनागामिनो, येसं पञ्चोरम्भागियानि संयोजनानि पहीनानि, तेसं तं चित्तं दससु ठानेसु लहुके उप्पज्जति लहुकं पवत्तति, उपरिभूमिसु गरुक्कं उप्पज्जति, दन्धं पवत्तति, किङ्कारणं ? दससु ठानेसु चित्तस्स परिसुद्धत्ता, उपरि किलेसानं अप्पहीनत्ता । इदं चतुर्थं चित्तं ॥

[२४] तत्रि'दं पञ्चमं चित्तं विमत्तिमा'पज्जति । ये ते महाराज अरहन्तो खीणासञ्च धोतमला वन्तकिलेसा वुसितवन्तो कत्तवक्कणीया ओहितभारा अनुप्पत्तसदत्था परिकखीणभवसंयोजना पत्तप्पटिसम्भिदा सावकभूमिसु परिसुद्धा, तेसं तं चित्तं सावकविसये लहुकं उप्पज्जति लहुकं पवत्तति, पच्चेक-

षुद्धभूमिसु गत्वं उप्पज्जति दग्धं पवत्तति, किङ्कारणं ? परिसुद्धता साक्क-
त्तविसये, अपरिसुद्धता पञ्चेक्खुद्धविसये । यथा महाराज वंसनाळस्स सब्ब-
पब्बगाण्ठपरिसुद्धस्स आकड्डियन्तस्स लहुकं होति आगमनं अदग्धं, किङ्का-
रणं ? सब्बपब्बगाण्ठपरिसुद्धता, अगहनत्ता वंसस्स, एवमे'व खो महाराज ये
ते अरहन्तो खीणासवा धोतम्ल्य वन्तकिळेसा वुसितवन्तो क्तकरणीया
ओहितभारा अनुप्पत्तसदत्था परिकखीणभवसंयोजना पत्तपटिसम्भिता साक्क-
भूमिसु परिसुद्धा तेसं तं चित्तं साक्कविसये लहुकं उप्पज्जति लहुकं पवत्तति,
पञ्चेक्खुद्धभूमिसु गत्वं उप्पज्जति दग्धं पवत्तति । किङ्कारणं ? परिसुद्धता
साक्कविसये, अपरिसुद्धता पञ्चेक्खुद्धविसये । इदं पञ्चमं चित्तं ॥

[२५] [105] तत्रि'दं छट्ठं चित्तं विभत्तिमा'गच्छति—ये ते महा-
राज पञ्चेक्खुद्धा सयम्भुनो अनाचरियका, एकचारिनो खगविसाणकप्पा,
सक्कविसये परिसुद्धविमलचित्ता, तेसं तं चित्तं सक्कविसये लहुकं उप्पज्जति
लहुकं पवत्तति, सब्बञ्जुबुद्धभूमिसु गत्वं उप्पज्जति दग्धं पवत्तति,
किङ्कारणं ? परिसुद्धता सक्कविसये, महन्तत्ता सब्बञ्जुबुद्धविसयस्स । यथा
महाराज पुरिसो सक्कविसयं परित्तं नदिं रत्तिं पि दिक्कं पि यदिच्छकं अच्छ-
म्भितो ओतरेय्य, अथ परतो महासमुदं गम्भीरं वित्तयंतं अगाधम'पारं दिस्वा
भायेय्य दग्धायेय्य न विसहेय्य ओतरितुं, किङ्कारणं ? तिण्णत्ता सक्कविस-
यस्स, महन्तत्ता च महासमुदस्स, एवमे'व खो महाराज ये ते पञ्चेक्खुद्धा,
सयम्भुनो, अनाचरियका, एकचारिनो खगविसाणकप्पा, सक्कविसये परि-
सुद्धता तेसं तं चित्तं सक्कविसये लहुकं उप्पज्जति लहुकं पवत्तति ।
सब्बञ्जुबुद्धभूमिसु गत्वं उप्पज्जति दग्धं पवत्तति, किङ्कारणं ? परिसुद्धता
सक्कविसयस्स, महन्तत्ता सब्बञ्जुबुद्धविसयस्स । इदं छट्ठं चित्तं ॥

[२६] तत्रिदं सत्तमं चित्तं विभक्तिमा'पन्नति । ये ते महाराज सम्मा-
सम्बुद्धा सम्बञ्जुनो दसबलधरा चतुर्वेसारज्जविसारदा, अट्टारसहि
बुद्धधम्मोहि समजागता, अनन्तजिना अनावरणजाणा, तेसं तं चित्तं
सम्बत्थ लहुकं उप्पज्जति लहुकं पक्कति, किङ्कारणं ? सम्बत्थ परिसुद्धत्ता ।
अपि नु खो महाराज नाराचस्स सुधोतस्स विमलस्स निग्गाण्ठस्स सुखुमधारस्स
अजिम्हस्स अवक्कस्स अकुटिलस्स दब्धचापसमारुब्धस्स खोमसुखुमे वा
कम्पाससुखुमे वा कम्बलसुखुमे वा बलवनिपातिस्स दन्धावितत्तं वा लम्भनं
वा होती'ति ॥ न हि भन्ते ॥ किङ्कारणं ? सुखुमत्ता कथानं, सुधोतत्ता नाराचस्स,
निपातस्स च बलवत्ता [106]'ति ॥ एवमे'व खो महाराज ये ते सम्मास-
म्बुद्धा सम्बञ्जुनो दसबलधरा चतुर्वेसारज्जविसारदा, अट्टारसहि बुद्धधम्मोहि
समजागता, अनन्तजिना, अनावरणजाणा, तेसं तं चित्तं सम्बत्थ लहुकं
उप्पज्जति लहुकं पक्कति, किङ्कारणं ? सम्बत्थ परिसुद्धत्ता । इदं सत्तमं
चित्तं ॥

[२७] तत्र महाराज यदिदं सम्बञ्जुबुद्धानं चित्तं तं छन्नं पि
चित्तानं गणनं अतिक्रमित्वा असङ्ख्येयं गुणेन परिसुद्धं च लहुकं च ।
यस्मा च भगवतो चित्तं परिसुद्धं च लहुकं च, तस्मा महाराज भगवा
यमकपाटिहीरं दस्सेसि, यमकपाटिहीरे महाराज आतब्बं बुद्धानं भगवन्तानं
चित्तं एवं लहुपरिवत्तं'ति, न तत्थ सक्का उत्तरीं करणं वत्तु । ते पि महाराज
पाटिहीरा सम्बञ्जुबुद्धानं चित्तं उपादाय गणनं पि सङ्खं पि कलं भावं पि
कलभागे' न उपेन्ति, आवज्जनपटिबद्धं महाराज भगवतो सबञ्जुतजाणं
आवजित्वा यदिच्छकं जानाति । यथा महाराज पुरिसो हत्थे ठपितं यं किञ्चि
हुतिये हत्थे ठपित्वा विवटेन मुखेन वाचं निच्छारेय्य, मुखगतं भोजनं
गिलेय्य, उम्मीलेत्वा वा निमीलेय्य, निमीलेत्वा वा उम्मीलेय्य, सम्मिञ्जितं वा

बाहं पसारयेय, पसारितं वा बाहं सम्मिञ्जेय, चिरतरं एतं महाराज, लङ्घ-
तरं भगवतो सम्बञ्जुतजाणं लङ्घतरं आवज्जनं आवजित्वा यदिच्छकं
जानाति, आवज्जनविकलमत्तकेन न^१ तावता बुद्धा भगवन्तो असम्बञ्जुनो
नाम^२ होन्तीति ॥

[२८] आवज्जनं पि भन्ते नागसेन परियेसनाय कातव्यं । इह
मं तत्थ कारणेन सञ्जापेही^३ति ॥ यथा महाराज पुरिसस्स अट्ठस्स
महद्धनस्स महामोगस्स पट्ठजातरूपरजतवित्तूपकरणस्स पट्ठधनधज्जस्स
सालिवीहियक्तण्डुलतिलमुग्गमासपुब्बण्णापरण्णासप्पितेलनवनीतखीरदधिमधु-
[107]-गुळफणिता च खळोपिकुम्भिपीठरकोडभाजनगता भवेय्युं,
तस्स पुरिसस्स पाहुनको आगच्छेय्य भत्तारहो भत्ताभिकद्धी तस्स च गोहे
यं रन्धं भोजनं तं परिनिहितं भवेय्य, कुम्भितो तण्डुले नीहरित्वा भोजनं
रन्धेय्य । अपि नु खो सो महाराज तावत्तकेन भोजनवेक्कल्लमत्तकेन
अधनो नाम कणो नाम भवेय्या^४ति ॥ न हि भन्ते, चक्कवत्तिरज्जो घरे पि
भन्ते अकाले भोजनवेक्कलं होति, किम्पन गहपत्तिकस्सा^५ति ॥ एवमे^६व खो
महाराज तथागतस्स आवज्जनविकलमत्तकं सम्बञ्जुतजाणं, आवजित्वा
यदिच्छकं जानाति । यथा वा पन महाराज खखो अस्स फलितो ओणत-
विनतो पिण्डभारभरितो, न किञ्चि तत्थ पतितं फलं भवेय्य । अपि नु
खो सो महाराज खखो तावत्तकेन पतितफलवेक्कल्लमत्तकेन अफलो नाम
भवेय्या^७ति ॥ न हि भन्ते, पतनपटिबद्धानि तानि खखफलानि, पतिते
यदिच्छकं लभती^८ति ॥ एवमे^९व खो महाराज तथागतस्स आवज्जनपटिबद्धं
सम्बञ्जुतजाणं आवजित्वा यदिच्छकं जानाति^{१०}ति ॥ भन्ते नागसेन आव-
जित्वा आवजित्वा बुद्धो यदिच्छकं जानाती^{११}ति ॥ आम महाराज, भग्वा
आवजित्वा आवजित्वा यदिच्छकं जानाति । यथा महाराज चक्कवती राजा

यदा चक्षरतनं सरति—उपेतु मे चक्षरतनं'ति, सरिते चक्षरतनं उपेति । एवमेव खे महाराज तथागतो आवजित्वा आवजित्वा यदिच्छकं जानाती'ति । देव्हं भन्ते नागसेन कारणं, बुद्धो सब्बञ्जू, सम्पटिच्छाम—बुद्धो सब्बञ्जू'ति ॥

[२९] भन्ते नागसेन देवदत्तो केन पब्बाजितो'ति । छवि'मे महाराज स्वत्तिथकुमारा, भदियो च अनुरद्धो च आनन्दो च भग्नु च किम्बिलो च [108] देवदत्तो च, उपालि कप्पको सत्तमो, अभिसम्बुद्धे सत्थरि सक्ककुलानन्दजनने भगवन्तं अनुपब्बजन्ता निक्खमिस्सु, ते भग्वा पब्बाजेसी'ति ॥ ननु भन्ते देवदत्तेन पब्बजित्वा सङ्घो भिन्नो'ति । आम महाराज, देवदत्तेन पब्बजित्वा सङ्घो भिन्नो । न गिही सङ्घं भिन्दति, न भिक्खुनी, न सिक्खमाना, ■ सामणेरे, न सामणेरी सङ्घं भिन्दति, भिक्खु पक्कत्तो समानसंवासको समानसीमायं ठितो सङ्घं भिन्दती'ति ॥ सङ्घ-भेदको भन्ते पुग्गलो किं कम्मं पुत्तसी'ति ? ॥ कप्पट्ठितिकं महाराज कम्मं पुत्तसी'ति ॥ किं पन भन्ते नागसेन बुद्धो जानाति—देवदत्तो पब्बजित्वा सङ्घं भिन्दिस्सति, सङ्घं भिन्दित्वा कप्पं निरये पचिस्सती'ति ॥ आम महाराज, तथागतो जानाति—देवदत्तो पब्बजित्वा सङ्घं भिन्दिस्सति, सङ्घं भिन्दित्वा कप्पं निरये पचिस्सती'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन बुद्धो जानाति देवदत्तो पब्बजित्वा सङ्घं भिन्दिस्सति, सङ्घं भिन्दित्वा कप्पं निरये पचिस्सती'ति, तेन हि भन्ते बुद्धो कारुणिको अनुकम्पको हितेसी सब्बसत्तानं अहितं अपनेत्वा हितमु'पदहती'ति यं वचनं तं मिच्छा ॥ यदि तं अजानित्वा पब्बाजितो'ति तेन हि बुद्धो असब्बञ्जू । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तवा'नुपत्तो । विजटेहि एतं महाजटं, भिन्द पर्यवादं, अनागते अद्धाने तथा सदिसा बुद्धिमन्तो भिक्खू दुल्लभा भविस्सन्ति, एत्थ तव कलं पकासेही'ति ॥

[३०] कारुणिको महाराज भग्वा सब्बञ्जू च । कारुज्जेन महाराज

भगवा सञ्चञ्जुतअणेन देवदत्तस्स गतिं ओलोकेन्तो अहसा देवदत्तं
 आपाधिकं कम्म आयूहिस्वा अनेकानि कप्पकोटिसत्तसहस्सानि निरयेन निरयं
 विनिपातेन विनिपातं गच्छन्तं । तं भगवा सञ्चञ्जुतअणेन जानित्वा इमस्स
 इमस्स अपरियन्तकत्तं कम्मं मम सासने पञ्चजितस्स परियन्तकत्तं भविस्सति
 [109] पुरिमं उपादाय परियन्तकत्तं दुक्खं भविस्सति, अपञ्चजितो पि
 अयं मोघपुरिसो कप्पट्टियमे'व कम्मं आयूहिस्सती'ति कारुञ्जेन देवदत्तं
 पञ्चाजेसी'ति ॥ तेन हि भक्ते नागसेन बुद्धो वधित्वा तेलेन मक्खेति, पपाते
 पातेत्वा हत्थं देति, मारेत्वा जीवितं परियेसति, यं सो पठमं
 दुक्खं दत्वा पच्छ सुखं उपदहती'ति ॥ वधेति पि महाराज तथा-
 गतो सत्तानं हितवसेन, पातेति पि सत्तानं हितवसेन, मारेति पि
 सत्तानं हितवसेन, वधित्वा पि महाराज तथागतो सत्तानं हितमे'व उपदहति,
 पातेत्वा पि सत्तानं हितमे'व उपदहति, मारेत्वा पि सत्तानं हितमे'व उपद-
 हति । यथा महाराज मातापितरो नाम वधित्वा पि पातयित्वा पि पुत्तानं
 हितमे'व उपदहन्ति, एवमे'व खो महाराज तथागतो वधेति पि सत्तानं
 हितवसेन, पातेति पि सत्तानं हितवसेन, मारेति पि सत्तानं हित-
 वसेन, वधित्वा पि महाराज तथागतो सत्तानं हितमे'व उपदहति, पाते-
 त्वा पि सत्तानं हितमे'व उपदहति, मारेत्वा पि सत्तानं हितमे'व उपदहति, येन
 येन योगेन सत्तानं गुणवड्ढि होति, तेन तेन योगेन सञ्चस्तत्तानं हितमे'व
 उपदहति । सधे महाराज देवदत्तो न पञ्चजेय्य गिहिभूतो समानो निर-
 यस्सं वत्तनिकं बहु पापकम्मं कत्वा अनेकानि कप्पकोटिसत्तसहस्सानि निरयेन
 निरयं विनिपातेन विनिपातं गच्छन्तो बहु दुक्खं वेदयिस्सति । तं भगवा
 जानमानो कारुञ्जेन देवदत्तं पञ्चाजेसि—मम सासने पञ्चजितस्स
 दुक्खं परियन्तकत्तं भविस्सती'ति कारुञ्जेन गरुक्कं दुक्खं लड्ढक्कं अकशसि ।

यथा महाराज धनयससिरिव्यातिबलेन बलवा पुरिसो अशतो आति वा भित्तं वा रज्ज्वा गत्तुं दण्डं धारेन्तं अशतो बहुविस्सत्थभावेन समत्थताय गत्तुं दण्डं लहुत्तं करोति, एवमे'व खो महाराज भगवा बहूनि कप्पकोटि-सत्तसहस्सानि दुक्खं वेदयमानं देवदत्तं [110] पब्बाजेत्वा सील-समाधिपञ्जाविमुत्तिबलसमत्थभावेन गत्तुं दुक्खं लहुत्तम'कासि ॥ यथा वा महाराज कुसलो मिसक्को सहृक्तो गत्तुं रोमं बलवो-सधबलेन लहुत्तं करोति, एवमे'व खो महाराज बहूनि कप्पकोटिसत्तसहस्सानि दुक्खं वेदयमानं देवदत्तं भगवा योगञ्जुताय पब्बाजेत्वा कारुज्ज-बलोपत्यद्धधम्मोसधबलेन गत्तुं दुक्खं लहुत्तम'कासि । अपि तु खो सो महाराज भगवा बहुवेदनीयं देवदत्तं अप्पवेनीदयं करोन्तो किञ्चि अपुज्जं आपज्जेय्या'ति ? ॥ न किञ्चि मत्तो अपुज्जं आपज्जेय्य अन्तमसो गहूहनमत्तं पी'ति ॥ इमम्पि खो महाराज कारणं अत्यतो सम्पटिच्छ येन करणेन भगवा देवदत्तं पब्बाजेसि ॥

[३१] अपरं पि महाराज कारणं सुणोहि येन कारणेन भगवा देव-दत्तं पब्बाजेसि । यथा महाराज चोरं आगुच्चारिं गहेत्वा रज्ज्वा दस्सेय्युं—अयं खो देव चोरो आगुच्चारि, इमस्स यं इच्छसि तं दण्डं पणेही'ति, तमेनं राजा एवं वदेय्य—तेन हि भणे इमं चोरं बहिनगरं नीहरित्वा आघातने सीसं छिन्दथा'ति ॥ एवं देवा'ति खो ते रज्ज्वा पटिस्सुत्वा तं बहिनगरं नीहरित्वा आघातनं नयेय्युं । तमे'नं पस्सेय्य कोचिदे'व पुरिसो रज्ज्वा सन्तिक्का लद्धवरो लद्धयसधनभोगो आदेय्यवचनो बलविच्छित्तकारी, सो तस्स कारुज्जं कत्वा ते पुरिसे एवं वदेय्य—अलं भो, किं तुम्हाकं इमस्स सीसच्छेदनेन, तेन हि भो इमस्सं हत्थं वा पादं वा छिन्दित्वा जीवितं रक्खथ, अहमे'तस्स कारणा रज्ज्वा सन्तिके पटिवचनं करिस्सामी'ति । ते तस्स बलवतो वचनेन तस्स चोरस्स हत्थं वा पादं वा छिन्दित्वा जीवितं

रक्खेय्यु, अपि नु खो सो महाराज पुरिसो एवंकारी तस्स चोरस्स किञ्च-
कारी अस्सा'ति ॥ जीवितदायको खो भन्ते तस्स चोरस्स, जीविते दिन्ने
किं तस्स अकत्तं नाम अत्थी'ति ॥ या पन [111] तस्स हत्थपादच्छेदने
वेदना सो ताय वेदनाय किञ्चि अपुञ्जं आपज्जेय्या'ति ॥ अत्तना क्तेन
सो भन्ते चोरो दुक्खवेदनं वेदयति, जीवितदायको पन पुरिसो न किञ्चि
अपुञ्जं आपज्जेया'ति ॥ एवमे'व खो महाराज भगवा कारुञ्जेन देवदत्तं
पब्बाजेसि—म्म सांसने पब्बजितस्स दुक्खं परियन्तकत्तं भविस्सती'ति ।
परियन्तकत्तं च महाराज देवदत्तस्स दुक्खं देवदत्तो महाराज मरणकाले—

इमेहि अट्ठीहि तमगापुमालं

देवाति'देवं नरदम्मसारथिं ।

समन्तचक्रं सतपुञ्जलक्खणं

पाणेहि बुद्धं सरणं उपेमी'ति ॥

पाणुपेतं सरणम'गमासि ॥ देवदत्तो महाराज, ■ कोडासे क्ते कप्पे,
अतिक्कन्ते पठमकोडासे सङ्गं भिन्दि, पञ्चकोडात्तं निरये पच्चित्वा ततो
मुच्चित्वा अट्ठिस्सरो नाम पञ्चेकबुद्धो भविस्सति । अपि नु खो सो
महाराज भगवा एवंकारी देवदत्तस्स किञ्चकारी अस्सा'ति ॥ सम्बद्धो भन्ते
नागसेन तथागतो देवदत्तस्स, यं तथागतो देवदत्तं पञ्चेकबोधिं पापेस्सति,
किं तथागतेन देवदत्तस्स अकत्तं नाम अत्थी'ति ॥ यं पन महाराज
देवदत्तो सङ्गं भिन्दित्वा निरये दुक्खवेदनं वेदयति, अपि नु खो महाराज
भगवा ततोनिदानं किञ्चि अपुञ्जं आपज्जेय्या'ति ? ॥ नहि भन्ते, अत्तना
क्तेन भन्ते देवदत्तो कप्पं निरये पच्चति, दुक्खपरियन्तकारको सत्था न
किञ्चि अपुञ्जं आपज्जती'ति ॥ इमं पि खो त्वं महाराज कारणं अत्यतो
सम्पटिञ्छ, येन कारणेन भगवा देवदत्तं पब्बाजेसि ॥

[३२] अपरं पि महाराज उत्तरिं कारणं सुणोहि येन कारणेन भगवा देवदत्तं पब्बाजेसि । यथा महाराज [112] कुसलो भिसक्को सहकृत्तो वातपित्तसेम्हसन्निपातउत्तुपरिणामविसमपरिहारओपक्कमिक्कोप-
 क्तं पूतिकुणपदुमान्धाभिसञ्चलं^{३१} अन्तोसहं सुसिरगतं पुब्बरुधिरसम्पुण्णं
 वणं वूपसमेन्तो वणमुखं कत्तखळतिखिणखारकटुकेन भेसज्जेन अनुलिम्पति
 परिपच्चनाय, परिपच्चित्वा सुदुभावसु'पगतं सत्थेन विकन्तयित्वा दहति सला-
 काय, दढ्ढे खारलवणं देति, भेसज्जेना'नुलिम्पति वणरुहनाय, व्याधितस्स
 सोत्थिभावम'नुप्पत्तिया । अपि नु खो सो महाराज भिसक्को सहकृत्तो
 अहितचित्तो भेसज्जेना'नुलिम्पन्ति सत्थेन विकन्तति, दहति सलाकाय,
 खारलवणं देती'ति ? ॥ नहि भन्ते, हितचित्तो सोत्थिकामो तानि किरियानि
 करोती'ति । या पन'स्स भेसज्जकिरियाकरणेन उप्पन्ना दुक्खवेदना ततो-
 निदानं सो भिसक्को सहकृत्तो किञ्चि अपुञ्जं आपज्जेय्या'ति ? ॥ हितचित्तो
 भन्ते सोत्थिकामो भिसक्को सहकृत्तो तानि किरियानि करोति, किं सो
 ततोनिदानं अपुञ्जं आपज्जेय्य, समगामी सो भन्ते भिसक्को सहकृत्तो'ति ॥
 एवमे'व खो महाराज कारुज्जेन भगवा देवदत्तं पब्बाजेसि, दुक्ख-
 परिमुत्तिया ॥

[३३] अपरं पि महाराज उत्तरिं कारणं सुणोहि येन कारणेन भगवा देवदत्तं पब्बाजेसि । यथा महाराज पुरिसो कण्टकेन विद्धो अस्स,
 अथ'ज्जतरो पुरिसो तस्स हितकारो सोत्थिकामो तिप्पहेन कण्टकेन वा
 सत्थमुत्तेन समन्ततो छिन्दित्वा पग्घरन्तेन लोहितेन तं कण्टकं नीहरेय्य ।
 अपि ■ खो सो महाराज पुरिसो अहितकामो तं कण्टकं नीहरती'ति ? ।
 नहि भन्ते, हितकामो सो भन्ते पुरिसो सोत्थिकामो तं कण्टकं नीहरति,

सेनापति पुरोहितो अक्खदस्सो भण्डगारिको छत्तागाहको खमा-
गाहको, एते येव अम्मन्नाणाय गणीयन्ति, किं करणा ? युत्तत्ता राजगुणेहि,
अक्खेसा अगणिता, सब्बे अम्मन्ना त्वे'व सङ्गं [115] गच्छन्ति । एवमे'व
खो महाराज वेस्सन्तरेण रज्जा महादाने दीयमाने यं सत्तक्खत्तुं महापथवी
कम्पिता अक्कालिकं एतं कदाचु'पत्तिकं अट्ठहि हेतूहि विप्पयुत्तं, न तं
गणीयति अट्ठहि हेतूहि ॥

[३७] सूयति नु खो महाराज एतरहि जिनसासने कता'धिकारानं
दिट्ठधम्मसुखवेदनीयकम्मं, कित्ति च येसं अब्भुग्गता देवमनुस्सेसू'ति ? ॥
आम भन्ते, सूयति एतरहि जिनसासने कता'धिकारानं दिट्ठधम्मसुखवेदनिय-
कम्मं कित्ति च येसं अब्भुग्गता देवमनुस्सेसु, सत्त ते जना'ति ॥ के च ते
महाराजा'ति^{३७} ॥ सुमनो च भन्ते माळाक्करो, एकसाठको च ब्राह्मणो, पुण्णो च
भत्ताको, महिक्का च देवी, गोपालमाता च देवी, सुप्पिया च उपासिका,
पुण्णा च दासी'ति । इमे सत्त दिट्ठधम्मसुखवेदनीया सत्ता । कित्ती च इमेसं
अब्भुग्गता देवमनुस्सेसू'ति ॥ अपरे पि सूयन्ति नु खो अतीते मानुसके-
ने'व सरीरदेहेन तिदसभवन्नं गता'ति ॥ आम भन्ते सूयन्ती'ति ॥ के च
ते महाराजा'ति ॥ गुत्तिलो च गन्धब्बो, साधीनो च राजा, निमी च राजा
मन्धाता च राजा, इमे चतुरो जना सूयन्ति तेने'व मानुसकेन सरीरदेहेन
तिदसभवन्नं गता'ति ॥ सुचिरं पि कत्तं सूयति सुक्कतदुक्कट'ति ॥ सुतपुब्बं
पन तथा महाराज अतीते वा अद्धाने वत्तमाने वा अद्धाने इत्यन्नामस्स दाने
दीयमाने सक्किं वा द्विक्खत्तुं वा तिक्खत्तुं वा महापथवी कम्पिता'ति ? ॥ नहि
भन्ते'ति ॥ अत्थि मे महाराज आगमो, अधिगमो, परियत्ति,
सवणं, सिक्खाबलं, सुस्सूसा, परिपुच्छा, आचरियु'पासनं । मयापि न

सुतपुञ्ज—इत्यनामस्स दाने दीयमाने सकिं वा द्विक्खत्तुं वा तिक्खत्तुं वा
महापथवी कम्पिता^१ति, ठपेत्वा वेस्सन्तरस्स राजवसभस्स दानवरं । भग-
वतो च महाराज कस्सपस्स भगवतो च सकयमुनिनो^२ति द्विजं बुद्धानं
अन्तरे [116] गणनपथं वीतिवत्ता वस्सकोटियो अतिक्कन्ता । तत्थ पि मे
सवणं नत्थि—इत्यनामस्स दाने दीयमाने सकिं वा द्विक्खत्तुं वा तिक्खत्तुं
वा महापथवी कम्पिता^१ति ॥ न महाराज तावतकेन धीरियेन तावतक्का
परक्कमेन महापथवी कम्पति, गुणभारभरिता महाराज सच्चसोच्चैय्यकिरियगु-
णभारभरिता धारेत्तुं न विसहन्ती महापथवी चलति कम्पति पवेधति । यथा
महाराज सक्कटस्स अतिभारभरितस्स नाभियो च नेमियो च फलन्ति
अक्खो भिज्जति, एवमे^३व खो महाराज सच्चसोच्चैय्यकिरियगुणभारभरिता
महापथवी धारेत्तुं न विसहन्ती चलति कम्पति पवेधति । यथा वा घन
महाराज गगनं अनिलजलवेगसज्झादितं उस्सन्नजलभारभरितं अतिवतेन
पुटितत्ता नदति, रवति, गळ्ळाळ्ळयति, एवमे^३व खो महाराज महापथवी
रज्जो वेस्सन्तरस्स दानबलविपुलउस्सन्नभारभरिता धारेत्तुं न
विसहन्ती चलति कम्पति पवेधति । नहि महाराज रज्जो वेस्सन्तरस्स
चित्तं रागवसेन पक्कति, न दोसवसेन पक्कति, न मोहवसेन पक्कति, न
मानवसेन पक्कति, न दिट्ठिवसेन पक्कति, न किल्लेसवसेन पक्कति, न
वितक्कवसेन पक्कति, न अरतिवसेन पक्कति, अयं खो दानवसेन बहुलं
पक्कति—किं^४ति, अनागता याचका मम सन्तिके आगच्छेय्युं, आगता च
याचक्का यथाकामं लभित्वा अत्तमना भवेय्युं^५ति सत्तत्तं समितं दानं पति
मानसं ठपितं होति । रज्जो महाराज वेस्सन्तरस्स सत्तत्तं समितं दससु
ठनेसु मानसं ठपितं होति—दमे समे खन्तियं संवरे यमे निघमे
अक्कोधे अविहिंसायं सचे सोचेय्ये । रज्जो महाराज वेस्सन्तरस्स
कामेसना पहीना, भवेसना पटिप्पस्सद्दा, ब्रह्मचरियेसनाय येव उस्सुक्कं

आपन्नो । एउओ महाराज वेस्सन्तरस्स अत्तरक्खा पहीना, सब्बसत्तरक्खाय उस्सुक्क आपन्नो*—किं'ति इमे सत्ता समग्गा अस्सु अरोगा सधना [117] दीघायुक्का'ति बहुलं येव मानसं पवत्तति । ददम्भानो च महाराज वेस्सन्तरो राजा तं दानं न भवसम्पत्तिहेतु देति, न धनहेतु देति, न पट्टिदानहेतु देति, न उपलापनहेतु देति, न आयुहेतु देति, न वण्णहेतु देति, न सुखहेतु देति, न बलहेतु देति, न यसहेतु देति, न पुत्तहेतु देति, न धीतुहेतु देति, अथ खो सब्बञ्जुतजाणहेतु सब्बञ्जुतजाण-रतनस्स कारणा एवरूपे अतुलविपुला'नुत्तरे दानवरे अदासि । सब्बञ्जुतं पत्तो च इमं गाथं अभासि—

जालिं कण्हाजिनं चीतं मदीदेविं पतिब्बतं ।

ध्वजमानो न चिन्तेसि बोधिया येव कारण'ति ॥

वेस्सन्तरो महाराज राजा अक्कोधेन कोधं जिनाति, असाधुं साधुना जिनाति, कदरियं दानेन जिनाति, अलीकत्वादिनं सत्थेन जिनाति, सब्बं अकुसलं कुसलेन जिनाति ॥

[३८] तस्स एवं ददमानस्स धम्मा'नुगतस्स धम्मसीसकस्से' दाननि-स्सन्दबलविरियविपुलविप्फारेन हेट्ठा महावाता सम्भलन्ति, सणिकं सणिकं सकिं सकिं आकुला'कुला वायन्ति, ओणमन्ति उन्नमन्ति विनमन्ति, सीनपत्ता पादपा पपत्तन्ति, गुम्बगुम्बं कलाहका गगने सन्धावन्ति, रजो-सञ्चिता वाता दासणा होन्ति, गगनं उप्पीळ्ळितं, वाता वायन्ति सहस्रं धमधमायन्ति, महतिमहा भीमो सदो निच्छरति, तेसु वातेसु कुपितेसु उदकं सणिकं सणिकं चलति, उदके चलिते खुब्भन्ति मच्छकच्छपा, दिस्सन्ति^{२४} यमकयमका उमियो, तस्सन्ति जलचरा सत्ता, जलवीचि युगनद्धो वत्तति, वीचिनादो पवत्तति, घोरा बुब्बुल्ल्य उड्डहन्ति, फेणामाला भवन्ति, उत्तरति

२४ धम्मासी (सिं ?) सक्कस्स B. २५ जायन्ति TC. * पररक्खाय for सब्बसत्तर-क्खाय TC.

महासमुद्रो, दिसाविदिसं धावति उदकं, उद्वंसोत्पटिसोत्सुखा सन्दन्ति
 सलिलधारा, तसन्ति असुरा गरुड नागा यक्खा, उब्बिज्जन्ति—किं खो
 कथं नु खो सागरो विपरिवत्तती'ति गमनपथमेसन्ति भीतचित्ता, खुमिते लुब्धिते
 जलधरे पक्कम्पति महापठवी सनगा^{१४} [118] ससागरा । परिवत्तति सिनेरुगिरि
 कूटसेलसिखरो वित्तममानो होति । विमना होन्ति अद्दिनकुलबिळारकोथु-
 कत्तूकरमिगपक्खिनो, रुदन्ति यक्खा अप्पेसक्खा, हसन्ति यक्खा महे-
 सक्खा, कम्पमानाय महापथविया । यथा महाराज महतिमहापरियोगे
 उद्धनगते उदकसम्पुण्णे आकिण्णतण्डुले हेइतो अग्निं जलमानो पठमं
 ताव परियोगं सन्तापेति, परियोगो सन्तत्तो उदकं सन्तापेति, उदकं
 सन्तत्तं तण्डुलं सन्तापेति, तण्डुलं सन्तत्तं उम्मुज्जति निम्मुज्जति, बुब्बुळ-
 कजातं होति, फेणम्मालि उत्तरति—एवमे'व खो महाराज वेस्सन्तरो यं
 लोके दुच्चजं तं चजि, तस्स दुच्चजं चजन्तस्स दानस्स सभावनिस्सन्देन हेइया
 महावाता धारेतुं न विसहन्ता परिकुप्पितसु । महावातेसु परिकुप्पितेसु उदकं
 कम्पि, उदके कम्पिते महापथवी कम्पि, इति तदा महावाता च उदकं च
 महापथवी चा'ति इमे तपो एकमना विय अहेसुं । महादाननिस्सन्देन विपुल-
 बलविरियेन, न'त्ये'दिसो महाराज अञ्जस्स दाना'नुभावो यथा वेस्सन्तारस्स
 रञ्जो महादाना'नुभावो । यथा महाराज महिया बहुविधा मणयो विज्ज-
 न्ति, सेय्यथीदं—हन्दनीलो, महानीलो, जोतिरसो, वेळुरियो, उम्मापुण्णो,
 सिरीसपुण्णो, म्मोइरो, सुरियकन्तो, चन्दकन्तो, वजिरो, कज्जोपक्कमको,
 पुत्तसरागो, लोहितह्वो, मसारगल्लो—एते सब्बे अतिकम्म चक्कवत्तिम-
 णि अगममस्सय्यति, चक्कवत्तिमणि महाराज सन्ता योजनं ओभा-
 सेति, एवमे'व खो महाराज यं किञ्चि महिया दानं विज्जति अपि
 असदिसदानं परमं, तं सब्बं अतिकम्म वेस्सन्तारस्स रञ्जो महादानं

अगम'भवायति, वेस्तन्तरस्स महाराज रज्जो महादाने दीपमाने सत्तम्भत्तुं
महापथवी कम्पिता'ति ॥

[३९] अच्छरियं भन्ते नागसेन बुद्धानं । अच्युतं भन्ते नागसेन
बुद्धानं, यं तथागतो बोधिसत्तो [119] समानो असमो लोकेन एवं-
खन्ति एवंचित्तो एवंअधिमुत्ति एवंअधिप्पायो । बोधिसत्तानं भन्ते नागसेन
परक्कमो दक्खापितो पारमी च जिनानं भिय्यो ओभासिता, चरियं चरतो
पि ताव तथागतस्स सदेवके लोके सेट्ठभावो अनुदस्सितो । साधु भन्ते
नागसेन, थोभितं जिनसासनं, जोतिता जिनपारमी, छिन्ना तित्थियानं
वादगण्ठि, भिन्ना परप्पवादकुम्भा, पज्जो गम्भीरो उत्तनीवत्तो, गहनं
अगहनं कतं, सम्मा लद्धं जिनपुत्तानं निब्बाहनं, एवमे'तं गणिवरपक्क, तथा
सम्पटिच्छमी'ति ॥

[४०] भन्ते नागसेन, तुम्हे एवं भणय—सिविराजेन याचकस्स
चक्खुनि दिन्नानि, अन्धस्स सतो पन दिब्बचक्खुनि उप्पन्नानी'ति ।
एतं पि वचनं सक्कटं सनिग्गहं सदेसं । हेतुसमुग्घाते अहेतुस्मि अवत्थुस्मि
न'त्थि दिब्बचक्खुस्स उप्पादो'ति सुत्ते वुत्तं ॥ यदि भन्ते नागसेन सिवि-
राजेन याचकस्स चक्खुनि दिन्नानि, तेन हि पुन दिब्बचक्खुनि उप्प-
न्नानी'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि दिब्बचक्खुनि उप्पन्नानि, तेन हि
सिविराजेन याचकस्स चक्खुनि दिन्नानी'ति यं वचनं तं पि मिच्छ । अयं
पि उभतोकोटिको पज्जो गण्ठितो पि गण्ठितरो, वेधतो पि वेधतरो, गहनतो
पि गहनतरो, सो तवा'नुप्पत्तो । तत्थ छन्दमभिज्जेहि निब्बाहनाय परप्पवा-
दानं निग्गहाया'ति ॥ दिन्नानि महाराज सिविराजेन याचकस्स चक्खुनि,
तत्थ मा विमत्ति उप्पादेहि । पुन दिब्बानि च चक्खुनि उप्पन्नानि, तत्था'पि
च मा विमत्ति ज्जेही'ति ॥ अपि तु खो भन्ते नागसेन हेतुसमुग्घाते

अहेतुस्मि अवयुमि दिव्यचक्रु उपपज्जती'ति ? ॥ नहि महाराज'ति ॥
किं पन भन्ते [१२०] एत्थ कारणं येन कारणेन हेतुसमुग्घाते अहेतुस्मि
अवयुस्मि दिव्यचक्रु उपपज्जति । इद्ध ताव कारणेन मं सज्जापेही'ति ॥

[४१] किं पन महाराज अत्थि लोके सच्चं नाम येन सच्चवादिनो
सच्चकिरियं करोन्ती'ति ॥ आम भन्ते अत्थि लोके सच्चं नाम, सच्चेन भन्ते
नागसेन सच्चवादिनो सच्चकिरियं कत्वा देवं वत्सापेन्ति, अग्निं निब्बापेन्ति,
विसं पटिहन्ति, अज्जं पि विविधं कत्तब्बं करोन्ती'ति ॥ तेन हि महा-
राज युज्जति समेति — सिविराजस्स सच्चवलेन दिव्यचक्रु उपपज्जती'ति,
सच्चवलेन महाराज अवयुमि दिव्यचक्रु उपपज्जति, सच्चं येव
तत्थ वत्थु भवति दिव्यचक्रुस्स उप्पादाय । यथा महाराज ये केचि
सिद्धा सच्चम'नुगायन्ति — महामेघो पवस्सतू'ति, तेसं सह सच्चम'नुगी-
तेन महामेघो पवस्सति । अपि नु खो महाराज अत्थि आकासे वस्सहेतु
सन्निचितो येन हेतुना महामेघो पवस्सती'ति ॥ नहि भन्ते, सच्चं येव तत्थ
हेतु भवति महतो मेघस्स पवस्सनाया'ति ॥ एवमे'व खो महाराज न'त्थि
तस्स पक्कतिहेतु, सच्चं येवे'त्थ वत्थु भवति दिव्यचक्रुस्स उप्पादाया'ति ॥

[४२] यथा वा पन महाराज ये केचि सिद्धा सच्चम'नुगायन्ति—जलि-
तपज्जलितमहाअग्निक्खन्धो पटिनिवत्ततू'ति, तेसं सह सच्चम'नुगीतेन जलि-
तपज्जलितमहाअग्निक्खन्धो खणेन पटिनिवत्तति, अपि नु खो महाराज
अत्थि तस्मि जलितपज्जलिते महाअग्निक्खन्धे हेतु सन्निचितो येन हेतुना
जलितपज्जलितमहाअग्निक्खन्धो खणेन पटिनिवत्तती'ति ? ॥ नहि भन्ते,
सच्चं येव तत्थ वत्थु होति तस्स जलितपज्जलितस्स महाअग्निक्खन्धस्स
खणेन पटिनिवत्तनाया'ति ॥ एवमे'व खो महाराज न'त्थि तस्स पक्कतिहेतु,
सच्चं येव तत्थ वत्थु भवति दिव्यचक्रुस्स उप्पादाया'ति ॥

[४३] यथा वा पन महाराज ये केचि सिद्धा सच्च- [121] मनुगायन्ति विसं हलाहलं अगदं भवतु'ति, तेसं सह सच्चगीतेन विसं हलाहलं खणेन अगदं भवति, अपि तु खो महाराज अत्थि तस्मिं हलाहलविसे हेतु सन्निचितो येन हेतुना विसं हलाहलं खणेन अगदं भवती'ति ? ॥ नहि भन्ते, सच्चं येव तत्थ हेतु भवति विसस्स हलाहलस्स खणेन पटिघराताया'ति ॥ एवमेव खो महाराज विना पक्कतिहेतुं सच्चं येवे'त्य कथु भवति दिव्वचक्खुस्स उप्पादाया'ति ॥

[४४] चतुन्नं पि महाराज अरियसच्चानं पटिविषाय न'त्थ'ञ्जं चक्खु, सच्चं वत्थुं कत्वा चत्तारि अरियसच्चानि पटिविज्झन्ती'ति ॥

अत्थि महाराज चीनविसये चीनराजा । सो महासमुदे ब्रह्मि कातुकामो^{२८} चतुमासे चतुमासे सच्चकिरियं कत्वा सीहरयेन अन्तो महासमुदे योजनं पविससि, तस्स रयसीसस्स पुरतो पुरतो महावारिकखन्धो पटिक्कमति, निक्खन्तस्स पुन ओत्थरति । अपि तु खो महाराज सो महासमुदो सदेवमनुस्सेन पि लोकेन पक्कतिकायबलेन सक्का पटिक्कमापेतु'ति ? ॥ अति परिस्से पि भन्ते तव्वके उदकं न सक्का देवमनुस्सेन पि लोकेन पक्कतिकाय-बलेन पटिक्कमापेतुं, किं पन महासमुदे उदकं'ति ॥ इमिन्ना पि महाराज कारणेन सच्चबलं अत्तब्बं न'त्थि तं ठनं यं सच्चेन न पत्तब्बं'ति ॥

[४५] नगरे महाराज पाटलिपुत्ते असोको धम्मराजा सनेगमजान-पदअम्बभटबलमहामत्तेहि परिवुत्तो गङ्गानदिं नक्सल्लिसम्पुण्णं समतित्थिकं^{२९} सम्भारितं पञ्चयोजनसतायामं योजनपुथुलं सन्दमानं दिस्वा अमच्चे एवम्वह'-अत्थि कोचि भणे सम्मयो^{३०} इमं महानदिं पटिसोतं सन्दापेतु'ति ॥ अमच्चा आईसु-दुक्करं देवा'ति । तस्मिं येव गङ्गाकूले ठिता बिन्दुमती^{३१}

२८ कीब्बिकामो B. २९ समतित्थिकं TC. ३० T adds after this यो.

३१ बिन्दुमती B.

नाम गणिका अस्सोसि-रञ्ज किर [122] एवं वुत्तं-सक्का नु खो महागङ्गं पटिसोत्तं सन्दापेतु'ति । सा एवमाह-अहं हि नगरे पाटलिपुत्रे गणिका रूपं पजीविनी अन्तिमजीविका, मम ताव राजा सच्चकिरियं पस्सतू'ति । अथ सा सच्चकिरियं अकस्सि । सह तस्सा सच्चकिरियाय खणेन सा महागङ्गा गळगळन्ती पटिसोत्तं सन्दित्थ, महतो जनकायस्स पस्सतो । अथ राजा गङ्गाय आवद्धमिवेज्जनितं हलाहलसहं सुत्वा विम्वितो अच्चरियन्भुतजातो अस्सवे एवमाह-किस्सा'यं भणे महागङ्गा पटिसोत्तं सन्दती'ति ॥ बिन्दुमती म्हराज गणिका तव वचनं सुत्वा सच्चकिरियं अकस्सि, तस्सा सच्चकिरियाय महागङ्गा उन्ममुखा सन्दती'ति । अथ संविगाहदयो राजा तुरित-तुरितो सयं गन्त्वा तं गणिकं पुच्छि-सच्चं किर जे तया सच्चकिरियाय अयं गङ्गा पटिसोत्तं सन्दापिता'ति ॥ आम देवा'ति ॥ राजा आह-किं ते तत्थ बलं अत्थि को वा ते वचनं आदियति अनुम्मत्तो, केन त्वं बलेन इमं महागङ्गं पटिसोत्तं सन्दापेसी'ति ? । सा आह-सच्चबलेना'हं म्हराज इमं महागङ्गं पटिसोत्ते सन्दापेसि'ति ॥ राजा आह-किं ते सच्चबलं अत्थि चोरिया धुत्तिया असतिया छिन्निकाय पापिया भिन्नसीमाय^{३२} अतिकन्तिकाय अन्धजनपलोभिकाया'ति ? ॥ सच्चं म्हराज तादिसिका अहं, तादिसिकाय पि मे म्हराज सच्चकिरिया अत्थि, याया'हं इच्छमाना सदेवकं पि लोकं परिकत्तेय्य'ति ॥ राजा आह-कत्तामा पन सा होति सच्चकिरिया, इच्च मं सा-वेही'ति^{३३} । यो मे म्हराज वनं देति खत्तियो वा ब्राह्मणो वा वेस्सो वा सुद्धो वा अज्जो वा कोचि तेसं समकं येव उपद्दामि । खत्तियो'ति विसेसो नत्थि, सुद्धो'ति अतिमज्जना नत्थि, अनुनयपटिघविप्पमुत्ता वनसा-मिकं परिचरामि, एसा मे देव सच्चकिरिया, याया'हं इमं महागङ्गं पटिसोत्तं सन्दापेसि'ति ॥

[४६] इति पि महाराज सचे ठिता न किञ्चि अत्थं न विन्दन्ति । दिन्नानि च महाराज सिविराजेन याचकस्स [123] चक्खूनि दिव्वचक्खूनि च उप्पन्नानि, तं च सच्चकिरियाय । यं पन सुत्ते वुत्तं—मंसचक्खुस्मि नडे अहेतुस्मि अवत्थुमिह न'त्थि दिव्वचक्खुस्स उप्पादो'ति । तं भावनामयं चक्खुं सन्वाय वुत्तं'ति एवमे'तं महाराज धारेही'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन सुनिब्बेठितो पञ्चो, सुनिदिट्ठो निग्गहो, सुमदिता परम्पवादा, एवमेतं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[४७] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता तिण्णं खो पन भिक्खवे सन्निपाता गम्भस्स अवक्कन्ति होति—इध मातापितरो च सन्निपतिता होन्ति, माता च उतुनी होति, गम्भब्बो च पच्चुपटितो होति । इमेसं खो भिक्खवे तिण्णं सन्निपाता गम्भस्स अवक्कन्ति होती'ति । असेसवचनमेतं, निस्सेसवचनमेतं, निप्परियायवचनमेतं, अरहस्सवचनमेतं, सदेवमतुस्सानं मज्जे निसीदित्वा भणितं । अयं च द्विजं सन्निपाता गम्भस्स अवक्कन्ति दिस्सति दुक्कलेन तापसेन पारिकाय तापसिया उतुनीकाळे दक्खिणेन हत्थ'ज्जुटेन नाभि पराम्हा, तस्स तेन नाभिपरामसनेन सामकुमारो निब्बत्तो । मातङ्गेना पि इसिना ब्राह्मण-कज्जाय उतुनीकाळे दक्खिणेन हत्थ'ज्जुटेन नाभि पराम्हा, तस्स तेन नाभिपरामसनेन मण्डव्यो माणवको निब्बत्तो'ति । यदि भन्ते नागसेन भगवता भणितं तिण्णं खो पन भिक्खवे सन्निपाता गम्भस्स अवक्कन्ति होती'ति, तेन हि सामो च कुमारो मण्डव्यो च माणवको उभो पि ते नाभिपरामसनेन निब्बत्ता'ति यं वचनं, तं मिच्छ ॥ यदि भन्ते नागसेन भणितं सामो च कुमारो मण्डव्यो च माणवको नाभिपरामसनेन निब्बत्ता'ति तेन हि तिण्णं खो पन भिक्खवे सन्नि- [124] पाता गम्भस्स अवक्कन्ति होती'ति यं वचनं तं मिच्छ । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो सुगम्भीरो

सुनिपुणो विसयो बुद्धिमन्तानं, सो तवा'नुप्यत्तो, छिन्द विमतिपथं । धरोहि
अगगकपञ्चोत'ति ॥

[४८] भासितं पे'तं महाराज भगवता—तिष्णं खो पन भिम्बुवे
सन्निपाता अब्भस्स अवक्कन्ति होति—इध मातापितरो च सन्निपतिता
होन्ति, माता च उतुनी होति, गन्धब्बो च पच्चुपट्ठितो होति; एवं तिष्णं
सन्निपाता गब्भस्स अवक्कन्ति होती'ति । भणितं च—सामो च कुमारो,
मण्डब्बो च माणवको नाभिपरामसनेन निब्बत्ता'ति ॥ तेन हि भन्ते नाग-
सेन येन कारणेन पण्हो सुविनिच्छितो होति तेन कारणेन मं सज्जापेही'ति ॥
सुतपुब्बं पन तथा महाराज सङ्किच्चो च कुमारो इसिसिङ्गो च
तापसो धेरो च कुमारकस्सपो इमिना नाम ते निब्बत्ता'ति ॥ आम
भन्ते सूयति, अब्भुग्गता तेसं जाति—द्वे मिगधेनुयो ताव उतुनीधाले
द्वित्रं तापसानं पस्सावद्धानं आगन्त्वा ससम्भवं पस्सावं पिबिंसु, तेन पस्साव-
सम्भवेन सङ्किच्चो च कुमारो इसिसिङ्गो च तापसो निब्बत्ता । धेरस्स उदायिस्स
भिक्षुनु'पस्सयं उपगतस्स रत्तचित्तेन भिक्षुनिया अङ्गजातं उपनिज्झायत्तस्स
सम्भवं कासावे मुच्चि । अथ खो आयस्मा उदायि तं भिक्षुनि एतद'वोच
—गच्छ भगिनि उदकं आहर, अन्तरवासकं धोविस्सामी'ति ॥ रे'य्य अहमेव
धोविस्सामी'ति ॥ ततो सा भिक्षुनी उतुनीसमये तं सम्भवं एकदेसं
मुखेन अगगहेसि, एकदेसं अङ्गजाते पक्खिपि, तेन धेरो कुमारकस्सपो
निब्बत्तो'ति, एवं जनो आहा'ति ॥ अपि तु खो त्वं महाराज सद्दहसि
तं वचन'ति ? ॥ आम भन्ते, कल्लं तत्थ मयं कारणं उपलभाम येन मयं
कारणेन सद्दहाम—इमिना कारणेन निब्बत्ता'ति । किं पने'त्थ महाराज
कारण'ति ॥ [125] सुपरिकम्मकत्ते भन्ते कल्ले बीजं निपतित्वा खिपं
संविह्वही'ति ॥ आम महाराजा'ति ॥ एवमे'व खो भन्ते सा भिक्षुनी उतुनी
सम्माना सण्ठिते कल्ले सहिरे पच्छिन्नवेगे ठपिताय धातुया तं सम्भवं गहेत्वा

तस्मि कलले पक्खिपि, तेन तस्सा गम्भो सण्ठासि । एवं तव्य कारणं पक्खेम तेसं निव्वत्तिपा'ति ॥ एवमेतं महाराज तथा सम्पटिच्छामि—योनिष्वे-
सेन गम्भो सम्भवती'ति । सम्पटिच्छसि पन त्वं महाराज थेरस्स कुमारकत्सपस्स
गम्भा'क्कवकमनं'ति ॥ आम भन्ते'ति ॥ साधु महाराज पक्का'गतो सि मम विसयं
एकविधेन पि गम्भा'क्कवन्ति कथयन्तो भमा'नुबलं भविस्ससि । अथ य पन ता
द्वे मिगधेनुयो पस्सत्वं पिपित्वा गम्भं पटिलमिंसु, तासं त्वं सदहसि गम्भस्सा'
वक्कामनं'ति ॥ आम भन्ते'यं किञ्चि भुत्तं पीतं खायितं लेहितं सन्नं तं कललं-ओ-
सरति, ठनगतं बुद्धिमापज्जति । यथा भन्ते नागसेन या काचि सरित्ता
नाम सन्त्वा ता महास्सुइं ओसरन्ति, ठनगता बुद्धिमा'पज्जन्ति, एवमे'व
खो भन्ते नागसेन यं किञ्चि भुत्तं पीतं खायितं लेहितं सन्नं तं कललं
ओसरति, ठनगतं बुद्धिमा'पज्जति । तेन' हं कारणेन सदहामि मुखगतेन पि
गम्भस्सा'क्कवन्ति होती'ति ॥ साधु महाराज गाळ्हतरं उपगतो'सि
मम विसयं, मुखपानेन पि द्वयसन्निपातो भवति । सङ्किच्चकुमारस्स
इत्तिसिद्धस्स तापस्स थेरस्स च कुमार कत्सपस्स गम्भा'क्कवकमनं सम्पटि-
च्छसी'ति ॥ आम भन्ते सन्निपातो ओसस्ती'ति ॥

[४९] सामो पि महाराज कुमारो मण्डव्यो च माणक्को तीसु
सन्निपातेसु अन्तोग्वा एक रसा येव पुरिमेन, तव्य कारणं वक्खामि ।
दुकूलो च महाराज तापसो पारिका च तापसी उन्नेपि ते अरज्जवासा
पविवेका'धिमुत्ता उत्तमत्यग्वेसका, तपतेजेन ताव ऋत्तलोकं [126]
सन्तापेसु । तेसं तदा सक्को देवानमि'न्दो सायपत्तं उपद्धानं आगच्छति । सो
तेसं गल्हत्तमेत्ताय उपधारेन्तो अइसा अनागतमद्धाने द्विनं पि तेसं
चक्खूनं अन्तरधानं, दिस्वा ते एवमा'इ—एकं मे भोन्तो वचनं करोथ,
साधु एकं पुत्तं जनेय्याय, सो तुम्हाकं उपद्वाक्को भविस्सति आलम्बनो

चा'ति ॥ अलं कोसिय मा एवं भणी'ति । ते तस्स ते वचनं ■ सम्पटि-
 ष्ठिस्सु । अनुकम्पको अत्थकामो सक्को देवानमिन्दो दुतियं पि ततियं पि
 ते एवमा'ह—एकं मे भोन्तो वचनं करोथ, साधु, एकं पुतं जनेय्याथ । सो
 तुम्हाकं उपडाको भविस्सति आलम्बनो चा'ति । ततियं पि ते आहंसु—अलं
 कोसिय, मा त्वं खो अग्हे अनत्ये नियोजेहि, कदा'यं कायो न भिजिस्सति,
 भिज्जतु अयं कायो भेदनधम्मो, भिज्जन्तिया पि धरणिया, पतन्ते पि सेट्ठ-
 सिखरे, फलन्ते पि आकासे, पतन्ते पि चन्दिमसुरिये ने'व मयं लोकधम्मोहि
 मिस्सविस्साम । मा मं त्वं अम्हाकं सम्मुखभावं उपगच्छ, उपगतस्स ते
 एसो विस्सासो—अनत्यचरो त्वं मज्जे'ति ॥ ततो सक्को देवानमि'न्दो तेसं
 मनं अलम्भानो गएकतो पञ्चलिको पुन याचि—यदि मे वचनं ■ उस्सहथ
 कातुं, यदा तापसी उतुनी होति पुप्पवती तदा त्वं भन्ते
 दक्खिणेन हत्यङ्कुटेन नाभिं परामसेय्या'सि, तेन सा गम्भं लच्छति, सचि-
 पातो येवे'स गम्भावक्कन्तिया'ति ॥ सक्कोम'हं कोसिय तं वचनं कातुं,
 न तावत्केन अम्हाकं तपो भिज्जति, होतू'ति सम्पटि'च्छिस्सु । ताथ च
 पन वेलाय देवमवने अत्थि देवपुत्तो उस्सन्नकुसलमूलो खीणायुको,
 आशुक्खयप्पतो यदिच्छकं समत्यो ओक्कमितुं, अपि चक्कवत्तिकुले पि ।
 अथ सक्को देवानमि'न्दो तं देवपुत्तं उपसङ्गमित्वा एवमा'ह—एहि खो
 मारिस, सुप्पभातो ते दिक्खो, अत्थसिद्धि उपगता, यम'हं ते उपट्टानमा'गमिं,
 रमणीये ते ओक्कसे वासो भविस्सति, [127] पतिरूपे कुले पटिसन्धि
 भविस्सति, सुन्दरेहि मातापितूहि वड्डेतब्बो भविस्ससि, एहि मे वचनं करो-
 ही'ति याचि । दुतियं पि ततियं पि याचि सिरसि पञ्चलिकत्तो । ततो देवपुत्तो
 एवमा'ह—कतमं तं मारिस कुलं यं त्वं अभिक्खणं कित्तयसि पुनप्पुन'ति ॥
 दुक्खलो च तापसो, पारिका च तापसी'ति ॥ सो तस्स वचनं सुत्वा तुडो
 सम्पटि'च्छि—साधु मारिस, यो तव छन्दो सो होतु । आक्खमानो अहं मारिस

पत्थिते कुले उप्पज्जेयं, किम्हि कुले उप्पज्जामि, अण्डजे वा जलाबुजे वा संसेदजे वा ओपपातिके वा'ति । जलाबुजाय मारिस योनिया उप्पज्जाही'ति ॥ अथ सक्को देवानमिन्दो उप्पत्तिदिक्खं विगणेत्रा दुक्खलस्स तापस्स आरोचेसि—असुकास्मि नाम दिवसे तापसी उतुनी भविस्सति पुण्वती, तदा त्वं भन्ते दक्खिणेन हत्थहुत्थेन नाभिं परामसेय्यासी'ति ॥ तस्मिं महाराज दिवसे तापसी च उतुनी पुण्वती अहोसि, देवपुतो च तत्थु'पगतो पञ्चुपद्धितो अहोसि, तापसो च दक्खिणेन हत्थहुत्थेन तापसिया नाभिं परामसि । इति ते तयो सन्निपाता अहेसुं । नाभिपरामसनेन तापसिया रागो उदपादि । सो एन'स्सा रागो नाभिपरामसनं पटिच्च मा त्वं सन्निपातं अज्झाचारमे'व मज्झि । ऊहसनं पि सन्निपातो, उल्लपनं पि सन्निपातो, उपनिज्झायनं पि सन्निपातो, पुच्चभागभावतो रागस्स उप्पादाय वामसनेन सन्निपातो जायति, सन्धिपाता ओक्कमनं होली'ति । अनज्झाचारे पि महाराज परामसनेन गम्भा'वक्कन्ति होति । यथा महाराज अग्निं जलमनो अपरामसनो पि उपगतस्स सीतं व्यपहन्ति, एवमे'व खो महाराज अनज्झाचारे पि परामसनेन गम्भा'वक्कन्ति होति ॥

[५०] चेतुश्च महाराज वसेन संत्तानं गम्भा'वक्कन्ति होति—कम्मवसेन, योनिवसेन कुलवसेन आयाचनवसेन । अपि च संब्बे पे'त्ते सत्तां कम्मसम्भवा कम्मसमु-[128]-द्वाना ॥ कयं महाराज कम्मवसेन संत्तामं गम्भा'वक्कन्ति होति ? उस्सज्जुत्तलमूला महाराज संत्ता यदिच्छकं उप्पज्जन्ति, खत्तियमहासालकुले वा ब्राह्मणमहासालकुले वा गृहपतिमहासालकुले वा देवेषु वा अण्डजाय योनिया जलाबुजाय वा योनिया संसेदजाय वा योनिया ओपपातिकाय वा योनिया । यथा महाराज पुरिसो अट्ठो महद्धमो महाभोगो पट्टतर्जतरूपरजतो पट्टवित्थूपवरणो पट्टतथ-नवज्जो पट्टतर्जतिपक्खो दांसि वा दासं वा खेतं वा कथुं वा ग्रामं

वा निगमं वा जनपदं वा यं किञ्चि मनसा अभिप्रेतितं यदिच्छकं द्विगु-
णतिगुणं पि धनं दत्वा किणाति, एवमेव खो महाराज उस्सनकुसलमूला
सत्ता यदिच्छकं उपजन्ति, खत्तियमहासालकुले वा ब्राह्मणमहासालकुले
वा गहपतिमहासालकुले वा देवेषु वा अण्डजः वा योनिया जलानुजाय
वा योनिया संसेदजाय वा योनिया ओपपातिकाय वा योनिया । एवं
कम्मवसेन सत्तानं गम्भा'वक्कन्ति होति ॥

[५१] कथं योनिवसेन सत्तानं गम्भा'वक्कन्ति होति ? । कुवकुटानं
महाराज वातेन गम्भा'वक्कन्ति होति, बलाकानं मेघसदेन गम्भा'वक्कन्ति होति,
सब्बे पि देवा अगम्भसेय्यका सत्ता येव, तेसं नाना वण्णेन गम्भा'वक्कन्ति
होति । यथा महाराज मनुस्सा नानावण्णेन महिया चरन्ति, केचि पुरतो
पटिच्छदेन्ति, केचि पच्छतो पटिच्छदेन्ति, केचि नग्गा होन्ति, केचि
भण्डू होन्ति सेतपटधरा, केचि मोळिबद्धा होन्ति, केचि भण्डू कासावव-
सना होन्ति, केचि कासाववसना मोळिबद्धा होन्ति, केचि जटिनो वाक्-
चीरा होन्ति, केचि धम्मवसना होन्ति, केचि रस्मियो निवासेन्ति; सब्बे
पेतं मनुस्सा नानावण्णेन महिया चरन्ति । एवमेव खो महाराज सत्ता येव
ते सब्बे, तेसं नानावण्णेन गम्भा'वक्कन्ति होन्ति । एवं योनिवसेन सत्तानं
गम्भा'वक्कन्ति होति ॥

[५२] कथं कुलवसेन सत्तानं गम्भा'वक्कन्ति होति ? । कुलं नाम
महाराज चत्तारि कुलानि—अण्डजं जलानुजं [129] संसेदजं ओपपातिकं ।
यदि तत्थ गन्धब्बो यतो कुतोचि आगत्त्वा अण्डजे कुले उपज्जति
सो तत्थ अण्डजो होति । पे० । जलानुजे कुले, संसेदजे कुले, ओपपातिके
कुले उपज्जति सो तत्थ ओपपातिको होति, तेसु तेसु कुलेसु तादिसा येव
सत्ता सम्भवन्ति । यथा महाराज हिमवति नेरुपब्बतं ये केचि मिगपक्खि-
नो उपेस्सि, सब्बे ते सक्कवण्णं विजहित्वा सुवण्णवण्णा होन्ति, एवमेव खो

महाराज यो कोचि गन्धर्वो यतो कुतो चि आगन्त्वा अण्डजं योनिं उपगन्त्वा सभाववर्णं विजहत्वा अण्डजो होति । पे । जरायुजं, संसेदजं, ओपपातिकं योनिं उपगन्त्वा सभाववर्णं विजहत्वा ओपपातिको होति । एवं कुलवसेन सत्तानं गम्भा'वक्कन्ति होति ॥

[५३] कथं आयाचनवसेन सत्तानं गम्भा'वक्कन्ति होति ? । इध महाराज कुलं होति अपुत्तकं बहुसापतेथ्यं सद्धं पसकं सीलवन्तं कल्याणधम्मं तपनिस्सितं, देवपुत्तो च उस्सन्नकुसलमूलो चकनधम्मो होति, अथ सक्को देवानमिन्दो तस्स कुलस्स अनुकम्पाय तं देवपुत्तं आयाचति—पणिधेहि मारिस्स असुकस्स कुलस्स महेसिया कुच्छिं'ति । सो तस्स आयाचन-हेतु तं कुलं पणिधेति ॥ यथा महाराज मनुस्सा पुञ्जकाभा समणं मनोभावनीयं आयाचित्वा गेहं उपनेन्ति—अयं उपगन्त्वा सब्बस्स कुलस्स सुखावहो भविस्सती'ति एवमे'व खो महाराज सक्को देवानमिन्दो तं देवपुत्तं आयाचित्वा तं कुलं उपनेति । एवं आयाचनवसेन सत्तानं गम्भा'वक्कन्ति होति ॥

[५४] सामो महाराज कुमारो सक्केन देवानमिन्देन आयाचितो पारिकाय तापसिया कुच्छिं ओक्कन्तो । सामो महाराज कुमारो कतपुञ्जो, मातापितरो सीलवन्तो कल्याणधम्मो, आयाचको समल्लो, तिण्णं चेतोपणिधिया सामो कुमारो निब्बत्तो । इध महाराज नयकुसलो पुरिसो सुकळे अनूपखेत्ते बीजं रोपेय्य, अपि नु तस्स बीजस्स अन्तरायं विजजेन्तस्स दुड्ढिया कोचि अन्तरायो भवे-[130]-य्या'ति ॥ नहि भन्ते, निरुपधातं भन्ते बीजं सिपं संविरुद्धेय्या'ति ॥ एवमे'व खो महाराज सामो कुमारो मुत्तो उप्पन्नन्तरायेहि तिण्णं चेतोपणिधिया निब्बत्तो । अपि नु खो महाराज सुतपुब्बं तथा इसीनं मनोपदोसेन इद्धो फीतो महाजनपदो सजनो समुच्छिन्नो'ति ? ॥ आस भन्ते, सूपति महिया — दण्डकारज्जं,

मेष्टारञ्जं कालिङ्गारञ्जं मातङ्गारञ्जं, स्रब्धं तं अरञ्जं अरञ्जभूतं, स्रब्धे
 पे'ते जनपदा इसीनं मनोपदोसेन खयं गता'ति ॥ यदि महाराज तेसं
 मनोपदोसेन सुसमिद्धा जनपदा उच्छिञ्जन्ति, अपि नु खो तेसं मनोपसा-
 देन किञ्चि निम्बतेय्या'ति ? ॥ आम भन्ते'ति ॥ तेन हि महाराज सामो
 कुमारो तिण्णं बलवन्तानं चेतोपसादेन निम्बतो इसिनिम्मितो देवनिम्मितो
 पुञ्जनिम्मितो'ति—एवमे'तं महाराज धारेहि । तयो इमे महाराज देवपुत्ता
 सक्केन देवानं इन्देन आयाचितं कुळं उप्पन्ता, कत्तमे तयो—सामो कुमारो,
 महापनादो, कुसराजा, तयो पे'ते बोधिसत्ता'ति ॥ सुनिदिद्वा भन्ते
 नागसेन गम्भा'वहन्ति, सुकथितं कारणं, अन्धकारे आलोको कतो,
 जया विजटिता, निच्छुद्धा परम्पवादा, एवमे'तं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[५५] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—पञ्चे'व दानि आनन्द
 वस्ससतानि सद्धम्मो ठस्सती'ति ॥ पुन च परिनिब्बानसमये सुभदेन परि-
 ब्बाजकेन पण्डं पुट्ठेन भगवता भणितं—इमे च सुभद भिक्खू सम्मा विद्द-
 रेय्युं, असुज्जो लोको अरहन्तेहि अस्सा'ति । अनवसेसवचनमि'दं, निरव-
 सेसवचनमि'दं, निपरियायवचनमि'दं यदि भन्ते नागसेन तथागतेन
 भणितं—पञ्चे'व दानि वस्ससतानि सद्धम्मो ठस्सती'ति, तेन हि—असुज्जो
 लोको अरहन्तेहि [131] अस्सा'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि तथा-
 गतेन भणितं—असुज्जो लोको अरहन्तेहि अस्सा' ति, तेन हि—पञ्चेव दानि
 आनन्द वस्ससतानि सद्धम्मो ठस्सती'ति तं पि वचनं मिच्छ ॥ अथ
 पि उभतोकोटिको पण्डो गह्वनतो पि गह्वनतरो, बलवतो पि बलवतरो,
 गण्ठितो पि गण्ठितरो, सो त्वा'नुपत्तो, तत्थ ते आणबलविष्कारं
 दस्सेहि, मक्कतो विय सागरब्भन्तरगतो'ति ॥

[५६] भासितं पे'तं महाराज भगवता—पञ्चे'व दानि आनन्द वस्स-
 सतानि सद्धम्मो ठस्सती'ति । परिनिब्बानसमये च सुभदस्स परि-

ज्वाजकस्स भणितं—इमे च सुमह भिक्खू सम्मा विहारेयुं, असुज्जो लोको
 अरहन्तेहि अस्स'ति । तं च पन महाराज भगवतो वचनं नानत्थं चे'व होति
 नानान्यञ्जनं च । अयं सासनपरिच्छेदो अयं पटिपत्ति परिदीपना'ति दूरं
 विवज्जिता ते उभो अज्जमज्जं । यथा महाराज नमं पयवितो दूरं विवज्जितं,
 निरयं सगगतो दूरं विवज्जितं, कुसलं अकुसलतो दूरं विवज्जितं, सुखं
 दुक्खतो दूरं विवज्जितं, एवमे'व खो महाराज ते उभो अज्जमज्जं दूरं विव-
 ज्जिता । अपि च महाराज मा ते पुच्छ मोघा अस्स, रसतो ते संसन्देव्वा
 कथयिस्सामि । पञ्चेव दानि आनन्द वस्ससत्तानि सद्धम्मो ठस्सती'ति
 यं वचनं भगवा आइ, तं खयं परिदीपयन्तो सेसकं परिच्छिन्दि
 —वस्ससहस्सं आनन्द सद्धम्मो तिठेय्य सवे भिक्खुणिपो न
 पब्बाजेय्थुं, पञ्चेव दानि आनन्द वस्ससत्तानि सद्धम्मो ठस्सती'ति ।
 अपि नु खो महाराज भगवा एवं वदन्तो सद्धम्मस्स अन्तरवानं वा वदेत्ति
 अभिसमयं पटिक्कोसती'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ नहं महाराज परिकित्त-
 यन्तो सेसकं परिदीपयन्तो परिच्छिन्दि । यथा महाराज पुरिसो नद्यायिको
 सन्बसेसकं गहेत्वा जनस्स परिदीपेय्य—एत्तकं मे भण्ढं नहं, इदं [132]
 सेसकं'ति, । एवमे'व खो महाराज भगवा नहं परिदीपयन्तो सेसकं देवमनु-
 रस्सनं कथेसि—पञ्चेव दानि आनन्द वस्ससत्तानि सद्धम्मो ठस्सती'ति ।
 यं पन महाराज भगवता भणितं—पञ्चेव दानि आनन्द वस्ससत्तानि
 सद्धम्मो ठस्सती'ति, सासनपरिच्छेदो एसो । यं पन परिनिब्बान-
 समये सुमहस्स परिज्वाजकस्स समणे परिकित्तयन्तो आइ—इमे च सुमह
 भिक्खू सम्मा विहारेयुं, असुज्जो लोको अरहन्तेहि अस्स'ति, पटिपत्ति-
 परिदीपना एसो । त्वं पन तं परिच्छेदं च परिदीपनं च एकरसं करोसि ।
 यदि पन ते छन्दो एकरसं कत्वा कथयिस्सामि, साधुक्रं सुणोहि मनसि-
 करोहि अग्निमन्मनसो ॥

[५७] इध महाराज, तव्यको भवेथ नवसलिलसम्पुण्णो समुद्रमुत्तरियमानो परिच्छिन्नो परिवट्टमवत्तो, अपरियादिण्णे येव तस्मिं तव्यके उदक्कपरि महामेघो अपरापरं अनुपबन्धन्तो अतिवस्सेय्य, अपि नु खो महाराज तस्मिं तव्यके उदक्कं परिकख्यं परियादानं गच्छेय्या'ति ? ॥ नहि भन्ते'ति ॥ केन कारणेन महाराजा'ति ? ॥ मेघस्स भन्ते ? अनुपबन्धनताया'ति ॥ एवमे'व खो महाराज जिनसासनवरसद्धम्मतव्यको आचारसीलगुणवत्तपटिपत्ति विमलनवसलिलसम्पुण्णो उत्तरियमानो भवग्गम'भिभवित्वा ठितो । यदि तत्थ बुद्धपुत्ता आचारसीलगुणवत्तपटिपत्ति मेघवस्सं अपरापरं अनुपबन्धापेय्युं अभिक्कसापेय्युं, एवमिदं जिनसासनवरसद्धम्मतव्यको चिरं दीघमद्धानं तिहेय्य, अरहन्तेहि लोको असुज्जो भवेय्य । इमम'त्थं भगवता सन्धाय भासितं—इमे च सुभद भिक्खू सम्मा विहरेय्युं, असुज्जो लोको अरहन्तेहि अस्सा'ति ॥

[५८] इध पन महाराज, सद्धति महाअग्निक्खन्धे जलमाने अपरापरं सुक्खतिणक्खगोमयानि उपसंहरेय्युं, अपि नु खो महाराज अग्निक्खन्धो निब्बा-[133]-पेय्या'ति ॥ नहि भन्ते, भिक्खो भिक्खो सो अग्निक्खन्धो जलेय्य, भिक्खो भिक्खो पभासेय्या'ति ॥ एवमे'व खो महाराज दससहस्समिहलोकधातुया जिनसासनवरं पि आचारसीलगुणवत्तपटिपत्तिया जलति यभासति । यद्धि पन महाराज तदुत्तरिं बुद्धपुत्ता पञ्चहि पधानिय'झेहि समन्नागता सततमप्पमत्ता पदहेय्युं, तीसु सिक्खासु छन्दजाता सिक्खेय्युं, चारित्तं च वारित्तं च सीलं सम्मत्तं परिपूरेय्युं, एवमिदं जिनसासनवरं भिक्खो भिक्खो चिरं दीघमद्धानं तिहेय्य, असुज्जो लोको अरहन्तेहि अस्सा'ति । इमम'त्थं भगवता सन्धाय भासितं—इमे च सुभद भिक्खू सम्मा विहरेय्युं, असुज्जो लोको अरहन्तेहि अस्सा'ति ॥

[५९] इध पन महाराज, सिद्धिदसमसुमज्जितसप्पभसविमलदासं

सण्डसुखमगेस्कचुण्णेन अपरापरं मज्जेय्युं । अपि नु खो महाराज
तस्मि आदासे मल्लकहमरजोजहं जायेय्या'ति ? ॥ नहि भन्ते ।
अज्जदत्थु विमलतरं येव भवेय्या'ति ॥ एवमे'व खो महाराज
जिनसासनवरं पक्वतिनिम्मलं व्यपगतकिलेसमलरजोजहं । यदिदं
बुद्धपुत्ता आचारसीलगुणक्तपटिपत्तिसहोखधुतगुणेन जिनसासनवरं सहि-
क्खेय्युं, एवमि'दं जिनसासनवरं चिरं दीवमद्धानं तिद्देय्य, असुज्जो च
लोको अहरहन्तेहि अस्सा'ति । इमम'त्थं भगवता सन्धाय भासितं—इमे च
सुभद भिक्खू सम्मा विद्देय्युं, असुज्जो लोको अहरहन्तेहि अस्सा'ति । पटि-
पत्तिमूलकं महाराज सत्थुसासनं पटिपत्तिवारणं, पटिपत्तिया अनन्तरहिताय
तिद्धती'ति ॥

[६०] भन्ते नागसेन, सद्वम्म'न्तरधानं'ति यं वदेसि, कतमं तं
सद्वम्म'न्तरधानं'ति ॥ तीणि'मानि महाराज सासन'न्तरधानानि, कत-
मानि तीणि—अधिगम'न्तरधानं, पटिपत्त'न्तरधानं, लिङ्ग'न्तरधा-[१३४]नं ।
अधिगमे महाराज अन्तरहिते सुप्पटिपन्नस्सा पि धम्मा'भिसमयो न होति,
पटिपत्तिया अन्तरहिताय सिक्खापदपज्जत्ति अन्तरधायति, लिङ्गं येव
तिद्धति, लिङ्गे अन्तरहिते पवेणु'पच्छेदो होति । इमानि खो महाराज तीणि
अन्तरधानानी'ति ॥ सुविज्जापितो भन्ते नागसेन पञ्चो गम्भीरो
उत्तानीकतो, गण्ठि भिन्नो, नडा परप्पवादा, भागा निप्पमा कता, त्वं
गणिवरक्सभमासजा'ति ॥

[६१] भन्ते नागसेन, तथागतो सच्चं अकुसलं ज्ञापेत्वा सच्च-
ञ्जुतं पत्तो, उदाह्व सावसेसे अकुसले सच्चञ्जुतं पत्तो'ति ॥
सच्चं महाराज अकुसलं ज्ञापेत्वा भगवा सच्चञ्जुतं पत्तो ।
न'त्थि भगवतो सेसकं अकुसलं'ति ॥ किं पन भन्ते दुक्खा वेदना तथा-
गतस्स काये उप्पन्नपुब्बा' ति ? ॥ आग महाराज, राजगहे भगवतो पादो सक्-

ल्लिकाय खतो, लोहितपक्खन्दिकाबाधो उप्पन्नो, काये अभिसन्ने जीवकेन विरेचको^{३६} कारितो, वाता^{३७}बाधे उप्पन्ने उपद्वकेन येरेन उप्पहोदकं परि-
धिङ्ग^{३८}ति ॥ यदि भन्ते नागसेन तथागतो सब्बं अकुसलं ज्ञापेत्वा सब्ब-
ज्जुतं पत्तो, तेन हि भगवतो पादो सकल्लिकाय खतो, लोहितपक्खन्दिका
च आबाधो उप्पन्नो^{३९}ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि तथागतस्स पादो सक-
ल्लिकाय खतो, लोहितपक्खन्दिका च आबाधो उप्पन्नो, तेन हि-तथा-
गतो सब्बं अकुसलं ज्ञापेत्वा सब्बज्जुतं पत्तो^{४०}ति, तं पि वचनं मिच्छा, नत्थि
भन्ते विना कम्मेन वेदयितं, सब्बं तं वेदयितं कम्ममूलकं, तं कम्मेनेव
वेदयति । अयं पि उभतोकोटिको पण्डो तवा^{४१}नुप्पत्तो, सो तया निब्बा-
हितब्बो^{४२}ति ॥

[६२] न हि महाराज, सब्बं तं वेदयितं कम्ममूलकं । अट्ठहि
महाराज कारणेहि वेदयितानि उप्पज्जन्ति, येहि कारणेहि पुथुसत्ता
वेदना वेदियन्ति, कतमेहि अट्ठहि ? । वातसमुद्धानानि पि खो महाराज
इधे^{४३}क्खानि [135] वेदयितानि उप्पज्जन्ति, पित्तसमुद्धानानि पि खो
महाराज । पे । सेम्भसमुद्धानानि पि खो महाराज । पे । सन्निपातिकानि
पि खो महाराज । पे । उत्तुपरिणामजानि पि खो महाराज । पे । विस-
म^{४४}हारजानि पि खो महाराज । पे । ओपक्कमिकानि पि खो महाराज । पे ।
कम्मविपाकजानि पि खो महाराज इधे^{४५}क्खानि वेदयितानि उप्पज्जन्ति । इमेहि
खो महाराज अट्ठहि कारणेहि पुथुसत्ता वेदना वेदियन्ति । तथ ये ते
सत्ते कम्मं विबाधति ते इमे सत्ता कारणं पटिवाहन्ति, तेसं तं वचनं
मिच्छ^{४६}ति ॥ भन्ते नागसेन, यच्च वातिकं यच्च पित्तिकं यच्च सेम्भिकं यच्च

३६ विरेको TC.

३७ निब्बायितब्बो B.

सन्निपातिकं यश्च उत्तुपरिणामजं यश्च विसमाहारजं यश्च ओपक्कमिकं
 सञ्चे ते कम्मसमुद्धाना येव, कम्मेने'य ते सञ्चे सम्भवन्ती'ति ॥ यदि महाराज
 ते पि सञ्चे कम्मसमुद्धाना व आवावा भवेय्युं, न तेसं कोद्दासतो
 लक्खणानि भवेय्युं । वातो खो महाराज कुप्पमानो दसविधेन कुप्पति—सीतेन,
 उण्हेन, जिघ्रच्छय, पिपासाय, अतिभुत्तेन, ठनेन, पधानेन, आधावनेन,
 उपक्कमेन, कम्मविपाकेन । तत्र ये ते नवविधा, न ते अतीते न अनागते,
 वत्तमानके भवे उप्पज्जन्ति, तस्मा न क्तब्बा—कम्मसम्भवा सञ्चा वेदना'ति ।
 पित्तं महाराज कुप्पमानं तिविधेन कुप्पति—सीतेन, उण्हेन, विसमभोजनेन ।
 सेम्हं महाराज कुप्पमानं तिविधं कुप्पति—सीतेन, उण्हेन, अन्नपानेन ।
 यो च महाराज वातो, यश्च पित्तं, यश्च सेम्हं तेहि तेहि कारणेहि कुप्पित्वा
 मिस्सीहुत्वा सकं वेदनं आकङ्कति । उत्तुपरिणामजा महाराज वेदना उत्तुप-
 रिणामेन उप्पज्जति, विसमाहारजा वेदना विसमाहारेन उप्पज्जति, ओप-
 क्कमिका महाराज वेदना अत्थि विरिया, अत्थि कम्मविपाका कम्मविपाकजा
 वेदना पुञ्चे कनेन कम्मेन उप्पज्जति । इति खो महाराज अप्पं कम्मवि-
 पाकजं, बहुतरं अवसेसं । तत्थ बाला [136] सञ्चं कम्मविपाकजं येवा'ति
 अतिधावन्ति । तं सञ्चं ■ सक्का विना बुद्धअणेन ववत्थानं कातुं ॥

[६३] यं पन महाराज भगवतो पादो सकलिक्रय खतो, तं वेद-
 यितं ने'य वातसमुद्धानं, न पित्तसमुद्धानं, न सेम्हसमुद्धानं, न सन्निपातिकं,
 न उत्तुपरिणामजं, न विसमहारजं, न कम्मविपाकजं, ओपक्कमिकं येव ।
 देवदत्तो हि महाराज बहूनि जातिसत्तसहस्सानि तथागते आघातं बन्धि ।
 सो तेन आघातेन मइति गरं सिलं गहेत्वा—मत्थके पातेस्सामी'ति मुञ्चि ।
 अय'ञ्जे द्वे सेळा आगन्त्वा तं सिलं तथागतं असम्पत्तं येव सम्पटि'ञ्छु,
 तासं^{३९} पद्दारेन प्पटिका मिज्जित्वा भगवतो पादे एहिं उप्पादेसि ।

कम्मविपाकतो वा महाराज भगवतो एसा वेदना निब्बत्ता, किरियत्तो वा, तदुद्धं न'त्य'ज्जा वेदना । यथा महाराज खेत्तदुद्धताय वा बीजं न सम्भवति बीजदुद्धताय वा, एवमेव खो महाराज कम्मविपाकतो वा भगवतो एसा वेदना निब्बत्ता किरियत्तो वा, तदुद्धं न'त्य'ज्जा वेदना । यथा वा पन महाराज कोडुद्धताय वा भोजनं विसमं परिणमति आहारदुद्धताय वा, एवमेव खो महाराज कम्मविपाकतो वा भगवतो एसा वेदना निब्बत्ता किरियत्तो वा, तदुद्धं न'त्य'ज्जा वेदना ॥

[६४] अपि च महाराज न'त्थि भगवतो कम्मविपाकजा वेदना, न'त्थि विसमाहारजा वेदना, अवसेसेहि समुद्धानेहि भगवतो वेदना उप्पज्जति । ताय च पन वेदनाय ■ स्वक्का भगवन्तं जीवित्ता वोरोपेतुं । निपतन्ति महाराज चातुमहाभूतिके कौंये इद्धानिद्ध सुभा'सुभवेदना । इध महाराज आकासे खित्तो लेड्डु महापथविया निपतति, अपि ■ खो सो महाराज लेड्डु पुब्बे कत्तेन महापथविया निपती'ति ? ॥ न हि भन्ते । न'त्थि सो भन्ते हेतु महापथविया येन हेतुना महापथवी कुसळा'कुसलविपाकं पटिसंवेदेय्य, [137] पच्चुप्पजेन भन्ते अकम्भकेन हेतुना सो लेड्डु महापथवियं निपतति ■ यथा महाराज महापथवी, एवं तथागतो दइब्बो, यथा लेड्डु पुब्बे अकत्तेन महापथवियं निपतति, एवमे'व खो महाराज तथागतस्स पुब्बे अकत्तेन सा सकलिका पादे निपतिता । इध पन महाराज मनुस्सा महापथविं भिन्दन्ति च खणन्ति च, अपि ■ खो ते महाराज मनुस्सा पुब्बे कत्तेन महापथविं भिन्दन्ति च खणन्ति चा'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति । एवमे'व खो महाराज या सा सकलिका भगवतो पादे निपतिता न सा सकलिका पुब्बे कत्तेन भगवतो पादे निपतिता । यो पि महाराज भगवतो लोहितपक्खन्दिकाबाधो उप्पज्जो सो पि आनाधो पुब्बे

कतेन उप्पन्नो, सन्निपातिकेन उप्पन्नो । ये केचि महाराज भगवतो कायिका
 आवाधा उप्पन्ना न ते कम्मा'भिनिब्बत्ता, छ्वं एतेसं समुद्धानानं अञ्जतरतो
 निब्बत्ता । भासितं पे'तं महाराज भगवता—देवातिदेवेन संयुत्तनिकायवरलञ्चके
मोलियसीवके वेय्याकरणे—पित्तसमुद्धानानि पि खो सीवक इधे'कच्चानि वेद-
 यितानि उप्पज्जन्ति । सामं पि खो एतं सीवक वेदितब्बं—यथा पित्तसमुद्धानानि
 पि इधे'कच्चानि वेदयितानि उप्पज्जन्ती'ति; लोकस्स पि खो एतं सीवक
 सच्चसम्मत्तं यथा पित्तसमुद्धानानि पि इधे'कच्चानि वेदयितानि उप्पज्जन्ती'ति ।
 तत्र सीवक ये ते समणब्राह्मणा एवंवादिनो एवंदिडिन्तो—यं किञ्चा'यं पुरिस-
 पुगलो पटिसंवेदेति सुखं वा दुक्खं वा अदुक्खमसुखं वा सब्बं तं पुब्बे-
 कतहेतूहि'ति, यच्च सामं जातं तच्च अतिधावन्ति, यच्च लोके सच्चसम्मत्तं तच्च
 अतिधावन्ति, तस्मा तेसं समणब्राह्मणानं मिच्छा'ति वदामि । सेम्भसमुद्धानानि पि
 खो सीवक इधे'कच्चानि वेदयितानि उप्पज्जन्ति । वातसमुद्धानानि पि खो सीवक ।
 पे । सन्निपातिकानि पि खो सीवक । पे । उत्तुपरिणामजानि पि खो सीवक । पे ।
 विसमाहारजानि^{५१} [138] पि खो सीवक । पे । ओपक्कमिकानि पि खो
 सीवक । पे । कम्मविपाकजानि पि खो सीवक इधे'कच्चानि वेदयितानि
 उप्पज्जन्ती'ति । सामं पि खो एतं सीवक वेदितब्बं—यथा कम्मविपाकजानि
 पि इधे'कच्चानि वेदयितानि उप्पज्जन्ति, लोकस्स पि खो एतं सीवक सच्च-
 सम्मतं यथा कम्मविपाकजानि पि इधे'कच्चानि वेदयितानि उप्पज्जन्ति तत्र
 सीवक ये ते समणब्राह्मणा एवंवादिनो एवंदिडिन्तो—यं किञ्चा'यं पुरिस-
 पुगलो पटिसंवेदेति सुखं वा दुक्खं वा अदुक्खमसुखं वा सब्बं तं पुब्बे कत-
 हेतूहि । यं च सामं जातं तं च अतिधावन्ति, यं च लोके सच्चसम्मत्तं च अति-
 धावन्ति, तस्मा तेसं समणब्राह्मणानं मिच्छा'ति वदामी'ति । इति पि महाराज
 न सब्बा वेदना कम्मविपाकजा । सब्बं महाराज अकुसलं ज्ञापेत्वा

भगवा सम्बञ्जुतं पत्तो'ति एवमे'तं धारेही'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन,
एवमे'तं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[६५] भन्ते नागसेन, तुम्हे भणथ—यं किञ्चि करणीयं तथागतस्स सब्बं
तं सब्बं तं बोधिया येव मूले परिनिद्धितं, न'त्थि तथागतस्स उत्तरिं करणीयं
कतस्स वा पटिचयो'ति । इदं च तेमासं पटिसल्लह्नं दिस्सति । यदि भन्ते
नागसेन यं किञ्चि करणीयं तथागतस्स सब्बं तं बोधिया येव मूले
परिनिद्धितं, न'त्थि तथागतस्स उत्तरिं करणीयं कतस्स वा पटिचयो । तेन
हि—तेमासं पटिसल्लह्णीनो'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि तेमासं पटिसल्लह्णीनो,
तेन हि—यं किञ्चि करणीयं तथागतस्स सब्बं तं बोधिया येव मूले परि-
निद्धितं'ति तं पि वचनं मिच्छ । न'त्थि कतकरणीयस्स पटिसल्लह्नं, सक्क-
णीयस्सेव पटि-[139]-सल्लह्नं । यथा नाम व्याधितस्स भेसज्जेन करणीयं
होति, अब्याधितस्स किं भेसज्जेन, छातस्से'व भोजनेन करणीयं होति,
अच्छातस्स किं भोजनेन ? । एवमे'व खो भन्ते नागसेन न'त्थि कतकरणीयस्स
पटिसल्लह्नं, सक्कणीयस्सेन पटिसल्लह्नं । अयं पि उभतोकोटिको पब्बो
तवा'नुप्पत्तो, । सो तथा निब्बाहितब्बो'ति ॥

[६६] यं किञ्चि महाराज करणीयं तथागतस्स सब्बं तं बोधिया येव
मूले परिनिद्धितं, न'त्थि तथागतस्स उत्तरिं करणीयं कतस्स वा
पटिचयो । भगवा च तेमासं पटिसल्लह्णीनो । पटिसल्लह्नं खो महाराज
बहुगुणं, सब्बे पि तथागता पटिसल्लह्णीयित्वा सम्बञ्जुतं पत्ता । तं ते
सुक्कतगुणमनुस्सरन्ता पटिसल्लह्नं सेवन्ति । यथा महाराज पुरिसो रज्जो
सन्तिका लद्धवरो पटिलद्धसभोगो तं सुक्कतगुणमनुसरन्तो अपरा'परं
रज्जो उपट्ठानं एति, एवमे'व खो महाराज सब्बे पि तथागता पटिसल्लह्णी-
यित्वा सम्बञ्जुतं पत्ता, तं ते सुक्कतगुणमनुस्सरन्ता पटिसल्लह्नं सेवन्ति ।
यथा वा पन महाराज पुरिसो आतुरो दुक्खितो बाद्धगिलानो भिक्खु-

पसेवित्वा सोत्थिमनुष्यत्तो तं सुकृतगुणमनुस्सरन्तो अपरा'परं भिसक्कमुपसे-
वन्ति, एवमे'व खो महाराज सब्बे पि तथागता पटिसह्खीयित्वा सब्बज्जुतं
पत्ता, तं ते सुकृतगुणमनुस्सरन्ता पटिसह्खानं सेवन्ति ॥

[६७] अट्ठीवीसति खो पनिमि महाराज पटिसह्खानगुणा ये गुणे
समनुपस्सन्ता तथागता पटिसह्खानं सेवन्ति । कत्तमे अट्ठीवीसति ? । इध
महाराज पटिसह्खानं पटिसह्खीयमानं रक्खति, आयुं वड्ढेति, बलं देति,
क्खं पिदहति, अयसमपनेति, यसमुपनेति, अरतिं विनोदेति, रतिमुप-
पदहति, भयमपनेति, वेसारज्जं करोति, कोसज्जमपनेति, विरियमभिज्जेति,
रागमपनेति, दोसमपनेति, मोहमपनेति, मानं निहन्ति वितक्कं भञ्जति,
चित्तं एकागं करोति, म्रनसं स्नेहयति,^{४२} [140] हासं जनेति, गह्वं
करोति, लाभमुप्पादयति, नमस्सिथं करोति, पीतिं पापेति, पामोज्जं करोति,
सह्खारानं समावं दस्सयति, भवणपटिसन्धि उग्घाटेति, सब्बसामज्जं देति ।
इमे खो महाराज अट्ठीवीसति पटिसह्खानगुणा, ये गुणे समनुपस्सन्ता तथा-
गता पटिसह्खानं सेवन्ति ॥ अपि च खो महाराज तथागता सन्तं सुखं समा-
पत्तिरति अनुभवितुकामा पटिसह्खानं सेवन्ति परियोसितसङ्कप्पा । चतूहि
खो महाराज कारणेहि तथागता पटिसह्खानं सेवन्ति, कत्तमे चतूहि ? विहारफासु-
ताय पि महाराज तथागता पटिसह्खानं सेवन्ति, अनवज्जगुणबहुलताय पि
तथागता पटिसह्खानं सेवन्ति, असेसअरियवीथितो पि तथागता पटिसह्खानं
सेवन्ति, सब्बबुद्धानं थुतयोमितवण्णितपसत्थतो पि तथागता पटिसह्खानं
सेवन्ति । इमेहि खो महाराज चतूहि कारणेहि तथागता पटिसह्खानं सेवन्ति ।
इति खो महाराज तथागता पटिसह्खानं सेवन्ति, न करणीयताय न कत्तस्से
वा^{४३} पटिच्चयाय, अथ खो गुणविसेसदस्साविताथि तथागता पटिसह्खानं

४२ सोचयति C.

४३ T. places this in bracket.

सेवन्ती'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं, तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[६८] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—तथागतस्स खो आनन्द चत्तारो इद्धिपादा भाविता बहुलीकता यानिकता वस्तुकता अनुडिता परिचिता सुसमारद्धा । आकङ्क्षमानो आनन्द तथागतो कप्पं वा तिद्ध्य कप्पा'वसेसं वा'ति । पुन च भणितं—इतो तिष्णं मासानं अच्चेयेन तथागतो परिनिब्बायिस्सती'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन, भगवता भणितं—तथागतस्स खो आनन्द चत्तारो इद्धिपादा भाविता । पे । कप्पा'वसेसं वा'ति; तेन हि तेमासपरिच्छेदो मिच्छ । यदि^{४४} भन्ते तथागतेन भणितं—इतो तिष्णं मासानं अच्चेयेन [141] तथागतो परिनिब्बायिस्सती'ति, तेन हि—तथागतस्स खो आनन्द चत्तारो इद्धिपादा भाविता । पे । कप्पा'वसेसं वा'ति तं पि वचनं मिच्छा ॥ न'त्यि तथागतानं अद्धाने गजितं, अमोक्वचना बुद्धा भगवन्तो तथवचना अद्देज्जवचना । अयं पि उमत्तोकोटिको पञ्चो गम्भीरो सुनिपुणो दुन्निज्जापयो सो तवा'नुप्पत्तो, भिन्दे'तं दिट्ठिजालं, सो एकंसे ठपय, भिन्द परप्पवाद'ति ॥

[६९] भासितं पे'तं महाराज भगवता—तथागतस्स खो आनन्द चत्तारो इद्धिपादा भाविता । पे । कप्पा'वसेसं वा'ति तेमासपरिच्छेदो च भणितो । सो च पनं कप्पो आयुक्कप्पो वुच्चति । न महाराज भगवा अत्तनो कलं कित्तयमानो एवमा'ह, इद्धिबलं पन महाराज भगवा परिकित्तयमानो एवमा'ह—तथागतस्स खो आनन्द चत्तारो इद्धिपादा भाविता । पे । कप्पा'वसेसं वा'ति । यथा महाराज रुज्जो अस्सा'जानियो भवेय्य सीघगति अनिलजवो, तस्स राजा जवकलं परिकित्तयन्तो सनेगमजानपदभटकलब्राह्मणगहपतिकवमच्चजनमज्जे एवं

४४. The passage beginning with यदि is recast in C. it runs—यदि मासपरिच्छेदं (दनं ?) सखं तेन हि कप्पं वा तिद्ध्य कप्पावसेसं वा ति तं पि वचनं मिच्छा । B and T are identical here.

वदेय्य-आकङ्क्षमानो मे भो अयं हयवरो सागरजलपरियन्तं महिं अनु-
विचरित्वा खणेन इधा'गच्छेय्या'ति । ■ च तं जवगतिं तस्सं परिसार्य
दस्सेय्य, विज्जति च खो जघो तस्सं, समथो च सो खणेन सागरजलपरि-
यन्तं महिं अनुविचरितुं । एवमे'व खो महाराज भगवा अत्तनो इद्धिबलं
परिकित्तयमानो एवमा'ह, ■ पि तेविज्जानं छल्लभिज्जानं अरहन्तानं
विमलखीणासवानं देवमनुस्सानं च मज्झे मिसीदिज्जा भणितं-तथागतस्स
खो आनन्द चत्तरो इद्धिपादा भाविता बहुलीकता थानिकता वत्थुकता
अनुद्धिता परिचिता सुसम्पदा । आकङ्क्षमानो आनन्द तथागतो कप्पं वा
तिहेय्य कप्पा'वसेसं वा'ति । विज्जति च तं महाराज इद्धिबलं भगवतो,
समथो च भगवा इद्धिबलेन कप्पं वा ठातुं कप्पावसेसं वा । न च भगवा
[142] तं इद्धिबलं तस्सं परियायं दस्सेति । अनस्थिको महाराज
भगवा सब्बभवेहि गरहिता च भगवता सब्बभवा । भासितं पे'तं
महाराज भगवता-सेय्यथा पि भिक्खवे अप्पमत्तको पि गूथो दुग्गन्धो
होति, एवमे'व खो अहं भिक्खवे अप्पमत्तं पि भवं ■ वण्णेमि, अन्तमसो
अच्छासङ्गातमत्तम्पी'ति । अपि नु खो महाराज भगवा सब्बभवग-
तियोनियो गूथसमं दिस्वा इद्धिबलं निस्साय भवेसु छन्दरागं करेय्या'ति ? ॥
न हि भन्ते'ति ॥ तेन हि महाराज भगवता इद्धिबलं परिकित्तयमानो एव-
रूपबुद्धसीहनादममिनीदी'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्प-
टिच्छामी'ति ॥

पठमो वग्गो

[१] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—अभिज्जाया'हं भिक्खवे धम्मं देसेमि, नो अनभिज्जाया'ति । पुन च विनयपञ्चत्तिया एवं भणितं—आकङ्कमानो आनन्द सङ्गो मम'च्चयेन खुद्धानुसुद्धकानि सिक्खापदानि समूहनतू'ति । किं नु खो भन्ते नागसेन, खुद्धानुसुद्धकानि सिक्खापदानि दुप्पञ्चत्तानि, उदाहु अवत्थुस्मि अजानित्वा पञ्चत्तानि, यं भगवा अत्तनो अच्चयेन खुद्धानुसुद्धकानि सिक्खापदानि समूहनापेति ? । यदि भन्ते नागसेन, भगवता भणितं—अभिज्जाया'हं भिक्खवे धम्मं देसेमि नो अनभिज्जाया'ति, तेन हि—आकङ्कमानो आनन्द सङ्गो मम'च्चयेन खुद्धानुसुद्धकानि सिक्खापदानि समूहनतू'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि तथागतेन [143] विनयपञ्चत्तिया एवं भणितं—आकङ्कमानो मम'च्चयेन खुद्धानुसुद्धकानि सिक्खापदानि समूहनतू'ति, तेन हि—अभिज्जाया'हं भिक्खवे धम्मं देसेमि नो अनभिज्जाया'ति तं पि वचनं मिच्छ । अयं पि उभतोकोटिको पण्डो सुखुमो निपुणो गम्भीरो सुगम्भीरो दुब्बिज्जापयो, सो तवा'नुपत्तो, तत्थ ते ाणबलविप्फारं दस्सेही'ति ॥

[२] भासितं पे'तं महाराज भगवता—अभिज्जाया'हं भिक्खवे धम्मं देसेमि, नो अनभिज्जाया'ति । विनयपञ्चत्तिया पि एवं भणितं—आकङ्कमानो आनन्द सङ्गो मम'च्चयेन खुद्धानुसुद्धकानि सिक्खापदानि समूहनतू'ति । तं पन महाराज तथागतो भिक्खू वीमंसमानो आह—उक्कलिस्सन्ति नु खो मम सावका मया विस्सजापियमाना मम'च्चयेन खुद्धानुसुद्धकानि सिक्खापदानि उदाहु आदियिस्सन्ती'ति । यथा महाराज चक्रवर्ती राजा पुत्ते एवं वदेय्य—अयं खो ताता महाजनपदो सब्बदिसासु सागरपरियन्तो, दुक्खो ताता तावत्तेन बलेन धारेतुं, एथ तुम्हे ताता मम'च्चयेन पच्चन्ते पच्चन्ते देसे पजहथा'ति । अपि नु खो ते महाराज कुम्भरा पितु अच्चयेन हत्यगतं जनपदं सब्बे ते पच्चन्ते देसे मुखेय्यु'ति ॥

नहि भन्ते । राजानो भन्ते लुद्धतरा, कुमारा रज्जलोभेन तदुत्तरि दिगुणतिगुणजनपदं परिगणहेय्युं, किं पन ते ह्यगणं जनपदं मुञ्चेय्युं'ति ॥
 एवमेव खो महाराज तथागतो भिक्खू वीमंसमानो एवमाह—आक्खमानो आनन्द सज्जो मम'ज्जेन खुदानुखुइकानि सिक्खापदानि समूहनतू'ति ।
 दुक्खपरिसुत्तिया महाराज बुद्धगुत्ता धम्मलोभेन अज्जं पि उत्तरिं दियट्ठं सिक्खापदस्तं गोपेय्युं । किं पन पक्कतिपज्जत्तं सिक्खापदं मुञ्चेय्युं'ति ॥

[३] भन्ते नागसेन यं भगवा आह—खुद्दा'नु-[144]-खुइकानि सिक्खापदानी'ति, एत्था'यं जनो सम्मूब्बो विमतिजातो अधिकतो संसय-पक्खन्नो—कतमानि तानि खुदानुखुइकानि सिक्खापदानि, कतमानि अनुसि-क्खापदानी'ति ? ॥ दुक्कटं महाराज खुइकं सिक्खापदं, दुब्भासितं अनुखु-इकं सिक्खापदं, इमानि द्वे खुद्दा'नुखुइकानि सिक्खापदानि । पुब्बकेहि पि महाराज महायैरेहि एत्थ विमति उप्पादिता, तेहि पि एकज्झं न कतो धम्मसंघित्तिपरियाये भगवता एसो पज्जो उपदिट्ठो'ति ॥ चिरनि-विस्सत्तं भन्ते नागसेन जिनरइस्सं अज्जे'तरहि लोके विवटं पाक्कटं कतं'ति ॥

[४] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—न'त्था'नन्द तथागतस्स धम्मेषु आचरियमुट्ठी'ति । पुन च धैरेन मालुंक्क्यापुत्तेन पज्जं पुट्ठो न व्याकासि । एसो खो भन्ते नागसेन पज्जो द्वयन्तो एकन्तनिस्सितो भविस्सति अजाननेन वा गुय्हकरणेन वा । यदि भन्ते नागसेन भगवताऽऽ भणितं—न'त्था'नन्द तथागतस्स धम्मेषु आचरियमुट्ठी'ति, तेन हि थैरस्स मालुंक्क्यापुत्तस्स अजानन्तेन न व्याकतं । यदि अजानन्तेन न व्याकतं, तेन हि अत्थि तथागतस्स आचरियमुट्ठी । अयं पि उमत्तोकोटिको पज्जो तवा'नुप्पत्तो । सो तथा निब्बाहितब्बो'ति ॥

[५] भासितं पे'तं महाराज भगवता—न'त्था'नन्द तथागतस्स

धम्मेषु आचरियमुद्दी'ति । अव्याकृतो च धेरेन मालुङ्क्यापुत्तेन पुच्छितो पञ्चो, तं च पन न अजानन्तेन न गुह्यकरणेन । चत्तारि'मानि महाराज पञ्चव्याकरणानि । कतमानि चत्तारे ? एकंसव्याकरणीयो पञ्चो, विभज्जव्याकरणीयो पञ्चो, पटिपुच्छाव्याकरणीयो पञ्चो, उपनीयो पञ्चो'ति । कतमो च महाराज एकंसव्याकरणीयो पञ्चो ? । रूपं अनिच्चं'ति [145] एकंसव्याकरणीयो पञ्चो, वेदना अनिच्चा'ति । पे । सज्जा अनिच्चा'ति । पे । सङ्खारा अनिच्चा'ति । पे । विज्जाणं अनिच्चं'ति । एकंसव्याकरणीयो पञ्चो । अयं एकंसव्याकरणीयो पञ्चो ॥ कतमो विभज्ज-व्याकरणीयो पञ्चो ? । अनिच्चं पन रूपं'ति विभज्जव्याकरणीयो पञ्चो, अनिच्चा पन वेदना'ति, अनिच्चा पन सज्जा'ति, अनिच्चा पन सङ्खारा'ति, अनिच्चं पन विज्जाणं'ति विभज्जव्याकरणीयो पञ्चो । अयं विभज्जव्याकरणीयो पञ्चो ॥ कतमो पटिपुच्छाव्याकरणीयो पञ्चो ? । किं नु खो चक्खुना सब्बं विजानाती'ति अयं पटिपुच्छव्याकरणीयो पञ्चो ॥ कतमो उपनीयो पञ्चो ? । सस्सतो लोको'ति उपनीयो पञ्चो, असस्सतो लोको'ति, अन्तवा लोको'ति, अनन्तवा लोको'ति, अन्तवा च अनन्तवा च लोको'ति, नेवन्तवा नानन्तवा लोको'ति, तं—जीवं—तं—सरीरं'ति अज्जं—जीवं—अज्जं—सरीरं'ति, होति—तथागतो—परं—मरणा'ति, न-होति—तथागतो—परं—मरणा'ति, होति—च—न—होति—च—तथागतो—परं—मरणा'ति, नेव—होति—न—न—होति—तथागतो परंमरणा'ति उपनीयो पञ्चो । अयं उपनीयो पञ्चो ॥ भगवा महाराज धेरस्स मालुङ्क्यापुत्तस्स तं उपनीयं पञ्चं न व्याकासि । सो पन पञ्चो किंकारणा उपनीयो ? । न तस्स दीपनाय हेतु वा कारणं वा अत्थि, तस्मा सो पञ्चो उपनीयो । न'त्थि भगवन्तानं बुद्धानं अकारणमहेतुकं गिरमुदीरणं'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन एवमेतं तथा सम्पटिञ्चमी'ति ॥

[६] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—'सब्बे तसन्ति दण्डस्स सब्बे भायन्ति मच्चुनो'ति । पुन भणितं—'अरहा सब्बभयमतिकन्तो'ति । किं नु खो भन्ते नागसेन अरहा दण्डभया [146] तसति । निरये वा नेरयिकसत्ता जलिता कुपितो तत्ता सन्तत्ता तम्हा जलितग्गिजालका महानिरया चवमाना मच्चुनो भायन्ति । यदि भन्ते नागसेन भगवता भणितं—सब्बे तसन्ति दण्डस्स सब्बे भायन्ति मच्चुनो'ति, तेन हि अरहा सब्बभयमतिकन्तो'ति यं वचनं तं मिच्छा । यदि भगवता भणितं—अरहा सब्बभयमतिकन्तो'ति, तेन हि—सब्बे तसन्ति दण्डस्स सब्बे भायन्ति मच्चुनो'ति तं पि वचनं मिच्छ । अयं उभतोकोटिको पञ्चो तवा'नुपपत्तो, सो तथा निब्बाहितव्वो'ति ॥

[७] ने'तं महाराज वचनं भगवता अरहन्ते उपादाय भणितं—सब्बे तसन्ति दण्डस्स सब्बे भायन्ति मच्चुनो'ति, ठपितो अरहा तस्मिं वथुस्मिं, समूहतो भयहेतु अरहतो । ये ते महाराज सत्ता सकिलेसा येसं च अधिमत्ता अत्तानुदिदि, ये च सुखदुक्खेसु उन्नतावनता, ते उपादाय भगवता भणितं—सब्बे तसन्ति दण्डस्स सब्बे भायन्ति मच्चुनो'ति । अरहतो महाराज सब्बगति उपच्छिन्ना, योनि विद्धंसिता, पटिसन्धि उपहता, भग्गा फासू, समूहता सब्बभवालया, समुच्छिन्ना सब्बसङ्कारा, हतं कुसलाकुसलं, विहता अविज्जा, अवीजं विज्जाणं कतं, दड्ढा सब्बविलेसा, अतिवत्ता लोकधम्मा, तस्मा अरहा न सन्तसति सब्बभयेहि ॥ इध महाराज रज्जो चत्तारो महामत्ता भवेय्युं, अनुरत्ता लद्धयसा विस्तासिका, ठपिता महति इस्सरिये ठाने, अथ राजा किस्मिच्चिदेव करणीये समुपपन्ने यावता सकविजिते सब्बजनस्स आणापेय्य—सब्बे' व मे बलिं करोन्तु, साधेय तुम्हे चत्तारो महामत्ता तं करणीयं'

ति । अपि नु खो महाराज तेसं चतुर्नं महामत्तानं बलिभया सन्तासो उप-
 ज्येति ॥ न हि भन्ते'ति ॥ केन कारणेन महाराजा'ति ? ॥ ठपिता ते
 मन्ते रज्ज्वा उत्तमे ठाने, न'त्यि तेसं बलि, समतिक्रान्तबलिनो ते, अव-
 सेसे उपादाय रज्ज्वा [147] आणापितं—सब्बे'व मे बलिं करोन्तू'ति ।
 एवमे'व खो महाराज ने' तं वचनं भगवता अरहन्ते उपादाय भणितं,
 ठपितो अरहा तस्मिं वयुस्मिं, समूहतो भयहेतु अरहतो, ये ते महा-
 राज सत्ता सक्खिसेसा येसं च अधिमत्ता अत्ता'नुदिदिं ये च सुखदुक्खेसु
 उन्नतावनता, ते उपादाय भगवता भणितं—सब्बे तसन्ति दण्डस्स सब्बे
 भायन्ति मच्चुनो'ति । तस्मा अरहा न तसति सब्बभयेही'ति ॥

[८] ने'तं भन्ते नागसेन वचनं सावसेतं, निर्वसेसवचनमेतं सब्बे'
 ति, तस्य मे उत्तरिं कारणं ब्रूहि तं वचनं पतिट्ठापेतुं'ति ॥ इध महाराज गामे
 गामसामिको आणापकं आणापेय्य—एहि मो आणापक यावता गामे गामिका
 ते सब्बे सीधं मम सन्तिके सन्निपातेही'ति । सो—साधु सामी'ति सम्प-
 टिच्छिवा गाममज्जे ठत्वा तिक्खत्तुं सद्धम'नुत्सावेय्य—यावता गामे गामिका ते
 सब्बे सीधं सीधं सामिनो सन्तिके सन्निपतन्तू'ति । ततो ते गामिका आणा-
 पकस्स वचनेन तुरिततुरिता सन्निपत्तिवा गामसामिकस्स आरोचेन्ति—सन्नि-
 पतिता सामि सब्बे गामिका, यं ते करणीयं तं करोही'ति । इति सो महा-
 राज गामसामिको कुटिपुरिसे सन्निपातेन्तो^१ सब्बे गामिके आणापेति ते च
 आणत्ता न सब्बे सन्निपतन्ति, कुटिपुरिसा येव सन्निपतन्ति, एत्तका
 येव मे गामिका'ति । गामसामिको च तथा सम्पटिच्छति । अज्जे बहुतरा
 अनागता इत्थिपुरिसा दासिदासा भत्तका कम्मकरा गामिका गिलाना गोम-
 हिसा अजेळ्ळा सुवाना, ये अनागता सब्बे ते अगणिता, कुटिपुरिसा

येव उपादाय आणापितत्ता—सब्बे सन्निपतन्तू'ति । एवमेव खो महाराज ने'तं वचनं भगवता अरहन्ते उपादाय भणितं, ठपितो अरहा तस्मिं वत्थु-स्मिं, समूहतो भयहेतु अरहतो । ये ते महाराज सत्ता सक्किलेसा येसं च अधिम्मा अत्तानुदिट्ठि ये च सुखदुक्खेसु उन्नतावनता, ते उपादाय भग-क्ता भणितं—सब्बे तसन्ति दण्डस्स सब्बे भायन्ति [148] मच्चुनो'ति । तस्मा अरहा न तसति सब्बमयेहि । अत्थि महाराज सावसेसं वचनं सावसेसो अत्थो, अत्थि सावसेसं वचनं निरवसेसो अत्थो, अत्थि निरवसेसं वचनं सावसेसो अत्थो, अत्थि निरवसेसं वचनं निरवसेसो अत्थो, तेन तेन अत्थो सम्पटि-च्छित्तब्बो । पञ्चविधेन महाराज अत्थो सम्पटिच्छित्तब्बो । आहचपदेन खो महा-राज, रसेन, आचरियवंसताय, अधिप्पाया, कारणुत्तरियताय । एत्थ हि—आह-चपदं'ति सुत्तं अधिप्पेतं, रसो हि सुत्तानुलोमं, आचरियवंसो'ति आच-रियवादो, अधिप्पायो'ति अत्तनो मति, कारणुत्तरियता'ति इमेहि चतूहि समेत्तं कारणं । इमेहि खो महाराज पञ्चहि कारणेहि अत्थो सम्पटि-च्छित्तब्बो । एवमेसो पञ्चो सुविनिच्छित्तो होती'ति ॥

[९] होतु भन्ते नागसेन, तथा तं सम्पटिच्छामि, ठपितो होतु अरहा तस्मिं वत्थुस्मिं, तसन्तु अवसेसा सत्ता । निरये पन नेरयिका सत्ता, दुक्खा तिब्बा^३ कटुका वेदना वेदियमाना जलितपज्जलितसब्बङ्गपचङ्गा रुण्णकारुज्जकन्दितपरिदेवितलालम्बितमुखा असङ्गहितेव्वदुक्खाभिभूता अ-त्ताणा असरणा असरणीभूता अनप्पसोकातुरा अन्तिमपच्छिमगतिका एकन्त-सोकपरायणा उण्हतिखिणचण्डखरतपनतेजनवन्ता भीमभयजनकनिनादम-हासद्वा संसिन्वितलल्लिखजालाभाळाकुला समन्ता सतयोजनानुप्परणचिवेगा कदरिया तपना महानिरया च्वमाना मच्चुनो भायन्ती'ति ॥ आम महाराजा'

ति ॥ ननु भन्ते नागसेन निरयो एकन्तदुःखवेदनियो, किस्स पन ते नेरयिका सत्ता एकन्तदुःखवेदनिया निरया चवमाना मञ्चुनो भायन्ति, किस्स निरये रमन्ती'ति ? ॥ न ते महाराज नेरयिका सत्ता निरये रमन्ति, मुच्चितुकामा व ते निरया । मरणस्से'व सो' महाराज आनुभावो येन तेसं सन्तासो उप्पज्जती'ति ॥ एतं खो भन्ते नागसेन न सदहमि' यं मुच्चितु-
कामानं [149] चुतिया सन्तासो उप्पज्जति । हासनीयं भन्ते नागसेनं
सं ठानं, यं ते पत्थितं लभन्ति । कारणेन मं सज्जापेही'ति ॥

[१०] मरणं'ति खो महाराज एतं अदिट्ठसच्चानं तासनीयट्ठानं ।
एत्था'यं जनो तसति च उच्चिज्जति च । यो च महाराज कण्हसप्पस्स भायति
सो मरणस्स भायन्तो कण्हसप्पस्स भायति, यो च हत्थिस्स भायति ।
पे । सीहस्स व्यम्बस्स दीपिस्स अच्चस्स तरुच्छस्स महिस्स गवयस्स
अग्निस्स उदकस्स खाणुकस्स कण्ठकस्स भायति, यो च सत्तिया भायति,
सो मरणस्स भायन्तो सत्तिया भायति । मरणस्से'सो महाराज सरसभावतेजो
तस्स सरसभावतेजेन सविज्जेसा सत्ता मरणस्स तसन्ति भायन्ति, मुच्चितु-
कामा पि महाराज नेरयिका सत्ता मरणस्स तसन्ति भायन्ति । इध महाराज
पुरिसस्स काये मेदोगण्ठि उप्पज्जेय्य, सो तेन रोगेन दुक्खितो उपद्वा परि-
मुच्चितुकामो भिसक्कं सहस्रकत्तं आमन्तापेय्य, तस्स वचनं सो भिसक्को सहस्र-
कत्तो सम्पटिच्छित्वा तस्स रोगस्स उद्धरणाय उपकरणं उपद्वापेय्य—सत्यकं
तिखिणं करेय्य, दहनसलाकं अग्निमिहि पक्खिपेय्य, खारलवणं निसदय्य
पिसापेय्य, अपि नु खो महाराज तस्स आतुरस्स तिखिणसत्यकच्छेदनेन
यमकसलाकादहनेन खारलोणप्पवेसनेन तासो उप्पज्जेय्या'ति ॥ अगम
भन्ते'ति ॥ इति महाराज तस्स आतुरस्स रोगा मुच्चितुकामस्सा पि वेदनाभया

सन्तासो उपपज्जति, एवमेव खो महाराज निरया मुच्चितुकामानं पि नेरयिकानं सत्तानं मरणभया सन्तासो उपपज्जति । इध महाराज पुरिसो इस्सरा'पराधिको बद्धो सङ्खलिकबन्धनेन गद्धमे पविस्सतो परिमुच्चितुकामो अस्स, तमेनं सो इस्सरो मोचेतुकामो पक्कोसापेय्य । अपि नु खो महाराज इस्सरापराधिकस्स पुरिसस्स—कत्त-[150]-दोसो अहं'ति जानन्तस्स इस्सरदस्सनेन सन्तासो उपपजेय्या'ति ? आम भन्ते'ति ॥ इति महाराज तस्स इस्सरापराधिकस्स पुरिसस्स परिमुच्चितुकामस्सा पि इस्सरभया सन्तासो उपपज्जति, एवमेव खो महाराज निरया मुच्चितुकामानं पि नेरयिकानं सत्तानं मरणभया सन्तासो उपपज्जी'ति ॥ अपरं पि भन्ते उत्तरि क्करणं ब्रूहि येना'हं कारणेन ओकप्पेय्य'ति ॥

[११] इध महाराज पुरिसो दड्ढविसेन आसीविसेन दड्ढो भवेय्य, सो तेन विसविकारेन पतेय्य उपपतेय्य, बडेय्य पवडेय्य, अथ'उज्जतरो पुरिसो बड्ढवन्तेन भन्तपदेन तं दड्ढविसं आसीविसं आनेत्वा तं दड्ढविसं पच्छच-मापेय्य, अपि नु खो महाराज तस्स विसगतस्स पुरिसस्स तस्मिं दड्ढविसे सप्पे सोत्थिहेतु उपगच्छन्ते सन्तासो उपपजेय्या'ति ? ॥ आम भन्ते'ति ॥ इति महाराज तथारूपे अहिंस्सि सोत्थिहेतु पि उपगच्छन्ते तस्स सन्तासो उपपज्जति, एवमेव खो महाराज निरया मुच्चितुकामानं पि नेरयिकानं सत्तानं मरणभया सन्तासो उपपज्जति । अनिदं महाराज सब्बसत्तानं मरणं, तस्मा नेरयिका सत्ता निरया परिमुच्चितुकामा पि मच्चुनो भायन्ती'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन । एवमेतं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[१२] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—

न अन्तलिकखे न समुदमज्जे

न पब्बतानं विक्कं पविस्स ।

न विज्जती सो जगतिप्पदेसो

यत्थ द्वितो मुचेय्य मच्चुपासा'ति ॥

पुन भगवता परिता च उदिष्टा, । सेथ्यधीदं—रतनसुतं, मेतसुतं, खन्व-
परितं, मोरपरितं, धजग—[151]—परितं, आटनाटियपरितं, अङ्गुलिमाल-
परितं । यदि भन्ते नागसेन आकासगतो पि समुद्रमञ्जगतो पि पासादकुटि-
लेणगुहापञ्जारदरिबिलविवरपञ्चतन्तरगतो पि न मुञ्चति मञ्चुपासा, तेन हि
परितकर्म मिच्छ । यदि परितकरणेन मञ्चुपासा परिमुत्ति भवति । तेन
हि—न अन्तलिक्खे । पे । मञ्चुपासा'ति तं पि क्वचनं मिच्छ । अयं पि
उभतोकोटिको पञ्चो गण्ठितो पि गण्ठितरो तवा'नुपत्तो, सो तथा
निब्बाहितब्बो'ति ॥

[१३] भासितं पे'तं महाराज भगवता—न अन्तलिक्खे । पे । मञ्चुपा-
सा'ति । परिता च भगवता उदिष्टा'ति । तं ■ पन सावसेसा'युक्त्स क्य-
सम्पन्नस्स अपेतकम्मा'वरणस्स, न'त्थि महाराज खीणा'युक्त्स ठित्थि
किरिया वा उपक्कमो वा । यथा महाराज भत्तस्स रुक्खस्स सुक्खस्स कोज्जपस्स
निस्सेहस्स उपरुद्धजीवितस्स गत्ता'सुसङ्गारस्स कुम्भसहस्सेन पि उदके
आकिरन्ते अह्णत्तं वा पल्लवितहरितभावो वा न भवेय्य, एवमेव खो
महाराज भेसज्जपरित्तक्कम्मेन न'त्थि खीणा'युक्त्स ठित्थि किरिया वा
उपक्कमो वा । यानि तानि महाराज महिया ओसवानि भेसज्जानि
तानि पि खीणा'युक्त्स अकिच्चकरानि भवन्ति, सा'धसेसा-
युक्कं महाराज क्यसम्पन्नं अपेतकम्मा'वरणं परितं रक्खति,
गोपेति । तस्स'त्थाय भगवता परिता उदिष्टा । यथा महाराज कत्तको परि-
पक्के धज्जे, मते सत्तसनाळे उदकम्पवेसनं वारेय्य, यं पन सत्तं तद्धणं
मेघसन्निभं वयसम्पन्नं तं उदक्कड्डिया वड्ढति, । एवमेव खो महाराज खीणा'-
युक्त्स भेसज्जपरित्तकिरिया ठपिता [152] पट्टिक्खित्ता । ये पन ते

मनुस्सा सावसेसायुका वयसम्पन्ना तेसं अत्थाय परित्तमेसज्जानि भणि-
तानि, ते परित्तमेसज्जेहि वहुन्ती'ति ॥

[१४] यदि भन्ते नागसेन खीणा'युको मरति सा'वसेसायुको जीवति,
तेन हि परित्तमेसज्जानि निरस्थकानि होन्ती'ति ॥ दिट्ठपुब्बो पन तया महा-
राज कोचि रोगो भेसज्जेहि पटिनिवत्तितो'ति ? ॥ आम महाराज अनेकसतानि
दिट्ठानी'ति ॥ तेन हि महाराज परित्तमेसज्जकिरिया निरस्थिका'ति यं वचनं-
तं मिच्छ भवती'ति ॥ दिस्सन्ति भन्ते नागसेन वेज्जानं उपक्कमे भेसज्जपा-
नानुलेपा, तेन तेसं उपक्कमेन रोग पतिनिवत्तन्ती'ति ॥ परित्तानं पि महा-
राज पवत्तयमानानं सद्दो सूयति, जिब्बा सुक्खति, हृदयं व्यावृत्ति, कण्ठो
आकुरति, तेन तेसं पवत्तेन सच्चा व्याधयो वूपसमन्ति, सच्चा ईतियो
अपगच्छन्ति । दिट्ठपुब्बो पन तया महाराज कोचि अहिना दट्ठो मन्तपदेन
विसं पट्टियमानो विसं चिक्खत्सन्तो उद्धमधो आचमयमानो'ति ? ॥ आम भन्ते
अज्जेतरहि पि तं लोके वत्तती'ति ॥ तेन हि महाराज परित्तमेसज्जकिरिया
निरस्थिका'ति यं वचनं तं मिच्छ भवति । कतपरित्तं हि महाराज पुरिसं
डसितुकामो अहि न डसति, विवटं मुखं पिदहति, चोरानं उक्खित्तलगुळं
पि न सम्भवति, ते लगुळं मुञ्चित्वा पेमं करोन्ति, कुपितो पि
हत्थिनागो समागन्त्वा उपरमति, पज्जलितमहाअग्गिकक्खन्धो पि उपगन्त्वा
निब्बायति, विसं हल्लाहलं पि खायितं अगदं सम्पज्जति, आहारत्थं वा
फरति, वधका हन्तुकामा उपगन्त्वा दासभूता सम्पज्जन्ति, अकन्तो पि
पासो न संवरति । सुतपुब्बं पन तया महाराज मोरस्स कतपरित्तस्स
सत्तवत्ससतानि ल्हको नासक्खि पासं उपनेतुं, अकतपरित्तस्स तं येव
दिवसं पासं उप-[१५३]-नेसी'ति ? ॥ आम भन्ते सूयति । अब्बुग्गतो
सो सद्दो सदेक्के लोके'ति ॥ तेन हि महाराज परित्तमेसज्जकिरिया निर-
स्थिका'ति यं वचनं तं मिच्छ भवति । सुतपुब्बं पन तया महाराज—

दानवो भरियं परिरक्खन्तो समुमो पक्खित्वा गिळ्ळिवा कुञ्चिना परिह-
रति, अथे'को विज्जाधरो तस्स दानवस्स मुखेन पविसित्वा ताय सद्धि
अभिरमति, यदा सो दानवो अज्जासि अथ समुग्गं वमित्रा विवरि,
सह समुग्गे विवटे विज्जाधरो येनकामं पक्कमी'ति ? ॥ आभ भन्ते सूयति ।
अब्भुग्गतो सो पि सद्दो सदेवके लोके'ति ॥ ननु खो महाराज विज्जाधरो
परित्तवलेन गहणा मुत्तो'ति ॥ आभ भन्ते'ति ॥ तेन हि महाराज अत्थि
परित्तबलं । सुतपुब्बं तथा महाराज अपरो विज्जाधरो नाराणसिरज्जो अन्ते-
पुरे महेसिया सद्धि सम्पद्दुद्धो गहणपत्तो समानो खणेन अदस्सनं गतो मन्त-
बलेना'ति ॥ आभ भन्ते सूयती'ति ॥ ननु सो महाराज विज्जाधरो परि-
त्तवलेन गहणा मुत्तो'ति ? ॥ आभ भन्ते'ति ॥ तेन हि महाराज अत्थि
परित्तबलं'ति ॥

[१५] भन्ते नागसेन, किं सब्बे येव परित्तं रक्खती'ति ॥ एकच्चे
महाराज रक्खति, एकच्चे न रक्खती'ति ॥ तेन हि भन्ते नागसेन परित्तं
न सम्बत्थिकं'ति ॥ अपि नु खो महाराज भोजनं जीवितं रक्खती'ति ? ॥
एकच्चे भन्ते रक्खति, एकच्चे न रक्खती'ति ॥ किंकारणा'ति ? ॥ यतो
भन्ते एकच्चे तं येव भोजनं अतिभुञ्जित्वा विसूचिकाय भरन्ती'ति ॥
तेन हि महाराज भोजनं न सब्बेसं जीवितं रक्खती'ति ॥ द्वीहि भन्ते
नागसेन कारणेहि भोजनं जीवितं हरति-अतिभुत्तेन वा उस्मादुब्बलताय
वा । आयुददं भन्ते नागसेन भोजनं दुरुपचारेण जीवितं हरती'ति ॥
एवमेव खो महाराज परित्तं एकच्चे रक्खति, एकच्चे न रक्खति । तीहि
महाराज कारणेहि परित्तं न [154] रक्खति-कम्मावरणेन, किलेसा-
वरणेन, अस्सदहनताय । सत्तानुरक्खणं महाराज परित्तं अत्तना कतेन
आरक्खं जहति । यथा महाराज माता पुत्तं कुञ्चिगतं पोत्तेति जीवितेन
उपचारेण जनेति, जनयित्वा अमुचिमलसिंघाणिकमपनेत्वा उत्तमवरसुगन्धं

उपलिप्पति, पेरे अक्कोसन्ते वा पहरन्ते वा अनुकम्पितहृदया आकङ्खित्वा
 सामिनो उपनेति, यदि पन तस्सा पुत्तो अपरद्धो होति वेळा'तिवत्तो अथ
 नं सा दण्डमुम्गरजाणुमुढीहि हनति पोथेति, अपि तु खो महाराज तस्स
 माता लभति आक्कुनपरिक्कुनं गाहं सामिनो उपनयनं कातुं'ति ? ॥ न हि
 भन्ते'ति ॥ केन कारणेन महाराजा'ति ? ॥ अत्तनो भन्ते अपराधेना'ति ॥
 एक्मेव खो महाराज सत्तानं आरक्खं परितं अत्तनो अपराधेन वञ्छं
 करोती'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, सुविनिच्छित्तो पञ्चो । गहनं अगहनं
 क्तं, अन्धकारे आलोको कत्तो, विनिवेठितं दिट्ठिजालं, त्वं गणिवरपवर-
 मासज्जा'ति ॥

[१६] भन्ते नागसेन, तुम्हे भणथ—लामी तथागतो चीवरपिण्ड-
 पातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारानं'ति । पुन च—तथागतो पञ्चसालं
 ब्राह्मणगामं पिण्डाय पविसित्वा किञ्चिदेव अलमित्वा यथाघोतेन पत्तेन
 निक्खन्तो'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन तथागतो लामी चीवरपिण्डपातसेना-
 सनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारानं, तेन हि—पञ्चसालं ब्राह्मणगामं पिण्डाय
 पविसित्वा किञ्चिदेव अलमित्वा यथाघोतेन पत्तेन निक्खन्तो'ति यं वचनं तं
 मिच्छ । यदि पञ्चसालं ब्राह्मणगामं पिण्डाय पविसित्वा किञ्चिदेव अलमित्वा
 यथाघोतेन पत्तेन निक्खन्तो, तेन हि—लामी तथागतो चीवरपिण्डपात-
 सेनासनगि-[155]-लानपच्चयभेसज्जपरिक्खारानं'ति तं पि वचनं मिच्छ ।
 अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो सुमहन्तो दुन्निब्बेधो त्वानुप्पत्तो, सो तथा
 निब्बाहितब्बो'ति ॥

[१७] लामी महाराज तथागतो चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चय-
 भेसज्जपरिक्खारानं । पञ्चसालं च ब्राह्मणगामं पिण्डाय पविसित्वा किञ्चिदेव

अलभित्वा यथाद्योतेन पत्नेन निवृत्तन्तो । तं च पन मारस्स पापिमतो
 करणा'ति ॥ तेन हि भन्ते नागसेन भगवतो गणनपथं वीक्षित्तकप्ये अभि-
 सङ्कितं कुसलं किं'ति निद्धितं, अधुनु'द्धितेन भारेन पापिमता तस्स कुसलस्स
 वेगविष्णारं किं'ति पिहितं ? । तेन हि भन्ते नागसेन तस्मिं कथुस्मिं द्वीसु
 ठानेसु उपवादो आगच्छति—कुसलतो पि अकुसलं बलवतरं होति,
 बुद्धबलतो पि मारबलं बलवतरं होती'ति । तेन हि रुक्खस्स मूलतो पि अगं
 भारतरं होति, गुणसम्पारिकिण्णतो पि पापियं बलवतरं होती'ति ॥ न महाराज
 तावतकेन कुसलतो पि अकुसलं बलवतरं नाम होति, बुद्धबलतो च मार-
 बलं बलवतरं नाम होति । अपि चे'त्य कारणं इच्छित्तब्बं । यथा महाराज
 पुरिसो रज्जो चक्कवत्तिस्स मधुं वा मधुपिण्डकं वा अज्जं वा उपायनं
 अभिहरेय्य, तमेनं रज्जो द्वारपालो एवं वदेय्य—अक्खलो मो अयं रज्जो
 दस्सनाय, तेन हि मो तव उपायनं गहेत्वा सीवसीधं पटिनिवत्त, पुरे तव
 राज्ञा दण्डं धारेस्सती'ति । ततो सो पुरिसो दण्डभया तसितो उब्बिग्गो तं
 उपायनं आदाय सीवसीधं पटिनिवत्तेय्य । अपि नु खो सो महाराज चक्क-
 वत्ती तावतकेन उपायनविकल्मत्तकेन द्वारपालतो दुव्वल्लतरो होति, अज्जं
 वा पन किञ्चि उपायनं न लभेय्या'ति ? ॥ न हि भन्ते, इस्सापक्खतो सो भन्ते
 द्वारपालो उपायनं निधारेसि । अज्जेन पन द्वारेन सतसहस्सगुणं पि रज्जो
 उपायनं [156] उपेती'ति । एवमेव खो महाराज इस्सापक्खतो मारो
 पापिमा पञ्चसालके ब्राह्मणगहपतिके अन्वाविसि, अज्जानि पन अनेकानि
 देवतासतसहस्सानि अमत्तं दिव्वं ओजं गहेत्वा उपगतानि—भगवतो काये
 ओजं ओदहिस्सामा'ति भगवन्तं नमस्समाना पक्खलिका ठितानी'ति ॥

[१८] होतु भन्ते नागसेन, कुसला भगवतो चत्तारो पञ्चया
 लोके उत्तमपुरिस्सस्स, याचितो व भगवा देवमनुस्सेहि चत्तारो पञ्चये
 परिभुज्जति । अपि च खो पन मारस्स यो अधिष्ठायो सो तावतकेन

सिद्धो, यं सो भगवतो भोजनस्स अन्तरायम'कासि । एत्थ मे भन्ते कल्लो न छिज्जति, विमतिजातो'हं तत्थ विसयपक्खन्नो, न मे तत्थ मानसं पक्खन्दति, यं तथागतस्स अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स सदेवके लोके अण्णु-
गल्लवरस्स कुसल्लवरपुञ्जसम्भवस्स असमस्स अनुपमस्स अप्पटिसमस्स छवकं लामकं परित्तं पापमनरियं मारो लाभन्तरायमकासी'ति ॥ चत्तारो खो महाराज अन्तराया अदिट्ठ'न्तरायो, उद्दिस्सकत्त'न्तरायो, उपक्खट'न्तरायो, परिभोगन्त-
रायो'ति । तत्थ क्तमो अदिट्ठ'न्तरायो नाम--अनोदिस्स अदस्सनेन अभिसंख्खटं कोचि अन्तरायं करोति--किं परस्स दिच्चेनाति, अयं अदिट्ठ'न्तरायो नाम । क्तमो उद्दिस्सकत्त'न्तरायो--इधे'कच्चं पुग्गळं उपदिसित्वा उद्दिस्स सो जनं पटियत्तं होति, तं कोचि अन्तरायं करोति, अयं उद्दिस्सकत्त'न्तरायो नाम । क्तमो उपक्खट'न्तरायो--इध यं किञ्चि उपक्खटं होति अप्परि-
गहीतं तत्थ कोचि अन्तरायं करोति, अयं उपक्खट'न्तरायो नाम । क्तमो परिभोजन'न्तरायो--इध यं किञ्चि परिभोगं तत्थ कोचि अन्तरायं करोति, अयं परिभोग'न्तरायो नाय । इमे खो महाराज चत्तारो अन्तराया ॥
यं एन मारो पापिमा पञ्चसाल्लके ब्राह्मणगृहपतिके अन्वाविसि, तं एन भगवतो परिभोगं उपक्खटं न उद्दिस्सकत्तं, [157] अनागतं असम्पत्तं अदस्सनेन अन्तरायं कत्तं । तं एन ने'कस्स भगवतो येव, अथ खो ये तेन समयेन निक्खन्ता अब्भागता सब्बे पि ते तं दिवसं भोजनं न लभिसु । ना'हं तं महाराज पस्सामि सदेवके लोके समारके सन्नहके सस्समणब्राह्मणिया पजाय सदेवमनुस्साय यो तस्स भगवतो उद्दिस्सकत्तं उपक्खटं परिभोगं अन्तरायं करेय्य । सच्चे कोचि इस्साय उद्दिस्सकत्तं उपक्खटं परिभोगं अन्तरायं करेय्य, फलेय्य तस्स मुद्धा सतथा वा सहस्सथा वा ॥

[१९] चत्तारो'मे महाराज तथागतस्स केनचि अनावरणीया गुणा ।
 कतमे चत्तारो ? लाभो महाराज भगवतो उद्दिस्सकटो उपक्खटो न सक्का
 केनचि अन्तरायं कर्तुं । सरीरा'नुगता महाराज भगवतो व्यामप्यभा न
 सक्का केनचि अन्तरायं कर्तुं, सब्बज्जुतं महाराज भगवतो आणरतनं
 न सक्का केनचि अन्तरायं कर्तुं जीवितं महाराज भगवतो न सक्का
 केनीच अन्तरायं कर्तुं । इमे खो महाराज चत्तारो तथागतस्स
 केनचि अनावरणीया गुणा । सब्बे पे'ते महाराज गुणा एकस्सा अरोगा
 अकुप्पा अपरूपक्कमा, अपुस्सानि किरियानि ॥ अदस्सनेन महाराज मारो
 पापिमा निलीयित्वा पञ्चसालके ब्राह्मणगहपतिके अन्वाविसि । यथा
 महाराज रज्जो पच्चन्ते देसे विसमे अदस्सनेन निलीयित्वा चोरा पन्थं
 दूसेन्ति, यदि पन राजा ते चोरे पस्सेय्य अपि नु खो ते चोरा सोत्थि
 लभेय्यु'ति ? ॥ न हि भन्ते । फरसुना फालापेय्य सत्तथा वा सहस्सथा वा'ति ॥
 एवमेव खो महाराज अदस्सनेन मारो पापिमा निलीयित्वा पञ्चसालके
 ब्राह्मणगहपतिके अन्वाविसि । यथा वा पन महाराज इत्थी सपतिका
 अदस्सनेन निलीयित्वा परपुरिसं सेवति, एवमेव खो महाराज अदस्सनेन
 मारो पापिमा निलीयित्वा पञ्चसालके ब्राह्मणगहपतिके अन्वाविसि । यदि
 [158] महाराज इत्थी सामिकस्स सम्मुखा परपुरिसं सेवति, अपि नु खो
 सा इत्थि सोत्थि लभेय्या'ति ? ॥ न हि भन्ते । इनेय्या पि तं भन्ते सामिको
 ववेय्या'पि, बन्धेय्या'पि, दासित्तं वा उपनेय्या'ति ॥ एवमेव खो महाराज
 अदस्सनेन मारो पापिमा निलीयित्वा पञ्चसालके ब्राह्मणगहपतिके अन्वा-
 विसि । यदि महाराज मारो पापिमा भगवतो उद्दिस्सकटं उपक्खटं परिभोगं
 अन्तरायं करेय्य, फलेय्य तस्स मुद्धा सत्तथा वा सहस्सथा वा'ति । एवमेतं
 भन्ते नागसेन चोरिकाय कतं मारेन पापिम्ता; निलीयित्वा मारो पापिमा

पञ्चसालके ब्राह्मणराहपतिके अन्वाविसि । सचे सो भन्ते मारो पापिमा भगवतो उदिससकटं उपककटं परिभोगं अन्तरायं करेय्य, मुद्धा वा'स्स फलेय्य सतथा वा सहस्सवा वा, कायो वा'स्स भुसमुद्धि विय विकिरेय्य । साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[२०] भन्ते नागसेन, तुम्हे भणथ यो—अजानन्तो पाणा'तिपातं करोति सो बलवतरं अपुञ्जं पसवती'ति । पुन च भगवता विनयपञ्चत्तिया भणितं—अनापत्ति अजानन्तस्सा'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन अजानित्वा पाणा'तिपातं करोन्तो बलवतरं अपुञ्जं पसवति, तेन हि—अनापत्ति अजानन्तस्सा'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि अनापत्ति अजानन्तस्स तेन हि—अजानित्वा पाणा'तिपातं करोन्तो बलवतरं अपुञ्जं पसवती'ति तं पि वचनं मिच्छ । अयं पि उमतोकोटिको पण्हो दुरुत्तरो दुरतिक्रमो तवा'नुपत्तो, सो तथा निब्बाहितब्बो'ति ॥

[२१] भासितं पे'तं महाराज भगवता यो अजानन्तो पाणा'तिपातं करोति सो बलवतरं अपुञ्जं पसवती'ति । पुन च विनयपञ्चत्तिया पि भगवता भणितं—अनापत्ति अजानन्तस्सा'ति । तत्थ अत्य'न्तरं अत्थि । क्तमे' [159] अत्य'न्तरं ? । अत्थि महाराज आपत्ति सज्जाविमोक्खा, अत्थि आपत्ति नो सज्जाविमोक्खा । या'यं महाराज आपत्ति सज्जाविमोक्खा तं आपत्ति आरब्भ भगवता भणितं—अनापत्ति अजानन्तस्सा'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन एवमेतं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[२२] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—तथागतस्स खो आनन्द न एवं होति—अहं भिक्खुसङ्घं परिहरिस्सामी'ति वा, ममुद्देसिको भिक्खुसङ्घो'ति वा'ति । पुन च मेत्तेयस्स भगवतो सभावगुणं परिदीपयमानेन एवं भणितं—सो अनेकसङ्घस्सं भिक्खुसङ्घं परिहरिस्सति

सेय्यथा पि अहं एतरहि अनेकस्तं भिक्खुसङ्घं परिहरामी'ति ॥
 यदि भन्ते नागसेन भगवता भणितं—तथागतस्स खो आनन्द न
 एवं होति—अहं भिक्खुसङ्घं परिहरामी'ति वा ममु'देसिको भिक्खुसङ्घो'ति
 वा'ति, तेन हि—अनेकस्तं भिक्खुसङ्घं परिहरिस्सामी'ति यं वचनं तं मिच्छ ।
 यदि तथागतेन भणितं—सेय्यथा पि अहं एतरहि अनेकस्तं भिक्खुसङ्घं
 परिहरामी'ति, तेन हि—तथागतस्स खो आनन्द न एवं होति—अहं
 भिक्खुसङ्घं परिहरामी'ति वा, ममु'देसिको भिक्खुसङ्घो'ति वा'ति तं पि
 वचनं मिच्छा ॥ अयं पि उभतोकोटिको पज्जो तवा'नुपत्तो सो तथा
 निब्बाहितब्बो'ति ॥

[२३] भासितं पे'तं महाराज भगवता—तथागतस्स खो आनन्द न
 एवं होति—अहं भिक्खुसङ्घं परिहरामी'ति वा, ममु'देसिको भिक्खुसङ्घो'ति
 वा'ति । मेत्तेयस्सा'पि भगवतो सभावरुणं परिदीपयमानेन भग-
 वता भणितं—सो अनेकसङ्घस्सं भिक्खुसङ्घं परिहरिस्सति सेय्यथा
 पि अहं एतरहि अनेकस्तं भिक्खुसङ्घं परिहरामी'ति ॥ एतस्मिं
 च महाराज पज्जे एको अत्थो सा'वसेसो, एको अत्थो निरवसेसो ।
 न महाराज, तथागतो परिसाय अनुगामिको । परिसा पन तथागतस्स
 [160] अनुगामिका । सम्मुति महाराज एसा—अहं'ति ममा'ति । न
 परम'त्थो एसो । विगतं महाराज तथागतस्स पेमं, विगतो सिनेहो,
 मध्दं ति पि तथागतस्स गहणं न'त्थि, उपादाय पन अवस्सयो होति ।
 यथा महाराज पथवी भुम्मद्धानं सत्तानं पतिट्ठा होति उपस्सयं होति, पथविट्ठा
 चे'ते सत्ता । न च महापथविद्या—मध्दं'ते'ति अपेक्खा होति । एवमेव खो
 महाराज तथागतो सब्बसत्तानं पतिट्ठा होति उपस्सयं, तथागतट्ठा चे'ते
 सत्ता, न च तथागतस्स—मध्दं'ते'ति अपेक्खा होति । यथा वा पन महा-
 राज महतिमहामेवो अभिक्खस्सन्तो तिणस्खप्पसुमनुस्सानं वुट्ठिं देति सन्तति-

मनुपालेति, बुद्धपजीविनो चे'ते सत्ता सज्जे, न च महामेक्खस—मग्घे'ते'ति अपेक्खा होति । एवमेव खो महाराज तथागतो सज्जसत्तानं कुत्तलधम्मे जनेति, अनुपालेति, सत्थूपजीविनो चे'ते सत्ता सज्जे, ॥ च तथागतस्स मग्घे'ते'ति अपेक्खा होति । तं किस्स हेतु ? अत्तानु'दिट्ठिया पहीनत्ता'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, सुनिब्बेठितो पज्जो बहुविधेहि कारणेहि गम्भीरो उत्तानीकतो, गण्ठि भिन्नो, गहनं अगहनं कतं, अन्धकारो आलोको कतो, भग्ग परम्पवादा, जिनपुत्तानं चक्खुं उप्पादितं'ति ।

[२४] भन्ते नागसेन, तुम्हे भणथ—तथागतो अभेज्जपरिसो'ति । पुन च भणथ—देवदत्तेन एकप्पहारं पञ्च भिक्खुसत्तानि भिन्नानी'ति । यदि भन्ते नागसेन, तथागतो अभेज्जपरिसो तेन हि—देवदत्तेन एकप्पहारं पञ्च भिक्खुसत्तानि भिन्नानी'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि देवदत्तेन एकप्पहारं पञ्च [१६१] भिक्खुसत्तानि भिन्नानि तेन हि—तथागतो अभेज्जपरिसो'ति तं पि वचनं मिच्छ ॥ अयं पि उभतोकोटिको पज्जो तवा'नुपत्तो, गम्भीरो दुन्निवेठियो, गण्ठितो पि गण्ठित्तरो, एत्था'यं जनो आकटो निवुत्तो ओवुत्तो पिहितो परियोनद्धो, एत्थ तव अणबलं दस्सेहि परवादेसू'ति ॥

[२५] अभेज्जपरिसो महाराज तथागतो, देवदत्तेन च एकप्पहारं पञ्चभिक्खुसत्तानि भिन्नानि । तं च पन मेदक्खस बलेन, मेदके विज्जमाने न'त्थि महाराज अभेज्जं नाम । मेदके सति माता पि पुत्तेन भिज्जति, पुत्तो पि मातरा भिज्जति, पिता पि पुत्तेन भिज्जति, पुत्तो पि पितरा भिज्जति, माता पि भगिनिया भिज्जति, भगिनी पि मातरा भिज्जति, सहायो पि सहायेन भिज्जति, नावा पि नानादारुसङ्घटिता उमिवेगसम्पहारेण भिज्जति, रक्खो पि मधुकप्पसम्पन्नफलो अनिलबलवेगाहतो भिज्जति, सुवण्णं पि जातिवन्तं लोहेन भिज्जति । अपि च महाराज ने'सो अधिप्पायो विज्जूनं, ने'सा बुद्धानं अधिसुत्ति, ने'सो पण्डितानं छन्दो—तथागतो भेज्ज-

परिसो'ति । अपि चे'त्य कारणं अथि येन कारणेन तथागतो बुध्ति
अभेजपरिसो'ति । कृतमं एव कारणं ?—तथागतस्स महाराज कतेन आदानेन
वा अप्पियवचनेन वा अनत्यचरियाय वा असमानत्ताय वा असमानत्तताय
वा यतो कुतोचि चरियं चरन्तस्स पि परिसा भिन्ना'ति न सुतपुब्बं, तेन
कारणेन तथागतो बुध्ति अभेजपरिसो'ति । तथा पे'तं महाराज ज्ञातब्बं—
अथि किञ्चि नवक्के बुद्धवचने सुत्ता'गतं—इमिना नाम कारणेन बोधि-
सत्तस्स कतेन तथागतस्स परिसा भिन्ना'ति ? ॥ न'त्यि भन्ते । नो चे'तं लोके
दिस्सति, नो पि सूयति, साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

दुतियो वग्गो ।

—१०३—

[162] [१] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—धम्मो हि
वासेट्ठ सेट्ठो जने तस्मि दिट्ठे चेव धम्मे अभिसम्पराये चा'ति । पुन च
उपासको गिही सोतापन्नो पिहित्ता'पायो दिट्ठिप्पत्तो विज्जातसासनो भिक्खुं
वा सामणेरं वा पुथुज्जनं अभिवादेति पच्चुहेति । यदि भन्ते नागसेन भग-
वता भणितं—धम्मो हि वासेट्ठ सेट्ठो जने तस्मि दिट्ठे चेव धम्मे अभिसम्पराये
चा'ति, तेन हि—उपासको गिही सोतापन्नो पिहित्ता'पायो दिट्ठिप्पत्तो विज्जा-
तसासनो भिक्खुं वा सामणेरं वा पुथुज्जनं अभिवादेति पच्चुहेती'ति यं
वचनं तं मिच्छ । यदि उपासको गिही सोतापन्नो पिहित्तापायो दिट्ठि-
प्पत्तो विज्जातसासनो भिक्खुं वा सामणेरं वा पुथुज्जनं अभिवादेति पच्चुहेति,
तेन हि—धम्मो हि वासेट्ठ सेट्ठो जने तस्मि दिट्ठे चेव धम्मे अभिसम्पराये
चा'ति तं पि वचनं मिच्छ । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तवा'नुपत्तो,
सो तथा निब्बाहितब्बो'ति ॥

[२] भासितं पे'तं महाराज भगवता—धम्मो हि वासेट्ठ सेट्ठो जने
तस्मि दिट्ठे चेव धम्मे अभिसम्परायिके चा'ति । उपासको च गिही सोता-

पन्नो पिहितापायो दिट्ठिप्पत्तो विज्जातसास्मनो भिक्खुं वा सामणेरें वा पुथु-
 ज्जनं अभिवादेति पच्चुद्धेति । तत्थ पन कारणं अत्थि, कतमं तं कारणं?—
 वीसति खो पनि^{११}मे महाराज समणस्स समणकरणा धम्मा, द्वे च
 लिङ्गानि वेहि समणो अभिवादनपच्चुद्धानसम्माननपूजनारहो होति, कतमे
 वीसति समणस्स समणकरणा धम्मा, द्वे च लिङ्गानि—सेहो^{१२} यमो,
 अगो नियमो, चारो, विहारो, संथमो, संवरो, खन्ति, सोरच्चं, एकत्तचरिया,
 एकत्ताभिरति, पटिसह्जनं, हिरिओत्तप्पं, विरियं, अप्पमादो, सिक्खासमादानं,^{१३}
 उद्देसो, परिपुच्छ, सीलादि-अभिरति, निरालयता, सिक्खापदपारिपूरिता, का-
 सावधारणं, भण्डु-[163]-भावो, इमे खो महाराज वीसति समणस्स समण-
 करणा, धम्मा द्वे च लिङ्गानि । एते गुणे भिक्खु समादाय वत्तति, सो तेसं
 धम्मानं अनूनत्ता परिपुणत्ता सम्पन्नत्ता समन्नागतत्ता असेखभूमिं अरह-
 न्तभूमिं ओक्कमति, सेहं भुम्मन्तरं ओक्कमति, अरहत्ता^{१४}सन्नगतो^{१५}ति अरहति
 उपासको सोतापन्नो भिक्खुं पुथुज्जनं अभिवादेतुं पच्चुद्धतुं । खीणासवेहि
 सो सामज्ज उपगतो, न^{१६}त्थि मे सो समणो^{१७}ति अरहति उपासको सोतापन्नो
 भिक्खुं पुथुज्जनं अभिवादेतुं पच्चुद्धतुं । अगगपरिसं सो उपगतो, ना^{१८}हं
 तं ठनं उपगतो^{१९}ति अरहति उपासको सोतापन्नो भिक्खुं पुथुज्जनं अभि-
 वादेतुं पच्चुद्धतुं । लभति सो पातिमोक्खुदेसं सोतुं, नाहं तं लभामि सोतुं
 ति अरहति उपासको सोतापन्नो भिक्खुं पुथुज्जनं अभिवादेतुं पच्चुद्धतुं ।
 सो अज्जे पब्बाजेति, उपसम्पादेति, जिनसासनं वड्ढेति, अहमे^{२०}तं ■
 लभामि कातुं^{२१}ति अरहति उपासको सोतापन्नो भिक्खुं पुथुज्जनं अभिवादेतुं
 पच्चुद्धतुं । अप्पमाणेसु सो सिक्खापदेसु समत्तकारी, नाहं तेसु वत्तामी^{२२}ति
 अरहति उपासको सोतापन्नो भिक्खुं पुथुज्जनं अभिवादेतुं पच्चुद्धतुं ।

^{११} B adds धम्मरामो after this, while C reads सेहमूसियो
 अगो नियमो । ^{१२} सुखावदानं B. सिक्खापदानं C.

उपगतो सो समणलिङ्गं, बुद्धाधिपाये ठितो, तेना'हं लिङ्गेन दूरमपगतो'ति अरहति उपासको सोतापन्नो भिक्षुं पुथुज्जनं अभिवादेतुं पञ्चुद्दातुं । पण्डितकच्छलोभो सो अनञ्जित-अमण्डितो, अनुलितसीलगन्धो, अहं पन मण्डनविमूसनाभिरतो'ति अरहति उपासको सोतापन्नो भिक्षुं पुथुज्जनं अभिवादेतुं पञ्चुद्दातुं ॥

[३] अपि च महाराज ये ते वीसति समणकरणा धम्मा द्वे च लिङ्गानि, सन्धे'वे'ते धम्मा भिक्षुस्स संविज्जन्ति, सो येव ते सन्धे धारेति, अज्जे पि तत्थ सिक्खापेति, सो मे आगमो सिक्खापनं च नत्थी'ति अरहति उपासको सोतापन्नो भिक्षुं पुथुज्जनं अभिवादेतुं [164] पञ्चुद्दातुं । अपि च यथा महाराज राजकुमारो पुरोहितस्स सन्तिके विज्जं अधीयति, खत्तिपधम्मं सिक्खति, सो अपरेण समयेन अभिस्सित्तो आचरियं अभिवादेति पञ्चुद्देति—सिक्खापको मे अयं'ति । एवमे'व खो महाराज सिक्खापको वंसधरो'ति अरहति उपासको सोतापन्नो भिक्षुं पुथुज्जनं अभिवादेतुं पञ्चुद्दातुं ॥

[४] अपि च महाराज इमिना पे'तं परियायेन जानाहि भिक्षु-भूमिया महन्ततं अस्मविपुलभावं—यदि महाराज उपासको सोतापन्नो अरहत्तं सच्छिक्करोति, द्वे'व तस्स गतियो भवन्ति, अनज्जा—तस्मिं येव दिवसे परिनिब्बायेय्य वा भिक्षुभावं वा उपगच्छेय्य । अचला हि सा महाराज पण्डजा महसी अञ्जुगता, यदिदं भिक्षुभूमी'ति ॥ आणगतो भन्ते नागसेन पण्डो सुनिब्बेठितो बलवता अतिबुद्धिना तथा, नयि'मं पण्डं समत्थो अज्जो एवं विनिवेठेतुं अज्जत्र त्वादसेन बुद्धिमता'ति ॥

[५] भन्ते नागसेन, तुम्हे भण्य—तयागतो सब्बसत्तानं अहितम'पनेत्वा हितमु'पदहती'ति । पुन च भण्य—अग्निक्खन्धू'पमे धम्मपरियाये भज्ज-

माने सद्धिमत्तानं भिक्खून् उण्हलोहितं मुखतो उगगतंति ॥ अग्निक्खन्धू'-
पमं भन्ते धम्मपरियायं देसेन्तेन तथागतो सद्धिमत्तानं भिक्खून् हितम'पनेत्वा
अहितमु'पदहतिं ॥ यदि भन्ते नागसेन, तथागतो सब्बसत्तानं अहितमपनेत्वा
हितमुपदहति, तेन हि—अग्निक्खन्धूपमे धम्मपरियाये भञ्जमाने सद्धिमत्तानं
भिक्खून् उण्हलोहितं मुखतो उगगतं—ति यं वचनं तं मिच्छा । यदि
अग्निक्खन्धू'पमे धम्मपरियाये भञ्जमाने सद्धिमत्तानं भिक्खून् उण्हलोहितं
मुखतो उगगतं, [165] तेन हि—तथागतो सब्बसत्तानं अहितमप'नेत्वा
हितमुपदहती'ति तं पि वचनं मिच्छा । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो
तथा'नुप्पत्तो, सो तथा निब्बाहितब्बो'ति ॥

[६] तथागतो महाराज, सब्बसत्तानं अहितमपनेत्वा हितमुपदहति ।
अग्निक्खन्धूपमे च धम्मपरियाये भञ्जमाने सद्धिमत्तानं भिक्खून् उण्ह-
लोहितं मुखतो उगगतं । तं च पन न तथागतस्स कतेन । तेसं येव
अत्तनो कतेना'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन, तथागतो अग्निक्खन्धूपमे
धम्मपरियायं न भासेय्य, अपि नु तेसं उण्हलोहितं मुखतो उगगच्छेय्या'ति ? ॥
नहि महाराज । मिच्छपटिपन्नानं तेसं भगवतो धम्मपरियायं सुत्वा परिव्यहो
काये उप्पज्जि, तेन हि तेसं परिव्यहेन उण्हलोहितं मुखतो उगगतं'ति ॥
तेन हि भन्ते नागसेन तथागतस्से'व कतेन तेसं उण्हलोहितं मुखतो
उगगतं, तथागतो येव तत्थ अधिकारो तेसं नासनाय । यथा नाम भन्ते
नागसेन अहि वम्भीकं पविसेय्य अथ'ञ्जतरो पंसुकामो पुरिसो वम्भीकं
भिन्दित्वा पंसुं हरेय्य, तस्स पंसुहरणेन वम्भीकस्स सुसिरं पिदहेय्य,
अथ तथे'व सो अस्सासं अलभमानो मरेय्य, ननु सो भन्ते अहि तस्स
पुरिसस्स कतेन मरणप्पत्तो'ति ? ॥ आम महाराजा'ति ॥ एवमेव खो भन्ते
नागसेन तथागतो येव तत्थ अधिकारो तेसं नासनाया'ति ॥

[७] तथागतो महाराज धम्मं देसयमानो अनुनयप्पटिवं न करोति, अनुनयप्पटिवविप्पमुत्तो धम्मं देसेति, एवं धम्मे देसियमाने ये तत्थ सम्मापटिपन्ना ते बुद्धान्ति, ये पन मिच्छापटिपन्ना ते पतन्ति । यथा महाराज पुरिसस्स अम्बं वा जम्बुं वा मधुकं वा चालयमानस्स यानि तत्थ फलानि सारानि दब्बहवन्धनानि तानि तत्थेव अञ्चुतानि तिद्धान्ति, यानि पन तत्थ फलानि पूतिवण्टमूलानि दुब्बलवन्धनानि [166] तानि पतन्ति । एवमेव खो महाराज तथागतो धम्मं देसयमानो अनुनयप्पटिवं न करोति अनुनयप्पटिवविप्पमुत्तो धम्मं देसेति, एवं धम्मे देसियमाने ये तत्थ सम्मापटिपन्ना ते बुद्धान्ति, ये पन मिच्छापटिपन्ना ते पतन्ति ॥

[८] यथा वा पन महाराज, कस्सको वज्जं रोपेतुकामो खेत्तं कसति । तस्स कस्सन्तस्स अनेकसत्तसहस्सानि तिणानि मरन्ति । एवमेव खो महाराज तथागतो परिपक्कमानसे सत्ते बोधेन्तो अनुनयप्पटिवविप्पमुत्तो धम्मं देसेति । एवं धम्मे देसियमाने ये तत्थ सम्मापटिपन्ना ते बुद्धान्ति, ये पन मिच्छापटिपन्ना ते पन तिणानि विय मरन्ति ॥

[९] यथा वा पन महाराज मनुस्सा रसहेतु यन्तेन उच्छुं पीळयन्ति, तेसं उच्छुं पीळयमानानं ये तत्थ यन्तमुखगता किमयो ते पीळयन्ति । एवमेव खो महाराज तथागतो परिपक्कमानसे सत्ते बोधेन्तो धम्मयन्तम'भिपीळयति, ये तत्थ मिच्छापटिपन्ना ते किमी विय मरन्तीति ॥

[१०] ननु भन्ते नागसेन ते भिक्खू ताथ धम्मदेसनाय पतिता'ति ॥ अपि नु खो महाराज तच्छको रक्खं रक्खन्तो उज्जुं परिसुद्धं करोती'ति ॥ नहि भन्ते, वज्जनीयं भन्ते अपनेत्वा एवमिदं तच्छको रक्खं उज्जुं परिसुद्धं करोती'ति ॥ एवमेव खो महाराज तथागतो परिसं रक्खन्तो न सकोति

बोधनेय्ये सत्ते बोधेतुं, मिच्छापटिपन्ने पन सत्ते अपनेत्वा एवमेते बोधनेय्ये सत्ते बोधेति ॥ अत्तकत्तेन पन ते महाराज मिच्छापटिपन्ना पतन्ति ॥

[११] यथा महाराज कदली वेल्लु अस्सतरी अत्तजेन हज्जति, एवमेव खो महाराज ये ते मिच्छापटिपन्ना ते अत्तकत्तेन हज्जन्ति पतन्ति । यथा महाराज चोरा अत्तकत्तेन चक्खुप्पाटनं सूळारोपनं सीसच्छेदनं पापुणन्ति, एवमेव खो महाराज ये ते मिच्छापटिपन्ना ते अत्तकत्तेन हज्जन्ति जिनसासना प-[167]-तन्ति । येसं महाराज सद्धिमत्तानं भिक्खून् उण्हलोहितं मुक्खतो उग्गतं तेसं तं ने'व भगवतो कत्तेन, न परेसं कत्तेन, अथ खो अत्तनो येव कत्तेन । यथा महाराज पुरिसो सब्बजनस्स अमत्तं ददेय्य, ते तं अमत्तं असित्वा अरोगा दीघायुका सब्बीतितो परिमुच्चेय्युं, अथज्जतरो पुरिसो दुरुपचारेण तं असित्वा मरणं पापुणेय्य, अपि नु खो सो महाराज अमत्त-दायको पुरिसो ततोनिदानं किञ्चि अपुज्जं आपज्जेय्या'ति ? ॥ नहि भन्ते'ति ॥ एवमेव खो महाराज तथागतो दससहस्सिम्मि लोकधातुया देवमनुस्सानं अमत्तं धम्मदानं देति, ये ते सत्ता भब्बा ते धम्माम्तेन बुज्झन्ति, ये पन ते सत्ता अभब्बा ते धम्माम्तेन हज्जन्ति पतन्ति ॥

[१२] भोजनं महाराज सब्बसत्तानं जीवितं रक्खति, तमे'कत्वे मुखित्वा विसूचिकाय मरन्ति, अपि नु खो सो महाराज भोजनदायको पुरिसो ततोनिदानं किञ्चि अपुज्जं आपज्जेय्या'ति ? ॥ नहि भन्ते'ति ॥ एवमेव खो महाराज तथागतो दससहस्सिलोकधातुया देवमनुस्सानं अमत्तं धम्मदानं देति । ये ते सत्ता भब्बा, ते धम्माम्तेन बुज्झन्ति, ये पन ते सत्ता अभब्बा ते धम्माम्तेन हज्जन्ति पतन्ती'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[१३] मन्ते नागसेन भासितं पे'तं तथागतेन—कायेन संवरो साधु, साधु वाचाय संवरो । मनसा संवरो साधु, साधु सब्बत्थ संवरो'ति ॥ पुनच

तथागतो चतुर्नं परिसानं मञ्जे निसीदित्वा पुरतो देवमनुस्सानं सेलस्स ब्राह्मणस्स कोसोहितं वत्थगुहं दस्सेसि ॥ यदि भन्ते नागसेन [168] भगक्ता भणितं—कायेन संवरो साधू'ति, तेन हि—सेलस्स ब्राह्मणस्स कोसो-हितं वत्थगुहं दस्सेसी'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि सेलस्स—ब्राह्मणस्स कोसो-हितं वत्थगुहं दस्सेसि, तेन हि—कायेन संवरो साधू'ति तं पि वचनं मिच्छ । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तवा'नुपपत्तो, सो तथा निब्बाहि-तब्बो'ति ॥

[१४] भासितं पे'तं महाराज भगवता कायेन संवरो साधू'ति । सेलस्स च ब्राह्मणस्स कोसोहितं वत्थगुहं दस्सितं । यस्स खो महाराज तथागते कङ्का उप्पन्ना तस्स बोधनत्थाय भग्वा इद्धिया तप्पटिभागं कायं दस्सेति । सो येव तं पाटिहारियं पस्सती'ति ॥ को पने'तं भन्ते नागसेन सद्विस्सति यं परिसग्लो एको येव तं गुहं पस्सति, अवसेसा तत्थेव सन्ता न पस्सन्ती'ति ? । इच्च मे त्वं तथ कारणं उपदिस, कारणेन मे सज्जापेही'ति ॥

[१५] दिहपुब्बो पन तथा महाराज कोचि व्याधितो पुरिसो परिकिण्णो जातिमित्तेही'ति ? ॥ आम भन्ते'ति ॥ अपि नु खो महाराज परिसा पस्सते'तं वेदनं याय सो पुरिसो वेदनाय वेदियती'ति ? ॥ नहि भन्ते, अत्तना येव सो भन्ते पुरिसो वेदियती'ति ॥ एवमेव खो महाराज यस्से'व तथागते कङ्का उप्पन्ना तस्सेव तथागतो बोधनाय इद्धिया तप्पटिभागं कायं दस्सेति, सो येव तं पाटिहारियं पस्सति ॥

[१६] यथा वा पन महाराज कञ्चिदेव पुरिसं भूतो आविसेय्य । अपि नु खो सा महाराज परिसा यस्सति तं भूतागमने'ति ? ॥ नहि भन्ते,

हेतु कुक्कुटपादनियो^{१४} अच्छरायो दस्सेसि । एवं पि तथागतो योगञ्जू
देसनाकुसलो ॥

[१९] पुन च परं महाराज तथागतो थेरस्स चुल्लपन्थकस्स भातरा
निकट्ठितस्स दुक्खितस्स दुग्मनस्स उपगन्त्वा सुखुमं चोळखण्डं अदासि—
इमिना'यं कुलपुत्तो बुञ्जिस्सती'ति । [170] सो च कुलपुत्तो तेन
कारणेन जिनसासने वसीभावं पापुणि । एवं पि महाराज^{१५} तथागतो योगञ्जू
देसनाकुसलो । पुन च परं महाराज तथागतो ब्राह्मणस्स मोघराजस्स याव-
ततियं पज्झं पुट्ठो न व्याकासि—एवमि'मस्स कुलपुत्तस्स मानो उपसमिस्सति,
मानु'पसमा अभिसमयो भविस्सती'ति, तेन च तस्स कुलपुत्तस्स
मानो उपसमि, मानु'पसमा सो ब्राह्मणो छसु अभिञ्जासु वसीभावं पापुणि ।
एवं पि महाराज तथागतो योगञ्जू देसनाकुसलो'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन
सुनिब्बेठितो पज्जो बहुविधेहि क्षारणेहि, गह्वरं अगह्वरं कतं, अन्धकारो
आलोको कतो, गण्ठि भिन्ना, भग्गा परप्पवादा, जिनपुत्तानं चक्खु तथा
उप्पादितं, निष्पटिमाना तिथिया, त्वं गणिवरपवरमासज्जा'ति ॥

[२०] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं थेरेन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—
परिसुद्धवचीसमाचारो आवुसो तथागतो, न'त्थि तथागतस्स वची-
दुच्चरितं यं तथागतो रक्खेय्य—मा मे इदं परो अज्जासी'ति । पुन च तथागतो
थेरस्स सुदिन्नस्स कलन्दपुत्तस्स अपराधे पाराजिकं पज्जापेन्तो फस्साहि
वाचाहि मोघपुरिसवादेन समुदाचरि, तेन च सो थेरो मोघपुरिसवादेन
[मंकुचित्तवसेन रुन्धितत्ता]^{१६} विष्पटिसारी ना'सक्खि अरियमग्गं पटिवि-
ज्झितुं । यदि भन्ते नागसेन परिसुद्धवचीसमाचारो तथागतो, न'त्थि तथ-
गतस्स वचीदुच्चरितं, तेन हि तथागतेन थेरस्स सुदिन्नस्स कलन्दपुत्तस्स

१४ कुक्कुटपादनियो C. १५ Omitted by T. १६ Omitted by T. C., but
they supply गह्वरासेन तासितो.

अपराधे मोघपुरिसवादेन समुदाचिण्णं'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि भावता थेरस्स सुदिन्नस्स कलन्दपुत्तस्स अपराधे मोघ-[171]-पुरिसवादेन समुदाचिण्णं, तेन हि-परिसुद्धवचीसमाचारो तथागतो, न'त्थि तथागतस्स वचीदुच्चरितं'ति तं पि वचनं मिच्छ । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तथानुपपत्तो, सो तथा निव्वाहितब्बो'ति ॥

[२१] भासितं पे'तं महाराज, येन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—परिसुद्धवचीसमाचारो आबुसो तथागतो, न'त्थि तथागतस्स वचीदुच्चरितं यं तथागतो रक्खेय्य—मा मे इदं परो अज्जासी'ति । आयस्मतो च सुदिन्नस्स कलन्दपुत्तस्स अपराधे पाराजिकं पज्जापेत्तेन भगवता मोघपुरिसवादेन समुदाचिण्णं ॥ तं च पन न दुद्धचित्तेन, असारम्मेन याथावलक्खणेन । किञ्च तत्थ याथावलक्खणं—यस्स महाराज पुगलस्स इमस्मि अत्तभावे चतुसच्चा'भिसमयो न होति, तस्स पुरिसत्तनं मोघं, अज्जं कयिरमानं अज्जेन सम्भवति, तेन वुञ्चति मोघपुरिसो'ति । इति पि महाराज भावता आयस्मतो सुदिन्नस्स कलन्दपुत्तस्स सभाववचनेन समुदाचिण्णं, नो अभूतवादेना'ति ॥ समावं पि भन्ते नागसेन यो अक्कोसन्तो भणति, तस्स भयं कहापणं दण्डं धारेम, अपराधो येव सो, कथुं निस्साय विसुं बोहारं आचरन्तो अक्कोसती'ति ॥

[२२] अत्थि पन महाराज, सुतपुब्बं तथा खलितस्स अभिवादनं वा पक्खद्वानं वा सक्कारं वा उपायना'नुपपदानं वा'ति ? ॥ नहि भन्ते, यतो-कुतोचि यत्थकत्थचि खलितो परिभासनारहो होति तज्जनारहो, उत्तमङ्गं पि'स्स छिन्दन्ति, हनन्ति पि, बन्धन्ति पि, धातेन्ति पि, जापेन्ति पी'ति ॥ तेन हि महाराज भगवता किरिया येव कता, नो अकिरिया'ति ॥ किरियं पि भन्ते नागसेन कुरुमानेन पतिरूपेन कातब्बं अनुच्छविकेन,

सवणेन पि भन्ते नागसेन तथागतस्स सदेवको लोको ओत्तपत्ति हिरियति,
भिप्पोदस्सनेन, तत्तुत्तारिं उपसङ्कमनेन पविरुपासनेन'ति ॥ [172]
अपि नु खो महाराज तिकिच्छको अभिसन्ने काये कुपिते दोसे
सिनेहनीयानि भेसज्जानि देती'ति ॥ नहि भन्ते तिण्हानि लेखनीयानि भेस-
ज्जानि देती'ति ॥ एवमेव खो महाराज तथागतो सब्बकिलेसब्ब्याधिवूपसमाय
अनुसिद्धिं देति । फरुसा पि महाराज तथागतस्स वाचा सत्ते सिनेहयति,
मुदुके करोति । यथा महाराज उण्हं पि उदकं यं किञ्चि सिनेहनीयं सिनेह-
यति, मुदुकं करोति, एवमेव खो महाराज फरुसा पि तथागतस्स वाचा
अत्यवती होति करुणासहगता ॥

[२३] यथा महाराज, पितु वचनं पुत्तानं अत्यवन्तं होति करुणासह-
गतं, एवमेव खो महाराज फरुसा पि तथागतस्स वाचा अत्यवती होति
करुणासहगता । फरुसा पि महाराज तथागतस्स वाचा सत्तानं किलेसप्प-
हाना होति । यथा महाराज दुग्गन्धं पि गोमुत्तं पीतं विरसं पि अग्गं
खायितं सत्तानं व्याधिं हन्ति, एवमेव खो महाराज फरुसा पि तथागतस्स
वाचा अत्यवती होति करुणासहगता । यथा महाराज महन्तो पि तूलपुञ्जो
परस्स काये निपतित्वा रुजं न करोति, एवमेव खो महाराज फरुसा पि
तथागतस्स वाचा न कस्सचि दुक्खं उप्पादेती'ति ॥ सुविनिच्छित्तो भन्ते
नागसेन पञ्चो बहूहि कारणेहि । साधु भन्ते नागसेन एवमेतं तथा सम्प-
टिच्छामी'ति ॥

[२४] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता तथागतेन—अचेतनं
ब्राह्मण अस्सुणन्तं, जानं अजानन्तमिमं पट्ठासं । आरद्धविरियो धुवं
अप्पमत्तो, सुखसेय्यं पुच्छसि किस्स हेतू'ति ॥ [173] पुन च भणितं—

इति फन्दनक्खलो पि तावदे अज्झभासथ ।

मय्हं पि वचनं अत्थि भारद्वाज, सुणोहि मे'ति ॥

यदि भन्ते नागसेन स्वखो चेतनो, तेन हि—फन्दनेन स्वखेन भारद्वाजेन सह सल्लपितं'ति यं वचनं सं मिच्छा । यदि फन्दनेन स्वखेन भारद्वाजेन सद्धिं सल्लपितं, तेन हि—स्वखो अचेतनो'ति तं पि वचनं मिच्छा । अयं पि उभयोकोटिको पञ्चो तवा'नुपत्तो, सो तथा निब्बाहितब्बो'ति ॥

[२५] भासितं पे'तं महाराज, भगवता स्वखो अचेतनो'ति । फन्द-
नेन च स्वखेन भारद्वाजेन सद्धिं सल्लपितं । तं च पन वचनं लोकसम-
ञ्जाय भणितं, न'त्थि महाराज अचेतनस्स स्वस्स सल्लपो नाम, अपि
च महाराज तस्मिं स्वखे अधिवत्थाय देवताये'तं अधिवचनं स्वखो'ति,
स्वखो सल्लपती'ति चे'सा लोकपण्णत्ति ॥

[२६] यथा महाराज, सक्कटं धञ्जस्स परिपूरितं धञ्जसक्कटं'ति
जनो वोहरति, न च तं धञ्जमयं सक्कटं, स्वखमयं सक्कटं, तस्मिं सक्कटे
धञ्जस्स पन आकिरितत्ता धञ्जसक्कटं'ति जनो वोहरति । एवमेव खो
महाराज न स्वखो सल्लपति, स्वखो अचेतनो, या पन तस्मिं स्वखे
अधिकत्था देवता तस्सा एतं अधिवचनं स्वखो'ति, स्वखो सल्लपती'ति
चे'सा लोकपण्णत्ति ॥

[२७] यथा वा पन महाराज, दधि मन्ययमानो तक्कं मन्येती'ति
वोहरति, यं तक्कं तं सो न मन्येति' दधि येव सो मन्येन्तो तक्कं मन्ये-
ती'ति वोहरति, एवमेव खो महाराज न स्वखो सल्लपति । स्वखो अचेतनो,
या पन तस्मिं स्वखे अधिकत्था देवता तस्सा एतं अधिवचनं स्वखो'ति,
स्वखो सल्लपती'ति चे'सा लोकपण्णत्ति ॥

[२८] यथा वा पन महाराज असन्तं साधेतुक्कमो असन्तं साधेमी'ति
वो-[174]हरति, असिद्धं सिद्धं ति वोहरति, एवमेसा लोकसमञ्जा ।

एवमेव खो महाराज न स्वखो सह्यपति, स्वखो अचेतनो, या पन तस्मि
 रुक्खे अधिकत्था देवता तस्सा एसं अधिवचनं—स्वखो'ति, स्वखो सह्यप-
 ती'ति चे'सा लोकपण्णत्ति । यीय महाराज लोकसमञ्जाय जनो बोद्धरति,
 तथागतो पि तायेव लोकसमञ्जाय सत्तानं धम्मं देसेती'ति ॥ साधु भन्ते
 नागसेन एवमेतं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[२९] भन्ते नागसेन, भासितं पे'सं घम्मसङ्गीतिकारकेहि
 धेरेहि—

जुन्दस्स भत्तं भुज्झित्वा
 कम्मारस्सा'ति मे सुतं ।
 आबाधं सम्फुसी जुद्धो
 पवाब्बहं मारणन्तिकं'ति ॥

पुन च भगवता भणितं—द्वे'मे आनन्द पिण्डपाता समा समफला
 समविपाका अतिविय अज्जेहि पिण्डपातेहि महप्फलतरा चे'व महानिसंसतरा
 चा'ति । यदि भन्ते नागसेन तथागतो जुन्दस्स भत्तं भुत्ताविस्स खरो
 आबाधो उप्पन्नो, पवाब्बहा वेदना पवत्ता मारणन्तिका, तेन हि—द्वे'मे
 आनन्द पिण्डपाता समा समफला समविपाका अतिविय अज्जेहि पिण्डपातेहि
 महप्फलतरा चे'व महानिसंसतरा चा'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि द्वे'मे पिण्ड-
 पाता समासमफला समविपाका अतिविय अज्जेहि पिण्डपातेहि महप्फलतरा
 चे'व महानिसंसतरा च, तेन हि—भगवतो जुन्दस्स भत्तं भुत्ताविस्स खरो
 आबाधो उप्पन्नो, पवाब्बहा वेदना पवत्ता मारणन्तिका'ति तं पि वचनं
 मिच्छ । किं नु खो भन्ते नागसेन सो पिण्डपातो विसमत्ताय महप्फलो,
 रेगुप्पादक्ताय म-[175]-इप्फलो, आसुविनासक्ताय महप्फलो, भगवतो

जीवितहरणताय महप्फलो । तस्य मे कारणं ब्रूहि, परप्पन्नादानं निग्गहाय
एत्थायं जनो सम्मूळ्हो—लोभवसेन अतिबहुं खायितेन लोहितपक्खन्दिका
उप्पन्ना'ति । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तवा'नुप्पत्तो, सो तथा
निब्बाहितब्बो'ति ॥

[३०] भासितं पे'तं महाराज धम्मसङ्कीतिकारकेहि थैहि—

चुन्दस्स भसं भुञ्जित्वा
कम्मरस्सा'ति मे सुतं ।
आवाधं सम्पुसी बुद्धो
पवाब्बं मारणन्तिकं'ति ॥

भगवता च भणितं—द्वे'मे आनन्द पिण्डपाता समा समफला सम-
विपाका अतिविय अज्जेहि पिण्डपातेहि महप्फलतरा चे'व महानिसंसतरा
च । क्तमे द्वे—यं च पिण्डपातं परिभुञ्जित्वा तथागतो अनुत्तरं सम्मा-
सम्बोधिं अमिसम्बुद्धो", यं च पिण्डपातं परिभुञ्जित्वा अनुपादिसेसाय
निब्बानधातुया परिनिब्बायति, इमे द्वे पिण्डपाता समा समफला ।
अतिविय अज्जेहि पिण्डपातेहि महप्फलतरा चे'व महानिसंसतरा चा'ति ॥
सो च पन पिण्डपातो बहुगुणो अनेकानिसंसो । देवता
महाराज इद्वा पसन्नमानसा—अयं भगवतो पच्छिमो पिण्डपातो'ति दिब्बं ओजं
सूकरमद्वे आकिरिंसु । तं च पन सम्पापाकं लहुपाकं मनुज्जं बहुरसं जठर-
गितेजस्स हितं । न महाराज ततोनिदाने भगवतो कोचि अनुप्पन्नो रागो
उप्पन्नो । अपि च महाराज भगवतो पक्खिदुब्बले सरिरि खीणे आयुसङ्गरे
उप्पन्नो रोगो भिय्यो अभिवड्ढि । पथा महाराज पक्खिया जलमानो अग्नि
अज्जास्मि उपादाने दिन्ने भिय्यो पज्जलति । एवमेव खो महाराज भगवतो

पकतिदुब्बले सरिरे खीणे आयुसङ्गारे उप्पन्नो रोगो भिण्णो अभिवड्ढि ।
 यथा वा पन महाराज [176] सोतो पकतिया सन्दमानो अभिवुट्ठे महामेधे
 भिण्णो महो'धो उदक्काहको होति, एवमे'व खो महाराज भगवतो पकतिदु-
 ब्बले सरिरे खीणे आयुसङ्गारे उप्पन्नो रोगो भिण्णो अभिवड्ढि । यथा वा
 पन महाराज पकतिया अभिस्सन्नो धातुक्कुच्छि अज्जस्मि अज्झोहारे भिण्णो
 आयमेय्य, एवमे'व खो महाराज भगवतो पकतिदुब्बले सरिरे खीणे आयु-
 सङ्गारे उप्पन्नो रोगो भिण्णो अभिवड्ढि । न'त्थि महाराज तस्मि पिण्डपाते
 दोसो । न च तस्स सक्का दोसो आरोपेतुं'ति ॥

[३१] भन्ते नागसेन केन कारणेन ते द्वे पिण्डपाता समा समफला
 समविपाका, अतिविय अज्जतरेहि पिण्डपातेहि महप्फलतरा चे'व महानिसंसतरा
 चा'ति ॥ धम्मा'नुमज्जनसमापत्तिवसेन महाराज ते द्वे पिण्डपाता समा
 समफला समविपाका, अतिविय अज्जतरेहि पिण्डपातेहि महप्फलतरा चे'व
 महानिसंसतरा चा'ति ॥ भन्ते नागसेन, कतमेसं धम्मानं अनुमज्जनसमा-
 पत्तिवसेन ते द्वे पिण्डपाता समा समफला समविपाका, अतिविय अज्ज-
 तरेहि पिण्डपातेहि महप्फलतरा चे'व महानिसंसतरा चा'ति ॥ नवक्कं महा-
 राज अनुपुब्बविहारसमापत्तीनं अनुलोमपटिलोमसमपज्जनवसेन ते द्वे
 पिण्डपाता समा समफला समविपाका, अतिविय अज्जतरेहि पिण्डपातेहि
 महप्फलतरा चे'व महानिसंसतरा चा'ति ॥

[३२] भन्ते नागसेन द्वीसु येव दिवसेसु अधिमत्तं तथागतो
 नवा'नुपुब्बविहारसमापत्तियो अनुलोमपटिलोमं समापज्जति ॥ आम महाराज
 ति ॥ अच्चरियं भन्ते नागसेन, अब्भुतं भन्ते नागसेन, यं इमस्मि
 बुद्धक्खेत्ते असदिसपरमदानं तं पि इमेहि द्वीहि पिण्डपातेहि अगणितं ।
 अच्चरियं भन्ते नागसेन, अब्भुतं भन्ते नागसेन, याव महन्ता नवा'नुपु-

अविहारसमापत्तियो, यत्र हि नाम नवानु- [177]—पुच्छविहारसमापत्तिक्सेन
दानं महष्फलतरं होति महानिससतर अ । साधु भन्ते नागसेन एक्मेतं
तथा सम्पटिच्छमी'ति ।

[३३] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं तथागतेन—अव्यावढा तुम्हे
आनन्द होथ तथागतस्स सरीरपूजाया'ति । पुन च भणितं—

पूजेथ नं पूजनियस्स धातुं

एवंकरा सगमि'तो गमिस्सथा'ति ॥

यदि भन्ते नागसेन तथागतेन भणितं—अव्यावढा तुम्हे आनन्द होथ
तथागतस्स सरीरपूजाया'ति, तेन हि—पूजेथ नं पूजनियस्स धातुं । एवंकरा
सगमि'तो गमिस्सथा'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि तथागतेन भणितं—पूजेथ
नं पूजनियस्स धातुं । एवंकरा सगमि'तो गमिस्सथा'ति, तेन हि अव्यावढा
तुम्हे आनन्द होथ तथागतस्स सरीरपूजाया'ति तं पि वचनं मिच्छ ॥
अथ पि उमसोकोटिको पञ्चो तवा'नुप्पसो, सो तथा निव्वाहितब्बो'ति ॥

[३४] भासितं पे'तं महाराज भगवता—अव्यावढा तुम्हे आनन्द होथ
तथागतस्स सरीरपूजाया'ति । पुन च^{१०} भणितं—पूजेथ नं पूजनियस्स धातुं ।
एवंकरा सगमि'तो गमिस्सथा'ति । तं च पन नं सब्बेसं, जिनपुत्तानं
देव आरब्भ भणितं—अव्यावढा तुम्हे आनन्द होथ तथागतस्स सरीरपूजा-
या'ति । अक्कमं हे'तं महाराज [178] जिनपुत्तानं यदि'दं पूजा । सम्मसनं
सङ्कारानं, योनिसो भनसिकारो, सतिपट्ठना'नुपस्सना, आरम्भणसारगाहो,
क्खिलेसयुद्धं, सदत्थमनुयुञ्जना, एतं जिनपुत्तानं करणीयं । अवसेसानं देव-
म्लुत्सानं पूजा करणीया ॥

[३५] यथा महाराज महिया राजपुत्तानं हस्तिवस्सधनुयस्सलेखमुदा-
सिक्खा खमा^{२१} भन्तसुतिसम्मुतियुद्धयुद्धापनकिरिथा करणीया, अवसेसानं
पुथुवेस्ससुदानं कसि वणिज्जा गोरक्खा करणीया, एवमे^{२२}व खो महाराज
अकम्मं हे^{२३}तं जिनपुत्तानं यदि^{२४}दं पूजा, सम्मसनं सङ्कारानं, योनिसो मन-
सिकारो, सतिपद्धाना^{२५}नुपस्सना, आरम्मणसारंगाहो, किलेसयुद्धं, सदत्थमनु-
युज्जना, एतं जिनपुत्तानं करणीयं, अवसेसानं देवमनुस्सानं पूजा करणीया ॥

[३६] यथा वा पन महाराज ब्राह्मणमाणक्कानं इरुब्बेदं यजुब्बेदं
सामवेदं अथब्बणवेदं लक्खणं इतिहासं पुराणं निघण्टु केटुभं अक्खरप-
भेदं पदं वेय्याक्कणं भासमगं उप्पातं^{२६} सुपिने निमित्तं छब्बं चन्द-
ग्गाहं सुरियग्गाहं सुक्कराहुचरितं^{२७} उल्लुग्गाहयुद्धं देवदुन्दुभिस्सरं ओक्कन्ति
उक्कापातं भूमिकम्पं दिसादाहं भुम्मन्तलिक्वं जोत्तिसं लोकायतिकं
साचक्कं मिगचक्कं अन्तरचक्कं मिस्सकुप्पादं सकुणस्तरवितं सिक्खा कर-
णीया, अवसेसानं पुथुवेस्ससुदानं कसि वणिज्जा गोरक्खा करणीया, एव-
मे^{२८}व खो महाराज अकम्मं हे^{२९}तं जिनपुत्तानं यदि^{३०}दं पूजा, सम्मसनं सङ्का-
रानं, योनिसो मनसिकारो, सतिपद्धाना^{३१}नुपस्सना, आरम्मणसारंगाहो, किले-
सयुद्धं, सदत्थमनुयुज्जना, एतं जिनपुत्तानं करणीयं, अवसेसानं देवमनु-
स्सानं पूजा करणीया । तस्मा महाराज तथागतो—भा इमे अकम्मे युज्जन्तु,
कम्मे^{३२} [179] इमे युज्जन्तू^{३३}ति आह—अव्यावता तुम्हे आनन्द होथ तथा-
गतस्स सरीरपूजाया^{३४}ति । यदे^{३५}तं महाराज तथागतो न भणेष्य, पत्तचीवरं पि
अत्तनो परियादापेत्वा भिक्खु बुद्धपूजं थेव करेय्यु^{३६}ति । साधु भन्ते नागसेन
एवमे^{३७}तं तथा सम्पटिच्छमी^{३८}ति ॥

[३७] भन्ते नागसेन, तुम्हे भणय—भगवतो गच्छन्तस्स अयं अचेतना महापथवी निजं उन्नमति उन्नतं ओणमतीति । पुन च भणय—भगवतो पादो सकलिकाय खतोति ॥ या सा सकलिका भगवतो पादे पतिता किस्स पन सा सकलिका भगवतो पादा न निवत्ता ? ॥ यदि भन्ते नागसेन भगवतो गच्छन्तस्स अयं अचेतना महापथवी निजं उन्नमति उन्नतं ओणमति, तेन हि—भगवतो पादो सकलिकाय खतोति । यं वचनं तं मिच्छ । यदि भगवतो पादो सकलिकाय खतो, तेन हि—भगवतो गच्छन्तस्स अयं अचेतना महापथवी निजं उन्नमति उन्नतं ओणमतीति तं पि वचनं मिच्छ ॥ अयं पि उमतोकोटिको पञ्चो तवा'नुपपत्तो, सो तथा निव्वहिदब्बोति ॥

[३८] सच्चं महाराज अत्थे'तं—भगवतो गच्छन्तस्स अयं अचेतना महापथवी निजं उन्नमति उन्नतं ओणमति । भगवतो च पादो सकलिकाय खतो । न च पन सा सकलिका अत्तनो धम्मताय पतिता, देवदत्तस्स उपक्कमेन पतिता । देवदत्तो महाराज बहूनि जातिसत्तसहस्सानि भगवति आघातं बन्धि, सो तेन आघातेन मइत्तं कूटगारप्पमाणं पासाणं^{२५} भगवतो उपरि पात्तेस्सामीति मुञ्चि । अथ द्वे सेला पयवितो उड्हिवा तं पासाणं सम्पटिच्छिस्सु, अथ नेसं सम्पट्टारेण पासाणतो पपटिका भिज्जित्वा येन वा तेन [१८०] वा पतन्ती भगवतो पादे पतिताति । यया च भन्ते नागसेन द्वे सेला पासाणं सम्पटिच्छिस्सु, तथे'व पपटिका पि सम्पटिच्छित्तब्बाति ॥

[३९] सम्पटिच्छितं पि महाराज इवे'कच्चं पण्वरति पसवति न ठानमुपगच्छति ॥ यया महाराज उदकं पाणिना गहितं अङ्गुलन्तरिकाहि पण्वरति पसवति न ठानमुपगच्छति, खीरं तक्कं मधुं सपि तेळं मच्छरसं मंससं पाणिना गहितं अङ्गुलन्तरिकाहि पण्वरति पसवति न ठानमुपग-

च्छति, एवमे'व खो महाराज सम्पटिच्छन्त्यं उपगतानं द्वित्रं सेलानं सम्पहारेण पासाणतो पपटिका भिजित्वा येन वा तेन वा पतन्ती भगवतो पादे पतिता ॥ यथा वा पन महाराज सण्ड-सुखुम-अणुरज-समं पुच्छिनं मुष्टिना गदितं अङ्गुलन्तरिकादि पङ्कजति पसवति न ठानमुपगच्छति, एवमे'व खो महाराज सम्पटिच्छन्त्यं समागच्छन्तानं द्वित्रं सेलानं सम्पहारेण पासाणतो पपटिका भिजित्वा येन वा तेन वा पतन्ती भगवतो पादे पतिता ॥ यथा वा पन महाराज कबळो मुखेन गदितो इधे'कचत्स मुखतो मुष्टित्वा पङ्कजति पसवति न ठानमुपगच्छति, एवमे'व खो महाराज सम्पटिच्छन्त्यं समागच्छन्तानं द्वित्रं सेलानं सम्पहारेण पासाणतो पपटिका भिजित्वा येन वा तेन वा पतन्ती भगवतो पादे पतिता'ति ॥ होतु भन्ते नागसेन, सेलेदि पासाणो सम्पटिच्छित्तो होतु, अथ पपटिकाय पि अपचिति कृतत्वा यथे'व महापथविया'ति॥

[४०] द्वादसि'मे महाराज, अपिचितिं न करोन्ति । कतमे द्वादस ? रतो^{१६} रागवसेन अपचितिं न करोति, दुष्टो दोसवसेन, मूढो मोहवसेन, उश्रतो^{१७} मानवसेन, निग्गुणो अविसैसताय, अतियद्वो अनिसेधनताय, हीनो हीनसभावताय, वचनकरो अनिस्सस्ताय, पापो कदरियताय, दुक्खापितो पटिदुक्खापनताय, लु-[181]-द्धो लोभा'भिभूतताय, आयूहितो अत्यसाधनेन अपचितिं न करोति । इमे खो महाराज द्वादस अपचितिं न करोन्ति । सा च पन पपटिका पासाणसम्पहारेण भिजित्वा अनिमित्तकतदिसा येन वा तेन वा पतन्त्या भगवतो पादे पतिता । यथा महाराज सण्डसुखुमअणुरजो अनिलबलसमाहतो अनिमित्तकतदिसो येन वा तेन वा अभिजति, एवमे'व खो महाराज सा पपटिका पासाणसम्प-

हारेण भिज्जित्वा अनिमित्तकतदिसा येन वा तेन वा पतमाना भगवतो पादे पतिता । यदि पुन महाराज सा पपटिका पासाणतो विसुं न भवेव्य, तं पि ते सेल्ल पासाणपपटिकं उप्पत्तिवा गण्हेय्युं । एसा पुन महाराज पपटिका न मुम्मट्ठा न आकासट्ठा पासाणसम्पहारवेगेन भिज्जित्वा अनिमित्तकतदिसा येन वा तेन वा पतमाना भगवतो पादे पतिता ॥ यथा वा पुन महाराज यातमण्डलिकाय उक्खित्तं पुरणपण्णं अनिमित्तकतदिसं येन वा तेन वा पतति, एवमे'व खो महाराज एसा पपटिका पासाणसम्पहारवेगेन अनिमित्तकतदिसा येन वा तेन वा पतमाना भगवतो पादे पतिता । अपि च महाराज अकतञ्जुस्स कदरियस्स देवदत्तस्स दुक्खानुभवनाय स्स पपटिका भगवतो पादे पतिता'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[४१] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—आसवानं खया समणो होती'ति । पुन च भणितं—चतुब्भि धम्मोहि समङ्गिभूतं । तं वे नरं समणं आहु लोके'ति । तत्रि'मे चत्तारो धम्मा—खन्ति अप्पाहारता रतिविप्पहानं आकिञ्चज्ज ॥ १८२] एसा वस्स सकिळेस्ससे'व होन्ति । यदि भन्ते नागसेन आसवानं खया समणो होति, तेन हि—चतुब्भि धम्मोहि समङ्गिभूतं । तं वे नरं समणं आहु लोके'ति यं वचनं तं मिच्छा । यदि चतुब्भि धम्मोहि समङ्गिभूतो समणो होति, तेन हि—आसवानं खया समणो होती'ति, तं पि वचनं मिच्छ । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तथा'नुप्पत्तो । सो तथा निब्बाहितब्बो'ति ॥

[४२] भासितं पे'तं महाराज, भगवता—आसवानं खया समणो होती'ति । पुन च भणितं—चतुब्भि धम्मोहि समङ्गिभूतं । तं वे नरं समणं आहु लोके'ति । तदिदं महाराज वचनं तेसं तेसं पुगल्लानं गुणवसेन भणितं—चतुब्भि धम्मोहि

समङ्गिभूतं, तं वे नरं समणं आहु लोके'ति । इदं पन निरक्सेसवचनं—
 आसवानं खया समणो होती'ति । अपि च महाराज ये केचि किलेसूपसमाय
 पटिपन्ना ते सब्बे उपादायु'पादाय समणो खीणासवो अग्गमक्खायति ।
 यथा महाराज यानि क्वानिचि जलजथलजपुष्फानि वस्सिकं तेसं अग्गम-
 क्खायति, अवसेसानि यानि क्वानिचि विविधानि पुष्फजातानि सब्बानि तानि
 पुष्फानि येव, उपादायु'पादाय पन वस्सिकं येव पुष्फं जनस्स पत्थितं पिह-
 यितं, एवमे'व खो महाराज ये केचि किलेसूपसमाय पटिपन्ना ते सब्बे
 उपादायु'पादाय समणो खीणासवो अग्गमक्खायति । यथा वा पन
 महाराज सब्बधम्मज्जनं सालि अग्गमक्खायति, या क्वचि अवसेसा विविधा
 धम्मजातियो ता सब्बा उपादा-[183]-यु'पादाय भोजनानि सरीर्यापनाय,
 सालि येव तेसं अग्गमक्खायति, एवमे'व खो महाराज ये केचि किलेसू-
 पसमाय पटिपन्ना ते सब्बे उपादायु'पादाय समणो खीणासवो अग्गमक्खा-
 यती'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन एवमेतं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[४३] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—ममं वा भिक्खवे परे
 वण्णं भासेय्युं, धम्मस्स वा....पे०....सङ्गस्स वा वण्णं भासेय्युं तत्र तुम्हेहि
 न आनन्दो, न सोमनस्सं न चेतसो उन्विह्णवित्तत्तं करणीयं'ति ।
 पुन च तथागतो सेलस्स ब्राह्मणस्स यथासुब्बे वण्णे भञ्जमाने आनन्दितो
 सुमनो उन्विह्णवितो भिय्यो उत्तरिं सकग्गुणं पकित्तेसि ।

राजा'हमस्मि सेल धम्मराजा अनुत्तरो ।

धम्मेन चक्कं वत्तेमि चक्कं अप्पटिवत्तिथं'ति ॥

यदि भन्ते नागसेन भगवता भणितं—ममं वा भिक्खवे परे वण्णं भासेय्युं
 धम्मस्स वा....पे०....सङ्गस्स वा वण्णं भासेय्युं तत्र तुम्हेहि न आनन्दो,
 न सोमनस्सं न चेतसो उन्विह्णवित्तत्तं करणीयं'ति, तेन ■ सेलस्स

ब्राह्मणस्स यथामुञ्चे वण्णे भञ्जमाने आनन्दितो सुमनो उब्बिलावितो भिय्यो उत्तरिं सक्खुणं पकित्तेती'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि सेलस्स ब्राह्मणस्स यथामुञ्चे वण्णे भञ्जमाने आनन्दितो सुमनो उब्बिलावितो भिय्यो उत्तरिं सक्खुणं पकित्तेति । तेन हि मम वा भिक्खवे परे वण्णं भासेय्युं धम्मस्स वा...पे०...सक्खस्स वा वण्णं भासेय्युं, तत्र तुम्हेहि न आनन्दो न सोमनस्सं न चेतसो उब्बिलावितत्तं करणीयं'ति, तं पि वचनं मिच्छ । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तत्रानुपत्तो, सो तथा निब्बाहितब्बो'ति ॥

[४४] [184] भासितं पे'तं महाराज, भगवता—मम वा भिक्खवे परे वण्णं भासेय्युं, धम्मस्स वा....पे०....सक्खस्स वा वण्णं भासेय्युं । तत्र तुम्हेहि न आनन्दो न सोमनस्सं, न चेतसो उब्बिलावितत्तं करणीयं'ति । सेलस्स च ब्राह्मणस्स यथामुञ्चे वण्णे भञ्जमाने भिय्यो उत्तरिं सक्खुणं पकित्तितं ॥

राजा'हमस्मि सेल धम्मराजा अनुत्तरो ।

धम्मेन चक्कं क्तोमि, चक्कं अप्पटिवत्तिथं'ति ॥

पठमं महाराज भगवता धम्मस्स सभावसरसलक्खणं सभावं अवितथं भूतं तच्छं तथत्थं परिदीपयमानेन भणितं—मम वा भिक्खवे वण्णं भासेय्युं, धम्मस्स वा...पे०...सक्खस्स वा वण्णं भासेय्युं, तत्र तुम्हेहि न आनन्दो, न सोमनस्सं, न चेतसो उब्बिलावितत्तं करणीयं'ति । यं पन भगवता सेलस्स ब्राह्मणस्स यथामुञ्चे वण्णे भञ्जमाने भिय्यो उत्तरिं सक्खुणं पकित्तितं—राजाहमस्मि सेल धम्मराजा अनुत्तरो'ति । तं न लामहेतु न यस्सहेतु न अत्तहेतु न पक्खहेतु न अन्तेवासिकम्पत्ताय, अथ खो अनुकम्पाय कारुञ्जेन हितवसेन—एवं इमस्स धम्मा'भिसम्भयो भविस्सति तिण्णं च मणवक्कस-तानं'ति, एवं भिय्यो उत्तरिं सक्खुणं भणितं—राजा'हमस्मि सेल धम्मराजा अनुत्तरो'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन एवमे'तं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[४५] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—

अहिंसयं परं लोके पियो होहिसि मामको'ति ।

पुन च भणितं—निगण्हे निगह्वा'रहं, पगण्हे पगह्वा'रहं'ति ।
[185] निगह्वा' नाम भन्ते नागसेन हृत्पच्छेदो पादच्छेदो वधो बन्धनं
करणं^{२८}भारणं सन्ततिविकोपनं ॥ न एतं वचनं भगवतो युक्तं । न च भगवा
अरहति एतं वचनं वक्तुं । यदि भन्ते नागसेन भगवता भणितं—अहिंसयं
परं लोके पियो होहिसि मामको'ति, तेन हि निगण्हे निगह्वा'रहं, पगण्हे
पगह्वा'रहं'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि तथागतेन भणितं—निगण्हे
निगह्वा'रहं, पगण्हे पगह्वा'रहं'ति, तेन हि—अहिंसयं परं लोके पियो
होहिसि मामको'ति तं पि वचनं मिच्छ ॥ अयं पि उभक्तोकोटिको पञ्चो
तवा'नुपपत्तो, सो तथा निब्बाहितव्यो'ति ॥

[४६] भासितं पे'तं महाराज भगवता—अहिंसयं परं लोके पियो
होहिसि मामको'ति । भणितं च—निगण्हे निगह्वा'रहं, पगण्हे पगह्वा-
रहं'ति ॥ अहिंसयं परं लोके पियो होहिसि मामको'ति, सब्बेसं महाराज
तथागतानं अनुभूतं एतं, एसा अनुसिद्धि, एसा धम्मदेसना, धम्मो हि
महाराज अहिंसालम्बणो, सभाषवचनं एतं । यं पन महाराज तथागतो
आह—निगण्हे निगह्वा'रहं, पगण्हे पगह्वा'रहं'ति भासा एसा । उद्धतं
महाराज चित्तं निगहेतब्बं, लीनं चित्तं पगहेतब्बं । अकुसलं चित्तं
निगहेतब्बं, कुसलं चित्तं पगहेतब्बं । अयोनिसोमनसिकारो निगहेतब्बो,
योनिसोमनसिकारो पगहेतब्बो । [186] मिच्छपटिपन्नो निगहेतब्बो,
सम्मापटिपन्नो पगहेतब्बो । अनरियो निगहेतब्बो, अरियो पगहेतब्बो ।
चोरो निगहेतब्बो, अचोरो पगहेतब्बो ॥

[४७] होतु भन्ते नागसेन, इदानी त्वं पञ्चागतोसि मम विसयं, यम'हं पुच्छामि सो मे अत्थो उपगतो । चोरो पन भन्ते नागसेन निगण्हन्तेन कथं निगहेतब्बो'ति ? ॥ चोरो महाराज निगण्हन्तेन एवं निगहेतब्बो—परिभासनीयो परिभासितब्बो, दण्डनीयो दण्डेतब्बो, पब्बाजनीयो पब्बाजे-सब्बो, बन्धनीयो बन्धितब्बो, घातनीयो घातेतब्बो'ति ॥ यं पन भन्ते नागसेन चोरानं घातनं तं तथागतानं अनुमतं'ति ॥ न हि महाराजा'ति ॥ किस्स पन चोरो अनुसासनीयो अनुमतो तथागतानं'ति ॥ यो सो महाराज घातियति न सो तथागतानं अनुमतिया घातीयति, सयंकत्तेन सो घातीयति, अपि च धम्मानुसिद्धिया अनुसासीयति, सक्का पन महाराज^{२९} पुरिसं अक्का-रणं अनपरार्थं वीथियं चरन्तं गहेत्वा मत्तिमत्ता^{३०} घातयितुं'ति ॥ न सक्का भन्ते'ति ॥ केन कारणेन महाराजा'ति ? ॥ अकारकत्ता भन्ते'ति ॥ एवमेव खो महाराज न चोरो तथागतानं अनुमतिया हज्जति । सयंकत्तेन सो हज्जति, किं पने'त्य अनुसासको किञ्चि दोसं आपज्जती^{३१}ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ तेन हि महाराज तथागतानं अनुसिद्धिं सम्मानुसिद्धिं^{३२}होती'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन एवमेतं तथा सम्पटिञ्छामी'ति ॥

[४८] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—अक्कोधनो विगत-खिलोहमसी'ति । पुन च तथागतो थेरे सारिपुत्तमोगलाने सपरिसे पणामेसि । किन्तु खो भन्ते नागसेन तथा-[१८७]-गतो कुपितो परिसं पणामेसि, उदाहु तुहो पणामेसि—एतं ताव जानाहि इमं नामा'ति । यदि भन्ते नागसेन कुपितो परिसं पणामेसि, तेन हि तथा-गतस्स क्रोधो अप्पतिवत्तितो । यदि तुहो पणामेसि तेनहि अवत्थुस्मि

अजानन्तेन पणामिता । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तवा'नुपपन्नो, सो तया निब्रूहि तन्नो'ति ॥

[४९] भासितं पे'तं महाराज भगवता—अक्रोधनो विगतखिलो'ह-
मस्मि । पणामिता च धेरा सारिपुत्तमोगलाना सपरिसा । तं च पन न
कोपेन । इध महाराज कोचिदेव पुरिसो महापथविधा मूले वा खाणुके वा
पासाणे वा कळले ■ विसमे वा भूमिमागे खलित्वा पतति, अपि नु खो
महाराज महापथवी कुपिता तं पातेती'ति ? ॥ न हि भन्ते, न'त्थि महापथविधा
कोपो वा पसादो वा, अनुनयप्पटिघविप्पमुत्ता महापथवी, सयमेव सो
अलसो खलित्वा पतितो'ति ॥ एवमेव खो महाराज, न'त्थि तथागतानं कोपो
वा पसादो वा, अनुनयप्पटिघविप्पमुत्ता तथागता अरहन्तो सम्मा-
सम्बुद्धा, अथ खो सयंक्तेनेव ते अत्तनो अपराधेन पणामिता ॥

[५०] इध पन महाराज महासमुदो न मतेन कुणपेन संवसति,
यं ह्येति महासमुदे मत्तं कुणपं तं खिप्पमेव निच्छुभति, यत्तं उस्सादेति,
अपि नु खो महाराज महासमुदो कुपितो तं कुणपं निच्छुभती'ति ? ॥ नहि
भन्ते, न'त्थि महासमुदस्स कोपो वा पसादो वा, अनुनयप्पटिघविप्पमुत्तो
महासमुदो'ति ॥ एवमे'व खो महाराज न'त्थि तथागतानं कोधो वा पसादो वा,
अनुनयप्पटिघविप्पमुत्ता तथागता अरहन्तो सम्मासम्बुद्धा, अथ खो सयं-
क्तेनेव ते अत्तनो अपराधेन पणामिता ॥ यथा महाराज पठविद्या खलितो
पतीयति, एवं जिनसासनवरे खलितो पणामीयति । यथा महाराज स्समुदे
मत्तं [188] कुणपं निच्छुभीयति, एवं जिनसासनवरे खलितो पणामी-
यति । यं पन ते महाराज, तथागतो पणामेति, तेसं अत्थकामो हितकामो
सुखकामो विमुद्धिकामो—एवं इमे जातिजराव्याधिमरणेहि परिमुच्चिस्सन्ती'ति
पणामेसी'ति ॥ स्राधु भन्ते नागसेन एवमेतं तथा सम्पटिञ्जमी'ति ॥

तत्तियो वग्गो ।

[१] भन्ते नागसेन, भासितं पे^१तं भगवता—एतदगं भिक्खवे मम सावकानं भिक्खूनं इद्धिमन्तानं, यदिदं महामोग्गलानो^२ति ॥ पुन च विर सो लुगुल्लेहि परिपोथितो भिक्खसीसो सञ्चुण्णितद्धिमंसवमनि-
मज्जपरिक्कतो परिनिब्बुतो । यदि भन्ते नागसेन धेरो महामोग्गलानो
इद्धिया कोटिं गतो, तेन हि—लुगुल्लेहि परिपोथितो परिनिब्बुतो^३ति यं वचनं
तं मिच्छ । यदि लुगुल्लेहि परिपोथितो परिनिब्बुतो, तेन हि—इद्धिया
कोटिं गतो^४ति तं पि वचनं मिच्छ । किं नु^५ न समथो इद्धिया अत्तनो
उपघातं अपनयितुं, सदेवकस्सपि लोकस्स पटिसरणं भवितुं अरहो^६ति ।
अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तवा^७नुप्पत्तो, सो तया निब्बाहितब्बो^८ति ॥

[२] भासितं पे^१तं महाराज भगवता—एतदगं भिक्खवे मम सावकानं
भिक्खूनं इद्धिमन्तानं यदिदं महामोग्गलानो^२ति । आयस्मा च महामोग्ग-
लानो लुगुल्लहतो परिनिब्बुतो, तं च पन कम्मा^३धिग्गहितेना^४ति ॥ ननु
भन्ते नागसेन इद्धिमतो [189] इद्धिविसयो पि कम्मविपाको^५पि द्वे अचि-
न्तिया, अचिन्तियेन अचिन्तियं अपनयितव्वं । यथा नाम भन्ते केचि
फलकामा कपित्थेन कपित्थं पोथेन्ति, अम्बेन अम्बं पोथेन्ति, एवमे^६व खो
भन्ते नागसेन अचिन्तियेन अचिन्तियं पोथयित्वा अपनेतव्वं^७ति ॥ अचि-
न्तियं पि महाराज एकं अधिमत्तं बलवतरं, यथा महाराज मद्दिया राजानो
होन्ति समज्जा, समज्जानं पि तेसं एको सव्वे अभिभवित्वा आणं पव-
सेति, एवमेव खो महाराज तेसं अचिन्तियानं कम्मविपाकं येव अधिमत्तं
बलवतरं, कम्मविपाकं येव सव्वे अतिभविय आणं पवसेति, कम्मा^८धिग्ग-
हितस्स अवसेसा किरिया ओकासं न लभन्ति ॥

[३] इध पन महाराज कोचि पुरस्सो किस्मिच्चिदेव पकरणे अपर-
 ज्ञाति, न तस्स माता वा पिता वा भगिनिभातरो वा सखिसहायका वा
 तावन्ति, अथ खो राजा येव तत्थ अभिभविय आणं पवत्तेति, किं
 तत्थ कारणं? अपराधिकता । एवमे'व खो महाराज तेसं अचिन्तियानं
 कम्मविपाकं येव अधिमत्तं बलवत्तरं, कम्मविपाकं येव सब्बे अभिभविय
 आणं पवत्तेति, कम्माधिग्गहितस्स अवसेसा किरिया ओक्कसं न
 लभन्ति । यथा वा पन वा महाराज महिया दवडाद्दे समुद्धिते घटसहस्सं
 पि उदकं न सक्कोति निब्बापेतुं, अथ खो अग्नि येव तत्थ अभिभविय
 आणं पवत्तेति, किं तत्थ कारणं? बलवता तेजस्स । एवमे'व खो महा-
 राज तेसं अचिन्तियानं कम्मविपाकं येव अधिमत्तं बलवत्तरं, कम्मवि-
 पाकं येव सब्बे अभिभविय आणं पवत्तेति, कम्मा'धिग्गहितस्स अवसे-
 सा किरिया ओक्कसं ॥ लभन्ति ॥ तस्मा महाराज अग्न्यस्पतो महामोग्ग-
 लानस्स कम्मा'धिग्गहितस्स लुगुब्बेहि पोथियमानस्स इद्विया समन्नाहारो
 ना'होसी'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन एवमेतं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[190] [४] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—तथागतप्प-
 वेदितो भिक्खवे धम्मविनयो विवटो विरोचति नो पटिच्छन्नो'ति ।
 पुन च पातिमोक्खु'देसो केवलं च विनयपिटकं पिहितं पटिच्छन्नं ।
 यदि भन्ते नागसेन जिनसासने युत्तं वा पत्तं वा समयं लभेय, विनय-
 पण्णत्ति विवटा सोमेय्य । केन कारणेन । केवलं तत्थ सिक्खा संयमो नियमो
 सीलगुणआचारपण्णत्ति अत्थरसो धम्मरसो विमुत्तिरसो । यदि भन्ते नाग-
 सेन भगवता भणितं—तथागतप्पवेदितो भिक्खवे धम्मविनयो विवटो विरोचति
 नो पटिच्छन्नो'ति, तेन हि—पातिमोक्खु'देसो केवलं च विनयपिटकं पिहितं
 पटिच्छन्नं'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि पातिमोक्खु'देसो केवलं च
 विनयपिटकं पिहितं पटिच्छन्नं, तेन हि—तथागतप्पवेदितो भिक्खवे धम्म-

विनयो विवटो विरोचति नो पटिच्छन्नो'ति, तं पि क्वचनं मिच्छा । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तवा'नुष्पत्तो, सो तथा निब्बाहितञ्चो'ति ॥

[५] भासितं पे'तं महाराज, भगवता—तथागतपवेदितो भिक्खवे धम्म-विनयो विवटो विरोचति नो पटिच्छन्नो'ति । पुन च पातिमोक्खु'देसो केवलं च विनयपिट्ठं पिहितं पटिच्छन्नं । तं च पन न सब्बेसं, सीमं कत्वा पिहितं । तिविधेन महाराज भगवता पातिमोक्खु'देसो सीमं कत्वा पिहितो—पुब्बकानं तथागतानं वंसवसेन [पातिमोक्खु'देसो सीमं कत्वा]^३ पिहितो, धम्मस्स गरुक्त्ता पिहितो, भिक्खुभूमिया गरुक्त्ता पिहितो । कथं पुब्बकानं तथागतानं वंसवसेन पातिमोक्खु'देसो सीमं कत्वा पिहितो ? वंसो एसो महाराज सब्बेसं पुब्बकानं तथागतानं, यदिदं भिक्खु-मज्झे पातिमोक्खु'देसो, अवसेसानं पिहितो । यथा महाराज खत्तियानं खत्तियमाया खत्तियेसु येव चरति, एवमेतं खत्तियानं लोकस्स पवेणि अव-सेमानं पिहिता । [191] एवमेव खो महाराज वंसो एसो सब्बेसं पुब्ब-कानं तथागतानं, यदिदं भिक्खुमज्झे पातिमोक्खु'देसो, अवसेसानं पिहितो । यथा वा पन महाराज महिया गणा कत्तन्ति, सेय्ययी'दं—मह्त्थ, अतोणा, पब्बता, धम्मगिरिया, ब्रह्मगिरिया, नटक्का, नच्चक्का, लङ्कक्का, पिसाच्चा, मणिभद्दा, पुण्णभद्दा, चन्दिमसुरिया, सिरिदेवता, कालिदेवता, सिक्ख, वल्लुदेवा, धम्मिका, असिपासा, मदिपुत्ता, तेसं तेसं रइस्सं तेसु तेसु गणेषु येव चरति, अवसेसानं पिहितं । एवमे'व खो महाराज वंसो एसो सब्बेसं पुब्बकानं तथागतानं, यदिदं भिक्खुमज्झे पातिमोक्खु'देसो, अवसेसानं पिहितो । एवं पुब्बकानं वंसवसेन पातिमोक्खु'देसो सीमं कत्वा पिहितो ॥

[६] कथं धम्मस्स गरुक्त्ता पातिमोक्खु'देसो सीमं कत्वा पिहितो—धम्मो महाराज गरुको भारियो, तस्य सम्मत्तकारी अञ्चं आराधेति, तं

तथ परंपरासम्मतकारिताय पापुणाति । न तं तथ परंपरासम्मतकारिताय पापुणाति—मा चा'यं सारधम्मो वरधम्मो असम्मतकारीनं हत्यगतो ओजातो अवजातो हीळितो खीळितो गरहितो भवतु, मा चा'यं सारधम्मो वरधम्मो दुब्जनगतो ओजातो अवजातो हीळितो खीळितो गरहितो भवतू'ति, एवं धम्मस्स गरुक्त्ता पातिमोक्खु'देसो सीमं कत्वा पिहितो । यथा महाराज सारवरपवरअभिजातजातिमन्तरत्तलोहितचन्दनं नाम स्वरपुरम'नुगतं ओजातं अवज्जातं हीळितं खीळितं गरहितं भवति, एवमेव खो महाराज—मा चा'यं सारधम्मो वरधम्मो परम्पराअसम्मतकारीनं हत्यगतो ओजातो अवजातो हीळितो खीळितो गरहितो भवतु, मा चा'यं सारधम्मो वरधम्मो दुब्जनगतो ओजातो अवजातो हीळितो खीळितो गरहितो भवतू'ति । एवं धम्मस्स गरुक्त्ता पातिमोक्खु'देसो सीमं कत्वा [192] पिहितो ॥

[७] कयं भिक्खुभूमिया गरुक्त्ता पातिमोक्खु'देसो सीमं कत्वा पिहितो ? भिक्खुभावो खो महाराज, अतुलितो अण्णमाणो अनग्गिप्पो, न सक्का केनचि अग्घापेतुं तुळेतुं परिमेतुं, मा'यं एवरूपे भिक्खुभावे ठितो लोकेन समसमो भवतू'ति भिक्खूनं येव अन्तरे पातिमोक्खु'देसो चरति । यथा महाराज, लोके कप्पवरभण्डं, कथं वा अत्थरणं वा गजतुरङ्गरथसुवण्ण-रजतमणिमुत्ताइत्थिरत्तनादीनि वा निजितकम्मसूरा वा सब्बे ते राजा-नसु'पगच्छन्ति, एवमे'व खो महाराज यावता लोके सुगतागमपरियत्ति-आचारसंयमस्सीलसंवरगुणा सब्बे ते भिक्खुसङ्गमुपगता भवन्ति । एवं भिक्खुभूमिया गरुक्त्ता पातिमोक्खु'देसो सीमं कत्वा पिहितो'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन एवमेतं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[८] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भग्ता सम्पजानमुसावादे पाराजिको होती'ति । पुन च भणितं—सम्पजानमुसावादे लड्डुकं

आपत्तिं आपज्जति एकस्स सन्तिके देसनावत्थुकं'ति ॥ भन्ते नागसेन,
को पने'त्य विसेसो, किंकारणं यञ्चेकेन मुसावादेन उच्छिज्जति, यञ्चेकेन
मुसावादेन सतेकिञ्चो होति ? ॥ यदि भन्ते नागसेन भगवता भणितं-सम्प-
जानमुसावादे पाराजिको होती'ति, तेन हि-सम्पजानमुसावादे लहुकं
आपत्तिं आपज्जति एकस्स सन्तिके देसनावत्थुकं'ति यं वचनं तं मिच्छ ।
यदि तथागतेन भणितं-सम्पजानमुसावादे लहुकं आपत्तिं आपज्जति एकस्स
सन्तिके देसनावत्थुकं'ति, तेन हि सम्पजानमुसावादे पाराजिको होती'ति
तं पि वचनं मिच्छ ॥ अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तवा'नुपत्तो, सो
तथा निब्बाहितब्बो'ति ॥

[९] [193] भासितं पे'तं महाराज, भगवता-सम्पजानमुसावादे
पाराजिको होती'ति । भणितं च-सम्पजानमुसावादे लहुकं आपत्तिं आप-
ज्जति एकस्स सन्तिके देसनावत्थुकं'ति । तं च-पन वत्थुवसेन गरुक-
लहुकं होती'ति । तं किं मज्जसि महाराज-इध कोचि पुरिसो परस्स
पाणिना पहारं ददेय्य, तस्स तुम्हे किं दण्डं धारेया'ति ? ॥ यदि सो भन्ते
आह-नक्खमामी'ति, तस्स मयं अक्खम्मामे क्खापणं हारपेमा'ति ॥ इध
पन महाराज, सो येव पुरिसो तव पाणिना पहारं ददेय्य, तस्स पन को
दण्डो'ति ? ॥ इत्थं पि'स्स छेदापेय्याम, पादं पि छेदापेय्याम, यावसीसं
कळीरच्चेज्जं छेदापेय्याम, सब्बं पि तं गेहं विलुम्पापेय्याम, उभतोपस्से
याव सत्तमं कुळं समुग्घातापेय्यामा'ति ॥ को पने'त्य महाराज विसेसो,
किंकारणं यं एकस्स पाणिपहारे सुखुमो क्खापणो दण्डो, यं तव पाणि-
पहारे हत्थच्चेज्जं पादच्चेज्जं याव कळीरच्चेज्जं सब्बगेहादानं उभतोपस्से याव
सत्तमकुला समुग्घातो'ति ? ॥ मनुस्सन्तारेन भन्ते'ति ॥ एवमे'व खो महाराज
सम्पजानमुसावादो वत्थुवसेन गरुकलहुको होती'ति ॥ साधु भन्ते
नागसेन एवमे'तं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[१०] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगक्ता धम्मताधम्मपरि-
 याये—पुब्बे' ■ बोधिसत्तानं मातापितरो नियता होन्ति, बोधि नियता
 होति, अग्गसाक्का नियता होन्ति, पुत्तो नियतो होति, उपट्ठाको नियतो
 होती'ति ॥ पुन च तुम्हे भणथ—तुसिते काये ठितो बोधिसत्तो अट्ठ
 महाविलोकनानि विलोकेति—कालं विलोकेति, दीपं विलोकेति, देसं
 विलोकेति, कुलं विलोकेति, जनेत्ति विलोकेति, आयुं विलोकेति, मासं
 विलोकेति, नेक्खम्मं विलोकेती'ति । [194] भन्ते नागसेन, अपरिपक्के
 जाणे बुज्झनं न'त्थि, परिपक्के जाणे ■ सक्का निमेसन्तरं पि आगमेतुं,
 अनतिक्रमणीयं परिपक्वमानसं । कस्मा बोधिसत्तो कालं विलोकेति—
 किम्हि काले उपपज्जामी'ति । अपरिपक्के जाणे बुज्झनं न'त्थि, परिपक्के
 जाणे न सक्का निमेसन्तरं पि आगमेतुं । कस्मा बोधिसत्तो कुलं विलो-
 केति—किम्हि कुले उपपज्जामी'ति । यदि भन्ते नागसेन पुब्बे' व बोधि-
 सत्तस्स मातापितरो नियता, तेन हि—कुलं विलोकेती'ति यं वचनं तं
 मिच्छ । यदि कुलं विलोकेति, तेन हि—पुब्बेव बोधिसत्तस्स मातापितरो
 नियता'ति तं पि वचनं मिच्छ । अयं पि उभयोकोटिको पव्हो तच्च'नु-
 पत्तो, सो तथा निब्बाहितव्वो'ति ॥

[११] नियता महाराज, पुब्बे व बोधिसत्तस्स मातापितरो, कुलं च
 बोधिसत्तो विलोकेती'ति । किं'ति पन कुलं विलोकेति—ये मे मातापितरो
 ते खत्तिया उदाडु ब्राह्मणा'ति, एवं कुलं विलोकेति ॥ अट्ठनं महाराज
 पुब्बे'व अनागतं ओलोकेतव्वं होति, क्तमेसं अट्ठनं—वाणिजस्स महाराज,
 पुब्बे' व विक्रयभण्डं ओलोकेतव्वं होति, हत्थिनागस्स पुब्बे'व सोण्डाय अना-
 गतो मग्गो ओलोकेतव्वो होति, साकटिकस्स पुब्बे' व अनागतं तिथं
 ओलोकेतव्वं होति, नियामकस्स पुब्बे'व अनागतं तीरं ओलोकेत्वा नावा
 पेसेतव्वा होति, मिसकस्स पुब्बे' व आयुं ओलोकेत्वा आतुरो उपसङ्गमि-

तव्यो होति, उत्तरसेतुस्स पुब्बे'व थिरा'थिरभावं जानित्वा अमिस्सुहितव्वं होति, भिक्खुस्स पुब्बे'व अनागतं कालं पच्चवेक्खित्वा भोजनं भुञ्जितव्वं होति, बोधिसत्तानं पुब्बे'व कुलं ओलोकेतव्वं होति — खत्तिपकुलं वा ब्राह्मणकुलं वा'ति । इमेसं खो महाराज अट्ठन्नं पुब्बे'व अनागतं ओलोकेतव्वं होती'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन एवमे'तं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[१२] [195] मन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भावता—न भिक्खवे अत्तानं पातेतव्वं, यो पातेय्य यथाधम्मो करेतव्वो'ति । पुन च तुण्हे मणथ—यत्थ कत्थचि भगवा सावकानं धम्मं देसयमानो अनेकपरियायेन जातिया जराय व्याधिंनो मरणस्स समुच्छेदाय धम्मं देसेति, यो हि कोचि जातिजराव्याधिमरणं समतिक्रमति तं परमाय पसंसाय पसंसती'ति । यदि मन्ते नागसेन भगवता भणितं—न भिक्खवे अत्तानं पातेतव्वं, यो पातेय्य यथाधम्मो करेतव्वो'ति, तेन हि जातिया जराय व्याधिंनो मरणस्स समुच्छेदाय देसेती'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि जातिया जराय व्याधिंनो मरणस्स समुच्छेदाय धम्मं देसेति, तेन हि—न भिक्खवे अत्तानं पातेतव्वं । यो पातेय्य यथाधम्मो करेतव्वो'ति, तं पि वचनं मिच्छ ॥ अयं पि उभतोकोटिको पण्हो तथा'नुपत्तो, सो तथा निव्वहितव्वो'ति ॥

[१३] भासितं पे'तं महाराज भगवता—न भिक्खवे । पे' । करेतव्वो'ति । यत्थ कत्थचि भगवता सावकानं धम्मं देसियमानेन च अनेकपरियायेन जातिया जराय व्याधिंनो मरणस्स समुच्छेदाय धम्मो देसितो । तत्थ पन कारणं अत्थि येन भगवा कारणेन पटिक्खपि समादपेसि चा'ति ॥ किं पने'त्थ मन्ते नागसेन कारणं येन भगवा कारणेन पटिक्खपि समादपेसि चा'ति ? ॥ सीलवा महाराज, सीलसम्पन्नो अगदसमो सत्तानं किलेसवित्तविनासने, ओसधसमो सत्तानं किलेसव्याधि-

वृषसमो, उदकसमो सत्तानं किलेसरजोजलपहरणे, मणिस्तनसमो सत्तानं सन्धसम्पत्तिदाने, नावासमो सत्तानं चतुरो'धपारगमने, सत्यवाह-समो सत्तानं जातिकन्तारतारणे, वातसमो सत्तानं तिविधमिसन्तापनिब्बा-पने, महामेषसमो सत्तानं मानसपरिपूरणे, आचरियसमो सत्तानं कुसल-सिक्खापने, सुदेसिकसमो सत्तानं खेमपथमा'चिक्खने । एवरूपो महाराज, बहुगुणो अनेकगुणो अप्यमाणगुणो गु-[196]-णरासि गुणपुञ्जो सत्तानं वडिक्खो सीलवा मा विनस्सी'ति सत्तानं अनुकम्पाय महाराज, भगवा सिक्खा-पदं पञ्जापेसि—न भिक्खवे अत्तानं पातेतब्बं; यो पातेय्य यथाधम्मो कारे-तब्बो'ति । इदमे'त्य महाराज कारणं येन कारणेन भगवा पटिक्खपि ॥

[१४] भासितं पे'तं महाराज धैरेन कुमारकस्सपेन विचित्रकथिकेन यायासिराजज्जस्स परलोकं दीपयमानेन—यथा यथा खो राजज्ज, समणब्राह्मणा सीलवन्तो कल्याणधम्मा चिरं दीधम'द्धानं तिड्ढन्ति, तथा तथा बहुजनहिताय पटिपज्जन्ति बहुजनसुखाय लोकानुकम्पाय अत्थाय हिताय सुखाय देव-मनुस्सानं'ति । केन पन कारणेन भगवा समादपेसि—जाति पि महाराज दुक्खा, जरा पि दुक्खा, व्याधि पि दुक्खा, मरणं पि दुक्खं, सोको पि दुक्खो, परिदेवो पि दुक्खो, दुक्खं पि दुक्खं, दोमनस्सं पि दुक्खं, उपायासो पि दुक्खो, अपियेहि सम्पयोगो पि दुक्खो, पियेहि विप्पयोगो पि दुक्खो, मातुमरणं पि दुक्खं, पितुमरणं पि दुक्खं, भ्रातुमरणं पि दुक्खं, भगिनिमरणं पि दुक्खं, पुत्तमरणं पि दुक्खं, दासमरणं पि दुक्खं, दासमरणं पि दुक्खं, जातिमरणं पि दुक्खं, जातिव्यसनं पि दुक्खं, रोगव्यसनं पि दुक्खं, भोगव्यसनं पि दुक्खं, सीलव्यसनं पि दुक्खं, दिड्ढिव्यसनं पि दुक्खं, राजभयं पि दुक्खं, चोरभयं पि दुक्खं, वैरिभयं पि दुक्खं, दुब्भिक्षभयं पि दुक्खं, अग्निभयं पि दुक्खं, उदकभयं पि दुक्खं, आवृष्टभयं पि दुक्खं, कुम्भीलभयं पि दुक्खं, सुसुकाभयं पि दुक्खं,

अत्तानुवादभयं पि दुक्खं, परानुवादभयं पि दुक्खं, दण्डभयं पि दुक्खं, दुग्धातिभयं पि दुक्खं, परिससारज्जभयं पि दुक्खं, आजी-
विकभयं पि दुक्खं, मरणभयं पि दुक्खं, वेत्तेहि [197] ताळनं
पि दुक्खं, कसाहि ताळनं पि दुक्खं, अद्धदण्डकेहि ताळनं पि दुक्खं,
हत्यच्छेदनं पि दुक्खं, पादच्छेदनं पि दुक्खं, हत्यपादच्छेदनं पि दुक्खं,
कण्णच्छेदनं पि दुक्खं, नासच्छेदनं पि दुक्खं, कण्णनासच्छेदनं पि दुक्खं,
बिलङ्गथालिकं पि दुक्खं, सङ्गमुण्डितं पि दुक्खं, राङ्गमुखं पि दुक्खं,
जोतिमालिकं पि दुक्खं, हत्यपज्जोतिकं पि दुक्खं, एक्कवत्तिकं पि दुक्खं,
चीरक्कासिकं पि दुक्खं, एण्य्यकं पि दुक्खं, बल्लिसमंसिकं पि दुक्खं,
कह्वापणकं पि दुक्खं, खारापतच्छिकं पि दुक्खं, पल्लिवपरिवत्तिकं पि
दुक्खं, पलाळपीठकं पि दुक्खं, तत्तेन तेलेन ओसिञ्चनं पि दुक्खं,
सुनखेहि खादापनं पि दुक्खं, जीवसूलोपनं पि दुक्खं, असिना सीसच्छेदनं
पि दुक्खं, एक्खुपानि एक्खुपानि महारज, बहुविधानि अनेकविधानि
दुक्खानि संसारगतो अनुभवति ॥

[१५] यथा महारज, हिमवन्तापञ्चते अग्निवुद्धं उदकं गङ्गाय नदिया
पासाणसक्खरखरमम्बवावट्टगमालकज्जमिकज्जकचदिकत्तावरणनीवरणमूलक-
सारखासु परियोत्यरति, एवमे'व खो महारज, एक्खुपानि एक्खुपानि बहु-
विधानि अनेकविधानि दुक्खानि संसारगतो अनुभवति । पवत्तं महारज,
दुक्खं, अप्पवत्तं सुखं, अप्पवत्तस्स गुणं पवत्ते च भयं दीपयम्मानो महारज,
भगवा अप्पवत्तस्स सच्चिकिरियाय जातिजराव्याधिमरणसमतिक्रमाय समाद-
पेसि । इदमे'त्य महारज, कारणं येन कारणेन भगवा सम्मदपेसी'ति ॥ साधु
भन्ते नागसेन, सुनिब्बेठितो पञ्चो सुकथितं कारणं, एवमेतं तथा सम्प-
टिच्छामी'ति ॥

[१६] [198] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—मेत्ताय खो भिक्खवे चेतोविमुत्तिथा आसेविताय भाविताय बड्ढलीकत्ताय यानिकत्ताय कथुकत्ताय अनिद्धिताय परिचिताय सुसमारद्धाय एकादसानिसंसा पाटि-
कद्धा, कत्तमे एकादस? सुखं सुपति, सुखं पटिबुज्जति, न पापकं सुपिनं पस्सति, मनुस्सानं पियो होति, अमनुस्सानं पिथो होति, देवता रक्खन्ति, ना'स्स अग्नि वा विसं वा सत्थं वा कम्मति, तुवटं चित्तं समाधियति, मुखवण्णो निप्पसीदति, असंमूढो कालं करोति, उत्तरिं अप्पटिविज्जन्तो ब्रह्मलोकूपगो होती'ति ॥ पुन च तुम्हे भणय—सामो कुमारो मेत्ताविहारी मिगसङ्गेन परिवुतो पवने विचरन्तो पिळ्ळियक्खेन रज्जा विद्धो विसपीतेन सङ्गेन तत्थेव मुच्छित्तो पतितो'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन भगवता भणितं—मेत्ताय भिक्खवे । पे । ब्रह्मलोकूपगो होती'ति, तेन हि—सामो कुमारो मेत्ता-
विहारी मिगसङ्गेन परिवुतो पवने विचरन्तो पिळ्ळियक्खेन रज्जा विद्धो विसपीतेन सङ्गेन तत्थेव मुच्छित्तो पतितो'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि—
सामो कुमारो मेत्ताविहारी मिगसङ्गेन परिवुतो पवने विचरन्तो पिळ्ळियक्खेन रज्जा विद्धो विसपीतेन सङ्गेन तत्थेव मुच्छित्तो पतितो, तेन—हि—मेत्ताय । पे ।
कमती'ति तं पि वचनं मिच्छ ॥ अयं पि उभतोक्कोटिको पण्डो सुनि-
पुणो परिसण्डो सुखुमो गम्भीरो, अपि सुनिपुणानं मनुजानं गत्ते सेदं मोघेय्य, सो तवा'नुप्पत्तो, विजटेहि तं महाजटाजटितं, अनागतानं जिनपुत्तानं चक्खुं देहि निब्बाहनाया'ति ॥

[१७] भासितं पे'तं महाराज भगवता—मेत्ताय । पे । कमती'ति ।
सामो च कुमारो मेत्ताविहारी मिगसङ्गेन परिवुतो पवने विचरन्तो पि-
ळ्ळियक्खेन रज्जा विद्धो विसपीतेन सङ्गेन तत्थेव मुच्छित्तो पतितो । तत्थ
[199] पन महाराज कारणम'त्थि, कत्तमं तत्थ कारणं? ने'ते महाराज
गुणा पुण्णस्स, मेत्ताभावनाये'ते गुणा । सामो महाराज, कुमारो धटं

उक्खिपन्तो तस्मिं खणे मेत्ताभावनाय पमत्तो अहोसि । यस्मिं महाराज, खणे पुग्गलो मेत्तं समापन्नो होति, न तस्स पुग्गलस्स तस्मिं खणे अग्नि वा विसं वा सत्थं वा कमति, तस्स ये केचि अहितकामा उपगन्त्वा तं न पस्सन्ति, न तस्मिं ओकासं लभन्ति । ने'ते महाराज गुणा पुग्गलस्स, मेत्ताभावनाये'ते गुणा ॥

[१८] इध महाराज, पुरिसो सङ्गामसूरो अभेज्जकवचजालिकं सन्न-
 धित्वा सङ्गामं ओतरेय्य, तस्स सरा खित्ता उपगन्त्वा पतन्ति विकिरन्ति,
 न तस्मिं ओकासं लभन्ति । ने'सो महाराज गुणो सङ्गामसूरस्स अभेज्ज-
 कवचजालिकाये'सो गुणो, यस्स सरा खित्ता उपगन्त्वा पतन्ति विकिरन्ति
 एवमे'व खो महाराज ने'ते गुणा पुग्गलस्स, मेत्ताभावनाये'ते गुणा ।
 यस्मिं महाराज खणे पुग्गलो मेत्तं समापन्नो होति, न तस्स पुग्गलस्स
 तस्मिं खणे अग्नि वा विसं वा सत्थं वा कमति, तस्स ये केचि अहित-
 कामा उपगन्त्वा तं न पस्सन्ति, तस्मिं ओकासं न लभन्ति । ने'ते
 महाराज गुणा पुग्गलस्स, मेत्ताभावनाये'ते गुणा ॥

[१९] इध पन महाराज, पुरिसो दिब्बं अन्तरधानं मूलं हत्थे
 क्खेय्य, याव तं मूलं तस्स हत्थगतं होती, ताव न अब्बो कोचि पकतिम-
 नुस्सो तं पुरिसं पस्सति, ने'सो महाराज गुणो पुरिसस्स, मूलस्से'सो गुणो
 अन्तरधानस्स, यं सो पकतिमनुस्सानं चक्खुपये न दिस्सति । एवमे'व खो
 महाराज ने'ते गुणा पुग्गलस्स, मेत्ताभावनाये'ते गुणा । यस्मिं महाराज
 खणे पुग्गलो मेत्तं समापन्नो होति, न तस्स पुग्गलस्स तस्मिं खणे अग्नि
 वा विसं वा सत्थं वा कमति, तस्स ये केचि अहितकामा उपगन्त्वा तं न
 पस्सन्ति, न तस्मिं ओकासं लभन्ति । ने'ते महाराज गुणा पुग्गलस्स, मेत्ता-
 भावनाये'ते गुणा ॥

[२०] यथा वा पन महाराज, [200] पुरिसं सुकृतं महालेणम'नुष्प-
विडं महामेघो अभिवस्सन्तो न सक्कोति तेमयितुं, ने'सो महाराज गुणो
पुरिसस्स, महालेणस्स सो गुणो, यं महति महामेघो अभिवस्समानो न
तं तेमेति, एवमे'व खो महाराज, ने'ते गुणा पुगलस्स, मेत्ताभावनाये'ते
गुणा । यस्मिं महाराज, खणे पुगलो मेत्तं सभापन्नो होति, न तस्स पुग-
लस्स तस्मिं खणे अग्नि वा विसं वा सत्यं वा कमति, तस्स ये केचि अहि-
त्कामा उपगन्त्वा तं न पस्सन्ति, न तस्स सक्कोन्ति अहितं कातुं, ने'ते
महाराज गुणा पुमालस्स, मेत्ताभावनाये'ते गुणा'ति । अच्चरियं भन्ते
नागसेन, अब्भुतं भन्ते नागसेन, सब्बपापनिवारणा मेत्ताभावना'ति ॥
सब्बकुसलगुणावहा महाराज मेत्ताभावना हितानं पि अहितानं पि, ये
ते सत्ता विज्जाणवद्वा सब्बेसं महानिसंसा मेत्ताभावना संविभजितब्बा'ति ॥

[२१] भन्ते नागसेन, कुसलकारिस्स पि अकुसलकारिस्स पि
विपाको समसमो उदाहु कोचि विसेसो अत्थी'ति ॥ अत्थि महाराज,
कुसलस्स च अकुसलस्स च विसेसो । कुसलं महाराज सुखविपाकं
सगगसंवत्तनिकं, अकुसलं दुक्खविपाकं निरयसंवत्तनिकं'ति ।

[२२] भन्ते नागसेन, तुम्हे भणथ — देवदत्तो एकन्तकण्हो एकन्त-
कण्हेहि धम्मोहि समजागतो, बोधिसत्तो एकन्तसुक्को एकन्तसुक्केहि
धम्मोहि समजागतो'ति । पुन च देवदत्तो भवे भवे यस्सेन च पक्खेन च
बोधिसत्तेन समसमो होति कदाचि अधिकतरो वा । यदा देवदत्तो नगरे
बाराणसियं ब्रह्मदत्तस्स रज्जो पुरोहितपुत्तो अहोसि, तदा बोधिसत्तो
छवकचण्डालो अहोसि विज्जाधरो, विज्जं परिजप्पित्वा अक्काले
अम्बफलानि निब्बसेसि । एत्थ ताव बोधिसत्तो देवदत्तो जातिया
निहीनो [201] यस्सेन^६ च निहीनो ॥ पुन च परं यदा देव-

दत्तो राजा अहोसि महामहीपति सञ्चक्रामसमङ्गी, तदा बोधिसत्तो तस्सू'पभोगो अहोसि हत्थिनागो सब्बलक्खणसम्पन्नो । तस्स चारु-
 गतिविहासं असहमानो राजा बधमिच्छन्तो हत्थाचरियं एवम'वोच—असिक्खि-
 तो ते आचरिय हत्थिनागो, तस्स आकासगमनं नाम कारणं करोही'—
 ति । तत्थ पि बोधिसत्तो ताव देवदत्तो जातिया निहीनो छामको तिरच्छ-
 नगतो ॥ पुन च परं यदा देवदत्तो मनुस्सो अहोसि पवने नद्धयिको,
 तदा बोधिसत्तो **महापथवी** नाम मक्कटो अहोसि । एत्थ पि ताव दिस्सति
 विसेसो मनुस्सस्स च तिरच्छनगतस्स च, एत्थ पि ताव बोधिसत्तो
 देवदत्तो जातिया निहीनो ॥ पुन च परं यदा देवदत्तो मनुस्सो अहोसि
सोणुत्तरो नाम नेसादो बल्ला बल्लवत्तो नागबल्लो, तदा बोधिसत्तो
 छहन्तो नाम नागराजा अहोसि, तदा सो छुट्ठको तं हत्थिनागं घातेसि ।
 तत्थ पि ताव देवदत्तो येव अधिकतरो ॥ पुन च परं यदा देवदत्तो मनुस्सो
 अहोसि **वनचरको** अनिकेतवासी, तदा बोधिसत्तो **सकुणो** अहोसि
 तित्तिरो भन्तज्जायी, तदा पि सो वनचरको तं सकुणं घातेसि । तत्थ पि
 ताव देवदत्तो येव जातिया अधिकतरो । पुन च परं यदा देवदत्तो **कल्लाबु**
 नाम कासिराजा अहोसि तदा देवदत्तो **तापसो** अहोसि खन्ति-
 वादी । तदा सो राजा तस्स तापस्स कुद्धो हत्थपादे वंसक्कळीरे
 विय छेदापेसि । तत्थ पि ताव देवदत्तो येव अधिकतरो जातिया
 च यसेन च ॥ पुन च परं यदा देवदत्तो मनुस्सो अहोसि
वनचरो तदा बोधिसत्तो नन्दियो नाम **वानरिन्दो** अहोसि । तदापि
 सो वनचरो तं वानरिन्दं घातेसि सद्धिं मातरा कनिह्मातिकेन
 च । तत्थ पि ताव देवदत्तो येव अधिकतरो जातिया ॥ पुन च परं यदा
 देवदत्तो मनुस्सो अहोसि अघेलको **कारम्भियो** नाम, तदा बोधिसत्तो
पण्डरको नाम नागराजा अहोसि । तत्थ पि ताव देवदत्तो येव अधिक

तरो जातिया ॥ पुन च परं यदा देवदत्तो मनुस्सो अहोसि पक्के अटि-
लको, तदा बोधिसत्तो तच्छको नाम महासूकरो अहोसि । तत्थ पि
नाम देवदत्तो येव जातिया अधिकतरो ॥ पुन च परं यदा देवदत्तो
चेतीसु मूरपरिचरो नाम राजा अहोसि उपरिपुरिसमत्ते गगने वेहासङ्गमो,
तदा बोधिसत्तो कपिलो नाम ब्राह्मणो अहोसि । तत्थ पि ताव
देव-[202]-दत्तो येव अधिकतरो जातिया च यसेन च ॥
पुन च परं यदा देवदत्तो मनुस्सो अहोसि सामो नाम, तदा
बोधिसत्तो रुरु नाम भिगराजा अहोसि । तत्थ पि ताव देवदत्तो येव
जातिया अधिकतरो ॥ पुन च परं यदा देवदत्तो मनुस्सो अहोसि लुङ्को
पवनचरो, तदा बोधिसत्तो हत्थिनागो अहोसि, सो लुङ्को तस्स
हत्थिनागस्स सत्तक्खत्तुं दन्ते छिन्दित्वा हरि । तत्थ पि नाम देवदत्तो येव
योनिया अधिकतरो ॥ पुन च परं यदा देवदत्तो सिगालो अहोसि खत्तिय-
धम्मो, सो यावता जम्बुदीपे पदेसराजानो ते सन्वे अनुयुत्ते अक्कासि,
तदा बोधिसत्तो विधुरो नाम पण्डितो अहोसि । तत्थ पि ताव देवदत्तो
येव यसेन अधिकतरो ॥ पुन च परं यदा देवदत्तो हत्थिनागो हुत्वा
छटुक्किक्काय सकुण्णिकाय पुत्तके वातेसि, तदा बोधिसत्तो पि हत्थिनागो
अहोसि यूथपति । तत्थ ताव उभो पि ते समसमा अहेसुं ॥ पुन च परं
यदा देवदत्तो यक्खो अहोसि अधम्मो नाम, तदा बोधिसत्तो पि यक्खो
अहोसि धम्मो नाम । तत्थ पि ताव उभो पि समसमा अहेसुं ॥
पुन च परं यदा देवदत्तो नाविको अहोसि पञ्चन्नं कुलसतानं
इस्सरो, तदा बोधिसत्तो पि नाविको अहोसि पञ्चन्नं कुलसतानं
इस्सरो । तत्थ पि ताव उभो पि समसमा' व अहेसुं । पुन च परं यदा
देवदत्तो सत्थवाहो अहोसि पञ्चन्नं सकटसतानं इस्सरो, तदा बोधि-
सत्तो पि सत्थवाहो अहोसि पञ्चन्नं सकटसतानं इस्सरो । तत्थ पि

ताव उभो पि समसमा अहेसुं ॥ पुन च [२०३] परं यदा देवदत्तो साखो नाम मिगराजा अहोसि, तदा बोधिसत्तो पि निग्रोधो नाम मिगराजा अहोसि । तथ पि ताव उभो पि समसमा अहेसुं ॥ पुन च परं यदा देवदत्तो साखो नाम सेनापति अहोसि, तदा बोधिसत्तो पि निग्रोधो नाम राजा अहोसि । तथ पि नाम उभो पि समसमा अहेसुं ॥ पुन च परं यदा देवदत्तो खण्डहालो नाम ब्राह्मणो अहोसि, तदा बोधिसत्तो चन्दो नाम राजकुमारो अहोसि, तदा सो खण्डहालो येव अधिकतरो ॥ पुन च परं यदा देवदत्तो ब्रह्मदत्तो नाम राजा अहोसि, तदा बोधिसत्तो तस्स पुत्तो महापदुमो नाम कुमारो अहोसि, तदा सो राजा सकपुत्तं चोरप्पपति खिपापेसि । यतो कुतो चि पिता व पुत्तानं अधिकतरो होति विसिद्धो'ति, तथ पि ताव देवदत्तो येव अधिकतरो ॥ पुन च परं यदा देवदत्तो महापतापो नाम राजा अहोसि, तदा बोधिसत्तो तस्स पुत्तो धम्मपालो नाम कुमारो अहोसि, तदा सो राजा सकपुत्तस्स हत्थपादे सीसं च छेदापेसि । तथ पि ताव देवदत्तो येव उत्तरो अधिकतरो । अज्जेतरहि उभो पि कुल्ले जायिंसु । बोधिसत्तो बुद्धो अहोसि सब्बञ्च लोक्कनायको, देवदत्तो तस्स देवादिदेवस्स सासने पब्बजित्वा इद्दिं निव्वत्तेत्वा बुद्धालयं अकासि । किन्तु भन्ते नागसेन यं मया भणितं तं सब्बं तथं उदाहु वितथं ति ॥

[२३] यं त्वं महाराज, बहुविधं कारणं ओतारेसि सब्बं तं तथे'व नो अज्जया'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन बग्ग्हो पि सुक्को पि समसमगतिक्का होन्ति, तेन हि कुसलं पि अकुसलं पि समसमविपाकं होती'ति ॥ नहि महाराज कुसलं पि अकुसलं पि समसमविपाकं होति, नहि महाराज देवदत्तो सब्बजनेहि पटिविरुद्धो, बोधिसत्तेनेव पटिविरुद्धो, यो तस्स बोधिसत्तेन पटिविरोधो सो तस्मिं तस्मिं येव भवे पच्चति, फलं देति । देवदत्तो

पि महाराज इस्स-[204]-रिये ठितो जनपदेसु आरक्खं देति, सेतुं सभं पुञ्ज्जालं कारेति, समणब्राह्मणानं कपणिद्विकवणिज्जकानं नाथा'नाथानं ययापणिहितं दानं देति । तस्स सो विपाकेन भवे भवे सम्पत्तियो पट्टि-
भति । कस्से'तं महाराज सक्का वत्तुं-विना दानेन दमेन संयमेन उपोसथ-
कम्भेन सम्पत्तिं अनुभविस्सती'ति । यं पन त्वं महाराज एवं वदेसि-देवदत्तो
च बोधिसत्तो च एकतो अनुपरिवत्तन्ती'ति, सो न जातिसतस्स अच्चयेन
समागमो अहोसि, न जातिसहस्सस्स अच्चयेन, न जातिसतसहस्सस्स
अच्चयेन, कदाचि करहचि बहून् अहोरत्तानं अच्चयेन समागमो अहोसि ।
यं पने'तं महाराज भगवता काणकच्छपोपमं उपदस्सितं मनुस्सत्तप्पट्ठि-
भाय, तथू'पमं महाराज इमेसं समागमं धारेहि । न महाराज, बोधिसत्तस्स
देवदत्तेनेव सद्धिं समागमो अहोसि, येरो पि महाराज सारिपुत्तो अनेकेसु
जातिसतसहस्सेसु बोधिसत्तस्स पिता अहोसि, महापिता अहोसि, चुल्ल-
पिता अहोसि, माता अहोसि, पुत्तो अहोसि, भागिनेय्यो अहोसि, भित्तो
अहोसि । बोधिसत्तो पि महाराज अनेकेसु जातिसतसहस्सेसु येरस्स
सारिपुत्तस्स पिता अहोसि, महापिता अहोसि, चुल्लपिता अहोसि, माता
अहोसि, पुत्तो अहोसि, भागिनेय्यो अहोसि, भित्तो अहोसि । सब्बे पि
महाराज, सत्तनिकायपरियापन्ना संसारसोतमनुगता संसारसोतेन बुद्ध्यन्ता
अप्पियेहि पि पियेहि पि समागच्छन्ति । यथा महाराज, उदकं सोतेन
बुद्ध्यमानं सुच्चिसुच्चिकल्याणपापकेन समागच्छति, एवमे'व खो महाराज,
सब्बे पि सत्तनिकायपरियापन्ना संसारसोतमनुगता संसारसोतेन बुद्ध्यन्ता
अप्पियेहि पि पियेहि पि समागच्छन्ति । देवदत्तो महाराज, यक्खो समानो
अत्तना अधम्मो परे अधम्मे नियोजेत्वा सत्तपञ्जास वस्सकोटियो सद्धिं च
वस्ससत्तसहस्सानि महानिरये [205] पच्चि । बोधिसत्तो पि महाराज
यक्खो समानो अत्तना धम्मो परे धम्मे नियोजेत्वा सत्तपञ्जास वस्सकोटियो

सद्धिं च वत्सस्ततसहस्तानि सग्रे मोदि सञ्चक्रामसमङ्गी । अपि च महाराज
देवदत्तो इमस्मि भवे बुद्धं अनासादनियमा'सादयित्वा समगं च सङ्घं भिन्दित्वा
पथविं पाविसि । तथागतो बुद्धित्वा सम्बधम्मे परिनिब्बुतो उपधि-
सह्वये'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[२४] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—

सधे लभेय खणं वा रहो वा

निमन्तकं वा पि लभेय तादिसं ।

सञ्चा पि इत्थियो करेय्युं पापं ।

अज्ज अलद्धा पीठसण्णिना सद्धि'ति ॥

पुन च कथीयति—महोसधस्स भरिया अमरा नाम इत्थी गमके
ठपिता पवुत्थपतिका रहो निसिन्ना विविच्चा राजपट्टिसमं सामिकं करित्वा
सहस्सेन निमन्तियमाना पापं नाकासी'ति । यदि भन्ते नागसेन भगवता
भणितं—सधे । पे' । सद्धि' ति, तेन हि महोसधस्स भरिया । पे ।
ना'कासी'ति यं वचनं तं मिच्छा ॥ यदि महोसधस्स भरिया [206] ।
पे । ना'कासि, तेन हि—सधे । पे । सद्धि'ति तं पि वचनं मिच्छ ॥
अयं पि लभतोकोटिको पज्जो तवा'नुप्पसो, सो तथा निब्बाहितब्बो'ति ॥

[२५] भासितं महाराज, भगवता—सधे । पे । सद्धि'ति । कथीयति च
—महोसधस्स भरिया । पे । ना'कासी'ति ॥ करेय्य सा महाराज इत्थी
रहस्सं लभमाना तादिसेन पुरिसेन सद्धि पापकम्मं, न सा करेय्य, सधे
खणं वा रहो वा निमन्तकं वा पि तादिसं लभेय्य । विचिनन्ती — महा-
राज अमरा इत्थी न अदसा खणं वा रहो निमन्तकं वा पि तादिसं । इध
लोके गरहभया खणं न पस्सि, परलोके निरयभया खणं न पस्सि,

कटुकलिपाकं पापं^१ति खणं न पस्सि, पियं न सुञ्चितुकामा
 खणं न पस्सि, सामिकस्स गक्कताय खणं न पस्सि,
 धम्मं अपचायन्ती खणं न पस्सि, अनरियं गरहन्ती खणं न
 पस्सि, किरियं न भिन्दितुकामा खणं न पस्सि । एवरूपेहि बहूहि कारणेहि
 खणं न पस्सि । रहो पि सा लोके विचिनित्वा न पस्सन्ती पापं ना^२का-
 सि । सचे सा [२०७] मनुस्सेहि रहो लभेय्य, अथ अमनुस्सेहि रहो न
 लभेय्य । सचे अमनुस्सेहि रहो लभेय्य, अथ परचित्तविदूहि पब्बजितेहि
 रहो न लभेय्य । सचे परचित्तविदूहि पब्बजितेहि रहो लभेय्य, अथ
 परचित्तविदूनीहि देवताहि रहो न लभेय्य । सचे परचित्तविदूनीहि देवताहि
 रहो लभेय्य, अथ अत्तना व पापेहि रहो न लभेय्य । सचे अत्तना व पापेहि
 रहो लभेय्य अथ अधम्मेन रहो न लभेय्य ॥ एवरूपेहि बहुविधेहि कारणेहि
 रहो अलभित्वा पापं ना^३कासि । निमन्तकं पि सा लोके विचिनित्वा
 तादिसं अलभन्ती पापं ना^४कासि ॥

[२६] महो^१सधो महाराज पण्डितो अट्ठवीसतिया अङ्गेहि
 समन्ना^२गतो, कतमेहि अट्ठवीसतिया अङ्गेहि समन्ना^३गतो — महोसधो महाराज
 स्रो, हिरिमा, ओतणी, सपक्खो, मित्तसम्पन्नो, खमो, सीलवा, सम्मवादी,
 सोचेय्यसम्पन्नो, अक्कोधनो, अनतिमानी, अनुसुय्यको, वीरियवा, आयूहको,
 सङ्गाहको, संविभागी, सखिलो, निवातवुत्ति, सण्हो,^४ असठो, अमायाधी,
 अतिबुद्धिसम्पन्नो, कित्तिमा, विज्जासम्पन्नो, हितेसी उपनिस्सितानं, पथितो
 सम्बजनस्स, धनवा, यस्सवा । महोसधो महाराज पण्डितो इमेहि अट्ठवी-
 सतिया अङ्गेहि समन्नागतो । सा अञ्जं तादिसं निमन्तकं अलभित्वा पापं
 ना^५कासी^६ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छामी^७ति ॥

[२७] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—विगतभयसन्तासा अरहन्तो'ति । पुन च नगरे राजगृहे धनपालकं हत्थि भगवति ओपतन्तं दिस्वा पञ्च खीणासवसतानि परिचजित्वा जिनवरं पक्कन्तानि दिसा-विदिसं, एकं ठपेत्वा थेरं आनन्दं । किं नु खो भन्ते नागसेन ते अरहन्तो भया पक्कन्ता, पञ्चायिस्सति सकेन कम्मेना'ति दसवळं पातेतुकाम्म प-[208] पक्कन्ता, उदाहु तथागतस्स अतुळं विपुलभस्सं पाटिहारियं दडुक्कामा पक्कन्ता । यदि भन्ते नागसेन भगवता भणितं—विगतभय-सन्तासा अरहन्तो'ति, तेन हि—नगरे । पे' । आनन्दं'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि नगरे राजगृहे धनपालकं हत्थि भगवति ओपतन्तं दिस्वा पञ्चखीणा-सवसतानि परिचजित्वा जिनवरं पक्कन्तानि दिसाविदिसं एकं ठपेत्वा थेरं आनन्दं, तेन हि—विगतभयसन्तासा अरहन्तो'ति तं पि वचनं मिच्छ ॥ अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तवा'नुप्पत्तो, सो तथा निब्बाहितब्बो ति ॥

[२८] भासितं पे'तं महाराज भगवता—विगतभयसन्तासा अरहन्तो'ति । नगरे च राजगृहे धनपालकं हत्थि भगवति ओपतन्तं दिस्वा पञ्च खीणासव-सतानि परिचजित्वा जिनवरं पक्कन्तानि दिसाविदिसं एकं ठपेत्वा थेरं आनन्दं । तं च पुन न भया, ना'पि भगवन्तं पातेतुकामताय । येन पुन महाराज हेतुना अरहन्तो भायेय्युं तसेय्युं वा सो हेतु अरहन्तानं समुच्छिन्नो, तस्मा विगतभयसन्तासा अरहन्तो । भायति नु महाराज महापथवी खणन्ते पि भिन्दन्ते पि धारेन्ते पि स्समुदपब्बलगिरिस्सिखरे'ति ॥ नहि भन्ते'ति ॥ केन कारणेन महाराजा'ति ॥ नत्थि भन्ते महापथविया सो हेतु येन हेतुना महा-पथवी भायेय्य वा तसेय्य वा'ति ॥ एवमेव खो महाराज नत्थि अरहन्तानं सो हेतु येन हेतुना अरहन्तो भायेय्युं वा तसेय्युं वा । भायति नु महाराज

गिरिसिखरं छिन्दन्ते वा भिन्दन्ते वा पतन्ते ■ अगिन्ना दहन्ते वा'ति ॥
 न हि भन्ते'ति ॥ केन कारणेन महाराजा'ति ॥ नत्थि भन्ते गिरि-[209]-
 सिखरस्स सो हेतु येन हेतुना गिरिसिखरं भायेय्य वा तसेय्य वा'ति ॥
 एवमेव खो महाराज न'त्थि अरहन्तानं सो हेतु येन हेतुना अरहन्तो
 भायेय्यु वा तसेय्यु वा ॥

[२९] यदि पि महाराज, लोकधातु सतसहस्रेषु येकेचि सत्तानि-
 कायपरियापन्ना सन्त्वे पि ते सत्तिहत्या एकं अरहन्तं उपधावित्वा तासेय्युं,
 न भवेय्य अरहतो चित्तस्स किञ्चि अञ्जयत्तं, किंकारणं—अद्यानमनक्का-
 सताथ । अपि च महाराज तेसं खीणासवानं एवं चेतोपरिवितक्को
 अहोसि—अज्ज नरवरप्पवरे जिनकायसभे नगरवरमनुप्पविट्ठे वीथिया धन-
 पालको हत्थी आपत्तिस्सति, अयं असंसयं अतिदेवदेवं उपट्ठाको न परिञ्च-
 जिस्सति । यदि मयं सन्त्वे पि भगवन्तं न परिञ्चजिस्साम, आनन्दस्स गुणो
 पाकटो न भविस्सति, न हे'व च तथागतं समुपगमिस्सति इत्थिनागो, हन्द
 मयं अपगच्छाम, एवमिदं महतो जनकायस्स किलेसबन्धनमोक्खो
 भविस्सति, आनन्दस्स च गुणो पाकटो भविस्सती'ति । एवं ते
 अरहन्तो आनिसंसं दिस्वा दिसाविदिसं पक्कन्ता'ति ॥ सुविभत्तो भन्ते
 नागसेन पञ्चो । एवमे'तं न'त्थि अरहन्तानं मयं वा सन्तासो वा, आनिसंसं
 दिस्वा अरहन्तो पक्कन्ता दिसाविदिसं'ति ॥

[३०] भन्ते नागसेन, तुम्हे भणथ—तथागतो सब्बञ्जू'ति ।
 पुन च भणथ—सारिपुत्तमोग्गलानप्पमुखे भिक्खुसङ्के पणामिते चातुमेय्यक्क
 च सक्या ब्रह्मा च सहस्यति बीज्जूपमं च वच्छतरुणूपमं च उपदस्सेत्वा
 भगवन्तं पसादेसुं खमापेसुं निज्झत्तं अवंसू'ति । किन्तु खो भन्ते नागसेन
 अञ्जाता ता उपमा तथागतस्स याहि तथागतो [210] उपमाहि

ओरतो खमितो उपसन्तो निज्झातिं गतो ॥ यदि भन्ते नागसेन तथागतस्स ता उपमा अज्जाता, तेन हि बुद्धो असब्बज्जू । यदि आता तेन हि ओकस्स पसह्द वीमंसापेक्खो पणामेसि, तेन हि तस्स अकारुज्जाता सम्भवति । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तवा'नुप्पत्तो, सो तया निब्बाहितब्बो'ति ॥

[३१] सब्बज्जू महाराज, तथागतो, साहि च उपमाहि भगवा पसन्नो ओरतो खमितो उपसन्तो निज्झातिं गतो । धम्मसामी महाराज तथागतो, तथागतप्पवेदितेहे'व ते ओपम्मेहि तथागतं आराधेसुं, तोसेसुं, पसादेसुं, तेसं च तथागतो पसन्नो साधू'ति अब्भनुमोदि ॥ यथा महाराज इत्थी सामिकस्स सन्तकेनेव धनेन सामिकं आराधेति तोसेति पसादेति, तं च सामिको साधू'ति अब्भनुमोदति, एवमेव खो महाराज चातुमेय्यका च सक्या ब्रह्मा च सहम्पति तथागतप्पवेदितेहे'व ओपम्मेहि तथागतं आराधेसुं तोसेसुं पसादेसुं, तेसं च तथागतो पसन्नो साधू'ति अब्भनुमोदि ॥ यथा वा पन महाराज कप्पको रज्जो सन्तकेनेव सुवण्णफणकेन^{१०} रज्जो उत्तमङ्गं पसाधयमानो राजानं आराधेति तोसेति पसादेति, तस्स च राजा पसन्नो साधू'ति अब्भनुमोदति यथे'च्छित्तकमनुप्पदेति, एवमेव खो महाराज चातुमेय्यका च सक्या ब्रह्मा च सहम्पति तथागतप्पवेदितेहे'व ओपम्मेहि तथागतं आराधेसुं तोसेसुं पसादेसुं, तेसं च तथागतो पसन्नो साधू'ति अब्भनुमोदि । यथा वा पन महाराज सद्विविहारिको उपज्झाया'भत्तं पिण्डपातं गहेत्वा उपज्झायस्स उपनामेन्तो उपज्झायं आराधेति तोसेति पसादेति, तं च उपज्झायो पसन्नो साधू'ति अब्भनुमोदति । एवमेव खो महाराज चातुमेय्यका च सक्या ब्रह्मा च सहम्पति तथागत-

पुनर्दितेहे'व ओपम्मेहि तथागतं आराधेसुं तोसेसुं पसादेसुं, [211]
तेलं च तथागतो पसन्नो साधू'ति अब्भनुमोदित्वा सन्धदुक्खपरिमुत्तिया
धम्मं देसेसी'ति ॥ साधु भन्ते, नागसेन एवमे'तं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

चतुर्थो वग्गो

[१] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—

सन्धवतो भयं जातं, निकेता जायते रज्जो ।
अनिकेतम'सन्धवं, एतं वे मुनिदस्सनं'ति ॥

पुन च भगवता' भणितं—

विहारे कस्ये रम्मे, वासयेत्थ बद्धस्सुते'ति ।

यदि भन्ते नागसेन तथागतेन भणितं—सन्धवतो' । पे । मुनि-
दस्सनं'ति । तेन हि—विहारे । पे । बद्धस्सुते'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि
तथागतेन भणितं—विहारे । पे । बद्धस्सुते'ति, तेन हि—सन्धवतो । पे ।
दस्सनं'ति । तं पि वचनं मिच्छ । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो
त्वा'नुष्पत्तो, सो तथा निज्जाहितब्बो'ति ॥

[२] [212] भासितं पे'तं महाराज, भगवता—सन्धवतो । पे ।
दस्सनं'ति, भणितं च—विहारे । पे । बद्धस्सुते'ति । यं महाराज भणितं—
सन्धवतो । पे । दस्सनं'ति तं समाववचनं असेसवचनं निस्सेसवचनं
निष्परियायवचनं समणानुच्छवं समणसारुणं समणपटिरुपं समणा'रहं
समणगोचरं समणपटिपदा समणपटिपत्ति । यथा महाराज, आरब्भको भिग्गो

अरञ्जे पवने चरमानो निरालयो अनिकेतो यधि'च्छकं सयति, एवमे'व खो
 महाराज, भिक्षुना—सन्त्यवतो । पे । दस्सन'ति चिन्तेतब्धं । यं पन
 महाराज, भगवता भणितं—विहारे । पे । बद्धस्सुते'ति तं द्वे अत्थवसे सम्प-
 स्समानेन भगवता भणितं, कतमे द्वे ? विहारदानं नाम सम्बुद्धेहि
 वणिगतं अनुभूतं थोमितं पसत्थं, तं ते विहारदानं दत्वा जातिजरामरणा
 परिमुच्चिस्सन्ती'ति, अयं ताव पठमो आनिसंसो विहारदाने । पुन च परं—
 विहारे विज्जमाने भिक्षुनियो व्यत्तसङ्केता भविस्सन्ति, सुलभे दस्सनं दस्स-
 नकामानं । अनिकेते दुइस्सना भविस्सन्ती'ति, अयं दुतियो आनिसंसो
 विहारदाने ॥ इमे द्वे अत्थवसे सम्पस्समानेन भगवता भणितं—[213]
 विहारे । पे । बद्धस्सुते'ति । न तत्थ बुद्धपुत्तेन आलयो करणीयो निकेते'ति ।
 साधु मन्ते नागसेन, एवमे'तं, तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[३] मन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भावता—

उत्तिडे न प्पगज्जेय्य, उदरे संयतो सिया'ति ।

पुन च भगवता भणितं—अहं खो पनु'दापि अप्पे'क्कता इमिना पसेन
 समतिच्चिकं पि मुञ्जामि मिय्यो पि मुञ्जामी'ति । यदि मन्ते नागसेन,
 भगवता भणितं—उत्तिडे' । पे । सिया'ति, तेन हि—अहं खो । पे ।
 मुञ्जामी'ति यं वचनं तं मिच्छा । यदि तथागतेन भणितं—अहं खो ।
 पे । मुञ्जामी'ति । तेन हि—उत्तिडे । पे । सिया'ति तं पि वचनं मिच्छा ।
 अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तवा'नुपपत्तो, सो तथा निब्बाहि-
 तब्बो'ति ॥

[४] भासितं पे'तं महाराज, भगवता—उत्तिडे । पे । सिया'ति । भणितं
 च—अहं खो । पे । मुञ्जामी'ति । यं महाराज भगवता भणितं—उत्तिडे ।

पे । सिया'ति [214] तं सभाववचनं असेसवचनं निस्सेसवचनं निष्परियायवचनं भूतवचनं तच्छवचनं याथावचनं अविपरीतवचनं इसिवचनं भुनिवचनं भगवन्तवचनं अरहन्तवचनं पञ्चैकबुद्धवचनं जिनवचनं सब्बज्जवचनं, तथागतस्स अरहतो सम्भासम्बुद्धस्स वचनं । उदरे असंयतो महाराज, पाणं पि हनति, अदिन्नं पि आदियति, परदारं पि गच्छति, मुसा पि भणति, मज्जे पि पिबति, मातरं पि जीविता वोरोपेति, पितरं पि जीविता वोरोपेति, अरहन्तं पि जीविता वोरोपेति, सङ्गं पि भिन्दति, दुहेन चित्तेन तथागतस्स लोहितं पि उप्पादेति ॥

[५] ननु महाराज, देवदत्तो उदरे असंयतो सङ्गं भिन्दित्वा कण्ठद्वयं कम्पं आयूहि । एवरूपानि महाराज, अज्ज्ञानि पि बहुविधानि कारणानि दिस्वा भगवता भणितं—उत्तिहे । पे । सिया'ति । उदरे संयतो महाराज, चतुसच्चा'भिसमयं अभिसमेति, चत्तारि सामञ्जसलानि सच्छिक्करोति, चतुसु पटिसम्मिद्दासु, अद्दसु समापत्तिसु छसु, च अभिज्ज्ञासु, वसीभावं प्राप्नुणाति, केवलं च समणधम्मं पूरेति ॥

[६] ननु महाराज, सुकपोतको उदरे संयतो ह्रत्वा याव तावत्तिस-भवनं कम्पेत्वा सब्बं देवानमिन्दं उपधानमु'पनेसि । एवरूपानि महाराज, अज्ज्ञानि पि बहुविधानि कारणानि दिस्वा भगवता भणितं—उत्तिहे । पे । सिया'ति । यं पन महाराज भगवता भणितं—अहं खो । पे । भुक्कामी'—ति, तं कत्तकिच्चेन निद्धितकिरियेन सिद्धत्येन वुसितवोसानेन निराकरणेन सब्बज्जुना सयम्भुना तथागतेन अत्तानं उपादाय भणितं । यथा महाराज, वन्तस्स विरित्तस्स अनुवासितस्स [215] आतुरस्स सप्पायकिरिया इच्छितब्बा होति, एवमे'व खो महाराज, सकिलेसस्स अदिहसब्बस्स उदरे संयमो करणीयो होति । यथा महाराज, मणिरत्तनस्स सम्पभासस्स जातिमन्तस्स अभिजातिपरिसुद्धस्स मज्जननिर्घसनपरिसोधनेन करणीयं न होति,

एवमे'व खो महाराज, तथागतस्स बुद्धविसये पारमिं गत्तस्स किरियाकर-
णेषु आवरणं न होती'ति ॥ साधु मन्ते नागसेन, एवमे'तं तथा
सम्पटिच्छामी'ति ॥

[७] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—अहमस्मि पि भिक्खवे,
आह्वणो याचयोगो सदा पयतपाणि अन्तिमदेहधरो अनुत्तरो भिसक्को
सहकृत्तो'ति । पुन च भणितं भगवता—एतद्दग्गं भिक्खवे मम सावकानं
भिक्खून् अप्पाबाधानं यदिदं बक्कुलो'ति । भगवतो च स्मरे बहुवखुत्तुं
आवाधो उपप्लो दिस्सति । यदि भन्ते नागसेन, तथागतो अनुत्तरो, तेन हि—
एतद्दग्गं । पे । बक्कुलो'ति यं वचनं तं मिच्छा । यदि धेरो बक्कुलो
अप्पाबाधानं अग्गो, तेन हि—अहमस्मि । पे । सहकृत्तो'ति, तं पि वचनं
मिच्छ । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो त्वा'नुपपत्तो, सो तथा
निव्वाहितब्बो'ति ॥

[८] भासितं पे'तं महाराज, भगवता—अहमस्मि । पे । सहकृत्तो'ति ।
भणितं च—एतद्दग्गं । पे । बक्कुलो'ति । तं च पन बाहिरानं आगमानं
अधिगमानं परियत्तीनं अत्तणि [216] विज्जमानतं सन्धाय भासितं ।
सन्ति खो पन महाराज, भगवतो सावका ठानचङ्कमिका, ते ठानेन
चङ्कमेन दिवारत्ति वीतिनामेन्ति, भग्वा पन महाराज ठानेन, चङ्कमेन
निसज्जाय सयनेन दिवारत्ति वीतिनामेति, ये ते महाराज, भिक्खू ठान-
चङ्कमिका ते तेन तेनै अङ्गेन अतिरेका । सन्ति खो पन महाराज,
भगवतो सावका एका'सनिका, ते जीवितहेतु पि दुतियं भोजनं न
सुज्जन्ति, भग्वा पन महाराज, दुतियं पि याव ततियं पि भोजनं सुज्जति ॥

[९] ये ते महाराज, भिक्खू एका'सनिका ते तेन तेनै अङ्गेन
अतिरेका । अनेकविधानि महाराज तानि कारणानि तेसं तेसं तं तं

सन्धाय भणितानि । भगवा पन महाराज, अनुत्तरो सीलेन समाधिना पञ्चय
विमुत्तिया विमुत्तिजाणदस्सनेन, दसहि च बलेहि चतूहि वेसारज्जेहि
अढारसहि बुद्धधम्महेहि छहि असाधारणजाणेहि । केवले च
बुद्धविसये तं सन्धाय भणितं—अहमस्मि । पे । सहकतो'ति । इध महाराज,
मनुस्सेसु एको जातिमा होति, एको धनवा, एको विज्जवा, एको
सिप्पवा, एको सूरु, एको विचक्खणो, सब्बे पे'ते अभिभविय राजा
येव तेसं उत्तमो होति । एवमे'व खो महाराज, भगवा सब्बसत्तानं अगो जेहो
सेहो । यं पन आयस्सा बक्कुलो अप्पाबाधो अहोसि तं अभिनीहारवसेन ।
सो हि महाराज, अनोमदस्सिस्स भगवतो उदस्वाताबावे उप्पन्ने विपस्सिस्स च
भगवतो अट्टसद्धिया च भिक्खुस्तसद्वस्सानं तिण्णपुप्फक्करोगे उप्पन्ने सयं
तापसो समानो नानामेसज्जेहि तं व्याधि अपनेत्वा अप्पाबाधतं पत्तो, भणितो च-
एतदग्गं । पे । बक्कुलो'ति । भगवतो महाराज, व्याधिम्हि उप्पज्जन्ते पि
अनुप्पज्जन्ते पि, धुतङ्गं आदियन्ते पि अनादियन्ते पि, [217] न'त्थि
भगवता सदिसो कोचि सत्तो । भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन
संयुत्तनिकायवरलब्धके—यावता भिक्खवे, सत्ता अपदा वा द्विपदा वा चतु-
पदा वा बहुपदा वा रूपिनो वा अरूपिनो वा सज्जिनो वा असज्जिनो वा
नेवसज्जिनासज्जिनो वा तथागतो तेसं अगम'क्खायति अरहं
सम्मासम्बुद्धो'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमे'तं तथा सम्यटिच्छमी'ति ॥

[१०] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—तथागतो भिक्खवे,
अरहं सम्मासम्बुद्धो अनुप्पन्नस्स मगगस्स उप्पादेता'ति । पुन च भणितं
—अइसा ख्वा'हं भिक्खवे पुराणं मग्ग पुराणं अल्लसं पुब्बकेहि सम्मा-
सम्बुद्धेहि अनुयातं'ति । यदि भन्ते नागसेन, तथागतो अनुप्पन्नस्स मगगस्स
उप्पादेता, तेन हि—अइसा ख्वा'हं । पे' । अनुयातं'ति यं वचनं तं मिच्छ ।

यदि तथागतेन भणितं—अदसा ख्वा'हं । पे । अनुयातं'ति, तेन हि—तथागतो । पे । उप्पादेता'ति, तं पि वचनं मिच्छ । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तवा'नुपत्तो, सो तया निब्बहिताब्बो'ति ॥

[११] भसितं पे'तं महाराज, मगवता—तथागतो । पे । उप्पादेता'ति । भणितं च—अदसा ख्वा'हं । पे । अनुयातं'ति । तं द्वयं पि सभाववचनमेव । पुब्बकानं महाराज, तथागतानं अन्तरधानेन असति अनुसासके मगो अन्तरधायि, सो तं तथागतो मगं लुगं पल्लुगं गूळ्हं पिहितं पटिच्छन्नं अस-[218]-श्चरणं पञ्जाचक्खुना सम्मसमानो' अदसा पुब्बकेहि सम्मासम्बुद्धेहि अनुयातं, तं-कारणा आह—अदसा ख्वा'हं । पे । अनुयातं'ति । पुब्बकानं महाराज, तथागतानं अन्तरधानेन असति अनुसासके लुगं पल्लुगं गूळ्हं पिहितं पटिच्छन्नं मगं यं दानि तथागतो सञ्चरणं अक्कासि, तं-कारणा आह—तथागतो । पे । उप्पादेता'ति ॥

[१२] इध महाराज, रज्जो चक्कवत्तिस्स अन्तरधानेन मणिरतनं गिरिसिखरन्तरे निलीयति, अपरस्स चक्कवत्तिस्स सम्मापटिपत्तिया उपगच्छति । अपि नु खो महाराज मणिरतनं तस्स पाकटं'ति ॥ न हि भन्ते, पाकतिकं येव तं भन्ते मणिरतनं, तेन पुन निब्बत्तितं'ति ॥ एवमेव खो महाराज, पाकतिकं पुब्बकेहि तथागतेहि अनुचिण्णं अट्ठक्किकं सिवं मगं असति अनुसासके लुगं पल्लुगं गूळ्हं पिहितं पटिच्छन्नं असञ्चरणं भग्गिा पञ्जाचक्खुना सम्मसमानो' उप्पादेसि सञ्चरणं अक्कासि, तं-कारणा आह—तथागतो । पे । उप्पादेता'ति ॥)

[१३] यथा वा पुन महाराज, सन्तं येव पुत्तं योनिया जनयित्वा माता जनिक्का'ति वुञ्जति । एवमेव खो महाराज, तथागतो सन्तं येव मगं

लुगं पलुगं गूळं पिहितं पटिच्छन्नं असञ्चरणं पञ्चाचक्षुना सम्मसमानो
उष्पादेसि सञ्चरणं अकासि, तं-कारणा आह—तथागतो । पे । उष्पादेता'ति ।
यथा वा पन महाराज, कोचि पुरिसो यं किञ्चि नहं पस्सति, तेन तं भण्डं
निव्वत्ति'ति जनो वोहरति, एवमे'व खो महाराज, तथागतो सन्तं येव मग्गं,
लुगं पलुगं गूळं पिहितं पटिच्छन्नं असञ्चरणं पञ्चाचक्षुना सम्मसमानो
उष्पादेसि [219] सञ्चरणं अकासि । तं-कारणा आह—तथागतो । पे ।
उष्पादेता'ति ॥

[१४] यथा वा पन महाराज, कोचि पुरिसो धनं सोधेत्वा भूमिं नीह-
रति, तस्स सा भूमि'ति जनो वोहरति, न धे'सा भूमि तेन पवत्तिता, तं
भूमिं कारणं कत्वा भूमिसामिको नाम होति । एवमे'व खो महाराज, तथागतो
सन्तं येव मग्गं लुगं पलुगं गूळं पिहितं पटिच्छन्नं असञ्चरणं पञ्चाय
सम्मसमानो उष्पादेसि असञ्चरणं अकासि, तं-कारणा आह—तथा-
गतो । पे । उष्पादेता'ति । साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छ-
मी'ति ॥

[१५] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता पुब्बेवा'हं मनुस्सभूतो
समानो सत्तानं अविहेठकजातिको अहोसि'ति । पुन च भणितं—
लोमसकस्सपो नाम इसि समानो अनेकसते पाणे घातयित्वा वाजपेय्यं
महायज्जं यजी'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन, भगवता भणितं पुब्बेवा'हं ।
पे । अहोसि'ति, तेन हि—लोमसकस्सपेन इसिना अनेकसते पाणे घात-
यित्वा वाजपेय्यं महायज्जं यजितं'ति यं वचनं, तं मिच्छ । यदि लोमस-
कस्सपेन इसिना अनेकसते पाणे घातयित्वा वाजपेय्यं महायज्जं यजितं,
तेन हि—पुब्बेवा'हं । पे । अहोसि'ति, तं पि वचनं मिच्छ ॥ अयं पि
उभतोकोटिको एण्हो तवा'नुपत्तो, सो तथा निव्वहितब्बो'ति ॥

[१६] भासितं पे'तं महाराज, भगक्ता—पुब्बेवा'हं । पे । अहो-
सि'ति । लोमसकस्सपेन इसिना अनेकस्सते पाणे [२२०] वातयित्वा
वाजपेय्यं महायज्जं यजितं, तं च पन रागवसेन विसज्जिना, न सचे-
त्तेना'ति ॥

[१७] अट्ठि'मे भन्ते नागसेन, पुमाला पाणं हनन्ति, क्तमे अट्ठ-
रत्तो रागवसेन पाणं हनति, दुट्ठो दोसवसेन पाणं हनति, मूब्बो मोहवसेन
पाणं हनति, भग्नी मानवसेन पाणं हनति, लुट्ठो लोभवसेन पाणं हनति,
अकिञ्चनो जीविक'त्थाय पाणं हनति, बालो हस्सवसेन पाणं हनति, राजा
विजयवसेन पाणं हनति । इमे खो भन्ते नागसेन, अट्ठ पुमाला पाणं
हनन्ति । पाकत्तिकं येव भन्ते नागसेनवो धिसत्तेन कत्त'ति ॥ न महाराज,
पाकत्तिकं बोधिसत्तेन कत्तं । यदि महाराज बोधिसत्तो पकत्तिभावेन ओण-
मेय्यं महायज्जं यजितुं । नयि'मं गायं भणेय्य—

ससमुदपरिचायं महिं सागरकुण्डलं ।

न इच्छे सह निन्दाय एवं सख्द' विजानही'ति ॥

एवंवादी महाराज, बोधिसत्तो सह दस्सनेन चन्दवतिया राजकज्जाय
विसज्जी अहोसि खित्तचित्तो रत्तो विसज्जीभूतो आकुल'कुलो तुरिततु-
रितो तेन विक्खित्तभन्तलुठितचित्तेन महतिमहापसुवातगल्लसहरिसच्चयं
वाजपेय्यं महायज्जं यजि ॥

[१८] यथा महाराज, उम्मत्तको खित्तचित्तो जल्लितं पि जातवेदं
अक्कमति, कुपितं पि आसीविसं गण्हाति, मत्तं पि हल्लि उपेति, समुदं
पि अतीरदस्सी पक्खन्दति, चन्दनिकं पि ओल्लिगल्लं पि ओमदति, कम्प-
काधानं पि अमिरुद्धति, पपाते पि पत्तति, असुचि पि भक्खेति, नग्गो पि

रयिया चरति, अञ्जं पि बहुविधं अकिरियं करोति । एवमेव खो महाराज, बोधिसत्तो सह दस्सनेन चन्दवतिया राजकञ्जाय विसञ्जी अहोसि खित्तचित्तो रत्तो विसञ्जीभूतो आकुलाकुलो तुरिततुरितो, तेन विक्खित्तमन्तलुठितचित्तेन महतिमहापसुघातगलरुहिरसञ्चयं वाजपेय्यं [२२१] महायज्जं यजि । खित्तचित्तेन महाराज, कतं पापं दिट्ठधम्मे पि न महासाकजं हेति, सम्पराये विपाकेन पि नो तथा ॥

[१९] इध महाराज, कोचि उम्भत्तको वज्जमापजेय, तस्स तुम्हे किं दण्डं धरेया'ति ? ॥ को भन्ते उम्भत्तस्स दण्डो भविस्सति ? तं मयं पोयापेत्वा नीहरापेम, एसो व तस्स दण्डो'ति ॥ इति खो महाराज उम्भत्तकस्स अपराधे दण्डो पि न भवति, तस्मा उम्भत्तकस्स कत्ते पि न दोसो भवति, सतेकिञ्छो । एवमेव खो महाराज लोमसकस्सपो इसि सहदस्सनेन चन्दवतिया राजकञ्जाय विसञ्जी अहोसि खित्तचित्तो रत्तो विसञ्जीभूतो विसटपयातो आकुलाकुलो तुरिततुरितो तेन विक्खित्तमन्तलुठितचित्तेन महतिमहापसुघातगलरुहिरसञ्चयं वाजपेय्यं महायज्जं यजि । यदा च पन पकतिचित्तो अहोसि पटिलद्धस्सति तदा पुनदेव पञ्चजित्वा पश्चाभिञ्जायो निब्बत्तेत्वा ब्रह्मलोकूपगो अहोसी'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिञ्चामी'ति ॥

[२०] भन्ते नागसेन, भसितं पे'तं भगवता—छद्दन्तो नागराजा वधित्समे'तं ति परामस्सन्तो
कासावम'दक्खि धजं इसीनं ।
दुक्खेन फुट्ठसु'दपादि सञ्जा
अरहद्दजो सद्धि अवज्जरूपो'ति ॥

पुन च भणितं—जोतिपालमाणवो समानो कस्सयं भगवन्तं अरहन्तं

सम्मासम्बुद्धं मुण्डकवादेन समणकवादेन असम्भाहि फरुसाहि वाचाहि अक्कोसि परिमासी'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन, बोधिसत्तो तिरच्छन्नगतो समानो कासावं अभिपूजयि, तेन हि—जोतिपालेन [222] माणवेन कस्सपो भगवा अरहं सम्मासम्बुद्धो मुण्डकवादेन समणवादेन असम्भाहि फरुसाहि वाचाहि अक्कुद्धो परिभासितो'ति यं वचनं तं मिच्छा । यदि जोतिपालेन माणवेन कस्सपो अरहं सम्मासम्बुद्धो मुण्डकवादेन समणवादेन असम्भाहि फरुसाहि वाचाहि अक्कुद्धो परिभासितो, तेन हि—छद्दन्तेन नागराजेन कासावं पूजितं'ति, तं पि वचनं मिच्छा । यदि तिरच्छन्नगतेन बोधिसत्तेन कक्खल्लखरकटुकवेदनं वेदयमानेन लुद्धकेन निवत्थं कासावं पूजितं, किं मनुस्सभूतो समानो परिपक्वजाणो परिपक्वय बोधिया कस्सपं भगवन्तं अरहन्तं सम्मासम्बुद्धं दसबलं लोकनायकं उदितोदितं जलितव्यामोभासं पवरुत्तमं पवरुचिरकासिककासावमभिपास्तं दिस्वा न पूजयि? । अयं पि उभतो-कोटिको पण्हो तवा'नुप्पत्तो, सो तथा निब्बाहितब्बो'ति ॥

[२१] भासितं पे'तं महाराज, भगवता—छद्दन्तो नागराजा अधिस्समे'तं ति । पे । अवज्झरूपो'ति । जोतिपालेन माणवेन कस्सपो भगवा अरहं सम्मासम्बुद्धो मुण्डकवादेन समणकवादेन असम्भाहि फरुसाहि वाचाहि अक्कुद्धो परिभासितो । तं च पन जातिवसेन कुलवसेन । जोतिपालो महाराज, माणवो अस्सद्धे अप्पसन्ने कुले पच्चाजातो, तस्स माता-पितरो भगिनिभातरो दासिदासघेटकपरिवारकमनुस्सा ब्रह्मदेवता ब्रह्मगरुक्का, ते—ब्राह्मणा एव उस्समा पवरा'ति अवसेसे पब्बजिते गरहन्ति जिगुच्छन्ति, तेसं तं वचनं सुत्वा जोतिपालो माणवो घटीकारेन कुम्भकारेन सत्थारं दस्सनाय पक्कोसितो एवमा'ह—किं पन तेन मुण्डकेन समणकेन दिडेना'ति ? ॥

[२२] यथा [223] महाराज, अमरं विसमासज्ज तिसकं होति, यथा च सीतु'दकं अभिमा'सज्ज उण्हं होति, एवमे'व खो महाराज जोति-

पालो माणवो अस्सद्धे अप्पसन्ने कुले पञ्चाजातो, सो कुलवसेन तथागतं
अक्कोसि परिभासि ॥ यथा महाराज, जलितपज्जलितो महाअग्निक्खन्धो
सम्पभासो उदकमासज्ज उपइतप्पभातेजो सीतलो कल्लको भवति परिपक्क-
निग्गुण्डिफलसदिसो, एवमे'व खो महाराज, जोतिपालो माणवो पुज्जवा सद्धो
आणविपुलसम्पभासो अस्सद्धे अप्पसन्ने कुले पञ्चाजातो, सो कुलवसेन
अन्धो हुत्वा तथागतं अक्कोसि परिभासि, उपगन्त्वा च बुद्धगुणम'ज्जाय
चेत्कमूतो विद्य अहोसि, जिनसासने पब्बजित्वा अभिज्जा च समापत्तियो
च निब्बत्तेत्वा ब्रह्मलोकू'पगो अहोसी'ति । साधु भन्ते नागसेन, एवमे'तं तथा
सम्पटिच्छामी'ति ॥

[२३] भन्ते नागसेन, भासितं पे'सं भगवता—घटीकारस्स कुम्भकार-
स्स आवेसनं सब्बं तेभासं आकासच्छदनं अद्वासि न चा'भिवस्सी'ति ।
पुन च भणितं—कस्सपस्स तथागतस्स कुटी ओवस्सती'ति । किस्स
पन भन्ते नागसेन, तथागतस्स एवमुस्सन्नकुसलमूलस्स कुटी ओवस्सति
तथागतस्स नाम सो आनुभावो इच्छितब्बो । यदि भन्ते नागसेन, घटीकारस्स
कुम्भकारस्स आवेसनं अनोवस्सं आकासच्छदनं अहोसि, तेन हि—तथागतस्स
कुटी ओवस्सती'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि तथागतस्स कुटी ओवस्स-
ति, तेन हि—घटीकारस्स कुम्भकारस्स आवेसनं अनोवस्सकं अहोसि
आकासच्छदनं'ति तं पि वचनं मिच्छ । अयं पि उभतोकोटिको पण्डो
तथा'नुपत्तो, सो तथा निब्बाहितब्बो'ति ॥

[२४] भासितं पे'तं महाराज, भगवता—घटीकारस्स कुम्भकारस्स
आवेसनं सब्बं तेभासं आकासच्छ- [२२४] -दनं अद्वासि न चा'भिवस्सी'ति ।
भणितं च—कस्सपस्स तथागतस्स कुटी ओवस्सती'ति । घटीकारो महा-
राज, कुम्भकारो सीलवा कल्याणधम्मो उस्सन्नकुसलमूलो अन्धे जिण्णे
भासापितरो पोसेति, तस्स असम्मुखा अनापुच्छ येव'स्स घरे तिणं द्रित्वा

भगवतो कुट्टं छदेत्तुं, सो तेन तिणहरणेन अकम्पितं असञ्चलितं सुसण्ठितं विपुलभस्समं पीतिं पटिलभि, भिष्यो सोमनस्सं च अतुलं उप्पादेसि—अहो पन मे भगवा लोक्कुत्तमो सुविस्सत्यो'ति, तेन तस्स दिट्ठम्विको विपाको निब्बत्तो । न हि महाराज तथागतो ताकतकेन विकारेण चलति । यथा महाराज सिनेरु गिरिराजा अनेकसतसहस्सत्वातसम्पहारेण पि न कम्पति न चलति महोदधि वरप्पवरसागरो अनेकसतनड्डतमहागङ्गासतसहस्सेहि पि न पूरति न विकारमा'पज्जति । एवमे'व खो महाराज, तथागतो न ताक-
तकेन विकारेण चलति । यं पन महाराज, तथागतस्स कुटी ओवस्सति तं महतो जनकायस्स अनुकम्पाय ॥

[२५] द्वे'मे महाराज, अत्थवसे सम्पस्समाना तथागता सयंनिम्मितं पच्चयं नप्पटिसेवन्ति—अयं अग्गदक्खिण्यो सत्था'ति भगवतो पच्चयं दत्त्वा देवमनुस्सा सब्बदुम्वतितो परिमुच्चिस्सन्ती'ति । पाटिहीरं दस्सेत्त्वा वुत्ति परियेसन्ती'ति मा अज्जे उपवदेय्यु'ति । इमे द्वे अत्थवसे सम्पस्समाना तथागता सयंनिम्मितं पच्चयं न पटिसेवन्ति । यदि महाराज, सक्को वा तं कुट्टिं अनावस्सं क्त्थेय्य ब्रह्मा वा सयं वा, सावज्जं भवेय्य तं येव कारणं सदोसं सनिग्गहं—इमे विभूतं कत्त्वा लोकं सम्पोहेन्ति अधिकतं करोन्ती'ति, तस्मा तं कर्णं यज्जनीयं । न महाराज, तथागता बत्थुं याचन्ति, तां अवत्थुयाचनाय अपरिभासिया मक्खन्ती'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमे'तं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[२६] [225] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं तथागतेन—अह-
म'स्मि भिक्खवे ब्राह्मणो याचयोगो'ति । पुन च भणितं—राजा'हमस्मि
सेळा'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन, भगवता भणितं—अहमस्मि भिक्खवे
ब्राह्मणो याचयोगो'ति, तेन हि—राजा'हमस्मि सेळा'ति यं वचनं, तं मिच्छा ।
यदि तथागतेन भणितं—राजा'हमस्मि सेळा'ति, तेन हि—अहमस्मि भिक्खवे

ब्राह्मणो याचयोगो'ति तं पि वचनं मिच्छ । खत्तियो वा हि भवेव्य
ब्राह्मणो वा । न'त्थि एकाय जातिया द्वे वण्णा नाम । अयं पि उभतोको-
टिको पण्हे तवा'नुपत्तो सो तया निब्बाहितब्बो'ति ॥

[२७] भासितं पे'तं महाराज, भगवता—अहमस्मि भिक्खवे ब्राह्मणो
याचयोगो'ति । पुन च भणितं—राजा'हमस्मि सेला'ति । सत्य कारणभ'त्थि
येन कारणेन तथागतो ब्राह्मणो च राजा च होती'ति ॥ किं एन भन्ते नाग-
सेन, तं कारणं, येन कारणेन तथागतो ब्राह्मणो च राजा च होती'ति ? ॥
सब्बे महाराज, पापका अकुसला धम्मा तथागतस्स बाहिता पहीना अपगता
अपगता उच्छिन्ना खीणा खयं पत्ता निब्बुता उपसन्ता, तस्मा तथागतो
ब्राह्मणो'ति वुच्चति । ब्राह्मणो नाम संसयमनेकं सं विमतिपथं वीतिवत्तो,
भगवा पि महाराज संसयमनेकं सं विमतिपथं वीतिवत्तो, तेन कारणेन तथा-
गतो ब्राह्मणो'ति वुच्चति ॥ ब्राह्मणो नाम सब्बभगवतियोनिनिस्सटो मल्लजग-
तविप्पमुत्तो असहायो, भगवा पि महाराज, सब्बभगवतियोनिनिस्सटो मल्ल-
जगतविप्पमुत्तो असहायो, तेन कारणेन तथागतो ब्राह्मणो'ति वुच्चति ॥
ब्राह्मणो नाम अगगसेट्ठवरपवरदिब्बविहारबहुलो, भगवा पि महाराज,
अगगसेट्ठवरपवरदिब्बविहारबहुलो तेनापि कारणेन तथागतो ब्राह्मणो'ति
वुच्चति । ब्राह्मणो नाम अज्झयनअज्झापनदानपटिगहणदम्मसंयमनियम-
पुब्बमानुसत्थिपवेणिवंसधरणो, भगवा पि महाराज, अज्झयनअज्झापनदान-
पटिगहणदम्मसंयमनियमपुब्ब- [226]-जिनाचिण्णमानुसत्थिपवेणिवंसधर-
णो । तेना'पि कारणेन तथागतो ब्राह्मणो'ति वुच्चति ॥ ब्राह्मणो
नाम ब्रह्मासुखविहारज्ज्ञानज्ञायी, भगवा पि महाराज, ब्रह्मासुखविहार-
ज्ज्ञानज्ञायी, तेना'पि कारणेन तथागतो ब्राह्मणो'ति वुच्चति ॥ ब्राह्मणो
नाम सब्बभवा'भवगतीसु अभिजातिवत्तितम'नुचरितं जानाति, भगवा पि
महाराज, सब्बभवा'भवगतीसु अभिजातिवत्तितमनुचरितं जानाति, तेना'पि

कारणेन तथागतो ब्राह्मणो'ति बुचति ॥ ब्राह्मणो'ति महाराज, भगवतो ने'तं नामं मातरा कतं, न पितरा कतं, ■ भ्रातरा कतं, न भगिनिया कतं, न मित्रा'-मघेहि कतं, न आतिसालोहितेहि कतं, न समणब्राह्मणेहि कतं, न देवताहि कतं । विमोक्ख'न्तिकमेतं बुद्धानं भगवन्त्तानं नामं, बोधिया येव मूले मारसेनं विधमिन्वा अतीता'नागतपच्चुप्पन्ने पापके अकुसले धम्मे बाहेत्वा सह सब्बज्जुतआणस्स पटिल्लभा पटिल्लङ्घपातुभूतसमुप्पन्नमते सच्चिका पज्जति, यदिदं ब्राह्मणो'ति । तेन कारणेन तथागतो बुचति ब्राह्मणो'ति ॥

[२८] केन पन भन्ते नागसेन, कारणेन तथागतो बुचति राजा'ति ॥ राजा नाम महाराज, यो कोचि रज्जं कारेति लोकमनुसासति, भगवा पि महाराज, दससहस्सिन्दि लोकधातुया धम्मेन रज्जं कारेति, सदेवकं लोकं समारकं सव्रक्षकं सस्समणब्राह्मणिं पजं अनुसासति, तेना'पि कारणेन तथागतो बुचति राजा'ति ॥ राजा नाम महाराज, सब्बजनमनुस्से अभिभ-वित्वा नन्दयन्तो आतिसङ्खं, सोचयन्तो अमित्तसङ्खं, महतिमहायससिरिहरं पिरसारदण्डं अनूनसतसलाकलङ्कतं उस्सापेति पण्डरविमलसेतच्छतं, भगवा पि महाराज, सोचयन्तो मारसेनं मिच्छापटिपन्नं, नन्दयन्तो देवमनुस्से सम्भापटिपन्ने दससहस्सिन् [२२७]-न्दि लोकधातुया महतिमहायससिरिहरं सन्तिपिरसारदण्डं अणवरसतसलाकलङ्कतं उस्सापेति अणवरविमुत्तिपण्ड-रविमलसेतच्छतं, तेना'पि कारणेन तथागतो बुचति राजा'ति ॥ राजा नाम उपगतसम्पत्तजनानं बहूनमभिवन्दनीयो भवति, भगवा पि महाराज, उपगतसम्पत्तदेवमनुस्सानं बहूनमभिवन्दनीयो, तेनापि कारणेन तथागतो बुचति राजा'ति ॥ राजा नाम यस्स कस्सचि आराधकस्स पसीदित्वा वरितं वरं दत्त्वा कामेन तप्पयति, भगवा पि महाराज, यस्स कस्सचि कामेन वाचाय मज्झा आराधकस्स पसीदित्वा वरितं

कर्मनुत्तरं सन्बदुक्खपरिमुत्तिं दत्त्वा असेसकामवरेन धं तप्पयति, तेनापि कारणेन तथागतो बुच्चति राजा'ति ॥ राजा नाम आणं वीतिकमन्तं विगरहति क्षापेति' धंसेति, भगवतो पि महाराज सासनवरे आणं अतिकमन्तो अलज्जी मङ्कुभावेन ओआतो हील्लितो गरहितो भवित्वा वज्जति जिनसासनवरम्हा, तेनापि कारणेन तथागतो बुच्चति राजा'ति ॥ राजा नाम पुग्गलानं धम्मिक्कानं राजूनं पवेणिमनुसत्थिया धम्माधम्ममनुदीपयित्वा धम्मेन रज्जं क्कयमानो पिहयितो पियो पत्थितो भवति जनमनुस्सानं, चिरं राजकुलवंसं ठपयति धम्मगुणबलेन, भगवा पि महाराज पुब्बकानं सयम्भूनं पवेणिमनुसत्थिया धम्माधम्ममनुदीपयित्वा धम्मेन लोकमनुसासमानो पिहयितो पियो पत्थितो देवमनुस्सानं चिरं सासनं यवतेति धम्मगुणबलेन, तेनापि कारणेन तथागतो बुच्चति राजा'ति । एवमनिक्कविधं महाराज, कारणं येन कारणेन तथागतो ब्राह्मणो पि भवेय्य, राजा पि भवेय्य, सुनिपुणो भिक्खु कप्पं पि नो नं सम्पादेय्य, किं अतिबहुं भणितेन, सङ्कित्तं सम्पटिच्छित्तब्बं'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[२९] [228] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—

गाथा'भिगीतं मे अभोजनीयं

सम्पस्सतं ब्राह्मण ने'स धम्मो ।

गाथा'भिगीतं पनुदन्ति बुद्धा,

धम्मे सति ब्राह्मण वुत्तिरेसा'ति ॥

पुन च भगवा परिसाय धम्मं देसेन्तो कथेन्तो अनुपुब्बिकथं पठमं ताव दानकथं कथेसि, पच्छ सीलकथं, तस्स भगवतो सन्बलोकित्सरस्स भासितं सुत्वा देवमनुस्सा अभिसङ्खरित्वा दानं देन्ति, तस्स तं उय्यो-

जितं दानं साक्का परिभुञ्जन्ति । यदि भन्ते नागसेन भगवता भणितं—
गाथा'भिगीतं मे अभोजनीयं'ति, तेन हि—भगवा दानकथं पठमं कथेती'ति यं
वचनं तं मिच्छ । यदि दानकथं पठमं कथेति, तेन हि—गाथा'भिगीतं मे
अभोजनीयं'ति तं पि वचनं मिच्छ । किंकारणं ? यो सो भन्ते दक्षिणेष्व्यो
गिहीनं पिण्डपातदानस्स विपाकं कथेति तस्स ते धम्मकथं सुत्वा पसन्न-
चित्ता अपरापरं दानं देन्ति, ये तं दानं परिभुञ्जन्ति सब्बे ते गाथा'-
भिगीतं परिभुञ्जन्ति । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो निपुणो गम्भीरो
तवानुष्पत्तो, सो तया निब्बाहितव्वो'ति ॥

[३०] भासितं पे'तं महाराज, भगवता गाथा'भिगीतं । पे । वृत्तिरेसा'ति ।
कथेति च भगव पठमं दानकथं । तं च पन विरियं सब्बेसं तथागतानं—
पठमं दानकथाय तस्य चित्तं अमिरमापेत्वा पच्छ सीले नियोजेन्ति । यथा
महाराज, मनुस्सा तरुणदारकानं पठमं [229] ताव कीळभण्डकानि
देन्ति, सेय्यथी'दं—वङ्ककं, वटिकं, चिङ्कुळकं, पत्ताब्धकं, रथकं, धनुकं,
पच्छ ते सके सके कम्मे नियोजेन्ति । एवमे'व खो महाराज, तथागतो
पठमं दानकथाय चित्तं अमिरमापेत्वा पच्छ सीले नियोजेति ॥ यथा वा
पन महाराज, मिसक्को नाम आतुरानं पठमं ताव चतुहपञ्चा'हं तेलं पायेति
बलकरणाय सिनेहनाय, पच्छ विरेचेति, एवमे'व खो महाराज, तथागतो
पठमं ताव दानकथाय चित्तं अमिरमापेत्वा पच्छ सीले नियोजेति । दाय-
कानं महाराज, दानपत्तीनं चित्तं मुद्दुकं होति मद्दवं सिनिद्धं । तेन ते
दत्तसेतुसङ्कमेन दाननावाय संसारसागरपारमनुगच्छन्ति । तस्य तेसं
पठमं कम्मभूमिम'नुसासति, न च केनचि विञ्जत्तिमा'पज्जती'ति ।

[३१] भन्ते नागसेन, विञ्जत्ति'ति थं वदेसि, कत्ति पन ता विञ्ज-
त्तियो'ति ॥ द्वे'भा महाराज विञ्जत्तियो कायविञ्जत्ति वचीविञ्जत्ति

चा'ति । सत्य अत्यि कायविज्जति सावज्जा, अत्यि अनवज्जा । अत्यि वचीविज्जति सावज्जा, अत्यि अनवज्जा । कतमा कायविज्जति सावज्जा ? इधे'क्खो भिक्खु कुल्लानि उपगन्त्वा अनोकासे ठितो ठानं भजति, अयं कायविज्जति सावज्जा, ताय च विज्जापितं अरिया न परिमुञ्चन्ति । सो च पुगलो अरियानं समये ओजातो होति हीळितो खीळितो गरहितो परिभूतो अचित्तिक्को, भिन्ना'जीवो त्वे'व सङ्गं गच्छति । पुन च परं महाराज, इधे'क्खो भिक्खु कुल्लानि उपगन्त्वा अनोकासे ठितो गलं पणामेत्वा मोरपेक्खितं पेक्खति—एवं इमे पस्सन्ती'ति, तेन च ते पस्सन्ति, अयं पि कायविज्जति सावज्जा, ताय च विज्जापितं अरिया न परिमुञ्चन्ति, सो च पुगलो अरियानं समये ओजातो होति हीळितो खीळितो गरहितो परिभूतो अचित्तिक्को, भिन्ना'जीवो त्वे'व सङ्गं गच्छति । पुन च परं महाराज, इधे'क्खो भिक्खु हनुकाय [230] वा भमुकाय वा अङ्गुत्तेन वा विज्जापेति । अयं पि कायविज्जति सावज्जा, ताय च विज्जापितं अरिया न परिमुञ्चन्ति, सो च पुगलो अरियानं समये ओजातो होति हीळितो खीळितो गरहितो परिभूतो अचित्तिक्को, भिन्ना'जीवो त्वे'व सङ्गं गच्छति ॥

[३२] कतमा कायविज्जति अनवज्जा ? इध भिक्खु कुल्लानि उपगन्त्वा सतो समाहितो सम्पज्जानो ठाने पि अट्ठाने पि यथानुसत्थिं गन्त्वा ठाने तिद्धति, दातुकामेसु तिद्धति, अदातुकामेसु पक्कमति । अयं कायविज्जति अनवज्जा, ताय च विज्जापितं अरिया परिमुञ्चन्ति, सो च पुगलो अरियानं समये वण्णितो होति थुतो पसत्थो, सत्तेखिताचारो परिसुद्धा-जीवो त्वे'व सङ्गं गच्छति । भासितं पे'तं महाराज भगवता देवातिदेवेन—
न वे याचन्ति सम्पज्जा अरिया गरहन्ति याचन'^{३२} ।

उदिस्स अरिया तिद्धन्ति, एसा अरियान याचना'ति ॥

[३३] कतमा वचीविज्जति सावज्जा ? इध महाराज, भिक्षु वाचाय बहुविधं विज्जापेति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपञ्चयमेसज्जपरिक्खारं, अयं वचीविज्जति सावज्जा, ताय च विज्जापितं अरिया न परिमुञ्चन्ति, सो च पुग्गलो अरियानं समये ओजातो होति हीळितो खीळितो गरहितो परिभूतो अचित्तिक्कतो, भिन्ना'जीवो त्वे'व सङ्गं गच्छति । पुन च परं महाराज, इवे'क्खो भिक्षु परेसं सावेन्तो एवं भणति—इमिना मे अत्थो'ति, ताय च वाचाय परेसं साविताय तस्स लामो उप्पज्जति । अयं पि वचीविज्जति सावज्जा, ताय च विज्जापितं अरिया न परिमुञ्चन्ति, सो च पुग्गलो अरियानं समये ओजातो होति हीळितो खीळितो गरहितो परिभूतो अचित्तिक्कतो, भिन्ना'जीवो त्वे'व सङ्गं गच्छति ॥ पुन च परं महाराज, इवे'क्खो भिक्षु वचीविप्फारेण परिसाय सावेति—एवं च एवं च भिक्खून् दातव्वं'ति, तं च ते वचनं सुत्वा परिकित्तितं अभिहरन्ति । अयं पि वचीविज्जति सावज्जा, ताय च विज्जापितं अरिया न परिमुञ्चन्ति, सो च पुग्गलो अरियानं समये ओजातो होति हीळितो [२३१] खीळितो गरहितो परिभूतो अचित्तिक्कतो, भिन्ना'जीवो त्वे'व सङ्गं गच्छति ॥

[३४] ननु महाराज, थेरो पि सारिपुत्तो अत्थङ्गते सुरिये रत्तिभागे गिलानो समानो थेरेन महामोग्गलानेन मेसज्जं पुच्छियमानो वाचं भिन्दि, तस्स तेन वचीभेदेन मेसज्जं उप्पज्जि । अयं थेरो सारिपुत्तो—वचीभेदेन मे इमं मेसज्जं उप्पज्जं, मा मे आजीवो भिज्जी'ति आजीवभेदभया तं मेसज्जं पज्जदि, न उपजीवि । एवं पि वचीविज्जति सावज्जा, ताय च विज्जापितं अरिया न परिमुञ्चन्ति, सो च पुग्गलो अरियानं समये ओजातो होति हीळितो खीळितो गरहितो परिभूतो अचित्तिक्कतो, भिन्ना'जीवो त्वे'व सङ्गं गच्छति ॥ कतमा वचीविज्जति अनवज्जा ? इध महाराज भिक्षु सति पच्चये मेसज्जं विज्जापेति जातिपवा-

रितेषु कुलेषु, अयं बन्धीविज्जति अनवज्जा, ताय च विज्जापितं अरिया
परिभुञ्जन्ति, सो च पुगल्लो अरियानं समये वण्णितो होति धोमितो
पसत्थो, परिसुद्धाजीवो त्वे'व सद्धं गच्छति, अनुमतो तथागतेहि
अरहन्तेहि सम्मासम्बुद्धेहि । यं पन महाराज, तथागतो कसिभारद्वाजस्स
ब्राह्मणस्स भोजनं पजहि, तं आवेठनविनिवेठनकड्डननिगहपट्टिकम्मेव
निच्चत्तं, तस्मा तथागतो तं पिण्डपातं पट्टिक्खपि, न उपजीवी'ति ॥

। [३५] सब्बकालं भन्ते नागसेन, तथागते भुञ्जमाने देवता दिब्बं
ओजं पत्ते आकिरन्ति, उदाहु सुकरमद्वे च मधुपायासे चा'ति द्वीसु
येव पिण्डपातेसु आकिरिंस्'ति ? ॥ सब्बकालं महाराज, तथागते भुञ्जमाने
देवता दिब्बं ओजं गहेत्वा उपतिट्ठित्वा उद्धटु'द्धटे आलोपे आकिरन्ति ।
यथा महाराज, रज्जो सूदो रज्जो भुञ्जन्तस्स सूपं गहेत्वा उपतिट्ठित्वा कक्कले
कक्कले सूपं आकिरति, एवमे'व सो महाराज, सब्बकालं तथागते भुञ्जमाने
देवता दिब्बं ओजं गहेत्वा उपतिट्ठित्वा उद्धटु'द्धटे आलोपे दिब्बं ओजं
आकिरन्ति । वेरञ्जायं पि [232] महाराज, तथागतस्स सुक्खयवपुलके
भुञ्जमानस्स देवता दिब्बेन ओजेन तेमयित्वा तेमयित्वा उपसंहरिंस्सु, तेन
तथागतस्स कायो उपचितो अहोसी'ति ॥ लाभो वत भन्ते नागसेन,
तासं देवतानं या तथागतस्स सरीरपट्टिजग्गे सततं समितं उस्सुक्कमा'पन्ना ।
साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[३६] भन्ते नागसेन, तुम्हे भणथ—तथागतेन चतूहि च असङ्खे-
थ्येहि कम्पानं कप्प सतसहस्सेन च एत्थ'न्तरे सब्बञ्जुतत्राणं परिपाचितं
महतो जनकायस्स समुद्धरणाया'ति । पुन च—सब्बञ्जुतं पचास्स अप्पो'-
स्सुकताय चित्तं नमि, नो धम्मदेसनाया'ति । यथा नाम भन्ते नागसेन,
इस्सासो वा इस्सासन्तेवासी वा बहुके दिक्खे सङ्गामत्थाय उपासन् सिक्खित्वा

सम्पत्ते महायुद्धे ओसक्केव्व, एवमे'व खो भन्ते नागसेन, तथागतेन चतूहि च असङ्ख्येहि कप्पानं कप्पसत्तसहस्सेन च एत्थ'न्तरे सब्बञ्जुतजाणं परिपाचेत्वा महतो जनकायस्स समुद्धरणाय सब्बञ्जुतं पत्तेन धम्मदेसनाय ओसक्कितां । यथा वा पन भन्ते नागसेन, मूढो वा मूढ'न्तेवासी वा बहुके दिवसे निब्बुद्धं सिक्खित्वा सम्पत्ते महायुद्धे ओसक्केव्व, एवमे'व खो भन्ते नागसेन, तथागतेन चतूहि च असङ्ख्येहि कप्पानं कप्पसत्तसहस्सेन च एत्थ'न्तरे सब्बञ्जुतजाणं परिपाचेत्वा महतो जनकायस्स समुद्धरणाय सब्बञ्जुतं पत्तेन धम्मदेसनाय ओसक्कितां ॥ किं नु खो भन्ते नागसेन, तथागतेन भया ओसक्कितां, उदाहु अपाकटताय ओसक्कितां, उदाहु दुब्बल्लताय ओसक्कितां, उदाहु असब्बञ्जु- [233] -ताय ओसक्कितां ? । किं तत्थ कारणं, इह मे त्वं कारणं ब्रूहि कल्लवितरणाय । यदि भन्ते नागसेन, तथागतेन चतूहि च असङ्ख्येहि कप्पानं कप्पसत्तसहस्सेन च एत्थ'न्तरे सब्बञ्जुतजाणं परिपाचितं महतो जनकायस्स समुद्धरणाय, तेन हि-सब्बञ्जुतं पत्तस्स अप्पो'-सुक्कताय चित्तं नमि, नो धम्मदेसनाया'ति यं वचनं तं मिच्छ । यदि सब्बञ्जुतं पत्तस्स अप्पो'सुक्कताय चित्तं नमि, नो धम्मदेसनाय, तेन हि-तथागतो चतूहि च असङ्ख्येहि कप्पानं कप्पसत्तसहस्सेन च एत्थ'न्तरे सब्बञ्जुतजाणं परिपाचितं महतो जनकायस्स समुद्धरणाया'ति तं पि वचनं मिच्छ ॥ अयं पि उभतोकोटिको पण्हो गम्भीरो दुनिब्बोधो तवा'नुपपत्तो, सो तथा निब्बाहितब्बो'ति ॥

[३७] परिपाचितं च महाराज, तथागतेन चतूहि च असङ्ख्येहि कप्पानं कप्पसत्तसहस्सेन च एत्थ'न्तरे सब्बञ्जुतजाणं परिपाचितं^१ महतो जनकायस्स समुद्धरणाय । पत्तसब्बञ्जुतस्स च अप्पो'सुक्कताय चित्तं नमि, नो धम्मदेसनाय । तं च पन धम्मस्स गम्भीरनिपुणदुइसद्धरत्तुबोध-

सुखमुदुष्पटिवेधतं सत्तानं च आलया'रामतं सक्तायदिद्विया दब्ध-
सुगहिततं च दिस्वा—किं नु खो कथं नु खो'ति अप्पो'सुक्कताय
चित्तं नमि, न धम्मदेसनाय । सत्तानं पटिवेधचिन्तनमानसं येवे'तं । यथा
महाराज, मिसक्को सल्लुकत्तो अनेकव्याधिपरिपीळितं नरं उपसङ्गमित्वा एवं
चिन्तयति—केन नु खो उपक्कमेन कतमेन वा भेसज्जेन इमस्स व्याधि वूप-
समेय्या'ति ? । एवमेव खो महाराज, तथागतस्स सब्बकिल्हेसव्याधिपरिपीळितं
जनं धम्मस्स च गम्भीरानिपुणदुइसदुरनुबोधसुखमुदुष्पटिवेधतं दिस्वा—किं नु
खो, कथं नु खो'ति अप्पो'सुक्कताय चित्तं नमि, नो धम्मदेसनाय ।
सत्ता-[234]-नं पटिवेधचिन्तनमानसं येवे'तं । यथा महाराज, रज्जो
खलियस्स मुद्धा'वसित्तस्स दोवारिकलनीक्कट्टपारिसज्जनेगमभटबलत्थ—
अमच्चराजज्जराजूपजीविने जने दिस्वा एवं चित्तमु'पपजेय्य—किं ■ खो कथं
नु खो इमे सङ्गण्हित्तामी' ति । एवमे'व खो महाराज, तथागतस्स धम्मस्स
गम्भीरानिपुणदुइसदुरनुबोधसुखमुदुष्पटिवेधतं सत्तानं च आलया'रामतं
सक्तायदिद्विया दब्धसुगहिततं च दिस्वा—किं नु खो कथं नु खो'ति अप्पो'-
सुक्कताय चित्तं नमि, नो धम्मदेसनाय । सत्तानं पटिवेधचिन्तनमानसं
येवे'तं ॥

[३८] अपि च महाराज, सब्बेसं तथागतानं धम्मत्ता एसा यं
ब्रह्मना आयाचिता धम्मं देसेन्ति । तत्थ पन ■ कारणं ? ये तेन समयेन
मनुस्सा तापसपरिव्वाजका समणब्राह्मणा सब्बे ते ब्रह्मदेवता होन्ति ब्रह्मग-
स्सका ब्रह्मपरायणा । तस्मा तस्स बलवत्तो यसवत्तो आतस्स पज्जातस्स
उत्तरस्स अञ्चु'गतस्स ओणमनेन सदेवको लोको ओणमिस्सति ओक्क-
प्पेस्सति अधिमुच्चिस्सती'ति इमिना व महाराज, कारणेन तथागता ब्रह्मना
आयाचिता धम्मं देसेन्ति । यथा महाराज, कोचि राजा वा राजमहामत्तो
वा यस्स ओणमति अपचित्तिं करोति, बलवतरस्स तस्स ओणमनेन अक्क-

सेसा जनता ओणमति अपचिंति करोति । एवमे'व खो महाराज, अस्मि
ओणमिती तथागतानं सदेवको लोको ओणमिस्सति । पूजितपूजको महारा-
ज, लोको, तस्मा सो ब्रह्मा सम्भवेसं तथागतानं आयाचति धम्मदेसनाय,
तेन च करणेन तथागता ब्रह्मना आयाचिता धम्मं देसेन्ती'ति ॥ साधु
भन्ते नागसेन, सुनिब्बेडितो पञ्चो, अतिभद्रकं वेय्याकरणं, एवमेतं, तथा
सम्पटिच्छामी'ति ॥

पञ्चमो वग्गो ।

[१] [235] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—

न मे आचरियो अत्थि सदिस्सो मे न विज्जति ।

सदेवकर्म्म लोकरिंम न'त्थि मे पटिपुग्गलो'ति ॥

पुन च भणितं—इति खो भिक्खवे आळारो कालामो आचरियो मे
समानो अन्तेवासिं मं समानं अत्तना समसमं ठपेसि उव्वराय च मं पूजाय
पूजेसी'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन, तथागतेन भणितं—न मे । पे । पटिपुग्गलो' ति ।
तेन हि—इति खो । पे । ठपेसी'ति, यं वचनं तं मिच्छा । यदि तथागतेन
भणितं—इति खो । पे । ठपेसी' ति । तेन हि—'न मे । पे । पटिपुग्गलो'ति
तं पि वचनं मिच्छा । अयं पि उभतोकोटिको पञ्चो तवा'नुपत्तो, सो तथा
निब्बाहितब्बो'ति ॥

[२] भासितं पे'तं महाराज, तथागतेन—न मे । पे । पटिपुग्गलो'ति ।
भणितं च—इति खो भिक्खवे आळारो कालामो आचरियो मे समानो
अन्तेवासिं मं समानं अत्तना समसमं ठपेसि, उव्वराय च मं पूजाय पूजेसी
ति । तं च पन वचनं पुब्बे' व सम्बोधा अनभिसम्बुद्धस्स बोधिसत्तस्से'व
सतो आचरियभावं सन्धाय भासितं । पञ्चि'मे महाराज पुब्बेव सम्बोधा
अनभिसम्बुद्धस्स बोधिसत्तस्स सतो आचरिया, येहि अनुसिद्धो

बोधिसत्तो तत्थ तत्थ दिवसं वीतिनामेसि, कतामे पञ्च ? ये महाराज, अट्टब्राह्मणा
जातमत्ते बोधिसत्ते [236] लक्खणानि परिगण्हिस्सु, सेय्यथी'दं—रामो,
धजो, लक्खणो, मन्ती, यज्जो, सुयामो, सुभोजो, सुदत्तो'ति । ते तस्स
सोत्थि पवेदयित्वा रक्खाकम्मं अकंसु, ते च पठमं आचरिया । पुन च परं
महाराज, बोधिसत्तस्स पिता सुद्धोदनो राजा यं तेन समयेन अभिजातं
उदिच्चं जातिवन्तं पदकं वेय्याकरणं छळङ्गवन्तं सब्बमित्तं नाम ब्राह्मणं
उपनेत्वा सोवण्णेन भिकारेण उदकं ओणोजेत्वा—इमं कुमारं सिक्खापेही'ति
अदासि, अयं दुतियो आचरियो । पुन च परं महाराज, या सा देवता
बोधिसत्तं संवेजेसि, यस्सा वचनं सुत्वा बोधिसत्तो संविमो उब्बिमो तस्मि
येव खणे नेक्खमं निक्खमित्वा पब्बजि, अयं ततियो आचरियो । पुन
च परं महाराज, आळारो कालामो आकिञ्चज्जायतनस्स, परिकम्मं
आचिक्खति' । अयं चतुत्थो आचरियो । पुन च परं महाराज, उद्दको
रामपुत्तो नेवसज्जा-भासज्जायतनस्स^१ परिकम्मं आचिक्खति' । अयं पञ्चमो
आचरियो । इमे खो महाराज, पुब्बे व सम्बोधा अनभिसम्बुद्धस्स बोधिसत्तस्स
सतो पञ्च आचरिया । तेच पन आचरिया लोकिये धम्मे । इमास्मि च पन
महाराज, लोकुत्तरे धम्मे सब्बजुतज्जाणपटिवेधाय न'त्थि तथागतस्स अनुत्तरो
अनुसासको । सयम्भू महाराज, तथागतो अनाचरियको, तस्मा कारणा
तथागतेन भणितं—न मे । पे । पटिपुग्गलो'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं
तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[३] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगक्ता—अट्टानमे'तं भिक्खवे
अनवकासो यं एकस्सा लोकधातुया द्वे अरहन्ता सम्मासम्बुद्धा
अपुब्बं अचरि—[237] मं उपपज्जेयुं, ने'तं खनं विज्जती'ति । देसेन्ता च
भन्ते नागसेन, सब्बे पि तथागता सत्तत्तिस बोधिपक्खियधम्मे देसेन्ति,

कथयमाना च चत्तारि अरियसच्चानि कथेन्ति, सिक्खापेन्ता च तीसु सुसिक्खा सिक्खापेन्ति, अनुसासमाना च अप्पमादपटिपत्तियं अनुसासन्ति । यदि भन्ते नागसेन, सब्बेसं पि तथागतानं एका देसना एका कथा एका सिक्खा एका अनुसिद्धि केन कारणेन द्वे तथागता एकक्खणे न उप्पज्जन्ति ? एकेन पि ताव बुद्धुप्पादेन अयं लोको ओभासजातो, यदि दुतियो बुद्धो भवेय्य द्वित्रं पभाय अयं लोको भिद्योसोमत्ताय ओभासजातो भवेय्य, ओवदमाना च द्वे तथागता सुखं ओवदेय्युं, अनुसासमाना च सुखं अनुसासेय्युं । तथ मे कारणं ब्रूहि यथा' हं निस्संसयो भवेय्य'ति ॥

[४] अयं महाराज दससहस्सी लोकधातु एकबुद्धधारणी, एकस्से'व तथागतस्स गुणं धारेति । यदि दुतियो बुद्धो उप्पज्जेय्य ना'यं दससहस्सी लोकधातु धारेय्य, च्छेय्य कम्पेय्य नमेय्य ओणमेय्य विनमेय्य विविरेय्य विधमेय्य विद्धसेय्य, न हानमु'पगच्छेय्य । यथा महाराज, नावा एकपुरिस्स-भारणी भवेय्य, एकास्मि पुरिसे अभिरुद्धे सा नावा समुदका' भवेय्य, अथ दुतियो पुरिसो आगच्छेय्य तादिसो आयुना वण्णेन वयेन पमाणेन कित्तथूलेन सब्बङ्गपच्चेन, सो तं नावं अभिरुद्धेय्य अपि नु सा महाराज नावा द्वित्रं पि धारेय्या' ति ॥ न हि भन्ते च्छेय्य कम्पेय्य नमेय्य ओणमेय्य विनमेय्य विविरेय्य विधमेय्य विद्धसेय्य । न हानमुपगच्छेय्य । ओसीदेय्य उदके'ति ॥ एवमेव खो महाराज, अयं दससहस्सी लोकधातु एकबुद्धधारणी, एकस्से'व तथागतस्स गुणं धारेति । यदि दुतियो बुद्धो उप्पज्जेय्य ना'यं दससहस्सी लोकधातु धारेय्य, च्छेय्य कम्पेय्य नमेय्य ओणमेय्य विनमेय्य विविरेय्य विधमेय्य विद्धसेय्य, न हानमुपगच्छेय्य । यथा वा पन महाराज, [२३८] पुरिसो यावदर्थं भोजनं मुञ्जेय्य छादेन्तं याव कण्ठमभिपूर-

यित्वा, सो वातो* पीणितो परिपुष्णो निरन्तरो तन्दिक्रतो (तन्दीगतो) अनोण-
मिर्तदण्डजातो पुनदेव तत्तकं भोजनं भुञ्जेय्य, अपि नु खो सो महाराज पुरिसो
सुखितो भवेय्या'ति ? ॥ न हि भन्ते, सकिं भुत्तो'व वमेय्या'ति' ॥ एवमेव खो
महाराज अयं दससहस्सी लोकधातु एकबुद्धधारणी, एकस्से'व सयागतस्स
गुणं धारेति । यदि द्वुतियो बुद्धो उप्पज्जेय्य, ना'यं दससहस्सी लोकधातु
धारेय्य, चलेय्य कम्पेय्य भमेय्य ओणमेय्य विनमेय्य विक्किरेय्य विधमेय्य
विद्धंसेय्य, न दानमुपगच्छेय्या'ति ॥

[५] किन्तु खो भन्ते नागसेन, अतिधम्मभारेण पठवी चलती'ति ॥
इध महाराज द्वे सकट्ठा रतनपरिपूरिता भवेय्युं याव सुखस्मा, एकस्मा
सकटतो रतनं गहेत्वा एकस्मिं सकट्टे आकिरेय्युं, अपि नु खो महाराज
तं सकटं द्विनं पि सकट्यानं रतनं धारेय्या' ति ? ॥ न हि भन्ते, नाभि पि तस्स
फलेय्य, अरा पि तस्स भिज्जेय्युं, नेमि पि तस्स ओपतेय्य, अक्खो पि
तस्स भिज्जेय्या' ति ॥ किन्तु खो महाराज अतिरतनभारेण सकटं भि-
ज्जती' ति ? ॥ आम भन्ते' ति ॥ एवमेव खो महाराज अतिधम्मभारेण
पठवी चलति । अपि च महाराज इमं कारणं बुद्धबलपरिदीपनाय ओसा-
रितं । अज्जं पि तत्थ अभिरूपं कारणं सुणोहि येन कारणेण द्वे सम्मा-
सम्बुद्धा एकक्खणे तु'प्पज्जन्ति । यदि महाराज द्वे सम्मासम्बुद्धा एकक्खणे
उप्पज्जेय्युं, तेसं परिसाय विवादो उप्पज्जेय्य—तुम्हाकं बुद्धो, अम्हाकं
बुद्धो' ति उभतोपक्खजाता भवेय्युं । यथा महाराज द्विनं बलवामच्चानं
परिसाय विवादो उप्पज्जेय—तुम्हाकं अमच्चो, अम्हाकं अमच्चो'ति
उभतोपक्खजाता होन्ति । एवमेव खो महाराज यदि द्वे सम्मासम्बुद्धा
एकक्खणे उप्पज्जेय्युं, तेसं परिसाय विवादो उप्पज्जेय्य—तुम्हाकं बुद्धो,

* ततो (Burmese) * TC. omit °त°. ५. मरेय्या'ति. TC.

अम्हाकं बुद्धो' ति उम-[239]-तो पक्खजाता भवेय्युं । इमं ताव महाराज
एकं कारणं येन कारणेन द्वे सम्मासम्बुद्धा एकक्खणे न उप्पज्जन्ती'ति ॥

[६] अपरं पि महाराज, उत्तारिं कारणं सुणोहि येन कारणेन द्वे
सम्मासम्बुद्धा एकक्खणे न उप्पज्जन्ति । यदि महाराज द्वे सम्मासम्बुद्धा
एकक्खणे उप्पज्जेय्युं, 'अग्गो बुद्धो' ति यं वचनं तं मिच्छा भवेय्य,
'जेडो बुद्धो' ति यं वचनं तं मिच्छा भवेय्य, 'सेडो बुद्धो' ति, 'विसिडो
बुद्धो' ति, 'उत्तमो बुद्धो' ति, 'पवरो बुद्धो' ति, 'असमो बुद्धो' ति,
'असमसमो बुद्धो' ति, 'अप्पटिमो बुद्धो' ति, 'अप्पटिभागो बुद्धो' ति,
'अप्पटिपुगळो बुद्धो' ति यं वचनं, तं मिच्छा भवेय्य । इदं पि खो त्वं
महाराज कारणं अत्थतो सम्पटिच्छ येन कारणेन द्वे सम्मासम्बुद्धा एक-
क्खणे न उप्पज्जन्ति ॥

[७] अपि च खो महाराज, बुद्धानं भगवन्तानं सभाकपकति एसा ॥
एको येव बुद्धो लोके उप्पज्जति, कस्मा कारणा ? महन्तताय सन्वञ्जु-
बुद्धगुणानं । (अञ्जं पि महाराज यं लोके महन्तं तं एकं येव होति-पछी
महाराज महन्ता, सा एका येव । सागरो महन्तो, सो एको येव । सिनेह
गिरिराजा महन्तो, सो एको येव । आकासो महन्तो, सो एको येव ।
सक्को महन्तो, सो एको येव । भारो महन्तो, सो एको येव । महाब्बहा
महन्तो, सो एको येव । तथागतो अरहं सम्मासम्बुद्धो सो एको येव
लोकस्मिं) यत्थ एते उप्पज्जन्ति तत्थ अञ्जस्स ओकासो न होति ।
तस्मा महाराज तथागतो अरहं सम्मासम्बुद्धो एको येव लोकस्मिं उप्पज्ज-
ती'ती ॥ सुक्कपितो भन्ते नागसेन, पञ्चो ओपम्मोहि कारणोहि, अनिपुणो
पेतं सुत्ता अत्तमनो भवेय्य, किं पन मादिसो महापज्जो । साधु भन्ते
नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[८] [240] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—मातुच्छाय महापजापतिषा गोतमिषा वस्सिकसाटिकाय दीयमानाय—सङ्गे गोतमि देहि, सङ्घे ते दिन्ने अहं चे'व पूजितो भविस्सामि सङ्घो चा'ति । किन्तु खो भन्ते नागसेन, तथागतो सङ्घस्तनतो न भारिको न गरुको, न दक्खिणेय्यो, यं तथागतो सक्काय मातुच्छाय सयं पिद्धितं सयं लुद्धितं सयं पोथितं सयं कन्थितं सयं वायितं वस्सिकसाटिकं अत्तनो दीयमानं सङ्घस्स दापेसि । यदि भन्ते नागसेन तथागतो सङ्घस्तनतो उत्तरो भवेय्य अधिको वा विसिद्धो वा—मयि दिन्ने महप्पलं भविस्सती'ति न तथागतो मातुच्छाय सयं पिद्धितं सयं लुद्धितं सयं पोथितं वस्सिकसाटिकं सङ्घे दापेय्य । यस्मा च खो भन्ते नागसेन तथागतो अत्तानं न पत्तयति^६ न उपनिस्स-यति, तस्मा तथागतो मातुच्छाय तं वस्सिकसाटिकं सङ्घस्स दापेसी'ति ॥

[९] भासितं पे'तं महाराज, भगवता— मातुच्छाय महापजापतिषा गोतमिषा वस्सिकसाटिकाय दीयमानाय —सङ्गे गोतमि देहि । सङ्घे दिन्ने अहं चे'व पूजितो भविस्सामि, सङ्घो चा'ति । तं पन न अत्तनो पतिमाननस्स अविपाकत्ताय न अदक्खिणेय्यत्ताय, अपि च खो महाराज हितत्थाय अनुकम्पाय—अनागतमद्धानं सङ्घो मम'च्चयेन चित्तिकत्तो भवि-स्सती'ति विज्जमाने येव गुणे परिकित्तयन्तो एवमा'ह—सङ्घे गोतमि देहि । सङ्घे दिन्ने अहं चे'व पूजितो भविस्सामि सङ्घो चा'ति । यथा महाराज, पिता धरमानो येव अमच्चमट्ठकल्पदोवारिकअनीकडुपारिसज्जजनमज्जे रज्जो सन्तिके पुत्तस्स विज्जमानं येव शुणं पकित्तेति—इध ठपितो अनागतमद्धानं जनमज्जे पूजितो भविस्सती'ति । एवमेव खो महाराज तथागतो हितत्थाय अनुकम्पाय—अनागतमद्धानं सङ्घो मम'च्चयेन चित्तिकत्तो भविस्सती'ति

विज्जमाने येव गुणे पक्कित्तयन्तो एक्का'ह-[241]-सङ्खे गोतमि देहि, सङ्खे दिक्खे अहं चेव पूजितो भविस्सामि सङ्खो चा'ति ॥

[१०] न खो महाराज, तावतकेन वस्सिकसाटिकानुप्पदानमत्तकेन सङ्खो तथागततो अधिको नाम होति विसिद्धो वा । यथा महाराज, मातापितरो पुत्तानं उच्छादेन्ति परिमदन्ति नह्यपेन्ति सम्भाहेन्ति, अपि नु खो महाराज तावतकेन उच्छादनपरिमदननह्यपनसम्भाहनमत्तकेन पुत्तो माता-पितूहि अधिको नाम होति विसिद्धो वा ? ॥ न हि भन्ते, अकामकरणीया भन्ते पुत्ता मातापितुन्नं, तस्मा मातापितरो पुत्तानं, उच्छादनपरिमदननह्यप-नसम्भाहनं करोन्ती'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, न तावतकेन वस्सिकसा-टिकानुप्पदानमत्तकेन सङ्खो तथागततो अधिको नाम होति विसिद्धो वा'ति ॥

[११] अपि च तथागतो अकामकरणीयं करोन्तो मातुच्छयं तं वस्सिकसाटिकं सङ्खस्स दापेसि ॥ यथा वा पनं महाराज, कोचिदेव पुरिसो रज्ज्जो उपायनं आहरेय्य, तं राजा उपायनं अज्जत्तरस्स भट्टस्स वा बल-त्थस्स वा सेनापतिस्स वा पुरोहितस्स वा ददेय्य, अपि नु खो सो महाराज पुरिसो तावतकेन उपायनपटिलाभमत्तकेन रज्जा अधिको नाम होति विसिद्धो वा'ति ? ॥ न हि भन्ते, राजभत्तिको भन्ते सो पुरिसो रक्ष'पजीवी, तं ठाने ठपेन्तो राजा उपायनं देती'ति ॥ एवमेव खो महाराज, न तावतकेन वस्सिकसाटिकानुप्पदानमत्तेन सङ्खो तथागततो अधिको नाम होति विसिद्धो वा, अथ खो तथागतभत्तिको तथागतो'पजीवी, तं ठाने ठपेन्तो तथागतो सङ्खस्स वस्सिकसाटिकं दापेसि ॥

[१२] अपि च महाराज, तथागतस्स एवं अहोसि-सभावपटिपूज-नीयो सङ्खो, मम सन्तकेन सङ्खं पटिपूजेस्सामी'ति सङ्खस्स वस्सिकसा-

ठिकं दापेति । न महाराज तथागतो अत्तनो येव पटिपूजनं वण्णेति,
अथ खो ये लोके पटिपूजनारह्य तेसं पि तथागतो पटिपूजनं वण्णेति ।
भासितं पे'तं महाराज भगवता देवातिदेवेन मज्झिमनिकाय-[242]-
चरलञ्चके धम्मदायादधम्मपरियाये अपिच्छपटिपत्तिं पक्कित्तयमानेन—
असु येवं मे पुरिमो भिक्खु पुज्जतरो च पार्संसतरो चा'ति । न'त्थि महाराज
भवेसु कोचि सत्तो तथागततो दक्खिणेष्यो वा उत्तरो वा अधिको वा
विसिद्धो वा, तथागतो व उत्तरो अधिको विसिद्धो । भासितं पे'तं महाराज
संयुत्तनिकायवरे माणवगामिकेन देवपुत्तेन भगवतो पुरतो ठत्वा
देवमनुस्समञ्जे—

विपुलो राजगहिकानं गिरि सेट्ठो पवुच्चति ।

सेतो हिमवत्तं सेट्ठो* आदिच्चो अवगामिनं ।

समुद्धो उदधीनं सेट्ठो नवखत्तानं च चन्दिमा ।

सदेवकस्स लोकस्स बुद्धो अगो पवुच्चती'ति ॥

सा खो पने'ता महाराज, माणवगामिकेन देवपुत्तेन गाथा सुगीता न दुग्गीता,
सुभासिता न दुब्भासिता, अनुमता च भगवता । ननु महाराज थेरेन पि
सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना भणितं—

एको मनोपसादो सरणागमनं पल्ललिप्पणामो धा ।

उत्सहते तारयितुं भारवल्लनिसूदने बुद्धे'ति ॥

भगवता ध्व भणितं देवातिदेवेन—एकपुग्गलो भिक्खवे लोके
उप्येज्जमानो उप्यज्जति बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकम्पाय
अत्थाय हिताय सुखाय देवमनुस्सानं । कत्तमो एकपुग्गलो ? । तथागतो अरहं
सम्मासंबुद्धो । पे । देवमनुस्सानं'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं, तथा
सम्पटिञ्जमी'ति ॥

[१३] मन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता-गिहिनो वा'हं भिक्षवे, पब्बजितस्स वा सम्मापटि-[243]-पत्तिं वण्णेमि, गिही वा भिक्षवे पब्बजितो वा सम्मापटिपन्नो सम्मापटिपत्ता'धिकरणं आराधको होति जायं धम्मं कुसलं'ति । यदि मन्ते नागसेन, गिही ओदातवसनो कामभोगी पुत्तदारसम्बाधसयनं अज्झा'वसन्तो, कासिकचन्दनं पच्चनुभोन्तो, मालागन्धविलेपनं धारेन्तो, जातरूपरजतं सादियन्तो, मणिकुण्डलविचित्त-मोळिबद्धो सम्मापटिपन्नो आराधको होति जायं धम्मं कुसलं, पब्बजितो पि भण्डु कासाववत्यवसनो परपिण्डमज्झुपगतो चतूसु सीलकक्खवेषु सम्मा परिपूरकरी दिपट्ठेसु सिक्खापदसतेसु समादाय वत्तन्तो तेरस्सु धुत-गुणेषु अनवसेसं वत्तन्तो सम्मापटिपन्नो आराधको होति जाय धम्मं कुसलं । तत्थ मन्ते को विसेसो गिहिनो वा पब्बजितस्स वा, अफलं होति तपो-कम्मं, निरत्थिका पब्बज्जा, वज्झा सिक्खापदगोपना, मोघं धुतगुणसमादानं, किं तत्थ दुक्खम'नुचिण्णेन, ननु नाम सुखेने'व सुखं अधिगन्तब्बं'ति ॥

[१४] भासितं पे'तं महाराज भगवता-गिहिनो वा'हं भिक्षवे पब्बजितस्स वा सम्मापटिपत्तिं वण्णेमि, गिही वा भिक्षवे पब्बजितो वा सम्मापटिपन्नो सम्मापटिपत्ता'धिकरणं, आराधको होति जायं धम्मं कुसलं'ति । एवमे'तं महाराज, सम्मापटिपन्नो' व सेट्ठो । पब्ब-जितो पि महाराज-पब्बजितो'म्ही'ति न सम्मा पटिपज्जेव्य, अथ खो सो आरक्ख व सामञ्जा, आरक्ख व ब्रह्मञ्जा, पगेव गिही ओदातवसनो । गिही पि महाराज सम्मापटिपन्नो आराधको होति जायं धम्मं कुसलं । पब्बजितो पि महाराज सम्मापटिपन्नो आराधको होति जायं धम्मं कुसलं । अपि च महाराज पब्बजितो व सामञ्जस्स इत्थरो अधिपति, पब्बज्जा महाराज बहुगुणा अनेकगुणा अप्यमाणगुणा, न सक्का पब्बज्जाय गुणपरिमाणं कातुं । यथा

महाराज कामददस्स मणिरत्नस्स न सक्का धनेन [२४४] अण्णो परिमाणं कातुं—एत्तकं मणिरत्नस्स मूलं'ति । एवमेव खो महाराज, पब्बज्जा बहुगुणा अनेकरुणा अप्पमाणगुणा, न सक्का पब्बज्जाय गुणपरिमाणं कातुं । यथा वा पन महाराज, महासमुदे ऊमियो न सक्का परिमाणं कातुं—एत्तकं महासमुदे ऊमियो'ति । एवमेव खो महाराज पब्बज्जा बहुगुणा अनेकरुणा अप्पमाणगुणा, न सक्का पब्बज्जाय गुणपरिमाणं कातुं ॥

[१५] पब्बजितस्स महाराज, यं किञ्चि करणीयं सब्बं तं खिप्पमेव समिञ्जति नो चिररत्ताय ॥ किंकारणा ? पब्बजितो महाराज, अपिच्छो होति सन्तुट्ठो पविचित्तो असंसदो आरद्धविरियो निरालयो अनिकेतो परिपुण्णसीलो सहेखिताचारो धुतपटिपत्तिकुसलो होति । तंकारणा पब्बजितस्स यं किञ्चि करणीयं सब्बं तं खिप्पमेव समिञ्जति नो चिररत्ताय । यथा महाराज, निग्गण्ठिसमसुघोतउज्जुविमलनाराचो सुसज्जितो सम्मा बहति, एवमेव खो महाराज पब्बजितस्स यं किञ्चि करणीयं सब्बं तं खिप्पमेव समिञ्जति नो चिररत्ताया'ति । साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[१६] भन्ते नागसेन, यदा बोधिसत्तो दुक्करकारिकं अकासि, ने'तादिसो अज्जत्र आरम्भो अहोसि निक्कमो किलेसयुद्धं मच्चुसेनविधमनं आहारपरिगहो दुक्करकारिका, एवरूपे परक्कमे कञ्चि अस्सादं अलभित्वा तमेव चित्तं परिहापेत्वा एवम'वोच—न खो पना'हं इमाय कटुक्कय दुक्करकारिकय अधिगच्छामि उत्तरिमनुस्सवम्मं अलमरियजाणदस्सनविसेसं, सिया नु खो अज्जो मग्गो बोधया'ति । ततो निव्विन्दित्वा अज्जेन मग्गेन सब्बञ्जुतं पत्तो पुन ताथ पटिपदाय सावके अनुसासति समादपेति—[२४५]

आरम्भय, निक्कमथ, युद्धय बुद्धसासने ।

धुनाय मञ्जुनो सेनं, नव्वगारं व कुल्लरो'ति ॥

केन नु खो भन्ते नागसेन, कारणेन तथागतो याय पटिपदाय असन्ना निव्विण्णो विस्तरूपो तथ्य सावके अनुसासति समादपेती'ति ? ॥

[१७] तदा पि महाराज, एतरहि पि सा येव पटिपदा, तं येव पटिपदं पटिपजित्वा बोधिसत्तो सब्बञ्जुतं पत्तो । अपि च महाराज, बोधिसत्तो अतिविरियं करोन्तो निस्वसेसतो आहारं उपसन्धि, तस्स आहारूपरोधेन चित्तदुब्बल्यं उप्पजि, सो तेन दुब्बल्येन ना'सन्धि सब्बञ्जुतं पापुणितुं सो मत्तमत्तं कवळिङ्गारा'हारं सेवन्तो ताये'व पटिपदाय च विस्से'व सब्बञ्जुतं पापुणि । सा येव महाराज पटिपदा सब्बेसं तथागतानं सब्बञ्जुतजाणप्पटिलाभाय ॥ यथा महाराज, सब्बेसं सत्तानं आहारो उपत्यम्भो, आहारूप'पनिस्सिता सब्बे सत्ता सुखं अनुभवन्ति, एवमेव खो महाराज, सा येव पटिपदा सब्बेसं तथागतानं सब्बञ्जुतजाणप्पटिलाभाय । ने'सो महाराज दोसो आरम्भस्स, न निक्कमस्स, न किलेसयुद्धस्स, येन तथागतो तस्मिं समये न पापुणि सब्बञ्जुतजाणं, अथ खो आहारूप'रोवस्से'व सो दोसो, सदा पटियत्ता येव सा पटिपदा ॥ यथा महाराज पुरिसो अद्धानं अतिवेगेन गच्छेय्य, तेन सो पक्खहतो भवेय्य पीठसप्पी व असञ्चरो पठवितले । अपि नु खो महाराज मद्वापठविया दोसो अत्थि येन सो पुरिसो पक्खहतो, अद्दोसी'ति ? ॥ न हि भन्ते, सदा पटियत्ता भन्ते महपाठवी, कुत्तो तस्सा दोसो, वायामस्से'वे'सो दोसो, येन सो पुरिसो पक्खहतो अद्दोसी'ति ॥ एवमेव खो महाराज ने'सो दोसो आरम्भस्स, न निक्कमस्स, न किलेसयुद्धस्स, येन तथागतो तस्मिं समये न पापुणि सब्बञ्जुतजाणं, अथ खो आहारूप'रोधस्से'वे'सो दोसो, सदा पटि-[246]-यत्ता येव सा पटिपदा । यथा वा पन महाराज पुरिसो किलिङ्गं साठकं निवासेय्य, न सो तं धोवापेय्य, ने'सो दोसो

उदकस्स, सदा पटियत्तं उदकं, पुरिसस्से'वे' सो दोसो । एवमे'व खो महाराज,
ने'सो दोसो आरम्भस्स, न निक्कमस्स, न किलेसयुद्धस्स, येन तथागतो
त्तस्मिं समये ■ पापुणि सम्बञ्जुतवाणं, अथ खो आहारु'परोधस्से'वे'
सो दोसो, सदा पटियत्ता येव सा पटिपदा । तस्मा तथागतो ताये'व
पटिपदाय सावकै अनुसासति समादयेति । एवं खो महाराज, सदा
पटियत्ता अनवजा सा पटिपदा'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा
सम्पटिच्छमी'ति ॥

[१८] भन्ते नागसेन, महन्तं इदं तथागतसासनं सारं वरं सेहं
पवरं अनुपमं परिसुद्धं विमलं पण्डरं अनवज्जं, न युत्तं गिहिं तावत्तकं
पब्बाजेतुं, गिहिं येव एक्कस्मिं फले विनेत्वा यदा अपुनरावत्ती होती तदा
सो पब्बाजेतब्बो, किंकारणं ? इमे दुज्जना ताव तथ सासने विसुद्धे पब्ब-
जित्वा पटिनिवत्तित्वा हीनाया'वत्तन्ति, तेसं पञ्चागमनेन अयं महाजनो एवं
विचिन्तेति—तुच्छकं वत्त भो एतं समणस्स गोतमस्स सासनं भविस्सति,
यं इमे पटिनिवत्तन्ती'ति । इदमे'त्य कारणं'ति ॥

[१९] यथा महाराज, तल्लकं भवेय्य सम्पुण्णसुचिविमलसीतलसल्लिहं,
अथ यो कोचि किलिद्धो मलकदमगतो तं तल्लकं गन्त्वा अनहायित्वा
किलिद्धो' व पटिनिवत्तेय्य, तथ महाराज, कतमं जनो गरहेय्य, किलिद्धं
वा तल्लकं वा'ति ? ॥ किलिद्धं भन्ते जनो गरहेय्य—अयं तल्लकं
गन्त्वा अनहायित्वा किलिद्धो' व पटिनिवत्तो, किं इमं अनहायितुकामं
तल्लको सयं नहापेस्सति, को दोसो तल्लकस्सा'ति ? ॥ एवमे'व
खो [२४७] महाराज, तथागतो विमुत्तिवरसल्लिसम्पुण्णं सद्धम्मवर-
तल्लकं मापेसि—ये केचि किलेसमल्लकिलिद्ध सचेताना बुधा ते इध नहा-
यित्वा सम्बल्लेसे पवाइयिस्सन्ती'ति । यदि कोचि तं सद्धम्मवरतल्लकं

गन्त्वा अनहायित्वा सकिलेसो' व पटिनिवत्तेत्वा हीनाया'क्तति, तं येव जनो गरहिस्सति—अयं जिनसासने पब्बजित्वा तत्थ पतिट्ठं अलभित्वा हीनाया'-
वत्तो, किं इमं अप्पटिपज्जन्तं जिनसासनं सयं सोधेस्सति, को दोसो
जिनसासनस्सा'ति ? ॥

[२०] यथा वा पन महाराज, पुरिसो परमव्याधितो रोगुप्पत्तिकुसलं
अमोघधुवसिद्धकम्मं भिसक्कं सल्लुकत्तं दिस्वा अतिकिच्छपेत्वा सव्याधिको'
व पटिनिवत्तेय्य, तत्थ क्तमं जनो गरहेय्य, आतुरं वा भिसक्कं वा'ति ? ॥
आतुरं भन्ते जनो गरहेय्य—अयं रोगुप्पत्तिकुसलं अमोघधुवसिद्धकम्मं
भिसक्कं सल्लुकत्तं दिस्वा अतिकिच्छपेत्वा सव्याधिको' व पटिनिवत्तो, किं इमं
अतिकिच्छपेत्तं भिसक्को सयं तिकिच्छिस्सति, को दोसो भिसक्कस्सा'ति ? ॥
एवमेव' खो महाराज, तथागतो अन्तोसासनसमुग्गे केवलं सकलकिलेसव्याधि-
वूपसमनसमत्थं अमत्तोसधं पक्खिपि—ये केचि किलेसव्याधिपीळित्ता सचेतना
बुधा ते इमं अमत्तोसधं पिणित्वा सब्बकिलेसव्याधि वूपसमेस्सन्ती'ति ।
यदि कोचि तं अमत्तोसधं अपिणित्वा सकिलेसो' व पटिनिवत्तित्वा हीनाया'-
वत्तति, तं येव जनो गरहिस्सति—अयं जिनसासने पब्बजित्वा तत्थ पतिट्ठं
अलभित्वा हीनाया'वत्तो, किं इमं अप्पटिपज्जन्तं जिनसासनं सयं सोधेस्सति,
को दोसो जिनसासनस्सा'ति ? ॥

[२१] यथा वा पन महाराज, छातो पुरिसो महतिमहापुज्जभत्तप-
रिवेत्तनं गत्वा तं भत्तं अमुञ्चित्वा छातो' व पटिनिवत्तेय्य, तत्थ क्तमं
जनो गरहेय्य, छातं वा पुज्जभत्तं वा'ति ? ॥ छातं भन्ते जनो [२४८]
गरहेय्य—अयं खुदापीळितो पुज्जभत्तं पटिठभित्वा अमुञ्चित्वा छातो' व
पटिनिवत्तो, किं इमस्स अमुञ्जन्तस्स भोजनं सयं मुखं पविस्सति, को
दोसो भोजनस्सा'ति ? ॥ एवमे'व खो महाराज, तथागतो अन्तोसासनसमुग्गे

परमपर्वं सन्तं सिवं पणीतं अयतं परममधुरं कायगतासतिभोजनं
ठोपेति—ये केचि किलेसकिलन्त^१ज्जात्ता तण्हापरेतमानसा सचेतना
बुधा ते इमं भोजनं भुञ्जित्वा कामरूपारूपभवेसु सब्बं तण्हम'पनेस्स-
न्ती'ति । यदि कोचि तं भोजनं अभुञ्जित्वा तण्हासितो' ष पटिनिवत्तित्वा
हीनाया'वत्तति, तं येव जनो गरहिस्सति—अयं जिनसासने पब्बजित्वा
रात्य पतिहं अलमित्वा हीनाया'वत्तो, किं इमं अप्पटिपज्जन्तं जिनसासनं सयं
सोधेस्सति^२, को दोसो जिनसासनस्सा'ति ? ॥

[२२] यदि महाराज, तथागतो गिहिं येव एक्खिं फले विनीतं पब्बा-
जेय्य, न नामा'यं पब्बज्जा किलेसप्पहानाय विसुद्धिया वा, न'त्थि पब्बजाय
करणीयं । यथा महाराज, पुरिसो अनेकस्तेन कम्मेन तत्त्वकं खणापेत्वा
परिसाय एवम'नुस्सावेय्य—मा मे भोन्तो केचि सङ्किलिद्धा इमं तत्त्वकं
ओतरथ, पवाहितरजोजह्णं परिसुद्धा विमलमद्दा इमं तत्त्वकं ओतरथा'ति ।
अपि नु खो महाराज, तेसं पवाहितरजोजह्णं परिसुद्धानं विमलमद्धानं तेन
तत्त्वकेन करणीयं भवेय्या'ति ? ॥ न हि भन्ते, यस्स'त्थाय ते तं तत्त्वकं
उपगच्छेय्युं तं अज्जत्रे'व तेसं कतं करणीयं, किं तेसं तेन तत्त्वकेना'ति ? ॥
एवमे'व खो महाराज, यदि तथागतो गिहिं येव एक्खिं फले विनीतं पब्बा-
जेय्य, तथे'व तेसं कतं करणीयं, किं तेसं पब्बजाय ? ॥

[२३] यथा वा एन महाराज, सभावइसिभत्तिको सुतमन्तपदधरो
अतक्किक्को रोगु'प्पत्तिकुसलो अमोवधुवसिद्धकम्पो मिसक्को स्सुक्कत्तो
सब्बरोगूपसमभेसज्जं सन्निपातेत्वा परिसाय एवम'नुस्सावेय्य—मा खो [२४९]
भोन्तो केचि सब्बाधिका मम सन्तिके उपगच्छथ, अब्बाधिका अरोगा
मम सन्तिके उपगच्छथा'ति, अपि नु खो महाराज, तेसं अब्बाधिकानं

अरोगानं परिपुष्णानं उदगानं तेन भिसक्केन करणीयं भवेय्या'ति ? ॥
 न हि भन्ते, यस्स'त्थाय ते तं भिसक्कं सहकृतं उपगच्छेय्युं, तं अज्जत्रे'व
 तेसं कत्तं करणीयं, किं तेसं तेन भिसक्केना'ति ? ॥ एवमे'व खो महाराज, यदि
 तथागतो गिहिं येव एक्कस्मिं फले विनीतं पब्बाजेय्य, तत्थे'व तेसं कत्तं
 करणीयं, किं तेसं पब्बज्जाय ? ॥

[२४] यथा वा पन महाराज, कोचि पुरिसो अनेकथालिपाकसत्तं
 भोजनं पटियादापेत्वा परिसाय एवम'नुस्सावेय्य—मा मे भोन्तो केचि छाता
 इमं परिवेसनं उपगच्छथ, सुभुत्ता तित्ता सुहिता धाता पीणिता परिपुष्णा
 इमं परिवेसनं उपगच्छया'ति, अपि नु खो महाराज, तेसं भुत्तावीनं तित्तानं
 धातानं पीणितानं परिपुष्णानं तेन भोजनेन करणीयं भवेय्या'ति ? ॥ न हि
 भन्ते यस्स'त्थाय ते तं परिवेसनं उपगच्छेय्युं तं अज्जत्रे'व तेसं कत्तं
 करणीयं, किं तेसं ताय परिवेसनाया'ति ? ॥ एवमे'व खो महाराज, यदि
 तथागतो गिहिं येव एक्कस्मिं फले विनीतं पब्बाजेय्य, तत्थे'व तेसं कत्तं
 करणीयं, किं तेसं पब्बज्जाय ? ॥

[२५] अपि च महाराज, ये हीनाया'वत्तन्ति ते जिनसासनस्स पञ्च
 अतुलिये गुणे दस्सेन्ति । कतमे पञ्च ? भूमिमहन्तभावं दस्सेन्ति,
 परिसुद्धविमलभावं दस्सेन्ति, पापेहि असंवासियभावं दस्सेन्ति, दुप्पटिवेध-
 भावं दस्सेन्ति, बहुसंवरविस्सयभावं दस्सेन्ति ॥

[२६] कथं भूमिमहन्तभावं दस्सेन्ति—यथा महाराज, पुरिसो अधनो
 हीनजच्चो निब्बिसेसो बुद्धिपरिहीनो महति-महारज्जं पटिलभित्वा न चिरस्से'व
 परिपतति परिधंसति परिहायति यसतो, न सक्कोति इस्सरियं सन्धरेतुं,
 [२५०] किंकरणं ? महन्तत्ता इस्सरियस्स । एवमे'व खो महाराज, ये केचि
 निब्बिसेसा अकत्तपुज्जा बुद्धिपरिहीना जिनसासने पब्बजन्ति ते तं पब्बज्जं

पक्वस्तमं सन्धारेतुं अविसहन्ता न चिरस्ते'व जिनसासना परिपतित्वा परिधंसित्वा परिहायित्वा हीनाया'वत्तन्ति, न सक्कोन्ति जिनसासनं सन्धारेतुं, किंकारणं ? महन्तत्ता जिनसासनभूमिया । एवं भूमिमहन्तभावं दस्सेन्ति ॥

[२७] कथं परिसुद्धविमलभावं दस्सेन्ति—यथा महाराज, वारि-पोक्खरपत्ते निकिरति विधमति विद्धंसति, न ह्यनमुपगच्छति, नू'पलिप्पति, किंकारणं ? परिसुद्धविमलत्ता पटुभस्स । एवमे'व खो महाराज, ये केचि सत्थ कूटा वक्का कुटिल विस्मदिद्धिनो जिनसासने पब्बजन्ति ते परिसुद्धविमलनिक्कण्टकपण्डरवरप्पवरसासनतो न चिरस्ते'व निकिरित्वा विधमित्वा विद्धंसित्वा असण्ठहित्वा अनुपलिप्पित्वा हीनाया'वत्तन्ति, किंकारणं ? परिसुद्धविमलत्ता जिनसासनस्स । एवं परिसुद्धविमलभावं दस्सेन्ति ॥

[२८] कथं पापेहि असंवासियभावं दस्सेन्ति—यथा महाराज, महासमुदो न मतेन कुणपेन संवसति, यं होति महासमुदे मत्तं कुणपं तं खिप्पमेव तीरं उपनेति, थलं वा उस्सादेति, किंकारणं ? महाभूतानं भवनत्ता महासमुदस्स । एवमे'व खो महाराज, ये केचि पापका असंभुता अहिरिका अकिरिया ओसन्नविरिया कुटिता^{११} किलिद्धा दुज्जना मनुस्सा जिनसासने पब्बजन्ति ते न चिरस्ते'व जिनसासनतो अरहन्तविमलखीणासवमहा-भूतभवनतो निक्खमित्वा असंवसित्वा हीनाया'वत्तन्ति, किंकारणं ? पापेहि असंवासियत्ता जिनसासनस्स । एवं पापेहि असंवासियभावं दस्सेन्ति ॥

[२९] कथं दुप्पटिवेधभावं दस्सेन्ति—यथा महाराज, ये केचि अच्छेका असिक्खिता असिप्पिनो मतिविप्पहीना इस्सत्था^{१२} वालग्गवेधं अविसहन्ता विगळ्ळन्ति पक्कमन्ति, किंकारणं ? सण्हसुखमदुप्पटिवेधत्ता

वा[251]-लग्नस्स । एवमे'व खो महाराज, ये केचि दुप्पज्जा जल्ल
एल्लमण मूल्हा दन्वगतिक्का जना जिनसासने पब्बजन्ति ते तं परमस-
ण्हसुखमचतुसचपटिवेधं पटिविञ्चितुं अविसहन्ता जिनसासना विगट्ठित्वा
पक्कमित्वा न चिरस्से'व हीनाया'वत्तन्ति । किंकरणं ? परमसण्हसुखम-
दुप्पटिवेधताय सच्चानं । एवं दुप्पटिवेधभावं दस्सेन्ति ॥

[३०] कथं बहुसंवररक्खयभावं दस्सेन्ति—यथा महाराज,
कोचिदेव पुरिसो महतिमहायुद्धभूमिमुपगतो परसेनाय दिसाविदिसाहि
स्सन्ता परिवारितो सत्तिहत्थं जनमु'पेन्तं दिस्वा भीतो ओसक्कति पटि-
निवत्तति पलायति, किंकरणं ? बहुविधयुद्धमुखरक्खणभया । एवमे'व खो
महाराज, ये केचि पापका असंयुता अहिरिका अकिरिया अक्खन्ती चपला
चलिता इत्थं बालजना जिनसासने पब्बजन्ति ते बहुविधं सिक्खापदं
परिरक्खितुं अविसहन्ता ओसक्कित्वा^{१३} पटिनिवत्तित्वा पलायित्वा ॥
चिरस्से'व हीनाया'वत्तन्ति । किंकरणं ? बहुविधसंवररक्खयभावता जिन-
सासनस्स । एवं बहुविधसंवररक्खयभावं दस्सेन्ति ॥

[३१] थल्लु'तमे पि महाराज, वस्सिक्कागुम्बे किमिविद्धानि पुप्फानि
होन्ति, तानि अङ्कुरानि सङ्कुटितानि अन्तरा येव परिपतन्ति, न च तेषु
परिपतितेषु वस्सिक्कागुम्बो हीळ्ळितो नाम होति, यानि तत्थ ठितानि तानि
सम्मा गन्धेन दिसाविदिसं अभिव्यापेन्ति । एवमे'व खो महाराज, ये ते
जिनसासने पब्बजित्वा हीनाया'वत्तन्ति ते जिनसासने किमिविद्धानि वस्सिक्का-
पुप्फानि विथ वण्णगन्धरहितं निब्बण्णा'कारसीला अभन्वा वेपुल्लय, न च
तेसं हीनाया'वत्तनेन जिनसासनं हीळ्ळितं नाम होति, ये तत्थ ठिता भिक्खू
ते सदेवकं लोकं सीलवगन्धेन अभिव्यापेन्ति । सलीनं पि महाराज, निरात-

[252]-ज्ञानं लोहितकानं अन्तरे करुम्भकं नाम सालिजाति उपपन्नत्वा धन्तरा येव विनस्सति, न च तस्सा विनइत्ता लोहितकसाली हीळित्ता नाम होन्ति, ये तत्थ ठित्ता साली ते राजू'पमोगा होन्ति । एवमे'व खो महाराज, ये ते जिनसासने पब्बजित्वा हीनाया'वत्तन्ति ते लोहितकसालीनमन्तरे करुम्भका विय जिनसासने अवड्डित्वा वेपुह्वतं अपापुणित्वा अन्तरा येव हीनाया'वत्तन्ति, न च तेसं हीनाया'वत्तनेन जिनसासनं हीळितं नाम होति, ये तत्थ ठित्ता भिक्खू ते अरहत्तस्स अनुच्छविका होन्ति ॥

[३२] कामददस्सा' पि महाराज, मणिरतनस्स एकदेसं कक्कसं उपपजति, नच तत्थ कक्कसु'पपन्नत्ता मणिरतनं हीळितं नाम होति, यं तत्थ परिसुद्धं मणिरतनस्स तं जनस्स हासकरं होति । एवमे'व खो महाराज, ये ते जिनसासने पब्बजित्वा हीनाया'वत्तन्ति कक्कसा ते जिनसासने पपटिका, न च तेसं हीनाया'वत्तनेन जिनसासनं हीळितं नाम होति, ये तत्थ ठित्ता भिक्खू ते देवमनुस्सानं हासजनका होन्ति ॥

[३३] जातिसम्पन्नस्स पि महाराज लोहितचन्दनस्स एकदेसं पूतिकं होति अप्पगन्धं, न तेन लोहितचन्दनं हीळितं नाम होति, यं तत्थ अपू-
तिर्कं सुगन्धं तं सम्मत्ता विधूपेति अभिव्यापेति । एवमे'व खो महाराज, ये ते जिनसासने पब्बजित्वा हीनाया'वत्तन्ति ते लोहितचन्दनसारन्तरे पूतिकदे-
समि'व छङ्खनीया जिनसासने, न च तेसं हीनाया'वत्तनेन जिनसासनं हीळितं नाम होति, ये तत्थ ठित्ता भिक्खू ते सदेवकं लोकं सीलवरचन्दनगन्धेन अनुलिम्पयन्ती'ति ॥ भन्ते नागसेन, तेन तेन अनुच्छविकेन तेन तेन सदिसेन कारणेन निरवज्जम'नुपापितं जिनसासनं सेट्ठभावेन परिदीपितं, हीनाया'वत्तमाना पि ते जिनसासनस्स सेट्ठभावं येव परिदीपेन्ती'ति ॥

[३४] [253] भन्ते नागसेन, तुम्हे भणथ-अरहा एकं वेदनं

वेदियति कायिकं न चेतसिकं'ति । किन्तु खो भन्ते नागसेन, अरहतो चित्तं यं कायं निस्साय पवत्तति तत्थ अरहा अनिस्सरो अस्सामी अवसवत्ती'ति ॥ आम महाराज'ति ॥ न खो महाराज, युत्तमेतं यं सो सकचित्तस्स पवत्तमाने काये अनिस्सरो होति अस्सामी अवसवत्ती, सक्कुणो पि ताव भन्ते, यस्मिं कुलावके पटिवत्तति तत्थ सो इस्सरो होति सामी वसवत्ती'ति ॥

[३५] दसि'मे महाराज, कायानुगता धम्मा भवे भवे कायं अनुधावन्ति अनुपरिवत्तन्ति, कतमे दस ? सीतं, उण्हं, जिघच्छ, पिपासा, उच्चारो, पस्सावो, धीनमिद्धं, जरा, व्याधि, मरणं । इमे खो महाराज, दस कायानुगता धम्मा भवे भवे कायं अनुधावन्ति अनुपरिवत्तन्ति । तत्थ अरहा अनिस्सरो अस्सामी अवसवत्ती'ति ॥ भन्ते नागसेन, केन कारणेन अरहतो काये आणा नपवत्तति इस्सरियं वा, तत्थ मे कारणं ब्रूही'ति ॥ यथा महाराज, ये केचि पठविनिस्सिता सत्ता सब्बे ते पठविं निस्साय चरन्ति विहरन्ति वुत्ति कप्पेन्ति । अपि नु महाराज, तेसं पठविआ आणा पवत्तति इस्सरियं वा'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, अरहतो चित्तं कायं निस्साय पवत्तति, न च पन अरहतो काये आणा पवत्तति इस्सरियं वा'ति ॥

[३६] भन्ते नागसेन, केन कारणेन पुथुज्जनो कायिकं पि चेतसिकं पि वेदनं वेदयती'ति ? ॥ अभावितत्ता महाराज, चित्तस्स पुथुज्जना कायिकं पि चेतसिकं पि वेदनं वेदियति । यथा महाराज, गोणो छत्तो परितसितो अबलदुब्बलपरित्तकतिणेषु वा लताय वा उपनिबद्धो अस्स, यदा सो गोणो परिकुपितो होति तदा सह उपनिबन्धनेन पक्कमति । एवमे'व खो महाराज, अभावितत्ता चित्तस्स वेदना उप्पज्जित्वा चित्तं परिकोपेति, चित्तं परिकुपितं कायं आभुजति निब्भुजति, सम्परिव-[254]-त्तकं करोति,

अथ सो अभावितचित्तो तसति रवति, भेरवरावम'भिरवति । इदमे'त्य महाराज, कारणं येन कारणेन पुथुज्जो कायिकं पि चेतसिकं पि वेदनं वेदियती'ति ॥ किं पन तं कारणं येन कारणेन अरहा एकं वेदनं वेदियति कायिकं न चेतसिकं'ति ? । अरहतो महाराज, चित्तं भावितं होति सुभावितं दन्तं सुदन्तं अस्सलं वचनकरं, सो दुक्खाय वेदनाय पुडो समानो अनिच्चं'ति दब्धं गण्हाति, समाधित्थम्मे चित्तं उपनिबन्धति, तस्स तं चित्तं समाधित्थम्मे उपनिबद्धं न वेधति, न चलति, ठितं होति अविक्खित्तं । तस्स वेदनाविकारविप्फारेन कायो पन आभुजति निब्भुजति सम्परिवत्तति । इदमे'त्य महाराज, कारणं येन कारणेन अरहा एकं वेदनं वेदियति कायिकं न चेतसिकं'ति ॥

[३७] भन्ते नागसेन, तं नाम लोके अच्छरियं यं काये चलमाने चित्तं न चलति, तत्थ मे कारणं ब्रूही'ति ॥ यथा महाराज, महति-महारक्खे खन्धसाखापलाससम्पन्ने अनिलबलसमाहते साखा चलति, अपि नु तस्स खन्धो पि चलती'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ एवमे'व लो महाराज, अरहा दुक्खाय वेदनाय पुडो समानो अनिच्चं'ति दब्धं गण्हाति, समाधित्थम्मे चित्तं उपनिबन्धति, तस्स तं चित्तं समाधित्थम्मे उपनिबद्धं न वेधति, न चलति, ठितं होति अविक्खित्तं, तस्स वेदनाविकारविप्फारेन कायो आभुजति निब्भुजति सम्परिवत्तति, चित्तं पन तस्स न वेधति न चलति, खन्धो विय महारक्खस्सा'ति ॥ अच्छरियं भन्ते नागसेन, अब्भुतं भन्ते नागसेन, न मे एवरूपो सब्बकालिको धम्मप्पदीपो दिहपुब्बो'ति ॥

[३८] [२५५] भन्ते नागसेन, इध यो कोचि गिही पाराजिकं अज्झापन्नो भवेय्य, सो अपरेन समयेन पब्बाजेय्य, अत्तना पि सो न जानेय्य—गिही पाराजिकं अज्झापन्नो' स्मी'ति, न पि तस्स अज्जो कोचि

आचिकवेध्य—गिही पाराजिकं आपन्नो सी'ति, सो च तथत्ताय पटिपज्जेय । अपि नु तस्स धम्मा'भिसमयो भवेय्या'ति ? ॥ न हि महाराजा'ति ॥ केन भन्ते कारणेना'ति ? ॥ यो तस्स हेतु धम्मा'भिसमयाय सो तस्स समुच्छिन्नो, तस्मा धम्मा'भिसमयो न भवती'ति ॥

[३९] भन्ते नागसेन, तुम्हे मण्ठ—जानन्तास्स कुक्कुब्बं होति, कुक्कुब्बे सति आवरणं होति, आवटे चित्ते धम्मा'भिसमयो न होती'ति । इमस्स पन अजानन्तस्स अकुक्कुब्बजातस्स सन्तचित्तस्स विहरतो केन कारणेन धम्मा'भिसमयो न होति ? । विसमेन विसमेने'सो पञ्चो गच्छति, चित्तेत्वा विस्सज्जेथा'ति ॥ रूहति महाराज, सुकट्टे सुकलले मण्डलेत्ते सारदं सुखसपितं बीजं'ति ॥ आम भन्ते'ति ॥ अपि नु महाराज, बीजं घनसेलसिलातले रूहेय्या'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ किस्स पन महाराज, बीजं कल्ले रूहति, किस्स घनसेले न रूहती'ति ? ॥ न'त्थि भन्ते, तस्स बीजस्स रूहनाय घनसेले हेतु, अहेतुना बीजं न रूहती'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, येन हेतुना तस्स धम्मा'भिसमयो भवेय्य सो तस्स हेतु समुच्छिन्नो, अहेतुना धम्मा'भिसमयो न होति ॥

[४०] यथा वा पन महाराज, दण्डलेङ्गुलकुटमुग्गरा पठविया ठानमु'पगच्छन्ति, अपि नु महाराज, ते येव दण्डलेङ्गुलकुटमुग्गरा गगने ठानमु'पगच्छन्ती'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ किं पने'त्य महाराज, कारणं येन कारणेन दण्डलेङ्गुलकुटमुग्गरा पठविया ठानमु'पगच्छन्ति, केन कारणेन गगने न तिहन्ती'ति ? ॥ न'त्थि भन्ते, तेसं दण्डलेङ्गुलकुटमुग्गरानं पटिहानाय आकासे हेतु, अहेतुना न [256] तिहन्ती'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, तस्स तेन दोसेन अभिसमयहेतु समुच्छिन्नो, हेतुसमुग्घाते अहेतुना अभिसमयो न होति ॥

[४१] यथा वा पन महाराज, थले अग्नि जलति, अपि नु खो महाराज, सो येव अग्नि उदके जलतीति ? ॥ न हि भन्तेति ॥ किं पनेत्य महाराज, कारणं येन कारणेन सो येव अग्नि थले जलति, केन कारणेन उदके न जलतीति ? ॥ न'त्यि भन्ते, अग्निस्स जलनाय उदके हेतु, अहेतुना न जलतीति ॥ एवमे'व खो महाराज, तस्स तेन दोसेन अभिसमयहेतु समुच्छिद्यो, हेतुसमुग्धाते अहेतुना धम्मा'भिसमयो न होतीति ॥

[४२] भन्ते नागसेन, पुन पे'तं अत्थं चिन्तेहि, ■ मे तत्थ चित्त-सज्जत्ति भवति—अजानन्तस्स असति कुञ्जकुब्बे आवरणं होतीति । कारणेन मं सज्जापेहीति ॥ अपि नु महाराज, विसं हलाइलं अजानन्तेन पि पायितं^{१४} जीवितं हरतीति ? ॥ आम भन्तेति ॥ एवमे'व खो महाराज, अजानन्तेन पि कतं पापं अभिसमय'न्तरायकरं होति । अपि नु महाराज, अग्नि अजानित्वा अक्कमन्तं डहतीति ? ॥ आम भन्तेति ॥ एवमे'व खो महाराज, अजानन्तेन पि कतं पापं अभिसमय'न्तरायकरं होति । अपि नु महाराज, अजानन्तं आसीविसो डसित्वा जीवितं हरतीति ? ॥ आम भन्तेति ॥ एवमे'व खो महाराज, अजानन्तेन पि कतं पापं अभिसमय-न्तरायकरं होति । ननु महाराज, कलिङ्गराजा समणकोलज्जो सत्तरत्त-नपरिकिण्णो हत्थिरत्तनभमित्थ कुलदस्सनाय गच्छन्तो अजानन्तो पि ना'सक्खि बोधिमण्डस्स उपरितो गन्तुं । इदमे'त्य महाराज, कारणं येन कारणेन अजानन्तेन पि कतं पापं अभिसमय'न्तरायकरं होतीति ॥ जिनभासितं भन्ते नागसेन, कारणं न सक्क पट्टिकोसितुं, एसो वे'तस्स अत्थो तथा सम्पटिच्छामीति ॥

[४३] [२५७] भन्ते नागसेन, गिहिदुस्सीलस्स च समण-दुस्सीलस्स च को विसेसो, किं नानाकरणं ? । उभो पे'ते समसमगतिक्क,

उभिनं पि समसमो विपाको ह्येति, उदाहु किञ्चि नानाकरणं अत्थी'ति ? ॥
 दसि'मे महाराज, गुणा समणदुस्सीलस्स गिहिदुस्सीलतो विसोसेन अति-
 रेका, दसहि च कारणेहि उत्तरं दक्खिणं विसोधेति । कतमे दस गुणा
 समणदुस्सीलस्स गिहिदुस्सीलतो विसोसेन अतिरेका ? इध महाराज, समण-
 दुस्सीलो बुद्धे सगारवो ह्येति, धम्मे सगारवो ह्येति, सङ्खे सगारवो ह्येति,
 सज्जहाचारीसु सगारवो ह्येति, उद्देसपरिपुच्छाय वायमति, स्वणबहुलो ह्येति,
 भिन्नसीलो पि महाराज, दुस्सीलो परिसगतो आक्कपं उपट्ठपेति, गरहभया
 कायिकं वाचसिकं रक्खति, पधाना'भिसुखं च' स्स ह्येति चित्तं, भिक्खु-
 सामञ्जं उपगतो ह्येति । करोन्तो पि महाराज, समणदुस्सीलो पापं पटि-
 च्छन्नं आचरति । यथा महाराज इत्थी सपतिक्का निलीयित्वा रहस्सेने'व
 पापमा'चरति, एवमे'व खो महाराज, करोन्तो पि समणदुस्सीलो पापं पटि-
 च्छन्नं आचरति । इमे खो महाराज, दसगुणा समणदुस्सीलस्स गिहिदुस्सी-
 लतो विसोसेन अधिकतरा ॥

[४४] कतमेहि दसहि कारणेहि उत्तरं दक्खिणं विसोधेति ? अव-
 ञ्चकवचधारणताय पि दक्खिणं विसोधेति, इसिसामञ्जभण्डुलिङ्गधारणतो
 पि दक्खिणं विसोधेति, सङ्खसम्यमनुपपविट्ठताय पि दक्खिणं विसोधेति,
 बुद्धधम्मसङ्घसरणगतताय पि दक्खिणं विसोधेति, पधानासयनिकेतवासि-
 त्ताय पि दक्खिणं विसोधेति, जिनसासनधनपरियेसनतो पि दक्खिणं
 विसोधेति, पक्वधम्मदेसनतो पि दक्खिणं विसोधेति, धम्मदीपगतिपरायण-
 ताय पि दक्खिणं विसोधेति, 'अगो बुद्धो' ति एकन्तउज्जुदिट्ठिताय पि
 दक्खिणं विसोधेति, उपोसथसमादानतो पि दक्खिणं विसोधेति । इमेहि
 खो महाराज, दसहि कारणेहि उत्तरं दक्खिणं विसो-[258]-धेति ॥
 सुविपन्नो पि हि महाराज, समणदुस्सीलो दायकानं दक्खिणं विसोधेति ।
 यथा महाराज, उदकं सुबहलं पि कललकहमरजोजहलं अपनेति, एवमे'व

खो महाराज, सुविपन्नोऽपि समणदुस्सीलो दायकानं दक्षिणं विसोधेति ।
 यथा वा पन महाराज, उण्होदकं सुकठितं ॥ पज्जलन्तं महन्तं अग्निक्खन्धं
 निब्बापेति, एवमेव खो महाराज, सुविपन्नोऽपि समणदुस्सीलो दायकानं
 दक्षिणं विसोधेति । यथा वा पन महाराज, भोजनं विरसं पि खुदादुब्बल्यं
 अपनेति, एवमेव खो महाराज सुविपन्नोऽपि समणदुस्सीलो दक्षिणं
 विसोधेति । भासितं पे'तं महाराज तथागतेन देवातिदेवेनेन मज्झिमनिकाय-
 वरलङ्घके दक्षिणाविभङ्गे वेय्याकरणे—

यो सीलवा दुस्सीलेसु ददाति दानं
 धम्मेन लद्धं सुपसन्नचित्तो ।
 अभिसद्वहं कम्मफलं उत्तरं
 सा दक्षिणा दायकतो विसुज्झती'ति ॥

अच्छरियं भन्ते नागसेन, अभ्युतं भन्ते नागसेन, तावत्तकं मयं पज्जहं
 अपुच्छिमह, तं त्वं ओपम्मेहि कारणेहि विभावेन्तो अमत्तमधुरं सवणू'पगं
 अकासि । यथा नाम भन्ते, सूदो वा सूदन्तेवासी वा तावत्तकं मत्तं लभित्वा
 नानाविधेहि सम्भारेहि सम्पादेत्वा राजू'पभोगं करोति, एवमेव खो भन्ते
 नागसेन, तावत्तकं मयं पज्जहं अपुच्छिमह, तं त्वं ओपम्मेहि कारणेहि
 विभावेत्वा अमत्तमधुरं सवणू'पगं अकासी'ति ॥

[४५] भन्ते नागसेन, इमं उदकं अग्निमिहि तप्पमानं चिच्चिदा-
 यति चिट्ठिचिदायति सदायति बहुविधं । किन्तु खो भन्ते नागसेन,
 उदकं जीवति, किं कीळमानं सदायति, [259] उदाहु अज्जेन पटिपीळितं
 सदायती'ति ? ॥ न हि महाराज, उदकं जीवति, न'त्थि उदके जीवो वा
 सत्तो वा । अपि च महाराज, अग्निसन्तापवेगस्स महन्तताय उदकं
 चिच्चिदायति चिट्ठिचिदायति सदायति बहुविधं'ति ॥ भन्ते नागसेन, इधे'क्खे

तिस्थिया उदकं जीवती'ति सीतू'दकं पटिविखपित्वा उदकं तापेत्वा वेकति-
कवेकतिकं परिमुञ्चन्ति, ते तुम्हे गरहन्ति परिभवन्ति—एकि'न्द्रियं समणा
सक्यपुत्तिया जीवं विह्वेत्तेन्ती'ति । तं तेसं गरहं परिभवं विनोदेहि अपनेहि
निच्छरेही'ति ॥ न हि महाराज, उदकं जीवति, न'स्थि महाराज, उदके
जीवो वा सत्तो वा । अपि च महाराज अग्निसन्तापवेगस्स म्ह-
न्तताय उदकं चिच्चिटायाति चिटिचिटायाति सदायति बहुविधं । यथा महाराज,
उदकं सोम्भसरसरितदहत्तळककन्दरपदरउदपाननिन्नपोक्खरणिगातं वारता'-
तपवेगस्स म्हन्तताय परियादियति परिकखयं गच्छति, अपि नु तत्थ
उदकं चिच्चिटायाति चिटिचिटायाति सदायति बहुविधं'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥
यदि महाराज, उदकं जीवेय्य, तत्था'पि उदकं सदायेय्य । श्मिना पि महाराज,
कारणेन जानाहि न'स्थि उदके जीवो वा सत्तो वा, अग्निसन्तापवेगस्स
म्हन्तताय उदकं चिच्चिटायाति चिटिचिटायाति सदायति बहुविधं'ति ॥

[४६] अपरं पि महाराज, उत्तरिं कारणं सुणोहि—न'स्थि उदके
जीवो वा सत्तो वा । अग्निसन्तापवेगस्स म्हन्तताय उदकं सदायती'ति ।
यदा पन महाराज, उदकं तण्डुलेहि सम्मिस्सितं भाजनगतं होति पिहितं उद्धने
अट्ठपितं, अपि नु तत्थ उदकं सदायती'ति ? ॥ न हि भन्ते, अचलं होति सन्त-
सन्त'ति ॥ तं येव पन महाराज, उदकं भाजनगतं अग्निं उज्जालेत्वा उद्धने ठपितं
होति, अपि नु तत्थ उदकं अचलं होति सन्तसन्त'ति ? ॥ न हि भन्ते, चलति
खुब्भति लुळ्ळति अविळति, उमिजातं होति, उद्धमधो दिसाविदिसं गच्छति
[२६०] उत्तरति पतरति फेणमाली होती'ति ॥ किस्स पन तं महाराज
पाकतिकं उदकं न चलति, सन्तसन्तं होति, किस्स पन अग्निगतं चलति
खुब्भति लुळ्ळति अविळति, उमिजातं होति, उद्धमधो दिसाविदिसं गच्छति,
उत्तरति पतरति फेणमाली होती'ति ? ॥ पाकतिकं भन्ते, उदकं न चलति,
अग्निगतं पन उदकं अग्निसन्तापवेगस्स म्हन्तताय चिच्चिटायाति चिटिचिटा-

यति सहायति बहुविधं'ति ॥ इमिना पि महाराज कारणेन जानाहि--न'त्थि उदके जीवो वा सत्तो वा, अग्निसन्तापवेगस्स महन्तताय उदकं सहायती'ति ॥

[४७] अपरं पि महाराज, उत्तरिं करणं सुणोहि--न'त्थि उदके जीवो वा सत्तो वा, अग्निसन्तापवेगस्स महन्तताय उदकं सहायती'ति ॥ होति तं महाराज, उदकं घरे घरे उदकवारगतं पिहितं'ति ॥ आम भन्ते'ति ॥ अपि नु तं महाराज उदकं चलति खुब्भति लुळ्ळति आविलति, ऊमिजातं होति, उद्धमघो दिसाविदिसं गच्छति, उत्तरति पतरति, फेणमाली होती'ति ॥ न हि भन्ते, अचलं तं होति पाकतिकं उदकवारगतं उदकं'ति ॥ सुतपुब्बं पन सया महाराज--महासमुद्वे उदकं चलति खुब्भति लुळ्ळति आविलति, ऊमिजातं होति, उद्धमघो दिसाविदिसं गच्छति, उत्तरति पतरति, फेणमाली होति, उस्सक्किवा उस्सक्किवा केअय पहरति, सहायति बहुविधं'ति ॥ आम भन्ते, सुतपुब्बं एतं मया दिहुपुब्बं च, महासमुद्वे उदकं हत्थसतं पि द्वे पि हत्थसनानि गग्गे उस्सक्कती'ति ॥ किस्स महाराज, उदकवारगतं उदकं न चलति न सहायति, किस्स पन महासमुद्वे उदकं चलति सहायती'ति ॥ वातवेगस्स महन्तताय भन्ते महासमुद्वे उदकं चलति सहायति, उदकवारगतं उदकं अघट्ठितं केहिचि न चलति न सहायती'ति ॥ यथा महाराज, वातवेगस्स महन्तताय महासमुद्वे उदकं चलति [261] सहायति, एवमे'वं अग्निसन्तापवेगस्स महन्तताय उदकं सहायती'ति ॥

[४८] ननु महाराज भेरिपोक्खरं सुक्खं सुक्खेन गोचम्मेन ओन-
न्धन्ती'ति ॥ आम भन्ते'ति ॥ अपि नु महाराज, भेरिया जीवो वा सत्तो
वा अत्थी'ति ॥ न हि भन्ते'ति ॥ किस्स पन महाराज, भेरी सहायती'ति ॥
इत्थिया य महाराज, पुरिसस्स वा तज्जेन वायामेना'ति ॥ यथा महाराज,

इत्थिया वा पुरिसस्स वा तज्जेन वायामेन भेरी सहायति एवमे'व अगिस-
न्तापवेगस्स महन्तताय उदकं सहायति । इमिना पि महाराज, कारणेन
जानाहि न'त्थि उदके जीवो वा सत्तो वा, अग्निस्सतापवेगस्स महन्तताय
उदकं सहायती' ति ॥

[४९] मण्हं पि ताव महाराज, तव पुच्छितब्बं अत्थि, एवमे'सो
पण्हो सुविनिच्छित्तो होति । किन्तु खो महाराज, सब्बेहि पि भाजनेहि उदकं
तप्पमानं सहायति, उदाह्व एकच्चेहि येव भाजनेहि तप्पमानं सहायती'ति ? ॥
नहि भन्ते, सब्बेहि पि भाजनेहि उदकं तप्पमानं सहायति, एकच्चेहि येव भाजनेहि
उदकं तप्पमानं सहायती'ति ॥ तेन हि महाराज, जहितो सि सकसमयं, पचा-
गतो सि भम विसयं, न'त्थि उदके जीवो वा सत्तो वा । यदि महाराज,
सब्बेहि पि भाजनेहि उदकं तप्पमानं सहायेय्य, थुत्तमिदं उदकं जीवती'ति वक्तुं ।
न हि महाराज, उदकं द्वयं होति—यं सहायति तं जीवति, येन सहायति तं न
जीवती'ति । यदि महाराज, उदकं जीवेय्य, महन्तानं हत्थिनागानं उस्सन्न-
कायानं पमिन्नानं सोण्डाय उस्सिञ्चित्वा मुखे पक्खिपित्वा कुच्छिं पवेसयन्तानं
तं पि उदकं तेसं दन्तन्तरे चिप्पियमानं सहायेय्य । हत्थसत्तिका पि महा-
नावा गरुका भारिका अनेकस्सतसहस्सभारपरिपूरा महासमुदे विचरन्ति, ताहि
पि चिप्पियमानं उदकं सहायेय्य । महत्तिमहन्ता पि [262] मच्छ अनेक
सतयोजनिकत्ताया, तिमि तिर्मिगला तिमिरपिंगला, अब्भन्तरे निमुग्गा
महासमुदे निवासहानताय पटिवसन्ता महाउदकधारा आचमन्ति धमन्ति च,
तेसं पि तं दन्तन्तरे पि उदरन्तरे पि चिप्पियमानं उदकं सहायेय्य । यस्मा
च खो महाराज, एवरूपेहि एवरूपेहि महन्तेहिपटि पीळ्णेहि पटिपीळ्ळिं
उदकं न सहायति, तस्मा पि न'त्थि उदके जीवो वा सत्तो वा'ति ।
एवमे'तं महाराज, धारेही'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, देसागतो पण्हो अनु-
च्छविकाय विभत्तिया विभत्तो ॥ यथा नाम भन्ते नागसेन महग्गं मणिरत्तनं

छेकाचरियं कुसलं सिनिखत्तं मणिक्कारं पापुणित्वा कित्ति लभेय्य थोमनं पसंसं,
मुत्तारत्तनं वा मुत्तिकं, दुस्सरत्तनं वा दुस्सिकं, लोहितचन्दनं वा गन्धिकं
पापुणित्वा कित्ति लभेय्य थोमनं पसंसं, एवमे'व खो भन्ते नागसेन, देसागतो
पण्हो अनुच्छविकाय विभत्तिया विभत्तो, एवमे'तं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

छट्ठो वग्गो ।

[१] भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—निप्पपञ्चा'राम्म भिक्खवे
विहरथ निप्पपञ्चरतिनो'ति । कत्तमं तं निप्पपञ्च'ति? ॥ सोतापत्तिफलं
महाराज निप्पपञ्चं, सकदागामिफलं महाराज निप्पपञ्चं, अनागामिफलं महाराज
निप्पपञ्चं, अरहत्तफलं महाराज निप्पपञ्च'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन, सोता-
पत्तिफलं निप्पपञ्चं, सकदागामि—अनागामि—अरहत्तफलं निप्पप-[263]ञ्चं,
किस्स पन इमे भिक्खू उदिसन्ति परिपुच्छन्ति सुत्तं गेय्यं वेय्याकर्णं
गाथं उदानं इतिवुत्तकं जातकं अब्भुतधम्मं वेदहं नवकम्मेन पल्लिबु-
ज्जन्ति दानेन च पूजाय च । ननु ते जिनपटिक्खित्तं कम्मं करोन्ती'ति ॥

[२] ये ते महाराज, भिक्खू उदिसन्ति परिपुच्छन्ति सुत्तं गेय्यं
वेय्याकर्णं गाथं उदानं इतिवुत्तकं जातकं अब्भुतधम्मं वेदहं, नवकम्मेन
पल्लिबुज्जन्ति दानेन च पूजाय च, सब्बे ते निप्पपञ्चस्स पत्तिया करोन्ति ।
ये ते महाराज, सभावपरिसुद्धा पुब्बे वासितवासना ते एकचित्तक्खणेन
निप्पपञ्चा होन्ति । ये पन ते भिक्खू महारजक्खत्ता ते इमेहि पयोगेहि
निप्पपञ्चा होन्ति । यथा महाराज, एको पुरिसो खेत्ते बीजं रोपेत्वा अत्तनो
यथाबलविरियेन विना पाकारवतिया धज्जं उद्धरेय्य, एको पुरिसो खेत्ते
बीजं रोपेत्वा वनं पविसित्वा कट्ठञ्च साखञ्च छिन्दित्वा वत्तिपाकारं कत्वा
धज्जं उद्धरेय्य, या तथ तस्स वत्तिपाकारपरियेसना स धज्जत्थाय ।

एवमे'व खो महाराज, ये ते सभावपरिसुद्धा पुब्बे वासितवासना ते एकचित्तक्खणेन निपपञ्चा होन्ति, विना वत्तिपाकारं पुरिसो वियं धञ्जुद्धारो । ये ते पन भिक्खू महारजक्खा ते इमेहि पयोगेहि निपपञ्चा होन्ति, वत्तिपाकारं कत्ता पुरिसो वियं धञ्जुद्धारो ॥

[३] यथा वा पन महाराज, पुरिसो महतिमहन्ते अम्बरक्खमत्थके फलपिण्डि भवेय्य, अथ तत्थ यो कोचि इद्धिमा आगन्त्वा तस्स फलं हरेय्य, यो पन तत्थ अनिद्धिमा सो कट्ठञ्च वह्तिञ्च छिन्दित्वा निस्सेणिं बन्धित्वा ताय तं रुक्खं अभिरूढित्वा फलं हरेय्य, या तत्थ तस्स निस्सेणिपरियेसना सा फलत्थाय । एवमे'व खो महाराज, ये ते सभावपरिसुद्धा पुब्बे वासितवासना ते एकचित्तक्खणेन निपपञ्चा होन्ति, इद्धिमा वियं रुक्खफलं हरन्तो । ये पन ते भिक्खू महारजक्खा ते इमिना पयोगेन सच्चानि अभिसमेन्ति, निस्सेणिया वियं पुरिसो रुक्खफलं [264] हरोन्तो । यथा वा पन महाराज एको पुरिसो अत्थकरणिको एकत्तो येव सामिकं उपगन्त्वा अत्थं साधेति, एको धनवा धनवसेन परिसं वड्ढेत्ता परिसाय अत्थं साधेति, या तत्थ तस्स परिसपरियेसना सा अत्थत्थाय । एवमे'व खो महाराज, ये ते सभावपरिसुद्धा पुब्बे वासितवासना ते एकचित्तक्खणेन छसु अभिञ्जासु वसिभावं पापुणन्ति, पुरिसो वियं एकत्तो अत्थसिद्धिं करोन्तो । ये पन ते भिक्खू महारजक्खा ते इमेहि पयोगेहि सामञ्जस्यम'भिसाधेन्ति, परिसाय वियं पुरिसो अत्थसिद्धिं करोन्तो ॥

[४] उदेसो पि महाराज बहुकारो, परिपुच्छ ॥ बहुकासा, नवकम्मं पि बहुकारं, दानं पि बहुकारं, पूजा पि बहुकारा तेसु तेसु करणीयेसु । यथा महाराज, पुरिसो राजपसेवी कत्तावी अमच्चभट्ठकत्थं-दोवारिक-अनीकह-

पारिसज्जनेहि, ते करणीये अनुपपत्ते सत्त्वे पि उपकारा होन्ति । एवमेव खो महाराज, उदेसो पि बहुकारो, परिपुच्छा पि बहुकारा, नक्कम्मं पि बहुकारं, दानं पि बहुकारं, पूजा पि बहुकारा तेषु तेषु करणीयेषु । यदि महाराज, सत्त्वे पि अभिजातिपरिसुद्धा भवेय्युं, अनुसासकेन करणीयं न भवेय्य । यस्मा च खो महाराज^२ सवणेन करणीयं होति । थो महाराज, सारिपुत्तो अपरिमितमसङ्ख्येयकणं उपादाय उपचितकुसलमूलो पञ्जाय कोटिं गतो, सो पि विना सवणेन नासक्खि आसवक्खयं पापुणितुं । तस्मा महाराज बहुकारं सवणं, तथा उदेसो पि परिपुच्छा पि । तस्मा उदेसपरिपुच्छा निष्पपञ्चा सङ्घाता^३ति । सुविनिज्जापितो^४ भन्ते नागसेन पण्डो, एवमेतं, तथा सम्पटिच्छामी^५ति ॥

[५] भन्ते नागसेन, तुम्हे भणथ—यो गिही अरहत्तं पत्तो द्वे वस्स गतियो भवन्ति, अनज्जा—तस्मिं येव दिवसे पब्बजति वा परिनिब्बायति वा । न सो [265] दिवसो सक्का अतिक्रमेतु^१ति । सधे सो भन्ते नागसेन, तस्मिं दिवसे आचरियं ■ उपज्जायं वा पत्तवीयरं वा न लभेय, अपि नु खो सो अरहा सयं वा पब्बजेय्य, दिवसं वा अतिक्रमेय्य, अज्जो कोचि वरहा इद्धिमा आगत्वा तं पब्बजेय्य, परिनिब्बायेय्य वा ? ॥ न सो महाराज, अरहा सयं पब्बजेय्य । सयं पब्बजन्तो येय्य आपज्जति । न च दिवसं अतिक्रमेय्य । अज्जस्स अरहन्तस्स आगमनं भवेय्य वा न वा भवेय्य, तस्मिं येव दिवसे परिनिब्बायेय्या^२ति ॥ तेन हि भन्ते नागसेन, अरहत्तस्स सन्तभावो विजहितो होति, येन अधिगतस्स जीवितहारो भवती^३ति ॥ विसमं महाराज, गिहिलिङ्गं, विसमे लिङ्गे लिङ्गदुब्बलताय अरहत्तं पत्तो गिही तस्मिं येव दिवसे पब्बजति वा

२ A few words after this seem to be lost. ३ कसंखत्ता T.

४ सुविज्जापितो TC.

परिनिब्बायति वा । ने'सो महाराज, दोसो अरहत्तस्स, गिहिलिङ्गस्से' सो दोसो, यदि'दं लिङ्गदुब्बलता ॥

[६] यथा महाराज, भोजनं सम्बसत्तानं आयुपालकं जीवितरक्खकं विसम्भोइस्स मन्ददुब्बलगाहणिकस्स अविपाकेन जीवितं हरति, ने'सो महाराज, दोसो भोजनस्स, कोइस्से'सो सो दोसो, यदि'दं अग्निदुब्बलता । एवमे'व खो महाराज, विसमे लिङ्गे लिङ्गदुब्बलताय अरहत्तं पत्तो गिही तस्मिं येव दिक्खे पब्बजति वा परिनिब्बायति वा । ने'सो महाराज दोसो अरहत्तस्स, गिहिलिङ्गस्से'सो दोसो, यदि'दं लिङ्गदुब्बलता ॥

[७] यथा ■ पन महाराज, परित्तं तिणसलाकं उपरि गल्हे पासाणे पतिते दुब्बलताय भिन्दित्वा पतति, एवमे'व खो महाराज, अरहत्तं पत्तो गिही तेन लिङ्गेन अरहत्तं धारेतुं असक्कोन्तो तस्मिं येव दिक्खे पब्बजति वा परिनिब्बायति वा । यथा वा पन महाराज, पुरिसो अबलो दुब्बलो गिही-नज्जो परित्तपुज्जो महतिमहारब्बं लभित्वा खणेन परिपतति परिधंसति ओसक्कति, ■ सक्कोति इस्सरियं धारेतुं । एवमे'व खो महाराज, अरहत्तं पत्तो गिही तेन लिङ्गेन अर[266]-हत्तं धारेतुं न सक्कोति, तेन कारणेन तस्मिं येव दिक्खे पब्बजति वा परिनिब्बायति वा'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमे'तं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[८] भन्ते नागसेन, अत्थि अरहतो सतिसम्भोसो'ति ? ॥ विगतसतिसम्भोसा खो महाराज, अरहन्ता, न'त्थि अरहन्तानं सतिसम्भोसो'ति ॥ आपज्जेय पन भन्ते अरहा आपत्ति'ति ? ॥ आम महाराजा'ति ॥ किंस्मिं अत्थुस्मि'ति ? ॥ कुटिकारे महाराज, सञ्चरित्ते, विक्कले कलसज्जाय, पवारिते अप्पवारितसज्जाय, अनतिरित्ते अतिरित्तसज्जाया'ति ॥ भन्ते नागसेन, तुम्हे भणय -- ये आपत्तिं आपज्जन्ति ते द्वीहि कारणेहि आपज्जन्ति,

अनादरिणेन वा अजानन्तेन वा'ति । अपि नु खो भन्ते, अरहतो अनादरियं होति, यं अरहा आपत्तिं आपज्जती'ति ॥ न हि महाराजा'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन, अरहा आपत्तिं आपज्जति, न'त्थि च अरहतो अनादरियं, तेन हि अत्थि अरहतो सतिसम्मोसो'ति ॥ न'त्थि महाराज, अरहतो सतिसम्मोसो । आपत्तिं च अरहा आपज्जती'ति ॥ तेन हि भन्ते, कारणेन मं सज्जापेहि, किं तत्थ करणं'ति ॥

[९] द्वे'मे महाराज, किलेसा—लोकवज्जं पण्णात्तिवज्जं चा'ति । कतमं महाराज लोकवज्जं ? दस अबुत्तलकम्मपथा, इदं बुच्चति लोकवज्जं । कतमं पण्णात्तिवज्जं ? यं लोके अत्थि समणानं अननुत्थविकं, अननुलोमिकं गिहीनं अनवज्जं, तत्थ भग्वा सावकानं सिक्खापदं पज्जपेति यावजीवं अनतिक्कमनीयं—विकालभोजनं महाराज, लोकस्स अनवज्जं, तं जिनसासने वज्जं । भूतगमविकोपनं महाराज, लोकस्स अनवज्जं, तं जिनसासने वज्जं । उदके हस्सथम्मं महाराज, लोकस्स अनवज्जं, तं जिनसासने वज्जं । इति एकरूपानि एकरूपानि महाराज, जिनसासने वज्जानि, इदं बुच्चति पण्णात्तिवज्जं । यं किलेसं लोकवज्जं अमब्बो खीणास्सो तं अज्जाचरितुं, यं किलेसं पण्णात्तिवज्जं [267] तं अजानन्तो आपजेय । अविशयो महाराज, एकच्चस्स अहरतो सब्बं जानितुं । न हि तस्स बलं अत्थि सब्बं जानितुं । अनज्जातं महाराज, अरहतो इत्थिपुरिसानं नामं पि गोतं पि, मग्गो पि तस्स महिया अनज्जातो । विमुत्तिं येव महाराज, एकच्चो अरहा जानेय्य, छल्लभिज्जो अरहा सक्कविसयं जानेय्य । सबब्बु महाराज, तथागतो' व सब्बं जानाती'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमे'तं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[१०] भन्ते नागसेन, दिस्सन्ति लोके बुद्धा, दिस्सन्ति पषेक-बुद्धा, दिस्सन्ति तथागतसुखका, दिस्सन्ति चक्कवत्तिराजानो, दिस्सन्ति

पदेसराजानो, दिस्सन्ति देवमनुस्सा, दिस्सन्ति सधना, दिस्सन्ति अधना,
 दिस्सन्ति सुगता, दिस्सन्ति दुग्गता, दिस्सन्ति पुरिसस्स इत्थिच्छिं पातु-
 भूतं, दिस्सति इत्थिया पुरिसच्छिं पातुभूतं, दिस्सति सुकतं दुक्कतं कम्मं,
 दिस्सन्ति कल्याणपापकानं कम्मानं विपाकू'पभोगिनो सत्ता, अत्थि लोके
 सत्ता अप्पहजा जल्लयुजा संसेदजा ओपपातिक्का, अत्थि सत्ता अपदा दिपदा
 चतुप्पदा बहुप्पदा, अत्थि लोके यक्खा रक्खसा कुम्भण्डा असुरा दानवा
 गन्धब्बा पेता पिसाचा, अत्थि किन्नरा महोरगा नागा सुप्पणा सिद्धा
 निज्जाधरा, अत्थि हत्थी अस्सा गावो महिसा ओद्धा गद्धभा अजा एल्ला
 मिग्ग सूकरा सीहा ब्यग्घा दीपी अच्छ कोका तरच्छ सोणा सिगाला,
 अत्थि बहुविधा सक्कुणा, अत्थि सुक्कणं रजतं मुत्ता मणि संझो सिल्ला
 पवाळं लोहितङ्को मसारगह्णं वेळुरियो वजिरं फळिकं काळलोहं तम्बलोहं
 क्खलोहं कंसलोहं, अत्थि खोमं कोसेय्यं कप्पासिकं साणं भङ्गं कम्बळं,
 अत्थि सालि वीहि यवो कङ्कु कुटूसो वरको गोधूमो मुग्गो मासो तिलं
 कुल्लयं, अत्थि मूलगन्धो सारगन्धो फेगुगन्धो तच्चगन्धो [268] पत्तगन्धो
 मुप्फगन्धो फलगन्धो सब्बगन्धो, अत्थि तिणलत्तागच्छरक्खन्नोसधि-
 वनस्पतिनदीपव्वतसमुद्गमच्छकच्छपा, सब्बं लोके अत्थि । यं भन्ते, लोके
 न'त्थि तं मे कथेही'ति ॥

[११] तीणि'मानि महाराज, लोके न'त्थि, कत्तमानि तीणि ?
 सचेतना वा अचेतना वा अजरामरा लोके नत्थि, सङ्खारानं निचत्ता
 न'त्थि, परम'त्थेन सत्तू'पलद्धि न'त्थि । इमानि खो महाराज, तीणि लोके
 न'त्थी'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमे'तं तथा सम्पट्ठिष्थामी'ति ॥

[१२] भन्ते नागसेन, दिस्सन्ति लोके कम्मनिब्बत्ता, दिस्सन्ति
 हेतुनिब्बत्ता, दिस्सन्ति उत्तुनिब्बत्ता । यं लोके अकम्मजं अहेतुजं

अनुतुजं तं मे कथेही'ति ॥ द्वेभे महाराज लोकस्मि अकम्मजो अहेतुजा अनुतुजा । कतमे द्वे ? आकासो महाराज, अकम्मजो अहेतुजो अनुतुजो, निब्बानं महाराज, अकम्मजं अहेतुजं अनुतुजं इमे खो महाराज, द्वे अकम्मजा अहेतुजा अनुतुजा'ति ॥ मा भन्ते नागसेन, जिनवचनं मक्खेहि, मा अजानित्वा पण्हं व्याकरोही'ति ॥ किं खो महाराज, अहं वदामि, यं मं त्वं एवं वदेसि—मा भन्ते नागसेन जिनवचनं मक्खेहि, मा अजानित्वा पण्हं व्याकरोही'ति ॥ भन्ते नागसेन, युत्तमि'दं ताव वत्तुं—आकासो अकम्मजो अहेतुजो अनुतुजो'ति । अनेकसतेहि पन भन्ते नागसेन, कारणेहि भगवता सावकानं निब्बानस्स सच्छिकिरियाय मग्गो अक्खातो, अथ च पन त्वं एवं वदेसि—अहेतुजं निब्बानं'ति ॥ सच्च महाराज भग्वता अनेकसतेहि कारणेहि सावकानं निब्बानस्स सच्छिकिरियाय मग्गो अक्खातो, न च पन निब्बानस्स उप्पादाय हेतु अक्खातो'ति ॥

[१३] एत्थ मयं भन्ते नागसेन, अन्धकारतो अन्ध-[269]-कारतरं^५ पविसाम, वनतो वनतरं पविसाम, गहनतो गहनतरं पविसाम, यत्र हि नाम निब्बानस्स सच्छिकिरियाय हेतु अत्थि, तस्स पन धम्मस्स उप्पादाय हेतु न'त्थि । यदि भन्ते नागसेन, निब्बानस्स सच्छिकिरियाय हेतु अत्थि, तेन हि निब्बानस्स उप्पादाय पि हेतु इच्छितब्बो । यथा पन भन्ते नागसेन, पुत्तस्स पिता अत्थि, तेन कारणेन पितुनो पि पिता इच्छितब्बो ॥ यथा अन्तेवासिकस्स आचरियो अत्थि, तेन कारणेन आचरियस्स पि आचरियो इच्छितब्बो । यथा अङ्गुरस्स बीजं अत्थि, तेन कारणेन बीजस्स पि बीजं इच्छितब्बं । एवमे'व खो भन्ते नागसेन, यदि निब्बानस्स सच्छिकिरियाय हेतु अत्थि, तेन कारणेन निब्बानस्स उप्पादाय पि हेतु इच्छितब्बो ॥ यथा खल्लस्स वा लत्ताय वा अग्गे सति तेन कारणेन मज्झं पि अत्थि मूलं पि अत्थि, एवमे'व खो भन्ते नागसेन, यदि निब्बानस्स सच्छिकिरियाय

हेतु अत्यि, तेन कारणेन, निब्बानस्स उप्पादाय पि हेतु इच्छितब्बो'ति ॥
 अनुप्पादनीयं महाराज निब्बानं, तस्मा न निब्बानस्स उप्पादाय हेतु
 अक्खातो'ति ॥ इह भन्ते नागसेन, कारणं दस्सेत्वा कारणेन मं सज्जा-
 पेहि, यथा'हं जानेय्यं—निब्बानस्स सञ्चिकिरियाय हेतु अत्यि, निब्बानस्स
 उप्पादाय हेतु न'त्थी'ति ॥

[१४] तेन हि महाराज, सक्कच्चं सोतं ओदह, साधुकं सुणोहि,
 कक्खामि तव्य कारणं । सक्कुणेय्य महाराज, पुरिसो पावतिकेन बलेन इतो
 हिमवन्तं पब्बतराजं उपगन्तु'ति ? ॥ आम भन्ते'ति ॥ सक्कुणेय्य पन महाराज,
 पुरिसो पावतिकेन बलेन हिमवन्तं पब्बतराजं इधमा'हरितु'ति ? ॥ न हि
 भन्ते'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, सक्का निब्बानस्स सञ्चिकिरियाय मग्गो
 अक्खातुं । न सक्का निब्बानस्स उप्पादाय हेतु दस्सेतुं ॥ सक्कुणेय्य महा-
 राज, पुरिसो पावतिकेन बलेन महासमुदं नावाय उत्तरित्वा पारिमतीरं
 गन्तु'ति ? ॥ आम भन्ते'ति ॥ सक्कुणेय्य पन सो [२७०] महाराज, पुरिसो
 पावतिकेन बलेन महासमुदस्स पारिमतीरं इधमा'हरितु'ति ? नहि भन्ते'ति ॥
 एवमे'व खो महाराज, सक्का निब्बानस्स सञ्चिकिरियाय मग्गो अक्खातुं, न
 सक्का निब्बानस्स उप्पादाय हेतु, दस्सेतुं । किंकारणं ? असङ्कतत्ता धम्म-
 स्सा'ति ॥

✓ [१५] असङ्कतं भन्ते नागसेन, निब्बानं'ति ? ॥ आम महाराज, असङ्कतं
 निब्बानं न केहि पि कतं । निब्बानं महाराज, न कत्तब्बं उप्पन्नं'ति वा
 अनुप्पन्नं'ति वा उप्पादनीयं'ति वा अतीतं'ति वा अनागतं'ति वा पञ्चु-
 प्पन्नं'ति वा चक्खुविज्जेय्यं'ति वा सोतविज्जेय्यं'ति वा घानविज्जेय्यं'ति वा
 जिह्वाविज्जेय्यं'ति वा कायविज्जेय्यं'ति वा'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन,
 निब्बानं न उप्पन्नं न अनुप्पन्नं न उप्पादनीयं न अतीतं न अनागतं न

पञ्चुप्पन्नं न चक्खुविज्जेय्यं न सोतविज्जेय्यं न घानविज्जेय्यं न जिह्वाविज्जेय्यं
न कायविज्जेय्यं, तेन हि भन्ते नागसेन, तुम्हे न'त्थिधम्मं निब्बानं अपदि-
सथ, न'त्थि निब्बानं'ति ॥ अत्थि महाराज निब्बानं, मनोविज्जेय्यं निब्बानं,
विसुद्धेन मानसेन पणीतेन उज्जुकेन अनावरणेन निरामितेन सम्मापटि-
पन्नो अरियसावको निब्बानं पस्सती'ति ॥ कीदिसं पन तं भन्ते निब्बानं,
यं तं ओपम्मेहि आदीपनीयं कारणेहि मं सज्जापेहि यथा यथा अत्थिधम्मं
ओपम्मेहि आदीपनीयं'ति ॥ अत्थि महाराज, वातो नामा'ति? ॥ आगम
भन्ते'ति ॥ इच्च महाराज, वातं दस्सेहि वण्णतो वा सण्णानतो वा अणुं वा
गूलं वा दीर्घं वा रस्सं वा'ति ॥ न सक्का भन्ते नागसेन, वातो उपदस्सयितुं
न सो वातो इत्थगह्णं वा निम्महणं वा उपेति, अपि च अत्थि सो
वातो'ति ॥ यदि महाराज, न सक्का वातो उपदस्सयितुं, तेन हि नत्थि
वातो'ति । जानाम'हं भन्ते नागसेन, वातो अत्थि'ति मे हृदये अनुपविट्ठं,
[271] न चा'हं सक्कोमि वातं उपदस्सयितुं'ति ॥ एवमे'व खो महाराज,
अत्थि निब्बानं, न च सक्का निब्बानं उपदस्सयितुं वण्णेन वा सण्णनेन
वा'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, सू'पदस्सितं ओपम्मं, सुनिविट्ठं कारणं,
एवमे'तं, तथा सम्पटिच्छामि — अत्थि निब्बानं'ति ॥

[१६] भन्ते नागसेन, कतमे एत्थ कम्मजा, कतमे हेतुजा,
कतमे उत्तुजा, कतमे कम्मजा न हेतुजा न उत्तुजा'ति? ॥ ये केचि
महाराज, सत्ता सचेतना सब्बे ते कम्मजा, अग्नि च सब्बानि च
बीजजातानि हेतुजानि । पठवी च पब्बता च उदकं च वातो च सब्बे
ते उत्तुजा, आकासो च निब्बानं च इमे द्वे अकम्मजा अहेतुजा अनु-
त्तुजा । निब्बानं पन महाराज, न वत्तब्बं कम्मजं'ति वा हेतुजं'ति वा
उत्तुजं'ति वा उपपन्नं'ति वा अनुपपन्नं'ति वा उप्पादनीयं'ति वा अतीतं'ति
वा अनागतं'ति वा पञ्चुप्पन्नं'ति वा चक्खुविज्जेय्यं'ति वा सोतविज्जेय्यं'ति

अ घानविज्जेयं'ति वा जिह्वाविज्जेयं'ति वा कण्ठविज्जेयं'ति वा । अपि च महाराज, मनोविज्जेयं निब्बानं यं सो सम्मापटिपन्नो अरियसाक्को विसुद्धेन बाणेन पस्सती'ति ॥ रमणीयो भन्ते नागसेन, पण्हो सुविनिच्छितो निस्संसयो एकन्तगतो, विमत्ति उपच्छिन्ना, त्वं गणिवरपक्खमा'सज्जा'ति ॥

[१७] भन्ते नागसेन, अत्थि लोके यक्खा नामा'ति ? ॥ आम महाराज, अत्थि लोके यक्खा नामा'ति ॥ चवन्ति पन ते भन्ते यक्खा तम्हा योनिया'ति ? ॥ आम महाराज, चवन्ति ते तम्हा योनिया'ति ॥ किस्स पन भन्ते नागसेन, तेसं मतानं यक्खानं सरीरं न दिस्सति, [२७२] कुणपगन्धो पि न वायती'ति ? ॥ दिस्सति महाराज, मतानं यक्खानं सरीरं, कुणपगन्धो पि तेसं वायति । मतानं महाराज, यक्खानं सरीरं कीटवण्णेन वा दिस्सति, किमिवण्णेन वा दिस्सति, किपिल्लिकवण्णेन वा दिस्सति, पटङ्गवण्णेन वा दिस्सति, अहिवण्णेन वा दिस्सति, विच्छिक्कवण्णेन वा दिस्सति, सतपदिवण्णेन वा दिस्सति, दिजवण्णेन वा दिस्सति, मिगवण्णेन वा दिस्सती'ति ॥ को हि भन्ते नागसेन, अज्जो इदं पण्हं पुट्ठो विस्सज्जेय्य अज्जत्र त्वादित्सेन बुद्धिमता'ति ? ॥

[१८] भन्ते नागसेन, ये ते अहेसुं तिकिच्छुकानं पुब्बका आचरिया, सेय्ययी'दं—नारदो, धम्मन्तरी, अङ्गीरसो, कपिलो, कण्डरगिसामो, अतुलो, पुब्बकच्चायनो, सब्बे पे'ते आचरिया सकिं येव रोगु'प्पत्तिं च निदानं च सभावं च समुद्धानं च तिकिच्छं च किरियं च सिद्धा'सिद्धं च सब्बं तं निरवसेसं जानित्वा—इमस्मिं काये एत्तका रोगा उप्पज्जस्सन्ती'ति एकप्पहारेन कलापमाहं करित्वा सुत्तं बन्धिसु । असब्बज्जुमो एते सब्बे । किस्स पन तथागतो सब्बज्जू समानो अनागतं किरियं

बुद्ध्याणेन जानित्वा—एतके नाम कथुस्मि एतकं नाम सिक्खापदं पञ्चापे-
तब्बं भविस्सती'ति परिच्छिन्दित्वा अनवसेस्तो सिक्खापदं न पञ्चापेसि ? ।
उप्पन्नो'पने कथुस्मि अयसे पाकटे, दोसे विचारिते पथुगते, उज्जाय-
न्तेसु मनुस्सेसु, तस्मिं तस्मिं काले सावकानं सिक्खापदं पञ्चापेसी'ति ॥

[१९] अतमेतं महाराज, तथागतस्स—इमस्मिं समये इमेसु मनुस्सेसु
साधिकं दियद्दुसिक्खापदसतं पञ्चापेतब्बं भविस्सती'ति । अपि च
तथागतस्स एवं अहोसि—सचे खो अहं साधिकं दियद्दुसिक्खापदसतं एकप्प-
हारं पञ्चापेस्सामि, महाजनो सन्तासमा'पज्जि-[273]-स्सति—बहुकं इध
रक्खितब्बं, दुक्करं वत भो सम्भणस्स गोतमस्स सासने पब्बजितुं'ति,
पब्बजितुकामा पि ■ पब्बजिस्सन्ति, वचनं च मे न सदहिस्सन्ति,
असदहन्ता ते मनुस्सा अपायगामिनो भविस्सन्ति । उप्पन्नो'पन्नकथुस्मि
धम्मदेसनाय विज्जापेत्वा पाकटे दोसे सिक्खापदं पञ्चापेस्सामी'ति ॥
अच्छरियं भन्ते नागसेन, बुद्धानं, अब्भुतं भन्ते नागसेन, बुद्धानं, याव
महन्तं तथागतस्स सब्बज्जुतवार्णं । एवमे'तं भन्ते नागसेन, सुनिदिद्दो
एसो अत्थो तथागतेन, बहुकं इध रक्खितब्बं'ति सुत्वा सत्तानं सन्तासो
उप्पजेय्य, एको पि जिनसासने न पब्बजेय्य, एवमे'तं तथा सम्पटि-
च्छामी'ति ॥

[२०] भन्ते नागसेन, अयं सुरियो सब्बकालं कठिनं तपति,
उदाहु किञ्चि कालं मन्दं तपती'ति ? ॥ सब्बकालं महाराज, सुरियो कठिनं
तपति, न किञ्चि कालं मन्दं तपती'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन, सुरियो
सब्बकालं कठिनं तपति, किस्स एन अप्पे'कदा सुरियो कठिनं तपति
अप्पे'कदा मन्दं तपती'ति ? ॥ अत्तारो मे महाराज सुरियस्स रोगा येसं
अज्जतरस्स रोगेन परिपीळितो सुरियो मन्दं तपति । कतमे अत्तारो ? अन्नं

महाराज सुरियस्स रोगो । तेन रोगेन पतिपीळितो सुरियो मन्दं तपति ॥
 महेक्का महाराज सुरियस्स रोगो, तेन रोगेन पतिपीळितो सुरियो
 मन्दं तपति । मेघो महाराज सुरियस्स रोगो, तेन कारणेन पतिपीळितो
 सुरियो मन्दं तपति ॥ राड्डु महाराज सुरियस्स रोगो, तेन रोगेन
 पतिपीळितो सुरियो मन्दं तपति । इमे खो महाराज सुरियस्स चत्तारो
 रोगा, तेसं अञ्जत्तेरेन पतिपीळितो सुरियो मन्दं तपती'ति ॥
 अच्छरियं भन्ते नागसेन, अब्भुतं भन्ते नागसेन, सुरियस्स पि ताव
 तेजोसम्पन्नस्स रोगो उप्पाजिस्सति, किमद्द अञ्जेसं सत्तानं ? । न'त्थि
 भन्ते, एसा विभत्ति अञ्जस्स अञ्जत्त त्वादिसेन बुद्धिभत्ता' ति ॥

[२१] भन्ते नागसेन, किस्स हेमन्ते सुरियो कठिनं तपति,
 नो तथा गिम्हे'ति ? । गिम्हे महाराज, अनुपहतं होति रजोजल्लं, वातवसु-
 भिता रेणू गगाना'नुगता होन्ति, आकासे पि अब्भा सुबड्डुळा होन्ति, महा-
 वातो च अधिमत्तं वायति । ते सब्बे नानाकुळा समायुता सुरियरंसयो
 पिदहन्ति । तेन गिम्हे सुरियो मन्दं तपति । हेमन्ते पन महाराज हेह
 पठवी निब्बुत्ता होति, उपरि मद्दमेघो उपड्डितो होति, उपसन्तं होति
 रजोजल्लं, रेणू च सन्तसन्तं गगने चरति, विगतवळाहको च होति आकासो,
 वातो च मन्दमन्दं वायति । एतेसं उपरतिया विसदा' होन्ति सुरियरंसियो,
 उपवातविमुत्तस्स सुरियस्स तापो अतिविय तपति । इदमे'त्थ महाराज, कारणं
 येन कारणेन सुरियो हेमन्ते कठिनं तपति, नो तथा गिम्हे'ति ॥ सब्बी-
 तिमुत्तो भन्ते, सुरियो कठिनं तपति, मेघादिसहगतो कठिनं
 तपती'ति ॥

सप्तमो वग्गो

[१] भन्ते नागसेन, सब्धे'व बोधिसत्ता पुत्तदारं देन्ति, उदाह्व वेस्सन्तरेने'व रञ्जा पुत्तदारं दिन्न'ति । सब्धे पि महाराज, बोधिसत्ता पुत्तदारं देन्ति, न वेस्सन्तरेने'व रञ्जा पुत्तदारं दिन्न'ति ॥ [275] अपि तु खो भन्ते नागसेन, तेषं अनुमतेन देन्ती'ति ॥ भरिया महाराज, अनुमता, दारका, पन बालताय विलपिंस्सु' । यदि ते अत्थतो जानेय्युं, ते पि अनुमोदेय्युं, न ते विलपेय्युं'ति ॥ दुक्करं भन्ते नागसेन, बोधिसत्तेन क्तं, यं सो अत्तनो ओरसे पिये पुत्ते ब्राह्मणस्स दासत्थाय अदासि । इदं पि दुत्तियं दुक्करतो दुक्करतरं, यं सो अत्तनो ओरसे पिये पुत्ते बालके तरुणके लताय बन्धित्वा तेन ब्राह्मणेन लताय अनुमज्जियन्ते दिस्वा अज्झुपेक्खि । इदं पि तत्तियं दुक्करतो दुक्करतरं, यं सो सक्केन बलेन बन्धना मुत्तिवा आगते दारके सारज्जमु'पगते पुनदे'व लताय बन्धित्वा अदासि । इदं पि चतुत्थं दुक्करतो दुक्करतरं, यं सो दारके—अयं खो तात यक्खो खादितुं नेति अम्हे'ति विलपन्ते—मा भायित्था'ति न अस्सासेसि । इदं पि पञ्चमं दुक्करतो दुक्करतरं, यं सो जालिस्स कुमारस्स रुदमानस्स पादेसु निपतित्वा—अळ तात कण्हाजिनं निवत्तेदि, अहमे'व गच्छामि यक्खेन सह, खादतु मं यक्खो'ति याचमानस्स एवं न सम्पटिच्छि । इदं पि छट्ठं दुक्करतो दुक्करतरं, यं सो जालिकुमारस्स—पासाणसमं नून ते तात हृदयं यं त्वं अम्हाकं दुक्खितानं पेक्खमानो निम्मानस्सके ब्रह्मरज्जे यक्खेन नीयमाने न निवारेसी'ति विलपमानस्स काळज्जं ना'कासि । इदं पन सत्तामं दुक्करतो दुक्करतरं, यं तस्स रुद्धप्रकळस्स (?) भीमभीमस्स नीते दारके अदस्सनं गमित्ते न फल्लि हृदयं सतथा वा सहस्सथा वा । पुञ्जकामेन मनुजेन किं परदुक्खपणेन, ननु नाम सकदानं दातब्बं होती'ति ॥

[२] दुक्करस्स महाराज, कच्चता बोधिसत्तस्स कित्तिसद्दो दससहस्सस्मिं लोकधातुया सदेवमनुस्सेसु अब्भुगत्तो, देवा देव[276]-भवने पकित्तेन्ति, असुरा असुरभवने पकित्तेन्ति, गरुळ गरुळभवने पकित्तेन्ति, नागा नागभवने पकित्तेन्ति, यक्खा यक्खभवने पकित्तेन्ति ॥ अनुपुब्बेन तस्स कित्तिसद्दो परम्पराय अज्जे'तरहि इध अम्हाकं समथं अनुपत्तो, तं मयं दानं पकित्तेन्ता निसिन्ना-सुदिनं उदाहु दुदिनं'ति । सो खो पना'यं महाराज, कित्तिसद्दो निपुणानं विज्जूनं विदून् विमावीनं बोधिसत्तानं दस-गुणे अनुदस्सति, कतमे दस ? अगेधता, निरालयता, चागो, प्हानं, अपुनरावत्तिता, सुखुमता, महन्तता, दुरनुबोधता, दुह्मभता, असदिसता बुद्धधम्मस्स] सो खो पना'यं महाराज, कित्तिसद्दो निपुणानं विज्जूनं विदून् विमावीनं बोधिसत्तानं इमे दस गुणा अनुदस्सती'ति^२ ॥

[३] भन्ते नागसेन, यो परं दुक्खापेत्वा दानं देति अपि नु तं दानं सुखविपाकं होति सग्संवत्तनकं'ति ? ॥ आम महाराज, किं वत्तब्बं'ति ॥ इक्ख भन्ते नागसेन, कारणं उपदस्सेही'ति ॥ इध महाराज, कोचि समणो वा ब्राह्मणो ■ सीलवा होति कल्याणधम्मो, सो भवेय्य पक्खहतो वा पीळसपी वा अज्जतरं वा व्याधि आपन्नो । तमे'नं यो कोचि पुज्जकामो यानं आरोपेत्वा पत्थितं देसम'नुपापेय्य । अपि ■ खो महाराज, तस्स पुरिसस्स ततोनिदानं किञ्चि सुखं निब्बत्तेय्य, सग्संवत्त-नकं तं कम्म'ति ? ॥ आम भन्ते, किं वत्तब्बं, हत्थियानं वा सो भन्ते पुरिसो लभेय्य अस्सयानं वा रथयानं वा, थले थल्लयानं, जले जल्लयानं देवेषु देवयानं, मनुस्सेसु मनुस्सयानं, तमेन^३ तदनुच्छविकत्तादनुलोमिकानि च'स्स सुखानि निब्बत्तेय्यु^४ । (सुगतितो सुगतिं गच्छेय्य, तेनेव कम्मभि-

२ There is no authority to correct this form as अनुदस्सति.

३-३ तदनुच्छविकं तदनुलोमिकं भवे भवे निब्बत्तेय्य, तदनुच्छविकानि च'स्स सुखानि निब्बत्तेय्यु । TC.

सन्देन इद्विद्यानं अभिरुह्य पत्थितं निम्बाननगरं पापुण्येयाति ॥ तेन हि
 महाराज, परदुःखापनेन दिन्नदानं सुखविपाकं होति सग्संवत्तकं [२७७]-तत्तकं
 यं सो पुरिसो बलिवहे दुःखापेत्वा एवरूपं सुखं अनुभवति ॥ अपरं पि
 महाराज, उत्तरि कारणं सुणोहि, यथा परदुःखापनेन दिन्नदानं सुखविपाकं
 होति सग्संवत्तकं । इध महाराज, यो कोचि राजा जनपदतो धम्मिकं
 बलिं उद्धरापेत्वा आणापवत्तनेन दानं ददेव्य, अपि तु खो सो महाराज,
 राजा ततोनिदानं किञ्चि सुखं अनुभवेव्य, सग्संवत्तजनकं तं दानं'ति ? ॥
 आम भन्ते, किं वत्तब्बं, ततोनिदानं सो भन्ते सो राजा उत्तरि अनेकस्त-
 सहस्ससुणं लभेव्य, राज्जूनं अतिराजा भवेव्य, देवानं अतिदेवो भवेव्य,
 ब्रह्मानं अतिब्रह्मा भवेव्य, सम्मणानं अतिसमणो भवेव्य, ब्राह्मणानं अतिब्राह्मणो
 भवेव्य, अरहन्तानं अतिअरह्हा भवेव्या'ति ॥ तेन हि महाराज, परदुःखापनेन
 दिन्नदानं सुखविपाकं होति सग्संवत्तकं, यं सो राजा बलिना जनं
 पीळेत्वा दिन्नदानेन एवरूपं उत्तरि अनुभवती'ति ॥

[४] अतिदानं भन्ते नागसेन, वेस्सन्तरेण रज्ज्व दिन्नं, यं सक्कं
 मरियं परस्स मरियत्थाय अदासि, सक्के ओरसे पुत्ते ब्राह्मणस्स दास-
 त्याय अदासि । अतिदानं नाम भन्ते नागसेन, लोके विदूहि निन्दितं गर-
 हितं । यथा नाम भन्ते नागसेन, अतिभारेण सक्कस्स अक्खो भिज्जति,
 अतिभारेण नाथा ओसीदति, अतिभुत्तेन भोजनं विसमं परिणामति,
 अतिवस्सेन धज्जं विनस्सति, अतिदानेन मोगक्खयं उपेति, अतिपापेन
 पठवी उपडव्हति, अतिरागेण उम्मत्तको होति, अतिदोसेन कज्जो होति,
 अतिमोहेन अनयं आपज्जति, अतिलोभेन चोरगाहणमु'पगच्छति,
 अतिभयेन निरुज्झति, अतिपूरेण नदी उत्तरति, अतित्रातेन असनि पतति,
 अतिअग्निना ओदनं उत्तरति, अतिसञ्चारेण न चिरं जीवति, एक्खे'व खो
 भन्ते नागसेन, अतिदानं नाम लोके विदूहि निन्दितं गरहितं । अतिदान

भन्ते नागसेन, वेस्सन्तरेन [278] रज्जा दिअं, न तत्थ किञ्चि फलं
इच्छित्थं^१ति ॥

[५] अतिदानं महाराज, लोके विदूहि वणिगतं थुतं पसत्थं । ये
केचि यादिसं कीदिसं दानं देन्ति, अतिदानदायी लोके किञ्चि पापुण्हा-
ति । यथा महाराज, अतिपवरताय दिव्वं वनमूलं गहितं पि ह्यपासे
ठित्तानं परजनानं न दस्सयाति, अगदो अतिजच्चताय^२ पीळय्य समुग्घातको
रोगानं अन्तकरो, अग्नि अतिजोत्तिताय ड्हति, उदकं अतिसीतताय
निब्बापेति, पद्दुमं अतिपरिसुद्धताय न उपलिप्पति वारिकहमेन, मणि
अतिगुणताय कामददो, वजिरं अतितिखिणताय विज्झति मणिमुत्ताफलिकं,
पठवी अतिमहन्ताय नरोरगभिग-पम्बिजलसेलपच्चतद्दुमे धारेति,
समुद्धो अतिमहन्ताय अपरिपूरणो, सिनेरु अतिभारिकताय अचलो,
आकासो अतिवित्थारताय अनन्तो, सुरियो अतिप्पभताय तिमिरं धा-
तेति, सीहो अतिजातिताय विगतभ्यो, मूळो अतिबलवताय पटिमह्लं
खिपं उक्खिपति, राजा अतिपुञ्जताय अधिपति, भिक्षु अतिसीलव-
न्ताय नागयक्खनरमरूहि नमस्सलीयो, बुद्धो अतिअग्गताय अनूपमो,
एवमे'व खो महाराज, अतिदानं नाम लोके विदूहि वणिगतं थुतं पसत्थं,
ये केचि यादिसं कीदिसं दानं देन्ति, अतिदानदायी लोके किञ्चि पापु-
णाति । (अतिदानेन वेस्सन्तरो राजा दससहस्सहि लोकधातुथा वणिगतो
थुतो पसत्थो महितो किञ्चित्तो, तेने'व अतिदानेन वेस्सन्तरो राजा अज्जे-
तरहि बुद्धो जातो अग्गो सदेवके लोके ॥)

[६] अथि पन महाराज, लोके उपनीयं दानं यं दक्खिण्ये अनुप्पत्ते
न दातव्वं^३ति ॥ दस खो पनि'मानि भन्ते नागसेन, दानानि यानि लोके

अदानसम्मतानि, यो तानि दानानि देति सो अपायगामी होति । कस्तमानि दस ? मज्जदानं नागसेन लोके अदानसम्मतं, यो तं दानं देति सो अपायगामी होति । समज्जदानं । पे । इत्थिदानं... उसभदानं... चित्तकम्मदानं.... [279] सत्थदानं.... विसदानं... सङ्खलिकदानं.... कुवकुटसूकरदानं.... तुलाकूटमान-कूटदानं.... भन्ते नागसेन, लोके अदानसम्मतं होति, यो तं दानं देति सो अपायगामी होति । इमानि खो भन्ते नागसेन, दस दानानि लोके अदानसम्मतानि, यो तानि दानानि देति सो अपायगामी होती'ति ॥ ना'हं तं महाराज, अदानसम्मतं पुच्छामि । इमं ख्वा'हं महाराज, तं पुच्छामि-अत्थि पन महाराज लोके ठपनीयं दानं यं दक्खिणेये अनुप्पत्ते न दातब्बं'ति ॥ न'त्थि भन्ते नागसेन, लोके ठपनीयं दानं यं दक्खि-णेय्ये अनुप्पत्ते न दातब्बं । चित्तप्पसादे उप्पन्ने केचि दक्खिणेय्यानं भोजनं देन्ति, केचि अज्झादनं, केचि सयनं, केचि आवसथं, केचि अत्थरण-पापुरणं, केचि दासीदातं, केचि खेत्तवत्थुं, केचि दिपदचतुष्पदं, केचि सतं सहस्सं सतसहस्सं, केचि महाराजं, केचि जीवितं पि देन्ती'ति ॥ यदि पन महाराज, केचि जीवितं पि देन्ति, किंकारणा वेस्सन्तरं दानपत्तिं अतिबाळ्हं परिपातेसि सुदिन्ने पुत्ते च दारे चा'ति ? । अपि नु खो महाराज, अत्थि लोकपक्कति लोकाचिण्णं—लभति पिता पुत्तं इण्हो वा आजीविकपक्कतो वा आवपितुं वा विक्किणितुं वा'ति ? ॥ आस भन्ते, लभति पिता पुत्तं इण्हो वा आजीविकपक्कतो वा आवपितुं ■ विक्किणितुं वा'ति ॥ यदि महाराज, लभति पिता पुत्तं इण्हो वा आजीविकपक्कतो वा आव-पितुं वा विक्किणितुं वा, वेस्सन्तरो पि महाराज राजा अलभमानो सव्वञ्जु-तवाणं उपदुतो दुक्खितो तस्स धम्मधनस्स पटिलाभाय पुत्तदानं आव-पेसि च विक्किणि च । इति महाराज, वेस्सन्तरेण रज्जा अज्जेसं दिमं येव दिमं, कत्तं येव कत्तं । विस्स पन त्वं महाराज तेन दानेन वेस्सन्तरं दानपत्तिं अतिबाळ्हं अपसादेसी'ति ? ॥

[७] नाहं भन्ते नागसेन, वेस्सन्तरस्स दानपत्तिनो दानं गरहामि अपि च पुत्तदारं याचन्ते निमिन्त्वा [280 अतानं दातब्बं'ति ॥ एवं खो महाराज, असम्भिकारणं, यं पुत्तदारं याचन्ते अत्तानं ददेय्य । यं यं हि याचन्ते तं तदेव दातब्बं, एतं सपुत्तिसानं कम्मं । यथा महाराज, कोचि पुरिसो पानीयं आहरापेय्य, तस्स यो भोजनं ददेय्य; अपि नु सो महाराज पुरिसो तस्स किञ्चकारी अस्सा'ति ? ॥ ■ हि भन्ते, यं सो आहरापेति, तमेव तस्स देन्तो किञ्चकारी अस्सा'ति ॥ एवमेव खो महाराज, वेस्सन्तरो राजा ब्राह्मणो पुत्तदारं याचन्ते पुत्तदारं येव अदासि । सचे महाराज, ब्राह्मणो वेस्सन्तरस्स सरीरं याचेय्य, न सो महाराज, अत्तानं रक्खेय्य, न^५ कम्भेय्य^६ न रज्जेय्य, तस्स दिन्नं परिचत्तं येव सरीरं भवेय्य । सचे महाराज, केचि वेस्सन्तरं दानपत्तिं उपगन्त्वा याचेय्य—दासत्तं मे उपेही'ति दिन्नं परिचत्तं येव'स्स सरीरं भवेय्य, न सो दत्त्वा तपेय्य । रज्जो महाराज, वेस्सन्तरस्स कायो बहुसाधारणो । यथा महाराज पक्कं भंसपेसि बहुसाधारणा, एवमेव खो महाराज रज्जो वेस्सन्तरस्स कायो बहुसाधारणो । यथा वा पन महाराज फलितो रुक्खो नानादिजगणसाधारणो, एवमेव खो महाराज रज्जो वेस्सन्तरस्स कायो बहुसाधारणो । किञ्कारणा—एवाहं पटिपज्जन्तो सम्मा-सम्बोधि पापुणिस्सामी'ति । यथा महाराज पुरिसो अधनो धनत्थिको धनपरियेसने चरमानो अजपथं सङ्कुपथं वेत्तपथं गच्छति, जलधलवाणिज्जं करोति, कायेन वाचाय मनसा धनं आराधेति, धनप्पटिळाभाय वायमति । एवमेव खो महाराज वेस्सन्तरो दानपत्ति अधनो बुद्धधनेन सम्बञ्जुत्तजाणरत्तनप्पटि-ळाभाय याचकानं धनघञ्जं दासीदासं यानवाहनं सक्कलसापतेय्यं सर्वं पुत्तदारं अत्तानं च चजित्वा सम्मासम्बोधिं येव परियेसति । यथा वा पन महाराज अमक्खो मुद्धकायो मुद्धा-[281]-धिकरणं यं किञ्चि गोहे धनघञ्जं हिर-

उक्तसुवर्णं तं सत्त्वं दत्त्वा पि मुदपटिलाभाय वायमति । एवमे'व खो महाराज,
वेस्सन्तरो दानपति सत्त्वं तं बाहिरम्भन्तरं धनं दत्त्वा जीवितं'पि परेसं
दत्त्वा सम्मासम्बोधि येव परियेसति ॥

[८] अपि च महाराज, वेस्सन्तरस्स दानपतिनो एवं अहोसि—यं सो
ब्राह्मणो याचति तमेवा'हं तस्स देन्तो किञ्चकारी नाम होमी'ति, एवं सो
तस्स पुत्तदारम'दासि । न खो महाराज वेस्सन्तरो दानपति देस्सताय ब्राह्मणस्स
पुत्तदारम'दासि, न अदस्सनकामताय पुत्तदारम'दासि, न अतिबहुक्का मे
पुत्तदारा, न सक्कोमि ते पोसेतुं'ति पुत्तदारम'दासि, ■ उक्कण्ठितो—
अणिया मे'ति नीहरितुकामताय पुत्तदारम'दासि । अथ खो सम्बज्जुतवाणर-
तनस्से'व पियत्ता सम्बज्जुतवाणस्स कारणा वेस्सन्तरो राजा एवरूपं अतुलं
विपुलम'नुत्तरं पियं मनापं दयितं पाणसमं पुत्तदारदानवरं ब्राह्मणस्स अदासि ।
भासितं पे'तं महाराज भगवता देवातिदेवेन चरियापिटके—

न मे देस्सा उभो पुत्ता मही देवी न देस्सिया ।

सम्बज्जुतं पियं मय्हं तस्म पिये अदास'हं'ति ॥

[९] तत्र महाराज, वेस्सन्तरो राजा पुत्तदारं दत्त्वा पण्णसालं
पविसित्वा निपज्जि, तस्स अतिपेमेन दुक्खितस्स बलक्खोको उप्पज्जि,
हृदयवत्थु उण्हम'होसि, नासिकाय अण्णहोन्तिया मुखेन उण्हे अस्सास-
पस्सासे विस्सज्जेसि, अस्सूनि परिवत्तित्वा लोहितबिन्दूनि द्रुत्वा नेत्तेहि
निक्खमिस्सु । एवं खो महाराज, दुक्खेन वेस्सन्तरो राजा ब्राह्मणस्स
पुत्तदारम'दासि—मा मे दानपथो परिहायी'ति । अपि च महाराज,
वेस्सन्तरो राजा द्वे अत्थवसे पटिच्च ब्राह्मणस्स द्वे दारके अदासि । कतमे
द्वे ? दानपयो च मे अपरिहीनो भविस्सति, दुक्खिते च मे पुत्तके वनमूल-
फलेहि इतोनिदानं अय्यको गोवेस्सती'ति ॥ [282] जानाति हि

महाराज, वेस्सन्तरो राजा—न मे दारका सक्का केनचि दासभावेन भुञ्जितुं, इमे च दारका अप्यको निक्किणित्ससि, एवं अम्हाकं पि गमनं भविस्सती'ति । इमे खो महाराज, द्वे अत्यवसे पटिच्च ब्राह्मणस्स द्वे दारके अदासि ॥

[१०] अपि च महाराज, वेस्सन्तरो राजा जानाति—अयं खो ब्राह्मणो जिण्णो बुड्ढो महल्लको दुब्बलो भग्गो दण्डपरायणो खीणायुको परित्तपुज्जो, ने'सो सम्मथो इमे दारके दासभोगेन भुञ्जितुं'ति । सक्कुणेव्व पन महाराज, पुरिसो पाकतिकेन बलेन इमे चन्दिमसुरिये एवं महिद्धिके एवं महानुभावे गहेत्वा पेळ्ळय वा समुग्गे वा पक्खिपित्वा निप्पजे कक्का थाळकपरिभोगेन परियुञ्जितुं'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ एवमेव खो महाराज, इमस्मिं लोके चन्दिमसुरियपटिभागस्स वेस्सन्तरस्स दारका न सक्का केनचि दासभावेन भुञ्जितुं । अपरं पि महाराज, उत्तरिं कारणं सुणोहि येन कारणेन वेस्सन्तरस्स दारक न सक्का केनचि दासभोगेन भुञ्जितुं ॥

[११] यथा महाराज, रज्जो चक्कवत्तिस्स मणिरतनं सुमं जातिमत्तं अट्ठंसं सुपरिकम्मतं चतुहत्था'यमं सक्कन्नाभिपरिमाणं न सक्का केनचि पिळोतिकय्य वेठ्ठेत्वा पेळ्ळय पक्खिपित्वा सत्यक्कनिसाने'परिभोगेन परिभुञ्जितुं, एवमे'व खो महाराज, लोके चक्कवत्तिरज्जो मणिरतनपटिभागस्स वेस्सन्तरस्स दारका न सक्का केनचि दासभोगेन भुञ्जितुं । अपरं पि महाराज, उत्तरिं कारणं सुणोहि येन कारणेन वेस्सन्तरस्स दारका न सक्का केनचि दासभोगेन भुञ्जितुं । यथा महाराज, तिथा पभिञ्जो सन्वसेतो सत्तप्पतिद्धितो अट्ठरत्तनु'ब्बेधो नवरत्तना'यामपरिणाहो पासादिको

दस्सणीयो उपोसथो नगराजा न सक्का केनचि सुप्पेन वा सरावेन वा
पिदहितुं, गोवच्छको विय वच्छकसाळाय पक्खिपित्वा [283] परिहरितुं
वा, एवमे'व खो महाराज, लोके उपोसथनागराजपटिभागस्स वेस्सन्तरस्स
दारका न सक्का केनचि दासभोगेन भुञ्जितुं ॥

[१२] अपरं पि महाराज, उत्तरिं कारणं सुणोहि येन कारणेन वेस्स-
न्तरस्स दारका न सक्का केनचि दासभोगेन भुञ्जितुं । यथा महाराज,
महासमुदो दीघपुथुलवित्थिण्णो गम्भीरो अप्पमेय्यो दुरुत्तरो अपरियो-
गाब्धो अनावटो ■ सक्का केनचि सम्बन्ध पिदहित्वा एकत्थियेन परिभोगं
कातुं, एवमे'व खो महाराज, लोके महासमुदपटिभागस्से'व वेस्सन्तरस्स
दारका न सक्का केनचि दासभोगेन भुञ्जितुं ॥

[१३] अपरं पि महाराज, उत्तरिं कारणं सुणोहि येन कारणेन
वेस्सन्तरस्स दारका न सक्का केनचि दासभोगेन भुञ्जितुं । यथा
महाराज, हिमवन्तो पम्बतराजा पञ्चयोजनसतं अब्बु'गत्तो *
नभे तिसहस्सयोजना'यामवित्थारो चतुरासीतिकूटसहस्सपटिमण्डितो पञ्चनं
महानदीस्तानं पम्बो महाभूतगणालयो नानाविधगन्धधरो दिम्बोसधसत-
समलङ्कितो नभे बलाहको विय अब्बु'गत्तो * दिस्सति, एवमे'व खो
महाराज, हिमवन्तपम्बतराजपटिभागस्स वेस्सन्तरस्स दारका न सक्का
केनचि दासभोगेन भुञ्जितुं । अपरं पि महाराज, उत्तरिं कारणं । पे ।
भुञ्जितुं । यथा महाराज, रत्तन्धकारतिमिसायं उपरिपम्बतमो जलमानो महा
अगिक्खन्धो सुविदूरे पि पञ्जायति, एवमे'व खो महाराज, वेस्सन्तरो राजा
पम्बतमो जलमानो महाअगिक्खन्धो विय सुविदूरे पि पाकटो पञ्जायति ।
तस्स दारका न सक्का केनचि दासभोगेन भुञ्जितुं ॥ अपरं पि महाराज,

उत्तरीं कारणं सुणोहि येन कारणेन वेस्सन्तरस्स दारका न सक्का केनचि दासभोगेन भुञ्जितुं । यथा महाराज, हिमवन्ते पञ्चते नागपुष्पसमये उज्जुवाते वायन्ते दस द्वादस योजनानि पुष्पगन्धो वायति, एवमे'व [२८४] खो महाराज, वेस्सन्तरस्स रज्जो पि योजनसतसहस्सेहि पि थाव अकनिद्धभवनं एत्थ'न्तरे सुगसुरगल्लगन्धव्वयक्खरक्खसमहोरगकिन्नरइन्दभक्केसु कित्तिसदो अब्भु'मत्तो सीलवरागन्धो च'स्स सम्पवायति, तेन तस्स दारका न सक्का केनचि दासभोगेन भुञ्जितुं ॥

[१४] अनुसिद्धो महाराज, जालिकुमारो पितरा वेस्सन्तरेन रज्ज्वा—अय्यको ते तात तुम्हे ब्राह्मणस्स धनं दत्त्वा निक्किणन्तो तं निक्खसहस्सं दत्त्वा निक्किणातु, कण्हाजिनं निक्किणन्तो दाससतं दासिसतं हत्थिसतं अस्ससतं धेनुसतं उसभसतं निक्खसतं'ति सच्चसतं दत्त्वा निक्किणातु । यदि ते तात अय्यको तुम्हे ब्राह्मणस्स हत्थतो अण्णाय बलस्य मुधा गण्हाति, मा तुम्हे अय्यक्खस्स वचनं करित्थ, ब्राह्मणस्से'व अनुयायिनो होया'ति एवम'नुसासित्वा पेसेसि । ततो जालिकुमारो गन्त्वा अय्यकेन पुढो कथेसि—

सहस्सग्घं हि मं तात ब्राह्मणस्स पिता अदा ।

अथो कण्हाजिनं कज्जं हत्थीनं च सत्तेन चा'ति ॥

सुनिब्बेठितो भन्ते नागसेन, पञ्चो, सुभिन्नं दिट्ठिजालं, सुमहितो परण्णवदो, सक्खसमयो सुदीपितो, व्यञ्जनं सुपरिसोधितं, सुविभक्तो अत्थो, एवमे'तं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[१५] भन्ते नागसेन, सब्बे, व बोधिसत्ता दुक्करकारिकं करोन्ति, उदाहु गोतमेने'व बोधिसत्तेन दुक्करकारिका कता'ति ॥ न'त्थि महाराज, सब्बेसं बोधिसत्तानं दुक्करकारिका, गोतमेने'व बोधिसत्तेन दुक्करकारिका कता'ति ॥ भन्ते नागसेन, यदि एवं, अयुत्तं यं बोधिसत्तानं बोधिसत्तेहि वेमत्तता

होती'ति ॥ [२८५] चतूहि महाराज, ठानेहि बोधिसत्तानं बोधिसत्तेहि वेमत्तता होति । कतमेहि चतूहि ? कुलवेमत्तता, अद्धानवेमत्तता, आयुवेमत्तता पमाणवेमत्तता'ति । इमेहि खो महाराज चतूहि ठानेहि बोधिसत्तानं बोधिसत्तेहि वेमत्तता होति । सब्बेसं पि महाराज बुद्धानं रूपे सीले समाधिं पञ्जाय विमुत्तिया विमुत्तिजाणदस्सने चतुवेसारब्जे दसतथागतबले छवसाधारणभाणे चुवसबुद्धभाणे अद्धारसबुद्धधम्मे केवले च बुद्धधम्मे न'त्थि वेमत्तता, सब्बे पि बुद्धा बुद्धधम्मेहि समसमा'ति ॥

[१६] यदि भन्ते नागसेन, सब्बे पि बुद्धा बुद्धधम्मेहि समसमा, केन कारणेन गोतमेने'व बोधिसत्तेन दुक्करकारिका कत्ता'ति ॥ अपरिपक्के महाराज भाणे अपरिपक्काय बोधिया गोतमो बोधिसत्तो नेक्खम्मम'भिनिकखन्तो, अपरिपक्कं भाणं परिपाचयमानेन दुक्करकारिका कत्ता'ति ॥ भन्ते नागसेन, केन कारणेन बोधिसत्तो अपरिपक्के भाणे अपरिपक्काय बोधिया महाभिनिकखमनं निक्खन्तो, ननु नाम भाणं परिपाचेत्वा परिपक्के भाणे निक्खमितब्बं'ति ? ॥

[१७] बोधिसत्तो महाराज, विपरीतं इत्या'गारं दिस्स विप्पटिसारी अहोसि, तस्स विप्पटिसारिस्स अरति उप्पब्धि, अरतिचित्तं उप्पन्नं दिस्सा अज्जतरो मारकायिको देवपुत्तो—अयं खो कालो अरतिचित्तस्स विनोदनाय'ति वेहासे ठ्वा इदं वचनम'ब्रवि—मारिस्स मारिस्स, मा खो त्वं उक्कण्ठितो अहोसि, इतो ते सत्तमे दिवसे दिब्बं चक्करतनं पातुमविस्सति सहस्सारं सनेमिकं सनाभिकं सब्बाकारपरिपूरं, पठविगतानि च ते रतनानि आक्षासद्धानि च समये'व उपगच्छिस्सन्ति, द्विसहस्सपरित्तदीपपरिवारेसु चतूसु महादीपेषु एकमुखेन भाणा पवत्तिस्सति, परोसहस्सं च ते पुत्ता

भविस्सन्ति सृरा वीरुद्धरूपा परसेनप्पमदना, तेहि पुत्तेहि परिकिण्णो सत्तरत्तनसमन्नागतो चतुदीपमनुसासिस्ससी'ति । यथा नाम दिवसं तत्तं अयोसूळं^{१०} [२८६] सम्बत्थ डई^{११}त्तं कण्णसोत्तं पविसेय्य, एवमे'व खो महाराज, बोधिसत्तस्स तं वचनं कण्णसोत्तं पविसित्य, इति सो पकतिया' व उक्कण्ठितो तस्सा देवताय वचनेन भिय्योसोमत्ताय उब्बिज्जि संविज्जि संवेगमा'पज्जि । यथा वा पन महाराज, महतिमहाअग्गिक्खन्धो जलमानो अज्जेन क्खेन उपदहितो भिय्योसोमत्ताय जलेय्य, एवमे'व खो महाराज, बोधिसत्तो पकतिया' व उक्कण्ठितो तस्सा देवताय वचनेन भिय्योसोमत्ताय उब्बिज्जि संविज्जि संवेगमा'पज्जि । यथा वा पन महाराज, महापठवी पक्कितितिन्ता निम्बत्तहरितसइला आसित्तोदका चिक्खल्लुजाता पुनदेव महामेघे अतिवट्टे भिय्योसोमत्ताय चिक्खल्लुतरा अस्स, एवमे'व खो महाराज, बोधिसत्तो पकतिया' व उक्कण्ठितो तस्स देवताय वचनेन भिय्योसोमत्ताय उब्बिज्जि संविज्जि संवेगमापज्जी'ति ॥

[१८] अपि नु खो भन्ते नागसेन, बोधिसत्तस्स यदि सत्तमे दिवसे दिब्बं चक्करत्तनं निब्बत्तेय्य, पटिनिवत्तेय्य बोधिसत्तो दिब्बे चक्करत्तने निब्बत्ते'ति ॥ न हि महाराज, सत्तमे दिवसे बोधिसत्तस्स दिब्बं चक्करत्तनं निब्बत्तेय्य, अपि च पलोभनत्थाय ताथ देवताय मुत्ता भणितं । यदि पि महाराज, सत्तमे दिवसे दिब्बं चक्करत्तनं निब्बत्तेय्य, बोधिसत्तो न निब्बत्तेय्य । किंकारणं ? अनिच्चं'ति महाराज बोधिसत्तो दब्बं अगगहेसि, दुक्खं अनत्ता'ति दब्बं अगगहेसि उपादानक्खयं पत्तो'ति । यथा महाराज अनोत्तदहतो उदकं गह्वं नदिं पविसति, गङ्गाय नदिया महास्सुदं पविसति, महास्सुदतो पातालमुखं पविसति, अपि नु तं उदकं पाता-

लमुक्तातं पटिनिवसित्वा महासमुद्रं पविसेष्य, महासमुद्रतो गङ्गं नदिं पविसेष्य गङ्गाय नदिया पुन अनोत-[287]-तं पविसेष्या'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ एवमे'व खो महाराज बोधिसत्तेन कप्पानं सतसहस्रं चतुरो च असङ्ख्ये कुसलं परिपाचितं इमस्स भक्स्स कारणा, सो'यं अन्ति-मम्भो अनुष्यत्तो, परिपक्वं बोधिजाणं, छहि वस्सेहि बुद्धो भविस्सति सबञ्जु लोके अग्गपुग्गळो, अपि तु खो महाराज बोधिसत्तो चक्कवत्तनका-रणा पटिनिवत्तेष्या'ति ॥ न हि भन्ते'ति ? ॥

[१९] अपि च महाराज, महापठनी परिवत्तेष्य सकन्ननसप-ज्जता, न त्वे'व बोधिसत्तो पटिनिवत्तेष्य अपत्वा सम्मासम्बोधिं । आरोहे-ष्य पि चे महाराज, गङ्गाय उदकं पटिस्तोतं, न त्वे'व बोधिसत्तो पटिनि-वत्तेष्य अपत्वा सम्मासम्बोधिं । विह्वस्सेष्य पि महाराज, महासमुद्रो अपरिमितजलधरो गोपदे उदकं विय, न त्वे'व बोधिसत्तो पटिनिवत्तेष्य अपत्वा सम्मासम्बोधिं । फलेष्य पि चे महाराज, सिनेरुपज्जतराजा सतधा वा'सहस्सधा वा, न त्वे'व बोधिसत्तो पटिनिवत्तेष्य अपत्वा सम्मासम्बोधिं । पतेय्युं पि चे महाराज, चन्दिमसुरिया सत्तारक्का लेडु विय छमार्यं, न त्वे'व बोधिसत्तो पटिनिवत्तेष्य अपत्वा सम्मासम्बोधिं । संवट्टेय्य पि चे महाराज, आकासो किलङ्गमिव, न त्वे'व बोधिसत्तो पटिनिवत्तेष्य अपत्वा सम्मासम्बोधिं । किंकारणा ? पदाल्लित्ता सब्बबन्धनाना'ति ॥

[२१] भन्ते नागसेन, कति लोके बन्धनानी'ति ? ॥ दस खो पनि'मानि महाराज लोके बन्धनानि, येहि बन्धनेहि बद्धा सत्ता न निक्खमन्ति, निक्ख-मित्वा पि पटिनिवत्तन्ति । कतमानि दस ? माता महाराज, लोके बन्धनं, पिता महाराज लोके बन्धनं, भरिया महाराज लोके बन्धनं, पुत्ता महाराज लोके बन्धनं, अती महाराज लोके बन्धनं, मित्त महाराज लोके बन्धनं, धनं

महाराज लोके बन्धनं, लाभसक्कारो [288] महाराज लोके बन्धनं, इत्सरियं महाराज लोके बन्धनं, पञ्चकामगुणा महाराज लोके बन्धनं । इमानि खो महाराज, दस लोके बन्धनानि, येहि बन्धनेहि बद्धा सत्ता न निवस्समन्ति, निक्खमित्था पि पट्ठिनिवत्तन्ति । तानि दस बन्धनानि बोधिसत्तस्स छिन्नानि पदाळितानि । तस्मा महाराज बोधिसत्तो न पट्ठिनिवत्तती' ति ॥

[२२] भन्ते नागसेन, यदि बोधिसत्तो उप्पजे अरतिचित्ते देवताय वचनेन अपरिपक्काय बोधिया नेक्खमभिनिकलन्तो, किं तस्स दुक्करकारिकाय कंताय, ननु नाम सब्बभक्खेन भवितव्वं जाणपरिपाकं आगमयमानेना'ति ? ॥ दस पनि'मे खो महाराज, पुग्गला लोकस्मिं ओज्जाता अवज्जाता हीळ्ळिता खीळ्ळिता गरहिता परिभूता अचित्तिक्ता । कतमे दस ? इत्थी महाराज, विधवा लोकस्मिं ओज्जाता अवज्जाता हीळ्ळिता खीळ्ळिता गरहिता परिभूता अचित्तिक्ता । दुब्बलो महाराज पुग्गलो....अमित्तव्वति महाराज पुग्गलो...महग्घसो महाराज पुग्गलो...अगरुक्कुलवासिको महाराज पुग्गलो....पापमित्तो महाराज पुग्गलो....धनहीनो महाराज पुग्गलो....आचारहीनो महाराज पुग्गलो....कम्महीनो महाराज पुग्गलो....पयोगहीनो महाराज पुग्गलो, लोकस्मिं ओज्जातो अवज्जातो हीळ्ळितो खीळ्ळितो गरहितो परिभूतो अचित्तिक्को । इमे खो महाराज, दस पुग्गला लोकस्मिं ओज्जाता अवज्जाता हीळ्ळिता खीळ्ळिता गरहिता परिभूता अचित्तिक्ता । इमानि खो महाराज दस ठानानि अनुस्सरमानस्स बोधिसत्तस्स एवं सज्जा उप्पज्जि—मा'हं कम्महीनो अस्सं पयोगहीनो गरहितो देवमनुस्सानं, यं नूना'हं कम्मस्सामी अस्सं कम्मगह कम्मा'विपतेय्यो कम्मसीलो कम्मघोरिय्यो कम्मनिकेतवा अप्पमत्तो विहरेय्य'ति । एवं खो महाराज बोधिसत्तो जाणं परिपाचेन्तो दुक्करकारिकं अवासी'ति ॥

[२३] भन्ते नागसेन, बोधिसत्तो दुक्करकारिकं करोन्तो [289]
एवमा'ह--न खो पना'हं इमाय कटुकाय दुक्करकारिकाय अधिगच्छमि
उत्तरिमुत्तुस्सधम्मो अलमरियवाणदस्सविसेसं, सिया नु खो अज्जो मग्गो
बोधाया'ति । अपि नु तस्मिं समये बोधिसत्तस्स मग्गं आरब्भ सतिसम्भोसो
अहोसी'ति ॥ पञ्चवीसति खो पनि'मे महाराज, चित्तदुब्बलीकरणा
धम्मो येहि दुब्बलीकतं चित्तं न सम्मा समाधियति आसवानं खयाय । कतमे
पञ्चवीसति ? कोधो महाराज चित्तस्स दुब्बलीकरणो धम्मो येन दुब्बली-
कतं चित्तं न सम्मा समाधियति आसवानं खयाय । उपनाहो, भक्खो^{१२} ;
पलासो, इस्सा, मच्छरियं, माया, साठेय्यं, धम्मो, सारम्मो, मानो, अतिमानो,
मदो, पमादो, यीनमिद्धं, नन्दी, आलस्यं, पापमित्ता, रूपा, सहा, गन्धा,
रसा, फोढब्बा, खुदापिपासा, अरति महाराज चित्तदुब्बलीकरणो धम्मो,
येन दुब्बलीकतं चित्तं न सम्मा समाधियति आसवानं खयाय । इमे खो
महाराज, पञ्चवीसति चित्तदुब्बलीकरणा धम्मो येहि दुब्बलीकतं चित्तं
न सम्मा समाधियति आसवानं खयाय । बोधिसत्तस्स महाराज, खुदा-
पिपासा कार्यं परियादियिषु, कार्ये परियादिण्णे चित्तं ■ सम्मा समा-
धियति आसवानं खयाय । सतसहस्सं महाराज, कप्पानं चतुरो च अस्सहेय्ये
कप्पे बोधिसत्तो चतुन्नं येव अरियसच्चानं अभिसमयं अन्वेसि तासु तासु
जातिषु, किं पन'स्स पच्छिमे भवे अभिसमयजातियं मग्गं आरब्भ सति-
सम्भोसो हेस्सति ? । अपि च महाराज, बोधिसत्तस्स सज्जामत्तं उपज्जि--सिया
नु खो अज्जो मग्गो बोधिया'ति । पुब्बे खो महाराज बोधिसत्तो एक-
मासिको समानो पितु सक्कस्स कम्मन्ते सीताय जम्बुअथाय सिरिस-
यने पल्लङ्गं आभुजित्वा निसिन्नो निविचे'व कामेहि विविच अजुसलेहि
धम्मोहि सवितक्कं सविचारं विवेकजं पीतिसुखं पठमज्ज्ञानं उपस-

[290] पञ्च विहासि । पे । चतुर्थज्ज्ञानं उपसम्पन्नं विहासीति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छामि । आणं परिपाचन्तो बोधिसन्तो दुक्करकारिकं अकासीति ॥

[२४] भन्ते नागसेन, कतमं अधिमत्तं बलवतरं, कुसलं व अकुसलं वाति ? ॥ कुसलं महाराज अधिमत्तं बलवतरं, नो तथा अकुसलंति ॥ नाहं भन्ते नागसेन, तं वधनं सम्पटिच्छामि—कुसलं अधिमत्तं बलवतरं नो तथा अकुसलंति । दिस्सन्ति भन्ते नागसेन, इध पाणातिपातिनो अदिच्चादायिनो कामेसु मिच्छाचारिनो मुसावादिनो गमवा-तका पन्थदूसका नेकतिका वध्निका, सब्बे ते तावत्केन पापेन लभन्ति हत्यच्छेदं पादच्छेदं हत्यपादच्छेदं कण्णच्छेदं नासच्छेदं कण्णनासच्छेदं बिलङ्गपालिकं सङ्गमुण्डिकं राहुमुखं जोतिमालिकं हत्यपज्जोतिकं एरकवत्तिकं चीरकवासिकं एणोप्यकं बळिसर्मसिकं कट्टापणकं खारापतच्छिकं पलिषपरि-यत्तिकं पलालपीठकं, तत्तेन पि तेलेन ओसिञ्चनं, सुनखेहि पि खादापनं सूलापेन, असिना पि सीसच्छेदनं । केचि रत्ति पापं कक्ख रत्ति येव विपाकं अनुभवन्ति, केचि रत्ति कत्वा दिवा येव अनुभवन्ति, केचि दिवा कत्वा दिवा येव अनुभवन्ति, केचि दिवा कत्वा रत्ति येव अनुभवन्ति । केचि द्वे तथो दिवसे वीतिवत्ते अनुभवन्ति । सब्बे पि ते दिट्ठे' व धम्मे विपाकं अनुभवन्ति ॥ अत्थि पन भन्ते नागसेन, कोचि एक्कस्स वा द्विजं वा तिण्णं वा चतुर्त्तं वा पञ्चत्तं वा दसत्तं वा सतस्स वा सहस्सस्स वा सतसहस्सस्स वा सपरिवारं दानं दत्वा दिट्ठधम्मिकं भोगं वा यत्तं वा सुखं वा अनुभविता, सीलेन वा उपोसथ-कम्मेन वाति ? ॥ अत्थि [291] महाराज चत्तारो पुरिसा दानं दत्वा सीलं समाधियित्वा उपोसथकम् कत्वा दिट्ठे' व धम्मे तेने'व सरीदेहेन तिदसपुरे समनुपत्ताति ॥ को च को च भन्ते'ति ? ॥ भन्धाता महाराज राजा निमिराजा, साधीनो राजा, गुत्तिलो च गन्धब्बोति ॥

[२५] भन्ते नागसेन, अनेकेहि तं भवसहस्सेहि अन्तरितं, द्वित्रिंशत् अम्हत्वं एतं परोक्षं । यदि समर्थो सि, वत्तमानके भवे भगवतो धरमानकाले कथेही'ति ॥ वत्तमानके पि महाराज, भवे पुण्णको दासो धेरस्स सारिपु-
त्तस्स भोजनं दत्त्वा तदद्दे'व सेट्ठिद्वानं अञ्जु'पगतो, सो एतरहि पुण्णको सेट्ठी'
ति पञ्चायि । गोपालमाता देवी अत्तनो केसे विविकणित्वा लद्धेहि अद्दहि
कह्णपणेहि धेरस्स महाकच्चायनस्स अत्तहमवस्स पिण्डपातं दत्त्वा
तदद्दे'व रज्जो चण्डपज्जोत्तस्सै' अगमहेसितं पत्ता । सुप्पिया उपासिका
अञ्जतरस्स गिलानभिक्षुनो अत्तनो ऊरुमंसेन पटिच्छादनियं दत्त्वा दुतिय-
दिवसे येव रुद्धवणा सच्छवी वरोगा जाता । मल्लिका देवी भगवतो अभि-
दोसिकं कुम्मासपिण्डं दत्त्वा तदद्दे'व रज्जो कोसलस्स अगमहेसी जाता ।
सुमनो मालाकरो अद्दहि सुमनपुप्फमुट्ठीहि भगवन्तं पूजेत्त्वा तं दिवसं येव
महासम्पत्तिं पत्तो । एकसाट्ठको ब्राह्मणो उत्तरसाट्ठकेन भगवन्तं पूजेत्त्वा
तं दिवसं येव सब्बद्वकं लभि । सब्बे पे'ते महाराज, दिट्ठधम्मिकं भोगं च
यसं च अनुभविस्सू'ति ॥ भन्ते नागसेन, विचिणित्वा परिपेसित्वा छ जने
येव अइसासी'ति ॥ आम महाराजा'ति ॥

[२६] तेन हि भन्ते नागसेन, अकुसलं येव अधिमतं बलवतरं
नो तथा अकुसलं । अहं हि भन्ते नागसेन, एक दिवसं येव दस पि
पुरिसे पस्सामि पापस्स कम्मस्स विपाकेन सूखेसु आरोपेन्ते वीसतिं पि तिसं
पि चत्ताळीसं पि पञ्चासं पि [२९२] पुरिसे पुरिससतं पि पुरिससहस्सं
पि पस्सामि पापस्स कम्मस्स विपाकेन सूखेसु आरोपेन्ते । नन्दवुल्लस्स
भन्ते नागसेन, भइसालो नाम सेनापतिपुत्तो अहोसि, तेन च रज्जा
चन्दगुत्तेन सङ्गामे समुपब्वूढो अहोसि । तस्मिं खो पन भन्ते
नागसेन, सङ्गामे उभतो बलकाये असीति कक्कचरूपानि अहेसुं । एकास्मि

किर सीसकलन्दे परिपुण्णे एकं कब्बन्धरूपं उड्ढति, सम्बे पे'ते पापस्स येव कम्मस्स विपाकेन अनयव्यसनं आपन्ना । इमिना पि भन्ते नागसेन, कारणेन भणामि—अकुत्सलं येव अधिमत्तं बलवतरं, नो तथा कुत्सलं' ति ॥ सूयति भन्ते नागसेन, इमस्मि बुद्धसासने कोसलेन रज्जा असदिसदानं दिन्नं'ति? ॥ आम महाराज सूयती'ति ॥ अपि नु खो भन्ते नागसेन, कोसलराजा तं असदिसदानं दत्त्वा ततोनिदानं किञ्चि दिट्ठधम्मिकं भोगं वा यस्स वा सुखं ■ पटिलमी'ति ? ॥ न हि महाराजा'ति ॥

[२७] यदि भन्ते नागसेन, कोसलराजा एकरूपं अनुत्तरं दानं दत्त्वा पि न लमि ततोनिदानं दिट्ठधम्मिकं भोगं वा यस्स वा सुखं वा, तेन हि भन्ते नागसेन, अकुत्सलं येव अधिमत्तं बलवतरं, नो तथा कुत्सलं'ति ॥

[२८] परित्तत्ता महाराज, अकुत्सलं खिप्पं परिणमति, विपुलत्ता कुत्सलं दीघेन कालेन परिणमति । उपमाय पि महाराज, एतं उपपरिस्मितव्वं । यथा महाराज, अपरन्ते जनपदे कुमुदभण्डिका नाम धञ्जजाति मासद्धना अन्तोगेहगता होसि, सालियो छप्पश्चमासेहि परिणमन्ति । किं पने'त्य महाराज, अन्तरं को विसेसो कुमुदभण्डिकाय च सालीनं वा'ति ? ॥ परित्तत्ता भन्ते कुमुदभण्डिकाय, विपुलत्ता च सालीनं । सालियो भन्ते नागसेन, राजारहा राजभोजनं, कुमुदभण्डिका दासकम्मकरानं भोजनं'ति ॥ [२९३] एवमे'व खो महाराज, परित्तत्ता अकुत्सलं खिप्पं परिणमति, विपुलत्ता कुत्सलं दीघेन कालेन परिणमती'ति ॥ यं तत्थ भन्ते नागसेन, खिप्पं परिणमति तं नाम लोके अधिमत्तं बलवतरं । तस्मा अकुत्सलं अधिमत्तं बलवतरं, नो तथा कुत्सलं । यथा नाम भन्ते नागसेन, यो कोचि योधो मद्धतिमहायुद्धं पविसित्वा पटिसत्तुं उपकच्छे गहेत्वा आकट्ठित्वा खिप्पतरं सामिनो उपनेय्य, सो योधो लोके सम्मथो

सूरो नाम । यो च मिसक्को खिप्पं सल्लं उद्धरति रोगम'पनेति, सो मिसक्को छेको नाम । यो गणको सीवसीधं गणेत्वा खिप्पं दस्सयति, सो गणको छेको नाम । यो मल्लो खिप्पं पट्टिम्हं उद्धिखपित्वा उत्तानकं पातेति, सो मल्लो सम्मथो सूरो नाम । एवमेव खो भन्ते नागसेन, यं खिप्पं परिणमति कुसलं वा अकुसलं वा तं लोके अधिमत्तं बलवतरं'ति ॥

[२९] उभयं पि तं महाराज, कम्मं सम्परायवेदनियं येव, अपि च खो अकुसलं सावज्जायाय खणेन दिट्ठधम्मवेदनियं होति । पुब्बकेहि महाराज, खत्तियेहि ठपितो एसो नियमो—यो पाणं हनति सो दण्डारहो, यो अदिन्नं आदियति....यो परदारं गच्छति....यो मुसा भणति....यो गार्मं घातेति...यो पत्न्यं दूसेति...यो निवर्तं करोति....यो वच्चनं करोतिसो दण्डारहो वधितब्बो छेत्तब्बो भेत्तब्बो हन्तब्बो'ति । तं ते उपादाय विचि-
नित्वा दण्डेहि व्वेन्ति छिन्दन्ति भिन्दन्ति हनन्ति च । अपि नु महाराज, अत्थि केहिचि ठपितो नियमो—यो दानं वा देति सौलं वा रक्खति उपोसथकम्मं वा करोति तस्स धनं वा यसं वा दातब्बं'ति ? । अपि नु तं विचिनित्वा विचिनित्वा धनं वा यसं वा देन्ति, चोरस्स कतकम्मस्स वधवन्धनं विधा'ति ॥ न हि भन्ते'ति ॥ यदि महाराज, दायकानं विचिनित्वा विचिनित्वा धनं वा यसं वा ददेय्युं, कुसलं पि दिट्ठधम्म-[294]-वेद-
नियं भवेय्य । यस्मा च खो महाराज दायके न विचिन्तन्ति—धनं वा यसं वा दस्सामा'ति, तस्मा कुसलं न दिट्ठधम्मवेदनियं । इमिना महाराज, कण्णणेन अकुसलं दिट्ठधम्मवेदनियं, सम्पराये व सो अधिमत्तं बलवतरं वेदनं वेदियती'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, तत्तादिसेन बुद्धभन्तेन विना ने'सो पण्हो सुनिब्बेठियो । लोकियं भन्ते नागसेन लोकुत्तरेन विज्जापितं'ति ॥

[३०] भन्ते नागसेन, इमे दायका दानं दत्त्वा पुण्यपेतानं आदिशन्ति—
इमे तेसं पापुणातूति । अपि तु ते कश्चि ततोनिदानं विपाकं पटिलभ-
न्तीति ? ॥ केचि महाराज, पटिलभन्ति, केचि न पटिलभन्तीति ।
के भन्ते पटिलभन्ति, के न पटिलभन्तीति ? ॥ निरयूषपद्मा महाराज,
न पटिलभन्ति, सम्भगता न पटिलभन्ति, तिरच्छानयोनिगता
न पटिलभन्ति, चतुर्धं पेतानं तयो पेटा न पटिलभन्ति—वन्तासिका
खुप्पिपासिनो निज्जामतण्हिका । लभन्ति पेटा परदत्तुपजीविनो, ते पि
सरमाना येव लभन्तीति ॥ तेन हि भन्ते नागसेन, दायकानं दानं
विस्सोतं^{१५} होति अफलं, येसं उदिस्स क्तं यदि ते न पटिलभन्तीति ॥
न हि तं महाराज, दानं अफलं होति अविपाकं, दायका येव तस्स फलं
अनुभवन्तीति ॥ तेन हि भन्ते नागसेन, कारणेन मं सज्जपेहीति ॥

[३१] इव महाराज केचि मनुस्सा मच्छमंससुरामत्तलज्जकादि
पटियादेत्वा आसिकुलं गच्छन्ति । यदि ते आतका तं उपायनं न सम्पटि-
च्छेय्युं, अपि तु तं उपायनं विस्सोतं^{१६} गच्छेय्य दिनस्सेय्य वाति ? ॥
न हि भन्ते, सामिकानं येव तं होतीति ॥ एवमेव खो महाराज, दायका
येव तस्स फलं अनुभवन्ति । यथा [२९५] वा पन महाराज पुरिसो
गम्भं पविट्ठो अस्सति पुरतो निक्खमनमुखे केन निक्खमेय्याति ? ॥ पविट्ठेनेव
भन्तेति ॥ एवमेव खो महाराज, दायका येव तस्स फलं अनुभवन्तीति ॥
होतु भन्ते नागसेन । एवमेतं तथा सम्पटिच्छामि—दायका येव तस्स
फलं अनुभवन्ति । न मयं तं कारणं विलोमेमाति ॥

[३२] भन्ते नागसेन, यदि इमेसं दायकानं दिजं दानं पुण्यपेतानं
पापुणाति ते च तस्स विपाकं अनुभवन्ति, तेन हि यो पाणातिपाती लुद्धो

छोहितपाणी पदुहमनसङ्कप्पो मनुस्से घातेत्वा दास्यं कम्मं कत्वा पुब्बपेतानं
आदिसेय्य—इमस्स मे कम्मस्स विपाको पुब्बपेतानं पापुणाती'ति, अपि नु
तस्स विपाको पुब्बपेतानं पापुणाती'ति ? ॥ न हि महाराजा'ति ॥

[३३] भन्ते नागसेन, को तत्थ हेतु, किं कारणं येन कुसलं पापुणाति
अकुसलं न पापुणाती'ति ? ॥ ने'सो महाराज, पञ्चो पुच्छितब्बो, मा च त्वं
महाराज विस्सज्जको अत्थी'ति अपुच्छितब्बं पुच्छि ॥ किस्स
आकासो निरालम्बो, किस्स गङ्गा उदमुखा न सन्दति, किस्स इमे मनुस्सा
च दिजा च द्विपदा, मिमा चतुप्पदा'ति, तं पि मं त्वं पुच्छिस्ससी'ति ॥
ना'इं तं भन्ते नागसेन, विहेसा'पेक्खो पुच्छामि, अपि च निब्बाहनत्थाय
सन्देहस्स पुच्छामि । बहुमनुस्सा लोके वामगायिनो'विचक्खुका । किं
ति ते ओतारं न लभेय्यु'ति एवा'इं तं पुच्छामी'ति ॥ न सक्का महाराज,
सह अकतेन अननुभतेन सह पापं कम्मं संविभजितुं । यथा महाराज,
मनुस्सा उदकनिब्बाहनेन उदकं सुविदूरं पि हरन्ति, अपि नु महाराज, सक्का
घनमहासेलपब्बतो निब्बाहनेन यथिच्छित्तं हरितुं'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥
एवमे'व खो महाराज, सक्का कुसलं संविभजितुं, न सक्का अकुसलं
संविभजितुं ॥

[३४] यथा वा पन महाराज, सक्का तेलेन पदीपो जालेतुं,
अपि नु महाराज सक्का उदकेन [296] पदीपो जालेतुं'ति ? ॥ न हि
भन्ते'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, सक्का कुसलं संविभजितुं, न सक्का
अकुसलं संविभजितुं । यथा वा पन महाराज, कत्तसक्का तळाकतो उदकं
नीहरित्वा धज्जं परिपाचेन्ति, अपि नु खो महाराज, सक्का महासमुदतो
उदकं नीहरित्वा धज्जं परिपाचेतुं'ति ॥ न हि भन्ते'ति ॥ एवमे'व खो
महाराज, सक्का कुसलं संविभजितुं, न सक्का अकुसलं संविभजितुं'ति ॥

[३५] भन्ते नागसेन, केन कारणेन सक्का कुसलं संविभजितुं, न सक्का अकुसलं संविभजितुं ? । कारणेन मं सज्जापेहि, ना'हं अन्धो अनालोको, सुत्वा वेदिस्सामी'ति ॥ अकुसलं महाराज, योक्कं, कुसलं बहुक्कं, थोक्ता अकुसलं कत्तारं येव परियादियति, बहुक्ता कुसलं सदेक्कं लोकं अज्झोत्थस्सी'ति ॥ ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज, परित्तं एकं उदकबिन्दु पठवियं निपतेय्य, अपि नु खो तं महाराज, उदकबिन्दु दस पि द्वादस पि योजनानि अज्झोत्थरेय्या'ति ? ॥ न हि भन्ते, यत्थ तं उदकबिन्दु निपतितं तत्थेव परियादियती'ति ॥ केन कारणेन महाराजा'ति ? । परित्तत्ता भन्ते उदकबिन्दुस्सा'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, परित्तं अकुसलं, परित्तत्ता कत्तारं येव परियादियति, न सक्का संविभजितुं । यथा वा एन महाराज, महतिमहामेघो अभिक्खस्सेय्य तप्पयन्तो धरणितालं अपि नु खो सो महाराज, महामेघो समन्ततो ओत्थरेय्या'ति ? ॥ आम भन्ते, पूरयित्वा सो महामेघो सो'न्मसरसरितसाखाकन्दरपदरदहत्तव्यकउदपानपोक्खरणिyo दस पि द्वादस पि योजनानि अज्झोत्थरेय्या'ति ॥ केन कारणेन महाराजा'ति ? ॥ महन्तत्ता भन्ते मेघस्सा'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, कुसलं बहुक्कं, बहुक्ता सक्का देवमनुस्सेहि पि संविभजितुं'ति ॥

[३६] भन्ते नागसेन, केन कारणेन अकुसलं थोक्कं, [297] कुसलं बहुतरं'ति ? । इध महाराज, यो कोचि दानं देति सीलं सम्पादियति उपोसथक्कमं करोति, सो हद्दो पद्दो हसितो पद्दसितो पमुदितो पसन्नमानसो वेदजातो होति । तस्स अपरापरं पीति उप्पजति । पीतिमनस्स भिण्णो भिण्णो कुसलं पवड्ढति । यथा महाराज, उदपाने बहुसलिलसम्पुण्णे एकेन देसेन उदकं पविस्सेय्य एकेन निक्खमेय्य, निक्खमन्ते पि अपरापरं उप्पजति, न सक्का होति खयं पापेत्तुं । एवमे'व खो महाराज, कुसलं भिण्णो भिण्णो पवड्ढति । कस्ससते पि चे महाराज, पुरिसो कत्तं कुसलं

आवज्येय, आवजिते आवजिते मिय्यो मिय्यो कुसलं पक्वति, तस्स तं कुसलं संक्का होति ययिच्छकेहि सद्धिं संविभजितुं । इदमे'त्य महाराज, कारणं येन कारणेन कुसलं बहुतरं । अकुसलं पन महाराज, करोन्तो पच्छ विप्पटिसारी होति, विप्पटिसारिनो चित्तं पटिलीयति पटिकुट्टति पटिव-
हति, न सम्पसारीयति, सोचति तप्पति ह्ययति खीयति, न परिवहति, तत्थे'व परियादियति । यथा महाराज, सुक्खाय नदिथा महापुल्लिनाय उन्नतावनताय कुटिलसकुटिलाय उपरितो परितं उदकं आगच्छन्तं ह्ययति खीयति, न परिवहति, तत्थे'व परियादियति । एवमे'व खो महाराज, अकु-
सलं करोन्तस्स चित्तं पटिलीयति पटिकुट्टति, पटिवत्तति, न सम्पसारीयति, सोचति तप्पति ह्ययति खीयति न परिवहति तत्थे'व परियादियति । इदमे'त्य महाराज, कारणं येन कारणेन अकुसलं थोकं'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[३७] भन्ते नागसेन, इमस्मिं लोके नरत्तारियो सुपिनं पस्सन्ति कल्याणं पि, पापकं पि, दिट्ठपुब्बं पि, अदिट्ठपुब्बं पि, कतपुब्बं पि, अकतपुब्बं पि, [२९८] खेमं पि, सभयं पि, दूरे पि सन्तिके पि, बहुविधानि पि अनेक वण्णसहस्सानि दिस्सन्ति । किं चे'तं सुपिनं नाम, को चे'तं पस्सती'-
ति ? ॥ निमित्तमेतं महाराज, सुपिनं नाम यं चित्तस्स आपाथमु'पगच्छति ॥ छयि'मे महाराज सुपिनं पस्सन्ति । वातिको सुपिनं पस्सति, पित्तिको सुपिनं पस्सति, सेण्हिको सुपिनं पस्सति, देवतू'पसंहारतो सुपिनं पस्सति, समुदाचिण्णतो सुपिनं पस्सति, पुब्बनिमित्ततो सुपिनं पस्सति । तत्र महाराज, यं पुब्बनिमित्ततो सुपिनं पस्सति तं येव सच्चं, अवसेसं मिच्छ'ति । भन्ते नागसेन, यो पुब्बनिमित्ततो सुपिनं पस्सति, किं तस्स चित्तं सयं गत्वा तं निमित्तं विचिनाति, तं वा निमित्तं चित्तस्स आपाथमु'पगच्छति,

अञ्जो वा आगन्त्वा तस्स आरोचेतीति ॥ न महाराज, तस्स चित्तं सयं गन्त्वा तं निमित्तं विचिनाति, नापि अञ्जो कोचि आगन्त्वा तस्स आरोचेति, अथ खो तं येव निमित्तं चित्तस्स आपाथमुपगच्छति । यथा महाराज, आदासो न सयं कुर्हिचि गन्त्वा छयं विचिनाति, नापि अञ्जो कोचि छयं आनेत्वा आदासं आरोपेति, अथ खो यतो कुतोचि छया आगन्त्वा आदासस्स आपाथमुपगच्छति । एवमेव खो महाराज, न तस्स चित्तं सयं गन्त्वा तं चित्तं विचिनाति, नापि अञ्जो कोचि आगन्त्वा आरोचेति, अथ खो यतो कुतोचि निमित्तं आगन्त्वा चित्तस्स आपाथमुपगच्छतीति ॥

[३८] भन्ते नागसेन, यं तं चित्तं सुपिणं पस्सति अपि नु तं चित्तं जानाति—एवं नाम विपाको भविस्सति खेमं वा भयं वाति ? ॥ न हि महाराज, तं चित्तं जानाति—एवं विपाको भविस्सति खेमं वा भयं वाति । निमित्ते पन उप्पन्ने अञ्जेसं कथेति—ततो ते अत्थं कथेन्तीति ॥ इद्धं भन्ते नागसेन, कारणं मे दस्सेहीति ॥ यथा महाराज, सरिं तिलक्का पिळक्का दद्दुनि उद्धन्ति लाभाय वा अलाभाय वा यसाय वा अयसाय वा [२९९] निन्दाय वा पससाय वा सुखाय वा दुक्खाय वा, अपि नु ता महाराज, तिलक्का पिळक्का जानित्वा उप्पज्जन्ति—इमं नाम मयं अत्थं निष्पदस्सामाति ॥ न हि भन्ते, यादिसो ता ओकासे पिळक्का सम्भवन्ति तथ ता पिळक्का दिस्वा नेमित्तक्का व्याकरोन्ति—एवं नाम विपाको भविस्सतीति ॥ एवमेव खो महाराज, यं तं चित्तं सुपिणं पस्सति न तं चित्तं जानाति—एवं नाम विपाको भविस्सति एवं वा भयं वाति । निमित्ते पन उप्पन्ने अञ्जेसं कथेति, ततो ते अत्थं कथेन्तीति ॥

[३९] भन्ते नागसेन, यो सुपिणं पस्सति सो निदायन्तो, उदाड्ढ जागरन्तो पस्सतीति ? ॥ यो सो महाराज, सुपिणं पस्सति न सो निदा-

यन्तो पस्सति ना'पि जागरन्तो'^१ पस्सति । अपि च ओक्वन्ते मिद्वे असम्पत्ते भवङ्गे एत्थन्तरे सुपिनं पस्सति । मिद्धसमारूढस्स महाराज, चित्तं भवङ्गगतं होति, भवङ्गगतं चित्तं नप्पवत्तति, अप्पवत्तं चित्तं सुखदुक्खं नप्प-
जानाति । अप्पटिविजानन्तस्स सुपिनो न होति, पवस्तमाने चित्ते सुपिनं पस्सति । यथा महाराज, तिमिरि अन्धकारे अप्पभासे सुपरिसुद्धे पि आदासे छाया न दिस्सति, एवमे'व खो महाराज, मिद्धसमारूढे चित्ते भवङ्गगते तिष्ठमाने पि सरीरे चित्तं अप्पवत्तं होति, अप्पवत्ते चित्ते सुपिनं न पस्सति, यथा महाराज, आदासो एवं सरीरं दट्ठब्बं, यथा अन्धकारो एवं मिद्धं दट्ठब्बं, यथा आलोको एवं चित्तं दट्ठब्बं ॥ यथा वा पन महाराज, महिकोत्थटस्स सुरियस्स पभा न दिस्सति, सन्ता येव सुरियरस्मि अप्पवत्ता होति । अप्पवत्ताय सुरियरस्मिया आलोको न होति । एवमे'व खो महाराज, मिद्ध-
समारूढस्स चित्तं भवङ्गगतं होति, भवङ्गगतं चित्तं नप्पवत्तति, अप्पवत्ते चित्ते सुपिनं न पस्सति । यथा महाराज, सुरियो एवं सरीरं दट्ठब्बं, यथा महिकोत्थरणं एवं [३००] मिद्धं दट्ठब्बं । यथा सुरियरस्मि एवं चित्तं दट्ठब्बं ॥

[४०] द्विजं महाराज, सन्ते पि सरीरे चित्तं अप्पवत्तं होति—
मिद्धसमारूढस्स भवङ्गगतस्स सन्ते पि सरीरे चित्तं अप्पवत्तं होति, ।
निरोधसमापन्नस्स सन्ते पि सरीरे चित्तं अप्पवत्तं होति, जागरन्तस्स
महाराज, चित्तं लोलं होति विवटं पावटं अनिबद्धं, एवरूपस्स चित्ते
निमित्तं आपायं न उपेति । यथा महाराज, पुरिसं विवटं पावटं अकिरियं
अरहस्सं रहस्सकामा परिवज्जेन्ति, एवमे'व खो महाराज, जागरन्तस्स
दिब्बो अत्थो आपायं न उपेति, तस्मा जागरन्तो सुपिनं न पस्सति । यथा
वा पन महाराज, भिक्खुं सिन्धो'जीवं अनाचारं पापचित्तं दुस्सीलं कुसीतं

हीनवीरियं कुसला बोधिपक्खिया धम्मा आपायं न उपेत्ति, एवमे'व खो महाराज, जागरन्तस्स दिव्वो अत्थो आपायं न उपेत्ति । तस्मा जागरन्तो सुपिं न पस्सति ॥

[४१] भन्ते नागसेन, अत्थि मिद्धस्स आदिमज्झपरियोसानं'ति ? ॥
 आम महाराज, अत्थि मिद्धस्स आदिमज्झपरियोसानं'ति ॥ कतमं आदि,
 कतमं मज्झं, कतमं परियोसानं'ति ॥ यो महाराज, कायस्स ओणाहो परि-
 योनाहो, दुष्कृत्यं मन्दता, अकम्मज्जता कायस्स, अयं मिद्धस्स आदि । यो
 महाराज, कपिनिदापरेतो बोकिण्णकं जग्गति, इदं मिद्धस्स मज्झं । भवङ्ग-
 गति परियोसानं । मज्झु'पगतो महाराज, कपिनिदापरेतो सुपिं पस्सति ।
 यथा महाराज, कोचि यत्तच्चारी समाहितचित्तो ठितधम्मो अचलबुद्धि
 पहीनकोतूहलसदं वनम'ज्जोगाहत्वा सुखुमं अत्थं चिन्तयति, न च सो तत्थ
 मिद्धं ओक्कमति, सो तत्थ समाहितो एकगचित्तो सुखुमं अत्थं पटिविज्जति ।
 एवमे'व खो महाराज, जागरो ॥ मिद्धसमापन्नो अज्झु'पगतो कपिनिदं कपिनिदा-
 परेतो सु-[३०१]-पिं पस्सति । यथा महाराज, कोतूहलसदो एवं जागरणं
 दद्वब्बं, यथा विवित्तं वनं एवं कपिनिदापरेतो दद्वब्बो, यथा सो कोतूहलसदं
 ओहाय मिद्धं विवज्जेत्वा मज्झत्तभूतो सुखुमं अत्थं पटिविज्जति, एवं जागरो
 न मिद्धसमापन्नो कपिनिदापरेतो सुपिं पस्सती'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन,
 एवमेतं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[४२] भन्ते नागसेन, ये ते सत्ता मरन्ति सव्वे ते काले येव
 मरन्ति उदाहु अकाले पि मरन्ती'ति ? ॥ अत्थि महाराज, काले पि मरणं,
 अत्थि अकाले पि मरणं'ति । के भन्ते नागसेन, काले मरन्ति, के अकाले
 मरन्ती'ति ? ॥ दिट्ठपुग्गहा पन महाराज, तथा अम्बस्सवा वा जम्बुस्सवा वा
 अज्जस्सवा वा पन फलस्सवा फलानि पतन्तानि आभ्यानि च पक्कानि चा'ति ? ॥

आम भन्ते'ति ॥ यानि तानि महाराज, फलानि ख्वत्तो पतन्ति सम्भानि तानि काले येव पतन्ति उदाहु अकाले पी'ति ? ॥ यानि तानि भन्ते नागसेन, फलानि परिपक्वानि विलीनानि पतन्ति सम्भानि तानि काले पतन्ति । यानि पन तानि अवसेसानि फलानि तेषु कानिचि किमिविद्धानि पतन्ति, कानिचि लकुट्ठतानि पतन्ति, कानिचि वातप्पहतानि पतन्ति, कानिचि अन्तोपूतिकानि हुत्वा पतन्ति, सम्भानि तानि अकाले पतन्ती'ति ॥ एवमेव खो महाराज, ये ते जरावेगहता मरन्ति ते येव काले मरन्ति । अवसेसा केचि कम्मपटिबाब्बा मरन्ति, केचि गतिपटिबाब्बा, केचि किरियपटिबाब्बा मरन्ती'ति ॥ भन्ते नागसेन, ये ते कम्मपटिबाब्बा मरन्ति, ये पि ते गतिपटिबाब्बा मरन्ति, ये पि ते किरियपटिबाब्बा मरन्ति, ये पि ते जरावेगपटिबाब्बा मरन्ति, सम्भे ते काले येव मरन्ति । यो पि मत्तुकुच्छिगतो मरति, सो तस्स कालो, काले येव सो मरति, यो पि विजातघरे मरति सो तस्स [302] कालो, सो पि काले येव मरति । यो पि मासिको मरति ॥ पे ॥ यो पि वस्ससतिको मरति, सो तस्स कालो, काले येव सो मरति । तेन हि भन्ते नागसेन, अकाले मरणं नाम न होति । ये केचि मरन्ति सम्भे ते काले येव मरन्ती'ति ॥

[४३] सत्ति'मे महाराज, विज्जमाने पि उत्तरि आयुस्मि अकाले मरन्ति । कतमे सत्त ? जिक्खिक्को महाराज, भोजनं अलभमानो उपहत-
म्भन्तरे विज्जमाने पि उत्तरि आयुस्मि अकाले मरति । पिपासितो महाराज, पानीयं अलभमानो परिसुक्खहृदयो विज्जमाने पि उत्तरि आयुस्मि अकाले मरति । अहिना दड्ढो महाराज, विसवेगभिहतो तिक्किच्छकं अलभमानो विज्जमाने पि उत्तरि आयुस्मि अकाले मरति । विस'भासितो महाराज, डण्ड-
न्तेसु अङ्गपङ्कहेसु अगदं अलभमानो विज्जमाने पि उत्तरि आयुस्मि अकाले मरति । अग्निगतो महाराज, शायमानो निब्बापनं अलभमानो

विज्जमाने पि उत्तरिं आयुस्मिं अकाले मरति । उदकमत्तो महाराज, पतिहं
अलभमानो विज्जमाने पि उत्तरिं आयुस्मिं अकाले मरति । सत्तिहतो महा-
राज, आबाधिको भिसवकं अलभमानो विज्जमाने पि उत्तरिं आयुस्मिं अकाले
मरति ॥ इमे खो महाराज, सत्त विज्जमाने पि उत्तरिं आयुस्मिं अकाले
मरन्ति । तत्र पा'हं महाराज, एक्त्सेन वदामि । अट्ठविधेन महाराज सत्तानं
कालकिरिया होति—वातसमुद्धानेन, पित्तसमुद्धानेन, सेम्हसमुद्धानेन, सन्नि-
पात्तिकेन, उतुविपरिणामेन, विसमाहारेन, ओपक्कमिकेन, कम्मविपाकेन
महाराज, सत्तानं कालकिरिया होति । तत्र महाराज यदिदं कम्मविपाकेन
कालकिरिया सा येव तत्थ सामायिका कालकिरिया । अवस्सेसा असामायिका
कालकिरिया'ति ॥

जिघ्रच्छाय पिपासाय अहिदट्ठो विसेन च ।

अग्निउदकस्सतीहि अकाले तत्थ मीयति ॥

[303] वातपित्तेन सेम्हेन सन्निपातेनु'तूहि च ।

विसमोपक्कमकम्मोहि अकाले तत्थ मीयती'ति ॥

[४४] केचि महाराज, सत्ता पुब्बे कतेन तेन तेन अकुसलकम्म-
विपाकेन मरन्ति । इध महाराज, यो पुब्बे परे जिघ्रच्छाय मारेति सो
बहूनि वस्ससतसहस्सानि जिघ्रच्छाय परिपीळितो छातो परिकिल्लन्तो
सुक्खपमिळातहदयो सुक्खितो^{१७} विसुक्खितो श्वायन्तो अब्भन्तरं परिडहन्तो
जिघ्रच्छाय येव मरति दहरो पि मज्झिमो पि महल्लको पि । इदं पि तस्स
सामायिकमरणं ॥ यो पुब्बे पिपासाय मारेति सो बहूनि वस्ससतसहस्सानि
पेतो हुत्वा निज्झामतण्हिको समानो ल्खो किसो परिसुक्खितहदयो पिपा-
साय येव मरति दहरो पि मज्झिमो पि महल्लको पि । इदं पि तस्स

सामायिक मरणं ॥ यो पुञ्चे परे अहिना दसापेत्वा मारेति सो बहूनि वस्ससतसहस्सानि अजगरमुखेने'व अजगरमुखं कण्हसप्पमुखेने'व कण्हसप्पमुखं परिवत्तिवा तेहि खायित्वायितो अहीहि दहो येव मरति दहरो पि मज्झिमो पि महल्लुको पि । इदं पि तस्स सामायिकमरणं ॥ यो पुञ्चे परे विसं दत्वा मारेति सो बहूनि वस्ससतसहस्सानि डब्धन्तेहि अङ्गपच्चङ्गेहि भिज्जमानेन सररेन कुम्भापगन्धं वायन्तो विसेने'व मरति दहरो पि मज्झिमो पि महल्लुको पि । इदं पि तस्स सामायिकमरणं ॥ यो पुञ्चे परे अग्निना मारेति सो बहूनि वस्ससतसहस्सानि अङ्गारपञ्चतेने'व अङ्गारपञ्चतं यमविसयेने'व यमविसयं परिवत्तिवा दड्ढविदड्ढगतो अग्निना येव मरति दहरो पि मज्झिमो पि महल्लुको पि । इदं पि तस्स सामायिकमरणं ॥ यो पुञ्चे परे उदकेन मारेति सो बहूनि वस्ससतसहस्सानि हतविलुत्त—भगदुब्बलगतो खुभितचित्तो उदके येव मरति दहरो पि मज्झिमो पि महल्लुको पि । इदं पि तस्स सामायिकमरणं ॥ यो पुञ्चे परे सत्तिथा मारेति [304] सो बहूनि वस्ससतसहस्सानि छिन्नमिन्नकोट्ठित्तविकोट्ठितो सत्तिमुखसमाहितो सत्तिथा येव मरति दहरो पि मज्झिमो पि महल्लुको पि । इदं पि तस्स सामायिकमरणं ॥

[४५] भन्ते नागसेन, अकाले मरणं अत्थी'ति यं वदेसि, इह मे त्वं तत्थ कारणं अतिदिसा'ति ॥ यथा महाराज, महतिमहाअग्निक्खन्धो आदिण्णतिणकहसाखापलासो परियादिण्णभक्खो उपादानसङ्कया निब्बायति, सो अग्निं बुध्दति अनीतिको अनुपदवो समये निब्बुतो नामा'ति, एवमे'व खो महाराज, यो कोचि बहूनि दिवससहस्सानि जीवित्वा जराजिण्णो आयुक्खया अनीतिको अनुपदवो मरति, सो बुध्दति समये मरणमु'पगतो'ति ॥ यथा वा पन महाराज, महतिमहाअग्निक्खन्धो आदिण्णतिणकहसाखापलासो अस्स, तं अपरियादिण्णे येन तिणकहसाखापलासे

महतिमहामेघो अभिष्वस्सित्वा निब्बापेय्य, अपि नु खो महाराज, महाअग्नि-
 कल्बो समये निब्बुतो नाम होती'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ किस्स पन सो
 महाराज, पच्छिमो अग्निक्कल्बो पुरिमेन अभिक्कल्बेन समसम्पत्तिको
 ना'होसी'ति ? ॥ आगन्तुकेन भन्ते, मेघेन पटिपीळितो सो अग्निक्कल्बो
 असमये निब्बुतो'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, यो कोचि अकाले मरति सो
 आगन्तुकेन रोगेन पटिपीळितो वातसमुद्धानेन वा पित्तसमुद्धानेन वा सेम्ह-
 समुद्धानेन वा सन्निपातिकाेन वा उतुपरिणामजेन वा विसमाहारजेन वा
 ओपक्कमिकाेन वा जिव्जल्लय वा पिपासाय वा सप्पदट्ठेन वा विसमासितेन
 वा अग्निना वा उदकेन वा सत्तिया वा पटिपीळितो अकाले मरति ।
 इदमे'त्थ महाराज, कारणं येन कारणेन अकाले मरणं अत्थि ॥

[४६] यथा वा पन महाराज, गगन्ते महतिमहाक्लाहको उद्दहत्वा
 निन्नं च थलं च परिपूरयन्तो अभिष्वस्सति, सो बुच्चति मेघो अनीतिको
 अनुपदवो वस्सती'ति, एवमे'व खो महाराज, यो कोचि चिरं जीवित्वा जरा-
 जिण्णो [३०५] आयुक्खया अनीतिको अनुपदवो मरति, सो बुच्चति
 समये मरणमु'पगतो'ति ॥ यथा वा पन महाराज, गगन्ते महतिमहाक्लाहको
 उद्दहत्वा अन्तरा येव महता वातेन अब्भत्थं गच्छेय्य, अपि नु खो सो
 महाराज, महाक्लाहको समये विगतो नाम होती'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ किस्स
 पन सो महाराज, पच्छिमो क्लाहको पुरिमेकेन क्लाहकेन समसम्पत्तिको न
 होती'ति ? ॥ आगन्तुकेन भन्ते, वातेन पटिपीळितो सो क्लाहको असमयप्पत्तो
 येव विगतो'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, यो कोचि अकाले मरति सो
 आगन्तुकेन रोगेन पटिपीळितो वातसमुद्धानेन वा ॥ पे ॥ सत्तिवेगपटिपीळितो
 वा अकाले मरति । इदमे'त्थ महाराज, कारणं येन कारणेन अकाले मरणं
 अत्थी'ति ॥

[४७] यथा वा पन महाराज, बलवा आसीविसो कुपितो कश्चिदेव पुरिसं दसेध्य, तस्स तं विसं अनीतिकं अनुपदवो मरणं पापेय्य, तं विसं बुध्ति अनीतिकम'नुपदवो कोटिगतं'ति, एवमे'व खो महाराज, यो कोचि चिरं जीवित्वा जराजिण्णो आयुक्खया अनीतिको अनुपदवो मरति, सो बुध्ति अनीतिको अनुपदवो जीवित्कोटिगतो सामायिकं मरणमुपगतो'ति ॥ यथा वा पन महाराज, बलवता आसीविसेन दइस्स अन्तरा येव अहिगुण्ठिको^{१८} अगदं दत्वा अविसं करेय्य, अपि नु खो महाराज, तं विसं समये विगतं नाम होती'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ किस्स पन तं महाराज, पच्छिमं विसं पुरिमेन विसेन समसमगतिकं ना'होसी'ति ? ॥ आगन्तुकेन भन्ते, अग्देन पटिपीळितं विसं अकोटिगतं येव विगतं'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, यो कोचि अकाले मरति सो आगन्तुकेन रोगेन पटिपीळितो वातसमुद्धानेन वा ॥ पे ॥ सत्तिवेगपटिरीळितो वा अकाले मरति । इदमे'त्थ महाराज, कारणं येन कारणेन अकाले कारणं अत्थी'ति ॥

[४८] यथा वा पन महाराज, ईसत्थो सरं पातेय्य, [३०६] सचे सो सरो यथागतिगमनपथमत्थकं गच्छति, सो सरो बुध्ति अनीतिको अनुपदवो यथागतिगमनपथमत्थकं गतो नाम'ति । एवमे'व खो महाराज, यो कोचि चिरं जीवित्वा जराजिण्णो आयुक्खया अनीतिको अनुपदवो मरति, सो बुध्ति अनीतिको अनुपदवो समये मरणमु'पगतो'ति । यथा वा पन महाराज, इस्सत्थो सरं पातेय्य, तस्स तं सरं तस्मिं येव खणे कोचि गण्हेय्य, अपि नु खो सो महाराज, सरो यथागतिगमनपथमत्थकं गतो नाम होती'ति ? ॥ न' हि भन्ते'ति ॥ किस्स पन सो महाराज, पच्छिमो सरो पुरिमेन सरेन समसमगतिको ना'होसी'ति ? ॥ आगन्तुकेन भन्ते नागसेन, गहणेन तस्स

सरस्स गमनं उपच्छिन्नंति ॥ एवमे'व खो महाराज, यो कोचि अकाले मरति सो आगन्तुकेन रोगेन पटिपीळितो वातसमुद्धानेन वा ॥ पे ॥ सत्तिवेगपटिपीळितो वा अकाले मरति । इदमे'त्य महाराज, कारणं येन कारणेन अकाले मरणं अत्थी'ति ॥

[४९] यथा वा पन महाराज, यो कोचि लोहमयं भाजनं आकोटेय्य, तस्स आकोटेनेन सद्दो निव्वत्तिव्वा यथागतिगमनपथमत्थकं गच्छति, सो सद्दो बुच्चति अनीतिको अनुपदवो यथागतिगमनपथमत्थकं गतो नाम'ति । एवमे'व खो महाराज, यो कोचि बहूनि दिक्ससहस्सानि जीवित्वा जराजिण्णो आयुक्खया अनीतिको अनुपदवो मरति, सो बुच्चति अनीतिको अनुपदवो समये मरणसु'पगतो'ति ॥

[५०] यथा वा पन महाराज, यो कोचि लोहमयं भाजनं आकोटेय्य, तस्स आकोटेनेन सद्दो निव्वत्तेय्य, निव्वत्ते सद्दे अदूरगते कोचि आमसेय्य, सद्दे आमसनेन सद्दो निरुच्छेय्य, अपि नु खो सो महाराज, सद्दो यथागतिगमनपथमत्थकं गतो नाम होती'ति ? ॥ न' हि भन्ते'ति ॥ किस्स पन महाराज, पच्छिमो सद्दो पुरिमेन सद्देन समसम्पगतिको ना'होसी'ति ? ॥ आगन्तुकेन भन्ते, आमसनेन सो सद्दो [३०७] उपरतो'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, यो कोचि अकाले मरति सो आगन्तुकेन रोगेन पटिपीळितो वातसमुद्धानेन वा ॥ पे ॥ सत्तिवेगपटिपीळितो वा अकाले मरति । इदमे'त्य महाराज, कारणं येन कारणेन अकाले मरणं अत्थी'ति ॥

[५१] यथा वा पन महाराज, खेत्ते सुविरुज्झं धज्जब्बीजं सम्मा पक्कमानेन कस्सेन ओततविततत्ताकिण्णबहुफलं हुत्वा सस्सु'द्धानसमयं पाप्पणाति, तं धज्जं बुच्चति अनीतिकम'नुपदवं समयसम्पत्तं नाम होती'ति । एवमे'व खो महाराज, यो कोचि बहूनि दिक्ससहस्सानि जीवित्वा जराजिण्णो

आयुक्त्वया अनीतिको अनुपद्वो मरति सो बुध्ति अनीतिको अनुपद्वो समये मरणमुपगतो'ति ॥ यथा वा पन महाराज, खेत्ते सुविह्वलं धञ्जबीजं उदकेन विकलं मरेय्य, अपि नु खो तं महाराज, धञ्जं समथस्सप्तं नाम ह्योती'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ किंस्स पन महाराज, पच्छिमं धञ्जं पुरिमेन धञ्जेन समसमगतिकं ना'होसी'ति ? ॥ आगन्तुकेन भन्ते, उण्हेन पटिपीळितं तं धञ्जं मत्'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, यो कोचि अकाले मरति सो आगन्तुकेन रोगेन पटिपीळितो वातसमुद्धानेन वा ॥ पे ॥ सत्तिवेगपटिपीळितो वा अकाले मरति । इदमे'त्य महाराज, कारणं येन कारणेन अकाले मरणं अत्थी'ति ॥

[५२] सुतपुब्बं तथा महाराज, सम्पन्नं तरुणस्सं किमयो उद्वहत्वा समूलं नासेन्ती'ति ? ॥ सुतपुब्बं चे'व तं भन्ते नागसेन, अग्हेहि दिट्ठपुब्बं चा'ति ॥ किं नु खो महाराज, तं स्सं काले नहं उदाहु अकाले नहं'ति ? ॥ अकाले भन्ते ॥ यदि खो तं भन्ते, स्सं किमयो न खादेय्यं सस्सु'द्वरण-सम्यं पापुणेय्या'ति ॥ किं पन महाराज, आगन्तुकेन उपघातेन स्सं विजस्सति, निरुपघातं स्सं सस्सु'द्वरणसम्यं पापुणाती'ति ? ॥ अहं भन्ते'ति ॥ [३०८] एवमे'व खो महाराज, यो कोचि अकाले मरति सो आगन्तुकेन रोगेन पटिपीळितो वातसमुद्धानेन वा ॥ पे ॥ सत्तिवेगपटिपीळितो वा मरति । इदमे'त्य महाराज, कारणं येन कारणेन अकालमरणं अत्थी'ति ॥

[५३] सुतपुब्बं पन तथा महाराज, सम्पन्ने स्सस्से फलभारनमिते मल्लरितपत्ते करकवस्सं नाम वस्सजाति निपतित्वा विनासेति अफलं करोती'ति ? ॥ सुतपुब्बं चे'व भन्ते अग्हेहि दिट्ठपुब्बं चा'ति ॥ अपि नु खो महाराज, तं स्सं काले नहं उदाहु अकाले नहं'ति ? ॥ अकाले भन्ते, यदि खो तं भन्ते, स्सं करकवस्सं न वस्सेय्य सस्सु'द्वरणसम्यं पापुणेय्या'ति ॥

किं पुन महाराज, आगन्तुकेन उपघातेन सस्सं विनस्सति, निरुपघातं सस्सं सस्सु'द्वारणसमयं पापुणाती'ति ॥ आम भन्ते'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, यो कोचि अक्कले मरति सो आगन्तुकेन रोगेन पटिपीळितो वससमुद्धानेन वा पित्तसमुद्धानेन वा सेम्हसमुद्धानेन वा सन्निपातिकेन वा उतुपरिणामजेन वा विसमपरिहारजेन वा ओपक्कमिकेन वा जिघच्छाय वा पिपासाय वा सत्थपदहेन वा विसमस्सितेन वा अग्निना वा उदकेन सत्तिवेगपटिपीळितो वा अक्कले मरति । यदि पन आगन्तुकेन रोगेन पटिपीळितो न भवेय्य, समये येव मरणं पापुणेय्य । इदमे'त्य महाराज, कारणं येन कारणेन अक्कले मरणं अत्थी'ति ॥

[५४] अच्छरियं भन्ते नागसेन, अब्भुतं भन्ते नागसेन, सुदस्सितं कारणं, सुदस्सितं ओपम्मं, अक्कले मरणस्स परिदीपनाव । अत्थि अक्कले मरणं'ति उत्तानीकतं पाकटं कतं विभूतं कतं । अचित्तविक्खित्तको पि भन्ते नागसेन, मनुजो एकमेकेन पि ताव ओपम्मेन निहं गच्छेय्य—अत्थि अक्कले मर [३०९] णं'ति । किं पन मनुजो सत्तेतनो ? । पठमोपम्मेने'वा'इ भन्ते, सज्जत्तो—अत्थि अक्कले मरणं'ति । अपि च अपरापरं निम्बाहनं सोतुवामो ■ सम्पटिच्छति ॥

[५५] भन्ते नागसेन, सब्बेसं परिनिब्बुतानं चेतिये पाटिहीरं होति, उदाहु एकच्चानं येव होती'ति ? ॥ एकच्चानं महाराज, होति, एकच्चानं न होती'ति ॥ कतमेसं भन्ते होति, कतमेसं न होती'ति ? ॥ तिष्णं महाराज, अज्जतरस्स अधिद्धाना परिनिब्बुतस्स चेतिये पाटिहीरं होति, कतमेसं तिष्णानं ? इध महाराज, अरहर देवमनुस्सानं अनुकम्पाय तिहन्तो अधिद्धानि— एवं नाम चेतिये पाटिहीरं होतू'ति, तस्स अधिद्धानवसेन चेतिये पाटिहीरं होति । एवं अरहतो अधिद्धानवसेन परिनिब्बुतस्स चेतिये पाटिहीरं होति ॥ पुन च

परं महाराज, देवता मनुस्सानं अनुकम्पाय परिनिब्बुतस्स चेति ये पाटिहीरं दस्सेन्ति—इमिना पाटिहीरिन सद्धम्मो निब्बसम्पमाहितो भविस्सति, मनुस्सा च पसन्ना कुसलेन अभिवद्धिस्सन्ती'ति । एवं देवतानं अधिद्वानवसेन परिनिब्बुतस्स चेति ये पाटिहीरं होति ॥ पुन च महाराज, इत्थी वा पुरिसो वा सद्धो पस्सो पण्डितो व्यक्तो मेधावी बुद्धिसम्पन्नो योनिसो चिन्तयित्वा गन्धं वा मालं वा दुस्सं वा अञ्जतरं वा किञ्चि अधिद्वहिवा चेति ये उक्खिपति—एवं नाम होतू'ति । तस्स पि अधिद्वानवसेन परिनिब्बुतस्स चेति ये पाटिहीरं होति । एवं मनुस्सानं अधिद्वानवसेन परिनिब्बुतस्स चेति ये पाटिहीरं होति । इमेसं खो महाराज, तिण्णन्नं अञ्जतरस्स अधिद्वानवसेन परिनिब्बुतस्स चेति ये पाटिहीरं होति ।

[५६] यदि महाराज तेसं अधिद्वानं न होति, खीणासवस्स पि छल्लभिञ्जस्स चेतोवसिप्पत्तस्स चेति ये पाटिहीरं न होति । असति [३१०] पि महाराज, पाटिहीरि चरितं दित्वा सुपरिसुद्धं ओक्खेतब्बं निहं गन्तब्बं सदहितब्बं—सुपरिनिब्बुतो अयं बुद्धपुत्तो'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिञ्छामी'ति ॥

[५७] भन्ते नागसेन, ये ते सम्मा पटिपज्जन्ति तेसं सब्बेसं येव धम्मा'भिसमयो होति, उदाहु कत्तसचि न होती'ति ? ॥ कत्तसचि महाराज होति, कत्तसचि न होती'ति ॥ कत्तस भन्ते होति, कत्तस न होती'ति ? ॥ तिरच्छनगतस्स महाराज, सुपटिपन्नत्ता'पि धम्मा'भिसमयो न होति, पेत्तिविसयू'पपन्नस्स मिच्छादिद्विकत्तस्स कुहकत्तस्स मातुघातकत्तस्स पितुघातकत्तस्स अरहन्तघातकत्तस्स सक्कभेदकत्तस्स लोहितुप्पादकत्तस्स येव्यसंवासकत्तस्स तिथियपक्कन्तस्स भिक्खुनिद्रसकत्तस्स तेरसच्चं गरुकापत्तीनं अञ्जतरं आपज्जित्वा अवुद्धितस्स पण्डकत्तस्स उभतोव्यञ्जनकत्तस्स सुपटि-

पन्नस्ता'पि धम्मा'भिसमयो न होति । यो पि मनुस्सदहरको ऊनसत्त-
वस्सिको तस्स सुप्पटिपन्नस्ता'पि धम्मा'भिसमयो न होति । इमेसं खो
महाराज सोळसन्नं पुग्गलानं सुप्पटिपन्नानं पि धम्मा'भिसमयो ■
होती'ति ॥

[५८] भन्ते नागसेन, ये ते पन्नस्त पुग्गला विरुद्धा येव तेसं
अभिसमयो होतु वा मा वा होतु, अथ केन कारणेन मनुस्सदहरकस्स
ऊनसत्तवस्सिकस्स सुप्पटिपन्नस्ता'पि धम्मा'भिसमयो न होति, एव
ताव पञ्चो भवति । ननु नाम दहरकस्स न रागो होति, न दोसो
होति, न मोहो होति, न मानो होति, न मिच्छादिदि होति, न
अरति होति, न कम्मवित्तको होति । अमिस्सितो किल्लेसेहि सो नाम
दहरको युत्तो च पत्तो च अरहति च चत्तारि सच्चानि एकमटिवेवेन
पटिविञ्चितु'ति ॥ तं येवे'त्थ महाराज, कारणं येना'हं कारणेन [३११]
भणामि—ऊनसत्तवस्सिकस्स सुप्पटिपन्नस्ता'पि धम्मा'भिसमयो न होती'ति ।
यदि महाराज, ऊनसत्तवस्सिकस्स रजनीये रज्जेय्य, दुस्सनीये दुस्सेय्य, मोह-
नीये मुद्देय्य, मदनीये मज्जेय्य, दिट्ठिं विजानेय्य, रतिं च अरतिं च विजा-
नेय्य, कुसला'कुसलं वित्तकेय्य, मवेय्य तस्स धम्मा'भिसमयो । अपि च
महाराज, ऊनसत्तवस्सिकस्स चरितं अकळं दुब्बळं परित्तं अप्पं थोकं भन्दं
अविभूतं, असङ्कता निब्बानधातु गुरूका भारिका विपुला महती'ति ।
ऊनसत्तवस्सिको महाराज, तेन दुब्बलेन चित्तेन परित्तकेन मन्देन अविभूतेन न
सक्कोति गुरूकं भारिकं विपुलं महति असङ्कतं निब्बानधातुं पटिविञ्चितुं ॥

[५९] यथा महाराज, सिनेरुपम्बतराजा गुरूको भारिको विपुलो
महन्तो, अपि नु खो तं महाराज, पुरिसो अत्तनो पाक्खिकेन यत्तमवलवीरियेन
सवडुण्येय्य सिनेरुपम्बतराजं उद्धरितु'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ केन कारणेन

महाराज'ति ? ॥ दुब्बलत्ता भन्ते पुरिसस्स, म्हन्तत्ता सिनेरुपब्बतराजस्सा'ति ॥
 एवमे'व खो महाराज, ऊनसत्तवस्सिकस्स चित्तं अबलं दुब्बलं परित्तं अप्पं
 थोकं मन्दं अविभूतं असङ्कत्ता निब्बानधातु गल्हा भारिका विपुला महती,
 ऊनसत्तवस्सिको तेन दुब्बलेन चित्तेन परित्तेन मन्देन अविभूतेन न
 सक्कोति गल्हं भारिकं विपुलं महति असङ्कतं निब्बानधातुं पटिविज्झितुं,
 तेन कारणेन ऊनसत्तवस्सिकस्स सुप्पटिपन्नस्सा'पि धम्मा'मिसमयो न
 होति ॥

[६०] यथा वा पन महाराज, अयं महापठवी दीघा आयता पुथुला
 वित्थता विसाला वित्थिण्णा विपुला म्हन्ता, अपि नु खो तं महाराज,
 महापठविं सक्का परित्तेन उदकविन्दुकेन तेमेवा उदक्खिक्खल्लं कातुं'ति ? ॥
 न हि भन्ते'ति ॥ केन कारणेन महाराज'ति ? ॥ परित्त्ता भन्ते उदकस्स,*
 म्हन्तत्ता महापठविया'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, ऊनसत्तवस्सिकस्स
 चित्तं [३१२] अबलं दुब्बलं परित्तं अप्पं थोकं मन्दं अविभूतं, असङ्कत्ता
 निब्बानधातु दीघा आयता पुथुला वित्थता विसाला वित्थिण्णा विपुला
 म्हन्ता । ऊनसत्तवस्सिको तेन दुब्बलेन चित्तेन परित्तेन मन्देन अविभूतेन
 न सक्कोति महति असङ्कतं निब्बानधातुं पटिविज्झितुं, तेन कारणेन
 ऊनसत्तवस्सिकस्स सुप्पटिपन्नस्सा'पि धम्मा'मिसमयो न होति ॥

[६१] यथा वा पन महाराज, अबलदुब्बलपरित्तअप्यथोकमन्दग्गि
 भवेय्य, अपि नु खो महाराज, तावत्तेन मन्देन अग्गिना सक्का सदे-
 वके लोके अन्धकारं विधमित्वा आलोकं दस्सेतुं'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥
 केन कारणेन महाराज'ति ? ॥ मन्दत्ता भन्ते अग्गिस्स, लोक्कस्स म्ह-
 न्तत्ता'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, ऊनसत्तवस्सिकस्स चित्तं अबलं दुब्बलं
 परित्तं अप्पं थोकं मन्दं अविभूतं महता च अविज्जन्धकारेण पिहितं,

तस्मा दुक्करं ज्ञाणालोकं दस्सयितुं, तेन कारणेन ऊनसत्त्ववस्सिकस्स सुप्पटिपन्नस्स'पि धम्मा'भिसम्पयो न होती'ति ॥

[६२] यथा वा पन महाराज, आतुरो कितो अणुपरिमितकण्यो सालककिमि हत्थिनागं तिधाप्पभिन्नं नवायतं तिथित्थतं दसपरिणाहं अह-
स्तनिकं ठानमुपगतं^{२१} दिस्वा गिलितुं परिकट्टेय्य, अपि नु खो सो महाराज,
सालककिमि सक्कुणेय्य तं हत्थिनागं गिलितुं'ति ? ॥ न हि मन्ते'ति ॥ केन
कारणेन महाराजा'ति ? ॥ परित्तत्ता भन्ते सालककिमिस्स,^{२२} म्हन्तत्ता हत्थि-
नागस्सा'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, ऊनसत्त्ववस्सिकस्स चित्तं अब्बलं
दुब्बलं परित्तं अप्पं थोकं मन्दं अविभूतं, महती असङ्कता निब्बानधातु, सो
तेन दुब्बलेन चित्तेन परित्तकेन मन्देन अविभूतेन न सक्कोति महतिं असङ्कतं
निब्बानधातुं पटिविज्झितुं, तेन कारणेन ऊनसत्त्ववस्सिकस्स सुप्पटिप-
न्नस्सा'पि धम्मा'भिसम्पयो न होती'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं
तथा सम्पटिञ्चामी'ति ॥

[६३] [313] भन्ते नागसेन, किं एकन्तसुखं निब्बानं, उदाहु
दुक्खेन मिस्स'ति ॥ एकन्तसुखं महाराज, निब्बानं दुक्खेन अमिस्स'ति ॥ न
मयं तं भन्ते नागसेन, वचनं सद्वहाम एकन्तसुखं निब्बानं'ति । एवमेत्थ मयं
भन्ते नागसेन, पञ्चमे—निब्बानं दुक्खेन मिस्स'ति । कारणमे'त्थ उपलभाम
—निब्बानं दुक्खेन मिस्स'ति । कतमं एत्थ कारणं ? । ये ते भन्ते नागसेन
निब्बानं परियेसन्ति तेसं दिस्सति कायस्स च चित्तस्स च आतापो परि-
तापो, ठानचङ्कमनिसज्जासयनाद्धारपरिग्गहो, मिद्धस्स च उपरोधो,
आयतनान् च पटिपील्लन्ते, धनवज्जपियज्जतिमित्तप्पजहनं । ये केचि लोके
सुखिता सुखसमण्यिता ते सब्बे पि पञ्चहि कामगुणेहि आयतने रमेन्ति

ब्रूहेन्ति, मनापिकमनापिकबहुविधसुखनिमित्तेन रूपेण चक्षुं रमेन्ति
 ब्रूहेन्ति, मनापिकमनापिकगीतवादितबहुविधसुभनिमित्तेन सहेन सोत
 रमेन्ति ब्रूहेन्ति, मनापिकमनापिकपुष्पफलपत्ततचमूलसारबहुविध-
 सुभनिमित्तेन गन्धेन घानं रमेन्ति ब्रूहेन्ति, मनापिकमनापिकखज्जमोज्जलेय्य-
 पेय्यसायनीयबहुविधसुभनिमित्तेन रसेन जिह्वं रमेन्ति ब्रूहेन्ति, मनापि-
 कमनापिकसण्डसुखमुदुमद्वबहुविधसुभनिमित्तेन फस्तेन कार्यं रमेन्ति
 ब्रूहेन्ति, मनापिकमनापिककल्याणपापकसुभासुभबहुविधवितक्कमन-
 सिकारेण मनं रमेन्ति ब्रूहेन्ति । सुभे तं चक्षुसोतघानजिह्वाका-
 यमनोब्रूहर्न हनथ उपहनथ छिन्दथ उपच्छिन्दथ रुन्धथ उपरुन्धथ, तेन
 कायो पि परितप्पति, चित्तं पि परितप्पति, कार्ये परितत्ते कायिकं दुक्खं
 वेदनं वेदियति, चित्ते परितत्ते चेतसिकं दुक्खं वेदनं वेदियति । ननु
 मागन्धियो पि परिब्बाजको भगवन्तं ग्रहमानो [३१४] एवमा^१ह—
 भूतहृदो^{२४} समणो गोतमो^{२५}ति ॥ इदमे^{२६}त्य महाराज, कारणं येना^{२७}हं कारणेन
 भूमि—निब्बानं दुक्खेन मिस्सं^{२८}ति ॥

[६४] न हि महाराज, निब्बानं दुक्खेन मिस्सं, एकात्तासुखं निब्बानं ।
 यं पन त्वं महाराज, ब्रूसि—निब्बानं दुक्खं^{२९}ति, ने^{३०}तं दुक्खं निब्बानं नाम ।
 निब्बानस्स पन सच्छिकिरियाय पुब्बभागो एसो, निब्बानपरियेसनं
 एतं । एकन्तसुखं येव महाराज, निब्बानं, न दुक्खेन मिस्सं । तत्थ कारणं
 वदामि । अत्थि महाराज, राजूनं रज्जसुखं नामा^{३१}ति ॥ आभ भन्ते, अत्थि राजूनं
 रज्जसुखं^{३२}ति ॥ अपि नु खो तं महाराज, रज्जसुखं दुक्खेन मिस्सं^{३३}ति ? ॥ न हि
 भन्ते^{३४}ति ॥ किस्स पन ते महाराज, राजानो पच्चन्ते कुपिते तेसं पच्चन्तनिस्सितानं
 पटिसेधाय अग्गहेहि परिणायकेहि भटेहि बल्लयेहि परिवुत्ता पवासं गत्वा
 ङंसमकत्सवाता^{३५}तपपटिपीळिता समविसमे परिधावन्ति, महायुद्धं च करोन्ति,

जीवितसंस्थं च पापुणन्ती'ति ? ॥ ने'तं भन्ते नागसेन, रज्जसुखं नाम,
 रज्जसुखस्य परियेसनाय पुण्ड्रभागो एसो । दुक्खेन भन्ते नागसेन, राजानो
 रज्जं परियेसित्वा रज्जसुखं अनुभवन्ति । एवं भन्ते नागसेन, रज्जसुखं दुक्खेन
 अमिस्सं, अज्जं तं रज्जसुखं, अज्जं दुक्खं'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, एकन्तसुखं
 निब्बानं ■ दुक्खेन मिस्सं, ये पन ते निब्बानं परियेसन्ति कार्यं च चित्तं च
 आतापेत्वा ठनचङ्कमनिसज्जासंयनाह्रं परिग्गहेत्वा मिदं उपरन्धित्वा
 आयतनानि पटिपीळित्वा कार्यं च जीवितं च परिञ्चजित्वा दुक्खेन निब्बानं
 परियेसित्वा एकन्तसुखं निब्बानं अनुभवन्ति, निहतपञ्चामित्ता व राजानो
 रज्जसुखं । एवं महाराज, एकन्तसुखं निब्बानं न दुक्खेन मिस्सं, अज्जं
 निब्बानं, अज्जं दुक्खं'ति ॥

[६५] [315] अपरं पि महाराज, उत्तरिं करणं सुणोहि—एकन्तसुखं
 निब्बानं न दुक्खेन मिस्सं, अज्जं दुक्खं, अज्जं निब्बानं'ति ॥ अत्थि महा-
 राज, आचरियानं सिप्पवन्तानं सिप्पसुखं नामा'ति ? ॥ आम भन्ते, अत्थि
 आचरियानं सिप्पवन्तानं सिप्पसुखं'ति ॥ अपि ■ खो तं महाराज, सिप्पसुखं
 दुक्खेन मिस्सं'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ किस्स पन ते महाराज, आचरियानं
 अभिवादनपञ्चद्वानेन उदकाहरणघरसम्मज्जनदन्तवहमुखोदकानुपपदानेन
 उच्छिष्टप्याटिगहणउच्छदननहापनपादपरिकम्मेन सकचित्तं निक्खित्वा
 परचित्तानुवृत्तनेन दुक्खसेय्याय विसममोजनेन कार्यं आतापेन्ती'ति ? ॥ ने'तं
 भन्ते नागसेन, सिप्पसुखं नाम, सिप्पपरियेसनाय पुण्ड्रभागो एसो । दुक्खेन
 भन्ते नागसेन, आचरिया सिप्पं परियेसित्वा सिप्पसुखं अनुभवन्ति । एवं
 भन्ते नागसेन, सिप्पसुखं दुक्खेन अमिस्सं, अज्जं तं सिप्पसुखं, अज्जं
 दुक्खं'ति ॥ एवमे'व खो महाराज, एकन्तसुखं निब्बानं न दुक्खेन मिस्सं,
 ये पन तं निब्बानं परियेसन्ति ते कार्यं च चित्तं च आतापेत्वा ठनचङ्क-
 मनिसज्जासंयनाह्रं परिग्गहेत्वा मिदं उपरन्धित्वा आयतनानि पटिपीळेत्वा

कथं च जीवितं च परिचजित्वा दुक्खेन निब्बानं परियेसित्वा एकन्तसुखं निब्बानं अनुभवन्ति, आचरियां विय सिप्पसुखं । एवं महाराज, एकन्तसुखं निब्बानं, न दुक्खेन मिस्सं, अज्जं दुक्खं, अज्जं निब्बानं'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवेतं तथा सम्पटिच्छामी'ति ॥

[६६] भन्ते नागसेन, निब्बानं निब्बानं'ति यं वदेसि, सक्का पन तस्स निब्बानस्स रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमणं वा ओपममेन वा कारणेन वा [३१६] हेतुना वा नयेन वा उपदस्सयितुं'ति ? ॥ अप्पटिभागं महाराज निब्बानं, न सक्का निब्बानस्स रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमणं वा ओपममेन वा कारणेन वा हेतुना वा नयेन वा उपदस्सयितुं'ति ॥ एतं'प्याहं भन्ते नागसेन, न सम्पटिच्छामि । यं अस्थिधम्मस्स निब्बानस्स रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमणं वा ओपममेन वा कारणेन वा हेतुना वा नयेन वा अपज्जपनं, कारणेन मं सज्जपेही'ति ॥ होतु महाराज, कारणेन तं सज्जपेस्सामि ॥

[६७] अत्थि महाराज, महासमुदो नामा'ति ? ॥ आम भन्ते, अत्थे'सो महासमुदो'ति ॥ सचे तं महाराज कोचि एवं पुच्छेय्य—कित्थं महाराज समुदस्स उदकं, कति पन ते सत्ता ये महासमुदे पटिवसन्ती'ति ? । एवं पुद्दो त्वं महाराज, किं'ति तस्स व्याकरेय्यासी'ति ? ॥ सचे मं भन्ते, कोचि एवं पुच्छेय्य—कित्थं महाराज, महासमुदे उदकं, कति पन ते सत्ता ये महासमुदे पटिवसन्ती'ति, तमहं भन्ते एवं वदेय्यं—अपुच्छितब्बं मं त्वं अम्मो पुरिस पुच्छसि, ने'सा पुच्छ केनचि पुच्छितब्बा, ठपनीयो एसो पण्हो, अविभत्तो लोककझायिकेहि महासमुदो, न सक्का महासमुदे उदकं परिमिनितुं । सत्ता वा ये तत्थ वासमुपगता'ति एवाहं भन्ते, तस्स पटिवचनं ददेय्य'ति ॥ कित्थं पन त्वं महाराज, अत्थि-

धम्मे महासमुदे एवं पटिवचनं ददेव्यासि, ननु विगणेत्या तस्स आचि-
 क्खितब्बं—एत्तकं महासमुदे उदकं, एत्तका च सत्ता महासमुदे पटिव-
 सन्ती'ति ॥ न सक्का भन्ते, अविसयो एसो पञ्चो'ति ॥ यथा महाराज,
 अत्थिधम्मे येव महासमुदे न सक्का उदकं परिगणेतुं, 'सत्ता वा ये तत्थ
 यास्समुपगता, एवमे'व खो महाराज, अत्थिधम्मस्से'व निब्बानस्स न सक्का
 रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमाणं वा ओपम्मेन [317] वा कारणेन
 वा हेतुना वा नयेन वा उपदस्सयितुं । विगणेय्य महाराज, इद्धिया चेतो-
 वसिप्पत्तो महासमुदे उदकं तत्रा'सये च सत्ते, न त्वे'व सो इद्धिमा
 भेतोवसिप्पत्तो सक्कुणेय्य निब्बानस्स रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमाणं
 वा ओपम्मेन वा कारणेन वा हेतुना वा नयेन वा उपदस्सयितुं ॥

[६८] अपरं पि महाराज, उत्तरिं कारणं सुणोहि—अत्थिधम्मस्से'व
 निब्बानस्स न सक्का रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमाणं वा ओपम्मेन वा
 कारणेन वा हेतुना वा नयेन वा उपदस्सयितुं'ति । अत्थि महाराज, देवेसु
 अरूपकायिका नाम देवा'ति ॥ ? आस भन्ते सूयति—अत्थि देवेसु अरूप-
 कायिका नाम देवा'ति ॥ सक्का पन महाराज, तेसं अरूपकायिकानं देवानं
 रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमाणं वा ओपम्मेन वा कारणेन वा हेतुना
 वा नयेन वा उपदस्सयितुं'ति ॥ न हि भन्ते'ति ? ॥ तेन हि महाराज, न'त्थि
 अरूपकायिका देवा'ति ? ॥ अत्थि भन्ते, अरूपकायिका देवा, न च सक्का
 तेसं रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमाणं वा ओपम्मेन वा कारणेन वा
 हेतुना वा नयेन वा उपदस्सयितुं'ति ॥ यथा महाराज, अत्थिस्त्तानं येव
 अरूपकायिकानं देवानं न सक्का रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमाणं वा
 ओपम्मेन वा कारणेन वा हेतुना वा नयेन वा उपदस्सयितुं, एवमे'व खो
 महाराज, अत्थिधम्मस्से'व निब्बानस्स न सक्का रूपं वा सण्ठानं वा वयं

वा पमाणं वा ओपम्मेन वा करणेन ■ हेतुना वा नयेन वा उपद-
स्सयितुं'ति ॥

[६९] भन्ते नागसेन, होतु एकन्तसुखं निब्बानं । न च सक्का
सस्स रूपं वा सण्ठानं वा कयं वा पमाणं वा ओपम्मेन वा करणेन वा
हेतुना वा नयेन वा उपदस्सयितुं । अत्थि पन भन्ते, निब्बानस्स गुणं अज्जे-
हि अनुपविट्ठं, किञ्चि ओपम्मनिदस्सनमत्तं'ति? ॥ सरूपतो महाराज, न'त्थि,
गुणतो पन महाराज, सक्का किञ्चि [३१८] ओपम्मनिदस्सनमत्तं उपद-
स्सयितुं'ति ॥ साधु, भन्ते नागसेन, यथा 'हं लभामि निब्बानस्स गुणतो पि
एकदेसपरिदीपनमत्तं तथा सीधं ब्रूहि, निब्बापेहि मे हृदयपरिच्छादं,
विनय सीतलमधुरवचनमावृतेना'ति ॥

[७०] पदुमस्स महाराज, एको गुणो निब्बानं अनुपविट्ठो, उदकस्स
द्वे गुणा, अग्गदस्स तयो गुणा, महासमुदस्स चत्तारो गुणा, भोजनस्स पञ्च
गुणा, आकासस्स दस गुणा, मणिस्तनस्स तयो गुणा, लोहितचन्दनस्स
तयो गुणा, सप्पिमण्डस्स तयो गुणा, गिरिस्सिखरस्स पञ्चगुणा निब्बानं
अनुपविट्ठा'ति ॥

[७१] भन्ते नागसेन, पदुमस्स एको गुणो निब्बानं अनुपविट्ठो'ति
यं वदेसि, कतमो पदुमस्स एको गुणो निब्बानं अनुपविट्ठो'ति? ॥ यथा
महाराज, पदुमं अनुपलित्तं उदकेन, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं सन्ध-
किलेसहि अनुपलित्तं । अयं महाराज, पदुमस्स एको गुणो निब्बानं
अनुपविट्ठो'ति ॥

[७२] भन्ते नागसेन, उदकस्स द्वे गुणा निब्बानं अनुपविट्ठा'ति
यं वदेसि, कतमे उदकस्स द्वे गुणा निब्बानं अनुपविट्ठा'ति? ॥ यथा
महाराज, उदकं सीतलं परिच्छादनिब्बापनं, एवमे'व खो महाराज,

निब्बानं तीतलं सब्बक्खिस्सपरिच्छादनिब्बापनं, अयं महाराज, उदकस्स पठमो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । पुन च परं महाराज, उदकं किल्लन्ततसित-
पिपासितधम्माभित्तानं जमपसुपजानं पिपासाविनयनं, एवमे'व खो महा-
राज, निब्बानं कामतण्हाभक्तण्हाविमक्कण्हापिपासाविनयनं । अयं महाराज,
उदकस्स दुतियो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । इमे खो महाराज, उदकस्स
द्वे गुणा निब्बानं अनुपविद्धा'ति ॥

[७३] भन्ते नागसेन, अगदस्स तथो गुणा निब्बानं अनुपविद्धा'ति
यं वदेसि, कतमे अगदस्स तथो गुणा [३१९] निब्बानं अनुपविद्धा'ति ? ॥
यथा महाराज, अगदो विसपीळितानं सत्तानं पटिसरणं, एवमे'व खो महा-
राज, निब्बानं किल्लेसविसपीळितानं सत्तानं पटिसरणं । अयं महाराज,
अगदस्स पठमो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । पुन च परं महाराज, अगदो
रोगानं अन्तकरो, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं सब्बदुक्खानं अन्तकरं ।
अयं महाराज, अगदस्स दुतियो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । पुन च परं
महाराज, अगदो अमत्तं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं अमत्तं । अयं महा-
राज, अगदस्स ततियो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो—इमे खो महाराज अग-
दस्स तथो गुणा निब्बानं अनुपविद्धा'ति ॥

[७४] भन्ते नागसेन, महासमुदस्स चत्तारो गुणा निब्बानं अनु-
पविद्धा'ति यं वदेसि, कतमे महासमुदस्स चत्तारो गुणा निब्बानं अनुपवि-
द्धा'ति ? ॥ यथा महाराज, महासमुदो सुज्जो सब्बकुणपेहि, एवमे'व खो महाराज,
निब्बानं सुज्जं सब्बक्खिस्सकुणपेहि । अयं महाराज, महासमुदस्स पठमो
गुणो निब्बानं अनुपविद्धो'ति । पुन च परं महाराज, महासमुदो मइन्तो
अनोरपारो, न पूरति सब्बसज्जन्तीहि । एवमे'व खो महाराज, निब्बानं
मइन्तं अनोरपारं, न पूरति सब्बसत्तोहि । अयं महाराज, महासमुदस्स

दुतियो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । पुन च परं महाराज, महासमुद्धो मह-
न्तानं भूतानं आवासो, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं* अरहन्तानं विमल-
स्त्रीणासवबलपत्तकसीभूतमहाभूतानं आवासो । अयं महाराज, महासमुद्धस्स
ततियो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । पुन च परं महाराज, महासमुद्धो
अपरिमितविविधविपुलवीचिपुष्पसङ्कुसुमितो, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं
अपरिमितविविधविपुलपरिसुद्धविजाविमुत्तिपुष्पसङ्कुमितं । अयं महाराज,
महासमुद्धस्स चतुर्थो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । इमे खो महाराज,
महासमुद्धस्स चत्तारो गुणा निब्बानं अनुपविद्धा'ति ॥

[७५] [320] मत्ते नागसेन, भोजनस्स पञ्च गुणा निब्बानं
अनुपविद्धा'ति यं व्देसि, कत्तमे भोजनस्स पञ्चगुणा निब्बानं अनुपविद्धा'
ति ॥ यथा महाराज, भोजनं सब्बसत्तानं आयुधारणं, एवमे'व खो महाराज,
निब्बानं सच्छिक्कतं जरामरणनासनतो आयुधारणं । अयं महाराज,
भोजनस्स पठमो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । पुन च परं महाराज,
भोजनं सब्बसत्तानं बलवद्धनं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं सच्छिक्कतं
सब्बसत्तानं इद्धिबलवद्धनं । अयं महाराज, भोजनस्स दुतियो गुणो निब्बानं
अनुपविद्धो । पुन च परं महाराज भोजनं सब्बसत्तानं वण्णजननं, एवमे'व
खो महाराज, निब्बानं सच्छिक्कतं सब्बसत्तानं गुणवण्णजननं । अयं
महाराज, भोजनस्स ततियो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । पुन च परं महाराज,
भोजनं सब्बसत्तानं दरयवूपसमनं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं
सच्छिक्कतं सब्बसत्तानं सब्बकिलेसदरपवूपसमनं । अयं महाराज, भोजनस्स
चतुर्थो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । पुन च परं महाराज, भोजनं सब्ब-
सत्तानं जिघच्छादुब्बल्यपटिविनोदनं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं
सच्छिक्कतं सब्बसत्तानं सब्बदुक्खजिघच्छादुब्बल्यपटिविनोदनं । अयं

* add महन्तानं TC.

महाराज, भोजनस्स पञ्चमो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । इमे खो महाराज भोजनस्स पञ्चगुणा निब्बानं अनुपविद्ध'ति ॥

[७६] भन्ते नागसेन, आकासस्स दस गुणा निब्बानं अनुपविद्ध'ति यं वदेसि, क्तमे आकासस्स दस गुणा निब्बानं अनुपविद्ध'ति ? ॥ यथा महाराज, आकासो न जायति, न जीयति, न मीयति, न चयति, न उप्पज्जति, दुप्पसहो, अचोराहरणो, अनिस्सितो, विहगगमनो, निराकरणो, अनन्तो, [321] एवमे'व खो महाराज, निब्बानं न जायति न जीयति न मीयति न चयति न उप्पज्जति, दुप्पसहं अचोराहरणं अनिस्सितं अरियगमनं निरावरणं अनन्तं । इमे खो महाराज, आकासस्स दस गुणा निब्बानं अनुपविद्ध'ति ॥

[७७] भन्ते नागसेन, मणिरतनस्स तथो गुणा निब्बानं अनुपविद्ध'ति यं वदेसि, क्तमे मणिरतनस्स तथो गुणा निब्बानं अनुपविद्ध'ति ? ॥ यथा महाराज, मणिरतनं कामददं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं कामददं । अयं महाराज, मणिरतनस्स पठमो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । पुन च महाराज, मणिरतनं हासकरं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं हासकरं । अयं महाराज, मणिरतनस्स दुतियो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । पुन च परं महाराज, मणिरतनं उज्जोतत्यकरं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं उज्जोतत्यकरं । अयं महाराज, मणिरतनस्स ततियो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो । इमे खो महाराज, मणिरतनस्स तथो गुणा निब्बानं अनुपविद्ध'ति ॥

[७८] भन्ते नागसेन, लोहितचन्दनस्स तथो गुणा निब्बानं अनुपविद्ध'ति यं वदेसि, क्तमे लोहितचन्दनस्स तथो गुणा निब्बानं अनुपविद्ध'ति ? ॥ यथा महाराज लोहितचन्दनं दुल्लभं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं दुल्लभं । अयं महाराज, लोहितचन्दनस्स पठमो गुणो निब्बानं अनुपविद्धो ।

पुन च परं महाराज, लोहितचन्दनं असमसुगन्धं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं असमसुगन्धं । अयं महाराज, लोहितचन्दनस्स दुतियो गुणो निब्बानं अनुपविट्ठो । पुन च परं महाराज, लोहितचन्दनं सज्जनपसत्थं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं अरियसज्जनपसत्थं । अयं महाराज, लोहितचन्दनस्स ततियो गुणो निब्बानमनुपविट्ठो । इमे खो महाराज, लोहितचन्दनस्स तयो गुणा निब्बानमनुपविट्ठा'ति ॥

[७९] [३२२] भन्ते नागसेन, सप्पिमण्डस्स तयो गुणा निब्बानमनुपविट्ठा'ति यं वदेसि, कतमे सप्पिमण्डस्स तयो गुणा निब्बानमनुपविट्ठा'ति ? ॥ यथा महाराज, सप्पिमण्डो वण्णसम्पन्नो, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं गुणवण्णसम्पन्नं । अयं महाराज, सप्पिमण्डस्स पठमो गुणो निब्बानमनुपविट्ठो'ति । पुन च परं महाराज, सप्पिमण्डो गन्धसम्पन्नो, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं सीलगन्धसम्पन्नं । अयं महाराज, सप्पिमण्डस्स दुतियो गुणो निब्बानमनुपविट्ठो । पुन च परं महाराज, सप्पिमण्डो रससम्पन्नो, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं रससम्पन्नं । अयं महाराज, सप्पिमण्डस्स ततियो गुणो निब्बानं अनुपविट्ठो । इमे खो महाराज, सप्पिमण्डस्स तयो गुणा निब्बानं अनुपविट्ठा'ति ॥

[८०] भन्ते नागसेन, गिरिसिखरस्स पञ्च गुणा निब्बानमनुपविट्ठा'ति यं वदेसि, कतमे गिरिसिखरस्स पञ्च गुणा निब्बानमनुपविट्ठा'ति ? ॥ यथा महाराज, गिरिसिखरं अच्युत्तात्, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं अच्युत्तात् । अयं महाराज, गिरिसिखरस्स पठमो गुणो निब्बानमनुपविट्ठो । पुन च परं महाराज, गिरिसिखरं अचलं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं अचलं । अयं महाराज, गिरिसिखरस्स दुतियो गुणो निब्बानं अनुपविट्ठो । पुन च परं महाराज, गिरिसिखरं दुरधिरोहं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं दुरधिरोहं,

सम्बन्धिलेसानं । अयं महाराज, गिरिसिखरस्स ततियो गुणो निब्बानुप्पविट्ठो । पुन च परं महाराज, गिरिसिखरं सम्बन्धीजानं अविरुद्धं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं सम्बन्धिलेसानं अविरुद्धं । अयं महाराज गिरिसिखरस्स चतुत्थो गुणो निब्बानं अनुपविट्ठो । पुन च परं महाराज, गिरिसिखरं अनुनयप्पटिघ-विप्पमुत्तं, एवमे'व खो महाराज, निब्बानं अनुनयप्पटिघविप्पमुत्तं । अयं महाराज, गिरिसिखरस्स पञ्चमो गुणो निब्बानं अनुप-[323]-विट्ठो । इमे खो महाराज, गिरिसिखरस्स, पञ्च गुणा निब्बानमुपविट्ठ'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[८२] भन्ते नागसेन, तुम्हे मणय-निब्बानं न अतीतं न अनागतं न पच्चुप्पन्नं न उप्पन्नं न अनुप्पन्नं न उप्पादनीयं'ति । इध भन्ते नागसेन, यो कोचि सम्मापटिपन्नो निब्बानं सच्छिक्खरोति सो उप्पन्नं सच्छिक्खरोति, उदाहु उप्पादेत्वा सच्छिक्खरोती'ति ? ॥ यो कोचि महाराज, सम्मापटिपन्नो निब्बानं सच्छिक्खरोति सो न उप्पन्नं सच्छिक्खरोति न उप्पादेत्वा सच्छिक्खरोति । अपि च महाराज, अत्ये'सा निब्बानघातु यं सो सम्मापटिपन्नो सच्छिक्खरोती'ति ॥ मं भन्ते नागसेन, इमं पण्डे पटिच्छन्नं कत्वा दीपेहि, विवटं पाकटं कत्वा दीपेहि, रुन्दजातो उस्साहजातो यं ते सिक्खितं तं सम्बं एत्ये'वा'किराहि, एत्या'यं जनो सम्मूढो विभक्तिजातो संसयपक्खन्नो, भिन्दे'तं अन्तोदोससहं'ति ॥

[८३] अत्ये'सा महाराज, निब्बानघातु सन्ता सुखा पणीता तं सम्मापटिपन्नो जिना'नुसिद्धिया सङ्गारे सम्मसन्तो पञ्चाय सच्छिक्खरोति । यथा महाराज, अन्तेवासिको आचरिया'नुसिद्धिया विज्जं पञ्चाय सच्छिक्खरोति, एवमे'व खो महाराज, सम्मापटिपन्नो जिना'नुसिद्धिया पञ्चाय निब्बानं सच्छिक्खरोति । कयं पण तं निबानं ददुब्बं'ति ? अनीतितो निरुपह्वतो अभयसो

सैमतो सन्ततो सुखतो साततो षणीततो सुचितो सीतलतो ददृब्बो^१ति ॥

[८४] यथा महाराज, पुरिसो बहुकट्ठपुञ्जेन जलितकठितेन अग्निना उद्धमानो वायामेन ततो मुञ्चित्वा निरग्गिको^२का- [324] स^३ पविसित्वा तत्थ परमसुखं लभेय्य, एवमे^४व खो महाराज, यो सम्भापटिपन्नो सो योनिसो मनसिक्कारेन व्यपगततिविधगिसन्तापं परमसुखं निब्बानं सञ्चिक्करोति । यथा महाराज, अग्नि एवं तिविधग्नि ददृब्बो, यथा अग्निगतो पुरिसो एवं सम्भापटिपन्नो ददृब्बो, यथा निरग्गिको^२कासो एवं निब्बानं ददृब्बं ॥

[८५] यथा वा पन महाराज, पुरिसो अदिकुक्कुरमनुस्सकुणप-सरीरवच्छक्ककोडासरासिगतो कुणपजटाजटितन्तरम^५नुपविट्ठो वायामेन ततो मुञ्चित्वा निक्कुणपो^६कासं पविसित्वा तत्थ परमसुखं लभेय्य, एवमे^४व खो महाराज, यो सम्भापटिपन्नो सो योनिसो मनसिक्कारेन व्यपगतवित्ठेस्सकुणपं परमसुखं निब्बानं सञ्चिक्करोति । यथा महाराज, कुणपं एवं पञ्चकामगुणा ददृब्बा, यथा कुणपगतो पुरिसो एवं सम्भापटिपन्नो ददृब्बो, यथा निक्कुणपो^६कासो एवं निब्बानं ददृब्बं ॥

[८६] यथा वा पन महाराज, पुरिसो भीतो तसितो कुपितो* विपरित्तिविन्मन्तचित्तो वायामेन ततो मुञ्चित्वा दब्बं धिरं अचलं अभयदानं पविसित्वा तत्थ परमसुखं लभेय्य, एवमे^४व खो महाराज, यो सम्भापटिपन्नो सो योनिसो मनसिक्कारेन व्यपगतभयसन्तासं परमसुखं निब्बानं सञ्चिक्करोति । यथा महाराज, भयं, एवं जातिजराव्याधिमरणं पटिच्च अपरापरं पक्कभयं ददृब्बं, यथा भीतो पुरिसो एवं सम्भापटिपन्नो ददृब्बो, यथा अभय-दानं एवं निब्बानं ददृब्बं ॥

[८७] यथा वा पन महाराज, किलिड्ढमल्लिनकलल्लकड्ढमदेसे पतितो

वायमेन तं कल्लकहमं अपवाहेत्वा परिसुद्धविमलदेसमुपगन्त्वा तत्थ परमसुखं लभेय्य, एवमे'व खो महाराज, यो सम्मापटिपन्नो सो योनिस्सो मनसिकारेन व्यपगतविलेसमलकहमं परमसुखं निब्बानं सच्छिक्खरोति । यथा महाराज कल्लं एवं [325] लाभसक्कवरसिलोको दट्ठब्बो, यथा कल्लगतो पुरिसो एवं सम्मापटिपन्नो दट्ठब्बो, यथापरिसुद्धविमलदेसो एवं निब्बानं दट्ठब्बं ॥

[८८] तं च पन निब्बानं सम्मापटिपन्नो किं'ति सच्छिक्खरोति— यो सो महाराज, सम्मापटिपन्नो सो सङ्खारानं पवत्तं सम्मसति, पवत्तं सम्मसमानो तत्थ जातिं पस्सति जरं पस्सति व्याधिं पस्सति मरणं पस्सति, न तत्थ किञ्चि सुखं सातं पस्सति, आदितो पि मज्झतो पि परियोसानतो पि सो तत्थ न किञ्चि गय्हूपगं पस्सति ॥

[८९] यथा महाराज, पुरिसो दिवससन्तत्ते अयोगुळे जलिते तत्ते कठिते आदितो पि मज्झतो पि परियोसानतो पि न किञ्चि गय्हूपगं पदेसं पस्सति, एवमे'व खो महाराज, यो सङ्खारानं पवत्तं सम्मसति सो पवत्तं सम्मसमानो तत्थ जातिं पस्सति जरं पस्सति व्याधिं पस्सति मरणं पस्सति, न तत्थ किञ्चि सुखं सातं पस्सति, आदितो पि मज्झतो पि परियोसानतो पि [सो तत्थ]^{१५} न किञ्चि गय्हूपगं पस्सति । तस्स गय्हूपगं अपस्सन्तस्स चित्ते अरति सण्ठाति, कायस्मिं डाहो ओक्कम्वति, सो अत्ताणो असरणो असरणीभूतो भवेसु निब्बिन्दति ॥

[९०] यथा महाराज, पुरिसो जलितजाळं महन्तं अग्निक्खन्धं पविसेय्य, सो तत्थ अत्ताणो असरणो असरणीभूतो अग्निमिह निब्बिन्देय्य, एवमे'व खो महाराज, तस्स गय्हूपगं अपस्सन्तस्स चित्ते अरति सण्ठाति,

कायस्मि डाहो ओक्कमति, सो अत्ताणो अस्सरणो अस्सरणीभूतो मवेसु निब्बिन्दति । तस्स पवत्ते भयदस्साविस्स एवं चित्तं उप्पज्जति सन्तत्तं-खो पने'तं पवत्तं आदित्तं सम्पज्जलितं बहुदुक्खं बहुपायासं । यदि कोचि लभेय अपवत्तं एतं सन्तं एतं पणीत्तं, यदिदं सब्बसङ्कारसमयो सब्बूपधिपटि-
निस्सग्गो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं'ति । इति हि'दं तस्स अपवत्ते चित्तं पक्खन्दति [326] पसीदति पहंसीयति कुह्णीयति^{१५}—पटिलद्धं खो मे निस्सरणं'ति ॥

[९१] यथा महाराज, पुरिसो विप्पनद्धो विदेसपक्खन्नो निब्बाहन-
मगं दिस्वा तत्थ पक्खन्दति पसीदति पहंसीयति कुह्णीयति—पटिलद्धो मे निब्बाहनमगो'ति, एवमे'व खो महाराज, पवत्ते भयदस्साविस्स अप्पवत्ते चित्तं पक्खन्दति पसीदति पहंसीयति कुह्णीयति—पटिलद्धं खो मे निस्सरणं'ति ।
सो अप्पवत्ताय मगं आयूहति गवेसति भावेति बहुलीकरोति, तस्स तदत्थं सति सन्तिहति, तदत्थं विरियं सन्तिहति, तदत्थं पीति सन्तिहति, तस्स तं चित्तं अपरापरं मनसिकरोतो पवत्तं समतिक्रमित्वा अप्पवत्तं ओक्कमति ।
अप्पवत्तमनुपपत्तो महाराज, सम्पापटिपन्नो निब्बानं सच्छिक्करोती'ति बुच्च-
ती'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छमी'ति ॥

[९२] भन्ते नागसेन, अत्थि सो पदेसो पुरित्थिमाय वा दिसाय दक्खिणाय वा दिसाय पच्छिमाय वा दिसाय उत्तराय वा दिसाय, उद्धं वा अधो वा तिरियं वा यत्थ निब्बानं सन्निहितं'ति ? ॥ न'त्थि महाराज, सो पदेसो पुरित्थिमाय वा दिसाय दक्खिणाय वा दिसाय पच्छिमाय वा दिसाय उत्तराय वा दिसाय, उद्धं वा अधो वा तिरियं वा यत्थ निब्बानं सन्निहितं'ति ॥ यदि भन्ते नागसेन न'त्थि निब्बानस्स सन्निहितो'कासो, तेन हि न'त्थि

निब्बानं, येसं च तं निब्बानं सच्छिकृतं तेसं पि सच्छिकिरिया मिच्छ ।
 कारणं तत्थ धक्खामि—यथा भन्ते नागसेन, महिया धञ्जु'द्वानं खेतं अत्थि,
 गन्धु'द्वानं पुष्पं अत्थि, पुष्कु'द्वानं गुम्बो अत्थि, फल्लु'द्वानं रुक्खो अत्थि,
 रत्तनु'द्वानं आकरो अत्थि, तत्थ यो कोचि यं यं इच्छति सो तत्थ गत्वा
 तं तं हरति । एवमे'व खो भन्ते नागसेन, [327] यदि निब्बानं
 अत्थि, तस्स निब्बानस्स उद्धानो'कासो पि इच्छितब्बो । यस्मा च खो
 भन्ते नागसेन, निब्बानस्सु'द्वानो'कासो न'त्थि, तस्मा न'त्थि निब्बानं'ति
 ब्रूमि, येसं च निब्बानं सच्छिकृतं तेसं पि सच्छिकिरिया मिच्छ'ति ॥

[९३] न'त्थि महाराज, निब्बानस्स सन्निहितो'कासो, अत्थि चे'तं
 निब्बानं, सम्भापटिपन्नो योनिस्सो मनसिकारेण निब्बानं सच्छिकरोति ॥ यथा
 पन महाराज, अत्थि अग्निं नाम, न'त्थि तस्स सन्निहितो'कासो, द्वे कद्धानि
 सङ्गहेत्तो अग्निं अधिगच्छति, एवमे'व खो महाराज, अत्थि निब्बानं, न'त्थि
 तस्स सन्निहितो'कासो, सम्भापटिपन्नो योनिस्सो मनसिकारेण निब्बानं
 सच्छिकरोति ॥ यथा वा पन महाराज, अत्थि सत्तरत्तनानि नाम, सेव्य-
 यी'दं—चक्करत्तनं हत्थिरत्तनं अस्सरत्तनं मणिरत्तनं इत्थिरत्तनं गहपतिरत्तनं
 परिणायकरत्तनं, न च तेसं रत्तनानं सन्निहितो'कासो अत्थि, खत्तियस्स पन
 सम्भापटिपन्नस्स पटिपत्तिबलेन तानि रत्तनानि उपगच्छन्ति । एवमे'व खो
 महाराज, अत्थि निब्बानं, नत्थि तस्स सन्निहितो'कासो, सम्भापटिपन्नो
 योनिस्सो मनसिकारेण निब्बानं सच्छिकरोती'ति ॥

[९४] भन्ते नागसेन, निब्बानस्स सन्निहितो'कासो मा होतु, अत्थि
 पन तं ठनं यत्थ ठितो सम्भापटिपन्नो निब्बानं सच्छिकरोती'ति ? ॥ आह
 महाराज, अत्थि तं ठनं यत्थ ठितो सम्भापटिपन्नो निब्बानं सच्छिकरोती'ति ? ।
 कृतमं पन भन्ते, तं ठनं यत्थ ठितो सम्भापटिपन्नो निब्बानं सच्छिकरोती'ति ? ॥
 ✓ (सीलं महाराज ठनं, सीले पतिवृद्धिवा योनिस्सो मनसिकरोन्तो सकयवने पि

चीन-विलाते पि अलसन्दे पि निकुम्बे पि कासिकोसले पि कस्मीरे
 गन्धारे पि नगमुद्गनि पि ब्रह्मलोके पि यत्थ कत्थचि पि ठितो सम्मापटिपन्नो
 निब्बानं सञ्चिक्करोति । यथा महाराज, यो कोचि [328] चक्खुमा पुरिसो
 सकयवने पि चीनविलाते पि अलसन्दे पि निकुम्बे पि कासिकोसले पि कस्मीरे
 पि गन्धारे पि नगमुद्गनि पि ब्रह्मलोके पि यत्थ कत्थचि पि ठितो आकासं
 पस्सति, एवमे'व खो महाराज, सीले पतिट्ठितो योनिसो मनसिक्खोन्तो सक-
 यवने पि—पे०—यत्थ कत्थचि पि ठितो सम्मापटिपन्नो निब्बानं सञ्चिक्करोति ॥
 यथा वा पन महाराज, सकयवने पि—पे०—यत्थ कत्थचि पि ठितस्स
 पुब्बदिसा अत्थि, एवमे'व खो महाराज, सीले पतिट्ठितस्स योनिसो
 मनसिक्खोन्तस्स सकयवने पि—पे०—यत्थकत्थचि ठितस्स सम्मापटिपन्नस्स
 अत्थि निब्बानसञ्चिक्किरिया'ति ॥ साधु भन्ते नागसेन, देसितं तथा
 निब्बानं, देसिता निब्बानसञ्चिक्किरिया, परिक्खता सीलगुणा, दस्सिता
 सम्मापटिपत्ति, उस्सापितो धम्मधजो, सण्ठापिता धम्मनेत्ति, अयञ्जो
 सुप्पयुत्तानं सम्मापयोगो । एवमे'तं गणिवरपक्ख, तथा सम्पटिञ्च-
 को'ति ॥

अट्ठमो वग्गो ।

[v अनुमानपञ्चो]

[१] [329] अथ खो मिलिन्दो राजा येना'यस्मा नागसेना तेनु'पसङ्कमि, उपसङ्कमिवा आयस्मन्तं नागसेनं अमिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिजो खो मिलिन्दो राजा आतुकामो सोतुकामो धारेतुकामो, वाणालोकं ददुकामो अज्वाणं भिन्दितुकामो, वाणालोकं उष्पादेतुकामो अविजन्वकारं नासेतुकामो, अधिमन्तं धितिं ■ उस्साहं च सति च सम्पजज्जं च उपहृपेत्वा आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच :-

[२] भन्ते नागसेन, किं पन बुद्धो तया दिट्ठो'ति ? ॥ न हि महाराजा'ति ॥ किं पन ते आचरियेहि बुद्धो दिट्ठो'ति ? ॥ न हि महाराजा'ति ॥ भन्ते नागसेन, न किर तया बुद्धो दिट्ठो, ना'पि किर ते आचरियेहि बुद्धो दिट्ठो । तेन हि भन्ते नागसेन, न'त्थि बुद्धो, न हे'त्य बुद्धो पज्जायती'ति ॥ अत्थि पन ते महाराज, पुब्बका खत्तिया ये ते तव खत्तिवसंस्स पुब्बङ्गमा'ति ? ॥ आम भन्ते, को संसयो, अत्थि पुब्बका खत्तिया ये मम खत्तिवसंस्स पुब्बङ्गमा'ति ॥ दिट्ठपुब्बा तया महाराज, पुब्बका खत्तिया'ति ? ॥ न हि भन्ते' ■ ॥ ये पन तं महाराज, अनुसासन्ति, पुरोहिता सेनापतिनो अक्खदस्सा महामन्ता, तेहि पुब्बका खत्तिया दिट्ठपुब्बा'ति ? ॥ न हि भन्ते'ति ॥ यदि पन ते महाराज, पुब्बका खत्तिया न दिट्ठा, ना'पि किर ते अनुसासकेहि पुब्बका खत्तिया दिट्ठा, कथं पुब्बका खत्तिया ? ॥ न हे'त्य पुब्बका खत्तिया पज्जायन्ती'ति ॥ दिस्सन्ति भन्ते नागसेन, पुब्बकानं खत्तियानं अनुभूतानि परिभोगसण्डानि, सेय्ययी'द [330] सेतच्छत्तं उण्हीसं पाटुका बाल-वीजनी खम्हरतानं महारहानि च सयनानि, येहि मयं जानेय्याम सद्देय्याम-

अत्थि पुञ्चका खत्तिया'ति ॥ एवमेव खो महाराज, भयं ये'तं भगवन्तं जाने-
व्याम सदहेय्याम, अत्थि तं कारणं येन भयं कारणेन जानेव्याम सदहेय्याम-
अत्थि सो भगवा'ति ॥

[३] कतमं तं कारणं ? । अत्थि खो महाराज, तेन भगवता जानता
पस्सता अरहता सम्मासम्बुद्धेन अनुभूतानि परिभोगसण्डानि, सेय्यधी'दं—
चत्तारो सत्तिपट्ठाना, चत्तारो सम्मप्यधाना, चत्तारो इद्धिपादा, पञ्चि-
द्रियानि, पञ्च बलानि, सत्त बोद्धझङ्गा, अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो,
येहि सदेवको लोको जानाति सदइति—अत्थि सो भगवा'ति । इमिना
महाराज, कारणेन, इमिना हेतुना, इमिना नयेन, इमिना अनुमानेन
जातब्बं—अत्थि सो भगवा'ति ॥

बहु जने तारयित्वा निब्बुतो उपधिकखये ।

अनुमानेन जातब्बं—अत्थि सो दिपट्ठत्तमो'ति ॥

[४] भन्ते नागसेन, ओपम्मं करोही'ति ॥ यथा महाराज, नगरवड्डुकी
नगरं मापेत्तुकाभो पठमं ताव समं अनुन्नतं अनोणतं असक्खरपासाणं
निरुपइवम'नक्कं रमणीयं भूमिभागं अनुविलोकेत्वा यं तत्थ विसमं तं समं
कारापेत्वा खाणुकण्ठकं विसोधापेत्वा तत्थ नगरं मापेय्य सोमनं विभत्तं
भागसो मितं उक्किण्णपरिखपाकारं दब्बहोपुरद्वालकोट्टकं पुथुचच्चरत्तुक्क-
सन्धिसिक्काटकं सुचिसमतलराजमग्गं सुविभत्तअन्तरापणं आरामु'य्यानतळा-
कपोक्खरणी-उदपानसम्पन्नं बहुविधदेवद्वानपटिमण्डितं सच्चदोसविरहितं,
सो तस्मिं नगरे सच्चथा वेपुल्लुत्तं पत्ते अज्जं देसं उपगच्छेय्य, अथ
तं नगरं अपरेन समयेन इदं भवेय्य फीतं सुभि-[331]-क्खं खेमं समिदं
सिबं अनीतिकं निरुपइवं नानाजनसमाकुलं, पुपू खत्तिया ब्राह्मणा वेस्सा
सुदा इत्या'रोहा अस्सा'रोहा रथिका पत्तिका धनुग्गहा थरुग्गहा चेलका चेलका,

पिण्डदायिका उग्गा राजपुत्ता पक्खन्दिनो महानागा सूरा वम्मिनो योधिनो
 दासिकपुत्ता* मद्दिपुत्ता महेत्थणा आळारिका, सूदा कप्पका नद्धपका चुन्दा
 मालाकरा सुवण्णकरा सज्जकरा सीसकरा तिपुकरा, लोहकरा वड-
 कारा अयकरा मणिकरा पेसकरा कुम्भकरा वेणुकरा, छोणकरा चम्मकरा
 रथकरा दन्तकरा रज्जुकरा कोच्छकरा सुत्तकरा निळिवकरा धनुकरा
 जियकरा उसुकरा चित्तकरा रङ्गकरा रजका तन्तवाया, तुजवाया हेर-
 ङ्गिका दुस्सिका गन्धिक, तिणहारका कट्टहारका भतका पण्णिका फलिका
 मूळिका ओदनिका पूविका मच्छिका मंसिका मज्जिका नटका नच्चका
 लङ्कका, इन्दजालिका, वेतालिका मल्ला छवढाहका पुप्फलङ्कका, वेना नेसादा
 गणिका लासिका कुम्भदासियो, सक-यवन-चीनविलाता उज्जेनका भार-
 कच्छका कासिकोसलापरन्तका, मागधका, साकेतका, सोरठका,
 पाठेय्यका, कोटुंबरमाधुरका आलसन्दकस्मीरगन्धारा तं नगरं वासाय
 उपगता नानाविसयिनो जना नवं सुविभक्तं अदोसमनक्कं रमणीयं तं
 नगरं पस्सित्वा अनुमानेन जानन्ति—छेको वत भो सो नगरक्कुकी यो इमस्स
 नगरस्स मापेता'ति, एवमे'व खो महाराज, सो भग्वा असमो असमसमो
 अप्पटिसमो असदिसो अतुलो असङ्खेय्यो अप्पमेय्यो अपरिमेय्यो अमित-
 गुणो गुणपारमिप्पत्तो अनन्तधिति अनन्ततेजो अन्तविरियो अनन्तबलो,
 बुद्धबलपारमि [332] गतो ससेन मारं पराजेत्वा दिट्ठिजालं पदात्तेत्वा
 अविजं खेपेत्वा विजं उप्पादेत्वा धम्मकुक्कं धारयित्वा सम्बञ्जुतं पापुणित्वा
 विजितसङ्गामो धम्मनगरं मापेसि ॥

[५] भगवतो खो महाराज, धम्मनगरं सीलपाकरं हिरपरिखं
 अणशरकोट्टकं, विरियअट्टलकं सद्दाएसिकं सत्तिदोवारिकं, पञ्जापस्सादं

सुतन्तचर्चरं अभिधम्मसिङ्गाटकं विनयविनिच्छयं सतिपट्टानवीथिकं ।
तस्स खो पन महाराज, सतिपट्टानवीथियं एवरूपा आपणा पसारिता होन्ति ।
सेय्यथी'दं—पुष्पापणं गन्धापणं फलापणं अगदापणं ओसधापणं अमता-
पणं स्तनापणं सुब्बापणं'ति ॥

[६] भन्ते नागसेन, कतमं बुद्धस्स भगवतो पुष्पापणं'ति ? ॥
अत्थि खो पन महाराज, तेन भगवता जानता पस्सता अरहता सम्भास-
म्बुद्धेन आरम्भणविभत्तियो अक्खाता, सेय्यथी'दं—अनिच्चसञ्जा
दुक्खसञ्जा* अनत्तसञ्जा असुभसञ्जा आदीनवसञ्जा पट्टानसञ्जा विराग-
सञ्जा निरोधसञ्जा सब्बलोके अनभिरतसञ्जा सब्बसङ्गारेसु अनिच्च-
सञ्जा आनापानसति, उद्धुमातकसञ्जा, विनीलकसञ्जा, विपुब्बकसञ्जा
विच्छिदकसञ्जा, विक्खायितकसञ्जा, विविखत्तकसञ्जा, छोदितकसञ्जा,
पुल्लवकसञ्जा, अट्टिकसञ्जा, मेत्तासञ्जा, कल्लासञ्जा, मुदितासञ्जा,
उपेक्खासञ्जा मरणा'नुस्सति कायगतासति । इमा खो महाराज बुद्धेन
भगवता आरम्भणविभत्तियो अक्खाता । तथ यो कोचि जरामरणं
मुच्चितुकामो सो तेषु अज्झतरं आरम्भणं गण्हाति, तेन आरम्भणेन
रागा विमुच्चति, दोसा विमुच्चति, मोहा विमुच्चति, मानसो विमुच्चति,
दिद्वितो विमुच्चति, संसारं तरति, तण्हासोतं निवारेति, तिविधं मलं विसो-
धेति, सब्बकिलेसे उपहन्त्वा अमलं विरजं सुद्धं पण्डरं [३३३] अजातिं
अमरं सुखं सीतिभूतं अभयं नगरुत्तमं निब्बाननगरं पविसित्वा अरहत्ते
चित्तं विमोचेति । इदं बुच्चति महाराज, भगवतो पुष्पापणं'ति ॥

कम्ममूलं गह्वैत्थान आपणं उपगच्छथ ।

आरम्भणं किणित्थान ततो मुच्चथ सुत्तिया'ति ॥

[७] भन्ते नागसेन, कतमं बुद्धस्स भगवतो गन्धापणं'ति ? ॥

अथि खो पन महाराज, तेन भगवता सीलविभत्तियो अक्खाता, येन सीलगन्धेन अनुलित्ता भगवतो पुत्ता सदेवकं लोकं सीलगन्धेन धूपेन्ति । सम्पधूपेन्ति, दिसं पि अनुदिसं पि अनुवातं पि पटिवातं पि वायन्ति, अतिवायन्ति, फरित्वा तिड्ढन्ति । कतमा ता सीलविभत्तियो ? सरणसीलं, पञ्चसीलं, अट्ठङ्गसीलं, दसङ्गसीलं पञ्चु'दसपरियापनं पातिमोक्खसंवरसीलं । इदं बुच्चति महाराज, भगवतो गन्धापणं ■ । भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवा'तिदेवेन—

न पुप्फगन्धो पटिवातमेति, न चन्दनं, तगरमल्लिका वा ।

सतं च गन्धो पटिवातमेति, सब्बा दिसा सम्पुरिसो पवति ॥

चन्दनं तगरं वा पि उप्पलं, अथ वस्सिकी ।

एतेसं गन्धजातानं सीलगन्धो अनुत्तरो ॥

अप्यमत्तो अयं गन्धो या'यं तगरचन्दनी ।

यो च सीलवत्तं गन्धो वाति देवेषु उत्तमो'ति ॥

[८] भत्ते नागसेन, कतमं बुद्धस्स भगवतो फलापणं'ति ? ॥

फलानि खो महाराज, भगवता अक्खत्तानि, सेव्यथीदं—सोतापत्तिफलं, सक-
दागामिफलं, अनागामिफलं, अरहत्तफलं, सुज्जतफलसमापत्ति, अनिमित्त-
फलसमा-[334]-पत्ति, अप्पणिहितफलसमापत्ती'ति । तस्य यो कोचि
यं फलं इच्छति सो कम्ममूलं दत्वा पत्तितं फलं किण्णाति, यदि सोता-
पत्तिफलं, यदि सकदागामिफलं, यदि अनागामिफलं, यदि अरहत्तफलं,
यदि सुज्जतफलसमापत्ति, यदि अनिमित्तफलसमापत्ति, यदि अप्पणि-
हितफलसमापत्ति । यथा महाराज, कत्तसच्चि पुरिसस्स धुवफलो अम्भो
भवेय्य, सो न ताव ततो फलानि पातेति याव कयिका न आगच्छन्ति,
अनुपत्ते पन कयिके मूलं गहेत्वा एवं आचिक्खति—अम्भो पुरिस, एसो

खो ध्रुवफलो अम्बो, ततो यं इच्छसि एत्थं फलं गण्हाहि, सलादुक्कं वा दोविलं वा केसिकं वा आमं वा पक्कं वा'ति । सो तेन अत्तना दिन्न-
मूलेन यदि सलादुक्कमिच्छति सलादुक्कं गण्हाति, यदि दोविलं इच्छति,
दोविलं गण्हाति, यदि केसिकमिच्छति केसिकं गण्हाति, यदि आमकं
इच्छति आमकं गण्हाति, यदि पक्कं इच्छति पक्कं गण्हाति । एवमे'व
खो महाराज, यो यं फलमिच्छति सो कम्ममूलं दत्त्वा पत्थितं फलं गण्हाति,
यदि सोतापत्तिफलं—पे०—यदि अप्पणिहितफलसमापत्ति । इदं बुच्चति महा-
राज, भगवतो फलापणं'ति ॥

कम्ममूलं जना दत्त्वा गण्हन्ति अमतप्फलं ।

तेन ते सुखिता ह्यन्ति ये कीता अमतप्फलं'ति ॥

[९] भन्ते नागसेन, क्तमं बुद्धस्स भगवतो अगदापणं'ति ? ॥

अगदानि खो महाराज, भगवता अक्खातानि, येहि अगदेहि सो भगवा
सुदेवकं लोकं किलेसविसत्तो परिमोचेति । क्तमानि पन तानि अगदानि ?
यानि'मानि महाराज, भगवता चत्तारे अरियसञ्चानि अक्खातानि, सेय्य-
धी'दं—दुक्खं अरियसञ्चं, दुक्खसमुदयं अरियसञ्चं, दुक्खनिरोधं अरियसञ्चं,
दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसञ्चं । तत्थ ये केचि अञ्जपेक्खा
चतुसञ्चं धम्मं सुणन्ति ते जातिया [335] परिमुच्चन्ति, जराय परिमुच्चन्ति,
मरणा परिमुच्चन्ति, सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सु'पायासेहि परिमुच्चन्ति । इदं
बुच्चति महाराज, भगवतो अगदापणं'ति ॥

ये केचि अगदा लोके विसानं पटिवाहका ।

धम्मागदस्समं न'त्थि एतं पिबय भिक्खवो'ति ॥

[१०] भन्ते नागसेन, क्तमं बुद्धस्स भगवतो ओसधापणं'ति ? ॥

ओसधानि खो महाराज, भगवता अक्खातानि येहि ओसधेहि सो भगवा

देवमनुस्से तिकिञ्छति, सेव्ययी'दं—चत्तारो सत्तिपद्धाना, चत्तारो सम्मपधाना, चत्तारो इद्धिपादा, पञ्चि'द्रियानि, पञ्च वलानि, सत्त बोज्झङ्गा, अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो । एतेहि ओसधेहि भगवन् मिच्छादिद्विं विरेचेति, मिच्छासङ्कप्पं विरेचेति, मिच्छवाचं विरेचेति, मिच्छकम्मन्तं विरेचेति, मिच्छआजीवं विरेचेति, मिच्छवायामं विरेचेति, मिच्छासार्तं विरेचेति, मिच्छसमाधिं विरेचेति, लोभवमनं कारेति, दोसवमनं कारेति, मानवमनं कारेति, दिट्ठिवमनं कारेति, विट्ठिकिञ्चावमनं कारेति, उट्ठवमनं कारेति, यीनमिद्ववमनं कारेति, अहिरिका'नोत्तप्पवमनं कारेति, सम्बकिल्लेसवमनं कारेति, इदं वुञ्चति महाराज, भगवतो ओसधापणं'ति ।

ये केचि ओसधा लोके विज्जन्ति विविधा बहू ।

धम्मो'सधसमं न'त्यि एतं पिबथ भिक्खवो ।

धम्मो'सधं पिवित्वान अजरामरणा सियुं ।

भावयित्वा च पस्सित्वा निब्बुता उपधिकत्थये'ति ॥

[११] भन्ते नागसेन, कतमं बुद्धस्स भगवतो अमतापणं'ति ? ॥ अमत्तं लो महाराज, भगवता अकखातं येन अमतेन सो भगवा सदेवकं लोकं [336] अभिसिञ्चि, येन अमतेन अभिसिञ्चा देवमनुस्सा जातिजराव्याधिमरणसोक-परिदेवदुक्खदोमनस्सु'पायासेहि परिमुच्चिसु । कतमं तं अमत्तं ? यदिदं काय-गतासति । भासितं पे'तं महाराज भगवता देवादिदेवेन—अमत्तं ते भिक्खवे, परिमुञ्जन्ति ये कायगतासतिं परिमुञ्जन्ती'ति । इदं वुञ्चति महाराज, भगवतो अमत्तापणं'ति ॥

व्याधितं जनतं दित्वा अमत्तापणं पसारयि ।

कम्मेन तं किणित्वान अमत्तं आदेथ भिक्खवो'ति ॥

[१२] भन्ते नागसेन, कतमं बुद्धस्स भगवतो रतनापणं'ति ? ॥
 रतनानि खो महाराज, भगवता धक्खात्तानि येहि रतनेहि भूसिता भगवतो
 पुत्ता सदेवकं लोकं विरोचेन्ति ओभासेन्ति पभासेन्ति जलन्ति पजलन्ति,
 उद्धं अधो तिरियं आलोकं दस्सेन्ति । कतमानि तानि रतनानि ? सील-
 रतनं, समाधिरतनं, पञ्जरतनं, विमुत्तिरतनं, विमुत्तिञ्चाणदस्सनरतनं, पट्टि-
 सम्भिदारतनं, बोझङ्करतनं ॥ कतमं महाराज, भगवतो सीलरतनं ? पातिमो-
 कखसंवरसीलं इन्द्रियसंवरसीलं आजीवपारिसुद्धिसीलं पञ्चधसन्निस्सितसीलं
 चूलसीलं मज्झिमसीलं महासीलं मग्गसीलं फलसीलं । सीलरतनेन खो
 महाराज, विभूसितस्स पुगलस्स सदेवको लोको समारको सत्रम्हको सस्स-
 मण्णब्राह्मणी पजा पिहयति पत्थेति । सीलरतनपिलन्धो खो महाराज,
 भिक्खु दिसं पि अनुदिसं पि उद्धं पि अधो पि तिरियं पि विरोचति अति-
 विरोचति । हेइतो अवीचिं, उपरितो भवम्भं उपादाय एत्थन्तरे सम्बरतनानि
 अतिककमित्वा अतिसयित्वा अञ्जोत्थरित्वा तिड्ढति । एवरूपानि खो महाराज,
 सीलरतनानि भगवतो रतनापणे पसारितानि । इदं वुच्चति महाराज, भगवतो
 सीलरतनं'ति ॥

[३३७] एवरूपानि सीलानि सन्ति बुद्धस्स आपणे ।

कम्मेन तं किणित्वान रतनं वो पिलन्धया'ति ॥

[१३] कतमं महाराज, भगवतो समाधिरतनं ? सवितक्कसविचारो
 समाधि, अवितक्कविचारमतो समाधि, अवितक्कअविचारो समाधि, सुञ्जतो
 सम्माधि, अनिमित्तो समाधि, अप्पणिहितो समाधि । समाधिरतनं खो
 महाराज, पिलन्धस्स भिक्खुनो ये ते कामवितक्का व्यापादवितक्का विहिंसा-
 वितक्का मानु'द्वचदिद्विविचिकिच्छकिळेसवत्थूनि विविधानि च कुवितक्कानि
 ते सम्भे समाधिं आत्सज विविरन्ति विधमन्ति, विद्धंसन्ति न सण्ठन्ति न

उपलिप्पन्ति, यथा महाराज, वारि पोक्खरपत्ते विविधरति विवधमति विद्धंसति,
न सण्ठाति, न उपलिप्पति, तं किस्स हेतु ? परिसुद्धत्ता पदुमस्स । एवमे'व खो
महाराज, समाधिरतनं पिलन्धस्स भिक्खुनो ये ते कामवितक्कव्यापादवित-
क्कविहिंसावितक्कमानु'द्वच्चदिद्विविचिकिच्चकिलेसवत्थूनि विविधानि च
कुवितक्कानि ते सब्बे समाधिं आसज्ज विकिरन्ति विवधमन्ति विद्धंसन्ति
न सण्ठन्ति न उपलिप्पन्ति । तं किस्स हेतु ? परिसुद्धत्ता समाधिस्स ।
इदं वुच्चति महाराज, भगवतो समाधिरतनं'ति । एवमे'व खो महाराज, समा-
धिरतनानि भगवतो रत्तापणे पसारितानि ।

समाधिरतनमालस्स कुवितक्का न जायरे ।

न च विविखप्पते चित्तं, एतं तुम्हे पिलन्धया'ति ॥

[१४] क्तमं महाराज, भगवतो पञ्जारतनं ? याय महाराज, पञ्चाय
अरियसावको इदं कुसलं'ति यथाभूतं पजानाति, इदं अकुसलं'ति यथा-
भूतं पजानाति, इदं सावज्जं इदं अन्नक्कज्जं, इदं सेवितब्बं इदं न सेवि-
तब्बं, इदं हीनं इदं पणीतं, इदं कण्हं [३३८] इदं सुक्कं, इदं कण्ह-
सुक्कसप्पट्ठिभागे'ति यथाभूतं पजानाति, इदं दुक्खं'ति यथाभूतं
पजानाति, अयं दुक्खसमुदयो'ति यथाभूतं पजानाति, अयं दुक्ख-
निरोधो'ति यथाभूतं पजानाति, अयं दुक्खचिरोधगामिनीपट्ठिपदा'ति यथाभूतं
पजानाति । इदं वुच्चति महाराज, भगवतो पञ्जारतनं'ति ।

पञ्जारतनमालस्स न चिरं वत्तते भवो ।

खिणं फस्सेति अमत्तं, न च सो रोचते भवे'ति ॥

[१५] क्तमं महाराज, भगवतो विमुत्तिरतनं ? विमुत्तिरतनं
खो महाराज, अरहत्तं वुच्चति, अरहत्तं पत्तोखो महाराज, भिक्खु विमुत्तिर-
तनं पिलन्धो'ति वुच्चति । यथा महाराज, पुरिसो मुत्ताकलापमणिकनक-

पयालाभरणपटिमण्डितो अकलु-सगर-तालीसक-लोहितचन्दनानुलिप्तगत्तो
नागपुत्रागसालसललवम्पकयूथिकातिमुत्तवपाठल्ल'धलवस्सिकमल्लिकाविचित्तो
सेसज्जे अतिक्कमित्वा विरोचति अतिरोचति ओभासति पभासति सम्प-
भासति जलति पज्जलति अभिमवति अज्झोत्थरति, मालागन्धरतनाभर-
णेहि, एवमे'व खो महाराज, अरहत्तं पत्तो खीणा'सवो विमुत्तिरतनपिलन्धो
उपादायु'पादाय विमुत्तानं भिक्खूनं अतिक्कमित्वा समतिक्कमित्वा विरोचति
अतिरोचति ओभासयति पभासति सम्पभासति जलति पज्जलति अभिमवति
अज्झोत्थरति विमुत्तिया । तं किस्स हेतु ? अगं महाराज, एतं पिलन्धनं
सम्भपिलन्धनानं, यदिदं विमुत्तिपिलन्धनं । इदं बुध्ति महाराज, भगवतो
विमुत्तिरतनं'ति ।

मणिमालाधरं गेहजनो सार्मि उदिकखति ।

विमुत्तिरतनमालं तु उदिकखन्ति सदेवका'ति ॥

[१६] कतमं महाराज, भगवतो विमुत्तिआणदस्सनरतनं ? पच्च-
वेक्खणआणं महाराज, भगवतो वि- [३३९] मुत्तिआणदस्सनरतनं'ति बुध्ति,
येन आणेन अरियसावको मग्गफलनिब्बानानि पहीनकिळेसावसिद्धकिळेसे च
पच्चवेक्खति ।

येन आणेन बुद्धन्ति अरिया कतकिञ्चतं ।

तं आणरतनं लद्धं वायमेय जिनोरसा'ति ॥

[१७] कतमं भन्ते नागसेन भगवतो पटिसम्भिदारतनं ? चतस्सो
खो महाराज, पटिसम्भिदायो—अत्थपटिसम्भिदा, चम्मपटिसम्भिदा,
निरुत्तिपटिसम्भिदा पटिभानपटिसम्भिदा'ति । इमेहि खो महाराज, चतूहि
पटिसम्भिदारतनेहि समलङ्कतो भिक्खु यं यं परिसं उपसङ्गमति, यदि खत्तिय-
परिसं यदि ब्राह्मणपरिसं यदि गहपतिपरिसं यदिसमणपरिसं विसारदो

उपसङ्गमति, अमङ्गुभूतो अमीह अच्छम्भी अनुत्रासी विगतलोमहंसो परिसं
उपसङ्गमति यथा महाराज, योधो सङ्ग्रामसूरो सन्नद्धपञ्चा'बुधो अच्छम्भितो
सङ्ग्रामं ओतरति—सचे अभित्ता दूरे भविस्सन्ति उसुना पासयिस्सामि, ततो
ओरतो भविस्सन्ति सत्तिया पहरिस्सामि, ततो ओरतो भविस्सन्ति कणयेन
पहरिस्सामि, उपगतं सन्तं मण्डलमोने द्विधा छिन्दिस्सामि, कायू'पगतं छुरि-
कय विनिविज्झिस्सामी'ति, एवमे'व खो महाराज, चतुपटिसम्भिदारतनमण्डितो
भिक्षु अच्छम्भितो परिसं उपसङ्गमति—यो कोचि मं अत्थपटिसम्भिदे पञ्चं
पुच्छिस्सति, तस्स अत्थेन अत्थं कथयिस्सामि, कारणेन कारणं कथयि-
स्सामि, हेतुना हेतुं कथयिस्सामि, नयेन नयं कथयिस्सामि, निस्संसयं
करिस्सामि, विमर्ति विवेचेस्सामि, तोसयिस्सामि पञ्चावेव्याकरणेन । यो
कोचि मं धम्मपटिसम्भिदे पञ्चं पुच्छिस्सति, तस्स धम्मेन धम्मं कथयि-
स्सामि, अमतेन अमत्तं कथयिस्सामि, असङ्गतेन असङ्गतं कथयिस्सामि,
निब्बानेन निब्बानं कथयिस्सामि, सुज्जताय सुज्जतं [340] कथयिस्सामि,
अनिमित्तेन अनिमित्तं कथयिस्सामि, अप्पणिहितेन अप्पणिहितं कथयि-
स्सामि, अनेजेन अनेजं कथयिस्सामि, निस्संसयं करिस्सामि, विमर्ति
विवेचेस्सामि, तोसयिस्सामि पञ्चावेव्याकरणेन । यो कोचि मं
निरुत्तिपटिसम्भिदे पञ्चं पुच्छिस्सति, तस्स निरुत्तिया निरुत्तिं कथयिस्सामि,
पदेन पदं कथयिस्सामि, अनुपदेन अनुपदं कथयिस्सामि, अक्खरेन
अक्खरं कथयिस्सामि, सन्धिया सन्धिं कथयिस्सामि, व्यङ्गनेन व्यङ्गनं
कथयिस्सामि, अनुव्यञ्जनेन अनुव्यङ्गनं कथयिस्सामि, वण्णेन वण्णं कथ-
यिस्सामि, सरेन सरं कथयिस्सामि, पज्जत्तिया पज्जत्तिं कथयिस्सामि,
बोद्धारेन बोद्धारं कथयिस्सामि, निस्संसयं करिस्सामि, विमर्ति विवेचेस्सामि,
तोसयिस्सामि पञ्चावेव्याकरणेन । यो कोचि मं पटिभानपटिसम्भिदे पञ्चं
पुच्छिस्सति, तस्स पटिभानेन पटिभानं कथयिस्सामि, ओपम्मेन ओपम्मं

कथयिस्सामि, लक्खणेन लक्खणं कथयिस्सामि, रसेन रसं कथयिस्सामि, निस्संसयं करिस्सामि, विमतिं विवेचेस्सामि, तोसयिस्सामि पञ्हावेय्या-
करणेना'ति । इदं बुञ्चति महाराज, भगवतो पटिसम्भिदारतनं'ति ॥

पटिसम्भिदा किणित्वान जाणेन फस्सयेय्य यो ।

अस्सम्भीतो अनुब्बिगो अतिरोचति सदेवके'ति ॥

[१८] कतमे महाराज, भगवतो बोज्झङ्गरतनं ? सत्ति'मे महाराज
बोज्झङ्गा—सत्तिसम्बोज्झङ्गो धम्मविचयसम्बोज्झङ्गो विरियसम्बोज्झङ्गो पीति-
सम्बोज्झङ्गो पस्सद्विसम्बोज्झङ्गो समाधिसम्बोज्झङ्गो उपेक्खासम्बोज्झङ्गो ।
इमेहि खो महाराज, सत्तहि बोज्झङ्गेहि पटिमण्डितो भिक्खु सब्बं तमं
अभिमुप्य सदेवकं लोकं ओभासेति पभासेति आलोकं जनेति । इदं
बुञ्चति महाराज, भगवतो बोज्झङ्गरतनं'ति ॥

[३४१] बोज्झङ्गरतनमालस्स उट्ठन्ति सदेवका ।

कम्मेन तं किणित्वान रतनं वो पिलब्धथा'ति ॥

[१९] भन्ते नागसेन, कतमं बुद्धस्स भगवतो सन्वापणं'ति ? ॥ सन्वा-
पणं खो महाराज, भगवतो नवङ्गं बुद्धवचनं सारीरिकानि पारिभोगिकानि
चेतियानि सङ्गरतनं च । सन्वापणे महाराज, भगवता जातिसम्पत्ति पसा-
रिता, भोगसम्पत्ति पसारिता, आयुसम्पत्ति पसारिता, आरोग्यसम्पत्ति
पसारिता, वण्णसम्पत्ति पसारिता, पञ्जासम्पत्ति पसारिता, मानुसिक-
सम्पत्ति पसारिता, दिव्वसम्पत्ति पसारिता, निब्बानसम्पत्ति पसारिता ।
तत्थ ये तं तं सम्पत्तिं इच्छन्ति ते कम्ममूलं दत्वा पत्थितपत्थितं सम्पत्तिं
किणन्ति, केचि सीलसमादानेन किणन्ति, केचि उपोसथकम्मेन कीणन्ति ।
अप्पमत्तकेन पि कम्ममूलेन उपादायु'पादाय सम्पत्तिथो पटिलभन्ति । यथा
महाराज, आपणिकस्स आपणे तिलमुग्गमासे परित्तकेन पि तण्डुलमुग्ग-

मासेन अप्यकेन पि मूलेन उपादायु'पादाय गण्हन्ति, एवमे'व खो महाराज,
भगवतो सब्बापणे अप्पमत्तकेन पि कम्ममूलेन उपादायु'पादाय सम्पत्तियो
पटिलमन्ति । इदं वुच्चति महाराज, भगवतो सब्बापणं'ति ॥

आयु आरोगता वण्णं सगं उच्चाकुलीनता ।
असङ्कतं च अमत्तं अत्थि सब्बापणे जिने ।
अप्येन बहुकेना'पि कम्ममूलेन गण्हति ।
किणित्वा सद्दामूलेन समिद्धा होय भिक्खवो'ति ॥

[२०] भगवतो खो महाराज, धम्मनगरे एकरूपा जना
पटिवसन्ति—सुत्तन्तिका वेनयिका आभिधम्मिका, धम्मक्थिका जातकभा-
णका दीवभाणका, मज्झिमभाणका [३४२] संयुत्तभाणका अङ्गुत्तरभाणका
खुड्कमाणका, सीलसम्पन्ना समाधिसम्पन्ना पज्जासम्पन्ना बोज्झङ्गभावनारता
विपस्सका सदत्थमतुयुत्ता, आरज्जिका खल्लमूलिका अब्भोकासिका
पलालपुल्लका सोसानिका नेसज्जिका पटिपन्नका फलद्धा सेक्खा फलसम-
ङ्गिनो, सोतापन्ना सक्कागामिनो अनागामिनो अरहन्तो, तेविज्जा छल्लभिज्जा
इद्धिमन्ते पज्जाय पारमिं गता सतिपट्ठानसम्भयधानइद्धिपादइन्द्रिय-
बलबोज्झङ्गमगावरक्षानविमोक्खरूपारूपसन्तसुखसमापत्तिकुसला, तेहि अर-
हन्तोहि आकुलं समाकुलं आकिण्णं समाकिण्णं नल्लवनसरवनमिव धम्मनगरं
अहोसि । भवती'ह—

वीतरागा वीतदोसा वीतमोहा अनास्त्रा ।
वीततण्हा अनादाना धम्मनगरे वसन्ति ते ॥
आरज्जका धुतधरा शायिनो ल्लवचीवरा ।
विवेकामिरता धीरा धम्मनगरे वसन्ति ते ॥

नेसज्जिका सन्त्यतिका अथो पि ठानचङ्कमा ।

पंसुक्खधरा सत्वे धम्मनगरे वसन्ति ते ॥

तिचीवरधरा सन्ता चम्मखण्डचतुत्थका ।

रत्ता एकासने विज्जू धम्मनगरे वसन्ति ते ॥

अप्पिच्छा निपका धीरा अप्पा^१हारा अलोलुपा

लभा^२लभेन सन्तुहा धम्मनगरे वसन्ति ते ॥

ज्ञायी ज्ञानरता धीरा सन्तचित्ता समाहिता ।

आकिञ्चञ्जं पत्थयाना धम्मनगरे वसन्ति ते ॥

पटिपन्ना फलदा च सेहा फलसमङ्गिनो ।

आसिसका उत्तमत्थं धम्मनगरे वसन्ति ते ॥

सोतापन्ना च विमला सकदागामिनो च ये ।

अनागामी चा^३रहन्तो धम्मनगरे वसन्ति ते ॥

सतिपद्धानकुसला बोज्झङ्गभावनारता ।

विपस्सका धम्मधरा धम्मनगरे वसन्ति ते ॥

[343] इद्धिपादेसु कुसला समाधिभावनारता ।

सम्मप्यधानम^४नुयुत्ता धम्मनगरे वसन्ति ते ॥

अभिज्जापारमिपत्ता पेतिके गोचरे रता ।

अन्तलिक्खन्दि चरणा धम्मनगरे वसन्ति ते ॥

ओक्खित्तचक्खू मितभाणी गुत्तद्वारा सुसंयुता ।

सुदन्ता उत्तमे धम्मे^५ धम्मनगरे वसन्ति ते ॥

तेविज्जा छल्लभिज्जा च इद्धिया पारमि गता ।

पञ्चाय पारमिपत्ता धम्मनगरे वसन्ति ते^६ति ॥

[२१] ये खो ते महाराज, भिक्षू अपरिमितज्जाणकरधरा अस्सहा अतुलियगुणा अतुलयसा अतुलबला अतुलतेजा धम्मचक्करानुपवत्तका पज्जापारमिगता, एवरूपा खो महाराज, भिक्षू भगवतो धम्मनगरे धम्मसेनापतिनो'ति बुच्चन्ति ॥

[२२] ये पन ते महाराज, भिक्षू इद्धिमन्तो अधिगतपटिसम्भिता पत्तवेसारज्जा गगनचरा दुरासदा दुष्पसहा अनालम्बचरा ससागरमहीधर-पथविकम्पका चन्दसुरियपरिमज्जका विकुब्बम'धिद्वानाभिनीहारकुसला इद्धिया पारमिगता, एवरूपा खो महाराज, भिक्षू भावतो धम्मनगरे पुरोहिता'ति बुच्चन्ति ।

[२३] ये पन ते महाराज, भिक्षू धुतङ्गमनुगता अपिच्छ सन्तुद्धा विज्जत्तिम'नेसनजिगुच्छका पिण्डाय सपदानचारिनो भम्मा वा गन्धमनु-वायित्वा पविसन्ति विवित्तकाननं काये च जीविते च निरपेक्खा अरहत्त-मनुपत्ता धुतङ्गगुणे अगनिविखत्ता, एवरूपा खो महाराज, भिक्षू भगवतो धम्मनगरे अक्खदस्सा'ति बुच्चन्ति ॥

[२४] ये पन ते महाराज, भिक्षू परिसुद्धा विमला निक्किलेसा चुतू'पपातकुसला दिब्बचक्षुग्धि पारमिगता, एवरूपा खो महाराज, भिक्षू भगवतो धम्मनगरे नगरजोतका'ति बुच्चन्ति ॥

[२५] ये पन ते महाराज, भिक्षू [३४४] बहुस्सुता आगताग्गा धम्मधरा विनयधरा मासिकाधरा सियिलधनितदीधरस्सगरुक्कलहुक्कलपरि-च्छेदकुसला नवक्कसासलधरा, एवरूपा खो महाराज, भिक्षू भगवतो धम्मनगरे धम्मरक्खा'ति बुच्चन्ति ॥

[२६] ये पन ते महाराज, भिक्षू विनयज्जू विनयकोविदा निदान-पठनकुसला आपत्तिअनापत्तिगरुक्कलहुक्कसतेकिच्छुअतेकिच्छुबुद्धनदेसना-

विमाहनिमाहपटिकम्मवोत्सारणनिस्सारणपटिसारणकुसला विनये पारमिगतां,
एवरूपा खो महाराज, भिक्खू भगवतो धम्मनगरे रूपदक्खा'ति बुच्चन्ति ॥

[२७] ये पन ते महाराज, भिक्खू विमुत्तिवरकुसुममालवद्धा वरप्प-
वरमहग्घसेट्टभावम'नुप्पत्ता बहुजनकन्तम'भिपत्थिता, एवरूपा खो महाराज,
भिक्खू भगवतो धम्मनगरे पुप्फापणिका'ति बुच्चन्ति ॥

[२८] ये पन ते महाराज, भिक्खू चतुसच्चाभिसमयणटिविद्धा दिट्ठ-
सत्था विज्जातसासना चतूसु सामञ्जफलेसु तिण्णविचिकिच्छ पटिलद्धफल-
सुखा अज्जेसं पि पटिपज्जानं ते फलं संविभजन्ति, एवरूपा खो महाराज,
भिक्खू भगवतो धम्मनगरे फलापणिका'ति बुच्चन्ति ॥

[२९] ये पन ते महाराज, भिक्खू सीलवरगन्धमनुल्लिच्छा अनेकविध-
बहुगुणधरा किल्लेसमलदुग्गन्धविधमक्खा, एवरूपा खो महाराज, भिक्खू
भगवतो धम्मनगरे गन्धापणिका'ति बुच्चन्ति ॥

[३०] ये पन ते महाराज, भिक्खू धम्मकामा पियसमुदाहारा अभि-
धम्मे अभिविन्धे उल्लरपामोज्जा अरब्बगता पि रुक्खमूलगता पि सुज्जगार-
गता पि धम्मवररसं पिबन्ति, कस्सयेन याचाय मनसा धम्मवररसमोगाब्बा
अधिमतपटिभाना धम्मेषु धम्मेसनपटिपच्चा इतो वा ततो वा यत्थ यत्थ
अप्पिच्छकथा सन्तुट्ठिकथा पविवेककथा असंसगगकथा विरियारम्भकथा सील-
कथा समाधिकथा पज्जाकथा विमुत्तिकथा विमुत्तिजणद-[३४५]-स्सन-
कथा तत्थ तत्थ गत्वा तं तं कथारसं पिबन्ति, एवरूपा खो महाराज,
भिक्खू भगवतो धम्मनगरे सोण्डा पिपासा'ति बुच्चन्ति ॥

[३१] ये पन ते महाराज, भिक्खू पुब्बस्तापरसं जागरियानुपोग-
मनुयुत्ता निसब्बद्वानचक्खमेहि रसिन्दिवं अतिनामेन्ति, भावनानुयोगम'नुयुत्ता

विलेसपट्टिवाहनाय सदत्थपसुता, एवरूपा खो महाराज, भिक्खू भगवतो धम्मनगरे नगरगुप्तिका'ति बुचन्ति ॥

[३२] ये पन ते महाराज, भिक्खू नक्कं बुद्धवचनं अत्यतो च व्यञ्जनतो च न्यतो च कारणतो च हेतुतो च उदाहरणतो च वाचेन्ति अनुवाचेन्ति भासन्ति अनुभासन्ति, एवरूपा खो महाराज, भिक्खू भगवतो धम्मनगरे धम्मापणिका'ति बुचन्ति ॥

[३३] ये पन ते महाराज, भिक्खू धम्मरतनभोगेन आगमपरियत्तिमुत्त-भोगेन भोगिनो धनिनो निदिद्धसम्बन्धजनलक्षणपटिवेधा विज्जू फरणा, एवरूपा खो महाराज, भिक्खू भगवतो धम्मनगरे धम्मसेट्ठिनो'ति बुचन्ति ॥

[३४] ये पन ते महाराज, भिक्खू उव्वरदेसनापटिवेधा परिचि-ष्णारम्मणविभत्तिनिदेसा सिक्खागुणपारमिप्पत्ता, एवरूपा खो महाराज, भिक्खू भगवतो धम्मनगरे विस्सुतधम्मिका'ति बुचन्ति ॥

[३५] एवं सुविभत्तं खो महाराज, भगवतो धम्मनगरं, एवं सुमापितं, एवं सुविहितं, एवं सुपरिपूरितं, एवं सुवक्कथापितं, एवं सुरक्खितं, एवं सुगोपितं, एवं दुप्पसय्धं पच्चत्यिकेहि पञ्चामित्तेहि । इमिना महाराज, कारणेन इमिना हेतुना इमिना नयेन इमिना अनुमानेन ज्ञतब्बं—अत्थि सो भगवा'ति ॥

यथापि नगरं दिस्वा सुविभत्तं मनोरमं ।

अनुमानेन जानन्ति बड्ढकिस्स महत्तनं ॥

तथे'व लोकनाथस्स दिस्वा धम्मपुरं वरं ।

अनुमानेन जानन्ति—अत्थि सो भगवा'इति ॥

[346] अनुमानेन जानन्ति उम्मी दिस्वाज सागरे ।

यथा'यं दिस्सते उम्मी महन्तो सो भविस्सति ॥

तथा बुद्धं सोकनुदं सब्बत्थम'पराजितं ।

तण्हक्खयम'नुप्पत्तं भवसंसारमोचनं ॥

अनुमानेन आतब्बं उम्मी दिस्वा सदेवके ।

यथा धम्ममिविप्पारो अग्गो बुद्धो भविस्सति ॥

अनुमानेन जानन्ति दिस्वा अच्चुगत्तं गिरिं ।

यथा अच्चु'गत्तो एसो हिमवा सो भविस्सति ॥

तथा दिस्वा धम्मगिरिं सीतिभूतं निरूपधिं ।

अच्चु'गत्तं भगवतो अचलं सुप्पतिहितं ॥

अनुमानेन आतब्बं दिस्वान धम्मपब्बत्तं ।

तथा हि सो महावीरो अग्गो बुद्धो भविस्सति ॥

यथा पि गजराजस्स पदं दिस्वान मानुसा ।

अनुमानेन जानन्ति—महा एसो गजो'इति ॥

तथे'व बुद्धनागस्स पदं दिस्वा विभाविनो ।

अनुमानेन जानन्ति—उळ्ळरो सो भविस्सति ॥

अनुमानेन जानन्ति भीते दिस्वान कुम्भिणे ।

मिगराजस्स सदेन भीता' मे कुम्भिगा'इति ॥

तथे'व तित्थिके दिस्वा वित्थते भीतमानसे ।

अनुमानेन आतब्बं—धम्मराजेन गज्जितं ॥

निब्बुत्तं पठवि दिस्वा हरितपत्तं महोदिकं ।

अनुमानेन जानन्ति—महामेवेन निब्बुत्तं ॥

तथे'वि'मं जनं दिस्वा आमोदितपमोदितं ।

अनुमानेन आतब्बं धम्ममेवेन तप्पितं ॥

लग्ने दिस्वा भुसं पङ्कं कलहगतं मर्हि ।
 अनुमानेन जानन्ति वारिकखन्धो महागतो ॥
 तथे'वि'मं जनं दिस्वा रजपङ्कसमोदितं ।
 वहितं धम्मनदिया विस्सहं धम्मसागरे ॥
 धम्मामतगतं दिस्वा सदेवकमि'मं मर्हि ।
 अनुमानेन आतब्बं धम्मखन्धो महागतो ॥

[347] अनुमानेन जानन्ति घापित्वा गन्धमुत्तमं ।
 यथा'यं वायते गन्धो हेस्सन्ति पुप्फिता दुम्मा ॥
 तथे'वा'यं सीलगन्धो पचायति सदेवके ।
 अनुमानेन आतब्बं—अत्थि बुद्धो अनुत्तरो'ति ॥

[२४] एवरूपेन खो महाराज, कारणसत्तेन कारणसहस्सेन हेतु-
 सत्तेन हेतुसहस्सेन नयसत्तेन नयसहस्सेन ओपम्मसत्तेन ओपम्मसहस्सेन
 सक्का बुद्धबलं उपदस्सयितुं । यथा महाराज, दक्खो मालाकारो नानापुप्फ-
 रासिम्हा आचरिया'नुसिद्धिया पञ्चत्तपुरिसकारेण विचित्तं मालागुणरासिं करेय्य,
 एवमे'व खो महाराज, सो भगवा विचित्तपुप्फरासिं विय अनन्तगुणो अप्पमेय्य-
 गुणो, अहमे'तरहि जिनसासने मालाकारो विय पुप्फरासिं पुब्बकानं
 आचरियानं सगगेन पि मय्हं बुद्धिबलेन पि असङ्खेय्येन पि कारणेन
 अनुमानेन बुद्धबलं दीपयिस्सामि, त्वं पने'त्य छन्दं जनेहि सवणाया'ति ॥
 दुक्कलं भन्ते नागसेन, अज्जेसं एवरूपेण कारणेण अनुमानेन बुद्धबलं
 उपदस्सयितुं, निब्बुतो'स्मिं भन्ते नागसेन, तुम्हाकं परमविचित्तेन पञ्हा-
 वेय्याकरणेना'ति ॥

अनुमानपञ्चं ।

[VI धुतङ्गकथा]

[348] [१] पस्सता'रज्जके भिक्खू अञ्जोगाब्हे धुते गुणे ।
 पुन पस्सति गिही राजा अनागामिफले ठिते ॥
 उभो पि ते विलोकेत्वा उप्पज्जि संसयो महा ।
 बुद्धोप्य चे गिही धम्मे, धुतङ्गं निष्फलं सिया ॥
 परवादिवादमथनं निपुणं पिटक्कत्थे ।
 हन्द पुच्छे कथिं सेट्ठं^१ सो मे कङ्खं विनेस्सती'ति ॥

[२] अथ खो मिलिन्दो राजा येना'यस्मा नागसेनो तेनु'पसङ्गमि,
 उपसङ्गमिन्वा आयस्मन्तं नागसेनं अमिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि ।
 एकमन्तं निसिन्नो खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनं एतद'वोच-
 भन्ते नागसेन, अत्थि कोचि गिही अगारिको काममोगी पुत्तदारसम्बाधस-
 यनं अज्जावसन्तो कासिकचन्दनं पञ्चनुभोन्तो मालागन्धविलेपनं धारेन्तो
 जातरूपरजतं सादियन्तो मणिमुक्ताकञ्चनविचित्रमोल्लिङ्गान्धो, येन सन्तं
 परत्वं निव्वानं सच्छिक्कतं'ति ॥ न महाराज, एकज्जेव सतं न द्वे सत्तानि
 न तीणि चतु पञ्च सत्तानि न सहस्सं न सत्तसहस्सं न कोटिस्सत्तं न
 कोटिसहस्सं । तिद्धु महाराज, दस्सं वीसतिया सत्तस्स सहस्सस्स
 अभिसम्भो, कतमेन ते परियायेन अनुयोगं दस्सी'ति ? ॥ त्वमेवेतं
 ब्रूही'ति ॥ तेन हि ते महाराज, कथयिस्सामि सतेन वा सहस्सेन वा सत्त-
 सहस्सेन वा कोटिया वा कोटिसतेन वा कोटिसहस्सेन वा कोटिसत्तसहस्सेन
 वा । या काचि नक्खे बुद्धवचने सल्लोखिताचार-पटिपत्ति-[349]-धुत-

गुणवर्णनस्सिता कथा, ता सञ्जा इध समोसरिस्सन्ति ॥ यथा महाराज, निनुजत—सम्पत्तिस्समयलापल्लदेसभागे अभिबुद्धं उदकं सञ्चं तं ततो विनिग-
ल्लिक्वा मद्दोदधिं सागरं समोसरति, एवमेव खो महाराज, सम्पादके सति
या काचि नञ्जुब्बुद्धवचने सल्लेखिताचारपटिपत्तिधुतगुणवर्णनस्सिता
कथा, ता सञ्जा इध समोसरिस्सन्ति । मब्बं पे'त्य महाराज, परिव्यत्तताय
बुद्धिया कारणपरिदीपनं समोसरिस्सति, तेने'सो अत्थो सुविभत्तो विचित्तो
परिपुण्णो समानीतो भविस्सति । यथा महाराज, कुस्तलो लेखाचरियो अनु-
स्सिद्धो लेखं ओसारेन्तो अत्तनो व्यत्तताय बुद्धिया कारणपरिदीपनेन लेखं
परिपूरेति, एवं सा लेखा समत्ता परिपुण्णः अनूनेका भविस्सति । एवमेव
मब्बमे'त्य परिव्यत्तताय बुद्धिया कारणपरिदीपनं समोसरिस्सति, तेने'सो
अत्थो सुविभत्तो विचित्तो परिपुण्णो परिसुद्धो समानीतो भविस्सति ॥

[३] नगरे महाराज, सावत्थिया पञ्चकोटिम्हा अरियस्सवका भगवतो
उपासकउपासिकायो सत्तपण्णास सहस्सानि तीणि च सत्तसहस्सानि
अनग्गामिफले पतिट्ठिता, ते सब्बे पि गिह्ही येव न पब्बजिता । पुन तत्थे'व
गण्डम्बमूले यमकपाटिहारिये वीसति पाणकोटियो अभिसमिस्सु । पुन
महाराजुलोवादे महामंगलसुत्तन्ते समचित्तपरियाये पराभवसुत्तन्ते
पुराभेदसुत्तन्ते कलहविवादसुत्तन्ते चूलव्यूहसुत्तन्ते महाव्यूहसुत्तन्ते
सुवट्ठसुत्तन्ते सारिपुत्तसुत्तन्ते गणनपथम्मीतानं देवतानं धम्मा'भि-
सम्यो अहोसि । नगरे राजगहे पञ्चास सहस्सानि तीणि च सत्तस-
हस्सानि अरियस्सवका भगवतो उपासकउपासिकायो, पुन तत्थे'व
धनपालहस्तिनागदमने नव्वति पाणकोटियो, पारायनसमागमे
पासाणके धेतिये जुह्वस पाणकोटियो, पुन इन्दुसालगुहायं असीति

देवताकोटियो, पुन वाराणसियं [350] इसिपतनेमिगदाये
पठमे धम्मदेसने अद्धारस ब्रह्मकोटियो अपरिमाणा च देवतायो, पुन
तावत्तिसभवने षण्डुकम्बलसिलायं अभिधम्मदेसनाय असीति देवता-
कोटियो, देवारोहणे सङ्कस्सनगरद्वारे लोकविवरणपाटिहारिये पसन्नानं
नरभङ्गं तिस कोटियो अभिसमिस्सु । पुन च सक्केसु कपिलवत्थुस्मि
निग्रोधारामे बुद्धवंसदेसनाय महासमयसुत्तन्तदेसनाय च गणनपथमती-
तानं देवतानं धम्माभिसमयो अहोसि । पुन सुमनमालाकारसमागमे
गरहृदिन्नसमागमे आनन्दसेहिसमागमे जम्बुकाजीवकसमागमे मण्डू-
कदेवपुत्तसमागमे मट्टकुण्डलिदेवपुत्तसमागमे सुलसानगरसोभनिसमागमे
सिरिमानगरसोभनिसमागमे पेसकरधीतुसमागमे चूळसुभहासमागमे साकेत-
ब्राह्मणस्स आळाहनदस्सनसमागमे सूनापरन्तकसमागमे सक्कपञ्चस-
समागमे तिरोकुट्टसमागमे रतनसुत्तसमागमे पञ्चेकं चतुरासीतिपा पाणस-
हस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । याक्ता महाराज, भगवा लोके अद्धारसि
ताव तीसु मण्डलेसु सोळससु महाजनपदेसु यथ यथ भगवा विद्धारसि
तत्थ तत्थ येमुय्येन द्वे तयो चतु पञ्च सतं सहस्सं सतसहस्सं देवा च
मत्तुस्सा च सन्तं परमत्थं निब्बानं सच्छिक्खरिस्सु । ये ते महाराज, देवा गिही
येव ते, न ते पब्बजिता । एतानि धेव महाराज, अज्जानि च अनेकानि
देवताकोटिसतसहस्सानि गिही अगारिका कम्मभोगिनो सन्तं परमत्थं निब्बानं
सच्छिक्खरिस्सु'ती ॥

[४] यदि भन्ते नागसेन, गिही अगारिका कम्मभोगिनो सन्तं
परमत्थं निब्बानं सच्छिक्खरोन्ति, अथ इमानि धुतङ्गानि किमत्थं साधेन्ति ? ।
तेन कारणेन धु-[351]-तङ्गानि अक्खिक्खरानि होन्ति । यदि भन्ते
नागसेन, किं भन्तोसधेहि व्याधयो वूपसमन्ति, किं पन विरेचनादिना
सरीरदुब्बलकरणेन ? । यदि मुडीहि पटिसच्चुनिगहो भवति, किं असिसत्ति-

संयन्तुकोदण्डलगुल्लमुभरेहि ? । यदि गण्डिकुटिलसुसिरकण्ठतासाखा
 चालधित्वा ह्यखमभिरुहं भवति, किं दीघदब्धनिस्तेणिपरियेसनेन ? ।
 यदि धण्डिलसेध्याय धातुसमता भवति, किं सुखसम्पत्समहतिमहासिरि-
 स्यनपरियेसनेन ? । यदि एकाको सासङ्कसभयविसमकतारतरणसमर्थो
 भवति, किं सन्नद्धसज्जमहतिमहासत्यपरियेसनेन ? यदि नदीसरं बाहुना
 तरितुं समर्थो भवति, किं ध्रुवसेतुनावापरियेसनेन ? । यदि सकसन्तकेन
 वासच्छादनं कातुं शक्नोति, किं परुपसेवनापियसमुल्लापपञ्चापुरेधावनेन ? ।
 यदि अखाततल्लके उदकं लभति, किं उदपानतल्लकपोक्खरणिखणनेन ? ।
 एवमेव खो भन्ते नागसेन, यदि गिह्ठी अगारिका कामभोगिनो सन्तं
 परमर्थं निब्वानं सच्छिकरोन्ति, किं धुतगुणवरसमादियनेन ? ॥

[५] अट्ठीसति खो पनिमे महाराज, धुतङ्गगुणा यथासुखगुणा
 येहि गुणेहि धुतङ्गानि सब्बबुद्धानं पिहयितानि पत्थितानि । कतमे अट्ठी-
 सति ? इध महाराज, धुतङ्गं सुद्धाजीवं सुखफलं अनवज्जं न परदुक्खापनं
 अभयं असम्पीळनं एकन्तवड्ढितं अपरिहानियं अमायं आरक्खा पत्थितददं
 सब्बसत्तदमनं संवरहितं पतिरूपं अनिस्सितं विप्पमुत्तं रागक्खयं दोसक्खयं
 मोहक्खयं मानप्पहानं कुवितक्कच्छेदनं कङ्कावितरणं कोसज्जविद्धंसनं अरति-
 प्पहानं खमनं अतुलं अप्पमाणं सब्बदुक्खक्खयगमनं । इमे खो महाराज,
 अट्ठीसति धुतङ्गगुणा यथासुखगुणा येहि [352] गुणेहि धुतङ्गानि सब्ब-
 बुद्धानं पिहयितानि पत्थितानि ॥ ये खो ते महाराज, धुतगुणा सम्मा उप-
 सेवन्ति ते अट्ठारसहि गुणेहि समुपेत्ता भवन्ति । कतमेहि अट्ठार
 सहि ? चारो तेसं सुविमुद्धो होति, पटिपदा सुपूरिता होति, कामिकं
 वाचिकं सुरविस्सतं होति, मनोसमाचारो सुविमुद्धो होति, विरियं सुप्पगाहितं
 होति, भयं वूपसम्पति, अत्तानुदिद्धि व्यपगता होति, आश्रतो उपरतो
 होति, मेत्ता उपहिता होति, आहारो परिज्जातो होति, सब्बसत्तानं गहक्कतो

होति, भोजने मत्तञ्जू होति, जागरियम'नुद्युतो होति, अनिकेतो होति, यत्थ फासु तत्थ विहारी होति, पापजेगुच्छी होति, विवेका'रामो होति, सततं अप्पमत्तो होति । ये ते महाराज, धुतगुणे सम्मा उपसेवन्ति, ते इमेहि अद्धारसहि गुणेहि समुपेता भवन्ति ॥

[६] दस इमे महाराज, पुग्गला धुतगुणारहा । कतमे दस ? सद्धो होति हिरिमा धितिमा अकुहो अत्थक्सी अलोलो सिक्खाकामो दब्बहस-
मादानो अनुज्झानबहुलो मेत्ताविहारी । इमे खो महाराज, दस पुग्गला धुतगुणारहा ॥

[७] ये ते महाराज, गिही अगारिका कामभोगिनो सन्तं परमत्थं निब्बानं सच्छिक्खरोन्ति, सब्बे ते पुरिमासु जातिस्स तेरससु धुतगुणेषु कतू'पासना कतभूमिकम्मा । ते तत्थ चारं च पटिपत्तिं च सोधयित्वा अज्जेतरहि गिही येव सन्ता सन्तं परमत्थं सच्छिक्खरोन्ति ॥

[८] यथा महाराज, कुसलो इस्सत्थो अन्तेवासिके पठमं ताव उपा-
सनासालायं चापमेदचापारोपनगहणसुद्धिपतिपीळन-अङ्गुलिबिनामनपादठ-
पनसरगहणंसन्दहनवाक्कुट्टनसन्धारणलक्खनियमनखिपने तिणपुरिसकलणक-
तिणपललमत्तिकापुल्लफलकलक्खवेधे अनुसिक्खापेत्वा रज्जो सन्तिके
उपासनं आराधयित्वा आजञ्जरथगजतुरङ्गधनञ्जहिरञ्जसुवण्णदासिदास-
भरियगाम्भवं [३५३] लभति । एवमे'व खो महाराज, ये ते गिही अगारिका
कामभोगिनो सन्तं परमत्थं निब्बानं सच्छिक्खरोन्ति, ते सब्बे पुरिमासु जातिस्स
तेरससु धुतगुणेषु कतू'पासना कतभूमिकम्मा । ते तत्थे'व चारं च पटिपत्तिं च
सोधयित्वा अज्जेतरहि गिही येव सन्ता सन्तं परमत्थं निब्बानं सच्छिक्खरोन्ति ।
न महाराज, धुतगुणेषु पुण्णसेवनं विना एकस्सिमा येव जातिया
अरहत्तं सच्छिक्खिरिया होति, उत्तमेन पन विरियेन उत्तमाय पटिप-
त्तिया तथारूपेन आचरियेन कल्याणमित्तेन अरहत्तं सच्छिक्खिरिया होति ॥

[९] यथा वा पन महाराज, भिसवको सल्लुक्त्तो आचरियं धनेन वा वसपटिपत्तिया वा आराधेत्वा सत्थगहणलेदनलेखनवेधनसल्लुद्धरणवणधो-
 वनसोसनभेसज्जानुलिम्पनवमनविरेचना'नुवासनकिरियमनुसिक्खित्वा विज्जासु-
 क्तसिक्खो कतू'पासनो कतहत्थो आतुरे उपसङ्कमति तिकिच्छाय, एवमे'व
 खो महाराज, ये ते गिही अगारिका क्षमभोगिनो सन्तं परमत्थं निब्बानं
 सच्छिक्खरोन्ति, ते सव्वे पुरिमासु जातिषु तेरस्सु धुतगुणेषु कतू'पासना
 कतभूमिकम्म । ते तथे'व चारं च पटिपत्तिं च सोधयित्वा अज्जेतरहि
 गिही येव सन्ता सन्तं परमत्थं निब्बानं सच्छिक्खरोन्ति । न महाराज,
 धुतगुणेहि अविसुद्धानं धम्मा'भिसमयो होति । यथा महाराज, उद-
 कस्स आसेचनेन बीजानं निरुद्धानं होति, एवमे'व खो महाराज, धुतगुणेहि
 अविसुद्धानं धम्मा'भिसमयो न होति । यथा वा पन महाराज, अकतकु-
 सलानं अकतकल्याणानं सुगतिगमनं न होति, एवमे'व खो महाराज, धुत-
 गुणेहि अविसुद्धानं धम्मा'भिसमयो न होति ॥

[१०] पठविसमं महाराज, धुतगुणं विसुद्धिकामानं पतिद्वन्द्वेन ।
 आपोसमं महाराज, धुतगुणं विसुद्धिकामानं सब्बकिलेसमलधोवनत्थेन ।
 तेजोसमं महाराज, धुतगुणं विसुद्धिकामानं सब्ब[354]किलेसकज्जा-
 पनत्थेन । वायोसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं सब्बकिलेसमल्लजो-
 पवाहनत्थेन । अगदसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं सब्बकिलेसव्या-
 धिवूपसमत्थेन । नयभत्तसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं सब्बकिलेस-
 विसनासनत्थेन । खेतसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं सब्बसामञ्जु-
 णसस्सविरुहनत्थेन । मनोहरसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं पत्थि-
 तिच्छित्तसब्बसम्पत्तिवरददत्थेन । नावासमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं
 संसारमहण्णवपारगमनत्थेन । भीरुत्ताणसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं
 जराभरणभीतानं अस्सासकत्थेन । मातुसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धि-

कामानं किलेसदुक्खपटिपीळितानं अनुमाहक्केन । पितुसमं महाराज,
धुतगुणं, विसुद्धिकामानं कुसलवड्ढिकामानं सब्बसामञ्जगुणजनक्केन ।
मित्तसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं सब्बसामञ्जगुणपरिवेसन-
अविस्वादक्केन । पदुमसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं सब्बकिले-
समलेहि अनुपलित्तेन । चतुजातिवरगन्धसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धि-
कामानं किलेसदुग्गमन्वपटिविनोदनहेन । गिरिराजवरसमं महाराज, धुतगुणं
विसुद्धिकामानं अट्टलोकधम्मवातेहि अकम्पियहेन । आकाससमं महाराज,
धुतगुणं विसुद्धिकामानं सब्बत्थाहणापगतउरुविसटवित्तमहन्तहेन । नदी-
समं महाराज, धुतगुणं विसुद्धिकामानं किलेसमळपवाहनहेन । सुदेसकसमं
महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं जातिकन्तारकिलेस्वनगहननित्थरणहेन ।
महासत्थवाहसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं सब्बभयसुञ्जखेमअ-
भयवर-[३५५]-पवर निब्बाननगरसम्पापनहेन । सुमज्जितविमला'दाससमं
महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं सङ्खारानं सभावदस्सनहेन । फलवत्समं
महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं किलेस-ल्लगुळसरसत्तिपटिवाहनहेन ।
ऊतसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं किलेसवस्सतिविधगिसन्तापातप-
पटिवाहनहेन । चन्दसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं पियहितपत्थि-
तहेन । सुरियसमं महाराज, धुतगुणं, विसुद्धिकामानं मोहतमतिमिरनासल-
हेन । सागरसमं महाराज, धुतगुणं विसुद्धिकामानं अनेकविधसामञ्ज-
गुणवररत्तनुद्धानहेन । अपरिमितमसङ्खेय्यअप्पमेय्यहेन च ॥

[११] एवं महाराज, धुतगुणं विसुद्धिकामानं बहुपकारं सब्बदरथ-
परिळाहनुदं अरतिनुदं भयनुदं भवनुदं खीलनुदं मळनुदं सोकनुदं दुक्ख-
नुदं रागनुदं दोसनुदं मोहनुदं माननुदं दिह्निनुदं सब्बाकुसलधम्मनुदं,
यसा'वहं हित्तावहं सुखावहं, फासुकरं पीतिकरं योगव्खेमकरं, अनवज्जं,
इहसुखविपाकं, गुणरासि गुणपुञ्जं अपरिमितमप्पमेय्यगुणं, करं पवरं अगं ॥

[१२] यथा महाराज, मनुस्सा उपत्यम्भवसेन भोजनं उपसेवन्ति, हितवसेन भेसज्जमुपसेवन्ति, उपकारवसेन मित्तं उपसेवन्ति, तारणवसेन नावं उपसेवन्ति, सुगन्धवसेन मालागन्धं उपसेवन्ति, अभयवसेन भीक्षुताणं उपसेवन्ति, पतिद्वानवसेन पठविं उपसेवन्ति, सिण्णवसेन आचरियं उपसेवन्ति, यसवसेन राजानं उपसेवन्ति, कामददवसेन मणिरत्तनं उपसेवन्ति, एवमेव खो महाराज, सम्बसामञ्जगुणदवसेन अरिया धुतगुणं उपसेवन्ति ॥

[१३] यथा वा पन महाराज, उदकं बीजविरूहनाय, [356] अग्नि-
 स्थापनाय, आहरो बलाहरणाय, लता बन्धनाय, स्तब्धं छेदनाय, पानीयं पिपासा-
 विनयनाय, निधि^३ अस्सासक्कणाय, नावा तीरसम्पापनाय, भेसज्जं व्याधि-
 वूपसमनाय, यानं सुखगमनाय, भीक्षुताणं भयविनोदनाय, राजा आरक्ख-
 त्ताय, फलकं दण्डलेदुदुल्लगुल्लसरसत्तिपटिवाहनाय, आचरियो अनुसास-
 नाय, माता पोसनाय, आदासो ओलोकनाय, अलङ्कारो सोभनाय, क्त्यं
 पटिच्छादनाय, निस्सेणी आरोहणाय, तुला विक्खेपनाय, मत्तं परिजपनाय,
 आवुधं तज्जनियपटिवाहनाय, पदीपो अन्धकारविधमनाय, वातो परिच्छि-
 निब्बापनाय, सिण्णं वुत्तिनिष्पादनाय, अगदं जीवितरक्खणाय, आकरो
 रत्तनु^४पादनाय, रत्तनं अलङ्काराय, आणा अनत्तिक्कमनाय, इस्सरियं वसव-
 त्ताय, एवमेव खो महाराज, धुतगुणं सामञ्जबीजविरूहनाय,
 किलेसमलस्थापनाय, इद्धिबलाहरणाय, सतिसंवरनिबन्धनाय, विमतिविचि-
 किञ्चासमुच्छेदनाय, तण्हापिपासाविनयनाय, अभिसमयअस्सासक्कणाय,
 चतुरो^५वनिरयरणाय, किलेसव्याधिवूपसमाय, निब्बानसुखपटिलाभाय, जाति-
 जराव्याधिमरणसोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सु^६पायासभयविनोदनाय, सामञ्जगुण-
 परिरक्खणाय, अरतिजुवितक्कपटिवाहनाय, सकलसामञ्जत्था^७नुसासनाय,

सम्बसामञ्जगुणपोसनाय, समथविपस्सनामगफलनिम्बानदस्सनाय, सकल-
लोक्थुतथोमितमहतिमद्दसोभाकरणाय, सम्बा'पायपिदहनाय, सामञ्जत्थसेल-
सिखरमुद्दनि अभिरुहनाय, वङ्ककुटिलविसमचित्तनिक्खेपनाय, सेवितम्बा'-
सेवितम्बधम्मे साधु सञ्जायकरणाय, सम्बकिलेसपटिसत्तुतज्जनाय, अवि-
ज्जन्धकारविधमनाय, तिविधगिसन्तापपरित्ठाहनिम्बापनाय, सण्हसुखुमसन्त-
समापत्तिनिष्पादनाय, सकलसामञ्जवरियधम्मकस्वत्तनाय । इति महाराज, इमेसं
गुणानं अधिगमाय यदिदं एकमेकं धृतगुणं । एवं महाराज, अतुलियं
धृतगुणं अण्णमेध्यं असमं अण्णटिभागं अण्णटिसेहं उत्तरं सेहं विसिहं
अधिकं, आयतं पुथुलं विसटं वित्तयतं गरुक्कं भारियं महत्तं ॥

[१२] यो खो महाराज, पुगलो पापिच्छो इच्छापकतो कुहको
लुद्धो ओदरिको लाभकामो यस्सकामो कित्तिकामो अयुत्तो अण्णत्तो अन-
नुच्छविको अनरहो अण्णतिरूपो धृतगुणं समादियति, सो दिगुणं दण्ड-
मा'पज्जति सम्बगुणघातमा'पज्जति, दिट्ठधम्मिकं हीळनं खीळनं गरहनं
अण्णण्डनं खिपनं असम्भोगं निस्सारणं निच्छुभनं पवाहनं पम्बाजनं पटि-
लभति, सम्पराये पि सतयोजनिके अवीचिमहानिरये उण्हकठितत्तसन्त-
त्तअच्चिजालामालके अनेकवस्सकोटिसत्तसहस्सानि उद्धमधो तिरियं फेणुदेहकं
सम्परिवत्तकं पच्चति, ततो मुच्चित्वा कियसफरुसकाळत्तपच्चङ्को सल्लु'द्धमात-
सुसिरुत्तमङ्को छतो पिपासितो विसमभीमरूपवण्णो भग्गकण्णसोतो उम्भी-
लितनिभीलितनेत्तनयनो अरुगतपक्कगत्तो पुळ्ळाकिण्णसब्बकायो, वातमुखे
जलमानो विय अम्भिक्षन्धो अन्तो जलमानो पज्जलमानो, अत्ताणो
अस्सरणो आरुण्णरुण्णकारुज्जरवं परिदेवमानो निज्झाम्ताण्हिको समणमहा-
पेतो हुत्वा आहिण्णमानो महिया अट्ठस्सरं करोति ॥

[१३] यया महाराज, कोचि अयुत्तो अप्पत्तो अननुच्छविको अनरहो अप्पतिरूपो हीनो कुजातिको खत्तिया'भिसेकेन अभिसिञ्चति, सो लमत्ति इत्यच्छेदं वादच्छेदं इत्यपादच्छेदं कण्णछेदं नासच्छेदं कण्ण-नास-[358]-च्छेदं बिलङ्गयालिकं, सङ्खमुण्डिकं राहुमुखं जोतिमालिकं इत्यपज्जोतितं एरक्खत्तिकं चीरक्खासिकं, एणेय्यकं बल्लिसमंसिकं कक्षा-पणकं खारापतच्छिकं पल्लिषपरिवत्तिकं पलालपीठकं, तत्तेन तेलेन ओसिञ्चनं, सुनखेहि खादितं, जीवसूलारोपनं, असिना सीसच्छेदनं, अने-कविहितं पि कम्मकरणं अनुभवति । किंकरणं ? अयुत्तो अप्पत्तो अननु-च्छविको अनरहो अप्पतिरूपो हीनो कुजातिको महन्तइस्सरिये ठाने अत्तानं ठोपेसि, केळघातेसि । एवमे'व खो महाराज, यो कोचि पुग्गलो पापिच्छो—पे०—महिषा अइस्सरं करोति ॥

[१४] यो पन महाराज, पुग्गलो युत्तो पत्तो अनुच्छविको अरहो प्रतिरूपो अप्पिच्छो सन्नुहो पविवित्तो असंसदो आरद्धविरियो पंहितत्तो असठो अमाथो अनोदरिको अलाभकामो अयसकामो अकित्तिकामो सद्धो सद्धापब्ब-जितो जंरामरणमुच्चित्तिकामो सासनं पग्गण्हिस्सामी'ति धुतगुणं समादियति, सो दिगुणं पूजं अरहति—देवानं च मनुस्सानं च पियो होति मनापो पिह-यितो पत्थितो, जातिसुमनमहिक्कादीनं विय पुप्फं बहाता'नुलित्तस्स, जिघ-च्छित्तस्स विय पणीतभोजनं, पिपासितस्स विय सीतलविमलसुरभिपानीयं, विस्सप्तस्स विय ओसधवरं, सीवग्गभनकामस्स आजग्गअथवरुत्तमं, अत्थ-क्कामस्स विय मनोहरमणिरत्तवं, अमिसिञ्चितुक्कमस्स विय पण्डरविमलसेत-च्छत्तं, धम्मकामस्स विय अरहत्तफलादिगममनुत्तरं । तस्स चत्तारो सतिपट्ठाना भावनापारिपूरि गच्छन्ति, चत्तारो सम्मप्यधाना चत्तारो इद्धिपदा पञ्चिन्द्रियानि पञ्चबलानि सत्त बोद्धव्वा अरियो अइङ्गिको मग्गो भावना-परिपूरि गच्छति, समयविपस्सना अधिगच्छति, अधिगमपटिपत्ति परिगमति,

चत्तारि सामञ्जस- [359] लानि चतस्सो पटिसम्भदा तस्सो विज्जा
छळमिज्जा केवलो ष्व समणधम्मो सञ्चे तस्सा'धेय्या होन्ति, विमुत्तिपण्डर-
विमलसेतच्छत्तेन अभिसिञ्चति । यथा महाराज, रज्जो खत्तियस्स अभिजात-
कुलीनस्स खत्तिया'भिसेकेन अभिसित्तस्स परिचरन्ति सरइनेगमजानपदभट-
बलत्था, अट्ठत्तिसा च राजपरिसा नटनच्चका मुखमङ्गलिका सोत्थिवाचका
समणब्राह्मणसञ्चपासण्डगणा अभिगच्छन्ति, यं किञ्चि पथविया पइनरत्तना-
करनगरसुङ्गद्वानवेरज्जकळेज्जमेज्जजनमनुसासनं सञ्चत्थ सामिको भवति,
एवमे'व खो महाराज, यो कोचि पुगलो मुत्तो पत्तो—पे०—विमुत्ति-
पण्डरविमलसेतच्छत्तेन अभिसिञ्चति ॥

[१५] तेरसि'मे महाराज, धुतङ्गानि येहि सुद्धिक्कतो निब्बानमहास-
मुहं पविसित्वा बहुविधं धम्मकीळमभिकीळति, रूपाखूपवट्टसमापत्तियो
वळ्ळेति, इद्धिविधं दिव्वसोतधातुं परचित्तविजाननं पुञ्चेनिवासा'नुस्सर्ति
दिव्वच्चक्रुं सञ्चासक्कलयं च पापुणाति । कतमे तेरस ? पंसुकूलिकङ्गं,
तेचीवरिकङ्गं, पिण्डपातिकङ्गं, सपदानचारिकङ्गं, एक्कसनिक्कङ्गं, पत्तपिण्ड-
फङ्गं, खलुपच्छामत्तिकङ्गं, आरज्जकङ्गं, रत्तलमूलिकङ्गं, अब्भोकासिकङ्गं,
सोसानिकङ्गं, यथासन्थतिकङ्गं, नेसज्जिकङ्गं । इमेहि खो महाराज, तेरसहि
धुतरुणेहि पुञ्चे आसेवितेहि निसेवितेहि चिण्णेहि परिचिण्णेहि चरितेहि
उपचरितेहि परिपूरितेहि केवलं सामञ्जं पटिळमति, तस्सा'धेय्या होन्ति
केवला सन्ता सुखा समापत्तियो । यथा महाराज, सम्पन्नो नाविको पट्टने
सुट्टु कत्तसुङ्को गहासमुहं पविसित्वा वङ्गं तक्कोलं चीनं सोवीरं सुरइ
अलसन्दं कोलपट्टनं सुवण्णभूमिं गच्छति, अज्जं पि यं किञ्चि नावासञ्चरणं,
एकमे'व खो महाराज, इमेहि तेरसहि धुत- [360] -रुणेहि पुञ्चे आसेवितेहि
निसेवितेहि चिण्णेहि परिचिण्णेहि चरितेहि उपचरितेहि परिपूरितेहि केवलं
सामञ्जं पटिळमति, तस्सा'धेय्या होन्ति केवला सन्ता सुखा समापत्तियो ॥

[१६] यथा महाराज, कस्सको पठमं खेत्तदोसं तिणक्कपासाणं अपनेत्वा कसित्वा वपित्वा सम्मा उदकं पवेसेत्वा रक्खित्वा गोपेत्वा लवण-
मइनेन बहुधञ्जको होति, तस्सा'धेय्या भवन्ति ये केचि अधना कपणा
दल्लिदा दुग्गतजना । एवमे'व खो महाराज, इमेहि तेरसहि धुतगुणेहि पुब्बेहि
आसिवितेहि—ये०—केवल सन्ता सुखा समापत्तियो ॥

[१७] यथा वा एन महाराज, खत्तियो मुद्धा'वसित्तो अमिजात-
कुल्लकुलीनो छेज्जेभेज्जजनपद'सासने इस्सरो होति वसवत्ती सामिको इच्छा-
करणो, केवला च महापठवी तस्सा'धेय्या होति । एवमे'व खो महाराज,
इमेहि तेरसहि धुतगुणेहि पुब्बे आसेवितेहि निसेवितेहि चिण्णेहि परि-
चिण्णेहि चरितेहि उपचरितेहि परिपूरितेहि जिनसासनवरे इस्सरो होति
वसवत्ती सामिको इच्छाकरणो, केवला च समणगुणा तस्सा'धेय्या होन्ति ॥

[१८] ननु महाराज, येरो उपसेनो बहुगन्तपुत्तो सह्येवधुतगुणे
परिपरिकारिताय अनादियित्वा सावत्थिया सङ्गस्स कत्तिकं सपरिसो
नरदम्भसारथिं पटिस्सह्यणगतं उपसङ्गमित्वा भगवतो पादे सिरसा वन्देत्वा
एकमन्तं निसीदि । भगवा च तं सुविनीतं परिसं ओलोकेत्वा दृढतुडो पमुदितो
उदग्गो परिसाय सद्धिं सह्यपं सह्यपित्वा असम्भिन्नेन ब्रह्मास्सरेण एतद'-
वोच—पासादिकं खो एन त्या'थं उपसेन, परिसा, कथं त्वं उपसेन, परिसं
विनेसी'ति ? । सोपि सन्धञ्जुना दसबलेन देवातिदेवेन पुट्ठो यथाभूतसभाव-
गुणवसेन भगवन्तं एतद'वोच—यो कोचि मं भन्ते उपसङ्गमित्वा पब्बज्जं वा
निस्सयं वा याचति, त-[३६१]-महं एवं वदामि—अहं खो आवुसो आर-
ञ्जको पिण्डपातिको पंसुकूलिको तेचीवरिको, सचे त्वं पि आरञ्जको भवि-
स्ससि पिण्डपातिको पंसुकूलिको तेचीवरिको, एव'हं तं पब्बाजेत्तामि निस्सयं

दत्तामी'ति । सचे सो मे भन्ते, पटिस्सुणित्वा नन्दति ओरमति एवा'हं तं पब्बाजेमि निस्सयं देमि । सचे न नन्दति न ओरमति न सं पब्बाजेमि न निस्सयं देमि । एवा'हं भन्ते, परिसं विनेमी'ति ॥ एवं पि महाराज, धुतगुणवरसमादिण्णो जिनसासनवरे इत्सरो होति वसवत्ती सामिको इच्छकरणो, तस्सा'धेय्या होन्ति केवला सन्ता सुखा समापत्तियो ॥

[१९] यथा महाराज, पदुमं अभिवुद्धपरिसुद्धउदिच्चजातिष्पमवं सिनिद्धं मुट्ठं लोभनीयं सुगन्धं पियं पत्थितं पसत्यं जलक्कदमम'नुपलितं अणुपत्तकेसरकण्णिकाभिमण्डितं भमरगणसेवितं सीतलसलिलसंवद्धं, एवमे'व खो महाराज, इमेहि तेरसाहि धुतगुणेहि पुब्बे आसेवितेहि निसेवितेहि चिण्णेहि परिचिण्णेहि चरितेहि उपचरितेहि परपरितेहि अरियसाक्को तिसगुणवरेहि समुपेतो होति । कतमेहि तिसगुणवरेहि ? सिनिद्धमुट्ठमद्वमेत्तचित्तो होति, धातितहतविहतकिलेसो होति, हतनिहतमानदण्णो होति, अचलदब्धनिविट्ठनिब्बेमतिकसद्धो होति, परिपुण्णपीणितपहङ्गलोभनीयसन्तसुखसमापत्तिलाभी होति, सीलवरपवरअसमसुचिगन्धपरिभावितो होति, देवमनुस्सानं पियो होति मनापो, खीणासवअरियवरपुग्गलपत्थितो, देवमनुस्सानं वन्दितपूजितो, बुधविवुधपण्डितजनानं धुतधवितथोमितपसत्थो, इध वा दूरं वा लोकेन अनुपलितो, अप्पथोकक्के पि भयदत्तावी, विपुलवरसम्पत्तिकामानं मग्गफलवरत्थसाधनो, आयाचितविपुलपणीतपच्चपभागी, अनिकेतसयनो, ज्ञानज्झोसित-[362]-तपवरविहारी, विजटितकिलेसजालवत्थु, भिन्नभग्गसङ्कुटितसञ्चिन्नगतिनीकरणो, अकुण्णधम्मो, अभिनीतवासो, अनक्कजभोगी, गतिविमुत्तो, उत्तिण्णसम्बविचिकिच्चो, विमुत्तिज्झासित्तो, दिट्ठधम्मो, अचलदब्धभीक्ताणमुपगतो, समुच्छिन्नानुसयो, सञ्चासवक्खयं पत्तो, सन्तसुखसमापत्तिविहारबहुलो, सम्बसमगुणसमुपेतो । इमेहि तिसगुणवरेहि समुपेतो होति ॥

[२०] ननु महाराज, येरो सारिपुत्तो दससहस्सग्धि लोकधातुया अमापुरिसो ठपेत्वा दसबलं लोकाचरियं । सो पि अपरिमितम'सङ्खे-
 व्यकप्पे समाचितकुसलमूलो ब्राह्मणकुलकुलीनो मनापिकं कामरतिं अनेक-
 सतसङ्खधनवरं च ओहाय जिनसासने पब्बजित्वा इमेहि तेरसहि धुत-
 गुणेहि कायवकीचित्तं दमयित्वा अज्जेतरहि अनन्तगुणसमन्नागतो गोतमस्स
 भगवतो सासनवरे धम्मचक्कमनुपवत्तको जातो । भासितं पे'तं महाराज,
 भगवता देवातिदेवेन एकुत्तरनिकायवरलङ्घके-ना'हं भिक्खवे, अञ्जं
 एकपुम्भलं पि समनुपस्सामि यो तथगतेन अनुत्तरं धम्मचक्कं पवत्तितं
 सम्मदेव अनुपवत्तेति यथवि'दं सारिपुत्तो । सारिपुत्तो भिक्खवे, तथगतेन
 अनुत्तरं धम्मचक्कं पवत्तितं सम्मदेव अनुपवत्तेती' ति ॥

साधु भन्ते नागसेन, यं किञ्चि नवङ्गं बुद्धवचनं या च लोकुत्तरा
 किरिया, या च लोके अधिगमनिपुलवरसम्पत्तियो, सञ्चं तं तेरसगुणेषु
 सुसमोधानो'पगतं'ति ॥

नवमो वग्गो ।

[मेण्डकपञ्चो निवृत्तो]

[VII ओपम्मकथा ।]

[363] भन्ते नागसेन, कतिहि अङ्गेहि समचागतो भिक्षु अरहत्तं सञ्चिवरोती'ति ? ॥

- (1) इध महाराज, अरहत्तं सञ्चिकातुकामेन भिक्षुना घोस्सरस्स^१ एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (2) कुक्कुटस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (3) कलन्दकस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (4) दीपिनिया एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (5) दीपिकस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (6) कुम्भस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (7) वंसस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (8) चापस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (9) वायसस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (10) मक्कटस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (11) लापुल्लताय एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (12) पट्टमस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (13) बीजस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (14) सालकव्याणिकाय एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (15) नावाय तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (16) नावा-लवनकस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।

- (17) कूपस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (18) निव्यामकस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (19) कम्मकरस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (20) समुदस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (21) पठविया पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (22) आपस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (23) तेजस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (24) वायुस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (25) पब्बतस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (26) आकासस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (27) चन्दस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (28) सुरियस्स सत्त अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (29) सक्कस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (30) चक्कवत्तिस्स चत्तारि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (31) उपचिकाय एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (32) बिज्जरस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (33) उन्दुरस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (34) विच्छिन्नस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (35) नकुलस्स एकं [364] अङ्गं गहेतब्बं ।
- (36) जरसिगालस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (37) मिगस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (38) गोरूपस्स चत्तारि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (39) कराहस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (40) हत्थिस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानि ।

- (41) सीहस्स सत्त अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (42) चक्कवाक्कस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (43) पेणाहिकाय द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (44) करकपोतस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (45) उद्धक्कस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (46) सत्तपत्तस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (47) कम्बुलिस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (48) जल्लकाय एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (49) सप्पस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (50) अजगरस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (51) पन्थम्मक्कटक्कस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (52) यनसित-दारक्कस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (53) चित्तक्कधर-कुम्भस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (54) पवनस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (55) ह्वक्खस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (56) मेघस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (57) मणिरत्तनस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (58) मागविकस्स चत्तारि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (59) बाळिसिकस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (60) तच्छक्कस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (61) कुम्भस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
- (62) काव्ययस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (63) छत्तस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
- (64) खेतस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।

- (65) अगदस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (66) भोजनस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (67) इस्सत्थस्स चत्तारि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (68) रज्जो चत्तारि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (69) दोवारिकस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (70) निसदाय एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
 (71) पदीपस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (72) मयूरस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (73) तुल्यस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (74) सोण्डिकस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (75) इन्दखीलस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (76) तुलाय एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
 (77) खम्भस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ॥
 (78) मच्छस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ॥
 (79) इणगाह-[365]-कस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
 (80) व्याधितस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (81) मत्तस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (82) नदिया द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (83) उसभस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
 (84) मग्गस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (85) सुक्कायिकस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
 (86) चोरस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ॥
 (87) सक्कुण्णधिया एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
 (88) सुनखस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।

- (89) तिकिञ्चकस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (90) गम्भिनिया द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (91) चमरिया एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
 (92) किकिया द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (93) कपोतिकाय तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (94) एकनयनस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (95) कस्सकस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (96) जम्बुकसिगालिया एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
 (97) चङ्गवारकस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (98) दम्बिया एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
 (99) इणसाधकस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (100) अनुविचिनकस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
 (101) सारयिस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (102) भोजकस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानि ।
 (103) तुन्नशायस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
 (104) नाविकस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
 (105) भमरस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी^१ति ॥

मातिका सम्पत्ता ।

[१] भत्ते नागसेन, घोरस्सरस्स^२ एकं अङ्गं गहेतब्बं^३ति यं वदेसि, कतमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं^४ति ? । यथा महाराज, गद्दमो नाम सङ्कारकूटे पि चतुक्के पि सिङ्गाटके पि गामधारे पि थुसरसिम्हि पि यत्थ कत्थचि पि सयति, ■ सयनब्बुल्लो होति, [366] एवमेव खो महाराज, योगिना

योगावचरेन तिणसन्थारे पि पणसन्थारे पि कडमञ्चके पि छमायं पि यत्थ कथंचि चम्मखण्डं पथरित्वा यत्थ कथंचि सयित्तब्बं न सयन-बहुलेन भवितव्वं । इदं महाराज, धोरस्सरस्स (गद्रभस्स) एकं अङ्गं गहेतव्वं । भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन—कलिङ्गरूपधाना भिक्खवे, एतरहि भम साक्का विहरन्ति अप्पमत्ता आतापिनो पधानस्मि'ति । भासितं पे'तं महाराज, येरेन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना पि—

पल्लेकेन निसिन्नस्स जण्णुकेना' भिवस्सति' ।

अलं फासुविहाराय पहितत्तस्स भिक्खुनो'ति ॥

[२] भन्ते नागसेन, कुक्कुटस्स पञ्च अङ्गानि गहेतव्वानी'ति यं वदेसि, कतमानि तानि पञ्च अङ्गानि गहेतव्वानी'ति ? ॥ यथा महाराज, कुक्कुटो कालेन समयेन पटिसह्शीयति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन कालेन समयेने'व चेतिपङ्कणं सम्मज्जित्वा पानीयं परिभोजनीयं उपट्ठपेत्या सरीरं पटिजग्मित्वा नहायित्वा चेतिथं वन्दित्वा बुद्धानं भिक्खूनं दस्सनाय गत्वा कालेन समयेन सुञ्जागारं पविसित्तव्वं । इदं महाराज, कुक्कुटस्स पठमं अङ्गं गहेतव्वं । पुन च परं महाराज, कुक्कुटो कालेन समयेने'व बुद्धाति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन कालेन समयेने'व बुद्धित्वा चेतिपङ्कणं सम्मज्जित्वा पानीयं परिभोजनीयं उपट्ठपेत्या सरीरं पटिजग्मित्वा चेतिथं वन्दित्वा पुनदेव सुञ्जागारं पविसित्तव्वं । इदं महाराज, कुक्कुटस्स दुतियं अङ्गं गहेतव्वं ॥ पुन च परं महाराज, कुक्कुटो पठविं खणित्वा खणित्वा अञ्जोहारं अञ्जोहरति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन पञ्चवेकिखत्वा पञ्चवेकिखत्वा अञ्जोहारं अञ्जोहरितव्वं, ने'व दवाय न [367] मदाथ

न मण्डनाय न विभूसनाय, यावदेव इमस्स कायस्स ठितिया यापनाय
विहिंसु'परतिया ब्रह्मचरिया'नुगहाय । इति पुराणं च वेदनं पटिद्वह्मि
नवं च वेदनं न उप्पादेस्सामि, यात्रा च मे भविस्सति अनक्खता च फासु-
विहारो चा'ति । इदं महाराज, कुक्कुटस्स सतिमं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं
महाराज, भगवता देवातिदेवेन—

कत्तारे पुत्तमसं व, अक्खस्स'ब्भञ्जजनं यथा ।

एवं आहारि आहारं, यापनत्थममुच्छित्तो'ति ॥

पुन च परं महाराज, कुक्कुटो सचक्खुको पि रत्ति अन्धो होति,
एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन अनन्धेने'व अन्धेन विय भवि-
तब्बं, अरज्जे पि गोचरगामे पिण्डाय चरन्तेना'पि रजनीयेसु रूपसद्वगन्ध-
रसफोड्व्वधम्मेषु अन्धेन बधिरेन मूगेन विय भवितब्बं, न निमित्तं
गहेतब्बं, ना'नुव्वञ्जनं गहेतब्बं । इदं महाराज, कुक्कुटस्स चतुर्थं अङ्गं
गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज येन महाकच्चायनेन—

चक्खुम'स्स यथा अन्धो, सोतथा बधिरो यथा ।

जिह्वाव'स्सै यथा मूगो बलवा दुव्वलोरि'व ।

अथ अत्थे ससुप्पजे सयेथ मतसायिकं'ति ॥

पुन च परं महाराज, कुक्कुटो लेब्बुदण्डलगुटमुग्गेहि परिपातियन्तो
पि सकं गेहं न विजहाति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन
चीवरकम्मं करोन्तेन पि नवकम्मं करोन्तेन पि वत्तपटिवत्तं करोन्तेन पि
उदिसन्तेन पि उदिसापेन्तेन पि योनिसो मनसिकारो न विजहितब्बो ।
सकं खो पे'तं महाराज, योगिनो गेहं यदिदं योनिसो मनसिकारो । इदं

महाराज, कुक्कुटस्स पञ्चमं अङ्गं [368] गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन—को च भिक्खवे, भिक्खुनो गोघरो सको पेत्तिको विसस्यो—यदिदं चत्तारो सतिपट्ठाना'ति । भासितं पे'तं महाराज, धेरेन सारिपुत्तेन बम्भसेनापतिना पि—

यथा सुदन्तो मातङ्गो स्कं सोण्डं न मदति ।

भक्खा'भक्खं विजानाति, अत्तनो वुत्तिकप्पनं ॥

तथे'व बुद्धपुत्तेन अप्पमत्तेन वा पन ।

जिनवचनं न मदितब्बं मनसिकारवस्तुमं'ति ॥

[३] भत्ते नागसेन, कलन्दकस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति यं व्हेसि, कतमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ? ॥ यथा महाराज, कलन्दको पटिसत्तुम्हि ओपतन्ते नङ्गुहं पप्फोटेत्वा भइन्तं कत्वा तेनेव नङ्गुहलकुटेन पटिसत्तुं पटि-
बाहति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन किलेससत्तुम्हि ओपतन्ते सतिपट्ठानलकुटं पप्फोटेत्वा भइन्तं कत्वा तेनेव सतिपट्ठानलकुटेन सब्ब-
किलेसा पटिबाहितब्बा । इदं महाराज, कलन्दकस्स एकं अङ्गं गहे-
तब्बं । भासितं पे'तं महाराज, धेरेन चुल्लपन्थकेन—

यदा किलेसा ओपतन्ति सामञ्जुणघंसना ।

सतिपट्ठानलकुटेन हन्तब्बा ते पुनप्पुनं'ति ॥

[४] भत्ते नागसेन, दीपिनिया एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति यं व्हेसि, कतमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ? ॥ यथा महाराज, दीपिनी सकिं येव गम्भं गण्हाति, न पुनप्पुनं पुरिसं उपेति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगाव-
चरेन अप्पतिपटिसर्धि' अप्पति गम्भसेय्यं चुति भेदं खयं विनासं संसारभयं दुग्गतिं विसमं सम्पीळितं दित्वा [369] पुनब्भवे नप्पटिसन्दहिस्सा-

मी'ति योनिस्तो मनसिकारो करणीयो । इदं महाराज, दीपिनिष्ठा एकं अङ्गं गृहेतव्यं । भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन सुत्तनिपाते धनियगोपालकसुत्ते—

उसभोरि'व छेत्वा बन्धनानि, नागो पूतिलत्तं व दाळयित्वा ।

ना'इ पुन उपेस्सं गम्भसेय्यं, अयं चे पत्ययसी पवस्स देवा'ति ॥

[५] भन्ते नागसेन, दीपिकस्स द्वे अङ्गानि गृहेतव्वानी'ति यं वदेसि, क्ततमानि द्वे अङ्गानि गृहेतव्वानी'ति ? ॥ यथा महाराज, दीपिको अरज्जे तिणगह्णं वा वनगह्णं वा पव्वतगह्णं वा निस्साय निलीयित्वा मिगे गण्हाति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेण विवेकं सेवितव्वं, अरज्जं स्वस्वमूलं पव्वतं कन्दरं गिरिगुहं सुसानं वनपथं अब्भोकासं पल्लवपुल्लं अप्पसदं अप्पनिग्घोसं विजनवातं मनुस्सराहसेय्यकं पटिसह्मन्न-सारूपं । विवेकं सेवमानो हि महाराज, होति योगी योगावचरो न चिरस्से'व छलभिज्जासु च वसीभावं पाप्पणाति । इदं महाराज, दीपिकस्स पठमं अङ्गं गृहेतव्वं । भासितं पे'तं महाराज, धेरेहि धम्मसङ्गाहकेहि—

यथा पि दीपिको नाम निलीयत्वा गण्हाती मिगे ।

तथे'वा'यं बुद्धपुत्तो युत्तयोगो विपस्सक्को ।

अरज्जं पविसित्वान गण्हाति फलमुत्तमं'ति ॥

पुन च परं महाराज, दीपिको यं कञ्चि पसुं गृहित्वा* वामेन पस्सेन पतितं न भक्खेति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेण वेळुदानेन वा पत्तदानेन वा पुप्फदानेन ■ फलदानेन वा सिनानदानेन वा मत्तिकदानेन वा चुण्णदानेन वा दन्तकट्ट[370]-दानेन वा मुखोदकदानेन वा चाटुकम्पताय वा मुग्गसुप्पताय वा पारिभृक्ताय वा जङ्घपेसनीयेन वा वेज्जकम्मेन वा दूतकम्मेन वा पहिणगम्मेन वा पिण्डपतिपिण्डेन वा

दानानुपदानेन वा वक्षुविजाय वा नक्तवत्विजाय वा अङ्गविजाय वा
अञ्जतर'ञ्जतरेन वा बुद्धपटिकुहेन मिच्छाजीवेन निष्पादितं भोजनं
न भुञ्जितव्यं, वामेन पस्सेन पतितं पसुं विय दीपिको । इदं महाराज,
दीपिकस्स दुतियं अङ्गं गहेतव्वं । भासितं पे'तं महाराज, येन सारिपुत्तेन
धम्मसेनापतिना ॥

वचीविञ्जत्तिविष्मारा उपन्नं मधुपायासं ।

सचे मुत्तो भवेय्या'हं साजी'वो गरहितो मम ॥

यदी पि मे अन्तगुणं निक्खमित्वा बही चरे ।

ने'व भिन्देय्य, छाजीवं चज्जमानो पि जीवित'ति ॥

[६] भन्ते नागसेन, कुम्भस्स पञ्चअङ्गानि गहेतव्वानी'ति यं वदेसि,
कत्तमानि तानि पञ्च अङ्गानि गहेतव्वानी'ति? ॥ यथा महाराज, कुम्भो
उदकचरो उदके येव वासं कप्पेति, एवमेव खो महाराज, योगिना
योगावचरेन संब्वाणभूतपुग्गलानं हिताया'नुकम्पिना मेत्तासहगतेन
चेतसा विपुलेन म्महास्तेन अप्पमाणेन अवरेन अब्बापुजेन सव्वावन्तं
लोकं फरित्वा विहरितव्वं । इदं महाराज, कुम्भस्स पठमं अङ्गं गहेतव्वं ।
पुन च परं महाराज, कुम्भो उदके उप्पिलवन्तो सीसं उक्खिपित्वा यदि कोचि
पस्सति, तथेव निमुज्जति गाव्हमो'गाहति—मा मं ते पुन पस्सेय्युं'ति । एवमेव खो
महाराज, योगिना योगावचरेन किलेसेसु ओपतन्तेसु आरम्भणसरे निम्भ-
जितव्वं गाव्हमो'गाहितव्वं—मा मं किलेसा पुन पस्सेय्युं'ति । इदं महाराज,
कुम्भस्स दुतियं अङ्गं गहेतव्वं । पुन च [371] परं महाराज, कुम्भो
उदकसो निक्खमित्वा कायं ओतापेति । एवमेव खो महाराज, योगिना
योगावचरेन निसज्जट्टानसयनचङ्क्रमतो मानसं नीहरित्वा सम्मप्यधाने

मानसं ओतापेतब्बं । इदं महाराज, कुम्भस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं ॥ पुन च परं महाराज, कुम्भो पठविं खणित्वा विवित्ते वासं कप्पेति । एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेण लाभस्सकारसिलोकं पज्जहित्वा सुज्जं विवित्तं काननं वनपथं पब्बतं कन्दरं गिरिगुहं अप्पस्सहं अप्पनिग्घोसं पविचित्तमो'गाहित्वा विवित्ते येव वासं उपगन्तब्बं । इदं महाराज, कुम्भस्स चतुर्थं अङ्गं गहेतब्बं ॥ भासितं पे'तं महाराज, ये'रेण उपसेनेन वज्जन्तपुत्तेन—

विवित्तं अप्पनिग्घोसं वाळमिगनिसेवितं ।

सेवे सेनासनं भिक्खु पटिसल्लान्नकारणा'ति ॥

पुन च परं महाराज, चारिकं चरमानो यदि किञ्चि पस्सति वा सद्धं सुणाति वा, सोण्डिपञ्चभानि अङ्गानि सके कपाले निदहित्वा अप्पोस्सुक्को तुण्हीभूतो तिहति कायमनुरक्खन्तो, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेण सब्बत्थ रूपसद्दगन्धरसफोढब्बधम्मेषु आपतन्तेसु छसु द्वारेसु संवर-क्काटं अनुग्घाटेत्वा मानसं समोदहित्वा संवरं क्त्वा सतेन सम्पजानेन विहातब्बं समणवम्मं रक्खमानेन । इदं महाराज, कुम्भस्स पञ्चमं अङ्गं गहेतब्बं ॥ भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन संयुत्तनिकायवरे कुम्भूपमसुत्तन्ते—

कुम्भो च अङ्गानि सके कपाले, समोदहं भिक्खु मनोवितक्के ।

[372] अनिस्सितो अज्जम'हेठमानो । परिनिब्बुत्तो नू'पवदेव्य कच्चि'ति ॥

[७] भन्ते नागसेन, वंसस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति पं वदेसि, कत्तमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ॥ ? यथा महाराज, वंसो यत्थ वासो तत्थ अनुलो-मेति, नाज्जत्यम'नुधावति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेण धं बुद्धेन भगक्का भासितं नवङ्गं सत्थुसासनं तं अनुलोमयित्वा कप्पिये

अनवज्जे ठत्वा समणधम्मं येव परिधेसितब्बं । इदं महाराज, वंसस्स
एकं अङ्गं गहेतब्बं ॥ भासितं पे'तं महाराज, थेरेन राहुलेन—

नवङ्गं बुद्धवचनं अनुलोमेत्थान सम्बदा ।

कप्पिये अनवज्जस्मि ठत्वा'पायं समुत्तरि'ति" ॥

[८] भन्ते नागसेन, चापस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति यं वदेसि,
कतमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ? ॥ यथा महाराज, चापो सुतच्छित्तो नमित्तो'
यावग्गमूलं समकमेव अनुनमति न पटिथम्मति, एवमेव खो महाराज, योगिना
योगावचरेन थेरेनवमज्झिमसमकेसु अनुनमित्तब्बं न पटिप्फुरितब्बं ।
इदं महाराज, चापस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ॥ भासितं पे'तं महाराज, भगवता
देवदत्तिदेवेन विधुरपुण्णकजातके—

चापो वा'नुनेमे धीरो वंसो व अनुलोमय" ।

पट्टिलोमं न वत्तेथ्य स राजवसतिं वसे'ति ॥

[९] भन्ते नागसेन, वायसस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि,
कतमानि तानि द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, वायसो
आसङ्कितपरिसङ्कितो [373] युत्तप्पयुत्तो* चरति, एवमेव खो महाराज,
योगिना योगावचरेन आसङ्कितपरिसङ्कितेन युत्तप्पयुत्तेन उपडिताय
सत्तिया संवुतेहि इन्द्रियेहि चरितब्बं । इदं महाराज, वायसस्स पठमं
अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, वायसो ये कञ्चि भोजनं दित्वा
जातीहि संविभजित्वा भुञ्जति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन
ये ते लाभो धम्मिका धम्मलद्धा अन्तमसो पत्तपरियापन्नमत्तं पि तथारूपेहि
लाभेहि अप्पट्टिविभक्तभोगिनी भवितब्बं सीलवन्तेहि सब्रह्मचारीहि ।

७ समुत्तरं T. ८ मितो TC. ९ वू. नु. दरो (१) B. १० कप्पिये B.
११ पट्टिविभक्त B. * यत्तपयत्तो TC.

इदं महाराज, वायसस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं ॥ भासितं पेत्तं महाराज,
धेरेन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—

सवे मे उपनामेन्ति ययालद्धं तपस्सिनो ।

सब्बे ते विमज्जित्वान ततो भुञ्जामि भोजनं'ति ॥

[१०] मन्ते नागसेन, मक्कटस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी'ती यं वदेसि,
कत्तमानि तानि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, मक्कटो वास-
मु'पगच्छन्तो तथारूपे ओकासे महतिमहारूपे पविचित्ते सब्बद्वक्खाखे भीरु-
स्ताणे वासमु'पगच्छति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेण लज्जि पेसलं
सीलवन्तं कल्याणधम्मं बहुस्सुतं धम्मधरं विनयधरं पियं गरं भावनीयं वत्तारं
वचनक्खमं ओवादकं विज्जापकं सन्दस्सकं सम्मदपकं समुत्तेजकं सम्पहंसकं,
एवरूपं कल्याणमित्तं आचरियं उपनिस्साय विहरितब्बं । इदं महाराज,
मक्कटस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, मक्कटो खखे येव
चरति तिष्ठति निसीदति, यदि मिद्धं^{१२} ओक्कमति तत्थेव रत्तिं वासमु-
भवति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेण पवना'भिमुखेन
भवितब्बं, पवने येव ठन-[३७४]-चक्कमनिसज्जसयनं निदं ओक्कमित्तब्बं,
तत्थे'व सतिपट्ठानम'नुभवितब्बं । इदं महाराज, मक्कटस्स दुतियं अङ्गं
गहेतब्बं ॥ भासितं पेत्तं महाराज, धेरेन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—

चक्कमन्तो पि तिष्ठन्तो निसज्जसयनेन ■ ।

पवने सोभते भिक्षु, पवनन्तं व वणिज्जतं'ति ॥*

पठमो वग्गो ।

१२ मिद्धं B.

* Tc. adds this uddānam after this :—

घोरस्सरो च कुण्डो कलन्दो दीपिनी-दिपिको ।

कुम्भो वंसो च चापो च वायसो अथ मक्कटो'ति ■

[११] भत्ते नागसेन, लापुलताय* एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति यं वदेसि, क्तमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ॥ ? यथा महाराज, लापुलता तिणे वा कट्ठे वा लताय वा सोण्डिकाहि आलम्बित्वा तस्सु'परि वड्ढति । एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन अरहत्ते अभिवड्ढितुक्कामेन मनसा आरम्भणं आलम्बित्वा अरहत्ते अभिवड्ढितब्बं । इदं महाराज, लापुलताय एकं अङ्गं गहेतब्बं ॥ भासितं पे'तं महाराज धेरेन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—

यथा लापुलता नाम तिणे कट्ठे लताय वा ।

आलम्बित्वा सोण्डिकाहि ततो वड्ढति उपपरि ॥

तथेव बुद्धपुत्तेन अरहत्तफलकामिना ।

आरम्भणं आलम्बित्वा वड्ढितब्बं असेखफले'ति ॥

[१२] भत्ते नागसेन, पदुमस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, क्तमानि तानि तीणि अङ्गानि गहेतब्बा-[375]-नी'ति ॥ ? यथा महाराज, पदुमं उदके जातं उदके संवद्धं अनूपलित्तं उदकेन, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन कुले गणे लामे यसं सक्कारे सम्माननाय परिभोगमच्चयेसु च सन्वत्थ अनुपलित्तेन भवित्तब्बं । इदं महाराज, पदुमस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, पदुमं उदका अचु-
गाम्म ठाति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन सन्वत्थोक्तं अभि-
भवित्वा अचु'गाम्म लोकुत्तरधम्मो ठातब्बं । इदं महाराज, पदुमस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, पदुमं अप्यमत्तकेन पि जनिळेन एरितं चलति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन अप्य-
मत्तकेसु पि किलेसेसु संयमो करणीयो भयदत्ताविना विहरितब्बं । इदं महाराज, पदुमस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज

भगवता देवातिदेवेन—अणुमत्तेसु वज्जेसु भयदस्सावी समादाय सिक्खति सिक्खपदेसूति ॥

[१३] भन्ते नागसेन, बीजस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानीति यं वदेसि, कतमानि तानि द्वे अङ्गानि गहेतब्बानीति ? ॥ यथा महाराज, बीजं अप्पकं पि समानं भद्दे खेत्ते बुत्तं देवे सम्मा धारं पवेच्छन्ते सुबहूनि फळानि अनुदस्सति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन यथा पटिपादितं सीलं केवलं सामञ्जफलमनुदस्सति, एवं सम्मा पटिपज्जितब्बं । इदं महाराज, बीजस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, बीजं सुपरिसोधिते खेत्ते रोपितं खिप्पमे'व संविरुहति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन मानसं सुपरिगहितं सुञ्जागारे परिसोधितं सतिपद्धानखेत्तवरे खित्तं खिप्पमेव विरुहति । इदं महाराज, बीजस्स दुतियं अङ्गं [३७६] गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज थेरेन अनिरुद्धेन—

यथा पि खेत्ते परिसुद्धे बीजं च'स्स पतिष्ठितं ।
विपुलं तस्स फलं होति, अपि तोसेति कत्तकं ॥
तथे'व योगिनो चित्तं सुञ्जागारे विसोधितं ।
सतिपद्धानखेत्तमिह खिप्पमेव विरुहतीति ॥

[१४] भन्ते नागसेन, सालकल्याणिकाय एकं अङ्गं गहेतब्बंति यं वदेसि, कतमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बंति ? ॥ यथा महाराज, सालकल्याणिका नाम भन्तो पठवियं येव अभिवड्ढति हत्थसतं पि भिच्चो पि, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन चत्तारि सामञ्जफलानि चतस्सो पटिसम्भिदा छल्लभिज्ज्यो केवलं च समणधम्मं सुञ्जागारे येव परिपूरयितब्बं । इदं महाराज, सालकल्याणिकाय एकं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज थेरेन राहुलेन—

सालकल्याणिका नाम पादपो धरणीस्थो ।
 अन्तोपठवियं येव सतहत्यो पि वड्ढति ॥
 यथा कालग्धि सम्पत्ते परिपाकेन सो दुमो ।
 उग्गळिल्लवान एका'हं सतहत्यो पि वड्ढति ॥
 एवमेवा'हं महावीर, सालकल्याणिका विय ।
 अब्भन्तरे सुज्जागारे धम्मतो अभिक्खुमि'ति ॥

[१५] भन्ते नागसेन, नावाय तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, कतमानि तानि तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, नावा बहुविधदारुसङ्घाटसमवायेन बड्ढं पि जनं तारयति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेण आचारसीलगुणवत्तपटिवत्तबहुविधदारुसङ्घाटसमवायेन सदेवको लोको तारयितब्बो । इदं महाराज, नावाय पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, नावा [३७७] बहुविधकुमित्यनितवेगविसट्भावद्वेगे सहति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगवचरेण बहुविधकिलेसज्जमिवेगं लाभसक्कारयससिलोकपूजनवन्दना परकुलेसु निन्दापसंसा सुखदुक्खसम्माननविमाननबहुविधदोसज्जमिवेगं च सहितब्बं । इदं महाराज, नावाय दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, नावा अपरिमितमनन्तमपारमक्खोभित्तगम्भीरं भइतिमहाघोसे तिमितिभिगलमक्खमच्छाणाकुले भइतिमहासमुद्वे चरति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेण तिपरिवड्ढादसाकारचतुसचाभिसमयप्पटिवेधे मानसं सञ्चारयितब्बं, इदं महाराज, नावाय ततियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन संयुत्तनिकायवरे सच्चसंयुत्ते-वितक्केन्तो च खो तुम्हे भिक्खवे, इदं दुक्खे'ति वितक्केय्याथ, अयं दुक्खस्सुदयो'ति वितक्केय्याथ, अयं

दुक्खनिरोधो'ति वितक्केय्याय, अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा'ति वितक्केयाया'ति ॥

[१६] भन्ते नागसेन, नावा-लकनकस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, कतमानि तानि द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, नावालकनकं बहुउमिजालाकुलविकखोमितसलिलत्तले महतिमहासमुदे नावं ल्हेति ठपेति, न देति दिसाविदिसं हरितुं, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन रागदोसमोहू'मिजाले महतिमहावितक्कस्सम्पहारे चित्तं ल्हेतब्बं, न दातब्बं दिसाविदिसं हरितुं । इदं महाराज, नावालकनकस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, लकनकं न पिलवति, विसी-दति, हत्थसते पि उदके नावं ल्हेति, ठानमु'पनेति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन लाभससक्कारमाननवन्दनपूजनअपचित्तीसु लाभग-य-[378]-समो पि न पिलवितब्बं, सरीरयापनमत्तके येव चित्तं ठपेतब्बं । इदं महाराज, नावालकनकस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, थेरेन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—

यथा समुदे लकनं न प्लवति, विसीदति ।

तथे'व लाभसक्कारे मा प्लवथ, विसीदथा'ति ॥

[१७] भन्ते नागसेन, कूपस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति यं वदेसि, कतमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ? ॥ यथा महाराज, कूपो रज्जुं च वरत्तं च ल्कारं च धारेति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन सतिसम्पजज्जसमञ्जा-गतेन भवितब्बं, अभिक्कन्ते पटिक्कन्ते आलोक्किते विलोक्किते सम्मिञ्जिते पसारिते सङ्काटिपत्तचीवरधारणे असिते पीते खायिते स्त्रायिते उच्चर-पत्सावक्कमे गते ठिते निसिञ्जे सुत्ते जागरिते भासिते लुण्हीभावे सम्प-जानकारिना भवितब्बं । इदं महाराज, कूपस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ॥

भासितं पे'तं महाराज भगवता देवातिदेवेन—सतो भिक्खवे, भिक्खु विद्धरेय्य सम्पजानो । अयं वो अम्हाकं अनुसासनी'ति ॥

[१८] भन्ते नागसेन, निव्यामकस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, कतमानि तानि तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, निव्यामको रत्तिं दिवं सत्तसं समितं अप्पमत्तो युत्तप्पयुत्तो नावं सारेति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेन चित्तं नियामधम्मनेन रत्तिदिवं सत्ततं समितं अप्पमत्तेन योनिसो मनसिकारेण चित्तं नियामेतब्बं । इदं महाराज, निव्यामकस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं ॥ भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन धम्मपदे—

[३७९] अप्पमादरता होय सचित्तम'नुरक्खथ ।

दुग्गा उद्धरय'त्तानं पङ्के सन्नो'व कुञ्जरो'ति ॥

पुन च परं महाराज, निव्यामकस्स यं किञ्चि महासमुदे कल्याणं वा पापकं वा सत्त्वं तं विदितं होति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेण कुस्स-लकुसलं सक्क'नक्कं हीनप्पणीतं कण्हसुक्कसप्पटिभागं विजानितब्बं इदं महाराज, निव्यामकस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, निव्यामको यन्ते मुद्धिकं देति—मा कोचि यन्तं आमसित्था'ति । एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेण चित्ते संवरमुद्धिका दातब्बा—मम किञ्चि पापकं अकुसलवितक्कं वितक्केसी'ति । इदं महाराज निव्यामकस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज भगवता देवातिदेवेन संयुत्तनिकयवरे—मा भिक्खवे पापके अकुसले वितक्के वितक्कयित्थ । सेय्यधी'दं, कामवितक्कं, व्यापादवितक्कं, विहिंसावितक्कं'ति ॥

[१९] भन्ते नागसेन, कम्मकरस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति यं वदेसि, कतमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ? ॥ यथा महाराज,

कम्मकारो एवं चिन्तयति—भक्तो अहं, इमाय नावाय कम्मं करोमि, इमायाँहं नावाय वाहसा भत्तवेतनं लभामि, न मे पमादो करणीयो, अप्पमादेन मे अयं नावा गहेतब्ब'ति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन एवं चिन्तयितब्बं—इमं खो अहं चातुम्महाभूतिकं कार्यं सम्म-
सन्तो सततं समितं अप्पमतो उपहितसति सतो सम्पजानो समाहितो
एकमाचिचो आतिजराब्बाधिमरणसोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सू'पायासेहि परिं-
मुचिस्सामी'ति अप्पमादो मे करणीयो'ति । इदं महाराज, कम्मवरस्स
एकं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, येरेन सारिप्पुत्तेन धम्मसेना-
पतिना—

[380] कथं इमं सम्मसथ परिजानाय पुनप्पुनं ।

कथे सभावं दिस्वान दुक्खस्स'न्तं करिस्सथा'ति ॥

[२०] भन्ते नागसेन, समुदस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं
वदेसि, कतमानि तानि पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, महा-
समुदो मत्तेन कुणोपेन सद्धिं न संवसति, एवमे'व खो महाराज, योगिना
योगावचरेन रागदोसमोहमानदिट्ठिमक्खपळसइस्सामच्छरियभय्यासठकुटिल-
विसमदुश्चरितकिलेसमलेहि सद्धिं न संवसितब्बं । इदं महाराज,
समुदस्स पळमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज महासमुदो
मुत्तामणिवेळुरियसद्धिसिलापवाळफळिकमणिविविधरत्तननिधयं धारेन्तो
पिदहति, न बहि विकिरति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावच-
रेन मगगल्लसानविमोक्खसमाधिसमापत्तिविपस्सन्नाभिज्जाविविधगुणरत्तनानि
अधिगन्त्वा पिदहितब्बानि, न बहि नीहरितब्बानि । इदं महाराज,
समुदस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, समुदो महन्तेहि
महाभूतेहि सद्धिं संवसति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन
अपिच्छं सन्तुडं धुतवादं सलेखवुत्ति आन्धारसपन्नं लब्धिं पेसळं गहं भाव-

नीयं वत्तारं वचनक्खमं षोदकं पापगरहिं ओवादकं अनुसासकं
 विज्जापकं सन्दस्सकं सम्बदपकं समुत्तेजकं सम्पहंसकं कल्याणमिच्चै
 सम्रसचारिं उपनिस्साय वसितब्बं । इदं महाराज, समुद्स्स ततियं
 अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, महासमुदो नवसल्लिलसम्पु-
 ण्णाहि गङ्गायमुनाअचिरवतीसरभूमहीआदीहि नदीसतसहस्सेहि
 अन्तल्लिक्खे सल्लिलधाराहि च पूरितो पि सक् वेळं ना'तिवत्तति,
 एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन लभस्सक्कारसिलोक्कन्दनमानन-
 पूजनकारणा जीवितहेतु पि सखिच्च सिक्खापदवीतिक्कमो न
 करणीयो । इदं महाराज, समु- [381] -द्स्स चतुत्थं अङ्गं गहेतब्बं ।
 भासितं पे'तं महाराज भगवता देवातिदेवेन—सेय्यथा पि महाराज, महासमुदो
 छित्तधम्मो वेळं ना'तिक्कमति, एवमे'व खो महाराज, यं मया सावक्कानं
 सिक्खापदं पञ्जत्तं, तं मम सावक्का जीवितहेतु पि ना'तिक्कमन्ती'ति । पुन
 च परं महाराज, महासमुदो सव्वसवन्तीहि गङ्गायमुनाअचिरवतीसरभूमहीहि
 अन्तल्लिक्खे उदकधाराहि पि न परिपूरति, एवमे'व खो महाराज, योगिना
 योगावचरेन उदेसपरिपुच्छसवणधारणविनिच्छपअभिधम्मविनयगाब्धसुत्तन्त-
 विग्गहपदनिकखेपपदंसन्धिपदविभत्तिनवज्जिनसासनवरं सुणन्तेना'पि
 न तप्पितब्बं । इदं महाराज, समुद्स्स पञ्चमं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं
 पे'तं महाराज भगवता देवातिदेवेन सुत्तसोमजातके—

अग्निं यथा तिणक्कहं उहन्तो न तप्पति सागरो वा नदीहि ।

एवं हि मे पण्डित्ता राजसेहं, सुब्बा न तप्पन्ति सुभासितेना'ति ॥ *

दुतियो वग्गो ।

* TC. gives the following uddānam :—

लम्पुक्खा च पदुमं बीजं सारल्लकल्याणिका ।

मावां च नावल्लकनं कूपो निव्यामकरो तथा ।

कम्मकरो समुदो च वग्गो तेन पलुवति ॥

[२१] मन्ते, नागसेन, पठविया पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, कतमानि तानि पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? । यथा महाराज, पठवी इडा'निद्वानि कम्पूरा'गस्तगरचन्दनवुङ्कमादीनि आकिरन्ते पि, पित्तसेम्हपुब्बलुधिरसेदमेदखेळसिवाणिकलसिकमुत्तकरीसादीनि आकिरन्ते पि तादिसा येव, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन इडा'निद्वे लाभालामे यसायसे निन्दापसंसाय सुखदुक्खे सम्बत्थ तादिना येव भवितब्बं । इदं महाराज, पठविया पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, पठवी मण्डनविभूसनापगता सकगन्धपरिभाविता, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन विभूसनापगतेन सकसीलगन्धपरिभावितेन भवितब्बं । इदं महाराज, पठविया दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, पठवी निरन्तरा अच्छिदा असुसिरा बहला घना वित्थिण्णा, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन निरन्तरमखण्डच्छिदमसुसिरबहलघनवित्थिण्णासीलेन भवितब्बं । इदं महाराज, पठविया ततियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, पठवी, गामनिगमनगरजनपदरुक्खपम्बतनदीतल्लकपोक्खरणी-मिगपक्खिमनुजनरनारीगणं धारेन्ती पि अकिलासु होति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन ओवदन्तेन पि अनुसासन्तेन पि निठ्ठापेन्तेन पि सन्दस्सेन्तेन पि समादपेन्तेन पि समुत्तेजेन्तेन पि सम्पहंसेन्तेन पि धम्मदेसनासु अकिलासुना भवितब्बं । इदं महाराज, पठविया चतुत्थं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, पठवी अनुनयपटिघविप्पमुत्ता, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन अनुनयपटिघविप्पमुत्तेन पठवीसमेन चेतसा विहरित्तब्बं । इदं महाराज, पठविया पञ्चमं अङ्गं गहेतब्बं । [३८३] भासितं पे'तं महाराज, उपासिकाय जुल्लसुभहाय सक्कम्मणे परिकित्तयमानाय—

एकं चे बाह्व* वासिया तच्छ्रेय्य कुपितमानसा ।

एकं चे बाह्व* गन्धेन आलिम्बेय्य पमोदिता ॥

अमुस्मि पटिषो न'त्थि रागो अस्मि न विज्जति ।

पठवीसमच्चित्ता ते, तादिसा समग्गा ममा'ति ॥

[२२] भन्ते नागसेन, आपस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्धानी ति यं वदेसि, कत्तमानि तानि पञ्च अङ्गानि गहेतब्धानी'ति ? ॥ यथा महाराज, आपो सुसण्ठितमकम्पितमलुळितसभावपरिसुद्धो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन कुहनलपननेमित्तकनिषेसिकत्तं अपनेत्वा सुसण्ठितमकम्पितमलुळितसभावपरिसुद्धा'चारेण भवितव्वं । इदं महाराज, आपस्स पठमं अङ्गं गहेतव्वं । पुन च परं महाराज, आपो सीतलसभावसण्ठितो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण सब्बसत्तेसु खन्तिमेत्तानुदयसम्पन्नेन हितेसिना अनुकम्पकेण भवितव्वं । इदं महाराज, आपस्स दुतियं अङ्गं गहेतव्वं । पुन च परं महाराज, आपो असुचिं सुचिं करोति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण गामे वा अरज्जे वा उपज्झाये आचरिये आचरियमत्तेसु सब्बत्थ अनधिकरणेण भवितव्वं अनवकासकारिणा । इदं महाराज, आपस्स ततियं अङ्गं गहेतव्वं । पुन च परं महाराज, आपो बहुजनपत्थितो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण अपिच्छस्तुडपविचित्तपटिसल्लग्गेण सततं सब्बलोकम'भिपत्थितेन भवितव्वं । इदं महाराज, आपस्स चतुत्थं अङ्गं गहेतव्वं । पुन च परं महाराज, आपो न कत्तसचि अहितमु'पदहति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण परभण्डनकलहविग्गहनिवादरित्तज्झानअरतिजननं [३८४] कायवचीचिचेहि पापकं न करणीयं । इदं महाराज, आपस्स पञ्चमं अङ्गं गहेतव्वं । भासितं पे'तं महाराज भगवता देवातिदेवेन कण्हजातके—

वरं ये मे अदो सक्क सन्वभूतानमिस्सर ।

न मनो वा सरीरं वा मं कते^१ सक्क कत्सवि ॥

कदाचि उपहज्जेय, एतं सक्क वरं वरे^२ति ॥

[२३] भन्ते नागसेन, तेजस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी^३ति थं
 क्देसि, कत्तमानि तानि पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी^४ति ॥ यथा महाराज, तेजो
 तिणक्कसाखापलासं ढहति, एवमे^५व खो महाराज, योगिना योगावचरेन ये
 ते अब्भन्तवा वा बाहिरा वा किलेसा इहानिद्वारम्मणानुभवता सव्वे ते
 आणगिना ढहितब्बा । इदं महाराज, तेजस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन
 च परं महाराज, तेजो निदयो अकारुणिको, एवमे^६व खो महाराज, योगिना
 योगावचरेन सव्वकिलेसेसु कारुज्जा^७नुइया न कातब्बा । इदं महाराज,
 तेजस्स दुत्थियं अङ्गं गहेतब्बं ॥ पुन च परं महाराज, तेजो सीतं पटिहन्ति ।
 एवमे^८व खो महाराज, योगिना योगावचरेन विरियसन्तापतेजं अभिजनेत्वा
 किलेसा पटिहन्तब्बा । इदं महाराज, तेजस्स तत्थियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च
 परं महाराज, तेजो अनुनयप्पटिघविप्पमुत्तो उण्हम^९भिज्जेति, एवमे^{१०}व खो महा-
 राज, योगिना योगावचरेन अनुनयप्पटिघविप्पमुत्तेन तेजोसमेन चेतसा
 विहरितब्बं । इदं महाराज, तेजस्स चतुत्थं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं
 महाराज, तेजो अन्धकारं विधमति आलोकं दस्सथि^{११}ति, एवमे^{१२}व खो महाराज,
 योगिना योगावचरेन अविज्झन्धकारं विधमित्वा आणा^{१३}लोकं दस्सथि-
 तब्बं । इदं महाराज, तेजस्स पञ्चमं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे^{१४}तं महाराज,
 भावता देवादिदेवेन सक्कं पुत्तं राहुलं [३८५] ओवदन्तेन-तेजोसमं
 राहुल, भावनं भावेहि, तेजोसमं हि ते राहुल, भावनं भावयतो अनुप्पन्ना
 चे^{१५}व अकुसला धम्मा नु^{१६}प्पज्जन्ति, उप्पन्ना च अकुसला धम्मा चित्तं न
 परियादाय ठस्सन्ती^{१७}ति ॥

[२४] भन्ते नागसेन, वायुस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, कत्तमानि तानि पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ?॥ यथा महाराज, वायु सुपु-
ष्फितवनसण्डन्तरे अभिवायति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन
विमुत्तिवरकुसुमपुष्फितारम्माणवनन्तरे रमितब्बं । इदं महाराज, वायुस्स
पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, वायु धरणीरुहपादपराणे मथयति,
एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन वनन्तरगतेन सङ्कारे विचिन्तनेन
किलेसा मथयितब्बा । इदं महाराज, वायुस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं ।
पुन च परं महाराज, वायु आकासे चरति, एवमे'व खो महाराज, योगिना
योगावचरेन लोकुत्तरधम्मेषु मानसं सञ्चारयितब्बं । इदं महाराज,
वायुस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, वायु गन्धं अनु-
भवति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन अत्तनो सीलसुरभि-
गन्धो अनुभवितब्बो । इदं महाराज, वायुस्स चतुर्थं अङ्गं गहेतब्बं ।
पुन च परं महाराज, वायु निरालयो अनिकेतवासी । एवमे'व खो महाराज,
योगिना योगावचरेन निरालयमनिकेतमसन्धवेन सम्बत्थ विमुत्तेन भवि-
तब्बं । इदं महाराज, वायुस्स पञ्चमं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं
महाराज, भगवता देवातिदेवेन सुत्तनिपाते—

सन्धक्खो भयं जातं निकेता जायती रजो ।

अनिकेतम'सन्धयं एतं वे मुनिदस्सन्'ति ॥

[२५] भन्ते नागसेन, पञ्चतस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं
वदेसि, कत्तमानि तानि पञ्च अङ्गानि गहे-[३८६]-तब्बानी'ति ?॥ यथा
महाराज, पञ्चतो अचलो अकम्पितो असम्पवेधी, एवमे'व खो महाराज,
योगिना योगावचरेन सम्मानने विमानने सङ्कारे असङ्कारे गरुङ्कारे अगारुङ्कारे
अयसे अयसे निन्दाय पसंसाय सुखे दुक्खे इद्व'निद्वेसु सम्बत्थ रूपसङ्गान्वरस-

फोह्वन्नधम्मेषु रजनीयेसु न रजितब्बं, दुस्सनीयेसु न दुस्सितब्बं ।
मुह्वनीयेसु न मुह्वितब्बं, न कम्पितब्बं न चलितब्बं पब्बतेन विथ अचलेन
भवितब्बं । इदं महाराज, पब्बतस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं
पे'तं महाराज भगवता देवातिदेवेन ।—

सेळो यथा एक्कन्नो वातेन न समीरति ।

एवं निन्दापसंसासु न समिञ्चन्ति पण्डिता'ति ॥

पुन च परं महाराज, पब्बतो धद्दो न केनचि संसद्दो, एवमे'व खो
महाराज, योगिना योगावचरेन थद्देन असंसद्देन भवितब्बं, न केनचि
संसग्गो करणीयो । इदं महाराज, पब्बतस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं ।
भासितं पे'तं महाराज भगवता देवातिदेवेन—

असंसद्दं गह्वेहि अनागारेहि चू'भयं ।

अनोक्खारिम'प्पिच्छं तम'हं ऋमि ब्राम्हण'ति ॥

पुन च परं महाराज, पब्बते बीजं न विरुद्धति, एवमे'व खो महाराज,
योगिना योगावचरेन सकमानसे किलेसा न विरुद्धापेतब्बा । इदं
महाराज, पब्बतस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, येन
सुभूतिना—

रग्गु'पसंहितं चित्तं यदा उप्पज्जते मम ।

सयमे'व पच्चवेन्निज्जत्ता एक्कं तं दमेम'हं ॥

रज्जते^{१*} रजनीयेसु दुस्सनीयेसु दुस्सति^{१*} ।

मुह्वते^{१*} मोह्वनीयेसु निक्खमस्सु वना तुरं* ॥

[387] विसुद्धानं अयं वासो, निम्मळानं तपस्सिनं ।

मा खो विसुद्धं दूसेसि निक्खमस्सु वना तुरं*ति ॥

पुन च परं महाराज, पञ्चसो वञ्चुगतो'ति एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेन जाणञ्चुगतेन भवितव्वं । इदं महाराज, पञ्चतस्स चतुत्थं अङ्गं गहेतव्वं । भासितं पे'तं महाराज भगवता देवातिदेवेन—

पमदं अप्पमादेन यदा नुदति पण्डितो ।

पञ्चपासादमा'रुह्य असोको सोकिनिं पजं ।

पञ्चतद्वो व भुम्महे धीरो बाले अवैक्खती'ति ॥

पुन च परं महाराज, पञ्चतो अनुन्नतो अणोणतो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेन उन्नता'वनति न करणीया । इदं महाराज, पञ्चतस्स पञ्चमं अङ्गं गहेतव्वं । भासितं पे'तं महाराज उपासिकाय चुल्लसुभदाय सक्कसमणे परिकित्तयमानाय—

लामेन उन्नतो लोको, अलामेन च ओणतो ।

लामा'लामेन एकद्वो, तादिसा समणा ममा'ति ॥

[२६] भक्ते नागसेन, आकासस्स पञ्च अङ्गानि गहेतव्वानी'ति यं श्रदेसि, कत्तमानि तानि पञ्च अङ्गानि गहेतव्वानी'ति ? ॥ यथा महाराज, आकासो सञ्चसो अगय्हो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेन सञ्चसो किलेसेहि अगयहेन भवितव्वं । इदं महाराज, आकासस्स पठमं अङ्गं गहेतव्वं । पुन च परं महाराज, आकासो इसितापसभूतदिज-गणानुसञ्चरितो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेन अनिच्चं दुक्खं अनत्ता'ति सङ्कारेसु मानसं सञ्चारयितव्वं । इदं महाराज, आकासस्स द्वुतियं अङ्गं गहेतव्वं । पुन च परं महाराज, आकासो सत्तासनीयो, एवमे'व खो [३८८] महाराज योगिना योगवचरेन सञ्चभवपटिसन्धिसु मानसं उब्बेजयितव्वं, अस्सादो न कातव्वो । इदं महाराज, आकासस्स ततियं अङ्गं गहेतव्वं । पुन च परं महाराज, आकासो अनन्तो अप्पमाणो अपरि-

मेध्यो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन अनन्तसीलेन अपरिमितञ्चापेन भवितव्यं । इदं महाराज, आकासस्तु चतुर्थं अङ्गं गहेतव्यं । पुन च परं महाराज, आकासो अलम्बो असतो अपतिष्ठितो अपलिबुद्धो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन कुले गणे लभे आवासे पलिबोधे पश्ये सञ्चकिळेसेषु च सञ्चत्य अलम्बेन भवितव्यं, अनासत्तेन अपतिष्ठितेन अपलिबुद्धेन भवितव्यं । इदं महाराज, आकासस्तु पञ्चमं अङ्गं गहेतव्यं । भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन सकपुत्रं राहुलं ओवदन्तेन—सेय्यथा'पि राहुल, आकासो न कल्पचि पतिष्ठितो, एवमे'व त्वं खो राहुल, आकाससमं भावनं भावेहि । आकाससमं हि ते राहुल, भावनं भावयतो उपप्लुप्पन्ना मनापा'मनापा फत्सा चित्तं न परिधादय ठस्सन्ती' ति ॥

[२७] भन्ते नागसेन, चन्दस्स पञ्च अङ्गानि गहेतव्यानी'ति यं वदेसि, कतमानि तानि पञ्च अङ्गानि गहेतव्यानी'ति ? ॥ यथा महाराज, चन्दो सुक्कपक्खे उदयन्तो उत्तर'त्तरिं वड्ढति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन आचारसीलगुणवत्तपटिपत्तिया आगमा'धिगमे पटिसङ्खने सतिपद्धाने इन्द्रियेषु गुत्तद्वारताय भोजने मत्तञ्जुताय जागरिया'नुयोगे उत्तर'त्तरिं वड्ढितव्यं । इदं महाराज, चन्दस्स पठमं अङ्गं गहेतव्यं । पुन च परं महाराज, चन्दो उल्लाराधिपति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन उल्लारच्छन्दाधिपतिना भवितव्यं । इदं महाराज, चन्दस्स दुत्तियं अङ्गं गहेतव्यं । पुन च परं महाराज, चन्दो निस्साय चरति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन एविवित्तेन भवितव्यं । इदं महाराज, चन्दस्स [३४९] तत्तियं अङ्गं गहेतव्यं । पुन च परं महाराज, चन्दो विमानवेत्तु, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन सीलकेतुना भवि-

तत्त्वं । इदं महाराज, चन्द्रस्स चतुर्थं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, चन्दो आयाचितपत्थितो उदेति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन आयाचितपत्थितेन कुलानि उपसङ्कमितब्बानि । इदं महाराज, चन्द्रस्स पञ्चमं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन संयुत्तनिकायवरे—चन्दू'पमा भिक्खवे, कुलानि उपसङ्कमथ । अपक्खसे'व कायं अपक्खस्स चित्तं, निच्चं नविया कुल्लेसु अप्पगम्भा'ति ॥

[२८] भन्ते नागसेन, सुरियस्स सत्त अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, क्तमनि तानि सत्त अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, सुरियो सत्त्वं उदकं परिसोसेति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन सब्बकिलेसा अनक्खसेसं परिसोसेतब्बा । इदं महाराज, सुरियस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सुरियो तमन्धकारं विधमति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन सब्बं रागतमं दोसतमं मोह्तमं मानतमं दिट्ठितमं किलेसतमं सब्बं दुच्चरिततमं विधमयितब्बं । इदं महाराज, सुरियस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सुरियो अभिक्खणं चरति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन अभिक्खणं योनिस्सोमनसिकारो कातब्बो । इदं महाराज, सुरियस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सुरियो रंसिनाली, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन आरम्मणमालिना भवितब्बं । इदं महाराज, सुरियस्स चतुर्थं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सुरियो महाजनकायं सत्तप्पेत्तो चरति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन आचारसीलगुण-[390]-क्त्तपटिपत्तिया ज्ञानविमोक्खसमाधिसमापत्ति-इन्द्रियबलबोज्झसत्तिपट्ठनसम्मपधानइत्तिपादेहि सदेवको लोको सन्तापयितब्बो । इदं महाराज, सुरियस्स पञ्चमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सुरियो राहुभया भीतो चरति, एवमे'व खो महाराज,

योगिना योगावचरेन दुश्चरितदुःश्रुतिविसमकन्तारविपाकविनिपातकिञ्च-
जालजटिते दिद्विसङ्घातपटिमुक्के कुपयपक्वन्ने कुम्भगम्पटिपन्ने सत्ते दिस्वा
महता संवेगभयेन मानसं संवेजेतब्बं । इदं महाराज, सुरियस्स छं अङ्गं
गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सुरियो कल्याणपापके दस्सेति, एवमे'व
खो महाराज, योगिना योगावचरेन इन्द्रियबलवोऽङ्गसत्तिपद्धानसम्पपधान-
इद्धिपादलोकियलौकुत्तरधम्मा दस्सेतब्बा । इदं महाराज, सुरियस्स
सत्तमं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज येन वङ्गीसेन—

यथा'पि सुरियो उदयन्तो रूपं दस्सेति पाणिनं ।

सुचिं च असुचिं चा'पि, कल्याणं चा'पि पापकं ॥

तथा भिक्खु धम्मधरो अविज्जापिहितं जनं ।

पथं दस्सेति विविधं, आदिच्चो दु'दयं यथा'ति ॥

[२९] भन्ते नागसेन, सक्कस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति थं
वदेसि, कतमानि तानि तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ?! यथा महाराज, सक्को
एकन्तसुखसमप्पितो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन एकन्त-
पविवेकसुखा'भिरतेन भवितब्बं । इदं महाराज, सक्कस्स पठमं अङ्गं
गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सक्को देवे दिस्वा पग्गण्हाति हासमभिज-
नेति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन कुसल्लेसु धम्मेषु
अलीनम'तन्दितं सन्तं मानसं पग्गहेतब्बं, हासम'भिजनेतब्बं, उद्वहितत्वं
घटितत्वं वाय-[३९१]-मितब्बं । इदं महाराज, सक्कस्स दुतियं अङ्गं
गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सक्कस्स अनभिरति नु'प्पज्जति, एवमे'व खो
महाराज, योगिना योगावचरेन सुड्ढागारे अनभिरति न उप्पादेतब्बा ।
इदं महाराज, सक्कस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, येन
सुभूतिना—

सासने ते महावीर यतो पञ्चजितो अहं ।

नाभिजानामि उपपन्नं मानसं कामसंहितं ॥

[३०] मत्ते नागसेन, चक्कवत्तिस्स चत्तारि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, कत्तमानि तानि चत्तारि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यया महाराज, चक्कवत्ती सङ्गहवत्थूहि जनं सङ्गण्हाति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण चतस्सन्नं परिसानं मानसं सङ्गहेतब्बं अनुगहेतब्बं सम्पहंसेतब्बं । इदं महाराज, चक्कवत्तिस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, चक्कवत्तिस्स विजिते चोरा न उड्डहन्ति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण क्षम्रागव्यापादविहिंसावितक्का न उप्पादेतब्बा । इदं महाराज, चक्कवत्तिस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन—

वितक्कूपसमे च यो रत्तो, असुभं भावयती सदा सत्तो ।

एस खो व्यन्तिकाद्धिति, एस—च्छेच्छति मारवन्धनं'ति ॥

पुन च परं महाराज, चक्कवत्ती दिवसे दिवसे समुदपरियन्तं महापठविं अनुयायति कल्याणपापकानि विचिनमानो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण कायकम्मं वचीकम्मं मनोकम्मं दिवसे दिवसे पच्चवेक्खितब्बं किन्नु खो मे इमेहि तीहि ठानेहि अनुपकजस्स दिवसो वीतिवत्तती'ति । इदं महाराज, [३१२] चक्कवत्तिस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन अकुत्तरनिकायवरे—कयंभूतस्स मे रस्सिदिवा वीतिपत्तन्ती'ति पञ्चजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बं'ति । पुन च परं महाराज, चक्कवत्तिस्स अब्भन्तरबाहिरा रक्खा सुसंविहिता होति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण अब्भन्तरानं बाहिरानं किलेसानं आरक्खाय सतिदोवारिको ठपेतब्बो । इदं महाराज, चक्कवत्तिस्स चतुर्थं

अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन—सतिदेवारिको भिक्खवे, अरियसावको अकुसलं पजहति, कुसलं भावेति, सावज्जं पजहति, अनवज्जं भावेति, सुद्धमत्तानं परिहरती'ति* ॥

ततियो वग्गो ।

[३१] भन्ते नागसेन, उपचिकाय एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति यं वदेसि, कतमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ? ॥ यथा महाराज, उपचिका उपरिच्छदनं कत्वा अत्तानं पिदहित्वा गोचराय चरति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण सीलसंवरछदनं कत्वा मानसं पिदहित्वा पिण्डाय चरि-
तब्बं । सीलसंवरछदनेन खो महाराज योगी योगावचरो सब्बभयसमति-
वक्कन्तो होति । इदं महाराज, उपचिकाय एकं [३९३] अङ्गं गहेतब्बं ।
भासितं पे'तं महाराज, येन उपसेनेन वज्जन्तपुत्तेन—

सीलसंवरछदनं योगी कत्वान मानसं ।

अनूपलित्तो लोकेन भया च परिसुच्चती'ति ॥

[३२] भन्ते नागसेन, बिळारस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, कतमनि तानि द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, बिळारो गुहागतो पि सुसिरगतो'पि हम्मियन्तरगतो पि उन्दुरं येव परियेसति,
एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण गामगतेना' पि अरज्जागतेना'
पि खखमूलगतेना' पि सुज्जागारगतेना'पि सततं समितं अप्पमत्तेन
कायगतासतिभोजनं येव परियेसितब्बं । इदं महाराज, बिळारस्स पठमं
अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, बिळारो आसन्ने येव गोचरं परिये-

*TC gives the following uddānam :—

पठवी आपो च तेजो च वायो च पञ्चतेन च ।

आकाशो चन्द्रसुरियो च सको च चक्रवर्तिना'ति ॥

सति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन इमेसु येव पञ्चसु
 उपादानकलन्धेसु उदयब्बया'नुपस्सिना विहरितब्बं—इति रूपं,
 इति रूपस्स समुदयो, इति रूपस्स अत्यङ्गमो; इति वेदना, इति वेदनाय
 समुदयो, इति वेदनाय निरोधो; इति सज्जा, इति सज्जाय समुदयो,
 इति सज्जाय अत्यङ्गमो; इति सङ्खारा, इति सङ्खारानं समुदयो, इति सङ्खारानं
 अत्यङ्गमो; इति विज्झाणं, इति विज्झाणस्स समुदयो, इति विज्झाणस्स
 अत्यङ्गमो'ति । इदं महाराज, बिज्जरस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं
 पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन—

न इतो दूरे भवितब्बं भवग्गं किं करिस्सति ? ।

पच्चुप्पन्नग्धि बोद्धरे सके कायग्धि विन्दया'ति ॥

[३३] भन्ते नागसेन, उन्दुरस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति यं वदेसि,
 क्तमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ? ॥ यया महाराज, उन्दुरो इतो चि'तो च
 विचरन्तो आहारूपसिस्सको येव चरति, एवमे'व खो महाराज, [394]
 योगिना योगावचरेन इतो चि'तो च विचरन्तेन योनिस्सो मनसिकारू-
 पसिस्सकेने'व भवितब्बं । इदं महाराज उन्दुरस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं ।
 भासितं पे'तं महाराज, येरेन उपसेनेन वज्जन्तपुत्तेन—

धम्मासीसं करेत्वा'न विहरन्तो विपस्सको ।

अनोलीनो विहरति उपसन्तो सदा स्तो'ति ॥

[३४] भन्ते नागसेन, विच्छिक्खस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति यं वदेसि, क्तमं
 तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ? ॥ यया महाराज, विच्छिक्खो नङ्गुळा'बुधो, नङ्गुळं
 उस्सापेत्वा चरति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन गाणा'बुधेन
 भवितब्बं, जाणं उस्सापेत्वा विहरितब्बं । इदं महाराज, विच्छिक्खस्स एकं
 अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, येरेन उपसेनेन वज्जन्तपुत्तेन—

आणखुगं गहेत्तान विहरन्तो विपस्सको ।

परिमुच्चति सम्बभया दुप्पसदो च सो भवे'ति ॥

[३५] भन्ते नागसेन, नकुलस्स एकं अङ्गं गहेत्तब्बं'ति यं वदेसि, कत्तमं तं एकं अङ्गं गहेत्तब्बं'ति ? ॥ यथा महाराज, नकुलो उरगमु'पगच्छन्तो भेसज्जेन कायं परिभावेत्वा उरगमु'पगच्छति गहेतुं, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन कोधाघातबहुलं कलहविग्गहविवादविरोधा'भिभूतं लोक-मु'पगच्छन्तेन मेत्ताभेसज्जेन मानसं अनुलिम्पितब्बं । इदं महाराज, न-कुलस्स एकं अङ्गं गहेत्तब्बं ॥ भासितं पे'तं महाराज, येरेन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—

तस्मा सकं परेसं पि कत्तब्बा मेत्तमावना ।

मेत्तचित्तेन परितब्बं एतं बुद्धान सासनं'ति ॥

[३६] [395] भन्ते नागसेन, जरसिगालस्स द्वे अङ्गानि गहे-त्तब्बानी'ति यं वदेसि, कत्तमानि तानि द्वे अङ्गानि गहेत्तब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, जरसिगालो भोजनं पटिलभित्वा अजिगुच्छमानो यावदत्थं आहरियति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन भोजनं पटिलभित्वा अजिगुच्छमा-नेन सरीरयापनमत्तमे'व परिभुञ्जितब्बं । इदं महाराज, जरसिगालस्स पठमं अङ्गं गहेत्तब्बं । भासितं पे'तं महाराज, येरेन महाकस्सपेन—

सेनासलम्हा ओरुह्म गामं पिण्डाय पाविसिं ।

भुञ्जन्तं पुरिसं कुट्ठिं सक्कत्थ नं उपट्ठहिं ॥

सो मे पक्केन इत्थेन आलोपं उपनामयि ।

आलोपं पक्खिपन्तस्स अङ्गुलि पे'त्थ छिज्जय ॥

कुञ्जमूलं च निस्साय आलोपं परिभुञ्जिसं ।

भुञ्जमाने वा भुत्ते वा जेगुच्छं मे न विज्जती'ति ॥

पुन च परं महाराज, जरसिगालो भोजनं पटिलभित्वा न विविनाति
 दुखं वा पणीतं वा'ति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन भोजनं
 पटिलभित्वा न विचिन्तित्वं दुखं वा पणीतं वा सम्पन्नं वा असम्पन्नं
 वा'ति यथा लब्धेन सन्तुस्सितव्वं । इदं महाराज, जरसिगालस्स दुतियं
 अङ्गं गहेतव्वं । भासितं पे'तं महाराज, धेरेन उपसेनेन वङ्गन्तापुत्तेन—

दुखेन पि च सन्तुस्से ना'ज्जं पत्थे रसं वहुं ।

स्सेसु अलुगिद्धस्स ज्ञाने न रमती मनो ।

इतरीतेरेन सण्णुढे सामज्जं परिपूती'ति ॥

[३७] भन्ते नगसेन, मिगस्स तीणि अङ्गानि गहेतव्वानी'ति यं
 वदेसि, कतमानि तानि तीणि अङ्गानी'ति ? ॥ यथा महाराज, मिगो दिवा
 अरज्जे चरति रत्तिं अब्भोकासे, एवमे'व खो महाराज, योगिना
 योगावचरेन दिवा अरज्जे विहरितव्वं, रत्तिं अब्भोकासे । इदं
 महाराज, [३७६] मिगस्स पठमं अङ्गं गहेतव्वं । भासितं पे'तं महाराज,
 भगवता देवादिदेवेन लोमहंसनपरियाये—सो खो अहं सारिपुत्त, या ता
 रत्तियो सीता हेमन्तिका अन्तरद्धके हिमपातसमये तथारूपासु रत्तिषु रत्तिं
 अब्भोकासे विहरामि, दिवा वनसण्डे । गिम्हानं पच्छिमे मासे दिवा
 अब्भोकासे विहरामि रत्तिं वनसण्डे'ति । पुन च परं महाराज, मिगो
 सत्तिम्हि वा सरे वा ओपतन्ते वञ्चेति पलायति, न कायमुपनेति ।
 एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन किलेसेसु ओपतन्तेसु वञ्चयि-
 तव्वं पलायितव्वं, न चित्तमु'पनेतव्वं । इदं महाराज, मिगस्स दुतियं अङ्गं
 गहेतव्वं । पुन च परं महाराज, मिगो मनुस्से दिस्वा येन वा तेन वा
 पलायति—मा मे ते अइसंसू'ति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन
 मण्डनकलहविग्माहविवादसीले पुरिसे दुस्सीले कुसीते सङ्कणिकारामे

दिस्वा येन वा तेन वा पलायितब्बं—मा मं ते अहसंसु, अहं च ते मा अहसंति । इदं महाराज, भिगस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं'ति । भासितं पे'तं महाराज सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—

मा मे कदाचि पापिच्छे कुसीतो हीनवीरियो ।

अप्पस्सुतो अनाचारो समेतो कथची अहू'ति ॥

[३८] भन्ते नागसेन, गोरूपस्स चत्तारि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, कत्तमानि तानि चत्तारि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, गोरूपो सकं गेहं न विजहति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन सको कायो न विजहितब्बो—अनिच्चुच्छादनपरिमहनभेदनविकिरण-विद्धंसनधम्मो अयं कायो'ति । इदं महाराज, गोरूपस्स षठ्ठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, गोरूपो आदिण्णधुरो सुखदुक्खेन धुरं वहति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन [३९७] आदिण्णव्रक्षचरियेन सुखदुक्खेन थाव जीवितपरिधादाना आपाणकोटिकं ब्रह्मचरियं चरितब्बं । इदं महाराज, गोरूपस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, गोरूपो छन्देन घायमानो पानीयं पिबति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन आचरियु'पज्झायानं अनुसट्ठि छन्देन पेमेन पसादेन घायमानेन पटिग्गहेतब्बा । इदं महाराज, गोरूपस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं ॥ पुन च परं महाराज, गोरूपो येन केनचि बाहियमानो वहति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन येरनक्कम्मिक्कमभिवक्खुं पि गिहिउपासक्कसा' पि ओवादा'नुसासनी सिरसा सम्पटिच्छित्तब्बा । इदं महाराज, गोरूपस्स चतुर्थं अङ्गं गहेतब्बं ॥ भासितं पे'तं महाराज, येरन सारिपु-सेन धम्मसेनापतिना—

तदद्दु पब्बजितो सन्तो जातिया सत्तवस्सिको ।

सो पि मं अनुसासेव्य सम्पटिच्छामि मय्यके ॥

स्तिब्धं छन्दं च पेमं च तस्मिं दिस्वा उपहृपे ।

छपेय्या'चरियद्धाने, सक्कच्च नं पुन'पुन'ति ॥

[३९] भन्ते नागसेन, वराहस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, क्तमानि तानि द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, वराहो सन्तत्तकठिते गिम्हसम्मये सम्पत्ते उदकं उपगच्छति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन दोसेन चित्ते आद्धुत्तिखलितविम्भन्तसन्तत्ते सीतला-मतपणीतमेत्ताभावर्न उपगन्तब्बं । इदं महाराज, वराहस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, वराहो चिखल्लमु'दकमु'पगन्त्वा नासिकाय पठर्वं खणित्वा दोर्णि क्त्वा दोणिकाय सयति, एवमे'व खो महाराज, योगिना [३९८] योगावचरेन मानसे कायं निक्खिपित्वा आरम्मणन्तरग-त्तेन सयितब्बं । इदं महाराज, वराहस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, येन पिण्डोलभारद्वाजेन—

काये सभावं दिस्वान विचिन्तिवा विपस्सको ।

एकाकियो अदुतियो सेति आरम्मणन्तरे' ति ॥

[४०] भन्ते नागसेन, इत्थिस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, क्तमानि तानि पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी'ति, ॥ यथा महाराज, इत्थी नाम चरन्तो येव पठर्वं दालेति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन कायं सम्मसमानेने'व सब्बे किलेसा दालेतब्बा । इदं महाराज, इत्थिस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, इत्थी सब्बकायेने'व अपलोकेति, उज्जुक्कं येव पेक्खति, न दिसाविदिसा विलोकेति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन सब्बकायेन अपलोकिना भवित्तब्बं, न दिर-विदिसा विलोकेतब्बा, न उद्धं उल्लोकेतब्बं, न अधो ओलोकेतब्बं, युगमत्तं पेक्खिना भवित्तब्बं । इदं महाराज, इत्थिस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, इत्थी अनिवद्दसयनो गोचराया'नुगन्त्वा

न तमेव देसं वासत्यसु'पगच्छति, न धुवपतिद्वाल्यो । एवमे'व खो महाराज,
योगिना योगवचरेण अनिब्रह्मसयनेन भवितव्यं निरालयेन पिण्डाय
गन्तव्यं । यदि पस्सति विपस्सको मनुज्जं पतिरूपं रुचिरदेसे भवं मण्डपं
वा एकलमूलं वा गुहं वा पम्भारं वा, तत्थे'व वाससु'पगन्तव्यं, धुवपतिद्वाल्यो
न वतव्वो । इदं महाराज, हत्थिस्स तत्थियं अङ्गं गहेतव्वं । पुन च
परं महाराज, हत्थी उदकं ओगाहेत्वा सुचिविमलसीतलसलिलपरिपुण्णं
'कुमुदु'पलपदुमपुण्डरीकसच्छन्नं म-[399]-हतिमहन्तं पदुमसरं ओगाहित्वा
कीळति गजवरकीळं, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेण
सुचिविमलविपणसन्नभनाविलधम्मवरवारिपुण्णं परिविमुत्तिकुसुमसञ्चन्नं महा-
सतिपट्टानपोकखरणिं ओगाहित्वा ञ्णेण सङ्गारा ओधुनितव्वा विधुनि-
तव्वा, योगवचरकीळा कीळितव्वा । इदं महाराज, हत्थिस्स चतुत्थं अङ्गं
गहेतव्वं । पुन च परं महाराज, हत्थी सतो पादं उद्धरति, सतो पादं
निक्खिपति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेण सतेन सम्पजानेन
पादं उद्धरितव्वं, सतेन सम्पजानेन पादं निक्खिपितव्वं, अभिक्कमपटिक्कमे
सम्मिञ्जनपसारणे सब्बत्थ सतेन सम्पजानेन भवितव्वं । इदं महाराज,
हत्थिस्स पञ्चमं अङ्गं गहेतव्वं । भासितं पे'त्तं महाराज, भगवता देवाति-
देवेन संयुत्तनिकायवरे—

कायेन संवरो साधु, साधु वाचाय संवरो ।

मनसा संवरो साधु, साधु सब्बत्थ संवरो ॥

सब्बत्थ संवृतो लज्जी रक्खितो'ति पवुच्चती'ति* ॥

चतुत्थो वग्गो ।

TC. gives the following uddānam:—

उपचिका बिलारो च उन्दुरो विच्छिक्केन च

नकुलो सिगालो मिगो गोरूपो वराहो हत्थिना दसा'ति ॥

[400] [४१] भन्ते नागसेन, सीहस्स सत्त अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, क्तमानि तानि सत्त अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, सीहो नाम सेतविमलपरिसुद्धपण्डरो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन सेतविमलपरिसुद्धपण्डरचित्तेन व्यपगतकुक्कुब्धेन भवितब्बं । इदं महाराज, सीहस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सीहो चतुरणो विक्कत्तचारी, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन चतुरिद्विपादचरणेन भवितब्बं । इदं महाराज, सीहस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सीहो अभिरूपरुचिरकेसरी, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन अभिरूपरुचिरसीलकेसरिना भवितब्बं । इदं महाराज, सीहस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सीहो जीवितपरियादाने पि न कस्सचि ओणमति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन जीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपञ्चयभेसज्जपरिक्खारपरियादाने पि न कस्सचि ओणमितब्बं । इदं महाराज, सीहस्स चतुथं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सीहो सपदानभक्खो यस्मि ओक्कासे निपतति, तत्थे'व यावदत्थं भक्खयति, न वरमंसं विचिनाति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन सपदानभक्खेन भवितब्बं, न कुलानि विचिनितब्बानि, न पुब्बगेहं हिंवा कुलानि उपसङ्गमितब्बानि, न भोजनं विचिनितब्बं, यस्मि ओक्कासे क्कळं आदियति तस्मि येव ओक्कासे भुञ्जितब्बं सरीरयापनत्थं, न वरभोजनं विचिनितब्बं । इदं महाराज, सीहस्स पञ्चमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सीहो असन्निधिभक्खो, सक्किं गोचरं भक्खयित्वा न पुन तं उपगच्छति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन असन्निधिकारपरिभोगिना भवितब्बं । इदं महाराज, सीहस्स छट्ठं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च [401] परं महाराज, सीहो भोजनं अलद्धा ■ परितस्सति, लद्धा पि भोजनं अगधितो अमुच्छित्तो अनज्झापन्नो परिसुज्जति, एवमेव खो महाराज,

योगिना योगावचरेन भोजनं अलब्धं न परितस्सितब्धं, लब्धं पि भोजनं अगधितेन अमुच्छितेन अनज्ज्ञापनेन आदीनवदस्साविना निस्सरणपञ्जेन परिभुञ्जितब्धं । इदं महाराज, सीहस्स सत्तमं अङ्गं गहेतब्धं । भासितं पेत्तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन संयुत्तनिकायवरे पेत्तं महाकस्सपं परिकित्त-यमानेन—सन्तुट्ठो' यं भिक्खवे, कस्सपो इत्तरीत्तरेण पिण्डपातेन, इत्तरीत्तर-पिण्डपातसन्तुट्ठिया च वण्णवादी, न च पिण्डपातहेतु अनेसन् अप्पतिरूपं आपज्जति, अलब्धं च पिण्डपातं न परितस्सति, लब्धं च पिण्डपातं अगधितो अमुच्छितो अनज्ज्ञापनो आदीनवदस्सावी निस्सरणपञ्जे परि-मुञ्जती'ति ॥

[४२] भन्ते नागसेन, चक्कवाकस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्धानी'ति यं वदेसि, कत्तमानि तानि तीणि अङ्गानि गहेतब्धानी'ति ? ॥ यथा महा-राज, चक्कवाको याव जीवितपरियादाना दुत्तियकं न विजहति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण याव जीवितपरियादाना योनिसो मनसि-कारो न विजहितब्धो । इदं महाराज, चक्कवाकस्स पठमं अङ्गं गहे-तब्धं । पुन च परं महाराज, चक्कवाको सेवाल-पणकमक्खो, तेन च सन्तुट्ठिमा'पज्जति, ताव च सन्तुट्ठिया ब्बलेन च वण्णेन च न परिहायति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण यथालाभसन्तोसो करणीयो । यथालाभसन्तुट्ठो खो महाराज, योगी योगावचरो न परिहायति सीलेन, न परिहायति समाधिना, न परिहायति पञ्चाय, न परिहायति विमुत्तिया, न परिहायति विमुत्तिआणदस्सनेन, न परिहायति सब्बेहि कुसलेहि धम्मेषु । इदं महाराज, [402] चक्कवाकस्स दुत्तियं अङ्गं गहेतब्धं । पुन च परं महाराज, चक्कवाको पाणे ■ विहेठयति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण निहितदण्डेन निहितसत्थेन लज्जिना दयापणेन सब्बपाणभूत-हितानुकम्पिना भवित्त्वं । इदं महाराज, चक्कवाकस्स तत्तियं अङ्गं

गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन चक्कवा-
कजातके—

यो न हन्ति न घातेति, न जिनाति, न जापये ।

अहिंसो सब्भूतेसु वेरं तस्स न केनची'ति ॥

[४३] भन्ते नागसेन, पेणाहिकाय द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं
वदेसि, कतमानि तानि द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, पेणा-
हिका सकपतिम्हि उसूयाय छापके न पोसयति, एवमे'व खो महाराज,
योगिना योगावचरेण सकम्मे किल्लेसे उप्पम्मे उसूयायितब्बं, सतिपद्धानेन
सम्मासंवरसुसिरे पक्खिपित्वा मनोद्वारे कायगतासति भावेतब्बा । इदं
महाराज, पेणाहिकाय पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, पेणाहिका
एवमे'व दिवसं गोचरं चरित्वा सायं पक्खिगणं उपेति अत्तनो सुत्तिया,
एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण एककेन पविवेकं सेवितब्बं
संयोजनपरिमुत्तिया । तत्र रतिं अलभमानेन उपवादभयपरिरक्खणाय
सङ्गं ओसरित्वा सङ्गरक्खितेन वसितब्बं । इदं महाराज, पेणाहिकाय
दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, ब्रम्हुना सहम्पतिना भग-
वतो सन्तिके—

सेवेथ पन्तानि सेनासमानि, घरेय्य संयोजनविषयमोवखो ।

सचे रतिं ना'धिगच्छेय्य तत्थ सङ्गे वसे रक्खिततो सतीमा'ति ॥

[403] [४४] भन्ते नागसेन, धरकपोतस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति
यं वदेसि, कतमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ? ॥ यथा महाराज, धरकपोतो
परगेहे वसमानो न तेसं किञ्चि भण्डस्स निमित्तं गण्हाति, मज्झतो वसति
सज्जाबहुलो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण परकुलं उपगतेन

तस्मिन् कुले इत्थीनं वा पुरिसानं वा मञ्चे वा पीठे वा वत्ये वा अलङ्कारे वा उपभोगे वा परिभोगे वा भोजनविवर्तीसु वा न निमित्तं गहेतब्बं, मज्झचेन भवितब्बं, समणसञ्जा पच्चुपट्टपेतब्बा । इदं महाराज, धरकपोतस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पेत्तं महाराज भगवता देवातिदेवेन जुल्लनारदजातके—

पविसित्वा परकुलं पानेसु भोजनेसु वा ।

मितं खादे, मितं भुञ्जे, न च रूपे मन्नं करे'ति ॥

[४५] मन्ते नागसेन, उद्धक्तस्स द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, कत्तमानि तानि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, उद्धको काकेहि पटिविरुद्धो रत्तिं काक्कस्सङ्गं गन्त्वा बहू पि काके हनति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेण अङ्गाणेण पटिविरोधो कातब्बो, एकेन रहो-
निसीदित्वा अङ्गाणं सम्पमहितब्बं, मूलतो छिन्दितब्बं । इदं महाराज, उद्धक्तस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, उद्धको सुपटिसल्लीनो होति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेण पटिसल्लानारामेण भवितब्बं पटिसल्लन्नरतेन । इदं महाराज, उद्धक्तस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पेत्तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन संयुक्तनिकायवरे—इध भिक्खवे, भिक्खु पटिसल्लानारामो पटिसल्लन्नरतो—इदं दुक्खं'ति यथाभूतं पजानाति, अयं दुक्खसमुदयो'ति यथाभूतं [404] पजानाति, अयं दुक्खनिरोधो'ति यथाभूतं पजानाति, अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटि-
पदा'ति यथाभूतं पजानाति ॥

[४६] मन्ते नागसेन, सतपत्तस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं' ति यं वदेसि, कत्तमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ? ॥ यथा महाराज, सतपत्तो रवित्वा परेसं खेमं वा भयं वा आचिक्खति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेण

परेसं धम्मं देसयमनेन विनिपातं मयतो दस्सयितव्वं, निब्बानं
स्वेमतो दस्सयितव्वं । इदं महाराज, सतपत्तस्स एकं अङ्गं गहेतव्वं ।
भासितं पे'तं महाराज येन पिण्डोलभारद्वाजेन—

निरये भयसन्तासं, निब्बाने विपुलं सुखं ।

उभयाने'तानि अत्थानि दस्सेतव्वानि योगिना'ति ॥

[४७] भन्ते नागसेन, वग्गुलिस्स द्वे अङ्गानि गहेतव्वानी'ति यं
वदेसि, कतमानि तानि द्वे अङ्गानि गहेतव्वानी'ति ? ॥ यथा महाराज, वग्गुलि
गेहं पविसित्वा विचरित्वा निकडमति, न तत्थ पल्लिबुद्धति, एवमे'व खो
महाराज, योगिना योगवचरेन गामं पिण्डाय पविसित्वा सपदानं विचरित्वा
पटिलद्धलामेन खिप्पमेव निक्खमितव्वं, न तत्थ पल्लिबुद्धेन भवि-
तव्वं । इदं महाराज, वग्गुलिस्स पठमं अङ्गं गहेतव्वं । पुन च
परं महाराज, वग्गुलि परगेहे वसमानो न तेसं परिहानिं करोति
एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेन कुलानि उपसङ्गमित्वा अतियाच-
नाय विज्जतिबहुलताय वा कय्यदोसबहुलताय वा अतिभाणिताय वा समान-
सुखदुक्खताय वा न तेसं कोचि विप्पटिसारो करणीयो, न पि तेसं
मूलकम्मं परिहापेतव्वं, सन्वथा वड्ढि येव इच्छितव्वा । इदं महाराज,
वग्गुलिस्स दुतियं अङ्गं गहेतव्वं । भासितं पे'तं महाराज [405]
भगवता देवातिदेवेन दीघनिकायवरे लक्खणमुत्तन्ते—

सद्धाय सीलेन सुतेन बुद्धिया चाग्गेन धम्मेन बहूहि साधुहि ।

धनेन धज्जेन च खेत्तवत्थुना पुत्तेहि दारेहि चतुप्पदेहि च ॥

आतीहि मित्तेहि च बन्धवेहि बलेन वण्णेन सुत्तेन चू'मथं ।

कयं न हायेत्थुं परे'ति इच्छति अत्थस्समि'द्धिं च पना'भिकङ्खती'ति ॥

[४८] भन्ते नागसेन, जद्धकाय एकं अङ्गं गहेतव्वं'ति यं वदेसि,

कृतमं ते एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ? ॥ यथा महाराज, जल्लका यत्थ अह्मीयति सत्थेव दब्बं अह्मीयित्वा रुधिरं पिवति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण यस्मि आरम्भणे चित्तं अह्मीयति, तं आरम्भणं वण्णतो च सण्णानतो च दिसतो च ओकांसतो च परिच्छेदतो च लिङ्गतो च निमि-
त्ततो च दब्बं पतिट्ठपेत्त्वा तेने'वा'रम्भणेन विमुत्तिरसम'सेचनकं पातब्बं । इदं महाराज, जल्लकाय एकं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, येरेण अनुरुद्धेन—

परिसुद्धेन चित्तेन आरम्भणे पतिट्ठाय ।

तेन चित्तेन पातब्बं विमुत्तिरसम'सेचनं'ति ॥

[४९] भन्ते नागसेन, सप्पस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, कत्तमानि तानि तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, सप्पो उरेण गच्छति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण पञ्जाय चरित्तब्बं । पञ्जाय चरमानस्स खो महाराज, योगिनो चित्तं आये चरति, विलक्खणं विवज्जेति, सलक्खणं भावेति । इदं [406] महाराज, सप्पस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सप्पो चरमानो ओसधं परि-
वज्जेन्तो चरति । एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण दुच्चरित्तं परिवज्जन्तेन चरित्तब्बं । इदं महाराज, सप्पस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, सप्पो मनुस्से दिस्वा तप्पति सोचति चिन्तयति । एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण कुवितक्के वितक्केत्वा अरतिं लप्पादयित्वा तप्पित्तब्बं सोचित्तब्बं चिन्तयित्तब्बं—पमादेन मे दिवसो वीतिनामितो, न सो पुन सक्का लब्धुं'ति । इदं महाराज, सप्पस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, भल्लाटियजातके द्विजं किन्नरानं ॥

यमेकरत्ति विप्पवसिम्हं लुद्धं, अक्कमक्का अज्जमब्बं सरन्ता ।

तमेकरत्ति अनुत्तपमाना सोचाम, सा रत्ति पुनं न हेस्सती'ति ॥

[५०] भन्ते नागसेन, अजगरस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति यं व्हेसि, क्तमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ॥ यथा महाराज, अजगरो महतिमहाकायो बहू पि दिवसे ऊनूदरो दीनेतरो कुच्छिपूरं आहारं न लभति, अपरिपुण्णो येव यावदेव सरीरयापनमत्तकेन यापेति, एवमे'व खो महाराज, योगिनो योगवचरस्स भिक्खाचरियपसुतस्स परपिण्डमु'पगतस्स परदिन्नपाटिकद्धिस्स सयंगहपटिविरत्तस्स दुल्लभं उदरपरिपूरं आहारं, अपि च अत्यवसिकेन कुलपुत्तेन चत्तारो पञ्च आलोपे अभुञ्जित्वा अवसेसं उदकेन परिपूरेतब्बं । इदं महाराज, अजगरस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, धेरेन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—

[407] अलं सुखं च भुञ्जन्तो न बाब्बं सुहितो सिया ।

ऊनूदरो मिता'हारो सतो भिक्खु परिव्वजे ॥

चत्तारो पञ्च आलोपे अभुत्वा उदकं पिवे ।

अलं फासुविहाराय पहितत्तस्स भिक्खुनो'ति* ॥

पञ्चमो वग्गो ।

[५१] भन्ते नागसेन, पन्यमक्कट्ठकस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति यं व्हेसि, क्तमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति, ॥ यथा महाराज, पन्यमक्कट्ठको पन्ये भक्कट्ठकजालवितानं कत्वा यदि तत्थ जालके लगति किमी वा मक्खिका वा पतहो वा, तं गहेत्वा भक्खयति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगवचरेन छसु द्वेस्स सतिपट्टानजालवितानं कत्वा यदि तत्थ

१६ B. omits this.

*T.C. gives the following uddānam:—

केसरो चक्काको च पेणाहि घरकपोतको ।

उल्लुको सतपत्तो च वग्गुली च जल्लुपिका ।

सप्पे अजगरो चे'व, वग्गो तेन पवुच्चती'ति ॥

किलेसमक्खिका ब्रह्मन्ति, तत्थे'व धातेतब्बा । इदं महाराज, पन्थम्मक-
ट्ठकस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, थैरेन अनुरुद्धेन—

चित्तं नियमे छसु द्वारेसु सतिपट्टानवरु'त्तमे ।

किलेसा तत्थ लग्गा चे हन्तब्बा ते विपस्सिना'ति ॥

[५२] भन्ते नागसेन, धनसितदारकस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति यं
व्हेसि, क्तमं तं अङ्गं [408] गहेतब्बं'ति ? ॥ यथा महाराज, धनसित-
दारको सकल्ये लग्गति, खीरत्थिको रोदति, एवमे'व खो महाराज, योगिनाः
योगावचरेन सदत्थे लग्मितब्बं, सब्बत्थ धम्मजाणेन भवितब्बं, उदसे
परिपुच्छाय सम्मपयोगे पविवेके गरुसंवासे कल्याणमित्तसेवने । इदं महा-
राज, धनसितदारकस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, भगवता
देवातिदेवेन दीधनिकायवरे परिनिब्बानसुत्तन्ते—इद्ध तुम्हे आनन्द,
सदत्थे घटथ, सदत्थे अनुयुज्जथ, सदत्थे अप्पमत्ता आत्तापिनो पट्ठितत्ता
विहरथा'ति ॥

[५३] भन्ते नागसेन, चित्तकधरकुम्मस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति
यं व्हेसि, क्तमं तं एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ? ॥ यथा महाराज, चित्तक-
धरकुम्मो उदकमया उदकं परिकजेत्वा विचरति, ताय च पन उदकं
परिवज्जनाय आयुना न परिहायति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगाव-
चरेन पमादे भयदस्साविना भवितब्बं, अप्पमादे गुणविसेसदस्सा-
विना, ताय च पन भयदस्साविताय न परिहायति सामज्जा, निब्बानस्स
सन्तिके उपेति । इदं महाराज, चित्तकधरकुम्मस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ।
भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवेन धम्मपदे—

अप्पमादरतो भिक्खु, पमादे भयदस्सिवा ।

अभम्बो परिहानाय निब्बानस्से'व सन्तिके'ति ॥

[५४] भन्ते नागसेन, पवनस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, कतमानि तानि पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ॥ यथा महाराज, पवनं नाम असुचिजनं पटिच्छदेति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन परेसं अपरद्धं खलितं पटिच्छादेतब्बं, न विवरितब्बं । इदं महाराज, पवनस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, पवनं सुज्जं पचुरज-नेहि, एवमे'व खो महाराज, योगिना [४०९] योगावचरेन रागदोसमोहमा-न्दिद्विजालेहि सव्वे हि च किलेसेहि सुज्जेन भवितब्बं । इदं महाराज, पवनस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, पवनं विवित्तं जनसम्भावरहितं, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन पापकेहि अकुसलेहि धम्मेहि अनरियेहि पविचित्तेन भवितब्बं । इदं महाराज, पवनस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, पवनं सन्तं परिसुद्धं एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन सन्तेन परिसुद्धेन भवितब्बं, निब्बुतेन पहीनमानेन पहीनमखेन भवितब्बं । इदं महाराज, पवनस्स चतुत्थं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, पवनं अरियजनसंसेवितं एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन अरियजनसंसेवितेन भवितब्बं । इदं महाराज, पवनस्स पञ्चमं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, देवातिदेवेन संयुक्तनिकायवरे—

पविचित्तेहि अरियेहि पहितत्तेहि श्शायिहि ।

निच्चं आरद्धाविरियेहि पण्डितेहि सहा वसे'ति ॥

[५५] भन्ते नागसेन, स्वस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, कतमानि तानि तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ॥ यथा महाराज, स्वस्वो नाम पुप्फपल्लवरो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन विमुत्तिपुप्फ-सामञ्जफलधारिना भवितब्बं । इदं महाराज, स्वस्स पठमं अङ्गं गहे-

तब्बं ॥ पुन च परं महाराज, खखो उपगतानं अनुपपत्तिद्वानं जनानं छायां देति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण उपगतानं अनुपपत्तिद्वानं पुगलानं आमिसपटिसन्धारेण वा धम्मपटिसन्धारेण वा पटिसन्धारितब्बं । इदं महाराज, खखस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं ॥ पुन च परं महाराज, खखो [410] छायावेमत्तं न करोति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण सब्बसत्तेसु वेमत्तता न कातब्बा, चोरवधकपच्चत्तिकेसु पि अत्तानि पि समसमा मेत्ताभावना कातब्बा । किन्ति ?—इमे सत्ता अवेरा अब्यापज्जा अनीषा सुखी अत्तानं परिहरेय्यु'ति । इदं महाराज, खखस्स तत्तियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज, ये'रेण सारिपुत्तेन धम्मसे-
नापत्तिना—

वधके देवदत्तहि चोरे अङ्गुलिमालके ।

धनपाळे राहुळे च सब्बत्थ सम्मको मुनी'ति ॥

[५६] भन्ते नागसेन, मेघस्स पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं वदेसि, कतामानि तानि पञ्च अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यया महाराज, मेघो उप्पन्नं रजोजल्लं वूपसमेति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण उप्पन्नं किलेसरजोजल्लं वूपसमेतब्बं । इदं महाराज, मेघस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं ॥ पुन च परं महाराज, मेघो पठविया उण्हं निब्बापेति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण मेत्ताभावनाय सदेवको लोको निब्बापेतब्बो । इदं महाराज, मेघस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, मेघो सब्बबीजानि विरूढापेति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण सब्बसत्तानं सद्धं उप्पादेतत्वा तं सद्धावीर्यं तीसु सम्पत्तीसु रोपेतब्बं, दिब्बमानुसिकासु सम्पत्तिसु याव परम्पन्निब्बाणसुखसम्पत्ति । इदं महाराज, मेघस्स तत्तियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, मेघो उत्ततो समुद्धित्वा धरणि-

लहई तिणरुक्कलतागुम्बओसाधिक्कनस्पतयो परिरक्खति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन योनिसो मनसिकारं निब्बरेत्वा तेन योनिसो मनसिकारेण समणधम्मो परिरक्खितब्बो, योनिसो मनसिकारमूला सब्बे कुसला धम्मा । इदं महाराज, मेघस्स चतुत्थं अङ्गं गहेतब्बं । पुन [411] च परं महाराज, मेघो वस्समानो नदीतल्लवकपोक्खराणियो कन्दर-पदरसरसोच्चमउदपानानि च परिपूरेति उदकधाराहि, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण आगमपरियत्तिया धम्ममेघम'भिवस्सयित्वा अधिग-मकाम्भनं मानसं परिपूरयितब्बं । इदं महाराज, मेघस्स पञ्चमं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज घरेण सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—

बोधनेय्यं जनं दित्वा सतसहस्से पि योजने ।

खणेन उपगन्त्वा न बोधेति तं महासुनी' ति ॥

[५७] भक्ते नागसेन, मणिरतनस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ये वदेसि, कतमानि तानि तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, मणिरतनं एकन्तपरिसुद्धं, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण एकन्तपरिसुद्धा'जीवेन भवितब्बं । इदं महाराज, मणिरतनस्स षष्ठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, मणिरतनं न केनचि सद्धिं मिस्सीयति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण पापेहि पापसहायेहि सद्धिं न मिस्सितब्बं । इदं महाराज, मणिरतनस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, मणिरतनं जातिरतनेहि योगीयति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण उत्तमवरजातिमन्तेहि सद्धिं संवसितब्बं, पटिपज्जकफल-इसेखफलसमङ्गीहि सोत्तपज्जसकदागमिज्जनागमिअरहन्ततेविज्जल्लभिज्ज-समणमणिरतनेहि सद्धिं संवसितब्बं । इदं महाराज, मणिरतनस्स

ततियं अङ्गं गहेत्तब्बं । भासितं पे'तं महाराज भगवत्ता देवातिदेवेन सुत्त-
निपाते—

सुद्धा सुद्धेहि संवासं कप्पयन्हो पतिस्सता ।

ततो समग्गा निपक्का दुक्खस्सन्तं करिस्सथा'ति ॥

[412] [५८] भन्ते नागसेन, मागविकस्स चत्तारि अङ्गानि
गहेत्तब्बानी'ति यं वदेसि, क्तमानि तानि चत्तारि अङ्गानि गहेत्तब्बानी'
ति ? ॥ यथा महाराज, मागविको अप्पमिद्धो होति, एवमे'व खो महाराज,
योगिना योगावचरेन अप्पमिद्धेन भवितब्बं । इदं महाराज, मागविकस्स
पठमं अङ्गं गहेत्तब्बं । पुन च परं महाराज, मागविको मिग्गेसु येव चित्तं
उपनिबन्धति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन आरम्भणेषु येव
चित्तं उपनिबन्धितब्बं । इदं महाराज, मागविकस्स दुतियं अङ्गं गहेत्तब्बं ।
पुन च परं महाराज, मागविको कालं कम्भस्स जानाति, एवमे'व खो
महाराज, योगिना योगावचरेन पटिसल्लानस्स कालो जानितब्बो—
अयं कालो पटिसल्लानस्स, अयं कालो निक्खमनाया'ति । इदं महाराज,
मागविकस्स ततियं अङ्गं गहेत्तब्बं । पुन च परं महाराज, मागविको मिगं
दिस्वा हासमभिजनेति—इमं लच्छमी'ति, एवमे'व खो महाराज, योगिना
योगावचरेन आरम्भणे अभिरमितब्बं हासमभिजनेतब्बं—उत्तरि
विसेसम'भिगच्छमी'ति । इदं महाराज, मागविकस्स चतुत्थं अङ्गं गहे-
तब्बं । भासितं पे'तं महाराज थेरेन मोधराजेन—

आरम्भणे लभित्वान पहितत्तेन भिक्खुना ।

भिप्पो हासो जनेतब्बो—अधिगच्छिस्सामि उत्तरि'ति ॥

[५९] भन्ते नागसेन, बाळिसिकस्स द्वे अङ्गानि गहेत्तब्बानी'ति यं
वदेसि, क्तमानि तानि द्वे अङ्गानि गहेत्तब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, बाळि-

सिको बळिसेन भच्छे उद्धरति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण
वाणेन उत्तरिं सामञ्जफलानि उद्धरितव्वानि । इदं महाराज, बाळिसिकस्स
पठमं अङ्गं गहेतव्वं । पुन च परं महाराज, बाळिसिको परिस्तकं वधिल्ल
विपुलं लाभम'धिगच्छति, एवमे'व खो महाराज, [413] योगिना योगावचरेण
परिचलोकामिसमत्तं परिचजितव्वं । लोकामिसमत्तं महाराज, परिचजित्वा
योगी योगावचरो विपुलं सामञ्जफलं अधिगच्छति । इदं महाराज, बाळि-
सिकस्स दुतियं अङ्गं गहेतव्वं । भासितं पे'तं महाराज, धेरेण राहुलेन—

सुज्झतं चा'निमित्तं च विमोक्खं चा'प्पणिहितं ।

चतुरो फले छल्लभिज्जा, चजित्वा लोकामिसं, लभे'ति ॥

[६०] भन्ते नागसेन, तच्छक्स्स द्वे अङ्गानि गहेतव्वानी'ति यं
बदेसि, कत्तमानि तानि अङ्गानि गहेतव्वानी'ति ? ॥ यथा महाराज, तच्छको
कात्स्सुत्तं अनुलोमेत्वा स्वखं तच्छति, एवमे'व खो महाराज, योगिना
योगावचरेण जिनसासनम'नुलोमयित्वा सीलपठविथं पटिद्वित्वा सद्वाइत्येण
पञ्चवासिं गहेत्वा किल्लेसा तच्छेतव्व्या । इदं महाराज, तच्छक्स्स पठमं
अङ्गं गहेतव्वं । पुन च परं महाराज, तच्छको पेग्गुं अपहरित्वा सारमादि-
यति । एवमे'व खो महाराज योगिना योगावचरेण सस्सतं, उच्छेदं, तं-जीवं-
तं-सरीरं, अज्जं-जीवं-अज्जं-सरीरं, तदुत्तमं-अज्जदुत्तमं, अकटमभम्बं, अपु-
रिसकर्णं, अग्रहचरियवासं, सत्तविनासं, नवसत्तपातुभावं, सङ्खारसस्सतभावं,
यो करोति सो पटिसंवेदेति, अज्जो करोति अज्जो पटिसंवेदेति, कम्मफलद-
स्सना च किरियफलदिद्धिं च—इति एवरूपानि चे'व अज्जानि च विवाद-
पथानि अपनेत्वा सङ्खारनं सभावं परमसुज्झतं निरीहनिज्जीवतं अच्चन्तं
सुज्झतं आदियितव्वं । इदं महाराज, तच्छक्स्स दुतियं अङ्गं गहेतव्वं ।
भासितं पे'तं महाराज, भगवता देवातिदेवन सुत्तनिपाते—

[414] करण्डवं निद्रमथ, कस्तम्बुष्वा'पकस्सथ ।
ततो पलापे वाहेय अस्समणे समणभानिने ॥
निद्रमित्थान पापिच्छे पापवाचारगोचरे ।
सुद्धा सुद्धेहि संवासं कप्पयब्धो पतिस्सुता'ति ॥ *

छद्दो वग्गो ।

[६१] भन्ते नागसेन, कुम्भस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति यं वदेसि,
कत्तमं तं कुम्भस्स एकं अङ्गं गहेतब्बं'ति ? ॥ यथा महाराज, कुम्भो
सम्पुण्णो न सणति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन आगमे
अधिगमे परियत्तियं सामञ्जे पारमिं पत्वा न सणितब्बं, न तेन
मानो करणीयो, न दप्पो दस्सेतब्बो, निहतमानेन निहतदप्पेन भवितब्बं,
उज्जुकेन अमुखरेन अविकत्थिना । इदं महाराज, कुम्भस्स एकं अङ्गं
गहेतब्बे ॥ भासितं पे'तं महाराज भगवता देवातिदेवेन सुत्तनिपाते—

यद्दुकं तं सणति, यं पूरं सन्तमेव तं ।

रित्तकुम्भूपमो बालो रद्दो पूरो व पण्डितो'ति ॥

[६२] भन्ते नागसेन, काळइ'सस्स* द्वे अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं
वदेसि, कत्तमानि तानि द्वे अङ्गानि गहेतब्बा-[415]नी'ति ? ॥ यथा
महाराज, काळइ'सो^{१८} सुपीतो^{१९} वमति^{२०}, एवमे'व खो महाराज, योगिनो
योगावचरस्स मानसं योनिसो मनसिकारेन अप्पीतं वमति । इदं

* TC give the सङ्गानः सक्कटो धारको कुम्भो वनं स्वस्वो च पञ्चमो ।

भेधो मणि माणविको नाळिसी तच्छकेन चा' ति ॥

१८ काळयसस्स TC. १९ सुपितो; T सुपितो C २० व वहति T * T

काळयसस्स ।

महाराज, काळहंसस्स पठमं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, काळ-
हंसो सकिं पीतं उदकं न वमति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावच-
रेन यो सकिं उप्पन्नो पसादो न पुन सो वमितब्बो—उल्लरो सो भग्वा
सम्मासम्बुद्धो, स्वाक्खातो धम्मो, सुप्पटिपन्नो सद्धो'ति, रूपं अनिच्चं,
वेदना अनिच्चा, सज्जा अनिच्चा, सङ्खारा अनिच्चा, विज्जाणं अनिच्चं'ति
यं सकिं उप्पन्नं भाणं न पुन तं वमितब्बं । इदं महाराज, काळहंसस्स
दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । भासितं पे'तं महाराज भगवता देवातिदेवेन—

दस्सनम्हि परिस्सोधितो नरो अरियधम्मे नियतो विसेसगू ।

न पवेधति अनेकभागसो सब्बसो च सुखभावनेव सो' ति ॥

[६३] भन्ते नगसेन, छत्तस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं
वदेसि, कत्तमानि तानि तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज,
छत्तं उपरिसुद्धनि चरति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन किले-
सानं उपरिसुद्धनि चरणेन भवितब्बं । इदं महाराज, छत्तस्स पठमं अङ्गं
गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, छत्तं सुद्धनु'पत्यम्भं होति, एवमे'व खो
महाराज, योगिना योगावचरेन योनिस्सो मनसिकारुपत्यम्मेन भवितब्बं ।
इदं महाराज, छत्तस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज,
वाता'तपमेवुद्धियो पटिह्वनति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन
नानाविधदिद्धिपुथुसमण्णाल्लणानं मतवाततिविधम्मिसन्तापकिलेसवुद्धियो
पटि-[416]-ह्वन्तब्बा । इदं महाराज, छत्तस्स ततियं अङ्गं गहेतब्बं ।
भासितं पे'तं महाराज, धेरेन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—

यथा पि छत्तं विपुळं अच्छिद्धं धिरसंहितं ।

वाता'तपं निवारेति, महती मेघवुद्धियो ।

तथे'व बुद्धपुत्तो पि सीलउत्तधरो सुचि ।
 किलेस्सुहिं अरेति सन्ताप-तिविधमायो'ति ॥

[६४] भन्ते नागसेन, खेत्तस्स तीणि अङ्गानि गहेत्तब्बानी'ति यं वदेसि, कत्तमानि तानि तीणि अङ्गानि गहेत्तब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, खेत्तं मातिकासम्पन्नं होति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन सुचरितवत्तपट्ठित्तमातिकासम्पन्नेन भवितव्वं । इदं महाराज, खेत्तस्स पठमं अङ्गं गहेत्तव्वं । पुन च परं महाराज, खेत्तं मरियादसम्पन्नं होति, ताय च मरियादाय उदकं रक्खित्वा धञ्जं परिपाचेन्ति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन सीलहिरिमरियादासम्पन्नेन भवितव्वं, ताय च सीलहिरिमरियादाय सामञ्जं रक्खित्वा चत्तारि सामञ्जफलानि गहेत्तब्बानि । इदं महाराज, खेत्तस्स दुतियं अङ्गं गहेत्तव्वं । पुन च परं महाराज, खेत्तं उद्धानसम्पन्नं होति, कत्तस्स हासजनकं, अप्पं पि बीजं सुत्तं बहु करोति, बहु वुत्तं बहुतरं होति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन उद्धानसम्पन्नेन निपुलफलदायिना भवितव्वं, दायकानं हासजनकेन भवितव्वं, यथा अप्पं दिन्नं बहु होति, बहु दिन्नं बहुतरं होति । इदं महाराज, खेत्तस्स ततियं अङ्गं गहेत्तव्वं । भासितं पे'तं महाराज, थेरेन उपालिना विनयधरेन—

खेत्तूपमेन भवितव्वं उद्धानविपुलदायिना ।
 एस खेत्तवरो नाम यो ददाति निपुलं फल'ति ॥

[417] [६५] भन्ते नागसेन, अगदस्स द्वे अङ्गानि गहेत्तब्बानी'ति यं वदेसि, कत्तमानि द्वे अङ्गानि गहेत्तब्बानी'ति ? ॥ यथा महाराज, अगदे किमी न सण्ठहन्ति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन मानसे किलेसा न सण्ठयेत्तब्बा । इदं महाराज, अगदस्स पठमं अङ्गं गहेत्तव्वं । पुन च

परं महाराज, अगदो दह्मुद्वदिद्वअसितपीतखायितसायितं सब्बं विसं पटि-
हनति, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण रागदोसमोहमान-
दिद्विविसं सब्बं पटिहनितब्बं । इदं महाराज, अगदस्स दुतियं अङ्गं
गहेतब्बं ॥ भासितं पे'तं महाराज भगवत्ता देवातिदेवेन—

सङ्कारानं सभावत्थं दह्मुकामेन योगिना ।

अगदेने'व होतब्बं किल्लेसविसनासने'ति ॥

[६६] भन्ते नागसेन, भोजनस्स तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति यं
वदेसि, कत्तमानि तानि तीणि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति, ॥ यथा महाराज
भोजनं सब्बसत्तानं उपत्यम्भो, एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण
सब्बसत्तानं मग्गु'पत्यम्भेन भवितब्बं । इदं महाराज, भोजनस्स पठमं
अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, भोजनं सब्बसत्तानं बलं वडेति ।
एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेण पुञ्जवड्डिया वड्डितब्बं ।
इदं महाराज, भोजनस्स दुतियं अङ्गं गहेतब्बं ॥ पुन च परं महाराज,
भोजनं सब्बसत्तानं अभिपत्थितं । एवमे'व खो महाराज, योगिना योगाव-
चरेण सब्बलोका'भिपत्थितेन भवितब्बं । इदं महाराज, भोजनस्स
ततियं अङ्गं गहितब्बं । भासितं पे'तं महाराज थेरेण भोग्गल्लानेन—

[418] संयमेन नियमेन सीलेन पटिपत्तिथा ।

पत्थितेन भवितब्बं सब्बलोकस्स योगिना'ति ॥

[६७] भन्ते नागसेन, इस्सासस्स चत्तारि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति
यं वदेसि, कत्तमानि तानि चत्तारि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति ? ॥ यथा मग्ग-
राज, इस्सत्थो सरे पातयन्तो उभो पादे पठवियं दब्बं पट्ठिपेति, जण्णू
अवेकह्ठं करोति, सरक्कलपं कटिसन्धिग्गि ठपेति, कायं उपत्यद्दं करोति,
द्वे हत्थे सन्धिद्धानं आरोपेति, मुट्ठिं पीळयति, अङ्गुलियो निरन्तरं करोति,

गीवं पगणहाति, चक्खूनि सुखं च पिदहति, निमित्तं उजुं करोति, हास-
मुप्पादेति—विज्झिस्सामी'ति । एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन
सीलपठवियं विरियपादे पतिट्ठापेतब्बं, खन्तिसोरब्बं अव्येकहत्तं कातब्बं,
संके चित्तं ठपेतब्बं, संयमनियमे अत्ता उपनेतब्बो, इच्छामुच्छ पीळयि-
तब्बा, योनिसो मनसिकारे चित्तं निरन्तरं कातब्बं, विरियं पगगहे-
तब्बं, ■ द्वारा पिदहितब्बा, सति उपट्ठापेतब्बा, हासमुप्पादेतब्बं—सब्बकि-
ल्लेसे जाणनाराचेन विज्झिस्सामी'ति । इदं महाराज, इस्सत्यस्स पठमं
अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज, इस्सत्यो आळकं परिहरति वंजजि-
म्हकुटिलेनाराचस्स उजुकरणाय । एवमेव खो महाराज योगिना
योगावचरेन इमस्मिं काये सतिपट्ठानआळकं परिहरितब्बं,
वंजजिम्हकुटिलचित्तस्स उजुकरणाय । इदं महाराज, इस्सत्यस्स दुतियं
अङ्गं गहेतब्बं । पुन च परं महाराज इस्सत्यो लक्खे उपासेति,
एवमे'व खो महाराज, योगिना योगावचरेन इमस्मिं काये उपासितब्बं ।
कथं महाराज, योगिना योगावचरेन इमस्मिं काये उपासितब्बं—
अनिच्चतो उपासितब्बं, दुक्खतो उपासितब्बं, अनत्ततो उपासितब्बं ?
रोगतो—पे०—गण्डतो सहजतो अवतो आबाधतो परतो पलोक्खतो ईतितो
उपद्व्यतो भयतो उपसमगतो चलतो पभङ्गुतो अद्भवतो अत्ताणतो अलेणतो
असरणतो असरणीभूततो^{२१} रिक्ततो तुच्छतो^{२२} सुज्जतो आदीनक्तो विपरि-
णामधम्मतो^{२३} असा-[429]-रतो अधमूलतो बधक्खतो विभवतो^{२४} सासवतो
सङ्कततो मारामिततो^{२५} जातिधम्मतो जराधम्मतो व्याधिधम्मतो मरणधम्मतो
सोकधम्मतो परिदेवधम्मतो उपायासधम्मतो सङ्किल्लेसधम्मतो । एवं खो महा-

२१ Beginning with this word T prints his text in smaller type.

२२ B omits this.

२४ T omits.

राज, योगिना योगावचरेन इमस्मि काये उपासितव्यं । इदं महाराज, इस्सत्थस्स ततियं अङ्गं गहेत्तव्यं । पुन च परं महाराज, इस्सत्थो सायं पातं उपासति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन सायपातं आरम्भणे उपासितव्यं । इदं महाराज, इस्सत्थस्स चतुर्थं अङ्गं गहेत्तव्यं । भासितं पेत्तं महाराज थेरेन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिना—

यथा इस्सत्थको नाम सायपातं उपासति ।

उपासनं न रिञ्चन्तो लभते भत्तवेतनं ॥

तथैव बुद्धपुत्तो पि करोति कायु'पासनं ।

कायु'पासनं न रिञ्चन्तो अरहत्तम'धिगच्छती'ति ॥

ओपम्मकथापञ्चो समत्तो ॥*

[६८] राज्ञो च धेरस्स च पुञ्चविस्सज्जनाकसाने चतुरासीतिस्स-
सइस्सयोजनबह्वल उदकमरियन्तं कत्वा अयं पहापठवी छ्वा कम्पित्थ,
विज्जुल्लता निच्छरिंसु, देवता दिव्वपुप्फवस्सं पवस्सिंसु, महाब्रह्मा सावु-
करं अदासि । महासमुदकुञ्चित्थं मेघत्थनितनिग्घोसो विय महाघोसो
अहोसि । इति सो मिलिन्दो राजा च ओरोधगणा च सिरसा अञ्जलि
पणामेत्वा वन्दिंसु ॥

[६९] [420] मिलिन्दो राजा अतिविय पमुदितहृदयो सुमयित-
मानहृदयो बुद्धसासने सारमतिनो स्तनत्तये सुनिक्कहो निग्गुम्भो नित्यहो

२४. TC read after this: इति छसु कण्ठेसु भावीसतिवग्गपटिमण्डितेसु
द्वासट्ठि-अधिका द्वे सत्ता इमस्मि पोत्थके आगता मिलिन्दपञ्चा समत्ता । अनागता
च पन द्वाज्जताळीसा होन्ति, आगता च अनागता च सच्चा समोधानेत्वा चत्तुहि
अधिका तिसत्तपञ्चा होन्ति । सध्मा व मिलिन्दपञ्चा ति सङ्गं गच्छन्ति ॥

हुत्वा धेरस्स गुणेषु पञ्चजासुपटिपदाइरियापथेषु च अतिविय पसन्नो
विस्सत्यो निगलयो निहत्तमानदप्पो लद्धट्ठाठो विय भुजङ्गो एवमाह—साधु
साधु भन्ते नागसेन, बुद्धविस्सथो पञ्चहो तथा विस्सज्जितो इमस्मि
बुद्धसासने धम्मसेनापतिं ठपेत्वा सारिपुत्तं अज्जो तथा सदिसो
पञ्चविस्सज्जने न'त्थि । खमथ मे भन्ते नागसेन, मम अश्वर्यं । उपासकं मं
भन्ते नागसेन, धरेथ अज्जतभो पाणुपेतं सरणं गतं'ति ॥

[७०] तदा राजा बलकायेहि नागसेनधेरं पयिरुपासित्वा मिलिन्दं
नाम विहारं कारेत्वा धेरस्स निध्यादेत्वा चतूहि पञ्चयेहि नागसेनं कोटिस्त-
सहस्स भिक्खूहि सद्धिं परिचरि । पुन पि धेरस्स पञ्चाय पसीदित्वा पुत्तस्स
रत्नं निध्यादेत्वा अगारत्था अनगारियं पञ्चजित्वा निपस्सुनं वट्ठेत्वा अर-
हत्तं पाणुणी'ति । तेन वुत्तं—

पञ्चा पसत्या लोकरिम्म,
कया सदम्मद्वितिया ।
पञ्चाय विमर्ति हन्त्वा
सन्ति पप्पोन्ति पण्डिता ॥
यस्मिं खन्धे ठित्ता पञ्च,
सति तत्थ अनूनका ।
पूजाविसेसस्स धरो
अगो सेट्ठो अनुत्तरो ॥
तस्मा हि पण्डितो पोसो
सम्पस्सं हितमत्तनो ।

यज्जावन्तं हि पूजेय्य
 ऐतियं विय पूजियं^{२५}ति ॥

॥ मिलिन्दपञ्चो निहितो ॥

२५ सादरो B. The Burmese edition reads the following three stanzas in addition.

लङ्कायं दोष्णिनगरे वसता दोष्णिनामिना ।
 महाधेरेन सेखित्वा सुद्वपितं यथा सुतं ॥
 मिलिन्दराजपञ्चा च नागसेन विसज्जनं ।
 मिलिन्दो हि महावन्नो नागसेनो सुपण्डितो ॥
 इमिना पण्डितस्मेन इतो गच्छामि तुस्सितं ।
 मेत्तेयं नागते पस्से सुणेय्यं धम्ममुत्तमं^{२६}ति ॥

The colophon in TC is : मिलिन्दस्स चेव नागसेनयेरस्स च पण्डितेय्या
 करणपकरणं समत्तं ।

INDEX OF VERSES

गाथानुवकम्

[Numbers refer to pages.]

- अक्कोधनो विगतखिलोऽहमस्मि १८९ [सुसन्निपात 18]
अग्नी यथा तिण्कट्टं दहन्तो ३७४ [जातक V, 485]
अथ अत्ये समुप्पन्ने ३६१
अनुमानेन जानन्ति ३३८, ३३९, ३४०
अनुमानेन मातृष्णं ३३९
अप्पमसो अयं गन्धो ३२६
अप्पमादरता होष ३७२ [धम्मपद 327]
अप्पमादरतो भिक्खु ३९९ [धम्मपद 32]
अप्पिच्छा निपक्का धीरा ३३५
अप्पेन बहुकेनापि ३३४
अभिधम्मविनयोगाब्बा १
अभिज्झापारमिप्पत्ता ३३५
अमुस्मि पटिघो भत्थि ३७६
अयं पतिट्ठा घरणी व पाणिनं ३६
अल्लं सुखं च भुजन्तो ३९८ [वेरगाथा 982]
अल्लचम्मपटिच्छत्रो ७७
असंसङ्गं गहङ्गेहि ३७९ [धम्मपद 404; सुसन्निपात 628]
अहिंसयं परं लोकं १८५
आयु आरोगता वण्णं ३३४
आरब्धका सुतधरा ३३४
आरम्भय निक्खमय २४० [संयुत I, 156; वेरगाथा 256]

- आरम्भे लभित्वान् ४०३
 आसन्न राजा चित्रकथि १
 श्तरातरेन सन्तुष्टे ३८८
 इति कन्दनरुक्लो पि १७३ [जातक IV. 210]
 इक्ष्वाकुसु कुसला ३३५
 इमेहि अहीहि तमगापुगलं ११४
 उत्तिष्ठे न पपमज्जेय्य २१० [धम्मपद 168]
 उभो पि ते विलोकेत्वा ३४१
 ससमोरेव छेत्वा बन्धनानि ३६३ [सुत्तनिपात 29]
 एकं चे शाहं वासिया ३७६
 एको मनोपसादो २३७
 एतानि अट्टखनानि ९७
 एवं धम्मा अपक्कम्म ७० [संयुत्त I. 57]
 एवमेवाहं महावीर ३७०
 एवरूपानि सीढानि ३३७
 श्रोविस्सत्तचक्रं मितभाणी ३३५
 कथिका मया बहू दिहा २६
 कन्तारे पुत्तमंसं व ३६१
 कम्ममूलं गहेत्वान् ३२५
 कम्ममूलं जना दत्ता ३२७
 कार्यं इमं सम्मत्तथ ३७३
 कायेन संवरो साधु ३९१ [संयुत्त I 73 ; धम्मपद 361]
 काये सभावं दिस्साल ३९०
 कारण्डवं निद्धमथ ४०५ [अंगुत्तर IV. 172; सुत्तनिपात 281]
 कुङ्कुमूलं च निस्साय ३८७
 कुम्भो च अङ्गानि सके कपाले ३६५ [संयुत्त I. 7; IV. 179]
 खेत्तूपमेन भवितव्वं ४०७
 गम्भीरपण्णो मेघावी २३
 गाथाभिगीतं मे अभोजनियं २२३ [संयुत्त I. 173; सुत्तनिपात 81, 480]

- चकम्भमन्ते यथा भन्धो ३६१ [धेरगाथा 501]
 चकम्भन्तो पि तिद्धन्तो ३६७
 चतारो पञ्च क्षालोपे ३९८
 चन्दनं तगरं वा पि ३२६
 चरणे चैव सम्पन्नं ३६
 चापो वा' नुनमे घीरो ३६६ [जातक VI. 295]
 चित्तं नियमे छसु द्वारेसु ३९९
 चुन्दस्स भत्तं भुजित्वा १७५, १७६ [दीव IL 128]
 जालिं कण्ठजिनं धीरं १२० [चरियापिटक 1. 9. 52]
 जिघच्छास्य पिपासाय ३९६
 क्षात्री क्षानरता धीरा ३३५
 क्षाणखर्यां गह्वेत्यान ३८७
 गालीहि मितेहि च बन्धवेहि ३९६
 तत्थ जाणं पणिधाय १
 तथा दिस्वा धम्मगिरिं ३३९
 तथा बुद्धं सोकनुदं ३३९
 तथा भिक्खु धम्मधरो ३८३
 तथेव तित्थिके दिस्वा ३३९
 तथेव बुद्धनागस्स ३३९
 तथेव बुद्धपुत्तेन ३६२, ३६८
 तथेव बुद्धपुत्तो पि ४०७, ४१०
 तथेव योगिनो चित्तं ३६९
 तथेव लोकनाथस्स ३३८
 तथेवा'यं सीलगन्धो ३४०
 तथे' वि' मं जन् दिस्वा ३३९, ३४०
 तदद्दु पन्थजितो सन्तो ३८९
 तस्मा सकं परेसं पि ३८७
 तस्मा हि पण्डितो पोसो ४११
 तिचीवरधरा सन्ता ३३५

- तिब्बं छन्दं च ऐमं च ३९०
 ते च तेष्टिका भिक्षू २३
 तेविज्जा छळमिज्जा ख ३३५
 तेसमत्थमविज्जाय ९३
 तेहि भिक्षूहि परिषुतो २३
 दस्सनमिह परितोषितो नरो ४०६
 धम्मामतगतं दिस्वा ३४०
 धम्मासीसं करित्वान ३८६
 धम्मोसर्धं पिणित्वान ३२८
 न अन्तल्लिखे न समुद्मज्जे १५२ [धम्मपद 127]
 न इतो दूरे भवितव्यं ३८६
 न पुण्णन्धो पटिवातमेति ३२६ [धम्मपद 546; अङ्गुत्तर III. 79; जातक III. 291]
 न मे आचरियो अत्थि २३० [विनय I, 8; मज्झिम I, 171]
 न मे देस्सा उभो पुत्ता २७५ [चरियापिटक I. 9. 53]
 नवञ्जमनुमज्जन्तो ९३
 नवहं सुद्धवचनं ३६६
 नवेते पुग्गळा लोके ९६
 न वे याचन्ति सण्णक्या २२५ [जातक III. 354]
 नाभिनन्दामि भरणं ४७
 निगण्हे निगह्वरहं १८५
 निदमित्वान पाप्पिच्छे ४०५
 निरये भयसन्तासं ३९६
 निम्बुत्तं पठविं दिस्वा ३३९
 निस्संसयं पराजयो २६
 नेसज्जिका सन्धतिका ३३५
 पञ्चा पसत्था लोकस्मि ४११ [Cp. विनय II. 147; 164; जातक I 93; IV 364]
 पञ्चापासादमारुह ३८०
 पञ्चारतनमालस्स ३३०

- पटिगच्छे'ष तं कयिरा ७० [संयुक्त I. 97]
 पटिपन्ना फलद्वा च ३३५
 पटिसम्भिदा किणित्वान ३३३
 पमादं अप्पमादेन ३८० [धम्मपद 28]
 परवादिवादमथनं ३४१
 परियायभासितं अत्थि ९३
 पल्लहेन नितिसिद्धस्स ३६० [शेरगाथा 985]
 परिसुद्धेन चित्तेन ३९७
 पविचित्तेहि अरियेहि ४०० [संयुक्त II. 158; शेर I. 148, 266]
 पविसित्वा परकुलं ३९५ [जातक IV. 223]
 पस्सता'रज्जके भिक्खु ३४१
 पुच्छा विस्सज्जना चेव १
 पूजियन्ता असमसमा ९९
 पूजेय नं पूजनियस्स धातुं १७८
 बहुस्सुतो चित्रकथी २३
 बहुजने तारयित्वा २२३
 बोज्झङ्गरतनमालस्स ३३३
 बोधनेय्यं जनं दित्वा ४०२
 ज्याधितं जनतं दित्वा ३२८
 भस्सप्पवेदी वेतण्डी ९३
 मणिमालाघरं गेह— ३३१
 मा मे कदाचि पापिच्छो ३८९ [शेरगाथा 987]
 भिलिन्दो नाम सो राजा १
 यया इस्सत्यको नाथ ४१०
 यया कालम्हि सम्पत्ते ३७०
 यया पि खेत्ते परिसुद्धे ३६९
 यया पि गजराजस्स ३३९
 यया पि छतं विपुलं ४०६
 यया पि नगरं दित्वा ३३८

यथा पि सुरियो उदयन्तो ३८३

यथा लघुलता नाम ३६८

यथा समुद्रे लङ्घनं ३७१

यथा साकटिको नाम ७०

यथा ■ दीपिको नाम ३६३

यथा सुदन्तो मातङ्गो ३६२

यथा हि अङ्गसम्भारा ३०

यथा किलेसा ओपतन्ति ३६२

यदूनकं तं सणति ४०५ [सुतनिपात 721]

यमेकतति निष्पदसिद्धे ह्यहं ३९७ [जातक IV. 439]

यदी पि मे धन्तगुणं ३६४

यस्मि सन्धे छित्ता पञ्चा ४११

ये केचि अगदा लोके ३२७

ये केचि सोसधा लोके ३२८

येन मायेन भुञ्जन्ति ३३१

यो न हन्ति न घातेति ३९४ [जातक IV. 71]

यो सीलवा दुस्तीलेसु २५३ [मण्डिम III. 257]

रज्जते रजनीयेसु ३७९

रतो बुद्धो च मूढो च ९५, ९६

रागूपसंहितं चित्तं ३७९

राजाहमस्मि सेठ १८३, १८४, २२० [सुतनिपात 554; वेरगाथा 1. 324]

छर्गं दिस्वा भुसं पङ्कं ३४०

छामेन उन्नतो लोको ३८०

द्वलेन पि च सन्तुस्ते ३८८

दचीविज्जतिविष्कारा ३६४

दधके देवदत्तमिह ४०१ [धम्मपद Com. I. 146]

दधिस्तमेतंति परमसत्तो २१७ [जातक V. 49]

दयेन यसपुच्छाहि ९७

दरं चे मे अदो सक्क ३७७ [जातक IV. 14]

- वसन्तो तस्स छायाय ९३
 वातपित्तेन सेहेन २९६
 वितक्कूपसमे च यो रतो [९८४ धम्मपद 150]
 विपुलो राजगहिकानं २३७ [संयुत्त I. 67]
 विविधं अप्पनिग्घोसं ३६५ [धेरगाथा 577]
 विसर्गं सभयमतिवातो ९५
 विसुद्धानं धयं वासो ३७९
 विहारे कारये रम्मे २०९ [विनय II. 6, 1, 5]
 वीतरागा वीतदोसा ३३४
 संयमेन नियमेन ४०८
 सङ्कारानं समावत्थं ४०८
 सङ्केयपरिवेणस्मि २३
 सचे मे उपनामेन्ति ३६७
 सचे लमेथ खणं वा रहो वा २०४ [जातक V. 436]
 सतिपट्ठानकुसला ३३५
 सद्दया तरती ओषं ३८ [संयुत्त I. 214; सुत्तनिपात 184]
 सद्दया सीलेन सुतेन बुद्धिया ३९६ [दीघ III. 165]
 सन्धवतो भयं जातं २०९, ३७८ [सुत्तनिपात 207]
 सन्धत्थ संवुतो लब्धी ३९१
 सन्धे तसन्ति दण्डस्स १४८ [धम्मपद 39]
 समाधिरतनमालस्स ३३०
 समुद्दो उदधीनं सेहो २३७
 समुद्दपरियायं २१६ [जातक III. 32, 516]
 सहस्सग्वं हि मं तात २७८
 सालकल्याणिका नाम ३७०
 सासने ते महावीर ३८४
 सीलसंवरछदनं ३८५
 सीले प्रतिट्ठाया नरो सपब्बो ३६ [संयुत्त I, 13; 165]
 सुब्बतं चानिमित्तं च ४०
 सुद्धा सुद्धेहि संवासं ४०३ [सुत्तनिपात 282]

सेनासनम्हा ओरुह ३८७ [थेरगाथा 1054]

सेलो यथा एकधनो ३७९ [धम्मपद 81]

सेवेथ पन्तानि सेनासनानि ३९४ [संयुक्त IV. 154; थेरगाथा 142]

स्रोतापन्ना च विमल्ल ३३५

सो मे पक्केन हस्येन ३८७ [थेरगाथा 1055]

हन्द कथि पसादेत्वा ९३

GENERAL INDEX

[The numbers refer to pages]

- अकनिष्ठमयनं २७८
 अकम्पजं २६२
 अकालमरणं २९४
 अकुसलं परिते २९०
 अकुसलकम्पविपाको २९६
 अक्खदस्ता ३३६
 अक्खयपटिमान ३
 अक्खरप्पभेदं १७९
 अगदापणं ३२७
 अगदस्स अंगानि ६५
 अगगपुरगल ११४
 अग्नि (पाकतिक-नेरयिक) ७०
 अग्निक्खन्धूपमपरियायो १६५
 अग्गो बुद्धो २३४
 अंगीरसो २६६
 अङ्गुत्तरमाणका ३३४
 अचिरवती ७३
 अश्वेतनयस्सो १७३
 अजगत्स्स अर्ह ३९८
 अजरामरा-तत्थि २६२
 अजितो कैसकम्बलि ५
 अज्झाचार १३०
 अज्ज-जीव-अज्ज-सरीरं १४७
 अट्टिकानि ८८
 अट्टिस्सरो ११४
 अतिमानं २७१, २७२
 अतिधम्मभार २३३
 अतीतसत्थुकं १०२
 अतुल्यो २६६
 अतीणा १९०
 अत्तापातना १९४
 अत्थं (अट्ठं) ५०
 अत्थपटिसंभिदा ३३२
 अथब्बणवेद १७९
 अदानसम्मतानि दानानि २७२
 अदिहन्तरायो १५८
 अद्धा ५२
 अधम्मो (यक्खो) २०१
 अधिकारो ९८
 अधिद्धानं ३०२
 अनन्तकाय ३२
 अनन्तवा लोको १४७
 अनागामिनो १०७
 अनागामिफले ३८, २५७
 अनावरणीया गुणा १५९
 अनिव-दुक्ख-अनत्ता २८०
 अनुत्तुजं २६३
 अनुनयपटिषविप्पमुत्ता १२५, १६७,
 १८७, ३१६

- अनुपाशितेसा निज्यानवानु १०, ७६
 अनुमानं ३२३, ३२८
 अनुमानपञ्च २, ३२२
 अनुपदो १११, ३६९, ३९७, ३९९
 अन्तरचर्क १७९
 अन्तरधानं मूलं १९८
 अन्तराया (चतारो) १५८
 अन्तलिखन्तरा ३३५
 अन्तवा लोको १४७
 अपचिति १८१
 अपुच्छितम्बपुच्छा २८९
 अप्पटिपुग्गले बुद्धो २३४
 अप्पटिभागं निज्जानं ३०९
 अप्पमब्बायो (वतस्सो) ३२५
 अप्पमादो ३७३
 अप्पमादपटिपरि २३२
 अप्पोत्सुकता २२७
 अम्भुतघर्म २५७
 अम्भोकासिका २१, ३३४
 अम्भोकासिकं ३५१
 अभावितं (चित्तस्स) २४८
 अभिज्जा (छ) १७१, २११, २१७
 अभिघम्म ४८, ५९
 अभिघम्म (पिटक) १३, १७
 अभिसङ्करणे ६४
 अभिसमयो २५०
 अभिसमयन्तरायो २५१
 अभिसम्पत्तयो १६३
 अभेच्चपरिसो १६२
 अमथा (छ) ११७
 अमतापणं ३२८
 अमनसिकारो ९
 अमरा (इत्थी) २०४
 अम्हाकं बुद्धो-तुम्हाकं बुद्धो २३३
 अयफारा ३२४
 अरह्मा-अनिस्सरो २४८
 अरहत्तफलं २५७
 अरहत्तसच्छिकिरिया ३४५, ३५५
 अरहन्तो १०७
 अरहन्तघातको ३०३
 अरियसञ्चानि ४१, २३२, ३२७
 अरियसावकशुणा (तिस) ३५३
 अरिया याचना २२५
 अरूपकायिका देवा ३१०
 अलसन्द ८५, ३२१, ३५१
 अवत्सयो १६१
 अविज्जा ५२
 अविहेट्ठकाशिको २१५
 अवीचि ३२९
 असमसमो बुद्धो २३४
 असमो बुद्धो २३४
 असस्सतो लोको १४७
 असाधारणनाण २१३
 अस्तिपासा १९०
 असुभानि (दस) ३२५
 असोको धम्मराजा १२४
 असोकाराम १७
 अस्तशुत्तो ६, १५

अस्तासपस्तासी ३३, ८८
 अहेतुजं २६२
 आकासो २६३
 आकासस्त अज्ञानि ३८०
 आकिञ्चन्यायतनं २३१
 आचरिया (पञ्च, बोधिसत्तस्स) २३०
 आचरियगुणा ९७
 आचरियमुट्ठि १४६
 आनंदो ८२, १११, १८३, २०६
 आनापानसत्ति ३२५
 आपत्ति १९२
 आपत्ति (अरहतो) २६०
 आपत्ति-अनापत्ति १६०
 आपस्स अज्ञानि ३७६
 आपाथो (चित्तस्स) २९१
 आभिधम्मिको १८
 आभिधम्मिका ३३४
 आयाचनधत्तेन गम्भावकन्ति १३२
 आयुपालो २०
 आयुसङ्करो १७६
 आरब्धकल्लं ३५१
 आरब्धिक ३३४
 आरम्भणविभत्तियो ३२५
 आलयासमता २२९
 आलसन्दकस्मीरगन्धारा ३९४
 आलज्जनपटिषद्धं १०५
 आसवक्खयो २५९
 आल्लकमन्दा २
 आल्लरिका ३२४

आल्लारो कालामो २३०
 इतिवृत्तकं २५७
 इतिहास १७९
 इतिहासा ४
 इतिहासपञ्चम ११
 इत्थिया पापकरणं २०४
 इत्थिपादा (चत्तारो) १४३, ३२३, ३९२
 इत्थिमन्ता १८८
 इन्दुजालिका ३२४
 इन्दियानि ३२३
 इरियापञ्च १८, ९४
 इस्सुवेदं १७९
 इत्थिपतनमिगद्वाय ३४३
 इत्थिसिक्खो १२७
 इत्थासत्त अज्ञानि ४०८
 उक्कापातं १७९
 उग्गा ३२४
 उल्लेनका ३२४
 उद्धानं ४०७
 उण्हीसं ३२२
 उतुजा २६५
 उतुपरिणामजानि १३७
 उत्तमो बुद्धो २३४
 उत्तरकुस २, ८७
 उदकप्पसादकमणि ३७
 उदकं जीवति ? २५३
 उदके जीवो नत्थि २५४, २५५, २५६
 उदरे संयतो २१०
 उद्वानं २५७

- अदायि, १२७, २१०
 अदको रामपुत्तो २३१
 अहिस्सकतन्तरायो १५८
 उपक्खटन्तरायो १५८
 उपचिकाम्य अङ्गं ३८५
 उपनिज्झायनं १३०
 अपसम्पत्तं ७९
 अपत्तेनो वज्जन्तपुत्तो ३५२, ३६५,
 ३८५, ३८६, ३८८
 उपत्तस्यो १६६
 उपालि १११, ४०७
 उपासफल्गुणा ९८
 उपोसथो (नागराजा) २७७
 उप्पातं १७९
 उम्बिलावित्तसं १८३
 उभतोपक्खजाता २३३
 उभतोव्यञ्जनक ३०३
 उम्मतकदण्डो २१७
 उल्लसस्स अङ्गानि ३९५
 उल्लपनं १३०
 उल्लुकारा ३२४
 उल्लुग्गाहयुद्धं १७९
 उल्लसनं १३०
 उल्लानदी ७३
 एकंसन्धाकरणीयो १४७
 एकसाटको ब्राह्मणो ११८, २८५
 एकासनिक्कलं ३५१
 एकासनिका २१, २१२
 एकिन्धियो जीवो २५४
 एगेय्यकं १९६
 एरकवत्तिकं १९६
 ओक्कन्ति १७९
 ओदनिका ३२४
 ओपक्कमिकानि १३७
 ओपम्मकथा ३५५
 ओपम्मकथापउद्दं २
 ओसधापणं ३२७
 ओळारिकं ५१
 कच्चवरव्यूहं ३
 कज्जुलं ९
 कण्हजातकं ३७६
 कण्डरगिस्सामो २६६
 कण्हाजिनं १२०, २६९, २७९
 कतस्स पटिचयो १४१
 कथावत्थु १३
 कपिलो २६६
 कपिलो ब्राह्मणो २०१
 कपिलवत्थु ३४३
 कप्पका ३२४
 कप्पट्टितिकं कम्मं १११
 कम्मं (कुसलं) ८३
 कम्मकरस्स अङ्गं ३७२
 कम्मजा २६५
 कम्मनानत्त ६८
 कम्मक्सेन गम्भावक्कन्ति १३०
 कम्मविपाकजानि १३७
 कम्माधिकत्तं ७०, ७१
 कम्माधिगगाहो १८८

- कम्मानुबन्धनं ७५
 करकवस्सं ३०१
 कसम्भकं २४७
 कलन्दकस्स अङ्गं ३६२
 कलसिगामो ८६
 कलासु २००
 कल्याणमित्तो ३७४
 कसिभारद्वाजो २२७
 कस्सीर ८६, ३२९
 कस्सपो २, ११९
 कङ्कपणिकं १९६
 काणकच्छपोपमा २०३
 कामदहं मणिरतनं २४७
 कायगतासति २४३, ३२५, ३२८
 ३८५, ३९४
 कायपियता ७६
 कायविज्जति २२४
 कायसङ्कारा ३३
 कामानुगता धम्मा २४८
 कायिकवेदना ४७
 कारम्भियो (अचेलको) २००
 कालकिरिया (अट्टविधा) २९६
 कालसरणं २९४
 कालिगारब्भं १३३
 कालिदेवता १९०
 कासावधजो २१७
 कासिकोसल ३२१
 कासिकोसलापरन्तक ३२४
 कालहंसस्स अङ्गानि ४०५
 किरिपिक्कि २६६
 किम्बिलो १११
 किरियतो १३९
 किरिया-अकिरिया १७२
 किस्सेसा (द्वे) २६१
 कुक्कुटस्स अङ्गानि ३६०
 कुमारकस्सपो १२७, १९५
 कुमुदभण्डिक २८६
 कुम्भस्स अङ्गं ४०५
 कुम्भदासियो ३२४
 कुम्भस्स अङ्गानि ३६४
 कुम्भूपमसुत्तन्त ३६५
 कुलवसेन गम्भाववकन्ति १३१
 कुसराजा १३३
 कुसलकम्मनि ८३
 कुसलं बहुकं २९०
 कुसला धम्मा ३५
 कुसलाकुसलकम्मनि ५
 कुसलाकुसलानं बलवत्तरभावो २८४
 कुसलाकुसलविपाको २०२, २८६
 कुसलाकुसलविसेसो १९९
 कुसलाकुसलसेविमाणो २८९
 कूपस्स अङ्गं ३७१
 केटुभं १७९
 केतुमती (विमानं) ७
 केसपलिबोधा १२
 कोच्छकारा ३२४
 कोटुम्बरमाधुरका ३२४
 कोलपह्नी ३५१

- कोसोहितं वत्थगुह्यं १६९
 खण्डहालो (ब्राह्मणो) २०२
 खलुपच्छाभतिकर्ण ३५१
 खारापतच्छिकं १९६
 खीणासवो १८३
 खजुरा (उपनिषद्) ८२
 खुदकभाणका ३३४
 खुदलुख्खकानि सिक्खापदानि १४५
 खेतस्स अङ्गानि ४०७
 ख्ख ७३
 गणिका ४, ३२४
 गती (द्वे, गिहिनो) २५९
 गन्धवा ४
 गन्धव्वो १२६
 गन्धापर्ण ३२५
 गन्धापणिका ३३७
 गन्धार ३२१
 गन्धिका ३२४
 गन्धावक्कन्ति १२६, १३०
 गच्छापत्तियो ३०३
 गिहिट्टस्सीलो २५१
 गिहिट्ठजितविसेसो २३८
 गिहिलिङ्ग २५९
 गिही अरहत्तपत्तो २५९
 गिही निब्बानं सच्छिकरोत्ति ? ३४१
 गिही पाराजिको २४९
 गुणिलो गन्धव्वो ११८, २८४
 गेयं २५७
 गाधं २५७
 गोपालव्वाता देवी ११८, २८५
 गोरूपस्स अङ्गानि ३८९
 घनिका १९०
 घरकपोतस्स अङ्गानि ३९४
 घोरस्सरस्स अङ्गं ३५९
 चक्करतनं १११, २७९, २८०
 चक्कलेखनं ५३
 चक्कवत्तिस्स अङ्गानि ३८४
 चक्कवत्तिमणि १२१
 चक्कवाक्कस्स अङ्गानि ३९३
 चक्कव्विज्जार्ण ५९
 चण्डपज्जोतो २८५
 चतुस्थज्झानं २८४
 चतुनेकायिका २३
 चतुवेसारम्भिसारदा १०९
 चतुसचाभिसमयो १७२, ३७०
 चन्दो (राजकुमारो) २०२
 चन्दस्स अङ्गानि ३८१
 चन्दगुप्तो २८५
 चन्दगाहं १७९
 चन्दवती (राजकम्मा) २१६
 चन्दिमसुरिया १९०
 चरियापिटकं २७५
 चलका ३२३
 चातुमहाभूतिककायो १३९
 चातुमेय्यका सक्खा २०७
 चापस्स अङ्गं ३६६
 चिक्खमाणविका १०५
 चिक्खत्ता ६१

- चित्तकधरकुम्भस्स अङ्गं ३९९
 चित्तचलनं २४९
 चित्तदुग्धलीकरणा धम्मा (पञ्चवीसति)
 २८३
 चित्तपवत्ति २९३
 चित्तस्स धापायो २९१
 चित्ता (सप्तविधा) १०५
 चित्रकथि १
 चीन ३५१
 चीनराजा १२४
 चीनविलात ३२१
 चीरक्वासिकं १९६
 चुन्दा ३२४
 चुन्दस्स भसं १७५
 चुल्लनारदजातकं ३९५
 चुल्लपन्थको थेरो १७१, ३६२
 चुल्लसुभदा ३७५, ३८०
 चेतनालम्बणं ६४
 चेतसिकवेदना ४७
 चेत्ती २०१
 चेल्का ३२३
 छत्तस्स अङ्गानि ४०६
 छद्दन्तो २००, २१७
 छद्दसा ४
 छवहाहका ३२४
 छल्लङ्गं १७९
 छया ३०
 जलापुजा योनि १३०
 जल्लकाय अङ्गं ३९६
 जातकं २५७
 जातकमाणस्य ३३४
 जातिस्सरा ८२
 जालि १२०, २६९, २७८
 जिनपारमी १२२
 जिनसासन (अतुलियगुणा) २४४;
 (सेट्ठभाष) २४७
 जियकारा ३२४
 जीव ५८० पुग्गल
 जीवो (उदके) २५३
 जीवको १३७
 जीवसूलरोपनं १९६
 जीवितं (भगवतो) १५९
 जेड्डो बुद्धो २३४
 जोसिपाल माणवो २१७
 जोतिमालिकं १९६
 जोतिसं १७९
 जोतिसा ४
 जाणपन्वाउप्पत्ति ४४
 जाणस्तनं १५९
 झनानि (अट्ट) मन्तस्स ९४
 ठानचङ्कमा ३३५
 ठानचङ्कमिका २१२
 ठप्पनीयो १४७
 तक्करोले ३५१
 तच्छकस्स अङ्गानि ४०४
 तच्छको (महासूकरो) २०१
 तं-जीवं-तं-सरीरं १४७
 तत्तरोलोसिचनं १९६

- तथस्थं १८४
 तथागता (द्वे) २३२
 तथागतभोजनं २२३
 तथागतसासनं २४१
 तन्तावाया ३२४
 ताहि ३७५
 तावतिसंभवनं ३४३
 तिकिच्छकनं आवरिया २६६
 तिकिच्छा ४
 तित्थकर ४
 तित्थिया १८, १०३, १२२, २५४
 तित्थियपक्कन्तं ३०३
 तिस्सयेर ७४
 तुप्तवाया ३२४
 तेयीवरिकङ्गं ३५१
 तेजस्त अङ्गानि ३७७
 तेपिटकं बुद्धवचनं १९
 तेजिष्ठा ३३४, ३३५
 यनस्तिउदात्तकस्त अङ्गं ३९९
 येय्यसंवासक ३०३
 दक्खिणाविभङ्ग २५३
 दक्खिणाविस्तुद्धि २५२
 दण्डकारज्जं १३२
 दन्तकारा ३२४
 दसबलो २१८
 दसबलानि २१३
 दसबलधरा १०९
 दानं (उपनीयं) २७३
 दानानि (अदानसंमतानि) २७२
 दानपयो २७५
 दानविपाको २७०
 दिट्ठधम्मवेदनिय २८७
 दिट्ठिवाद १५
 दिजो ५८
 दिसादाहं १७९
 दीघभाणका ३३४
 दीपिकस्त अङ्गानि ३६३
 दीपिनिया अङ्गं ३६२
 दुक्कलतापयो १२६
 दुक्कटं १४६
 दुक्ककरकारिका २३९, २७८, २८२
 दुक्ख (उपद्धानं) ८४
 दुक्खनिरोध ३४
 दुक्खवण्णना १९५
 दुप्पटिनेयभाक् २४५
 दुग्धासितं १४६
 दुस्तिका ३२४
 देवद्वानं ३२३
 देवदत्तो १०५, १११, १६२, १८०,
 १९९; (पञ्चमा) ११२
 देवदुन्दुभिस्सरं १७९
 देवमन्त्रियो २३
 देसनाकुसलो १७०
 द्वारस्ता ६०
 द्वयसत्रिपातो १२८
 द्वे गती २५९
 धनपालकं २०६
 धनियगोपालश्रुतो ३६३

- धनुकारा ३२४
 धनुज्वेदा ४
 धम्मो (यक्खो) २०१
 धम्मो (सुद्धमो) ८९
 धम्मो सेओ १६३
 धम्मा ४२, ५१, ६५, ६६, ९०
 धम्मकथिका ३३४
 धम्मकरकं ७१
 धम्मकाय ७६
 धम्मगहता १९०
 धम्मगिरिया १९०
 धम्मवक्कं २१
 धम्मचक्कमनुपवत्तको ३५४
 धम्मचक्कपवत्तनं १८३
 धम्मचक्खु १८
 धम्मचक्खुपटित्थम १७
 धम्मता १८०, २२९
 धम्मदस्सनं=सुद्धदस्सनं ७४
 धम्मदायादधम्मपरियाय २३७
 धम्मदुरवगाहता २२८
 धम्मदेसना १४५, २२८
 धम्मनगरं ३२४, ३३४
 धम्मन्तरी २६६
 धम्मपटिसन्धार ४०१
 धम्मपटिसम्भिदा ३३२
 धम्मपदं ३७२, ३९९
 धम्मपालो (कुमारो) २०२
 धम्मपुरं ३३८; cp. धम्मनगरं
 धम्मप्पदीपो (सज्जकालिको) २४९
 धम्ममेघो ३३९, ४०२
 धम्मरक्खा ३३६
 धम्मराजा ३३९
 धम्मविचय ८६
 धम्मविनय ८, १८९
 धम्मविनयो सत्था १०२
 धम्मसङ्गणि १३
 धम्मसङ्गीतिकारक्येरा १७५
 धम्मसण्ठित्तिपरियाय १४६
 धम्मसत्तावरसत्त्वक्षणं १८४
 धम्मसेट्ठिनो ३३८
 धम्मसेनापतिनो ३३६
 धम्मालुमज्जनसमापत्ति १७७
 धम्मापणिका ३३८
 धम्मामिसमयो २५०, ३०३, ३४६
 धातुकथा १३
 धातुपूजा ९९, १७८
 धुतगुणा ३४६
 धुतङ्कं २१३, ३४३, ३४४
 धुतज्जकथा ३४१
 नगरगुप्तिका ३३८
 नगरजोत्तिका ३३६
 नगरवङ्ककी ३२३
 नम्बका १९०, ३२४
 नटका १९०, ३२४
 नन्दो भाणवको १०५
 नन्दको यक्खो १०४
 नन्दियो वानरिन्दो २००
 नवजं ९३ (सत्तुसासनं) ९२

- नहापक्षा ३२४
 नागसेन १, ९, २२
 नानाकरणं ६५, ६८
 नामपञ्चति २७
 नामरूपपटिसन्दर्शनं ४८
 नामरूपलक्षणं ५१
 नारदो २६६
 नावाय अङ्गानि ३७०
 नावालकनस्स अङ्गानि ३७१
 निकुम्ब ३२१
 निगन्थो नाटपुत्तो ५
 निगद्दो ४८, १८५
 निगोघो (निगमात्ता) २०२
 निघण्टु १७९
 निघण्टुकेटुम ११
 निष्ठा (सङ्गतरानं) २६२
 निष्ठा ५९
 निष्पपञ्चं २५७
 निध्वानं, अनुपादा ३४, २६४; (= निरोध) ७२, २६३; सुखं वा दुःखं वा ७२; असङ्गतं २६४; अतिथि-धर्म २६५, ३०९; मनोविज्जेयं २६५; गच्छा घातु ३०४; रूपं, सण्ठलं, धर्मं, पमाणं ३०९, शुणत्तो परिदीपनं ३११; रूपदस्सनं ३११; सभावो ३१६; कथं वट्ठम् ३१६; को तस्स पदेसो ३१९
 निमित्तं १७९
 निमित्तराजा ११८, २८४
 निव्यासकस्स अङ्गं ३७२
 निरयो १५१
 निश्चितिपटिसम्मिदा ३३२
 निरोधो ५५, ७२
 नीति ४
 नेक्खम्मं १९३
 नेरसिकग्गि ७०
 नेरयिका सत्ता १५०
 नेव-होति-न-न-होति तथागतो परं भरणा १४७
 नेव-सञ्जा-नासञ्जायतनं २३१
 नेसज्जिका २१, ३३४
 नेसज्जिकङ्गं ३५१
 नेसादा ३२४
 पङ्कुलघरा ३३५
 पङ्कुलिकङ्गं ३५१
 पङ्कुवो कच्चायनो ५
 पञ्चया (चत्तारो) १५७
 पञ्चयण्टिसेवना २२०
 पञ्चेकमुद्धमूमि १०७
 पञ्चनेकायिका २३
 पञ्चसालो गामो १५६
 पञ्चा ३५, ३६, ८९; योमनं ४११
 पञ्चारतनं ३३०
 पञ्चाललक्षणं ४१
 पञ्चा (वसति) ८०
 पञ्चो (ठपनीयो) ३०९; (अविस्सयो) ३१०
 पञ्चव्याकरणाणि १८७

- पटिचयो १४१
 पटिपत्तिपरिदीपना १३४
 पटिपदा २४०
 पटिपुच्छाव्याकरण्यौ १४७
 पटिमानपटिसम्भिदा ३३२
 पटिसन्दर्शनं ३४, ४३, ७४
 पटिसम्भिदा १९, २४, २११, ३३१
 पटिसङ्गानं १४१, ४०३
 पट्टानप्यकरणं १४
 पठमज्ज्ञानं २८३
 पठविश्व अङ्गानि ३७५
 पण्डक ३०३
 पण्डरको नागराजः २००
 पण्डितवाद ३१
 पण्डुकम्बलसिला ३४३
 पण्णातिवर्ज २६१
 पणिणका ३२४
 पत्तपिण्डकज्ञं ३५१
 पथना ३
 पदं १७९
 पदको ११
 पदुमस्त अङ्गानि ३६८
 पन्थमक्कटस्त अङ्गं ३९८
 पपटिक १३८, १८०
 पन्थव्या ३४, ६९; गुणा २३८
 पन्थता १९०
 पन्थलस्त अङ्गानि ३७८
 परचित्तविवृ २०५
 परवन्तूपजीविनो २८८
 परसत्पो ३४, १६१
 परमसुख्यता ४०४
 परामसनं १३०
 परित्ता १५३
 परिनिन्वानसुलन्त ३९९
 परिभोगसङ्गानि ३२२
 परिभोजनन्तरायो १५
 परिशायभासितं ९३
 परिसुखवचीसमाचारो १७१
 परिसुखविमलभाव २४५
 पलालपीठकं १९६
 पलालपुजका ३३४
 पलिघपरिवसकं १९६
 पवनस्त अङ्गानि ४००
 पवरो बुद्धो २३४
 पाटलिपुत्त १७
 पाटिहीर २२०, ३०२
 पाठ्ययका ३२४
 पातिमोवसुद्धेसो १६४, १८९
 पापकम्मं ८७
 पापसंवासिधभाव २४५
 पायासिराजा १९५
 पारमि १२२, ४०५
 पाराजिको १७१, १९१
 पारिक तामसी १२६
 पखननं १०२
 पाहुनको ११०
 पिण्डदाविका ३२४
 पिण्डपाता १७७

- पिण्डपातिकज्ञ ३५१
 पिण्डोलभारद्धान ३९०, ३९६
 पित्तकुप्पना १३८
 पिसाचा १९०
 पिच्छियक्ख १९७
 पुग्गलो २७, ९५, ९६, १८९, २८२,
 ३०४, ३४५
 पुग्गलएकसत्तानत्तादो ४२
 पुग्गलपब्बसि १३
 पुग्गत्तादो २७
 पुच्छाविस्सज्जना ९१
 पुब्बं-अपुब्बं ८७, १६०
 पुण्णको दासो २८५
 पुण्णभट्टा १९०
 पुण्णा दासी ११८
 पुण्णो भत्तको ११८
 पुत्तदारक्षानं २६९
 पुप्फच्छुका ३२४
 पुप्फापणं ३२५
 पुप्फापणिका ३३७
 पुब्बकवायनो २६६
 पुब्बपेतानं दानं २८८
 पुब्बयोगो २
 पुराणं १७९
 पुराणा ४
 पुरिमा कोटि ५३
 पुरोहिता ३३६
 पूजासादियना ९८
 पूरणो कत्तपो ५
 पूविका ३२४
 पेणाहिकाय अज्झानि ४३
 पेसकारा ३२४
 पोत्थकं ८३
 फन्दनरुक्खो १७३
 फरस्तावाचा १७३
 फलापणं ३२६
 फलापणिका ३३७
 फलिका ३२४
 फस्सल्लक्खणं ६२
 षष्कुलो २१२
 बन्धनानि (दत्त) २८१
 बल्लानि ३२३
 बल्लिसमंसिकं १९६
 बहुसंवररविस्सयभाव २४६
 बाळिसिकस्स अज्झानि ४०३
 बाहिरक्या १
 बिन्दुमती १२४
 बिल्लथाळिकं १९६, ३५०
 बीजस्स अज्झानि ३६९
 बीजूपमं २०७
 बुद्धो, अत्थि वा नत्थि वा ७३, ७६,
 ३२२; अनुत्तरो ७३, ७४, ३४०;
 सत्त्वञ्जु ७७; लक्खणसमभागतो
 ७८; ब्रह्मचारी ७८; दुष्परकारिका
 ९०; पूजासादियना ९९; चत्तारो
 खनावरणीया गुणा १५९; अभेज्ज-
 परिचो १६२; अम्मो २३७
 बुद्धधम्मा २१३

- बुद्धनेति ७४
 बुद्धपञ्चाति ७४
 बुद्धवचनं (नवज्ञं) १६३, ३३३, ३४२,
 ३५४
 बुद्धविसयो २१२
 बुद्धसीहनाद् १४४
 बुद्धि (परिणामो) ९६
 बोधसत्ता (सत्) ८६, ३२३, ३३३
 बोधिपक्खिअयधम्मा २३१
 बोधिसत्त-मातापितरो १९३
 बोधिसत्त-देवदत्तवण्णना १९९
 बोधिसत्तानं दसगुणा २७०
 बोधिसत्तानं वेमत्तता २७९
 ब्रह्मनिरीया १९०
 ज्यामप्यमा १५९
 ब्रह्मलोको ८५
 ब्राह्मणो (स्वस्वर्ग) २९१
 ब्राह्मणा (अट्ट) सोल्लिवावका २३९
 भगवा अनुत्तरो ३०० बुद्धो अनुत्तरो
 भगु १११
 भद्रिपुत्ता ३२४
 भद्रसालो २८५
 भद्रियो १११
 भद्रिपुत्ता १९०
 भयं १४८; हेतुसमुत्पातो १५०
 भगवत्पिअत्तक ३९७
 भवगर्ग ३२९, ३८६
 भवज्जगत्तं चित्तं २९३
 भस्सप्यवादको ४
 भस्सप्यवेदी ९३
 भारद्वाज १७३
 भास्सुच्छका ३२४
 भावनामयं चक्खु १२६
 भावित्तं चित्तस्स २४९
 भासा (varas) समावचनं १८५
 भासमगं १७९
 भिक्खुनीदूसकं ३०३
 भिक्खुभूमि १६५; गच्छता १९१
 भिक्खुसङ्घो किमुहेसिको १६०
 भिन्नाजीवो २२५
 भिसङ्को १९५; सल्लकतो २१२, २४३
 भुम्मन्तल्लिक्खं १७९
 भूतविज्जा २५
 भूतागमनं १६९
 भूमिकम्पं १७९
 भूमिचालो ११६
 भूमिमहन्ताभावं २४४
 भेदको १६२
 भोजनं (गाथाभिगीतं) २१०, २२३
 भोजनस्स अङ्गानि ४०८
 भंसिका ३२४
 भक्कटस्स अङ्गानि ३६७
 भक्खलि गोसालो ५
 भग्गं २१३
 भग्गुप्पादको २१३
 भग्गो अङ्गुलिको ३२३
 भाङ्गो ३२
 भक्खुपात्तो १५२

- मच्छिन्ना ३२४
 मज्झिका ३२४
 मज्झिमभाषका ३३४
 मणिमहा १९०
 मणिरतनं २१४, २७६; तस्स अञ्जानि ४०२
 मण्डव्यो माणवकी १२६, १२८
 मतसायिकं ३६१
 मही देवी १२०, २७५
 मधुपात्यास २२७
 मनोविख्याणं ५९
 मन्तं १२
 मन्तद्धानानि ९४
 मन्तना ४
 मन्दग्नि ३०५
 मन्वादा राजा ११८, २८४
 मरणं (तासहेतु) १५१
 मरणानुत्सति ३२५
 मला १९०
 मल्लगणा ३२४
 मल्लिका देवी ११८, २८५
 महाक्रवायन २८५, ३६१
 महाकस्तपो ३८७, ३९३
 महापजापत्ति गौतमी २३५
 महापटवी १८०, ३०५
 महापतापो राजा २०२
 महापतुमो २०२
 महापनादो १३३
 महाभिनिष्क्रमणं २७९
 महामोग्गल्लो १३८, २२६
 महाविलोकनानि १९३
 महासेनो ७
 मही ७३
 महोसधो २०४; अट्टवीसति गुणा २०५
 मागवक्र ३२४
 मागन्विद्यो ३०७
 मागविकस्स अञ्जानि ४०४
 मागवगमिको देवपुत्तो २३७
 मातङ्गस्ति १२६
 मातङ्गारब्धं १३३
 मावा ४
 मारो पापिमा १५७, ३२४
 मारकायिको देवपुत्तो २७९
 माळ्वक्यापुत्तो १४६
 मिंगस्स अञ्जानि ३८८
 मिंगवक्कं १७९
 मिच्छाजोवो ३६४
 मिद्धं २९३, २९४
 मिलिन्द १, ४ नागसेनं गच्छति ३२२;
 उपासको भवति ४११; अरहत्तं
 पाप्पणाति ४११
 मिलिन्दपण्हं २
 मिलिन्दो निहारो ४११
 मिस्सकुम्भादं १७९
 मुत्तपानं १२८
 मुहा ४
 मुसानाद १०, २८
 मूलिका ३२४

- मेघा (तयो) ११७
 मेघस्त अज्ञानि ४०१
 मेघज्ञारब्ध १३३
 मेघक ९३
 मेघकपण्डो २, ९३, ९८
 मेसा (चेतोविमुक्ति) ११७, ३६४;
 आनिसंसा १९७
 मेसाभावना ९४, ४०१
 मेतोय्य १६०
 मोगलिपुस्तथेर ३
 मोगलानो थेरो ४०८ Cp. महाभोगलानो
 मोघपुरिसवाद १७१
 मोघराजो (थेरो) ४०३
 मोघराजो ब्राह्मणो १७१
 मोरो (क्तपरितो) १५४
 मोलियसीवके १४०
 यक्खा २६६
 यजुज्वेद १७९
 यथासन्धतिकर्त्त ३५१
 यमक १४
 यमकपाटिहारिय १०९, ३४२
 यमुना ७३
 याचना (अरिया) २२५
 याचयोगो २२०
 युगमस्तपेक्खी ३९०
 युद्धा ४
 योगो ४
 योगज्ज १७०
 योगिकथापण्णो २
 योनक २
 योनिधसेन गम्भावककन्ति १३१
 योनिसो मनसिकारो ३४, ३५, ३६१,
 ३७२, ३८२, ३८६, ३९३,
 ४०५, ४०६, ४०९
 रक्खिततल ६
 रत्तकारा ३२४
 रत्तका ३२४
 रत्तसुत्त ३०७
 रत्तुकारा ३२४
 रत्तसुत्त ३४३
 रत्तनापण ३२९
 रथकारा ३२४
 राजा २२१
 राजगई ३४२
 राजवाद ३१
 राहुमुख १९६
 राहुलो ३६६, ३६९, ३७७, ३८१,
 ४०४
 रक्खस्त अज्ञानि ४००
 रक्खसाधिवत्था देवता १७४
 रक्खमूलिका ३३४
 रक्खमूलिकत्त ३५१
 रुह २०१
 रूपदक्खा ३३७
 रोगा (अङ्गनसुत्ति) १०४
 रोहणो ८
 रुक्खर्ण १७९
 रुक्खणपण्डो २, २७

रुक्मक्षपमुत्तन्त ३९६
 रुक्मका १९०, ३२४
 रुद्रिका सकुणिका २०१
 रुद्र(वृ)क्षाय अङ्गं ३६८
 रुभी (तथागतस्त) १५६, १५९
 रुभगयसम् ३७१
 रुसिका ३२४
 रुपि ८२
 रुक्मपात्र ५, २४
 रुक्मज्व २६१
 रुक्मसम् १७४
 रुक्मयत ४, ११
 रुक्मयतिकं १७९
 रुक्मयल्लुत्तरविज्जति २८७
 रुक्मयधम्मो ३६८, ३८३
 रुक्म ६६
 रुक्मका ३२४
 रुक्मसकस्तपो २१५
 रुक्मचन्दनं २४७
 रुक्मपक्वन्दिका १३७, १७६
 रुक्मिषादो २११
 रुक्मिषादिको ३०३
 रुक्मो (तथागतानं) १९०
 रुक्मस्त अङ्गं ३६५
 रुक्मलिस्त अङ्गानि ३९६
 रुक्मं ३५१
 रुक्मीस ३८३
 रुक्मीविज्जति २२४
 रुक्मरूपमा २०७

रुक्मिषा भिषक्कुनी ३०
 रुक्मका ३२४
 रुक्मपद ९३
 रुक्मस्त अङ्गानि ३९०
 रुक्मस्थानं ९०
 रुक्मदेवा १९०
 रुक्मिकसाटिका २३५
 रुक्मपेय्य-महायज्जो २१५
 रुक्मकुम्भना १३८
 रुक्मस्त अङ्गानि ३६६
 रुक्माम्भो ६९
 रुक्मस्त अङ्गानि ३७८
 रुक्मवीजनी ३२२
 रुक्मभयसन्तासा २०६
 रुक्मसातिसम्भोसो २९०
 रुक्मरूपस्वर्णं ६५
 रुक्मम्भवत्सु १३
 रुक्मत्तियो २२४
 रुक्मार्णं ८९; रुक्मस्वर्णं ६४
 रुक्मकलस्वर्णं ६५
 रुक्मवादी ४
 रुक्मो पण्डितो २०१
 रुक्मपुष्पकजातक ३६६
 रुक्मपण्डति १४५
 रुक्मपिटकं १८९
 रुक्मिषा २१३
 रुक्मको २९२
 रुक्म १३
 रुक्मव्याकरणीयो १४७

- विमसिच्छेदनपञ्चो २, ६८
 विमुक्ति २६१
 विमुक्तिप्राणदस्सनरतनं ३३१
 विमुक्तिरतनं ३३०
 विरिचलक्ष्णं ३८
 विलिखकारा ३२४
 विवेको ३६३
 विसमाहारजानि १३७
 विसेसिका ४
 विस्सज्जको २८९
 विस्सुतधम्मिका ३३८
 विहारकारापनं २०९; दानं २१०
 वीतरागसराय ७९
 वेणुकारा ३२४
 वेतण्डी ९३
 वेतालिका ३२४
 वेदा ११
 वेदगू ५७, ७४
 वेदना ४७, १४०; अरुहती २४८;
 लक्ष्णं ६३
 वेदयितं १३७
 वेदलं २५७
 वेनयिका ३३४
 वेना ३२४
 वेमत्तता २७८
 वेय्याकरणो ११
 वेय्याकरणं १७९, २५७
 वेरुखा २२७
 वेत्थ ९०
 वेसारज्जं १४२, २१३
 वेस्तन्तरो २६९; तस्स महादानं ११६
 संयुत्तमाणका ३३४
 संवरो १६८
 संवरमुद्धिका ३७२
 संसारो ८०
 सज्जपादानो ५१
 सकदागामिनो १०६
 सकदागामिफलं ३८, २५७
 सकयवने ३२०
 सकयवनचीनखिलाता ३२४
 सकलिका १३६, १७९
 सकुणसतविस्तं १७९
 सक्कस्स अज्जानि ३८३
 सक्कायदिट्ठि २२९
 सक्कयसुनि ११९
 सङ्कमनं ७५
 सङ्कमनपरिसन्दहनं ७४
 सङ्गस्स ३४३
 सङ्गिणो १२७
 सङ्गमुण्डितं १९६
 सङ्गारा ५४
 सङ्गेसपरिवेण २०, २३
 सङ्गुत्था ४
 सङ्गणिकाराम ३८८
 सङ्गो अधिको बुद्धो वा २३६
 सङ्गो तथागतस्स पूजनीयो २३६
 सङ्गे दानं २३५
 सङ्गमेदो १११, २११

- सङ्गभेदको ३०३
 सञ्चकिरिया १२३, १२४
 सञ्चपट्टिवेध १९
 सञ्चबलं १२३
 सञ्चसंयुतं ३७०
 सच्छिकिरिया ३०७; मग्नो २६३
 सञ्जकारा ३२४
 सञ्जयो वेळद्विपुत्तो ५
 सञ्जयायो ३२५
 सञ्ज्यालम्बणं ६३
 सतो सम्पजानो ३६५
 सतपस्स अङ्गं ३९५
 सतपदि २६६
 सति ३९, ८०, ८१; उप्पत्ति ८१
 सति दोवारिको ३८४
 सतिपट्ठनं ३२३, ३६३, ३९१, ४०९
 सतिसम्भोसो २६०
 सत्तो (उदके) २५३
 सत्तनिकाया २०३
 सत्तरतनानि ३२०
 सत्तूपलद्धि (परमत्थेन नत्थि) २६२
 सत्था १०२
 सत्थानि (their list) ४
 सहो ३००
 सद्धम्मद्विप्ति १३३
 सद्धम्मन्तरधानानि १३६
 सद्धम्मवरतळकं २४१
 सद्धालम्बणं ३७
 सन्धतिक ३३५
 सन्धवो २०९
 सन्धाय-भासितं ९३
 सभिपातिकानि १३७
 सपदानचारिकङ्गं ३५१
 सपस्स अङ्गानि ३९७
 सञ्चगतिच्छेद १४८
 सञ्चदस्सानी ७७
 सञ्चज्जु ७७, १०५, २६१
 सञ्चज्जु १३६, २०७
 सञ्चज्जुतज्जमाणं १२०, २४०, २७४
 सञ्चज्जुतजाणपरिपात्तनं २२७
 सञ्चज्जुबुद्धगुणा २३४
 सञ्चज्जुबुद्धभूमि १०८
 सञ्चदिन ३२
 सन्धमित्तो २३१
 सभावभासितं ९३
 सभाववचनं (versus) भासा १८५,
 २१४
 समचरिया २०
 समणो १८२
 समणा सक्कयपुत्तिया २१
 समणकरणा घम्मा १६४, १८२
 समणकोलज्जो २५१
 समणदुस्सीलो २५१
 समणघम्मो ३६९
 समाधिरतनं ३२९
 समाधिलम्बणं ४०
 समापत्ति १७७, २११
 समुदयो ५५

- समुदाचरिता ६१
 समुद्रो ८९; अज्ञानि ३७३
 सम्पन्नानुसन्धानो १९१
 सम्पन्नधानं ३२३, ३६४
 सम्पापटिपत्ति २३८
 सम्पासम्बुद्धो एकी एव २३४; द्वे १०९,
 २३१
 सम्पासम्बोधि १७६
 सम्पुद्भि ४, १६१
 सयङ्गतं १८६
 सयम्भू २३१
 सरभू ७३
 सरागधीतराग ७९
 सरीरपूजा १७८
 सस्ततो लोको १४७
 साकेतका ३२४
 साखो (मिगराजा) २०२
 साखो (सेनापति) २०२
 सागलो १, २, ४
 सानवकं १७९
 साधीनो राजा ११८, २८४
 सामञ्जफलं २११, ४०४
 सामायिको २३
 सामवेद १७९
 सामो कुमारो १२६, १२८, १३२,
 १९७
 सामो २०१
 सारिपुत्तो ४७, ९९, १०४, २२६,
 २३७, २५४, २५९, ३६०,
 ३६२, ३६४, ३६७, ३६८,
 ३७१, ३७३, ३८७, ३८९,
 ३९८, ४०२, ४०६, ४१०
 सारिपुत्तमोग्गहाना १८६, २०७
 सालककिमि ३०६
 सालकल्याणिकाय अङ्गं ३६९
 सावकविसयो १०७
 सावत्थि ३५२
 सासनन्तरधानानि १३६
 सासनपरिच्छेदो १३४
 सासनसमुग्गो २४२
 सिक्खा १३५
 सिक्खानि १०
 सिक्खापद ७७, २६७
 सिनेव १०४, ३०४
 सिप्पमुक्खं ३०८
 सिक्का १९०
 सिविराजा १२२
 सीमाकरणं १९०
 सीलं ३२०; लक्खणं ३५; विमत्तिथो
 ३२६
 सीलरतनं ३३९
 सीलवा १९४
 सीवको १४०
 सीदस्स अज्ञानि ३९२
 सुकपोतको २०१
 सुक्कराहुचरितं १७९
 सुब्बागारं ३६०, ३६९, ३८३
 सुतसोमजातक ३७४

सुति (श्रुति) ४

सुतां २५७

सुतकारा ३२४

सुतनिपात ३६३, ३७८, ४०३, ४०४,
४०५

सुतान्तिका ३३४

सुदिनो कलन्दपुतो १७१

सुनखखादापनं १९६

सुपिं १७९; को पस्सति ? २९१
२९२; नाम किं २९१; कल्याण-
पायता २९१

सुप्यबुद्धो सक्को १०५

सुपिया उपासिका ११८, २८५

सुभदो परिन्वाजको १३३

सुभूति ३७९, ३८३

सुमनो माल्यकारो ११८, २८५

सुखं ३५१

सुरियगाहं १७९

सुरियरोगा २६७

सुरियस्स अङ्गानि ३८२

सुरियस्स कठिनापो २६७

सुवण्णफणक २०८

सुवण्णभूमि ३५१

सूकरमद्व २२७

सूरपरिचरो २०१

सेक्खा ३३४

सेट्ठो बुद्धो २३४

सेम्हसमुट्टानानि १३७

सेलो ब्राह्मणो १६९, १८३

सोष्मापिपासा ३३७

सोणुत्तरो ९, २००

सोतापत्तिफलं ३८, २५७

सोतापन्ना १०६

सोरद्धका ३२४

सोवीरं ३५१

सोत्तानिक्कं ३५१

सोत्तानिका ३२४

हत्थपञ्चोत्तिक १९६

हत्थिस्स अङ्गानि ३९०

हेतु ४; निब्बानस्स जत्थि २६३

हेतुजा २६५

हेतुसमुग्धातो २५०

हेरब्बिका ३२४

होति-साधागतो-परं-मरणा १४७

Bombay University Publications

DEVANĀGARĪ-PĀLĪ TEXT SERIES

General Editor :

Prof. N. K. BHAGWAT

Uniform with this are the following texts
already out—

- (१) निशानकथा
- (२) महावंस
- (३) दीर्घनिकाय—द्वितीयो विभागो
- (४) मज्झिमनिकाय—अष्टादशो विभागो
- (५) धेरीगाथा
- (६) धेरगाथा

Controlled of—

THE KARNATAK PUBLISHING HOUSE

Chhatrapati, Bombay 2 (India)

A book that is shut is but a block

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving
